

# ISTRO-PONTICA

## 2

### STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ISTORIE A DOBROGEI

Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice

„Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare  
documentară”, Tulcea, 28-30 septembrie 2011





## **ISTRO-PONTICA 2**

STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ISTORIE A DOBROGEI

Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice "Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară", Tulcea, 28-30 septembrie 2011

## ISTRO-PONTICA

### 2

#### STUDIES AND PAPERS ON DOBRUDJAN HISTORY

Istro-Pontica National Scientific Session „Tulcea - 505 years since  
the first documented mention”

Tulcea, 2011, September 28<sup>th</sup>-30<sup>th</sup>

---

Edited by:  
Aurel-Daniel STĂNICĂ  
Cristian Leonard MICU

---



## ISTRO-PONTICA

### 2

#### STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ISTORIE A DOBROGEI

Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice "Istro-Pontica.  
Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară"  
Tulcea, 28-30 septembrie 2011

---

Editori:

Aurel-Daniel STĂNICĂ  
Cristian Leonard MICU

---

## ISTRO-PONTICA, 2

### Studii și comunicări de istorie a Dobrogei / Studies and papers on Dobrudjan history

Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice "Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară", Tulcea, 28-30 septembrie 2011 / *Istro-Pontica National Scientific Session „Tulcea - 505 years since the first documented mention”, Tulcea, 2011, September, 28<sup>th</sup>-30<sup>th</sup>*

Coperta 1: *Sketeches of the war*, publicat în "The Illustrated in London News", 23 iulie 1877

Volum publicat de / *Published by*: Institutul de Cercetări Eco-Muzeale "Gavrilă Simion" Tulcea

Adresa / *Address*: str. Progresului, nr. 32, 820009, Tulcea, România, [icemtl@icemtl.ro](mailto:icemtl@icemtl.ro)

Website: <http://www.icemtl.ro//>

Editori / *Editors*: Aurel-Daniel STĂNICĂ, Cristian Leonard MICU

Traducere limba engleză / *Translated*: Iulian VIZAUER

DTP & Layout: Carmen SIMIONESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

*Istro-Pontica 2. Studii și comunicări de istorie a Dobrogei. Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice "Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară", Tulcea, 28-30 septembrie 2011/ Ed. Aurel-Daniel STĂNICĂ, Cristian Leonard MICU - Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014*  
ISSN 2392 – 7305, ISSN-L 2392 – 7305, ISBN 978-606-654-109-1

© 2014, Editura Istros a Muzeului Brăilei  
Muzeul Brăilei  
Piața Traian nr. 3, RO-810153 Brăila, România

ISSN 2392 – 7305

ISSN-L 2392 – 7305

ISBN 978-606-654-109-1

Autorilor le revine întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al lucrărilor publicate în prezentul volum.

## Cuprins / Contents

7	Cuvânt înainte
9	Andreea Atanasiu-Croitoru <i>Tipuri de nave italiene la Dunărea de Jos/ Italian types of ships on the Lower Danube</i>
17	Virgil Ciocîltan <i>Argumente topografice și arheologice pentru identitatea Vicina-Măcin/ Topographische und archeologische argumente für die identität Vicina-Măcin</i>
23	Anca Popescu <i>Portul Tulcea în documente otomane din secolul al XVI-lea/ Tulcea harbour in 16<sup>th</sup> century Ottoman documents</i>
33	Iuliana Costea <i>Monede otomane din aur din colecția ICEM Tulcea/ Ottoman gold coins from ICEM Tulcea collections</i>
45	Constantin Ardeleanu <i>Condițiile de navigație pe Dunărea de Jos în ghiduri maritime contemporane (1829-1853)/ The navigation of the Lower Danube in contemporary maritime guides (1829-1853)</i>
57	Carmen-Irène Atanasiu <i>Administrația Porților de Fier în al Doilea Război Mondial. Controverse diplomatice/ The administration of the Iron Gates during World War II. Diplomatic controversies</i>
67	Ion Calafeteanu <i>Sulina în amintirile unui italian/ Sulina in the memories of an Italian</i>
71	Adrian Pohrib <i>Farurile Comisiei Europene a Dunării din Delta Dunării și de pe Insula Șerpilor (1856-1939)/ The lighthouses of the European Commission of the Danube in the Danube Delta and on the Snake Island (1856-1939)</i>
85	Mariana-Delia Pohrib <i>Documente din fondul de arhivă al Comisiei Europene a Dunării referitoare la istoricul orașului Sulina în timpul participării României la Primul Război Mondial/ Documents from the archive fund of the European Commission of the Danube regarding the history of the town of Sulina during Romania's participation in the WWI</i>
97	Daniel Flaut, Ligia Dima <i>Din cronica unei familii: Adrian Avramide (1894-1963)/ From the chronicle of a family: Adrian Avramide (1894-1963)</i>
111	Ligia Dima <i>Populația orașului Tulcea. Un adevărat mozaic etnic și cultural/ The population of Tulcea. A true ethnic and cultural mosaic</i>
119	Constantin Cheramidoglu <i>Evoluția politică a județului Tulcea în anul 1946. Ascensiunea Partidului Comunist/ Political development of Tulcea County in 1946. The ascent of the Communist Party</i>

- 133 Nicoleta Grigore  
*Consecințe ale politicii antisemite asupra evreilor din Dobrogea în timpul guvernării Ion Antonescu (1940-1944)/ The consequences of the anti-Semitic policy of the Jews in Dobrudja during the governance of Ion Antonescu (1940-1944)*
- 143 Gabriela Tănase  
*Aspecte ale turismului la Eforie Nord și Eforie Sud (1878-1941)/ Aspects of the tourism at Eforie Nord and Eforie Sud (1878-1941)*
- 149 Lavinia Gheorghe  
*O viață ca o odisee: Petre Gheorghe, "Cavaleristul" din Tulcea (1913-2000)/ A life as an odyssey: Petre Gheorghe, "Cavalryman" in Tulcea (1913-2000)*
- 159 Alina Lascu  
*Considerații privind populația Dobrogei în intervalul 1965-1989/ Consideration regarding the population of Dobrudja between 1965 and 1989*
- 167 Virgil Coman  
*Situația cultelor din Dobrogea într-un document din anul 1963/ The situation of the religious cults in Dobrudja in a 1963 document*
- 199 Ioan Opriș  
*Starea arheologiei dobrogene în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Începuturile muzeografiei constănțene/ The status of the archaeology in Dobrudja in the first two decades of the 20<sup>th</sup> century. The beginnings of the museography in Constanta*
- 221 Victor Henrich Baumann  
*Cu privire la reorganizarea expoziției permanente a Muzeului de Istorie și Arheologie (MIA) Tulcea/ On the reorganization of the permanent exhibition of the Museum of History and Archaeology (MIA) Tulcea*
- 256 Publicațiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale "Gavrilă Simion" Tulcea

## CUVÂNT ÎNAINTE

În anul 2011 s-au împlinit 505 ani de la cea mai timpurie mențiune cunoscută în acel moment despre Tulcea, informație regăsită într-un registru vamal otoman, din anul 1506, în care localitatea era prezentată ca „*un important centru în comerțul de tranzit*” din zona Dunării de Jos.

Institutul de Cercetări Eco-Muzeale ”Gavrilă Simion” Tulcea a dorit să pună în valoare acest eveniment deosebit din istoria orașului și să-l aducă la cunoștința comunității locale prin organizarea unor manifestări cultural-științifice – conferințe, expoziții, sesiunea anuală de comunicări a instituției.

Simpozionul „**Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară**”, parte a Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice *Istro-Pontica*, manifestare care se dorește a fi una de tradiție pentru Institutul de Cercetări Eco-Muzeale ”Gavrilă Simion” Tulcea, a reunit în același cadru personalități ale vieții științifice din România recunoscute pentru contribuția deosebită la cunoașterea istoriei Dobrogei. Obiectivul organizatorilor a fost acela de a pune în valoare aspecte din evoluția localității Tulcea, din perioada corespunzătoare primei sale atestări documentare până în cea contemporană.

Volumul de față reunește contribuțiile celor care au participat la lucrările simpozionului mai sus amintit. O primă serie este alcătuită din studiile consacrate perioadei medievale. În acest context, remarcăm diversitatea subiectelor abordate: tipurile de nave italiene prezente la Dunărea de Jos în sec. XIV (Andreea Atanasiu Croitoru); un nou punct de vedere privind localizarea *Vicinei* (Virgil Ciocîltan); activitatea desfășurată în portul Tulcea în sec. al XVI-lea, așa cum rezultă din analiza documentelor otomane (Anca Popescu). Trecerea spre perioada modernă în zona Dunării de Jos este regăsită în lucrările Iuliane Costea (care valorifică piese din colecția de numismatică a ICEM Tulcea) și cea a lui Constantin Ardeleanu. Articolele propuse de Adrian Pohrib și Mariana-Delia Pohrib (ce valorifică documente de arhivă) dezvoltă o temă, consacrată în cercetarea românească, care are ca subiect activitatea Comisiei Europene a Dunării. Evenimente specifice perioadei celui de-al Doilea Război Mondial, cu implicații la nivelul spațiului est-european ori al celui dobrogean, sunt analizate în lucrările realizate de Carmen Irène Atanasiu și Nicoleta Grigore.

O importanță aparte o au contribuțiile la cunoașterea istoriei postbelice a Dobrogei – Constantin Cherașidoglu, Virgil Coman, Alina Lascu.

O serie bine individualizată în prezentul volum, ce depășește granițele perioadelor istorice, este aceea a „portretelor” (Ion Calafeteanu, Lavinia Gheorghe, Daniel Flaut, Ligia Dima).

Avem certitudinea că toate materialele științifice reunite în acest volum vor reprezenta repere importante pentru bibliografia istorică a spațiului dobrogean.

În final, editorii mulțumesc în mod deosebit Asociației „Dobrogea - Istorie și Civilizație” Constanța pentru implicarea membrilor și colaboratorilor săi în organizarea simpozionului și realizarea prezentului volum. Ne exprimăm și pe această cale speranța că acest prim proiect constituie doar începutul unui parteneriat pe termen lung.

*Editorii*



## TIPURI DE NAVE ITALIENE LA DUNĂREA DE JOS

Andreea ATANASIU-CROITORU\*

## ITALIAN TYPES OF SHIPS ON THE LOWER DANUBE

**Abstract:**

*Between the 8<sup>th</sup> and the 14<sup>th</sup> centuries, Mediterranean navy and the Black Sea, being tied up through straits of the Mediterranean Sea and other Seas which it was, consisted of, can't be detached of the board of the navigation spread in all the Italian maritime cities.*

*The Venetian and Genoese ships that had been sailing on the Black Sea between the 8<sup>th</sup> and the 15<sup>th</sup> centuries were of two types: "long boats" with oars and "pot-bellied ships" with sails. The type of merchandise intended for transport and the navigation conditions contributed to the selection of the boat type to employ. The galleys had a small tonnage but they were fast and easy workable, thus they were used for spices and valuable or exotic goods. The cereals, the wood, the minerals and other large goods were transported with the "round" boats. These ships didn't have such a speed, but they had a considerable loading capacity and they were very steady.*

*In the category of long boats propelled by oars there was the galley or galea, of two types: the easy galley, characterized by finesses and rapidity, and the heavy galley, for which the builders had tried to blend the benefits of the speed of the galley and the capacity of the "pot-bellied" ship. The Galeasa was another type of long ship, a version/ variant of big galley, with a high board and three masts, that relied for propulsion almost exclusivity on sails. Other types of galleys were: the galiot, the galion, the bastard and the bucintoro. Xandalum was another type of ship, emanated from the Byzantine tradition that had been previously called a little dromon. From the viewpoint of the naval architecture it was later compared with a caique.*

*The "pot-bellied" boats were slower and had big difficulties during unfavourable weather between the 13<sup>th</sup> and the 14<sup>th</sup> centuries, the navis or the nef was the main type of "pot-bellied" ship. In time the nefs would be replaced with boats with a bigger transport capacity – the cogga, derived from Northern European types.*

*Apart from the long ships and the pot bellied boats, the navies of the Italian maritime cities used/employed several other types of crafts for the commercial relations with the East during the 13<sup>th</sup> and the 14<sup>th</sup> centuries. These were: the lignum de bandis or the orlo, the ligna of teriis, the panfila, the tarida, the bucius or the buzo-navis, the fusta, the sagitta, the borca and the uxorii.*

*In this period, many of the types of Mediterranean ships that sailed the Black Sea also negotiated the Danube. Unlike Caffa and Pera and other big city-harbours from the Black Sea basin, heavier populated and more prosperous, Chilia was much more modest in terms of urban development, dimensions and frequency of the international traffic. There is, however, a logical argument to the importance it was given by many Italian merchants (and not only Italian): ship owners settled Chilia considering it the gate of „Moldavia and Hungaria, of the Danube countries”.*

\*

**Keywords:** history of fishing, ship, Italians, sailors, traffic, harbour

**Cuvinte cheie:** istoria pescuitului, navă, italieni, navigatori, trafic, port

\* Expert Patrimoniu Naval, muzeograf – Muzeul Marinei Române Constanța; lect. univ. asoc. – Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța, [www.andreea-croitoru.ro](http://www.andreea-croitoru.ro)

Toate tipurile de nave binecunoscute în Mediterana secolelor XIII-XIV au navigat și în Marea Neagră și la Dunărea de Jos<sup>1</sup>.

Spre deosebire de Caffa, Pera și alte mari orașe porturi ale bazinului pontic, populate și prospere, Chilia era o așezare mult mai modestă ca și centru urban, ca dimensiuni și ca frecvență a traficului internațional, în condițiile existenței cotidiene. Dar a existat o rațiune a faptului că o serie de negustori italieni și nu numai, proprietari de nave, s-au stabilit și au locuit la Chilia, localitatea fiind „poarta Moldovei și a Ungariei, a țărilor Danubiene”<sup>2</sup>.

Aceasta face ca la Chilia, dar și în celelalte orașe-porturi situate pe litoralul vestic al Mării Negre<sup>3</sup>, navele italiene să-și facă apariția, uneori în număr destul de mare<sup>4</sup>, iar ca tipuri ale acestora menționăm: *lignum*, *lignum de orlo*, *ciguta*, *panfila*, *galiota* și chiar o *barcha*<sup>5</sup>. Din nefericire sursele sunt puține, documentul cel mai important descoperit până acum, registrul cuprinzând actele redactate la Chilia de notarul Antonio di Ponzó, referindu-se numai la anii 1360-1361<sup>6</sup>.

La Chilia navele de tonaj mediu – *ligna* și *taride* – încărcau grâne în zona septentrională a Deltei Dunării. La Licostomo, nave mai mari luau marfa de pe malul insulei situată la gura fluviului<sup>7</sup>. Actele notariale genoveze menționează că acestea aduceau la bord, în secolul al XIV-lea, o încărcătură de 50 până la 100 tone metrice.

<sup>1</sup> În actele redactate de notarul Lamberto di Sambuceto, în perioadele 24 aprilie-22 decembrie și 24 mai -7 august 1290, în portul Caffa apar mai mult de 100 de nave. Notarul face 46 de referiri la *ligni*, 34 la *navi*, 28 la *taride*, 19 la *galere*, 1 *bucio*, 1 *sandalo* și 2 *barche*. În documentele întocmite la Caffa de Nicolo Beltrame în 30 noiembrie 1343 și august 1344, apar înregistrate 9 nave *lignum*, 1 *lignum de orlo*, 1 *galea* și 1 *cocca* (L. Baletto, *Genova. Mediterraneo. Mar Nero (secc. XIII-XV)*, în „Studi e testi - Serie storica”, Civico Istituto Colombiano, Genova 1976, p. 127 și p. 138).

În același timp, actele redactate de Sambuceto reflectă relațiile comerciale ale Caffei cu un mare număr de orașe portuare pontice, între care *Vicina* este menționată în trei asemenea acte, fiecare denumind un negustor locuitor al acestei cetăți și *Malvocastrum* (Maurocastro), într-un document referitor la o comandă de 800 aspri care trebuiau duși de aici la Constantinopol (O. Iliescu, *Nouvelles éditions d'actes notariés instrumentés aux XIII<sup>e</sup>-XIV<sup>e</sup> siècles dans les colonies génoises de la Mer Noire-Actes de Caffa*, în „RESEE”, tom XIV, nr. 3, 1976, p. 527).

<sup>2</sup> G. Pistarino *Mercanti del Trecento nel Levante genoveze*, în „Clio”, anno X, nr.1, ian.-mart., 1974, p. 38.

<sup>3</sup> Vezi Idem, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzó (1360-1361)*, Genova 1971; G. Balbi, S. Raitieri, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (Secc. XIV)*, în „Istituto Internazionale di Studi Liguri Bordighera”, în „Colonna Storica di fonti e studi”, diretta da Geo Pistarino, 14, Genova, 1973.

<sup>4</sup> Beneficiind de *Privilegiul comercial* acordat de Ludovic cel Mare al Ungariei, la 24 iunie 1379, genovezii au urcat pe Dunăre până la Porțile de Fier, în fapt până la extremitatea occidentală a Valahiei, navele lor făcând escale în porturile danubiene: Brăila, Hârșova, Cernavodă, Silistra, Turtucaia, Giurgiu, Zimnicea, Corabia, Calafat, Severin (C.C. Giurescu, *Les génois au Bas-Danube aux XIII<sup>e</sup> et XIV<sup>e</sup> siècles*, în Colocviul româno-italian/ Colloquio romeno-italiano, *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII e XIV / I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XII e XIV*, București, 27-28 martie 1975, Ed. Academiei, București, 1975, p. 58-61; vezi și G. Astuti, *Le colonie genovesi del Mar Nero ed i loro ordinamenti giuridici*, în Colocviul româno-italian/ Colloquio romeno-italiano, *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII și XIV / I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XII e XIV*, București, 27-28 martie 1975, Editura Academiei, București, 1975, p. 107). În pofida acestei realități, analizând cronică lui Jean de Wavrin, Ștefan Andreescu subliniază un aspect deosebit de interesant și anume faptul că în 1445, întrebați dacă ei consideră că galerele pot ajunge din Marea Neagră, pe Dunăre, până în Ungaria, câțiva nobili maghiari și chiar marinari au dat un răspuns negativ. Potrivit acestora, navigația era posibilă până la Licostomo și Brăila, porturi aparținând Valahiei și frecventate continuu de nave maritime comerciale venind din Marea Neagră (Șt. Andreescu, *Le genti del Mare Mediterraneo e la gente del Danubio alla meta del XV secolo*, a cura di Rosalba Ragosta, Napoli 1981, p. 577-588).

<sup>5</sup> R. Manolescu, *Comerțul și transportul produselor economiei agrare la Dunărea de Jos și pe Marea Neagră în secolele XIII-XV*, în „Revista istorică”, nr. 6, 1990, p. 549.

<sup>6</sup> Lacune în ce privește informația concretă există și pentru celelalte nave implicate în traficul comercial din bazinul pontic. Astfel, deși toate tipurile de nave italiene care navigau pe rutele Levantului sunt bine reprezentate în documente, actele notariale menționează doar în proporție de 50% numele acestora, istoricii încercând o clasificare în funcție de proprietarii lor. De pildă, navele cu proprietari occidentali purtau în general următoarele nume: *San Giuliano*, *San Giovanni Battista*, *Santa Maria e Santa Andrea*, *San Giovanni*; navele aparținând unor proprietari orientali se pare că aveau nume precum: *San Teodoro*, *San Demetrio*, *Sant Atanasio*, *San Nicola* ș.a. (L. Baletto, *op.cit.*, p. 144).

<sup>7</sup> \*\*\* *Il sistema portuale della Repubblica di Genova. Profili organizzativi e politica gestionale (sec. XII-XIII)*, 1988, p. 337.

Erau nave care, în marea lor majoritate, făceau naveta între Chilia și Constantinopol, pentru transportul mărfurilor alimentare, a altor tipuri de mărfuri și chiar a unor sume de bani în argint sau aur. Traficul era destul de intens, dacă luăm în considerare faptul că numai în perioada ianuarie și mai 1361 cca. 25 sau 26 de nave erau prezente în portul Chilia sau în cel, nu prea îndepărtat, Licostomo, la gurile Dunării<sup>8</sup>. În cea mai mare parte, acestea aparțineau tipurilor de nave *lignum*, *lignum de orlo* și *ciguta*.

Apar, însă, și excepții, când documentele menționează sosirea în aceste porturi și a altor tipuri precum: *cocca*, *galiota*, *panfilo*, *tarida* și *lignum parvum sive ciguta de orlo*.

Documentele menționează prezența a de 43 de *lignum*-uri care au frecventat, în perioada 1360-1361, porturile danubiene, bastimentul fiind o navă ușoară ca tip și tocmai de aceea foarte potrivită navigației pe litoral și în Deltă. Câteva exemple de bastimente, la care vom specifica și tonajul, susțin această afirmație:

- *lignum San Iohanes* aparținând lui Guglielmo Piloso: 123 tone metrice;
- *lignum San Nicolaus* aparținând lui Giovanni di Negro: 88 tone metrice;
- *lignum San Anthonius et S. Guirardus* aparținând lui Francesco Bonaspina di Mulazzo: 50 tone metrice;
- *lignum Santa Maria* aparținând lui Giovanni Ioardo di Recco: 50 tone metrice;
- *lignum Santa Maria* aparținând lui Triffo Sineto și Niccolò de Mayrana: 17 tone metrice<sup>9</sup>.

Actele notariale menționează și 8 cigute. Ca tip, *ciguta* este considerată cea mai originală navă care a navigat la Dunărea de Jos în secolul al XIV-lea, și care nu se regăsește în actele instrumentate la Genova sau în comptuarele genoveze din Orient<sup>10</sup>. Actele descriu *ciguta* - *ligni parvi sive cigute de orlo*<sup>11</sup>, ca un *lignum* de dimensiuni modeste, atât de reduse încât „putea fi târât pe pământ în curtea unei case”<sup>12</sup>. Există însă o oarecare diversitate în cadrul acestui tip întrucât existau cigute care serveau transporturilor locale și unele care parcurgeau ruta maritimă Chilia-Pera. Două dintre aceste cigute puteau încărca, totuși, până la 23-39 tone metrice de cereale<sup>13</sup>.

Așa cum am arătat, și alte tipuri de nave sunt reprezentate la Gurile Dunării, dar într-o mai mică măsură. De pildă, o singură *cocca*, *Santa Caterina*, a ajuns la Licostomo, chiar dacă acest tip de navă devenise, la începutul secolului al XV-lea, unitatea navigantă preferată a flotei comerciale genoveze<sup>14</sup>.

O galiotă este menționată la Chilia în aprilie 1361. Este descrisă ca o mică galeră biremă cu 16-20 de rame, două catarge și două rame-cârmă laterale<sup>15</sup>.

Unicul *panfilo* (sau *panficulus*) despre care se vorbește în documentele de la Chilia, susține Laura Baletto, se numește *Santa Maria e Sant'Andrea* și aparținea cetățeanului genovez Salvagio Lomellini, fiul răposatului Nicola. La 5 mai, Lomellini declarase că intenționează să încarce 60 de obroace de grâu pentru a fi transportate la Pera<sup>16</sup>.

Este interesant de subliniat faptul că la Chilia exista și un mic șantier naval – *uscharium* –, unde consulul Genovei de aici a cerut să se construiască un panfil cu care se pregătea să navige spre Pera. Dar, această schelă a jucat un rol minor, cea mai mare parte a navelor antrenate în traficul comercial venind de la Pera către portul vest pontic<sup>17</sup>.

---

<sup>8</sup> L. Baletto, *op.cit.*, p. 144.

<sup>9</sup> M. Balard, *L'activité économique des ports du Bas-Danube au XIV<sup>e</sup> siècle*, în „Travaux et mémoires”, 8, „Homage à M. Paul Lemerle”, Éd. de Boccard, Paris, 1981, p. 37.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 38.

<sup>11</sup> G. Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360-1361)*, Genova, 1971, doc. nr. 62, p. 105.

<sup>12</sup> *Ibidem*, doc. nr. 25, p. 42.

<sup>13</sup> *Ibidem*, doc. nr. 32 și 62; vezi și M. Balard, *op. cit.*

<sup>14</sup> M. Balard, *op.cit.* Nava aparținea lui Pietro Peiano, fiul defunctului Ansaldo, locuitor la Pera, care era *dominus et patronus*.

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 38.

<sup>16</sup> L. Baletto, *op.cit.*, p. 149.

<sup>17</sup> M. Balard, *op.cit.*, p. 37.

Pentru aceiași perioadă, Michel Balard menționează și existența a 4 panfile pe care le descrie ca nave cu 70-84 de rame, echipate în general pentru supravegherea traficului costier sau război corsar, apropiindu-se mult, ca tip și formă arcuită, de galerele armate<sup>18</sup>.

Numele cu care sunt botezate aceste nave aparțin toate, fără excepție, catalogului religios, dar și acestea sunt alese dintr-un registru restrâns. Șase sau șapte se numeau *San Nicola*, cinci *San Giovanni*, două *Santa Maria*, două *Santa Caterina*. O singură dată apar numele *San Demetrio*, *San Giorgio* (sau *San Gregorio*), *San Giovanni Battista*, *San Giuliano*, *San Teodoro*, *Sant'Antonio*, *Sant'Atanasio* (sau *Sant'Atanasia*), *Gesú Cristo* sau nume duble, ca de exemplu *San Giovanni e Santa Caterina*, *Santa Maria e Sant'Andrea*. Nu se cunoaște numele unei ciguta care este menționată în documente cu specificarea proprietarului<sup>19</sup>.

Proprietarii, sau patronii, erau, parte dintre ei, *locuitori ai Chiliei*, greci sau latini, și, în parte, oameni ai Liguriei sau ai coloniilor genoveze Pera și Caffa. Totuși, trebuie subliniat faptul că în micile comptuare activitatea economică se afla rareori în mâinile aristocrației negustorești genoveze, ea fiind apanajul reprezentanților acestora, care erau de multe ori localnici.

La Chilia, de exemplu, grecii ocupau un loc important atât în calitate de proprietari de nave, cât și ca navigatori. În anii 1360-1361 grecii dețineau, per total sau parțial, cca 30% din unitățile navigante înregistrate, adică undeva între 17 și 57 de nave. Acești patroni greci erau locuitori ai regiunilor danubiene, precum Iane Coschina și Chaleostiriono din Chilia; alții veneau din zone învecinate, precum Moncastro sau Mesembria, sau chiar și de mai departe, precum Caffa și Simisso. Dar, cea mai mare parte a acestora era originară din Constantinopol sau Pera<sup>20</sup>.

Nava devenea de multe ori obiectul unei extreme diviziuni din punct de vedere al proprietății, ajungând să aibă mai mulți proprietari ce dețineau în procente diferite părți din ea. În afara faptului că se asociau între ei, grecii nu excludeau parteneriatul cu armatori occidentali. De exemplu, Theodorus de Virghinico, locuitor al Constantinopolei, era partener cu Giacomo Sparano de Gaëte la lignumul de orlo *San Nicolaus*, în timp ce lignumul *San Demetrius* aparținea unui genovez din Constantinopol, unui grec din Pera și unui negustor din Arenzano<sup>21</sup>.

Ciguta *San Teodoro*, care la 28 ianuarie se afla *in terra, tirata ad laziam sumarie Chili*, aparținea jumătate lui Sarchis Erminio, fiul răposatului Costantino, originar din Caffa și locuitor al Chiliei<sup>22</sup>, și cealaltă jumătate lui Fotis Orendis *quondam Rendis* de Trapezunt. La acea dată Fotis Orendis își vinde partea lui Giovanni Iambono, fiul răposatului Zaccaria, locuitor al Perei, cu suma de 10 sommi de argint pentru care a lăsat chitanță și din care a primit mai întâi 3 sommi, rămânând ca Iambono să plătească restanța de 7 sommi într-o lună (suma a fost plătită integral abia la începutul lui aprilie)<sup>23</sup>.

Ciguta *San Giovanni*, pe care o găsim la Chilia la 2 februarie, aparținea lui Iane Coschina, fiul lui Giorgio și *habitor Chili*. Iani era un negustor care se ocupa cu negoțul de ceară, grâne, cai, schimb de aspri de argint la Chilia și perperi de aur la Pera<sup>24</sup>.

Sunt numeroase și navele aparținând unor negustori originari din alte orașe ale României. Apare frecvent în documente un *lignum de orlo*<sup>25</sup>, *Gesú Cristo*. Proprietar al uneia din jumătăți era patronul Pellegrino Daniele, cetățean din Savona și comandant al navei. Cealaltă jumătate era împărțită între mai mulți acționari: Nichita Mauro di Chirison - pentru o acțiune și jumătate,

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 38.

<sup>19</sup> L. Baletto, *op.cit.*, p. 149.

<sup>20</sup> M. Balard, *op.cit.*, p. 39.

<sup>21</sup> *Ibidem*.

<sup>22</sup> G. Pistarino, *Mercanti del Trecento nel Levante genoveze*, în „Clio”, anno X, nr. 1, ian.-mart., 1974, p. 38. Referitor la activitatea lui Sarchis Erminio fiu al răposatului Costantino, vezi: *Idem*, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360-1361)*, Genova, 1971; doc. 5, 6, 12, 13, 14, 16, 19, 25, 35, 42, 43, 44, 53, 54, 55, 56.

<sup>23</sup> G. Pistarino, *Mercanti del Trecento nel Levante genoveze*, în „Clio”, anno X, nr.1, ian.-mart., 1974, p. 39; vezi și L. Baletto, *op.cit.*, p. 145.

<sup>24</sup> L. Baletto, *op.cit.*, p. 145.

<sup>25</sup> În legătură cu acest tip de navă, cel mai răspândit în Marea Neagră în epoca la care facem referire, vezi și G. Forcheri, *Navi e navigazione a Genova nel Trecento. Il Liber Gazarie*, Genova-Bordighera, 1974, p. 38.

Sava Azamati di Chirisonda - pentru trei acțiuni, Iane Mamaloti di Chirisonda - pentru un carat și jumătate, Ianachi Playti di Chirisonda - pentru trei acțiuni<sup>26</sup>.

La 3 martie Pellegrino Daniele promitea lui Domenico di Monterosso, fiul lui Leonardo, să îi țină la dispoziție un *lignum* complet echipat, până la 25 martie, pentru a efectua un transport de grâne la Pera, la prețul de închiriat de 1 perper și 12 carate de aur pentru un obroc<sup>27</sup>.

La 3 aprilie *lignum*-ul *Gesú Cristo* se afla încă la Chilia. În această zi, Giovanni Iambono, fiul răposatului Zaccaria, stipula un alt contract de schimb, de această dată cu Iane Coschina care îi încredința o cantitate de argint pentru a primi, la Pera, 35 de perperi de aur în 8 zile de la sosirea navei acolo<sup>28</sup>.

Am menționat faptul că nu se cunoaște numele unei ciguta. Este vorba de nava lui Oliveiro Becario și a asociaților săi, navă care la 22 martie se afla la Chilia și se pregătea de plecare spre Pera, patronată fiind de Andriolo di Vallerano – despre care nu se știe dacă era unul dintre asociați sau doar un străin<sup>29</sup>.

O ciguta botezată *San Nicola*, aparținând lui Caleostiriono Greco, locuitor al Chiliei, apare menționată aici la 3 aprilie<sup>30</sup>.

Lui Cristiano, fiul răposatului Cristiano de Guisulfis, cetățean genovez, îi aparținea *lignum*-ul de orlo *San Giovanni* care, la 12 aprilie, pleca de la Bruscavitza, în *territorio Pendavogni* (le „Cinque Colline”), de la gurile Dunării, pentru a efectua un transport de grâne la Pera<sup>31</sup>. În aceea zi, Cristiano și fratele său, Brancalone, încheiau un contract de schimb cu Ianino, fiul răposatului Macrono di Focea Nuova, locuitor la Sozopoli, și primeau de la acesta o cantitate de sommi de argint pentru care plățiseră la Pera, 231 de perperi de aur în 5 zile de la sosirea navei în port.

---

<sup>26</sup> *Ibidem*, p. 146; vezi și G. Pistarino, *op.cit.*, p. 47.

<sup>27</sup> *obroc* – măsură de capacitate de 44 sau 22 ocale; vas mare de formă cilindrică, larg la gură făcut de obicei, din scoarță de tei care servea ca unitate de măsură pentru cereale sau pentru păstrarea și transportul acestora. Numeroase documente, în special contractele de navlosire și prevederile lor, demonstrează existența unui trafic comercial maritim intens între orașele-port de pe litoralul vestic al Mării Negre și emporiile din bazinul pontic. Câteva exemple sunt semnificative în acest sens. Astfel, la 8 martie, Nichita di Chirisonda și Sava Azamati primeau de la Iane Coschina o cantitate de sommi de argint pentru care plățiseră la Pera, 130 de perperi de aur în numai zece zile de la sosirea navei acolo. La 25 martie, Sava Azamati și Ianachi Playti primeau de la Michali de Solaro di Cembalo, locuitor la Chilia, o cantitate de aspri de argint pentru care plățiseră la Pera, 65 de perperi de aur în zece zile de la sosirea navei în acel port. La 2 aprilie Giovanni Iambono, fiul lui Zaccaria, locuitor la Pera, a primit de la Costa Pasquale di Trebisonda o cantitate de aspri de argint pentru care plățise la Pera, 22 de perperi și 8 carate de aur în șase zile de la sosirea navei în port. În aceeași zi, 2 aprilie, Pellegrino Daniele a întocmit, prin intermediul unui notar, un act de protest împotriva celorlalți asociați ai navei. El declara că aceștia încărcaseră o cantitate de grâne peste limitele admise de normele statutare genoveze, nava riscând să depășească nivelul admis pentru linia de plutire. Pellegrino Daniele încărcase 50 de obroace în jumătatea care-i revenea conform contractului, iar ceilalți intenționau să depășească această limită. Rezultă de aici că 100 de obroace de grâu reprezentau limita maximă de încărcare a unui *lignum* (L. Baletto, *op.cit.*, p. 146).

<sup>28</sup> *Ibidem*.

<sup>29</sup> *Ibidem*.

<sup>30</sup> În legătură cu proprietarul acestei nave părerile sunt contradictorii. Nu se știe dacă nava este una și aceeași (Laura Baletto consideră că nu) cu ciguta *San Nicola* care aparținea lui Michele di Recco, fiul răposatului Dimitri, locuitor în Maurocastro, cu participațiune de un sfert a lui Triandaffolo Goto, butar, locuitor în Maurocastro. La 5 aprilie, Michele di Recco, care era patronul navei, declara că a încărcat 95 de obroace și jumătate de grâne, pentru a fi transportate la Constantinopol, la prețul de 1 perper și 14 carate de aur la obroc (cu plata la termen). Cazul acestor doi asociați în problema proprietății cigutei *San Nicola* este interesant mai ales pentru că ciguta aceasta este înscrisă într-un document din 5 aprilie drept *cocca*. Un alt aspect este dat de faptul că din contractul de transport de 95 de obroace și jumătate de grâne de la Chilia la Constantinopol, apare Michele di Recco ca și patron al navei în timp ce, doar două zile mai târziu, la 7 aprilie, găsim o procură a unui asociat al proprietarului, Triandaffolo Goto. Prin aceasta, Goto îi acorda lui Michele deplina competență asupra navei cu tot ce presupune aceasta: navigație, angajarea marinarilor, plata salariilor acestora, efectuarea cheltuielilor necesare navei, încheierea contractelor comerciale ș.a.m.d. Cu alte cuvinte, Triandaffolo îi recunoaște lui Michele calitatea de patron și asupra părții sale (L. Baletto, *op.cit.*, p. 147).

<sup>31</sup> *Ibidem*; vezi și G. Pistarino, *op.cit.*, p. 48.

Un alt *lignum San Giovanni* care se afla la 19 aprilie la Licostomo, aparținea lui Nicola di Quarto. În același port se mai aflau *lignum*-ul *San Nicola* deținut de Costanzo Mamali di Costantinopoli, *dominus et patronus*; galiota *Santa Maria* a lui Marino d'Isola. Mai apare un alt *lignum San Nicola* al cărui *dominus et patronus* era Francesco Portovenere, fiul lui Michele Galvani, locuitor la Caffa, asociat la încărcătură cu Gregorio di San Tommaso, fiul lui Luca, locuitor la Caffa și Gregorio di San Giovanni, fiul lui Anocas, locuitor la Caffa<sup>32</sup>.

În portul Chilia se afla, la începutul lunii mai, și ciguta *San Giuliano*, care avea ca proprietari cu participație egală (*pro indiviso*) pe Domenico Carefige, cetățean genovez stabilit la Chilia, și Brancaleone de Guisulfis, fratele proprietarului *lignum*-ului *de orlo San Giovanni*. La 2 mai Domenico își vinde partea lui Sarchis Erminio, fiul răposatului Costantino (deja proprietar a jumătate din ciguta *San Teodoro*), pentru prețul de 15 sommi de argint<sup>33</sup>.

În perioada 3-12 mai, în portul Chilia se afla în febra pregătirilor de plecare spre Pera și *lignum*-ul *de orlo Santa Maria*, aparținând lui Giovanni Ioardo di Recco del fu Marco, *dominus et patronus*, locuitor al Perei. Proprietarul avea un asociat cu 11 acțiuni, cetățeanul genovez Sorleone di Passano, fiul răposatului Andrea<sup>34</sup>.

Un caz particular este reprezentat de *lignum parvum sive ciguta de orlo* care într-un document din 5 mai se numea *San Giorgio*, având ca *dominus et patronus* pe Antonio di Finale<sup>35</sup>. În ziua menționată nava se pregătea de o călătorie spre Mesembria, Sozopolis, Gatopolis cu o încărcătură de 156 de obroace și trei sferturi, la prețul de închiriat de 1 perper și 13 carate de aur la obroc<sup>36</sup>.

Un alt *lignum de orlo*, prezent la Chilia la 6 mai, *San Demetrio*, avea ca *dominus et patronus* pe Andrea Moresco, locuind la Constantinopol, și asociați pe cetățenii genovezi Francesco de Valle di Arenzano și Tocari di Pera.

Alt *lignum de orlo*, aflat în portul Chilia la aceeași dată, *San Giovanni e Santa Caterina*, aparținea lui Giacomo de Castro, fiul răposatului Stefano, și lui Domenico di Recco, fiul răposatului Simone, ambii locuitori ai Perei și ambii menționați ca *domini et patroni*. Se presupune că dețineau părți egale.

În aceeași zi mai găsim la Chilia un *lignum de orlo*, *Sant'Antonio*, al cărui *dominus et patronus* era Domenico di Rapallo, fiul răposatului Dimitri, locuitor al Perei. Domenico declarase că vrea să încarce la bordul navei 200 de obroace cu grâu. La 12 mai nava se afla încă la Chilia.

Bonsegnorio di Murano di Venezia, fiul răposatului Aimerico, apare ca *dominus et patronus* al *lignum*-ului *de orlo San Giovanni Battista*, navă pe care o găsim la Chilia în perioada 7-12 mai, fiind înscrisă o dată cu o încărcătură de 100 de obroace și altă dată cu 50<sup>37</sup>.

O situație care din cauza confuziei generate de numele navei solicită o atenție sporită este cea a *lignum*-ului *de orlo* care într-un document din 7 mai este numit *Sant'Anastasia*, iar în alte documente, din 8 și 11 mai, *Sant'Atanasio*. Este interesant faptul că această navă, aflată în acele zile în pregătiri de plecare din portul Chilia către Pera, aparținea unor persoane foarte diferite prin origine și condiție<sup>38</sup>.

<sup>32</sup> L. Baletto, *op.cit.*, p. 148.

<sup>33</sup> *Ibidem*.

<sup>34</sup> *Ibidem*.

<sup>35</sup> Aici, presupune Laura Baletto, s-a strecurat o eroare în ceea ce privește tipul: **lignum parvum sive de orlo** sau **ciguta**? Michel Balard subliniază, însă, așa cum am arătat, că actele descriu ciguta ca un *lignum* de dimensiuni modeste: *ligni parvi sive ciguta de orlo*.

<sup>36</sup> L. Baletto, *op.cit.*, p. 149.

<sup>37</sup> *Ibidem*.

<sup>38</sup> Un proprietar era Simone Sardo del Recco, fiul răposatului Stefano, locuitor al Perei; celălalt era un grec, Giossaffa Tovassilico Caloiatos, călugăr de la mănăstirea Sant'Atanasio (în alt document apare Sant'Atanasia). Pe de o parte Simone Sardo era numit *particeps* al navei într-un document din 7 mai 1361, pe de altă parte, într-un act emis cu o zi mai târziu, tot la Chilia, Giossaffa Tovassilico Caloiatosse declară *dominus et patronus pro sua parte* al aceleiași nave. Tot la Chilia, la 11 mai, Simone Sardo di Recco se declara, la rândul său, *dominus et patronus*, fără nici o altă specificare. Și lucrurile nu se termină aici. Actul notarial de la 8 mai este un contract de



La 8 mai se aflau la Chilia alte două *lignum-uri de orlo*, ambele purtând numele *San Nicola*. Unul îi aparținea lui Gherardo Lercario, fiul răposatului Alaono, cetățean genovez, *dominus et patronus*, aflat în pregătiri de plecare spre Pera după ce încărcase 150 de obroace. Celălalt aparținea lui Eliano Dentuto, fiul răposatului Simone, locuitor al Perei, *dominus et patronus*. La 8 mai nava era în pregătiri de plecare la *locum Illicis*<sup>39</sup>.

În aceeași zi, în același port, găsim *lignum-ul de orlo Santa Caterina* care aparținea un sfert lui Bartolomeo di Castiglione și trei sferturi lui Angelo Birulfo di Dano, amândoi locuitori ai Perei. Și unul și celălalt apar cu denumirile de *dominus et patronus*, fiecare pentru partea lui. Nava pleca la Pera cu o încărcătură de 150 de obroace de grâu. Ambarcațiunea a stat la Chilia până la 10 mai<sup>40</sup>.

La 10 mai era prezent la Chilia un alt *lignum de orlo* cu numele *San Nicola*. Aparținea lui *dominus et patronus* Nicola Gallo, fiul răposatului Galino, din Pera. La 12 mai nava se afla, conform documentelor, la *sumaria sive flumine Chili* la *bocha sumarie Licostomo*, localitate aflată în aval de Chilia, spre mare<sup>41</sup>.

În sfârșit, alte două nave *lignum de orlo* cu numele *San Giovanni*, una aparținând lui *dominus et patronus* Ilario Marocello, fiul lui Gabriele, cetățean genovez; cealaltă lui *dominus et patronus* Teodoro Lipato di Costantinopoli, fiul răposatului Serundino, s-au aflat la Chilia la 11 și, respectiv, 12 mai, sau ceva mai târziu<sup>42</sup>.

Recapitulând, putem trage concluzia că majoritatea acestor nave erau deținute de oamenii Liguriei sau de genovezii din Pera, numărul celor aflate în posesia unor proprietari din Chilia sau din alte locuri fiind redus.

Referitor la numele cu care au fost botezate aceste nave putem spune că *San Giuliano*, *San Giovanni Battista*, *Santa Maria e Sant'Andrea* și, în general, *San Giovanni*, au în majoritatea cazurilor proprietari occidentali; *San Teodoro*, *San Demetrio*, *Sant'Atanasio* și, în general, *San Nicola*, au proprietari orientali; în timp ce *Sant'Antonio*, *Santa Caterina*, *San Giovanni e Santa Caterina* sunt nume de nave aparținând preoților de origine genoveză. Trebuie subliniat însă că este vorba de o clasificare empirică și aleatorie<sup>43</sup>.

În epoca la care ne referim erau alese numele de sfinți în majoritatea, dacă nu în toate cazurile, cel puțin în aria de care ne ocupăm. Această tendință de a boteza navele cu nume de sfinți s-a concretizat la Caffa în 1343-1344. Fenomenul e interesant pentru că navele menționate aici, dar și la Chilia în 1361, provin din regiuni diferite, atât orientale cât și occidentale, fapt ce atestă generalitatea acestui fenomen. Motivul acestei alegeri se pare că stă în încercarea proprietarilor de a pune sub protecție divină soarta navei.

Din punct de vedere al capacității de transport, cu excepția acelei *cocca* menționată anterior, preponderența navelor de tonaj mic și mijlociu a fost aproape totală. Aceste nave asigurau transporturi pe distanțe medii și nu treceau, aproape niciodată, dincolo de Strâmtori. Erau construite să satisfacă necesitățile micilor comptuare genoveze dispersate pretutindeni în bazinul pontic, încărcând și transportând produsele locale către cele două mari emporii: Caffa și Pera – „cheile de boltă ale rețelei comerciale genoveze” în Marea Neagră<sup>44</sup>.

---

schimb prin care Giossaffa Tovassilico Caloiatos primește de la Simone Sardo di Recco o cantitate de sommi de argint pentru care îi plătea la Pera, 306 perperi și 6 carate de aur în 15 zile de la sosirea navei acolo (*Ibidem*, p. 150).

<sup>39</sup> *Ibidem*.

<sup>40</sup> *Ibidem*.

<sup>41</sup> *Ibidem*.

<sup>42</sup> *Ibidem*.

<sup>43</sup> *Ibidem*, p. 154.

<sup>44</sup> M. Balard, *L'activité économique des ports du Bas-Danube au XIV<sup>e</sup> siècle*, în „Travaux et mémoires”, 8, „Homage à M. Paul Lemerle”, Éd. De Boccard, Paris, 1981, p. 38.

## BIBLIOGRAFIE

- \*\*\* *Il sistema portuale della Repubblica di Genova. Profili organizzativi e politica gestionale (secc. XII-XIII)*, 1988, a cura di Giorgio Doria e Paola Massa Piergiovanni, Università degli Studi di Genova, Istituto di Storia Economica, Genova.
- ANDREESCU, ȘT. 1981, *Le genti del Mare Mediterraneo e la gente del Danubio alla meta del XV secolo*, a cura di Rosalba Ragosta, Napoli.
- ASTUTI, G. 1975, *Le colonie genovesi del Mar Nero ed i loro ordinamenti giuridici*, în Colocviul româno-italian/ Colloquio romeno italiano, *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII e XIV / I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XII e XIV*, București, 27-28 martie 1975, Editura Academiei, București.
- BALARD, M. 1981, *L'activité économique des ports du Bas-Danube au XIV<sup>e</sup> siècle*, în „Travaux et mémoires”, 8, „Homage à M. Paul Lemerle”, Éditions De Boccard, Paris.
- BALBI, G., RAITIERI, S. 1973, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (Secc. XIV)*, în „Istituto Internazionale di Studi Liguri Bordighera”, în „Colonna Storica di fonti e studi”, diretta da Geo Pistarino, 14, Genova.
- BALETTI, L. 1976, *Genova. Mediterraneo. Mar Nero (secc. XIII-XV)*, în „Studi e testi - Serie storica”, Civico Istituto Colombiano, Genova.
- FORCHERI, G. 1974, *Navi e navigazione a Genova nel Trecento. Il Liber Gazarie*, Genova-Bordighera.
- GIURESCU, C.C. 1975, *Les génois au Bas-Danube aux XIII<sup>e</sup> et XIV<sup>e</sup> siècle*, în Colocviul româno-italian/Colloquio romeno-italiano, *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII și XIV / I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XII e XIV*, București, 27-28 martie 1975, Editura Academiei, București.
- ILIESCU, O. 1976, *Nouvelles éditions d'actes notariés instrumentés aux XIII<sup>e</sup>-XIV<sup>e</sup> siècles dans les colonies génoises de la Mer Noire-Actes de Caffa*, în „RESEE”, tom XIV, nr. 3.
- MANOLESCU, R. 1990, *Comerțul și transportul produselor economiei agrare la Dunărea de Jos și pe Marea Neagră în secolele XIII-XV*, în „Revista istorică”, nr. 6.
- PISTARINO, G. 1971, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360-1361)*, Genova.
- PISTARINO, G. 1974, *Mercanti del Trecento nel Levante genoveze*, în „Clio”, anno X, nr.1, ian.-mart.

## ARGUMENTE TOPOGRAFICE ȘI ARHEOLOGICE PENTRU IDENTITATEA VICINA-MĂCIN

Virgil CIOCÎLTAN\*

### TOPOGRAPHISCHE UND ARCHEOLOGISCHE ARGUMENTE FÜR DIE IDENTITÄT VICINA-MĂCIN

#### Zusammenfassung:

*Die Historiker versuchen seit über einem Jahrhundert das verschollene Vicina, berühmtes Handelszentrum und orthodoxer Metropolitensitz an der unteren Donau im 13. und 14. Jahrhundert, zu lokalisieren. Die herangezogenen Beweise konnten bisher keiner gegenwärtigen Ortschaft die sichere Nachfolge der mittelalterlichen Hafenstadt bescheinigen.*

*Der Verfasser bespricht die topographischen und archeologischen Argumente, die seines Erachtens für die Gleichsetzung Vicina-Măcin plädieren. Zu den wichtigen, historiographisch übersehenen Zeugnissen, die seine Beweisführung untermauern, gehört beispielsweise die Anmerkung mons Vicina, die in einer zeitgenössischen Seekarte eingetragen ist.*

\*

**Stichwörter:** Donau, mittelalterlicher Handel, Festungen, Häfen

**Cuvinte cheie:** Dunăre, comerț medieval, fortificații, porturi

Încă mai sigur decât brațul și balta, ca reper pentru localizarea Vicinei la Măcin<sup>1</sup>, este informația culeasă de Victor Eskenasy dintr-un portulan venețian anonim, datat de editorul ei, prințul egiptean Youssouf Kamal, în prima jumătate a secolului XIV<sup>2</sup>: „Ca element inedit față de mai vechile cunoștințe cartografice asupra Vicinei, apare aici notația muntelui Vicina (*mons Vicina*) lângă desenul cetății ce figurează orașul dunărean”<sup>3</sup>.

Această mențiune este hotărâtoare pentru localizarea Vicinei, întrucât conferă așezării o dimensiune topografică definitorie, complet absentă în dezbaterile chestiunii. Dintre toate competitorile pentru cinstea de a fi succesoare ale măreței cetăți medievale, doar Măcinul sau, mai exact, Măcinul așa cum a fost înainte de mutilarea din secolul XX, satisface acest criteriu altitudinar. Redutabila ei adversară istoriografic, cetatea Păcuiului lui Soare, a fost construită pe un teren atât de jos încât locuitorii ei au fost nevoiți să-l înalțe pentru a o feri de inundații<sup>4</sup>.

\* Cercetător științific – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române.

<sup>1</sup> Acest studiu face parte dintr-o lucrare mai amplă, consacrată localizării Vicinei, în curs de publicare în „Revista istorică”.

<sup>2</sup> Y. Kamal, *Monumenta cartographica Africae et Aegypti*, tom IV (*Epoque des portulans suivie par l'époque des découvertes*), fasc. I, Cairo, 1936, f. 1206.

<sup>3</sup> V. Eskenasy, *Note la istoria litoralului vest-pontic*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, 20, 1983, p. 422.

<sup>4</sup> P. Diaconu, *Păcuiul lui Soare - Vicina*, în „Byzantina”, 80, 1976, p. 413: „Parallèlement à l'édification de l'enceinte, le terrain qu'elle protégeait était lui aussi surhaussé. ... Toute cette opération avait un double but: d'une part augmenter la résistance d'un terrain sujet à des inondations, d'autre part consolider au maximum les fondations de l'enceinte.”

Arheologul Petre Diaconu a contestat cu multă ușurință posibilitatea ca Măcinul să fie urmaș al Vicinei, din cauza absenței vestigiilor din secolele XIII-XIV<sup>5</sup>. Această condamnare fără drept de apel nu a ținut însă seama de vicisitudinile mutilante (deși lui – ca de altfel tuturor colegilor săi<sup>6</sup> – i-au fost cunoscute<sup>7</sup>) prin care a trecut stâncă din preajma Dunării, numită de localnici fără motiv aparent, doar în virtutea tradiției, „Cetate” sau „dealul «Cetate»”<sup>8</sup>.

Este, într-adevăr, notoriu faptul că atât calitatea rocii – vestitul granit de Măcin –, cât și transportul fluvial lesnicios, direct de la sursă, au fost în vremurile moderne fatale cetății medievale, dezafectată ca fortăreață după cuprinderea ei împreună cu Dobrogea în hotarele României (1878). Statul a arendat în ultimii ani ai secolului XIX „dealul «Cetate»”, în suprafață de 9 ha” unor antreprenori privați, concesiune reiterată prin decret regal în 1932<sup>9</sup>. Un martor ocular deplângea la începutul anilor '30, în tonuri elegiace, eficiența acestor întreprinderi: „Astăzi această cetate se sfărâmițește și îmbucățește fără milă, de societatea anonimă «Granitul» cu scopul de a industrializa tot ce mai poate da Măcinul. Și poate nu va trece mult până se va spune – cu durere – aici a fost cetatea *Arrubium*”<sup>10</sup>.

Sumbra profeție s-a împlinit pas cu pas. Săpăturile începute în 1939 de Gheorghe Ștefan și de Grigore Avakian<sup>11</sup> au fost continuate de Emil Condurachi, care a lucrat sub presiunea distrugerilor iminente. Iată-i mărturisirea, cuprinsă în raportul pe care l-a întocmit în urma campaniei de săpături din august 1943: „Încă de la începutul săpăturilor efectuate în vara anului acesta mi-am pus, în primul rând, problema fragmentelor de ziduri amenințate de exploatarea fără cruțare întreprinsă de societatea «Granitul». Atenția mea s-a îndreptat deci în același timp și în primul rând asupra a două sectoare ale cetății: 1) fragmentul de zid ce rămăsese suspendat pe latura de SV a cetății, prin exploatarea stâncii; 2) zidul de NV al cetății, amenințat de ruina totală, mai ales în partea de V, datorită aceleiași exploatare ... După observațiile pe care le-am putut face pe teren, porțiunea dinspre Dunăre a zidurilor a avut de suferit mai mult decât cortinele care leagă spre V și E turnul de NE săpat în anii trecuți”<sup>12</sup>. Valoarea documentară a acestei dări de seamă – singura publicată – referitoare la săpăturile arheologice de la Măcin este deosebit de ridicată nu numai datorită descrierii riguroase a detaliilor din teren și a nivelului distrugerilor, ci și grație imaginii de ansamblu a sitului amputat, așa cum se prezenta el în 1943<sup>13</sup>.

<sup>5</sup> Idem, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica”, 3, 1970, p. 286, urmat de A. Kuzev, *Zur Lokalisierung der Stadt Vicina*, în „Études balkaniques”, 3, 1977, p. 121.

<sup>6</sup> Vezi mai jos.

<sup>7</sup> I. Barnea, P. Diaconu, *Arrubium (Măcin)*, în C. Preda (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, I, București, 1994, p. 120-121: „Ruinele cetății romano-bizantine au fost distruse în mare parte de cariera de piatră locală”.

<sup>8</sup> N. Mureșeanu, *De la Arrubium ... prin Vicina ... la Măcin*, București, 2002, p. 197.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 197, 225.

<sup>10</sup> N.C. Munteanu-Sculeni, *Măcinul și împrejurimile sale*, Brăila, f.a., p. 5-6.

<sup>11</sup> Vezi S. Lambrino, *Săpăturile arheologice din ținutul Dunărea de Jos*, în „Revista Istorică Română” 9, 1939, p. 501: „La Arrubium, cetate situată în marginea Măcinului, pe o stâncă înaltă ..., d-nii Gh. Ștefan și Gr. Avakian au desgropat porțiuni din zidul cetății romane și un mare bastion care apăra colțul ei de nord-est”; E. Condurachi, *Raport asupra săpăturilor arheologice din vara anului 1943 la cetatea romană de la Arrubium (Măcin)*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944, p. 45-46: „Cercetările începute în anul 1939 de colegii mei, d-nii prof. Gh. Ștefan și Gr. Avakian, reușiseră să degajeze turnul de NV al cetății, precum și cortina care lega acest turn de fundamentul unui alt turn, așezat cam la 1/3 din lungimea zidului E.”

<sup>12</sup> Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 46, 48.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 46-48: „Zidul de SV a fost săpat până la stratul original de pământ, pe o distanță de 16,80 m, la o adâncime de peste 5 m (2 m zid, 2,60 m valul turcesc de pământ). În partea de V a tranșeei, săpată până la marginea exterioară a carierii, s-au găsit numeroase urme de alimente, în special solzi de pește. În partea de S a rămas nesăpată o punte de 2 m, care nu se va putea săpa atâta timp cât nu se poate asigura un loc de trecere pe versantul opus al tranșeei. Acest zid nu mai prezintă, pe întreaga sa lungime săpată, nici urmă de parament, spre deosebire de zidul de NV. Prezintă însă urme dese și evidente de incendii, ale căror straturi groase de cenușă și cărbune dovedesc o adevărată catastrofă. Zidul de NV a fost săpat de la marginea exterioară a carierii dinspre Dunăre, pe o lungime de peste 35 m, până la fundamentul unui turn. Pe latura NS, prin exploatarea stâncii, a rămas suspendat un zid al cărui parament, construit din pietre regulat și bine zidite, ne dă imaginea clară despre cum arăta zidul înainte de incendierea cetății. Acest zid este legat de zidul de NV printr-un turn complet degajat prin

Aceste rezultate, împreună cu alte informații, au fost sintetizate după câțiva ani de Teofil Sauciuc-Săveanu într-o schiță cu contururi cât se poate de precise: „Pe stânca din com. Măcin, jud. Tulcea, exploatată azi în partea de NV, SV și S de Soc. «Granitul», este așezată cetatea antică «Arrubium», de formă aproape dreptunghiulară, cu laturile 220 m pe 170 m, cu suprafață totală de aproximativ 37.400 mp. ... În prima campanie [condusă de Em. Condurachi în 1943] s-a degajat tot ce mai rămăsese nedărâmat prin exploatarea pietrei din stânca cetății pe latura de vest, care mărginea brațul Dunării ... [cu un] fragment de zid rămas suspendat pe stâncă ... Pe latura de vest, la circa 12 m mai spre est, la un nivel mai jos, s-a degajat complet un complex de ziduri al căror rost n-a putut fi încă bine precizat. La prima vedere pare poarta cea mare a cetății”<sup>14</sup>.

Societatea „Granitul” și-a continuat activitatea și după redactarea acestui text, în 1948: exploatarea a avansat până la complexul de ziduri de pe latura dinspre Dunăre a cetății pe care l-a nimicit în cea mai mare măsură, doar vreo cinci rămășițe din fundația vestică a fortificației – față de unul singur în 1943 – scăpând tefere de furia distructivă a rațiunii economice. Dispuse ca într-un muzeu în aer liber, din extremitatea nordică până în cea sudică a peretelui fostei cariere de piatră, ele jalonează și astăzi, cu destulă precizie, linia zidurilor cercetate încă *in situ* de Em. Condurachi cu peste șase decenii în urmă.

Făcând un istoric al cercetărilor arheologice de la Măcin, Gheorghe Mănușu-Adameșteanu a omologat recent, fără rezerve, concluziile investigațiilor mai vechi: „Cetatea aflată ... pe un promontoriu înalt de pe malul Dunării are o formă dreptunghiulară ... Săpăturile au avut ca obiectiv degajarea incintei cetății romane despre care s-a putut preciza că avea laturile de 220 × 170 m (cu o suprafață totală de cca. 37.400 mp)”<sup>15</sup>. Vederea din satelit, anexată studiului, certifică amplasamentul cetății astfel descris<sup>16</sup>.

Această concluzie fermă, bazată pe consensul arheologilor încheiat de-a lungul timpului, lasă însă deschisă întrebarea, capitală și inevitabilă, ce anume și cât a nimicit Societatea „Granitul”. În lipsă de indicii concrete, specialiștii chestiunii s-au mulțumit să-și închipuie că golul lăsat de muncitorii carierei de piatră între malul Dunării și complexul de ziduri cercetat de Em. Condurachi în 1943 a fost totdeauna un spațiu *extra muros*, ba chiar s-a bănuie că de aici se intra pe poarta principală în cetate<sup>17</sup>.

săpăturile din vara anului acesta. Dimensiunile mult mai reduse ale acestui turn, față de celelalte turnuri ale cetății, dovedesc că avem de-a face cu un turn de observație. Lucrul e de altfel firesc, dată fiind poziția pe care i-o oferă malul drept și abrupt al stâncii, ca și perspectiva excepțională de o parte și de alta a cursului Dunării. Partea exterioră a acestui turn s-a dărâmat din cauza exploatării prin dinamită a carierii. Fisuri în zid, provenind din aceeași cauză, ne prevestesc aceeași soartă pentru restul turnului. Curtina de NV, care leagă acest turn de observație cu fundamentul unui nou turn, la care ne-am oprit în săpăturile anului acesta, s-au păstrat în condiții foarte proaste. Cu excepția unui mic fragment lângă turnul de observație de NV, restul zidului nu mai păstrează nimic din paramentul său de piatră regulată. La o distanță de circa 12 m săpăturile au descoperit o punte, formată din lespezi de piatră aderând la zid. Rostul și epoca precisă a acestei punți de piatră n-au putut fi încă precis lămurite. Deosebit de aceste lucrări, în ultimele două zile s-au curățat din nou turnul de NE și curtea care leagă acest turn de fundamentul unui turn, situat la 1/3 din lungimea zidului de NE. Printre puținele obiecte găsite în tranșeele săpăturilor menționăm câteva monede de bronz bizantine, precum și câteva fragmente de ceramică romană târzie și bizantină. Aceste obiecte confirmă datarea pe care o impune tehnica zidurilor, asemănătoare, deși mult mai puțin bine conservate, aceloră de la Troesmis și Capidava: cetatea romană de la Arrubium a fost refăcută total în secolul IV p. Chr. și a dăinuit până târziu în epoca bizantină. În stadiul actual al cercetărilor nu se pot încă preciza adaosurile sau refacerile din această din urmă epocă. La distrugerea cetății au contribuit în parte turcii, care au ridicat peste zidurile romano-bizantine o cetate de pământ. Valul acestei cetăți, înalt între 2 și 4 m, a îngreuiat mult săpăturile. După observațiile pe care le-am putut face pe teren, porțiunea dinspre Dunăre a zidurilor a avut de suferit mai mult decât curtinele care leagă spre V și E turnul de NE săpat în anii trecuți. Cercetările ulterioare vor putea, eventual, confirma aceste observații.”

<sup>14</sup> T. Sauciuc-Săveanu, *Nouăle cercetări și săpături arheologice din România*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XXIX, 1948, p. 475-476.

<sup>15</sup> Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Contribuții la cunoașterea locuirii medio-bizantine de la Măcin – cetatea Arrubium (secolele X-XII)*, în „Peuce”, S.N. 8, 2010, p. 238-239.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 249; vezi în Anexă zona numită convențional Incinta B.

<sup>17</sup> Vezi mai sus nota 14.

Astfel de încheieri au fost posibile deoarece arheologii noștri fie au ignorat, fie au interpretat greșit datele furnizate de câțiva martori care au cunoscut realitățile din teren înainte de distrugerea lor.

Cea mai concludentă în această privință este descrierea făcută de Al. T. Dumitrescu, student al profesorului Gheorghe Murgoci, care a întreprins în 1904 o călătorie la Măcin, convins de exegeza lui W. Tomaschek că vizitează locul unde, în Antichitate, se ridica cetatea *Arrubium*, urmată în Evul Mediu de *Vicina*. Iată cum a descris excursionistul amator de istorie cetatea aflată – potrivit constatării sale la fața locului – „pe vârful unui munte”<sup>18</sup>: „Cetatea singură, sau acropolea, are tot o formă dreptunghiulară [ca orașul], dar direcția laturilor mari urmează cursul Dunării de la sud la nord. ... Cetățuia reprezintă un punct strategic bine întărit. Spre apus, latura cea mai mare este apărată de Dunăre, care izbește cetatea în poale; la sud se întinde balta Carcaliu, care poate fi dominată, ca și Dunărea, de înălțimea locului. Spre nord, depresiunea locului arată existența unui lac<sup>19</sup>, iar spre răsărit munții Pricopanului prezintă cetății o apărare naturală și locuitorilor – loc sigur de scăpare. În partea vestică, cetatea era apărată de Dunăre, terenul era stâncos și înalt, așa încât aici nu era nevoie decât de parapete ... În partea opusă însă, cetățuia era apărată de ziduri. ... am dat peste urmele a două ziduri paralele. Amândouă zidurile sunt construite din granit și piatră de munte, puternic cimentate”<sup>20</sup>.

Repere sigure pentru a localiza „cetatea sau acropolea” sunt, așadar, la vest: peretele abrupt, fără ziduri, apărat de Dunăre, iar la est: cele două rânduri de ziduri ce nu puteau fi altele, decât cele examinate de Em. Condurachi, ale căror urme răzlețe sunt și acum vizibile<sup>21</sup>. Că în partea dinspre fluviu fortificațiile au fost de prisos, rezultă și din observațiile rusului Feodor Feodorovici Berg, ofițer de geniu, care a inspectat în 1826 unele cetăți turcești de pe Dunăre, între care și pe cea de la Măcin<sup>22</sup>.

Cu toate că nu sunt scutite de unele neclarități, cauzate în parte de stângăcii redacționale, însemnările lui P. Polonic, plecat la Dunăre la sfârșitul secolului XIX ca să cerceteze antichități romane, sunt în primul rând importante întrucât, spre deosebire de notele lui Al. T. Dumitrescu, creionează un tablou de ansamblu al sitului arheologic Măcin: „Pe o stâncă înaltă este, spre sud-vest de Măcin, un fort uriaș, construit de turci; acesta și împreună cu fortul turcesc de la Brăila jucau în timpul invasiunilor turcești un rol însemnat și serveau drept capuri de pod pentru trecerea armatei. Acest fort de pământ, astăzi încă bine conservat cu valuri înalte, cu bastioane și cu un retranchemint spre Dunăre, este construit în terenul unde se află ruinele unui oraș roman din care cauză, fiind pământul mutat, nu putem găsi formele cetății romane. Vedem cum din valurile turcești răsar ici cole ziduri puternice prin șanțurile fortului în curmeziș, ziduri vechi, blocuri de dărâmături, cărămizi romane, cioburi vechi etc. Poate că în colțul despre vest al retranchementului, unde se vede o formă pătrată în teren, să fie cetatea romană, care măsura

<sup>18</sup> Al.T. Dumitrescu, *Arrubium și mitropolia din Măcin*, București, 1904, p. 11.

<sup>19</sup> N.C. Munteanu-Sculeni, *op. cit.*, p. 6, nota 4: „Azi se zice la «Slatina», lac cu iod și sare, identic cu Lacu-Sărat”.

<sup>20</sup> Al.T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 6.

<sup>21</sup> Singurul arheolog care a utilizat informațiile lui Al. T. Dumitrescu, Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 238, le-a înțeles împotriva evidenței: considerând că cetatea „are” o formă dreptunghiulară, „direcția laturilor mari urmând cursul Dunărei de la sud la nord”, el a avut în mod eronat în vedere incinta existentă și astăzi, mărginită la apus de peretele carierei de piatră.

<sup>22</sup> P. Cernovodeanu, D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, II, 1822-1830, București, 2005, p. 152-153: „Măcin. Cetatea se află pe malul drept al Dunării, opusă Brăilei; este construită pe o stâncă destul de înaltă și puțin înclinată către Dunăre. Ea se compune din patru bastioane drepte și două care ies din malul abrupt care dă către Dunăre; în fiecare bastion sunt cinci tunuri de calibru diferit. Partea aflată către râu nu are șanț de apărare, cealaltă este înconjurată de un șanț – acum uscat – căptușit cu piatră, iar în partea interioară valul de pământ este întărit cu palisade și are două părți. ... Ca mărime, cetatea Măcin nu poate egala pe cea a Tulcei sau Isacei, însă, datorită poziției sale în teren și a structurii sale, deși nu se află în imediata apropiere a comandantului, poate rezista mai mult; garnizoana nu poate depăși în nici un caz mai mult de 2000 de oameni.”



45-75 m și este poziția cea mai înaltă în teren. După urmele întinse de ziduri romane, ce se găsesc până și în orașul Măcin, putem spune că aici a fost un oraș mare roman, cu o fortăreață<sup>23</sup>.

Autorul acestei schițe a remarcat, deci, pe stânca înaltă două sectoare contigue, cu rosturi însă distincte: pe de o parte „fortul”, înconjurat de valuri de pământ cu bastioane, pe de alta, spre Dunăre, „retranșamentul” în care a prezumat existența cetății romane. Prima incintă corespunde, firește, suprafeței de teren în care arheologii au crezut și cred că s-a aflat cetatea antică *Arrubium*<sup>24</sup>, cea de a doua fiind, desigur, „cetatea sau acropolea” descrisă de Al.T. Dumitrescu, ulterior lichidată și complet „uitată” de aceiași specialiști<sup>25</sup>.

Coroborate, cele două mărturii de la cumpăna veacurilor XIX și XX deslușesc și funcția atât de enigmaticului complex de ziduri cu o poartă mare, cercetat de Em. Condurachi în 1943. Ele sunt aceleași cu cele două ziduri paralele, menționate de Al.T. Dumitrescu, și au avut menirea certă de a apăra „cetatea” de pe promontoriul înconjurat de apele Dunării împotriva agresiunilor dinspre uscat<sup>26</sup>.

În consens cu colegii săi arheologi, Gh. Mănucu-Adameșteanu s-a îndoit pe următoarele considerente că stânca de la Măcin ar fi putut găzdui o așezare umană de talia *Vicinei*: „Pe baza materialelor existente, care provin numai din descoperiri întâmplătoare, dar și a suprafeței relativ mici pe care s-a dezvoltat locuirea de la *Arrubium*, nu credem că pe acest amplasament ar fi putut exista un centru important din perioada medie-bizantină<sup>27</sup>. Acest raționament pornește, evident, de la o premisă greșită, deoarece a luat în calcul doar fragmentul nevătămat de Societatea „Granitul”. Scepticismul ar fi fost cu totul spulberat dacă ar fi ținut seama și de doi parametri cantitativi, anume că suprafața concesionată spre exploatare însuma nu mai puțin de 9 ha<sup>28</sup> și că cetatea avea capacitatea de a adăposti până la 2.000 de oameni<sup>29</sup>.

Aceste dimensiuni, care au singularizat formațiunea geologică nu numai în peisajul înconjurător ci pe tot cursul inferior al fluviului, au făcut ca stânca să merite, cu prisosință, calificativul de *mons Vicina*, acordat de navigatorii și de negustorii italieni în Evul Mediu, pe care studentul profesorului Murgoci l-a validat după secole, sub imperiul aceleiași impresii, prin cuvântul românesc „munte”.

## BIBLIOGRAFIE

- BARNEA, I., DIACONU, P. 1994, *Arrubium (Măcin)*, în C. Preda (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, I, București.
- BRĂTIANU, G.I. 1935, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucurest.
- CERNOVODEANU, P., BUȘĂ, D. (coord.) 2005, *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, II, 1822-1830, București.
- CONDURACHI, Em. 1944, *Raport asupra săpăturilor arheologice din vara anului 1943 la cetatea romană de la Arrubium (Măcin)*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București.
- DIACONU, P. 1970, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica” 3.

<sup>23</sup> P. Polonic, Raport adresat lui Gr. Tocilescu despre cercetările din zona Luncavița-Măcin (Biblioteca Academiei Române, Ms. rom. nr. 5132), 1898, f. 102.

<sup>24</sup> Incinta B în Anexă.

<sup>25</sup> Incinta A *ibidem*.

<sup>26</sup> Această fortificație de la Măcin se înscrie, tipologic, într-o serie fenomenală binecunoscută; vezi A. Toynbee, *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 56: „... amplasarea orașelor ... pe peninsule ce puteau fi apărate împotriva atacurilor de pe teritoriul continental printr-un zid scurt, de-a curmezișul istmului, de la un țărm la celălalt ... Exemple de orașe peninsulare sunt Sidon, pe coasta Libanului, Cartagina, pe coasta Tunisiei, Milet, pe coasta Greciei și Constantinopol, pe malul european al Bosforului.”

<sup>27</sup> Gh. Mănucu-Adameșteanu, *op.cit.*, p. 243.

<sup>28</sup> N. Mureșeanu *op.cit.*, p. 197. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate stabili dacă suprafață contractată a acoperit doar „acropolea”, excavată complet, sau și – parțial ori integral – incinta înconjurată de valul de pământ, rămasă intactă datorită unei eventuale sistări „premature” a exploatarei. Indiferent cum stau lucrurile, Măcinul este oricum mai bine plasat în competiția cu insula Păcuiul lui Soare, a cărei suprafață inițială, mult diminuată între timp de apele Dunării, a fost aproximată la 5 ha (vezi P. Diaconu, *Păcuiul lui Soare - Vicina*, în „Byzantina” 80, 1976, p. 410).

<sup>29</sup> Vezi mai sus nota 22.

- DIACONU, P. 1976, *Păcuiul lui Soare - Vicina*, în „Byzantina” 80.
- DUMITRESCU, Al.T. 1904, *Arrubium și mitropolia din Măcin*, București.
- ESKENASY, V. 1983, *Note la istoria litoralului vest-pontic*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” 20.
- KAMAL, Y. 1936, *Monumenta cartographica Africae et Aegypti*, tom IV (*Epoque des portulans suivie par l'époque des découvertes*), fasc. I, Cairo.
- KUZEV, A. 1977, *Zur Lokalisierung der Stadt Vicina*, în „Études balkaniques” 3.
- LAMBRINO, S. 1939, *Săpăturile arheologice din ținutul Dunărea de Jos*, în „Revista Istorică Română”, 9.
- MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, Gh. 2010, *Contribuții la cunoașterea locuirii medio-bizantine de la Măcin – cetatea Arrubium (secolele X-XII)*, în „Peuce”, S.N. 8.
- MUNTEANU-SCULENI, N. C. f.a, *Măcinul și împrejurimile sale*, Brăila.
- MUREȘEANU, N. 2002, *De la Arrubium ... prin Vicina ... la Măcin*, București.
- POLONIC, P. 1998, Raport adresat lui Gr. Tocilescu despre cercetările din zona Luncavița-Măcin (Biblioteca Academiei Române, Ms. rom. nr. 5132).
- SAUCIUC-SĂVEANU, T. 1948, *Nouăle cercetări și săpături arheologice din România*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XXIX.
- TOYNBEE, A. 1979, *Orașele în mișcare*, București.

## PORTUL TULCEA ÎN DOCUMENTE OTOMANE DIN SECOLUL AL XVI-LEA \*

Anca POPESCU\*\*

TULCEA HARBOUR IN 16<sup>TH</sup> CENTURY OTTOMAN DOCUMENTS

## Abstract:

*At first, during the Ottoman period, Tulcea was not an urban settlement (a fair or a town) – as it would become in the 19th century when it was the seat of the namesake Sandjak (military county) within the Tuna vilâyeti (the Danube province), but, from the very beginning, it benefited from the advantages of its geographical position as village and small harbor in the Lower Danube region.*

\*

**Keywords:** Tulcea, Ottoman period, harbours**Cuvinte cheie:** Tulcea, epoca otomană, comerț, porturi

Tulcea, în epoca otomană, nu a fost de la început o așezare de rang urban (târg sau oraș), cum va fi în secolul al XIX-lea, când devine sediu al sangeacului omonim din provincia (vilâyet) Dunării (Tuna vilâyeti), dar, de la începutul stăpânirii otomane în Dobrogea s-a bucurat de avantajele poziției sale geografice, ca sat și schelă în regiunea Gurilor Dunării<sup>1</sup>.

Cea mai timpurie mențiune cunoscută despre Tulcea din documentele de cancelarie otomane datează din primii ani ai secolului al XVI-lea. Într-un registru din anul 1502 este consemnat : „*karye-i Tulçi hass-ı mirliva* ” (satul Tulcea *hass* al sangeacbeului [Silistra])<sup>2</sup>, cu alte cuvinte Tulcea făcea parte din domeniile alocate guvernatorului (sangeacbei) provinciei (sangeac) Silistra care îngloba (de la nord la sud) toată Dobrogea, până spre Golful Burgas. Alte mențiuni cunoscute din prima treime a secolului al XVI-lea, sunt: un fragment dintr-un registru (*rûznamçe*) din anul 1506<sup>3</sup>; două fragmente dintr-un registru vamal din anii 1515-1517, publicate de turcologul János Hóvári în anul 1984, sub forma unui studiu analitic pe baza acestui document<sup>4</sup>; un raport al caduiului de Akçekazanlık (Kazanlâk, în Bulgaria), Mevlâna Küçük Piri, privind taxele percepute în schelele dunărene ale Țării Românești, Bulgariei și Dobrogei, din 15 aprilie 1520<sup>5</sup>; un registru contabil din anul 1530 (datele acestui registru sunt valabile pentru

\*Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Valorificarea identităților culturale în procesele globale", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758

\*\* Cercetător – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.

<sup>1</sup> Transliterarea termenilor turco-otomani în alfabetul turc modern s-a făcut după normele dicționarului turc-englez Redhouse, 1968. Cuvintele otomane asimilate în limba română (ca de ex. cadui, caza, schelă, sangeac etc.) au rămas așa, cu indicarea, la prima apariție în text, între paranteze, a formei otomane.

<sup>2</sup> 370 numaralı muhasebe-i vilayet-i Rum-ili defteri (937/1530), Ankara, 2002, vol. II, p. 18-21, MAD 37, p. 20.

<sup>3</sup> H. Inalcık, *Bursa and the commerce of the Levant*, în „Journal of Economic and Social History of the Orient”, III, 1, Leyda, 1960, p. 132, 138.

<sup>4</sup> J. Hóvári *Customs register of Tulça (Tulcea), 151-1517*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapesta, 38, 1984, p. 115-141.

<sup>5</sup> N. Beldiceanu, I. Beldiceanu-Steinherr, *Acte du règne de Selim I concernant quelques échelles danubiennes de Valachie, de Bulagrie et de Dobroudja*, « Südost-Forschungen » XXXIII, 1964, în vol. N. Beldiceanu, *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566). Institutions, société, économie*, Variorum Reprints, London, 1976 (VII).

cel puțin 3 ani în urmă, știut fiind că la fiecare nou recensământ registrele se recopiau adăugându-se schimbările intervenite). Între codurile de legi (*kanunnâme*) ale sangeacului Silistra din timpul lui Selim II (mai precis cel din registrul de recensământ din anul 1570), figurează și două reglementări referitoare la satul (*karye*) și portul (*iskele*) Tulcea. Acestea sunt: reglementarea pentru satele Tulcea, Isaccea și Măcin, cu zeametele (*ze'âmet*) lor (*kanunnâme-i karye-i Tolça ve Sakçý ve Maçin ze'âmete müte'allik bunlardýr ki zikr olunur*) și reglementarea schelelor Tulcea, Isaccea și Măcin (*kanunnâme-i iskele-i Tolça ve Sakçý ve Maçin*)<sup>6</sup>.

Documentele otomane din secolul al XVI-lea menționează Tulcea ca sat – în registrele de recensământ, și ca schelă (port) – în registrele vamale. Din punct de vedere administrativ, în această epocă, așezarea Tulcea se încadra în cazaua (*kaza*) Hârșova<sup>7</sup>. Aceasta cuprindea Dobrogea de la nord de valea Carasu (Karasu), adică de la linia Cernavoda-Constanța. Sudul Dobrogei era împărțit astfel: partea dinspre mare alcătuia cazaua Varnei, iar partea dinspre Dunăre făcea parte din cazaua Silistrei<sup>8</sup>.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, din rațiuni demografice, economice sau militare, spațiul Dobrogei se va restructura administrativ prin crearea de noi cazale: astfel apar cazaua Tekfurgöllü (Techirghiol), la mijlocul secolului al XVI-lea (1559), cazalele Isaccea și Măcin (atestarea cea mai timpurie cunoscută e în anul 1566), cazaua Tulcei (1566) și cazaua Babadag (1594)<sup>9</sup>.

Poziția geografică a Tulcei i-a oferit avantajul de-a se afla la intersecția unor căi de comunicație esențiale pentru Dobrogea și pentru spațiul apusean al Mării Negre. Calea fluvialo-maritimă, care conecta portul Tulcea cu centrele pontice, era cea a brațului Sf. Gheorghe, mai ales. Spaniolul Diego Galán, pe la 1595, făcea această precizare: ”La sfârșitul secolului al XVI-lea Tulcea era un port mare, deși nu foarte sigur, spre care veneau corăbiile maritime care intrau prin brațul Sf. Gheorghe”<sup>10</sup>. Din raportul cadiului Kazanlâkului (1520) aflăm că din Marea Neagră, de la Trabzon, Sinop și Istanbul, veneau corăbiile pentru a încărca cereale la Brăila (aproximativ 70-80 anual). Cadiul nu preciza însă pe care anume dintre brațele Dunării pătrundeau aceste corăbiile. Registrul vamal al Tulcei înregistrează rar corăbiile maritime la Tulcea, ceea ce ar putea fi un indiciu că pentru intrarea corăbiilor maritime pe cursul Dunării era preferat brațul Chilia<sup>11</sup>.

A doua cale a traficului comercial la care participa Tulcea era calea de uscat care lega Constantinopolul otoman (cu toate conexiunile lui, mediteraneene sau asiatice) cu regiunile nord-dunărene și nord-pontice (Moldova, Polonia, Crimeea, Rusia). Mai era cunoscută ca „drumul turcesc” (în fapt străbătea centrul Dobrogei, prin Babadag, Bazargic, Provadia, Adrianopol, Istanbul). Veriga de legătură spre nord era Ismailul, drumul de la Tulcea spre acesta trecând printre grinduri<sup>12</sup>. „Drumul turcesc” se lega de „drumul Galațiului” (care unea Suceava, Târgul Frumos, Vaslui de Bârlad și Tecuci), prin portul omonim, dar și de drumul Brașovului, prin târgul și portul Brăilei (intrat în stăpânirea otomană de la 1538). Se știe că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea importanța drumului Galațiului a crescut pentru că negustorii

<sup>6</sup> A. Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri* (Kanun-urile otomane și explicarea lor), Istanbul, 1994, vol. VII (Selim II), p. 736-737. Publicate în limba română după originalul de la *Başbakanlık Arşivi*, TT483: A. Popescu, *Schela Măcin în secolul al XVI-lea (după reglementări comerciale otomane)*, în V. Sîrbu, C. Luca (ed.), *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Cîndea*, Brăila, 2009, p. 295-310.

<sup>7</sup> Cazaua era unitatea administrativ-teritorială subordonată sangeacului și, totodată, teritoriul de jurisdicție a unui cadiu.

<sup>8</sup> A. Popescu, *Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane într-un defter din anul 1530* în O. Cristea, Gh. Lazăr (ed.), *Vocația istoriei. Prinos Profesorului Șerban Papacostea*, Brăila, 2008, p. 505-530.

<sup>9</sup> După registrul nr. 775 citat în vol. 370 *numaralı muhasebe-i vilayet-i Rum-ili defteri (937/1530)*, Ankara, 2002, vol. II, p. 20. Aceste date trebuie luate deocamdată cu o oarecare toleranță până nu avem un studiu sistematic pe registrele secolului al XVI-lea: de ex., într-un registru de gelepi din 1572-3, Tulcea apare în cazaua Isaccea deși registrul din 1566 o menționează ca centrul unei cazale aparte.

<sup>10</sup> *Călători străini despre țările române*, București, 1971, vol. 3, p. 523-524.

<sup>11</sup> J. Hóvári, *Customs register of Tulça*, p. 132.

<sup>12</sup> *Ibidem*.

polonezi preferau, în această epocă, drumurile terestre spre Constantinopol, în locul celui maritim (adică drumul Galațiului cu prelungirile sale: drumul turcesc și drumul *via* Țara Românească, spre Silistra)<sup>13</sup>. De aceea, comerțul pe uscat al Tulcei, în secolul al XVI-lea, era mai intens decât cel pe Dunăre, fapt ilustrat și de studiul lui János Hovári pe baza registrului vamal din 1515-1517.

Drumurile pe apă și pe uscat care treceau prin satul și schela Tulcea au necesitat organizarea aici a unei stațiuni de control fiscal al traficului de mărfuri. Din reglementările comerciale pentru satele și schelele Tulcea, Isaccea și Măcin din anul 1570 cunoaștem organizarea perceperii de către otomani a taxelor de circulație și vamale în această regiune. La această dată, veniturile fiscale ale celor trei porturi erau arendate formând o *mukata<sup>c</sup>a*. Totodată, această regiune era un *zeamet*, adică o concesiune de venituri cu valoarea cuprinsă între 20.000 și 100.000 de aspri, valoare mijlocie între cea a timarului (până la 20.000 de aspri) și cea a *hass*-ului (peste 100.000 aspri). Prin aceste concesiuni de venituri fiscale se retribuiau serviciile militarilor (*spahi*-ii), dregătorilor (guvernatorii provinciei) sau diferiților funcționari locali. Veniturile rezultau din diferite taxe: taxe de trecere (*geçid-resmi*) pentru corăbii și ambarcațiuni fluviale (de tipul *donbaz*, *ladiya*, *çernik*); taxe pentru „pietoni” (*piyade*, cuvânt persan însemnând pedestru); taxe pentru căruțele încărcate cu mărfuri sau pentru mărfurile aduse pe cai și cămile; taxe pe tranzacțiile comerciale efectuate în schela Tulcea cu vinuri, stofe, animale - oi, cai, bivoli, pește -, robi etc. (*bâc*); taxe pe activități economice (agricultură sau mai ales pescuitul în lacurile de lângă Tulcea)<sup>14</sup>. Reglementările amintite ne fac cunoscute în detaliu și condițiile în care se percepeau taxele pentru circulația pe Dunăre a ambarcațiunilor fluviale sau a corăbiilor maritime încărcate cu diferite mărfuri, venind fie din alte porturi dunărene, fie din centrele pontice. La acostarea în fiecare port era cerută o taxă care varia după sortimentul mărfii. La fiecare escală se percepea o taxă, după tipul de ambarcație (după mărime), «taxa portului». Când se încărcau mărfurile pe corabie, în port, era cerută o altă taxă, care, după statutul portului, era fie taxa comercială numită *bâc*, fie vama. Pentru circulația pe fluviu se mai lua o taxă de trecere (*geçer bâcı*) în porturile în care, de obicei, nu se percepea vama.

Din registrul vămii Tulcei din anii 1515-1517, publicat de Hovári, se deduce că Tulcea nu era stațiune vamală pentru traficul fluvial ci doar pentru cel de uscat<sup>15</sup>. În consecință, ea nici nu putea beneficia de asemenea venituri importante. Dar, un document otoman (inedit) pe care-l prezentăm integral mai jos (v. Anexa, doc. I), aduce completări în legătură cu condițiile perceperii vămii la Tulcea și arată că, dimpotrivă, portul Tulcea participa vamal și la traficul comercial pe apă. Este vorba de o poruncă sultanală (*hüküm*) din 16 martie 1566 către cadiul Chiliei (Kili), ca răspuns la o plângere pe care eminul *mukata<sup>c</sup>a*-lei Chiliei a comunicat-o Porții, prin intermediul cadiului Chiliei. Motivele arătate sunt următoarele: potrivit vechiului obicei, când veneau mărfuri cu corabia (se subînțelege din Marea Neagră) și mergeau dincolo de schela Tulcea, la schelele Galați și Tomorova (Reni), în Moldova, se lua în schela Tulcea vama. Pentru mărfurile care treceau cu corabia prin schela Tulcea, dar se îndreptau spre schela Chilia, se lua la Tulcea doar taxa de trecere (*geçer bâcı*), iar vama se achita la Chilia. Dar eminii Tulcei pretindeau vama, prin abuz, și pentru mărfurile care veneau spre schela Tulcea și se îndreptau spre schela Chilia, contrar vechiului *kanun*. Acest lucru – se spunea – ”fiind o pierdere pentru schela Chilia, iar pentru mine (adică pentru eminul schelei Chilia) o nedreptate”. În consecință, s-a cercetat situația după ordinul sultanului, și s-a hotărât, în respectul cutumelor și al legii laice (*kanun*), să se achite vama la Tulcea numai într-un singur caz: pentru corăbiile care vin dinspre mare și se îndreaptă spre porturile Moldovei, Galați și Tomorova. Cu alte cuvinte, la Tulcea se percepea o vamă „de import” pe Dunăre, pentru corăbiile care alegeau această cale (care trecea prin portul Tulcea) pentru a intra pe fluviu.

---

<sup>13</sup> P. Păltânea, *Știri despre economia orașului Galați*, în „Danubius”, Galați, 1971, 5, p. 101-114.

<sup>14</sup> Amănuntele privind structura traficului de mărfuri, axele comerciale, volumul și valoarea tranzacțiilor, problema mirodeniilor etc., se găsesc sistematizate în studiul lui János Hovári consacrat registrului vamal al Tulcei.

<sup>15</sup> J. Hovári, *op. cit.*

Patru ani mai târziu, în reglementările (*kanunâme*) din registrul de recensământ din anul 1570, se înfățișează următoarea situație: corăbiile care plecau spre Marea Neagră, după ce încărcaseră marfă la Brăila sau la Tomorova sau la Galați, ieșind (se subînțelege) pe brațul Sf. Gheorghe, dădeau vama la Isaccea și taxe de trecere la Tulcea. Corăbiile care veneau din susul Dunării spre mare, dacă se îndreptau spre portul Chilia, atunci vama era achitată aici, în vreme ce în porturile Măcin și Isaccea se luau taxe de trecere (*geçer bacı*)<sup>16</sup>. Din cele două documente se poate vedea că traficul pe brațul Sf. Gheorghe era controlat vamal la Isaccea (când se circula spre Marea Neagră dinspre porturile dunărene) și la Tulcea (pentru corăbiile care intrau pe Dunăre dinspre porturile bazinului pontic). Cât privește traficul pe brațul Chilia, acesta era controlat în ambele sensuri prin stațiunea vamală din portul Chilia. Cuprinsul documentului din anul 1566 face inteligibil ceea ce se intuia doar din textul *kanun*-ului, anume că vama pentru corăbiile care, achitând taxe de trecere la Măcin și la Isaccea, se îndreptau spre gura Chilie, era luată în stațiunea vamală omonimă. Între porturile Tulcea și Chilia s-au produs rivalități și tentative de abuz pentru perceperea taxelor vamale, pe care însă sultanul le descurajează cerând respectarea cutumei, a *kanun*-ului și a registrului regiunii.

Așadar, Tulcea era în secolul al XVI-lea un centru vamal atât pentru traficul fluvial, cât și pentru cel terestru. O serie de cutume locale, calificate în documentele otomane ca fiind „din vechime”, vorbesc indirect de trecutul comercial preotoman al portului Tulcea. Este de relevat termenul pentru taxa vânzării vinului cu amănuntul (din *kanun*-ul Tulcei): *espine*. Documentele otomane menționează această taxă sub mai multe denumiri: în afară de *espine*, *çenber resmi* sau *çenber hakkı* și *resm-i obruçina*. În regiunile otomane de dată mai veche documentele folosesc termenii turcești *çenber resmi* (*hakkı*), cuvântul *çenber* însemnând «cercul butoiului». În regiunile slave (de exemplu la Nicopole și Vidin) se preferă traducerea sintagmei cu un termen slav: *resm-i obruçina* (*obruç* desemnează cercul butoiului). Dar se întâlnește și forma derivată din sintagma italiană „ad spinam”, anume *espine* - *spina*, însemnând, de asemenea, „cercul butoiului”<sup>17</sup>. Această formă de origine italiană se întâlnește în reglementările următoarelor porturi dunărene: Brăila, Karaharman (Vadu), Isaccea, Măcin și Tulcea. Folosirea termenului *espine* cu precădere în porturile situate la Dunărea maritimă (între Brăila și Chilia) și, de asemenea, în porturile de pe litoralul pontic (în vreme ce în celelalte porturi ale Dunării de Jos sunt preferați termenii slav sau turcesc), este o uzanță din vremea înfloririi comerțului italian în aceste regiuni și arată, totodată, raza de pătrundere a acestuia pe cursul Dunării.

Al doilea document (inedit) prezentat mai jos (v. Anexa, doc. II) vorbește de o situație interesantă, de degrevare fiscală a localnicilor din Tulcea ca urmare a prestării anumitor servicii publice în schela Tulcei: „satul nostru este un *hass*; pentru slujba noastră la schela Tulcei, este înscris în registrul imperial că suntem scutiți, cu un ordin ilustru, de impozitele ‘*avarız*’”. Și aici se pomenesc abuzuri din partea administrației locale: «[deși] nu au fost lipsuri în slujba noastră, ni s-au impus lucruri contrare ordinului». Nu putem preciza deocamdată natura serviciilor prestate în schela Tulcea de beneficiarii scutirilor fiscale.

<sup>16</sup> BOA, TT. 483, f. 25: *Eğer zikr olan gemiler Bra'il'de ve Boğdan yakasında Galaç'da/Gilac'da ve Tomar-[18]-ova'da yüklenüb aşağı geldükde Sakçı iskelesinde gümrüğünü edâ edecek Tulça'da hemân geçid bâcları alınur. Ve Vidin'den [19] ve Niğbolu'dan ve bil-cümle yukarudan gelen gemilerden hamr ve sâ'ir yük olsun Brail'de iskele vurub çıksa veyahud Galaç'da [20] ve Tomarova'da çıksa, Maçin eminleri gümrük alır. Amma mezkûr iskelelerde çıkmayub Kili cânibine geçse, Maçin'de ve hem Sakçı'da [21] geçer bâcı alınur. [...] Amma mezkûr iskelelerde çıkmayub Kili cânibine geçse, Maçin'de ve hem Sakçı'da [21] geçer bâcı alınur (Iar când pomenitele corăbii maritime, încărcând [marfă] la Brăila și în părțile Moldovei, la Galați și la Tomarova (Reni), vin în jos, dând vama la Isaccea, dau la Tulcea doar [taxele] *geçid bâcları*. De la corăbiile [încărcate] cu vin sau cu alte mărfuri, care sosesc de la Vidin, de la Nicopole sau din toate [porturile] din sus (amonte) și debarcând la Brăila sau la Galați sau la Tomorova, iau vama eminii din Măcin. Dacă nu debarcă în menționatele schele și dacă trec prin părțile Chilie se ia [taxa] *geçer bâcı*, atât la Isaccea cât și la Măcin, v. A. Popescu, *Schela Măcin în secolul al XVI-lea*, p. 301, 305; A. Akgündüz, *op. cit.*, vol. VIII, p. 737-738.*

<sup>17</sup> V. M. Berindei, G. Veinstein, *Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aqkerman, 1570*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviétique”, 22, 2-3, 1981, p. 321-322.



O problemă importantă a statului otoman în regiunile de graniță era siguranța vieții și a circulației. Deși, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea zona Tulcea-Isaccea-Măcin era o zonă interioară imperiului (spațiul de la nord de Dunăre era protejat, din anul 1538, de o altă provincie otomană, sangeacul Bender-Akkerman), atacurile pe Dunăre ale șaicilor căzăcești, precum și brigandajul local intern, răzbat în multe ordine adresate autorităților locale și sunt cauze de îngrijorare, iar pentru populație, motive de plângeri și cereri de ajutor. De exemplu, eminul schelelor Tulcea și Isaccea (în anul 1577) reclama atât tâlhăriile comise de oameni din Moldova, din porturile Galați și Tomorova, care atacau corăbiile negustorilor și jefuiau mărfurile, cât și ilegalitățile unor supuși otomani, din Isaccea, care făceau contrabandă cu lemne tăiate din insulele care aparțineau schelelor Tulcea și Isaccei înseși<sup>18</sup>.

Organizarea pazei acestor locuri se baza pe cetățile de la vaduri, acolo unde existau și funcționau -Isaccea, Brăila, Hârșova-, cu garnizoanele și flotilele locale, dar mai ales pe sistemul *derbendcilik*-ului. *Derbendci*-ii erau paznici în locuri de trecere (în acest caz, vaduri fluviale). Documentele otomane menționează, de obicei, că această instituție data „din vremuri de demult” (*kadīm el-eyyāmdan*) și funcționa „după obicei” (*‘adet-i üzere*). Acești străjuitori ai căilor de circulație erau recrutați, în majoritate, dintre locuitorii nemusulmani, adică dintre cei care prin tradiție exercitaseră funcția de paznici ai locurilor periculoase sau dificil de străbătut. *Derbendci*-ii din Dobrogea sunt deocamdată cunoscuți în punctele Prislava/ Nufărul, Karaharman, Dervent (lângă Silistra și Păciul lui Soare), Gönci-pazarı / Karasu (Medgidia de astăzi) și Ester (în jumătatea nordică a Dobrogei, lângă Histria sau lângă Târgușor)<sup>19</sup>. Pentru Tulcea nu avem încă informații despre asemenea formațiuni de *derbendci*, dar cu siguranță ea beneficia de serviciile nucleului de la Prislava și de avanpostul acestuia de la Karaharman. La Tulcea, însă, sunt menționați *vozar*-ii<sup>20</sup>. *Vozar*-ii erau agenți ai fiscului, încasau o taxă (*vozarıyye*) pe mărfurile care traversau Dunărea și aveau monopolul trecerii mărfurilor și a pasagerilor de pe un mal pe altul (dar și pe anumite porțiuni ale canalelor fluviale) cu ajutorul ambarcațiunilor pe care le dețineau și administrau<sup>21</sup>. *Vozarlık*-ul din epoca otomană, preluând și el o instituție preotomană, se baza, de asemenea, pe elementul creștin de la Dunărea de Jos. Controlul militar și funcția de apărare revenea structurilor amintite (reprezentate de *derbendci*-i, dar și de o categorie similară ca funcție, *martolos*-ii), apoi căpitanilor flotilelor locale care aveau

<sup>18</sup> Documente otomane în curs de publicare: MAD7534, p. 1631, 1608. V. de asemenea, A. Popescu, *Străjuirea navigației pe Dunăre în epoca otomană: derbendcilik-ul*, în „SMIM”, 2010.

<sup>19</sup> V. A. Popescu, *Străjuirea navigației pe Dunăre în epoca otomană* (pentru Prislava și Karaharman); Pentru Karasu, v. Eadem, *Multiple Toponymy in the Sancak of Silistra (16<sup>th</sup> Century)*, în T. Gemil, N. Pienaru (coord.), *Moștenirea istorică a tătarilor*, vol. II, București, 2012 (pentru Karasu); Eadem, *Derbendgii la Dunărea de Jos în a doua jumătate a sec. XVI*, în curs de apariție în „Revista Militară”, nr. 1-2/2013 (Dervent); Eadem, *Ester au XVI<sup>e</sup> siècle. Nouvelles contributions*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, L, 2012, p. 191-202. Problema localizării Esterului în secolul al XVI-lea nu am rezolvat-o în acest stadiu al cercetării. Între Histria (teza lui Franz Babinger) și Târgușor (demonstrația lui Tudor Mateescu, pentru secolele XVIII-XX), până la noi descoperiri (documentare și arheologice), *faute de mieux*, am propus ipoteza unei translatări de vatră, în condiții necunoscute, dinspre Histria spre Târgușor. În secolul al XVII-lea, Evliya Çelebi menționează Esterul-Mare – Ester-i *Kebir*, ceea ce ar presupune un simetric, Ester-i *Sagır* – Esterul Mic, așa cum întâlnim frecvent în toponimia dobrogeană.

<sup>20</sup> N. Beldiceanu, *Le vozarlıq: une institution ponto-danubienne*, în vol. *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566), Institutions, société, économie*, Variorum reprints, Londra, 1976, p. 77-78.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 75. Pentru termenul «vozar», Nicoară Beldiceanu, cel care a stabilit că este vorba de o instituție preotomană, a propus un etimon slav, deși a arătat că instituția este menționată mai mult în regiunile românești. Un alt etimon care s-a propus este cuvântul românesc „vad”, de la latinul *vadum*, din care ar fi derivat „vădar”, transformat apoi în *vozar*, v. S. Iosipescu, recenzie la Nicoară Beldiceanu *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566)*, în „AIIAI”, 1979, p. 579-584. Pentru funcționarea instituției și vechimea ei sunt de relevat locuitorii malurilor Dunării desemnați cu termenul *nautai* în timpul unei expediții a avarilor lui Baian împotriva slavilor, v. N. Iorga, *Le Danube d'Empire*, în *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger*, Paris, 1924, p. 16-17; expresia «praefectus vadorum», v. V.A. Urechia (ed.), *Memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646. Următ de text, însoțit de acte și documente*, în „AARMSL”, seria a 2-a, 1893-1894, București, 1895, 16, p. 179. Mai trebuie amintit că în secolul al XV-lea atât în Tara Românească, cât și în Moldova funcționa o instituție cu același rol, numită „brodină”, „brudină”, de la cuvântul slav «brod» care înseamnă «vad», similară cu „podăritului”, deservită de „podari”, termen slav care denumea pe cei care conduceau un pod umblător, v. O. Sachelarie, N. Stoicescu (coord.), *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București, 1988, p. 60, 366.

un rol complementar *derbendci*-ilor și *martolos*-ilor în realizarea securității traficului fluvial, protejarea corăbiilor imperiale (*miri gemileri*) și a celor de transport, chiar și sarcini în efectuarea anumitor transporturi ordonate de Poartă. *Derbendci*-ii, *martolos*-ii și *vozar*-ii își conjugau așadar activitatea cu cea a garnizoanelor din cetăți și a flotilelor de pe Dunăre, continuând instituții străvechi imperiale, romano-bizantine, dar și locale, româno-slave<sup>22</sup>. Bineînțeles, sunt necesare multe alte cercetări care vor permite descrierea detaliată a acestui sistem otoman: fiscal, militar, instituțional.

## ANEXĂ

Doc. I: MAD2775, p. 1133

### Transliterare:

[1] Kili kadısına hüküm yazıla ki: hâliyâ Dergâh-ı Muallâma 'arz gönderüb, kal'a-i Kili mukata'atına bi'l-fiil emîn olan [2] erbâb-ı timârdañ Süleyman, bu hakîre geldükde, takrîr edüb dedi ki: „karadan Tulça iskelesine araba ile metâ' gelüb, Kili iskelesine [3] müteveccih olsa Tulça iskelesinde gümrük iskelesinde geçer bâcı alınur; ve deryâdan gemiyle meta' gelüb Tulça iskelesinden geçüb, [4] vilâyet-i Boğdan'dan, Galas ve Tomaravo nâm iskelelere gelse, Tulça iskelesinde gümrük alınur; ve Tulça iskelesinden gemi [5] ile geçen meta' Kili iskelesine gelse, Tulça iskelesinde geçer bâcı veriligelmış iken, hâliyâ, Tulça iskelesinden Kili iskelesine gemi ile [6] gelen meta dan geçer bâcı alacak iken, Tulça emîni kanûn-ı kadîme muhâlif gümrük alub, Kili iskelesine gadr ve bana hayf olur; [7] ahvâlimi 'arz ediver”, deyu. İlhâh etdükde sâbikan emânete mutasarrıf olan ehl-i vukûflardan dizdar Hacı Musa [8] Ağalar bin Ali ve Müslim Ağalar bin Vefâ ve Yahya Ağalar bin Yusuf nâm kimesneler mahfil-i kazâyâ ihzâr olunub kaziyyede [9] istihbâr olundukda cevâb verüb: karadan araba ile Tulça iskelesinden metâ' geçüb, Kili iskelesine [10] gelse, Tulça iskelesinde gümrük, Kili iskelesinde geçer bâcı alınur. Ve Tulça iskelesinden gemiyle geçüb, vilâyet-i [11] Boğdan'dan, Galas ve Tomaravo nâm iskelelere varan metâ'dan Tulça iskelesinde gümrük alınur. Feemmâ [12] Tulça iskelesinden gemiyle geçüb Kili iskelesine metâ' gelse, ber mûcib-i kanûn-ı kadîm Tulça iskelesinde geçer bâcı ve Kili [13] iskelesinde gümrük alına gelmişdir, dediklerinde Der-i devlete 'arz olundu, deyu, bildirmişsin. İmdi buyurdum ki: [14] hükm-i şerîfim vardukda, göresin: zikr olunan iskelelere gelen metâ'dan kadîmden şimdiye değin, mîrî [15] için ne vechle gümrük ve bâc alını gelmişse gerü olıgelen âdet ve kanûn üzere ve vilâyet defteri mûcibince amel edesin, [16] olıgelen âdet ve kânûna muhâlif ve vilâyet defterine mugâyir kimesneye bî-vech ta'alül ve nizâ' etdirmeyesin. Şöyle bilesin, [17] tahrîren fi 25 Şaban, sene 973.

### Traducere:

Să se scrie o poruncă cadiului Chiliei: în prezent, trimițând un arz (raport) la Pragul Meu cel Înalt [în care cadiul a spus] „Süleyman, cel care este într-adevăr eminul *mukata'a*-lei Chilia, din categoria timarioților (*erbâb-ı timâr*), când a venit la mine, umilul, făcând un memoriu, a spus”: „când sosesc mărfuri pe calea uscatului, la Tulcea, cu căruțele, dacă se îndreaptă spre portul Chilia, se ia în portul Tulcea, în vama portului<sup>23</sup>, taxa *geçer bâcı*. Când mărfurile vin cu corabia, și trec dincolo de schela Tulcea, și vin la schelele Galați și Tomorova, în Moldova, se ia vama în schela Tulcea. Iar pentru mărfurile care trec cu corabia prin schela Tulcea și merg la schela Chilia, la Tulcea se ia *geçer bâcı*. Dar în prezent, pentru mărfurile care vin din schela Tulcea spre schela Chilia, eminii Tulcei, contrar vechiului *kanun*, iau vama la Tulcea, acest lucru fiind o pierdere pentru schela Chilia iar pentru mine o nedreptate. Am înfățișat imediat această situație a mea», a spus el (eminul). Când s-au convocat la curtea de justiție (a cadiului) oamenii cunoscători,

<sup>22</sup> Pentru organizarea bizantină a Dunării cea mai recentă cercetare aparține lui Al. Madgearu, *Organizarea militară a bizantinilor la Dunăre în secolele X-XII*, Târgoviște, 2007.

<sup>23</sup> Este posibil să fi fost omis în text „Kili”. Dacă se compară cu rândurile 9-10: „karadan araba ile Tulça iskelesinden metâ' geçüb, Kili iskelesine [10] gelse, Tulça iskelesinde gümrük, Kili iskelesinde geçer bâcı alınur”, se vede că este vorba de aceeași situație. Altminteri ar rezulta o contradicție.

foști deținători înaintevreme ai funcției de *emin*, precum dizdarul Hacı Musa Ağa fiul lui Ali, și Müslim Ağa fiul lui Vefa și Yahya Ağa fiul lui Yusuf și s-a făcut anchetă asupra acestor probleme, au dat (acest) răspuns: „Dacă mărfurile [aduse] în căruțe trec pe uscat prin schela Tulcea și merg la schela Chilia, se ia la schela Tulcea vama și la schela Chilia *geçer bâcı*. De la mărfurile care trec cu corabia dinspre Tulcea spre schelele Galați și Tomorova, din Moldova, se ia vama la schela Tulcea. Și dacă mărfurile trec cu corabia de la Tulcea spre Chilia, conform vechiului *kanun*, se obișnuia să se ia *geçer bâcı* la schela Tulcea și vama la schela Chilia”. A fost făcut arz la Poartă”, ai comunicat.

Am ordonat (în consecință): la sosirea poruncii mele ilustre, să vezi, pentru mărfurile care vin în schelele sus-numite, în ce mod se obișnuia a se percepe pentru fisc vama și taxele de *bâc*, din trecut și până astăzi, și să procedezi cum se obișnuia conform *kanun*-ului și registrului *vilâyet*-ului<sup>24</sup>. Să nu îngădui să se facă nimănui, fără motiv, contrar a ceea ce se obișnuia conform cutumei și *kanun*-ului și registrului *vilâyet*-ului, dificultăți (dispute) și pretexte [pentru a proceda altminteri]. Așa să știi! Scris la 17 martie 1566.

[illegible]

<sup>24</sup> În aceste documente termenul *vilâyet* este folosit în sens administrativ-teritorial: caza sau sangeac.

Doc. II: MAD2775, p. 1521

*Transliterare:*

Harsova kadısına hüküm yazıla ki: hâliyâ, taht-ı kazana tabî<sup>c</sup> Tulça nâm kariye <sup>c</sup>ahalisi Dergâh-ı Muallâma gelüb mezbur kariyemiz [2] hass olub Tulça iskelesi hizmetini etdügümüz ecilden hükm-i şerif ile <sup>c</sup>avarızdan mu<sup>c</sup>af ve müselleme [3] olmak üzere defter-i hakanide mukayyed olub, hizmetimizde kusurumuz yoğiken bize hilâf-ı emr dahl [4] olunur deyu bildirdiler. İmdi buyurdum ki: hükm-i şerifim vardukda, mezkûrlerin ellerinde olan [5] hükümlere ve defter-i hakaniye nazar edüb göresin: fî-nefs-ül emr mezkûr kariye ahalisi Tulça iskelesi hizmetine [6] tayin olunub eda-i hizmet edüb, kusurları yoğise, ol takdirce hizmetleri mukabelisinde ellerinde [7] olan ahkâm-ı şerifede ve defter-i hakanide ne vechle muaf ve müselleme olunmuşlarsa vilâyet defteri mucibince [8] <sup>c</sup>amel edüb vilâyet defterine muhalif ve emr şerifime muğayir mezkûrleri kimesneye bî vech rencide etdirmeyesin [9] ve ba'den-nazar bu hükmü şerifimi ellerinde ibkâ edesin, şöyle bilesin deyu, tahriren fî 25 Şevval, sene 973.

*Traducere:*

Să se scrie un ordin kadiului Hârşovei: în prezent, oamenii satului Tulcea, ținând de kazaua [Hârşova], au venit la Pragul Meu Sublim [și au spus]: „satul nostru este un *hass*, pentru slujba noastră la schela Tulcei, este înscris în registrul imperial că suntem scutiți, cu un ordin ilustru, de impozitele extraordinare (<sup>c</sup>*avarız*). [Deși] nu au fost lipsuri în slujba noastră, ni s-au făcut lucruri contrare ordinului”, au spus, făcând cunoscut.

Am poruncit (în consecință) următoarele: la sosirea ilustrei mele porunci, examinând ordinele și registrul imperial pe care sus-numiții [oamenii din Tulcea] le au în mână, să vezi: [dacă] în propriul tău ordin oamenii satului Tulcea sunt desemnați pentru servicii la schelă și dacă le îndeplinesc fără lipsă, [și] în consecință, în ce mod sunt înscrși ca scutiți, în schimbul slujbelor lor, în registrul *vilâyet*-ului și în poruncile ilustre aflate în mâinile lor, prestând slujba conform registrului *vilâyet*-ului; să nu îngădui nimănui, fără motiv, să le facă silnicii contrar registrului *vilâyet*-ului și poruncii mele ilustre. Și de-acum înainte să păstreze în mâinile lor acest ordin al meu ilustru. Așa să știi! Scris la 15 mai, 1566.

[illegible]

## BIBLIOGRAFIE

- \*\*\* *Il sistema portuale della Repubblica di Genova. Profili organizzativi e politica gestionale (secc. XII-XIII)*, 1988, a cura di Giorgio Doria e Paola Massa Piergiovanni, Università degli Studi di Genova, Istituto di Storia Economica, Genova.
- AKGÜNDÜZ, A. 1994, *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri (Kanun-urile otomane și explicarea lor)*, Istanbul, vol. VII (Selim II).
- BELDICEANU, N. 1976, *Le vozarlık: une institution ponto-danubienne*, în vol. *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566), Institutions, société, économie*, Variorum reprints, Londra.
- BELDICEANU, N., BELDICEANU-STEINHERR, I. 1976, *Acte du règne de Selim I concernant quelques échelles danubiennes de Valachie, de Bulagrie et de Dobroudja*, «Südost-Forschungen» XXXIII, 1964, în vol. N. Beldiceanu, *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566). Institutions, société, économie*, Variorum Reprints, London, (VII).
- BERINDEI, M., VEINSTEIN, G. 1981, *Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aqkerman, 1570*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviétique”, 22, 2-3, p. 321-322.
- HÓVÁRI, J. 1984, *Customs register of Tulça (Tulcea), 151-1517*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapesta, 38, p. 115-141.
- IORGA, N. 1924, *Le Danube d'Empire*, în *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger*, Paris.
- IOSIPESCU, S. 1979, recenzia la Nicoară Beldiceanu *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566)*, în „AIIAI”, p. 579-584.

- INALCIK, H. 1960, *Bursa and the commerce of the Levant*, în „Journal of Economic and Social History of the Orient”, III, 1, Leyda, p. 131-147.
- MADGEARU, Al. 2007, *Organizarea militară a bizantinilor la Dunăre în secolele X-XII*, Târgoviște.
- PĂLTÂNEA, P. 1971, *Știri despre economia orașului Galați*, în „Danubius”, Galați, 5, p. 101-114.
- POPESCU, A. 2008, *Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane într-un defter din anul 1530* în O. Cristea, Gh. Lazăr (ed.), *Vocația istoriei. Prinos Profesorului Șerban Papacostea*, Brăila, p. 505-530.
- POPESCU, A. 2009, *Schela Măcin în secolul al XVI-lea (după reglementări comerciale otomane)*, în V. Sîrbu, C. Luca (ed.), *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Căndea*, Brăila, p. 295-310.
- POPESCU, A. 2010, *Străjuirea navigației pe Dunăre în epoca otomană: derbendcilik-ul*, în „SMIM”.
- POPESCU, A. 2012, *Multiple Toponymy in the Sancak of Silistra (16<sup>th</sup> Century)*, în T. Gemil, N. Pienaru (coord.), *Moștenirea istorică a tătarilor*, vol. II, București.
- POPESCU, A. 2012, *Ester au XVI<sup>e</sup> siècle. Nouvelles contributions*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, L, p. 191-202.
- POPESCU, A. 2013, *Derbendgii la Dunărea de Jos în a doua jumătate a sec. XVI*, în „Revista Militară”, nr. 1-2/2013.
- SACHELARIE, O., STOICESCU, N. (coord.) 1988, *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București.
- URECHIA, V.A. (ed.) 1895, *Memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646. Urmărit de text, însoțit de acte și documente*, în „AARMSL”, seria a 2-a, 1893-1894, București, 16.

## MONEDE OTOMANE DIN AUR DIN COLECȚIA ICEM TULCEA

Iuliana COSTEA\*

## OTTOMAN GOLD COINS FROM ICEM TULCEA COLLECTIONS

**Abstract:**

*We have in attention a number of 28 ottoman gold coins which were acquired from citizens of Tulcea. The coins were issued by the sultans Selim the third, Mahmud Adlî the second and Abdülmecid in the mints of Istanbul. Of these, 26 pieces were perforated, most likely because they were stored in a chain / necklace. In this lot there is a "başka tarzda dârülhilâfe" type piece, dating from the 15<sup>th</sup> year of Mahmud Adlî's reign.*

\*

**Keywords:** ottoman coins, Dârülhilâfetüsseniye currency issue, fals issue of the period  
**Cuvinte cheie:** monede otomane, emisiune Dârülhilâfetüsseniye, fals de epocă

În colecția de numismatică\*\* a Muzeului de Istorie și Arheologie din cadrul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea se află un număr de 28 de monede otomane din aur. Acestea au fost achiziționate de la cetățeni tulcenii în anii 2005 și 2007, dintre care 26 de piese de la o singură persoană, cel mai probabil păstrate într-o salbă. Monedele reprezintă emisiuni ale sultanilor Selim al III-lea (1 exemplar), Mahmud al II-lea (24 exemplare) și Abdülmecid (3 exemplare) și au fost bătute în monetăriile din Istanbul, respectiv Dârülhilâfetüsseniye, Islâmbol și Kostantiniye, cu o singură excepție - o monedă emisă la Mısır.

În privința monedelor bătute în numele sultanului Mahmud Adlî al II-lea, se remarcă varietatea de nominaluri, cele mai multe fiind din cea de-a doua etapă a domniei (19 piese), perioadă ce corespunde epocii reformelor inițiate de sultan<sup>1</sup>; există o emisiune tip *başka tarzda dârülhilâfe*<sup>2</sup> din anul 15 de domnie. Două piese sunt falsuri de epocă, bine executate, realizate prin aplicarea foițelor de aur peste miezul de aramă<sup>3</sup>. Un exemplar dintre acestea are redat pe revers anul 70.

\* Muzeograf – Muzeul de Istorie și Arheologie/Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea

\*\* Doresc să mulțumesc și pe această cale d-nei Mihaela Iacob pentru sprijinul oferit.

<sup>1</sup> Reformele au vizat administrația centrală și pe cea provincială și au fost continuate de succesorii săi, perioada dintre anii 1839-1878 fiind numită și epoca *Tanzîmât*-elor. În mod deosebit interesează organizarea în anul 1864, în timpul domniei sultanului Abdülaziz (1861-1876), fiul lui Mahmud al II-lea, a *vilayet-ului Tuna* – vilayetul Dunării, ca o provincie pilot pentru reformele ce urmau a fi implementate și care cuprindea 7 sangeac-uri, între care și cel de Tulcea. Ș. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2000, p. 193 și urmât.

<sup>2</sup> S. Srećković, *Ottoman Mints and Coins*, Belgrad, 2002, p. 87; C. Ölçer, *Sultan Mahmud II zamanında darp edilen osmanlı madeni paraları H. 1223-1255 M. 1808-1839*, Istanbul, 1970, p. 27-28.

<sup>3</sup> În literatura de specialitate a fost lansată ipoteza potrivit căreia astfel de piese puteau fi lucrate în ateliere neoficiale, specializate în baterea monedelor destinate salbelor (vezi A. Vâlcu, A. Dicu, *Monedele de aur din colecția Muzeului Județean Buzău*, în Oberländer-Târnoveanu, E. (coord.), *Monede de aur din colecții românești, I, Colecții din Muntenia*, București, 2001, p. 55).

Monedele bătute în numele sultanului Abdülmecid au fost emise în primii doi ani ai domniei, înainte de inițierea reformelor monetare<sup>4</sup>, nominalurile fiind yirmilik memduhiye și çeyrek memduhiye (valoare de 20, respectiv 5 kuruși).

Prin publicarea acestui lot de monede otomane din aur, aflat în colecția ICEM Tulcea<sup>5</sup>, se pot nuanța pe viitor aspecte cu privire la circulația monetară din zona de nord a Dobrogei pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea.

## Catalog

### Selim III

#### Islâmbol

#### Yarım (1/2) zeri mahbub

1. AV↑ 1,17 g 18 mm; perforată.



Av. Tuğra tip II, azze nasrühü duribe fi Islâmbol 1203. Stea în dreapta tuğralei.



Rv. „Sultanül berreyni ve hakanül bahreyni essultan bin essultan” (6).

Nuri Pere 698, anul 6 = 9 VIII 1793 – 28 VII 1794.

Nr. inv. 59.407.

<sup>4</sup> C. Ölçer, *Sultan Abdülmecid devri osmanli madenî paraları*, Istanbul, 1978, p. 6-19.

<sup>5</sup> În colecția de numismatică a ICEM Tulcea se află și un tezaur monetar cu piese otomane din aur descoperit la Babadag, aflat în lucru.



**Mahmud II**  
**Kostantiniye**  
**cedid adliye altını**

2. AV ↑ 1,54 g 19,5 mm; două perforații.



Av. Tuğra însoțită de adlî, în centru. În exterior „Sultanı Selâtini zaman Adlî Mahmud han”.



Rv. (20) Duribe fi Kostantiniye 1223 el-mahrusa, în exterior „dâme mülkühü ve saltanatühü ilâ ahirid devran”.

Nuri Pere 769, anul 20 = 5 VIII 1826 – 24 VII 1827.

Nr. inv. 59.415.

**çeyrek (1/4) cedit adliye altını**

3. AV ↑ 0,44 g 12,8 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adlî, în centru. În exterior „Sultanı Selâtini zaman Adlî Mahmud han”.



Rv. (19) Duribe fi Kostantiniye 1223 el-mahrusa, în exterior „dâme mülkühü ve saltanatühü ilâ ahirid devran”.

Nuri Pere 771, anul 19 = 16 VIII 1825 – 4 VIII 1826.

Nr. inv. 59.419.

**hayriye altın**

4. AV ↑ 1,69 g 21 mm; două perforații.



Av. Tuğra însoțită de adlî, în centru.  
În exterior „Sultanı Selâtinî zaman”.

Nuri Pere 746, anul 23 = 3 VII 1829 – 21 VI 1830.

Nr. inv. 59.402.



Rv. (23) Duribe fi Kostantiniye 1223,  
în exterior „Gazi Mahmud han”.

5. AV ↑ 1,77 g 21 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 24 = 22 VI 1830 – 11 VI 1831.

Nr. inv. 59.396.



6. AV ↑ 1, 72 g 20,5 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 25 = 12 VI 1831 – 30 V 1832.

Nr. inv. 59.398.





**yarım (1/2) hayriye altın**

7. AV ↑ 0,88 g 16 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adlî, în centru.

În exterior „Sultanı Selâtinî zaman”.

Nuri Pere 747, anul 21 = 25 VII 1827 – 13 VII 1828

Nr. inv. 59.410.



Rv. (21) Duribe fi Kostantiniye 1223,  
în exterior „Gazi Mahmud han”.

8. AV ↑ 0,86 g 16 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 22 = 14 VII 1828 – 2 VII 1829.

Nr. inv. 59.399



**yirmilik (20 kuruşi) cedit mahmudiye**

9. AV ↑ 1,59 g 20 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adlî.

Nuri Pere 773, anul 28 = 10 V 1834 – 28 IV 1835

Nr. inv. 59.406



Rv. (28) Duribe fi Kostantiniye 1223.

10. AV ↑ 1,51 g 20 mm; perforată.  
 Av. și Rv. ca mai sus.  
 Nr. inv. 59.411



11. AV ↑ 1,63 g 20 mm.  
 Av. și Rv. ca mai sus.  
 Nr. inv. 54.304



12. AV ↑ 1,61 g 19,9 mm; perforată.  
 Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 29 = 29 IV 1835 – 17 IV 1836  
 Nr. 59.414





13. AV ↑ 1,52 g 20 mm; perforată.  
Av. și Rv. ca mai sus.  
Nr. inv. 59.418.



14. AV ↑ 1,56 g 20 mm; perforată  
Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 32 = 27 III 1838 – 16 III 1839.  
Nr. inv. 59.404.



**onluk (10 kuruşi) cedit mahmudiye**

15. AV ↑ 0,63 g 16 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adli.



Rv. (28)Duribe fi Kostantiniye 1223.

Nuri Pere 774, anul 28 = 10 V 1834 – 28 IV 1835.  
Nr. inv. 59.409.

16. AV ↑ 0,75 g 15,5 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 29 = 29 IV 1835 – 17. IV 1836.

Nr. inv. 59.403.



17. AV ↑ 0,78 g 15,6 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 30 = 18IV 1836 – 6 IV 1837.

Nr. inv. 59.401.



18. AV ↑ 0,77 g 15,6 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 31 = 7 IV 1837 – 26 III 1838.

Nr. inv. 59.412.





19. AV ↑ 0,78 g 15,5 mm; perforată.

Av. și Rv. ca mai sus, dar anul 32 = 27 III 1838 – 16 III 1839.

Nr. inv. 59.397.



**çeyrek rumî altın**

20. AV ↑ 1,19 g 19 mm; perforată.



Av. Tuğra

Rv. (10) Duribe fi Kostantiniye 1223.

Nuri Pere 757, anul 10 = 21 XI 1816 – 10 XI 1817.

Nr. inv. 59.413.

**çeyrek zeri mahbub**

21. AV ↑ 0,76 g 14 mm; perforată.



Av. Tuğra

Rv. (13) Duribe fi Kostantiniye 1223.

Nuri Pere 752, anul 13 = 20 X 1819 – 8 X 1820.

Nr. inv. 59.420.

**Mısır****tuğrali çeyrek**

22. AV ↑ 0,36 g 13,6 mm; perforată.



Av. Tuğra



Rv. (19) Duribe fi Mısır 1223.

Nuri Pere 783, anul 19 = 16 VIII 1825 – 4 VIII 1826.

Nr. inv. 59.400.

**Dârülhilâfetüsseniye****başka tarzda dârülhilâfe**

23. AV ↑ 1,54 g 21,6 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adlî.



Rv. (15) Duribe fi Dârülhilâfetüsseniye 1223.

Nuri Pere 766, anul 15 = 28 IX 1821 – 17 IX 1822.

Nr. inv. 59.416.

**Abdülmeceid****Kostantiniye memduhiye**

24. AV ↑ 1,54 g 20 mm; perforată.



Av. Tuğra.



Rv. (2) Duribe fi Kostantiniye 1255.

Nuri Pere 872, anul 2 = 5 III 1840 – 22 II 1841.

Nr. inv. 59.421.



**çeyrek (1/4) memduhiye**

25. AV ↑ 0,39 g 13 mm; două perforații.



Av. Tuğra.



Rv. (1) Duribe fi Kostantiniye 1255.

Nuri Pere 874, anul 1 = 1 VII 1839 – 4 III 1840.

Nr. inv. 59.417.

26. AV ↑ 0,40 g 13 mm; perforată, rest de nit.



Av. Tuğra.



Rv. (2) Duribe fi Kostantiniye 1255.

Nuri Pere 874, anul 2 = 5 III 1840 – 22 II 1841.

Nr. inv. 59.408.

**Falsuri de epocă după emisiuni otomane**

**Mahmud II**

**yirmilik cedit mahmudiye**

27. AE placat cu aur ↑ 1,44 g 20 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adlî.



Rv. (32) Duribe fi Kostantiniye 1223.

Piesă realizată prin aplicarea a două foițe de aur peste un miez de aramă.

Nr. inv. 53.773.

**çeyrek cedit adliye altın**

28. AE placat cu aur ↑ 0, 33 g 13, 6 mm; perforată.



Av. Tuğra însoțită de adlî, în centru. În exterior „Sultanı Selâtini zaman Adlî Mahmud han”.



Rv. (70) Duribe fi Kostantiniye 1223 el-mahrusa, în exterior „dâme mülkühü ve saltanatühü ilâ ahirid devran”.

Piesă realizată prin aplicarea a două foițe de aur peste un miez de aramă.

Nr. inv. 59.405.

**BIBLIOGRAFIE**

- ÖLÇER, C. 1970, *Sultan Mahmud II zamanında darp edilen osmanlı madeni paraları H. 1223-1255 M. 1808-1839*, Istanbul.
- ÖLÇER, C. 1978, *Sultan Abdülmecid devri osmanlı madenî paraları*, Istanbul.
- PAMUK, Ş. 2000, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press.
- PERE, N. 1968, *Osmanlılarda madenî paralar*, Istanbul.
- SREĆKOVIĆ, S. 2002, *Ottoman Mints and Coins*, Belgrad.
- VÂLCU, A., DICU, A. 2001, *Monedele de aur din colecția Muzeului Județean Buzău*, în Oberländer-Târnoveanu, E. (coord.), *Monede de aur din colecții românești, I, Colecții din Muntenia*, București.

## CONDIȚIILE DE NAVIGAȚIE PE DUNĂREA DE JOS ÎN GHIDURI MARITIME CONTEMPORANE (1829-1853)

Constantin ARDELEANU\*

### THE NAVIGATION OF THE LOWER DANUBE IN CONTEMPORARY MARITIME GUIDES (1829-1853)

#### Abstract:

*The paper presents, on the basis of the extremely specialised literature represented by maritime and navigation guides, the conditions of Danube navigation during the period 1829-1853, when the ports of Galați (Galatz) and Brăila (Braila) represented the centres of a flourishing grain trade. The essay is divided into three parts, detailing the procedures that foreign vessels had to follow while at the Danube mouths, on the maritime Danube and in the Danubian ports proper. Besides severe quarantine regulations, the masters of the vessels navigating at the Lower Danube had to deal with the difficulties of an intricate river, encumbered with steep curves and sandbanks. Besides travel accounts and diplomatic documents, this type of sources can bring additional light concerning the status of an international river that was extremely important for the political and economic stability of Europe.*

\*

**Keywords:** Danube, navigation, Sulina, maritime guides, quarantine

**Cuvinte cheie:** Dunăre, navigație, Sulina, ghid maritim, carantină

Intrarea porturilor dunărene Brăila și Galați în rutele marelui comerț european, consecință a interesului sporit al cercurilor economice occidentale pentru resursele ieftine ale Principatelor Române, a însemnat și includerea sectorului Dunării Inferioare în noile ediții ale ghidurilor maritime și de navigație redactate pentru uzul armatorilor și marinarilor. Cum un asemenea izvor nu a fost exploatat în istoriografia românească, lucrarea de față își propune să pună în valoare informațiile cuprinse în edițiile engleze și franceze ale celor mai importante ghiduri de navigație din sfertul de secol anterior Războiului Crimeii. Pe baza acestor surse, datele cantitative privind navigația maritimă în porturile Brăila și Galați capătă o nouă consistență calitativă. Aspect cu atât mai important cu cât condițiile de navigație pe sectorul Dunării de Jos aveau o contribuție majoră în prețul cu care produsele românești erau desfăcute pe piețele apusene, o călătorie de 100 de mile pe fluviu însemnând creșterea cu 50% a navlului (de la 8 la 12 șilingi per quarter de produse), ca și o cheltuială sporită cu plata asigurării navei.

Anterior anului 1829 ghidurile de navigație sunt extrem de sărace în informații legate de regiunea gurilor Dunării. Ediția 1826 a unei asemenea lucrări menționa exporturile de ceară, miere, piei, lână, unt, seu, cânepă, tutun și grâne din Țara Românească, prin porturile Giurgiu și Rusciuc (!), aceleași produse plus lemnul de construcție și smoala fiind vândute și la Galați. Și

\* Lect. univ dr. – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Dunărea de Jos” Galați; cercetător postdoctoral – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române.

mărfurile Basarabiei – lână, piei, blănuri, ceară, miere și grâu – erau avute în vedere, portul de îmbarcare pentru acestea fiind Cetatea Albă (Akkerman)<sup>1</sup>. Indicațiile de orientare spre porturile interioare ale Dunării erau însă complet absente, singurele informații fiind cele relative la geografia generală a Dunării de Jos și nominalizarea celor patru guri ale fluviului (Portița, Sf. Gheorghe, Sulina și Chilia). Sulina, a cărei localizare era marcată de prezența unui far, era considerată principala gură de acces a Dunării; avea o lățime de 100 de stânjani și o adâncime de 3 stânjani<sup>2</sup>, apele Dunării vărsându-se în mare cu o viteză de trei mile pe oră<sup>3</sup>. Câțiva ani mai târziu, în ediția 1831 a altui important ghid maritim, informațiile erau ceva mai consistente. Uscatul din regiunea gurilor Dunării era descris ca fiind jos și mlăștinos, uneori inundat de apele fluviului, și mărginit de zone cu nisipuri mișcătoare. Punctul Sulina era semnalizat de un far așezat pe malul sudic (drept) al Dunării, în fața unui punct avansat al uscatului, unde se afla vechiul far<sup>4</sup>. Cât despre resursele regiunii dunărene, acestea erau prezentate la modul general: miere, piei, ceară, unt, lână, cânepă, tutun etc.<sup>5</sup>.

Cum edițiile ulterioare ale acestor ghiduri au început să includă mai multe informații despre navigația pe sectorul Dunării maritime, expunerea de mai jos va urma principalele etape pe care le parcurgeau marinarii care navigau spre marile porturi dunărene Brăila și Galați.

### 1. Navigația la gurile Dunării

Toate ghidurile de navigație consultate oferă date sumare despre cele patru guri prin care, în aprecierile hidrograților contemporani, Dunărea se vărsa în Marea Neagră. De la sud spre nord, prezentate dinspre Strâmțori, acestea erau: Portița – complet blocată, accesul pe fluviu prin această gură fiind imposibil pentru navele comerciale; Sf. Gheorghe – plină de bancuri de nisip, intrarea de pe mare fiind obstrucționată de prezența unei insule; Sulina – principala poartă a Dunării, oferind cele mai bune condiții de navigație dinspre/către porturile interioare ale fluviului; Chilia – prezența mai multor insule și a bancurilor de nisip, ca și adâncimea redusă a șenalului navigabil făceau ca și aici navigația vaselor comerciale să fie complet abandonată<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> J. Purdy, *The New Sailing Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic Sea, or Gulf of Venice, the Archipelago and Levant, the Sea of Marmara, and the Black Sea, comprehending, with the Directions, Particular Descriptions of the Coasts, Towns, Islands, Harbours, and Anchorages; the General Products, Population, and Condition, of the Respective Places, and Copious Tables of Their Positions &c.*, compiled by ~, printed for R.H. Laurie, Londra, 1826, p. 289.

<sup>2</sup> Un stânen era egal cu șase picioare sau circa 1,83 m.

<sup>3</sup> J. Purdy, *op. cit.*, p. 283.

<sup>4</sup> J.W. Norie, *New Piloting Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic, or Gulf of Venice, the Black Sea, Grecian Archipelago, and the Seas of Marmara and Azof: Written to Accompany the New Chart of the Mediterranean Sea*, ed. by ~, printed for J.W. Norie & Co., Londra, 1831, p. 284. Farul cu lumină fixă de la Sulina, existent din perioada otomană, era menționat și într-o altă lucrare contemporană pentru uzul navigatorilor – P.J. Coulier, *Guide des marins pendant la navigation nocturne, ou, Description générale des phares, fanaux, etc.: construits pour la sûreté de la navigation*, Hector Bossange, Paris, 1829, p. 117.

<sup>5</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 295.

<sup>6</sup> J. Purdy, *The New Sailing Directory for the Strait of Gibraltar and the Western Division of the Mediterranean Sea: Comprehending the Coasts of Spain, France, and Italy, from Cape Trafalgar to Cape Spartivento; the Balearic Isles, Corsica, Sardinia, Sicily, and the Maltese Islands; with the African coast, from Tangier to Tripoli*, edited by ~, printed for R.H. Laurie, Londra, 1832, p. 195; J.W. Norie, *New Sailing Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic, or Gulf of Venice, the Black Sea, Grecian Archipelago, and the Seas of Marmara and Azof: Containing Instructions for Navigating the Various Coasts, Islands, Bays, Ports, and Harbours, and for Avoiding the Numerous Rocks, Shoals, and other Dangers, in Those Seas, Written to Accompany and Illustrate the New Chart of the Mediterranean Sea*, edited by ~, printed for Charles Wilson, London, 1841, p. 203; J.S. Hobbs, *New Sailing Directions for the Dardanelles, Sea of Marmara, Bosphorus, Black Sea and the Sea of Azov*, compiled chiefly from the surveys of E. Taitbout de Marigny &c by ~, printed for and published by Charles Wilson, Londra, 1847, p. 20; detalii mai consistente la E.T. de Marigny, *Pilote de la Mer Noire et de la Mer d'Azov*, [f.e.], Constantinople. 1850, p. 38.



Gura Sulina era astfel ruta aleasă de vasele care încărcau la Brăila și Galați, „deoarece este cea mai adâncă”<sup>7</sup>. Punctul geografic era ușor găsit de căpitani și timonieri, care se ghidau după Insula Șerpilor, din dreptul căreia navigau spre vest cale de circa 23 de mile. Insula reprezenta un reper important pentru cabotajul pe coasta vestică a Mării Negre, fiind inclusă în majoritatea ghidurilor de specialitate. Numită Fidonisi, Leuke sau Makaron, Insula Șerpilor era descrisă ca având o formă romboidală, cu o lungime maximă de 726 metri pe direcția NE-SV și cu laturile însumând 2.200 metri; înălțimea maximă a stâncii era de 39,5 metri deasupra nivelului mării. În anul 1843 autoritățile ruse au finalizat construirea unui far de 20 metri, lumina acestuia fiind astfel plasată la 60 metri deasupra nivelului mării. Farul avea lumină turnantă, vizibilă din toate punctele orizontului, de la o distanță de 20 mile<sup>8</sup>.

Din dreptul Insulei Șerpilor, marinarii urmau direcția vest, pe vreme bună putându-se orienta după vârfurile dealurilor Beștepe, aflate în Dobrogea<sup>9</sup>. În primii ani după instaurarea stăpânirii rusești asupra Deltei Dunării, intrarea pe brațul Sulina era semnalată de un turn de lemn, atunci în ruine, probabil vechiul far otoman<sup>10</sup>. Prin articolul VI al convenției ruso-austriece din 1840, guvernul țarist s-a angajat să construiască un far modern la Sulina, prevăzut cu reflectoare puternice, care să funcționeze în perioada lunilor martie – decembrie, cât timp era deschis sezonul de navigație pe Dunăre. Farul a fost finalizat în anul 1842, fiind plasat pe malul drept al fluviului (privind dinspre mare), dar terenul pe care s-a construit era unul nisipos astfel încât întreg stabilimentul s-a șubrezit extrem de repede. Baza construcției era la 0,6 metri deasupra nivelului obișnuit al apelor, iar lumina la 18,3 metri; edificiul era vopsit alb, iar lumina fixă era vizibilă pe mare de la o distanță de 13,5 mile<sup>11</sup>.

Intrarea pe fluviu, cu o lățime de 200-300 metri, era încadrată de două geamanduri, adâncimea apei la bară fiind extrem de variabilă. Având doar 9-10 picioare în mod obișnuit, adâncimea putea ajunge în anotimpurile ploioase, primăvara mai ales, la 12 picioare. În anul 1838, spre exemplu, a fost de 10-14 picioare în perioada martie – iunie și de 9-10 picioare în lunile iunie – august<sup>12</sup>.

La sosirea la Sulina, căpitanii trebuiau să urmeze severele proceduri de carantină în vigoare, conform ucazului din 1836.

O canonieră rusească, staționată între bară și far, întâmpina vasele care doreau să intre în portul Sulina. În condiții normale, vasul ieșea în întâmpinarea navelor comerciale, însă rămânea la adăpost pe vreme rea, semnalizând cu un steag roșu direcția pe care bastimentul trebuia s-o urmeze<sup>13</sup>. Mai târziu, după construcția de stabilimente administrative la Sulina, căpitanii navelor mergeau la căpitania portului, așezată pe malul sudic al Dunării, unde prezentau certificatul de sănătate și răspundeau la întrebările autorităților legate de starea de sănătate a membrilor echipajului. Navele aflate în liberă practică, adică sosind din porturi sigure din punct de vedere sanitar, trebuiau să prezinte certificatul de sănătate și să înregistreze în jurnalul portului numele bastimentului și al căpitanului. Toate aceste formalități durau circa un sfert de oră, nici un vas neputând fi reținut o perioadă mai lungă, decât în situații neprevăzute sau din cauza vremii.

---

<sup>7</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p.202; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 19.

<sup>8</sup> E.T. de Marigny, *Description des phares russes de la Mer Noire et de la Mer d'Azov*, extrait d'une notice de ~, în *Anales maritimes et coloniales*, publiées avec l'approbation du Ministre de la Marine et des Colonies, Imprimerie royale, an. XXXI, seria III, tom I, première section, Sciences et Arts, 1846, p. 268; detalii și în J.W. Norie, *op. cit.*, p. 205 și J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 22.

<sup>9</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 202; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 19.

<sup>10</sup> J. Purdy, *op. cit.*, p. 193; J.W. Norie, *op. cit.*, p. 202.

<sup>11</sup> E.T. de Marigny, *op. cit.*, p. 268-269; E.T. de Marigny, *Pilote de la Mer Noire et de la Mer d'Azov*, [f.e.], Constantinople, 1850, p. 39; E.G. Dent, *Sailing Directions from the Archipelago to the Danube, with Remarks on the Voyage*, în „The Mercantile Marine Magazine and Nautical Record”, vol. I, January – December 1854, William Foster, Londra, 1854, p. 26.

<sup>12</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 204-205.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 204.

Documentele erau apoi returnate, fără plata vreunei taxe, alături de copii ale regulamentelor de navigație valabile pe fluviu, iar nava își putea continua călătoria spre portul de destinație. Navele fără certificat de liberă practică trebuiau să oprească în radă și, fiind considerate contaminate, urmau indicațiile ofițerului de carantină de pe canoniera de gardă. Navele își puteau continua călătoria, însoțite de un angajat al serviciului rus de carantină, care se asigura că bastimentul și membrii echipajului nu intrau în legătură cu alte nave sau persoane din zona protejată, pe parcursul călătoriei spre portul de destinație<sup>14</sup>. Aceste formalități, foarte criticate de căpitani ambarcațiunilor occidentale, făceau ca navele ce soseau la Dunăre de la Constantinopol să solicite nu numai obținerea unui certificat de sănătate de la autoritățile otomane, ci și solicitarea unui asemenea document de la unul dintre consulii străini, preferabil cel rus, în capitala Turciei<sup>15</sup>.

Dificultatea navigației la gurile Dunării și pe sectorul inferior al fluviului făcea necesară angajarea unor piloți care să cunoască particularitățile hidro-morfologice ale fluviului. Autoritățile țariste permisese stabilirea de piloți privați la Sulina sau în porturile din amonte, „cu scopul de a conduce vasele și de a le oferi asistență pe vreme rea, cu ancore, cabluri și alte instrumente”. Conform mărturiei căpitanului unui vas britanic, piloți pentru Dunăre puteau fi tocmiți și la Constantinopol, dar era preferabilă angajarea celor stabiliți la Sulina, mai bine familiarizați cu condițiile de navigație, mereu schimbătoare, de la Dunăre. Acești piloți nu erau certificați de vreo autoritate a statului, ci erau marinari greci sau austrieci care înțeleseseră rapid oportunitățile financiare determinate de tot mai înfloritoarea navigație spre porturile interioare ale Principatelor Române. Cel mai bun pilot era considerat grecul Niccolo Cerigrotto, fost căpitan de vas, stabilit la Tulcea. „O scrisoare trimisă de la Constantinopol, prin grija vice-consulatului britanic, va asigura serviciile unui pilot calificat pe care se poate conta, care va fi la Sulina când nava va ajunge acolo. Vorbește engleză, franceză, greacă și italiană și, fiind persoană marcantă în Tulcea, unde a fost pilot în ultimii 12 ani, poate fi găsit mereu, lucru extrem de important, căci unii dintre piloți participă la jefuirea vaselor, oricând se ivește posibilitatea, și apoi dispar”. Costul pilotajului pe relația Sulina – porturile dunărene și retur era, în 1847, de 90 de dolari, scăzând, doi ani mai târziu, la 50 de dolari. Oricum, nu exista un tarif fix, prețul fiind fixat de piață<sup>16</sup>.

Calitatea unora dintre acești piloți era complet îndoielnică, unii neavând cunoștințe solide de marinărie, alții fiind veritabili pirați, dornici să se îmbogățească rapid din importantul comerț de la Dunărea de Jos. Ofițerul englez James John Best, călător pe Dunăre în anul 1839, povestea cazul unui asemenea aventurier, un genovez care avea atunci rangul de comandant în serviciul de pacheboturi ioniene, „care, pe când era tânăr, temerar și disperat, și-a asumat răspunderea să piloteze un vas turcesc pe fluviu, unde nu mai intrase niciodată”. Ajungând la gurile Dunării, acestuia „i-a fost greu să-și ascundă agitația iscată la vederea unui teritoriu extrem de întins, plat, subîmpărțit de un număr infinit de mici brațe, și o mare puțin adâncă, plină de nenumărate bancuri de nisip, unde era dificil, chiar și pentru un pilot experimentat, să deslușească cursul bun al fluviului”<sup>17</sup>. Dacă în această situație avem de-a face cu teribilismul și inconștiența unui tânăr marinăruș, alteleori documentele fac referire la cazuri mai grave. Mulți dintre piloții de la Sulina erau „persoane total incompetente” sau acționau în înțelegere cu pirați adevărați care jefuiau, în

<sup>14</sup> *Quarantine Regulations for all Ships Entering and Proceeding Up the Danube (1836)* 1843, în vol. *Quarantine Regulations (Contagion of the Plague), Correspondence Relative to the Contagion of Plague and the Quarantine Regulations of Foreign Countries, 1836-1843, Accounts and Papers*, vol. 25., T. Harison, Londra, 1843, p. 131-133.

<sup>15</sup> E.G. Dent, *op. cit.*, p. 24-25.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 25-26.

<sup>17</sup> J.J. Best, *Excursions in Albania; Comprising a Description of the Wild Boar, Deer, and Woodcock Shooting in that Country, and a Journey from thence to Thessalonica & Constantinople and Up the Danube to Pest*, by Captain ~, 34<sup>th</sup> Regt, Wm. H. Allen & Co., Londra, 1842, p. 287-288; a se vedea și C. Ardeleanu, *Călătoria pe Dunăre a căpitanului James John Best (1839)*, în „Analele Brăilei”, serie nouă, an XI, nr. 11, Brăila, 2011, p. 61-74.

diverse moduri, vasele comerciale ce navigau în zonă. Amintim aici remarcile lui John Stokes, primul delegat englez în Comisia Europeană a Dunării, care menționa că „piloții în înțelegere cu escrocii prădau vasele [...], le făceau să eșueze pentru a angaja limburi [mici ambarcațiuni fluviale, n.n.], și erau părtași la profituri [...]. Proprietarii limburilor jefuiau vasele de grânele acestora prin utilizarea de funduri duble la calele navelor”<sup>18</sup>. Negustorul N. Nikolich din Trieste făcea, în 1856, câteva interesante constatări în legătură cu situația dificilă de la gurile Dunării: această „repetată încărcare și descărcare [a vaselor, din cauza punctelor cu adâncime mică, n.n.] creează multe ocazii pentru hoție și jaf. Mari cantități de grâne sunt furate, însă unii dintre corsari, considerându-se mai onești decât confrății lor, fură cerealele bune și le înlocuiesc cu cereale rele”<sup>19</sup>. Poate din acest motiv, observa un negustor gălățean, Negroponte, deși la Sulina nu se produceau mari cantități de cereale, „totuși cantități considerabile sunt exportate de acolo în fiecare an, fără îndoială rezultatul acțiunilor ilicite ale celor angajați în descărcarea și alimbarea vaselor care nu pot traversa altfel bara”<sup>20</sup>.

Dincolo de aceste neajunsuri, dificultățile de navigație făceau extrem de necesară angajarea unui pilot la traversarea barei Sulina. Conform informațiilor unui căpitan britanic, intrarea pe Dunăre a unui vas nefamiliarizat cu regiunea era extrem de periculoasă, mai ales pe vreme rea. Motivele pentru acest fapt erau: 1. Bara și bancurile din apropiere se puteau deplasa, astfel încât canalul cel mai bun din perioada primăverii putea avea, în lunile următoare, o adâncime insuficientă; 2. Nu te puteai baza pe faptul că cele două geamanduri, plasate de fiecare parte a barei, se aflau la locurile potrivite, căci erau prost ancorate și se puteau deplasa; în aprilie 1838, spre exemplu, geamandurile erau rupte din ancorele de fixare. 3. Adâncimea apei la bară varia foarte mult, în funcție de anotimp. 4. Uscatul era foarte jos, intrarea pe Dunăre fiind vizibilă, înaintea finalizării farului, de la o distanță de doar 2 mile de mal, iar adâncimea mării era periculos de mică în apropierea țărmului. 5. Intrarea pe fluviu nu era marcată de repere clare. Mai târziu, desigur, farul a reprezentat un asemenea punct de orientare, ca și catargele tot mai numeroasele vase din port<sup>21</sup>.

Situația s-a îmbunătățit după ce autoritățile ruse au organizat portul Sulina și au construit farul, însă noi obstacole în calea navigatorilor au fost reprezentate de scăderea continuă a adâncimii barei Sulina și creșterea permanentă a traficului maritim și fluvial la Dunărea de Jos. Însă mărturiile peregrinilor occidentali demonstrează cât de periculos era locul pentru navigație. Germanul Grisebach, călător pe Dunăre în anul 1839, scria că „intrarea pe brațul Sulina este foarte îngustă. Un vas scufundat de curând bara [intrarea] pe jumătate; încă un vas scufundat în acel loc ar fi închis de tot [această] gură a Dunării”<sup>22</sup>. Nobilul german Puckler-Muskau consemna că la Sulina au trecut „pe lângă două corăbii naufragiate nu de mult, în râul colorat cenușiu”<sup>23</sup>, iar diplomatul francez Edouard Antoine Thouvenel menționa că, din loc în loc, „carene eșuate și greementuri ce plutesc amintesc că Dunărea ca și marea are furtunile și pericolele ei”<sup>24</sup>. În

<sup>18</sup> J. Stokes, *Report on the Improvements Made in the Navigation of the Danube since 1856*, Harrison and Sons, Londra, 1872, p. 1.

<sup>19</sup> H. Hajnal, *The Danube: Its Historical, Political and Economic Importance*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1920, p. 158.

<sup>20</sup> *Commerce of the Danube*, în „Hunt's Merchants' Magazine and Commercial Review”, vol. 27, September 1852, New York, p. 290.

<sup>21</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203-204; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 21-22.

<sup>22</sup> A. Grisebach 1839, traducere de Ileana Căzan, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), Editura Academiei Române, București, 2006, p. 766; pe larg, pentru situația navigației dunărene în relatările călătorilor străini în această perioadă a se vedea C. Ardeleanu, *Navigația prin gurile Dunării în relatările călătorilor străini (1829-1856)*, în I. Gavrilă (coord.), *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est, prin țările române (sec. XIX)*, Editura Oscar Print, București, 2011, p. 115-143.

<sup>23</sup> H. Puckler-Muskau 1839, traducere de Daniela Bușă, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006, p. 792.

<sup>24</sup> E.A. Thouvenel 1839, traducere de Raluca Tomi, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006, p. 831.

relatarea sa, germanul P. D. Holthaus nota că la Sulina, „pe stânga și pe dreapta am văzut zăcând în mare mai multe vase care eșuaseră la țărm și care erau prigonite cu pari”<sup>25</sup>, iar prelatul elvețian Mislin scria că „primul obiect care ne șochează privirea este un schelet al unei nave naufragiate pe un banc de nisip al fluviului, foarte periculos și schimbător mereu; noi l-am trecut din fericire la amiază, pe un vânt foarte potrivit”<sup>26</sup>. Britanicul Patrick O’Brien, la rândul său, prezenta o imagine mohorâtă: „Întinderea de apă tulbure din fața noastră era presărată cu epave. Era ceva teribil de dezolant în acest peisaj. Acolo unde apa era mică, în marea galbenă se zăreau carenele întunecate ale vaselor, asemenea unor cadavre pe jumătate acoperite, iar în alte locuri se vedeau doar catargele vaselor scufundate, ridicându-se din apă asemenea brațelor întinse ale unui om care se îneacă. Eșuată pe țărm era o navă de construcție olandeză, putrezind la soare, iar lângă noi erau câțiva bărbați în bărci, încercând să pescuiască încărcătura unui vas care se scufundase în ziua precedentă”<sup>27</sup>. Pe bună dreptate locul era, cum i se spusese lui Thibault Lefebvre, „un adevărat cimitir al navelor”<sup>28</sup>.

## 2. Navigația la fluviu

Extrem de valoroase pentru tema lucrării de față sunt și detaliile furnizate de ghidurile maritime și de navigație în privința condițiilor de călătorie pe fluviu. Având numeroase sinuozități, pe care turcii le numeau tavlă<sup>29</sup>, dar lipsită de cercetări științifice serioase, care să ducă la cunoașterea caracteristicilor sale hidrografice și prezentarea acestora pe hărți maritime detaliate, navigația pe cursul Dunării era dificilă, deși nu era considerată cu adevărat periculoasă.

În această perioadă a propulsiei cu pânze, existau indicații diferite pentru navigația în amonte și cea în aval. Trebuiau avute în vedere, în primul rând, prevederile de carantină, ce impuneau navelor să țină aproape de malul drept (dobrogean) al fluviului. Când, din rațiuni imperioase, navele se apropiau de țărmul opus, păzit de posturile grănicerilor cazaci, căpitaniii trebuiau să urmeze reguli stricte: să nu comunice cu paznicii de carantină sau cu alte persoane din coridorul de siguranță; să nu aducă și să nu ia nimic pe / de pe mal, fără permisiunea paznicilor ruși; să nu facă foc pe acel mal; să nu permită coborârea marinarilor pe respectiva parte a Dunării decât pentru tragerea vasului la edec spre portul de destinație, sub supravegherea gardienilor ruși. În caz că solicitau și primeau asistența gardienilor din cordonul sanitar, aceștia erau obligați să urmeze perioada regulamentară de carantină<sup>30</sup>.

Navigația în amonte era îngreunată de numeroasele meandre ale fluviului. Dincolo de punctele dificile pe care le vom aminti mai jos, era realitatea simplă că doar un vânt bun din direcția ESE putea împinge vasul direct spre porturile dunărene<sup>31</sup>. Devenea astfel necesară angajarea, la Sulina, a doi-trei oameni, care să ajute echipajul la tractarea vasului împotriva curentului; dacă bastimentul era încărcat, trebuiau și mai mulți trăgători, „căci chiar și cu un vânt bun se poate înainta foarte greu împotriva curentului”. Persoanele angajate rămâneau la bordul navei până la revenirea acesteia la Sulina; ele primeau hrană și lucrau alături de membrii echipajului, fiind extrem de utile și la încărcarea mărfii în portul de destinație sau la manipularea acesteia dacă se impunea transbordarea încărcăturii pe limburi. Un alt avantaj legat de acești

<sup>25</sup> P.D. Holthaus 1843, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), Editura Academiei Române, București, 2007, p. 287.

<sup>26</sup> J. Mislin 1848, traducere de Venera Achim, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. V (1847-1851), Editura Academiei Române, București, 2006, p. 321.

<sup>27</sup> P. O’Brien 1853, traducere de Constantin Ardeleanu, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI (1852-1856), București, Editura Academiei Române, 2010, p. 80.

<sup>28</sup> T. Lefebvre 1857, traducere de Raluca Tomi, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI (1852-1856), București, Editura Academiei Române, 2010, p. 296.

<sup>29</sup> E.T. de Marigny, *Pilote de la Mer Noire et de la Mer d’Azov*, [f.e.], Constantinople, 1850, p. 38.

<sup>30</sup> *Quarantine* 1843, p. 131-133.

<sup>31</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 20; E.T. de Marigny, *op. cit.*, p. 40-41.



marinari deriva din faptul că, fiind obișnuiți cu clima, erau mereu apti de lucru, când cei mai mulți dintre străinii nefamiliarizați cu Dunărea aveau probleme cu frigurile dunărene sau cu dizenteria. Zonă mlăștinoasă și insalubră, caracterizată de o umiditate excesivă și un climat nesănătos, regiunea era propice îmbolnăvirii cu frigurile sau febra dunăreană, veritabilă boală profesională pentru băștinași și marinarii ce străbăteau frecvent regiunea. Plata obișnuită pentru un angajat la remorcarea navelor era de 20 dolari pentru voiajul Sulina – portul de destinație și retur. Pentru că oferta de muncitori era mai mare la Constantinopol, unele ghiduri sfătuiau căpitani să-și angajeze brațe suplimentare de tracțiune pe malul Bosforului, calitatea și prețul trăgătorilor fiind mai bune decât la Sulina<sup>32</sup>.

În condiții normale, când direcția și forța vântului nu permiteau vaselor să ajungă în porturile dunărene, acestea erau trase la edec pe drumul de halaj. Malul prevăzut pentru această operațiune, cel dobrogean, nu oferea prea multe facilități, mult mai favorabil fiind țărmul stâng, supravegheat de posturile de gardă rusești. În plus, primăvara, uneori până în luna iulie, nivelul apelor era foarte ridicat, malurile fiind inundate, iar drumurile de halaj impracticabile. Astfel, cu un curent al Dunării crescut, vasele comerciale parcurgeau distanța dintre gurile Dunării și porturile Galați / Brăila și în trei – patru săptămâni. Mai favorabilă era situația în lunile iulie – noiembrie, când curentul era mai puțin puternic, apa fluviului fiind cu până la opt picioare mai mică decât în timpul primăverii.

După intrarea navei pe Dunăre, căpitani erau instruiți să urmeze malul bordului în vânt, astfel încât să evite împingerea navei în malul opus. Cât timp navigau pe fluviu, vasele trebuiau să aibă pregătită o ambarcațiune ușoară și un garlin, pentru a fixa bastimentul prin legarea de un copac, metodă preferată aruncării ancorei<sup>33</sup>. Înainte de a pleca din porturile occidentale sau de la Constantinopol, căpitani erau sfătuiți să își procure ancore de tracțiune, ca și parâme bune de halaj, extrem de utile pentru tractarea navelor. Cea mai bună parăma pentru remorcare era considerată cea cu grosime de 3-4 inch, din cânepă de Manila, ușor manevrabilă și având avantajul de a pluti<sup>34</sup>.

Căpitani erau sfătuiți să evite intrarea directă în numeroasele meandre ale fluviului, căci aceste coturi ascundeau cele mai periculoase bancuri de nisip. Funduri joase se găseau și în zonele acoperite cu stufăriș sau copaci, care trebuiau evitate. Însă navele se puteau apropia fără probleme de malurile înalte și abrupte, unde adâncimea apei era una sigură<sup>35</sup>. Ghidurile de navigație și hărțile maritime ofereau informații despre punctele unde traficul era obstrucționat de asemenea bancuri de nisip. Cele mai periculoase erau: cel dintre coturile trei și patru ale fluviului, în zona numită Lovos-tavlesi, cel de la sud-vest de vărsarea în Dunăre a râului Păpădia, unde se afla o întinsură de circa două mile lungime; alt banc de nisip era la sud-vest de al optulea cot, ieșind din malul stâng la urcarea pe fluviu, la ceatalul Sf. Gheorghe, care împărțea fluviul în brațele Sulina și Sf. Gheorghe. În punctul Argagni, la 5 mile în aval de ceatalul Sf. Gheorghe, apa Dunării avea uneori adâncimi foarte mici, de numai nouă picioare. Următorul punct dificil se afla la jumătatea distanței dintre ceatalul Sf. Gheorghe și Tulcea, iar altul era la cinci mile în amonte de Tulcea. O zonă dificilă mai era între Isaccea și Reni<sup>36</sup>.

Puncte dificile la navigația în amonte, acestea puneau probleme la fel de mari și la parcursul fluviului în aval, când vasele erau încărcate cu produse. Însă cel mai dificil obstacol era, de departe, stânca de la Tulcea, la est de cetate și de piciorul unui munte. Curentul trecea exact peste această zonă cu stânci subacvatice, căpitani fiind sfătuiți să controleze nava cu mare atenție. Aici trebuia să se urmeze îndeaproape malul rusesc, astfel încât să se evite punctul periculos<sup>37</sup>. În

---

<sup>32</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 205; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 22; E.G. Dent, *op. cit.*, p. 26.

<sup>33</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203.

<sup>34</sup> E.G. Dent, *op. cit.*, p. 25-27.

<sup>35</sup> J. Purdy, *op. cit.*, p. 194; J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203.

<sup>36</sup> J. Purdy, *op. cit.*, p. 194; J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203-204; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 20; E.T. de Marigny, *op. cit.*, p. 41.

<sup>37</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203; J.S. Hobbs, *op. cit.*, p. 20-21; E.T. de Marigny, *op. cit.*, p. 41.

unele perioade ale anului, această trecere se făcea și în cinci – șase zile<sup>38</sup>, aici fiind „un curent foarte puternic și neregulat, furios, astfel încât vasele nu puteau fi conduse în siguranță”. În alte puncte, la navigația în aval cu vânt favorabil, era necesară reducerea pânzelor, când forța combinată a curentului și velelor puteau pune vasul în pericol<sup>39</sup>.

Toate aceste realități nu au scăpat atenției peregrinilor străini, care au notat dificultățile navigației pe meandratul și aglomeratul canal Sulina. Medicul german F. S. Chrismar, călător pe Dunăre în anul 1833, remarcă faptul că fluviul se „îndreaptă în cotituri numeroase printre malurile acoperite cu trestii înalte și în unele locuri este atât de îngust încât două corăbii care se întâlnesc abia se pot ocoli în siguranță”<sup>40</sup>. Literatul britanic James Bailie Fraser semnală, în 1836, numărul mare de vase care navigau spre porturile dunărene, mai ales nave „cu două catarge, bricuri, sau din acelea cu velatură, construite prin partea locului”, dar și faptul că meandrele fluviului dădeau aparența că vasele erau foarte apropiate, deși în realitate se aflau „la distanță de un canal”<sup>41</sup>. Ofițerul Adolphus Slade, voiajor prin spațiul românesc în anul 1839, menționa îngustimea fluviului pe unele sectoare, dar și că vaporul austriac a trebuit să reducă viteza și „să fim foarte atenți, din pricina vaselor care urcau, profitând de vânt bun”<sup>42</sup>. Fiind extrem de sinuos, cursul Dunării făcea navigația corăbiilor extrem de dificilă, chiar și în condiții de vânt favorabil, căci, scria botanistul german August Grisebach, în desele coturi ale fluviului navele „pierdeau vântul, trebuind să fie trase la edec de oameni uzi learcă de sudoare”<sup>43</sup>.

Cât despre meandrele fluviului și punctele periculoase, unul dintre ele era la Ceatalul Sf. Gheorghe, unde brațul Sulina făcea un „unghi abrupt la stânga, și canalul este atât de strâmt, încât un vapor lung cu greu poate să urce pe aici”<sup>44</sup>. Și Fraser semnală că în aval de Tulcea erau „niște maluri periculoase”, pe care căpitanul vaporului austriac a dorit să le depășească la lumina zilei<sup>45</sup>, iar Thouvenel semnală că neîndemânarea căpitanului a provocat eșuarea navei<sup>46</sup>. Despre un alt banc de nisip, plasat la jumătatea brațului Sulina, cu 18 mile înainte de vărsare, scria Slade: „există un mal care obligă vasele adânci să descarce pentru a-și reduce greutatea pe parcursul unei jumătăți de milă. [...] Înteleg că acest mal va crește dacă nu vor fi făcute lucrări de prevenire a acumulărilor de nisip”<sup>47</sup>.

În toate punctele cu adâncime insuficientă, navele trebuiau să transbordeze încărcătura în limburi. La coborârea pe fluviu, vasele opreau la Tulcea și trimiteau pilotul pentru a sonda adâncimea punctului Argagni. Dacă adâncimea apei nu era suficientă, vasul trebuia ușurat, situație ce presupunea angajarea de limburi, fie pentru a depăși doar acel punct, fie pentru a duce mărfurile până în rada Sulinei, unde erau reîmbarcate pe vasele ce le transportau spre porturile occidentale. Soluția angajării de limburi era considerată cea mai eficientă din punct de vedere al timpului și costurilor, căci astfel nu mai exista riscul unui accident, ranfluarea navei, dacă era posibilă, presupunând cheltuieli cu adevărat exorbitante<sup>48</sup>. Cum aminteam mai sus, având în vedere numărul mare de „pirați” din regiunea gurilor Dunării, căpitanii erau sfătuiți la mare atenție în angajarea acestor limburi.

<sup>38</sup> J.W. Norie, *op. cit.*, p. 203-205.

<sup>39</sup> *Ibidem*, p. 202.

<sup>40</sup> F.S. Chrismar 1833, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006, p. 94.

<sup>41</sup> J.B. Fraser 1836, traducere de Daniela Bușă, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), Editura Academiei Române, București, 2006, p. 559-560.

<sup>42</sup> A. Slade 1839, traducere de Adriana Cristina Gheorghe, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006, p. 810.

<sup>43</sup> A. Grisebach, *op. cit.*, p. 766.

<sup>44</sup> A. Slade, *op. cit.*, p. 810.

<sup>45</sup> J.B. Fraser, *op. cit.*, p. 560.

<sup>46</sup> E.A. Thouvenel, *op. cit.*, p. 830-831.

<sup>47</sup> A. Slade, *op. cit.*, p. 811.

<sup>48</sup> E.G. Dent, *op. cit.*, p. 28.

Având în vedere adâncimea redusă a câtorva puncte pe Dunăre, dar mai ales a barei Sulina, navele cu un pescaj mare trebuiau să descarce mărfurile la gura Sulina, unde s-a dezvoltat un intens comerț între micile vase fluviale și marile bastimente maritime ce căutau tot mai mult produsele ieftine ale piețelor românești. Încă din anul 1830, germanul Ernst Cristoph Döbel amintea că la Sulina „stăteau mai multe corăbii dintre care unele așteptau vânt mai puternic, iar altele, ca noi, trebuiau să-și descarce încărcătura în corăbii mai mici, ce stăteau aci pregătite [în acest scop], întrucât cele mai mari nu puteau ieși îndată din Dunăre – care la vărsarea ei are o adâncime de numai 9 picioare, – în largul mării. Cu această transbordare am fost ținuți pe loc mai multe zile până ce corabia noastră s-a ușurat într-o atâta încât să poată fi trasă spre mare”<sup>49</sup>. Un deceniu mai târziu, în descrierea diplomatului C.A. Kuch, gurile Dunării erau „așa de împotmolite cu nisip încât corăbiile încărcate, ce vin de la Galați, se văd silite, spre a putea pătrunde în Marea Neagră, de a-și descărca cea mai mare parte a încărcăturii la Sulina, de unde apoi o trec pe vase mai mici prin locurile împotmolite, încărcând-o apoi a doua oară”<sup>50</sup>. În 1846, când francezul Xavier Marmier a ajuns la gurile Dunării, „mai mult de o sută de nave comerciale erau acolo din aceeași cauză. Cea mai mare parte dintre ele nu puteau să intre în Marea Neagră, pentru că manevra era dificilă și atingeau mai mult de nouă picioare în apă. Erau obligate să închirieze alte vase pe care le încărcau cu o parte din marfă. Acestea le urmau până în cealaltă parte a brațului, de unde returnau încărcăturile care le fuseseră încredințate. Era o lucrare grea și periculoasă și de multe ori se ajungea acolo încât navele surprinse de un vânt impetuos erau obligate să plece în larg și să abandoneze marfa. Taxele de transbordare reprezintă principalul venit al coloniei ruse din Sulina. În perioadele neprielnice navigației, deoarece se afla un număr mare de nave oprite în radă, aceste venituri erau foarte ridicate. Am văzut un căpitan din Galați care se ducea spre Trieste și care pentru această simplă transbordare a trebuit să sacrifice întreg beneficiul pe care îl aștepta de la expediția sa. Mai mult, pericolele la care transporturile parțiale expuneau navele creșteau considerabil drepturile de asigurare”<sup>51</sup>. Și Thibault Lefevre descria aceste operațiuni, care se făceau fără prea mari precauții. „Câteodată căpitanul întinde pânze pe pământ, dar nu poate garanta nimic pentru că nu se găsesc nici magazii, nici hangare pe țărm; de cele mai multe ori presat să-și continue navigația el aruncă mărfurile pe țărm. Dacă vremea este rea în timpul operației, mărfurile reîncărcate sunt umede, în pericol de a se deteriora în timpul trecerii”<sup>52</sup>.

### **3. În porturile dunărene**

La sosirea la Galați și Brăila, vasele trebuiau să ancoreze pe malul opus și să aștepte vreme de 24 de ore înainte să se apropie de molul de carantină. În această zonă se efectua și descărcarea și încărcarea vaselor. O parte a malului Dunării era separată cu ajutorul unui zid pentru folosința navelor care se aflau în carantină. Zidul avea aproape trei sferturi de milă lungime, distanța dintre zidul despărțitor și malul apei fiind de circa 50 de picioare. Sistemul de încărcare era următorul: în zidul de despărțire erau mai multe găuri, ieșind în teritoriul carantinei, prin care erau vărsate cerealele, încărcate în saci de marinari și transportate la bordul navelor<sup>53</sup>. Într-o mai clară descriere contemporană, situația se prezenta astfel: cheiul Dunării era împrejmuit cu un zid de cărămidă susținut de scânduri. „În acest zid se găsesc găuri făcute într-adins, prin care curg cerealele culese de cealaltă parte de marinari, și care sunt trimise direct la nave cu ajutorul

---

<sup>49</sup> E.C. Döbel 1830, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în P. Cernovodeanu, D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), Editura Academiei Române, București, 2005, p. 474.

<sup>50</sup> C.A. Kuch 1843, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), București, Editura Academiei Române, 2007, p. 217.

<sup>51</sup> X. Marmier 1846, traducere de Raluca Tomi, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), București, Editura Academiei Române, 2007, p. 625-626.

<sup>52</sup> T. Lefebvre, *op. cit.*, p. 295.

<sup>53</sup> E.G. Dent, *op. cit.*, p. 27-28.

scripeților”<sup>54</sup>. Se lucra repede, un vas cu o capacitate de 1.200 quarteri fiind încărcat în două zile. Cheltuiala muncitorilor care încărcău era de circa 10 șilingi pentru suta de quarteri, jumătate din sumă fiind plătită de negustorii de cereale, cealaltă jumătate de căpitanul sau armatorul navei.

Vasele fiind în carantină și echipajul neavând posibilitatea să meargă în oraș înainte de expirarea perioadei de siguranță, căpitanii apelau la furnizori navali pentru aprovizionarea navei cu proviziile necesare. Aceste persoane nu aveau prăvălii proprii, ci erau comisionari lucrând pentru o cotă parte din vânzările făcute. Ei cumpărau produsele și le livrau când erau solicitate, încasând 10% din valoarea comenzii. Era importat ca marinarii să fie atenți la cursul valutar, în condițiile în care acesta putea aduce beneficii sau pierderi foarte mari<sup>55</sup>.

\*

Ghidurile maritime și de navigație reprezintă o importantă sursă istorică pentru cunoașterea condițiilor de navigație la gurile Dunării în perioada anterioară Războiului Crimeii. Având un public ținută limitat, fără a avea popularitatea enciclopediilor sau a relatărilor de călătorie, aceste lucrări ofereau informații prețioase negustorilor, armatorilor și căpitanilor europeni interesați de resursele Principatelor Române și de modalitatea de a le plasa pe marile piețe occidentale. Cu până la două mii de nave maritime ancorate anual în porturile Galați și Brăila la sfârșitul anilor 1840 și începutul anilor 1850, cu echipaje de zeci de mii de marinari sosite în porturile dunărene, cu cantități tot mai însemnate de cereale românești livrate în Marea Britanie sau Franța putem considera că aceste volume specializate și-au îndeplinit rolul.

## BIBLIOGRAFIE

- \*\*\* *Commerce of the Danube* 1852, în „Hunt’s Merchants’ Magazine and Commercial Review”, vol. 27, September 1852, New York, p. 289-309.
- \*\*\* *Quarantine Regulations for all Ships Entering and Proceeding Up the Danube* (1836) 1843, în vol. *Quarantine Regulations (Contagion of the Plague), Correspondence Relative to the Contagion of Plague and the Quarantine Regulations of Foreign Countries, 1836-1843, Accounts and Papers*, vol. 25., T. Harison, Londra.
- ARDELEANU, C. 2011a, *Călătoria pe Dunăre a căpitanului James John Best (1839)*, în „Analele Brăilei”, serie nouă, an XI, nr. 11, Brăila, p. 61-74.
- ARDELEANU, C. 2011b, *Navigația prin gurile Dunării în relatările călătorilor străini (1829-1856)*, în vol. Irina Gavrilă (coord.), *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est, prin țările române (sec. XIX)*, Editura Oscar Print, București, p. 115-143.
- BEST, J.J. 1842, *Excursions in Albania; Comprising a Description of the Wild Boar, Deer, and Woodcock Shooting in that Country, and a Journey from thence to Thessalonica & Constantinople and Up the Danube to Pest*, by Captain ~, 34<sup>th</sup> Regt, Wm. H. Allen & Co., Londra.
- CHRISMAR, F.S. 1833, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006 (la călătorii străini citați după acest corpus este menționat, după nume, anul călătoriei lor în spațiul românesc).
- COULIER, Ph.J. 1829, *Guide des marins pendant la navigation nocturne, ou, Description générale des phares, fanaux, etc.: construits pour la sureté de la navigation*, Hector Bossange, Paris.

<sup>54</sup> X.H. de Hell 1846, traducere de Daniela Bușă, în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), Editura Academiei Române, București, 2007, p. 632.

<sup>55</sup> E.G. Dent, *op. cit.*, p. 28.

- DENT, Captain E.G. 1854, *Sailing Directions from the Archipelago to the Danube, with Remarks on the Voyage*, în „The Mercantile Marine Magazine and Nautical Record”, vol. I, January – December 1854, William Foster, Londra.
- DÖBEL, E.Ch. 1830, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), Editura Academiei Române, București, 2005.
- FRASER, J.B. 1836, traducere de Daniela Bușă, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), Editura Academiei Române, București, 2006.
- GRISEBACH, A. 1839, traducere de Ileana Căzan, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), Editura Academiei Române, București, 2006.
- HAJNAL, H. 1920, *The Danube: Its Historical, Political and Economic Importance*, Martinus Nijhoff, The Hague.
- HELL, X. Hommaire de 1846, traducere de Daniela Bușă, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), Editura Academiei Române, București, 2007.
- HOBBS, J.S. 1847, *New Sailing Directions for the Dardanelles, Sea of Marmara, Bosphorus, Black Sea and the Sea of Azov*, compiled chiefly from the surveys of E. Taitbout de Marigny &c by ~, printed for and published by Charles Wilson, Londra.
- HOLTHAUS, P.D. 1843, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), Editura Academiei Române, București, 2007.
- KUCH, C.A. 1843, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), București, Editura Academiei Române, 2007.
- LEFEBVRE, T. 1857, traducere de Raluca Tomi, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI (1852-1856), București, Editura Academiei Române, 2010.
- MARIGNY, E. Taitbout de 1846, *Description des phares russes de la Mer Noire et de la Mer d’Azov*, extrait d’une notice de ~, în *Anales maritimes et coloniales*, publiées avec l’approbation du Ministre de la Marine et des Colonies, Imprimerie royale, an. XXXI, seria III, tom I, première section, Sciences et Arts, p. 268-273.
- MARIGNY, E. Taitbout de 1850, *Pilote de la Mer Noire et de la Mer d’Azov*, [f.e.], Constantinople.
- MARMIER, X. 1846, traducere de Raluca Tomi, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), București, Editura Academiei Române, 2007.
- MISLIN, J. 1848, traducere de Venera Achim, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. V (1847-1851), Editura Academiei Române, București, 2006.
- NORIE, J.W. 1831, *New Piloting Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic, or Gulf of Venice, the Black Sea, Grecian Archipelago, and the Seas of Marmara and Azof: Written to Accompany the New Chart of the Mediterranean Sea*, ed. by ~, printed for J.W. Norie & Co., Londra.
- NORIE, J.W. 1841, *New Sailing Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic, or Gulf of Venice, the Black Sea, Grecian Archipelago, and the Seas of Marmara and Azof: Containing Instructions for Navigating the Various Coasts, Islands, Bays, Ports, and Harbours, and for Avoiding the Numerous Rocks, Shoals, and other Dangers, in Those Seas, Written to Accompany and Illustrate the New Chart of the Mediterranean Sea*, edited by ~, printed for Charles Wilson, London.

- O'BRIEN, P. 1853, traducere de Constantin Ardeleanu, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI (1852-1856), București, Editura Academiei Române, 2010.
- PUKLER-MUSKAU, H. 1839, traducere de Daniela Bușă, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006.
- PURDY, J. 1826, *The New Sailing Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic Sea, or Gulf of Venice, the Archipelago and Levant, the Sea of Marmara, and the Black Sea, comprehending, with the Directions, Particular Descriptions of the Coasts, Towns, Islands, Harbours, and Anchorages; the General Products, Population, and Condition, of the Respective Places, and Copious Tables of Their Positions &c.*, compiled by ~, printed for R.H. Laurie, Londra.
- PURDY, J. 1832, *The New Sailing Directory for the Strait of Gibraltar and the Western Division of the Mediterranean Sea: Comprehending the Coasts of Spain, France, and Italy, from Cape Trafalgar to Cape Spartivento; the Balearic Isles, Corsica, Sardinia, Sicily, and the Maltese Islands; with the African coast, from Tangier to Tripoli*, edited by ~, printed for R.H. Laurie, Londra.
- SLADE, A. 1839, traducere de Adriana Cristina Gheorghe, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006.
- STOKES, J. 1872, *Report on the Improvements Made in the Navigation of the Danube since 1856*, Harrison and Sons, Londra.
- THOUVENEL, E.A. 1839, traducere de Raluca Tomi, în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006.

## ADMINISTRAȚIA PORȚILOR DE FIER ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. CONTROVERSE DIPLOMATICE

Carmen-Irène ATANASIU\*

### THE ADMINISTRATION OF THE IRON GATES DURING WORLD WAR II. DIPLOMATIC CONTROVERSIES

#### Abstract:

*The Danube regulation regime established by the international acts signed between 1938 and 1940 violated the riparian's rights, established German supremacy in the Danube basin and saw Italy displacing the influence of France and Great Britain, all consequences of the new international force rapport. Germany took rights which greatly exceeded its riparian status and the same did Italy, although not as a riverain country but as the principal partner in the Tripartite Pact.*

*Concerning Romania, the recognition of some responsibilities deriving from its riparian state had only formal aspects, as it remained in a subordinate position and saw numerous transgressions of its state sovereignty.*

*According to the Vienna Arrangement, a special committee was created in the Danube River Council by Germany, Yugoslavia and Romania, which took the attributions of the former International Committee of the Iron Gates Administration. But, in the summer of 1941, after German troops occupied the right bank of the Iron Gates and the Cataracts sectors, the Reich expressed very clearly its decision in asserting the total control of this Danube sector. This attitude determined the categorical protest of Romania, officially formulated by Vespasian V. Pella, the Romanian minister in the Danube River Council, considering Germany's claim of taking over the entire Administration of the Iron Gates unjustified. The authority of this body was extended to the Romanian bank, from Moldova Veche to Turnu Severin, and also enhanced in order to have direct control over the Romanian personnel from the Administration.*

\*

**Keywords:** *the Iron Gates, the Second World War, administration, Danube, diplomacy*

**Cuvinte cheie:** *Porțile de Fier, al Doilea Război Mondial, administrație, Dunăre, diplomație*

Atacarea Poloniei la 1 septembrie 1939 și ocuparea ei, precum și lipsa unor reacții energice din partea Angliei și Franței față de ofensiva Reichului pentru acapararea resurselor economice ale zonei balcanice, pentru eliminarea prezenței și influenței puterilor occidentale în această regiune, au slăbit rezistența României, dar nu au anulat-o.

În perioada următoare guvernul român a încercat, mai ales prin mijloace diplomatice, să contracareze politica Germaniei de a obține, prin concesi economice repetate și tot mai substanțiale, subordonarea economică a României, politică ce afecta profund suveranitatea și independența ei națională.

La 6 septembrie 1939 România și-a proclamat neutralitatea<sup>1</sup>, iar la 22 noiembrie și în cursul

---

\* Expert Patrimoniu Naval; vicepreședinte Liga Navală Română - filiala Constanța.



lunii decembrie a luat deja măsura de a opri intrarea în porturile sale a oricăror pavilioane de comerț înarmate, cu scop de apărare, sub pavilion beligerant<sup>2</sup>.

„Păstrarea unei atitudini pașnice – a declarat Grigore Gafencu, ministrul de Externe al României, în Consiliul de Coroană din 6 septembrie – *este deplin îndreptățită prin necesitatea de a feri de război bazinul dunărean și Balcanii [...]. Politica de până azi ne cere să urmărim de acum înainte regulile de neintervenție și neutralitate, întrucât conflictul nu atinge interesele, independența și integritatea noastră, rămânând, firește, să respectăm în același fel angajamentele și legăturile existente*”<sup>3</sup>. Într-adevăr, adoptarea stării de neutralitate de către statul român a asigurat temporar beneficiul dreptului liberei navigații pe Dunăre și în sectorul Dunării maritime, prin măsuri adecvate dictate de organele statului român, în concordanță cu regulile clasice ale neutralității<sup>4</sup>.

### Acordurile de securitate de la Belgrad și de la Galați (aprilie-mai 1940)

Totuși, în fața tendințelor Germaniei de a face poliție pe Dunăre, de la Porțile de Fier până la vărsare, pentru a preveni „activitatea de sabotaj a agenților britanici la porțile de Fier” și pericolele reprezentate de „intrarea navelor de mărfuri britanice înarmate la Sulina”<sup>5</sup>, România, în deplin acord cu Franța și Marea Britanie, a luat inițiativa încheierii Acordului de securitate de la Belgrad, semnat la 17 aprilie 1940 de statele care făceau încă parte din Comisia internațională a Dunării: Iugoslavia, Bulgaria, Ungaria și România<sup>6</sup>.

*Acordul de la Belgrad* a constituit un moment caracteristic al perioadei de început al celui de-al Doilea Război Mondial. La inițiativa delegatului român în Comisia Internațională a Dunării

<sup>1</sup> „Monitorul Oficial” 1939, nr. 206, 7 septembrie. Comunicat Nr. 58 referitor la aprobarea, în Consiliul de Coroană din 6 septembrie, a politicii externe de neutralitate a României și măsurile militare luate pentru apărarea frontierelor.

<sup>2</sup> N. Dașcovici, *Regimul Dunării și al strâmtorilor în ultimele două decenii*, Iași, 1943, p. 123.

<sup>3</sup> G. Gafencu, *Politica externă a României. Cinci cuvântări*, București, 1939, p. 44-45.

<sup>4</sup> „Monitorul Oficial” 1939, Nr. 266, 15 decembrie. Decret-Lege nr. 4075, referitor la măsuri excepționale privind vasele comerciale sub pavilion român.

<sup>5</sup> Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fond 71/România, vol. 514, f. 33, anii 1940-1943. Notă referitoare la intențiile Germaniei de a exercita poliția pe Dunăre, semnată V.V. Pella.

<sup>6</sup> Punerea în aplicare a art. 32 din Statutul Dunării semnat la Paris la 23 iulie 1921, articol ce prevedea înființarea unor servicii tehnice și administrative speciale la Porțile de Fier, a determinat încheierea unor acorduri și convenții care reglementau regimul apelor în bazinul Dunării, implicând responsabilitățile statelor riverane în administrarea regiunii Porților de Fier și Cataractelor. Semnarea acestora a fost precedată de numeroase discuții între partea română și cea iugoslavă (vezi: A.M.A.E., Fond 71/Dosare Speciale, vol. 140/5.S11, Anul 1929. *Programul chestiunilor hidrotehnice dintre regatele României și Iugoslaviei. Acord privind navigația pe Dunăre și Bega. Convenție tripartită asupra regimului apelor între Regatul României, Regatul Serbiei, Croației și Sloveniei și Regatul Ungariei*; vezi și *Ibidem*, Fond 71/România, vol. 26, 1931, mai-iunie. „Dunărea”, Buletin informativ nr. 8, 1 mai 1931, *Conferința hidro-tehnică româno-iugoslavă*, filele 186-204). Dificultățile elaborării **Regulamentului româno-iugoslav pentru Porțile de Fier**, dezbătut în majoritatea sesiunilor C.I.D. din anii următori, nu au putut fi înlăturate cu ușurință, ele fiind determinate, în special, de disputele asupra repartizării funcțiilor de conducere. Documentele care împăcau, în sfârșit, cele două puncte de vedere au fost semnate abia în anii 1932-1933, când delegațiile României și Iugoslaviei în Comisia Internațională a Dunării au semnat acordurile de la Semmering referitoare la constituirea serviciilor de la Porțile de Fier (24, 28 iunie 1932): **Acord între delegațiile României și Iugoslaviei în Comisia Internațională a Dunării, referitor la Constituirea serviciilor de la Porțile de Fier (24 iunie 1932)**, **Acord între Comisia Internațională a Dunării, România și Iugoslavia, referitor la constituirea serviciilor speciale de la Porțile de Fier (28 iunie 1932)** și, un an mai târziu, **Convenția încheiată între România și Iugoslavia pentru aplicarea Regulamentului internațional de poliție a navigației și exercitarea acestei poliții pe partea Dunării, formând frontiera între cele două state, cuprinsă între îmbucătura Nerei și a Timocului, 10 februarie 1933** (pe larg C. Atanasiu, *Problema suveranității României la Dunăre și „Navigația Fluvială Română” (1919-1945)*, București, 2003, p. 113-134).



(C.I.D.), Vespasian V. Pella, Comisia a adoptat în ședință extraordinară o rezoluție care completa articolul 10 al *Statutului definitiv al Dunării* cu următoarele prevederi:

1. Nu este admis să circule pe Dunăre niciun bastiment afectat altor scopuri decât acela al transporturilor persoanelor și mărfurilor. Această dispoziție nu privește bastimentele aparținând statelor riverane în raza lor de poliție care se întinde între cele două maluri naționale, sau în fața malului național până la linia de frontieră.

2. Tranzitul de arme, muniții și de materii explozibile nu va fi admis pe Dunăre fără autorizația prealabilă a statului tranzitat. Aceste dispoziții nu privesc în nici un fel reglementarea actuală a transportului de arme, de muniții și de materii prime explozibile destinate guvernelor riverane.

3. **Nici un transport de materiale grele, cum ar fi cimentul, minereurile și piatra nu este admis să traverseze sectorul Porților de Fier și al Cataractelor Dunării, decât cu autorizație specială eliberată de autoritățile portului de încărcare. Administrația Porților de Fier și Cataractelor va lua măsuri speciale de precauție pentru a asigura securitatea trecerii unor asemenea transporturi** (s.n.).

4. Statele riverane vor controla echipajul bastimentelor care navigă pe Dunăre și nu vor admite ca numărul membrilor echipajului să depășească numărul realmente necesar. Personalul, găsimdu-se la bord, va trebui să posede documente atestând identitatea și clarificarea funcțiunii efective pe care o îndeplinește pe zisul bastiment.

5. Pe întinderea fluviului unde-și exercită politica lor de navigație, statele riverane vor lua toate măsurile utile pentru a asigura executarea dispozițiilor mai sus menționate<sup>7</sup>.

Acordul de la Belgrad a stabilit numai reglementarea temporară și provizorie a navigației pe Dunăre fără a avea caracterul de act modificator, el urmând să fie aplicat atâta timp cât durau împrejurările care l-au impus.

Cu toate acestea, actul de solidaritate al celor patru state dunărene în domeniul măsurilor de securitate, de ordine și de poliție a navigației pe Dunăre, a fost apreciat ca un gest care putea contribui la consolidarea relațiilor internaționale în acele regiuni ale Europei neatinse încă de război.

În iunie 1940, revista „**Marea Noastră**”, spicuind din presa internațională, prezenta pe larg ecoul pe care inițiativa României și hotărârile C.I.D. l-au avut în statele beligerante și neutre ale Europei<sup>8</sup>. Evenimentele ce vor urma au contrazis, însă, afirmațiile făcute cu acest prilej.

Până atunci, însă, primul ministru al Marii Britanii, Neville Chamberlain preciza că „nici una din țările balcanice și dunărene nu are vreun motiv de a se teme că aliații sau forțele lor, le vor amenința, vreodată, independența sau securitatea”<sup>9</sup>.

„**Giornale d'Italia**”, la rândul său, sublinia că: „Italia nu ar putea comite nici o agresiune, fie în Mediterana, fie în Balcani, dimpotrivă, ea va continua politica de până acum care a contribuit la asigurarea păcii în aceste regiuni ale Europei”<sup>10</sup>.

Chiar și în presa germană, hotărârea celor patru state dunărene a găsit, pentru moment, aprobarea. „**Deutsche Diplomatisch Politische Correspondenz**”, relatând despre hotărârile luate la Belgrad, scria: „Nimeni dintre acei care arată înțelegere pentru interesele vitale ale statelor balcanice, nu va fi surprins de această fermă voință a lor de a se apăra și nimeni nu va putea să se îndoiască de cauzele care au provocat măsurile ce s-au luat”<sup>11</sup>.

Pentru a fi pe deplin eficiente, măsurile adoptate la Belgrad trebuiau extinse și asupra Dunării maritime. În acest sens, la 19 aprilie 1940, guvernul român a decis ca vasele de comerț

---

<sup>7</sup> A.M.A.E, fond 71/România, vol. 514, f. 33, anii 1940-1943. Referat privind reuniunea C.I.D. de la Belgrad din 17 aprilie 1940; vezi și *Cronica evenimentelor 1-30 aprilie 1940*, în „Marea Noastră” 1940, Anul IX, nr. 5, mai, p. 157.

<sup>8</sup> *Ecourile și comentariile favorabile ale presei statelor beligerante și neutre ale Europei asupra hotărârilor recente ale Comisiei Internaționale a Dunării*, în „Marea Noastră” 1940, p. 208.

<sup>9</sup> *Ibidem*.

<sup>10</sup> *Ibidem*.

<sup>11</sup> *Ibidem*. Referat privind reuniunea Comisiei Internaționale a Dunării (C.I.D.).

înarmate să nu poată circula în apele românești ale Dunării, decât dacă depuneau armele în porturile Baziaș dar și Sulina<sup>12</sup>.

O lună mai târziu, la **Galați, s-a semnat, tot din inițiativa României, un acord** similar celui de la Belgrad. În ședința C.E.D. din 23 mai 1940, același V.V. Pella, într-o expunere detaliată, a arătat importanța inițiativei guvernului român în realizarea acordului de la Belgrad și a declarat că în ce privește Dunărea maritimă, „guvernul său, pe deplin conștient de îndatoririle pe care le are în împrejurările excepționale de azi și în virtutea dreptului exclusiv al României de a exercita poliția în apele sale teritoriale, a decis să ia, și a luat deja, măsurile de securitate inspirate din chiar principiile formulate în articolele 1, 2 și 4 ale rezoluției adoptate la Belgrad la 17 aprilie 1940 de către Comisia Internațională a Dunării”<sup>13</sup>. În consecință, Pella a supus apoi aprobării Comisiei următoarea rezoluție:

„Comisiunea Europeană a Dunărei, luând cunoștință de comunicarea făcută de delegatul României cu privire la rezoluția Comisiunii Internaționale a Dunărei din 17 aprilie 1940;

Recunoscând pe de altă parte că asemenea măsuri cad în competența României, în virtutea dreptului ei exclusiv de a exercita poliția în această parte a Dunărei;

Comisiunea Europeană a Dunărei ia act și își însușește declarația delegatului României că autoritățile competente române înțeleg să aplice asemenea măsuri și pentru sectorul fluviului care privește Comisia Europeană”<sup>14</sup>.

Rezoluția a fost votată în unanimitate.

Acordul de la Galați prezintă un interes special, fiind probabil singurul prin care trei beligeranți – Franța, Marea Britanie și Germania, o țară nebeligerantă, Italia, precum și una neutră, România, au căzut de acord a se abține de la acțiuni care ar fi putut duce la extinderea războiului într-o anumită regiune, în acest caz, pe Dunăre<sup>15</sup>.

Dar, consensul va fi de scurtă durată.

### **Aranjamentul de la Viena (12 septembrie 1940)**

La 26 iunie 1940, în urma Notei ultimative adresată României de către guvernul sovietic, teritoriul dintre Prut și Nistru și partea nordică a Bucovinei, provincii istorice românești, au intrat în componența U.R.S.S.

Această modificare de ordin teritorial și stabilirea noii frontiere, între România și Uniunea Sovietică, pe linia brațului Chilia a impus o nouă reglementare a navigației pe Dunărea fluvială și o revizuire a statutului Dunării maritime.

Luând drept argument faptul că C.I.D. fusese creată prin „dictatul” de la Versailles, Germania intenționa să impună celorlalte puteri riverane suprimarea temporară a acestui organism<sup>16</sup>. Dar, la Conferința asupra problemei C.I.D. care a început la Viena la 6 septembrie 1940, delegatul român, punând accentul pe neutralitatea României și convingându-i pe delegații iugoslav și bulgar să-l susțină, a reușit să elimine proiectul german care tindea către suprimarea oricărui control internațional prin instalarea a doi Comisari germani însărcinați cu navigația: unul la Belgrad și altul la Porțile de Fier<sup>17</sup>.

Proiectul, acceptat de germani în cele din urmă, era asemănător vechiului statut al C.I.D. Germania a impus totuși excluderea Franței și Marii Britanii din organismul care urma să

<sup>12</sup> N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 132.

<sup>13</sup> Protocoale 1940, p. 3.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 3-4; vezi și: A.M.A.E., fond 71/România, vol. 341, f. 27, anii 1920-1944. Referat referitor la sesiunea C.E.D. din mai 1940, Galați.

<sup>15</sup> *România în fața Conferinței de pace – Paris 1946*, 1998, p. 113. Memoriu adresat Conferinței de către opoziția anticomunistă din România.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 114.

<sup>17</sup> A.M.A.E., fond 71/România, vol. 341, f. 219, anii 1920-1944. Raport referitor la desfășurarea lucrărilor Conferinței Dunării, ținută la Viena între 6-12 septembrie 1940.

înlocuiască Comisia Internațională<sup>18</sup>. Delegatul român a reușit totuși, în ciuda tuturor dificultăților, să atenueze efectele acestei hotărâri, determinând introducerea unei dispoziții care menționa că „acest aranjament nu prejudiciază cu nimic regimul de navigație pe Dunăre la sau după încheierea păcii”<sup>19</sup>.

**Aranjamentul semnat la Viena la 12 septembrie 1940<sup>20</sup> a exprimat supremația Germaniei în bazinul dunărean.** A fost desființată Comisia Internațională a Dunării, prevăzută de tratatele de pace și reglementată prin Statutul Dunării de la Paris. În locul acestei Comisii, a fost înființat un Consiliu al Dunării Fluviale (C.D.F.), cu sediul la Viena, având în componența sa Bulgaria, Germania, Iugoslavia, România, Slovacia și Italia. În cadrul Consiliului Dunării Fluviale urma să ia ființă un Comitet special, format din Germania, Iugoslavia și România, care prelua atribuțiile fostei Comisii Internaționale privitoare la Administrația Porților de Fier, așa cum acestea erau prevăzute în Acordul din 28 iunie 1932 semnat la Semmering.

Aranjamentul de la Viena a fost o adaptare provizorie la situația de fapt creată de război pe Dunărea fluvială. Noul statut nu putea fi menținut decât atâta timp cât persistau condițiile speciale ce-l impuseseră căci, așa cum delegatul român a lăsat să se înțeleagă, regimul stabilit anterior prin tratatele de pace nu putea fi modificat decât prin noi tratate de pace<sup>21</sup>.

La 11 septembrie 1940, o zi înaintea încheierii Aranjamentului de la Viena, Uniunea Sovietică a protestat oficial împotriva excluderii sale de la lucrările Conferinței<sup>22</sup>. La 14 septembrie guvernul sovietic a declarat oficial că era de acord cu dezvoltarea C.I.D. dar cu condiția ca și Comisia Europeană a Dunării să fie dizolvată. Argumentul U.R.S.S. era: așa cum Germania declarase că după înfrângerea ei, prin Tratatul de la Versailles, fusese impusă Comisia Internațională a Dunării, tot astfel și Rusia aduce ca argument faptul că după propria ei înfrângere, C.E.D. fusese impusă prin Tratatul de la Paris din 1856<sup>23</sup>.

Rusia propunea formarea unei singure comisii pentru întreaga Dunăre, de la mare până la Bratislava, cu alte cuvinte fără teritoriul german. Conform propunerilor sovietice, comisia trebuia să cuprindă doar următoarele puteri riverane: Germania, Slovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, România, Uniunea Sovietică. Ulterior, la cererea expresă a Germaniei, Rusia a fost de acord să accepte și Italia, aprobând în acest fel principiul includerii în această comisie a unor puteri neriverane, care aveau însă interese în regiune<sup>24</sup>.

În februarie 1941 Uniunea Sovietică a fost admisă în Consiliul Dunării fluviale și a luat parte la adunarea acestuia desfășurată la Viena<sup>25</sup>.

---

<sup>18</sup> *Ibidem*, f. 221.

<sup>19</sup> *Ibidem*.

<sup>20</sup> *Ibidem*.

<sup>21</sup> *Ibidem*, f. 223.

<sup>22</sup> *România în fața Conferinței de Pace – Paris 1946*, p. 115.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

<sup>24</sup> *Ibidem*.

<sup>25</sup> La 24 octombrie 1940, la București, s-au desfășurat lucrările **Conferinței privind reglementarea navigației pe Dunăre și lichidarea C.E.D.** Conferința, care a fost convocată din inițiativa Germaniei și Uniunii Sovietice, s-a desfășurat în două etape: 24 octombrie-16 noiembrie și 5-20 decembrie 1940. La lucrări au participat delegați din România (Vespasian V. Pella), Germania (Georg Martius), Italia (Renato Silenzi) și Uniunea Sovietică (Arkadi Sobolev). La 28 octombrie, delegația română a propus crearea unui **Consiliu al Dunării Maritime** pentru sectorul Brăila – Sulina, în locul C.E.D., din care să facă parte reprezentanți ai României, Uniunii Sovietice și Germaniei. În aceeași zi, delegația sovietică a propus crearea unei administrații mixte româno-sovietice pentru acest sector și interzicerea navigației vaselor militare cu excepția celor românești și sovietice. O zi mai târziu, la 29 octombrie, Sir Stafford Cripps, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, a remis lui V.M. Molotov, Comisarul poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., o notă cu privire la alcătuirea unei comisii a Dunării și la participarea unui reprezentant al U.R.S.S. la negocieri cu reprezentanți ai Germaniei, Italiei și României (A.M.A.E., fond 71/Anglia, dosar 18, f. 223, 1940. Moscova (Radar). Comunicare oficială transmisă de corespondentul agenției D.N.B). Considerând acțiunea guvernului sovietic ca o violare a neutralității, guvernul britanic declara că nu recunoaște nici un acord de natură a aduce vreo atingere tratatelor în vigoare, rezervându-și toate drepturile în acest domeniu. La 2 noiembrie, A.I. Vâșinski, adjunct al comisarului poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., l-a primit pe Stafford Cripps și i-a remis, în numele guvernului sovietic, o notă prin care guvernul U.R.S.S. făcea cunoscut că se vede nevoit a declara că afirmația guvernului englez, după care necesitatea recunoscută de guvernul sovietic a

### Administrația Porților de Fier

Conform Aranjamentului de la Viena, în cadrul **Consiliului Dunării Fluviale** a luat ființă un comitet special, format din Germania, Iugoslavia și România, care a preluat atribuțiile fostei Comisii Internaționale privitoare la Administrația Porților de Fier. Dar, în primăvara anului 1941, după ce trupele germane au ocupat malul drept al sectorului Porților de Fier și Cataractelor, Reichul și-a exprimat clar hotărârea de a controla total acest sector al Dunării.

Această atitudine a determinat protestul categoric al României. Astfel, atunci când, în aprilie 1941, Berlinul l-a anunțat pe V.V. Pella, ministrul român în Consiliul Dunării Fluviale, că delegatul german la Porțile de Fier a preluat personal Administrația acestora, cerându-i „asentimentul”, acesta a arătat că Reichul este în drept, ca putere ocupantă, să se substituie drepturilor Iugoslaviei dar „este nejustificată pretențiunea ca delegatul german să preia întreaga Administrație, a cărei competență se întinde și pe malul românesc de la Moldova Veche până la Turnu Severin, precum și să dea ordin direct personalului românesc din acea Administrație”<sup>26</sup>. Acest drept, sublinia V.V. Pella, aparținea guvernului român care-l exercita prin delegatul său titular sau supleant în Consiliul Dunării Fluviale și în Comitetul Porților de Fier, Germania fiind în drept să exercite doar prerogativele care aparținuseră până atunci delegatului iugoslav<sup>27</sup>.

În fapt, România accepta, în loc de o colaborare germano-română-iugoslavă, o colaborare germano-română care corespundea într-adevăr situației de fapt existentă în sectorul Porților de Fier și al Cataractelor Dunării.

Trei luni mai târziu, Pella transmitea la București o informație, primită în mod confidențial de la ministrul Italiei pentru problemele Dunării potrivit căreia Ungaria urma să ceară, la

---

alcătuirii unei noi Comisii a Dunării, cu participarea Uniunii Sovietelor, la negocierile de la București, ar reprezenta o violare a neutralității, este inexactă. Nota sublinia, în continuare, că alcătuirea unei comisii a Dunării cu participarea U.R.S.S. ca și a statelor așezate pe Dunăre sau în apropierea ei constituie reparația nedreptății care a fost săvârșită de tratatul din Versailles și de alte tratate, în baza cărora U.R.S.S. a fost exclusă nu numai din Comisia Internațională, ci și din Comisia Europeană a Dunării. Guvernul britanic, arăta documentul, a jucat un rol însemnat în eliminarea U.R.S.S. din comisii. Comisia Dunării trebuie, în mod firesc, să fie alcătuită din reprezentanții statelor riverane ale Dunării sau interesate în mod special la acest fluviu și care îl folosesc ca o cale pe care primesc și trimit mărfuri. Marea Britanie, potrivit Notei sovietice, care este așezată la mii de kilometri de Dunăre, nu poate fi socotită printre aceste state. În final, ținând seama de toate aceste argumente, guvernul sovietic se declara în imposibilitate de a accepta protestul cuprins în Nota guvernului britanic din 29 octombrie 1940. În ceea ce privește poziția României față de acordul germano-sovietic, delegatul român la Conferința de la București, a accentuat, în discursul său de deschidere ținut la 28 octombrie 1940, că țara sa nu putea decât să ia notă de acordul deja stabilit între Germania și Uniunea Sovietică și că, în aceste circumstanțe, crede că este de datoria sa să reafirme necesitatea menținerii libertății de navigație și a egalității de tratament pe Dunăre. Într-adevăr, atunci când în prima jumătate a lunii octombrie, în urma unor discuții, U.R.S.S. și Germania au căzut de acord să dizolve C.E.D., România a fost doar informată asupra acestei decizii, luată în lipsa ei, comunicându-i-se, doar, că o conferință privind această problemă va fi convocată la București. În același timp și conform punctului de vedere deja exprimat la Viena, România a declarat că orice acord încheiat în problema gurilor Dunării nu va putea fi acceptat decât cu titlu provizoriu fără prejudicierea poziției juridice de la sau de după încheierea păcii. În cea de-a doua fază a Conferinței, la 10 decembrie, V.V. Pella a făcut o expunere concretă a poziției guvernului român în problema Dunării, bazată pe următoarele: crearea unui Consiliu Provizoriu al Dunării Maritime, care să aibă competențele C.E.D.; părțile de fluviu ce se găsesc exclusiv pe teritoriul sovietic sau român să fie sub administrația națională; pentru sectoarele de fluviu ce formează granița între România și U.R.S.S. să fie create comisii mixte de cooperare; libertatea de navigație și de tratament pentru toate navele. De asemenea, guvernul român respingea propunerea sovietică privind crearea unei administrații mixte româno-sovietice, întrucât ea „s-ar exercita mai ales pe teritoriul român”, pe care se afla în principal calea de navigație maritimă de la Brăila la Sulina. Conferința de la București și-a suspendat lucrările la 20 decembrie 1940, fără a se ajunge la un acord și nu va mai fi reluată în perioada următoare (vezi pe larg C. Atanasiu *op. cit.*, p. 194-202).

<sup>26</sup> A.M.A.E., fond 71/ România, vol. 341 bis, f. 11, anii 1920-1943. Notă, semnată V.V. Pella, către M.Af.S., referitoare la preluarea Administrației Porților de Fier de către delegatul Germaniei.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 12.

sesiunea din septembrie a Consiliului Dunării Fluviale, să fie admisă în Comitetul Porților de Fier, în locul rămas vacant prin dispariția statului Iugoslav<sup>28</sup>.

Având în vedere că Ungaria nu este stat riveran al sectorului Porților de Fier, ministrul român a declarat în conferința avută cu plenipotențiarilor german și italian că se va opune din răspuțeri pretențiilor sale<sup>29</sup>. În urma acestei intervenții, ministrul Germaniei a declarat că „numai statul care ar deveni titular al suveranității pe malul drept al sectorului Porților de Fier ar fi îndrituit, eventual, să formuleze asemenea deziderate, ceea ce nu poate fi cazul Ungariei”<sup>30</sup>.

Preocupată de ameliorarea condițiilor de navigație în regiunea Porților de Fier, România a solicitat, în cursul aceluiași an, acceptul și ajutorul Germaniei pentru săparea în apele românești a unui canal care să ocolească acest sector<sup>31</sup>. Ținând seama de faptul că în timpul efectuării acestor lucrări am fi rămas dependente de statul titular al suveranității pe malul drept al sectorului Porților de Fier și Cataractelor, V.V. Pella a propus guvernului român să ceară Germaniei rectificarea frontierei astfel ca ea să treacă prin Canalul Porților de Fier, ce aparținea fostului stat iugoslav<sup>32</sup>. Mai mult, dacă revendicările românești asupra Timocului ar fi satisfăcute, ministrul român în Consiliul Dunării Fluviale, considera ca justificată recunoașterea suveranității României și asupra malului drept al sectorului Porților de Fier și Cataractelor<sup>33</sup>.

În urma acestor demersuri trimise la Berlin de Ministerul Afacerilor Străine, o comisie de tehnicieni germani a venit la Orșova la sfârșitul lunii august 1941, decisă să înceapă studii în vederea construirii a două mari baraje, unul în aval de Porțile de Fier, iar altul în aval de Iuți<sup>34</sup>. Informațiile, cu caracter strict confidențial, comunicate la București de V.V. Pella arătau că în afara amenajării șenalului navigabil în această regiune, germanii urmăreau ca prin energia electrică obținută să poată alimenta una din cele mai mari uzine pentru producerea aluminiului pe care urmau s-o construiască la Turnu Severin, precum și o fabrică de îngrășăminte agricole<sup>35</sup>. Realizarea barajelor care ar fi legat indisolubil cele două maluri ale Dunării, precum și realizarea obiectivelor menționate îl îndreptățeau pe V.V. Pella să spere în recunoașterea de către Germania, la momentul oportun, a suveranității României pe malul drept al sectorului Porților de Fier și Cataractelor, ceea ce nu s-a întâmplat<sup>36</sup>.

În anii 1943 și 1944, guvernul german, conștient de importanța unui asemenea plan pentru potențialul său de război, a elaborat primul studiu complet al acestei probleme, început, după cum am arătat, în anul 1941, imediat după ocuparea Iugoslaviei. Studiul, realizat de un mare număr de experți în geologie, petrografie și hidrologie, a durat mult timp și a necesitat folosirea a patru vase și a unor avioane pentru observații topografice<sup>37</sup>.

În esență, rezultatele au demonstrat următoarele:

- proiectul era realizabil din punct de vedere tehnic și economic;
- problemele de navigație ar fi fost complet rezolvate;
- potențialul de energie electrică ar fi atins parametrii cuprinși între 1.200.000 și 1.800.000 C.P., în funcție de înălțimea și amplasarea barajelor, în producția anuală de energie 75.000 milioane KW/h<sup>38</sup>.

---

<sup>28</sup> *Ibidem*, f. 64. Copie de pe telegrama ministrului Pella, nr. 113 din 21 iulie, referitoare la intenția Ungariei de a fi admisă în Comitetul Porților de Fier.

<sup>29</sup> *Ibidem*.

<sup>30</sup> *Ibidem*.

<sup>31</sup> *Ibidem*, f. 177. Copie de pe telegrama ministrului Pella, nr. 177 din 25 septembrie 1941, referitoare la unele lucrări industriale excepționale pe care Germania urma a le face în acest sector.

<sup>32</sup> *Ibidem*.

<sup>33</sup> *Ibidem*.

<sup>34</sup> *Ibidem*, f. 178.

<sup>35</sup> *Ibidem*.

<sup>36</sup> *Ibidem*.

<sup>37</sup> *România în fața Conferinței de Pace – Paris 1946*, p. 124.

<sup>38</sup> *Ibidem*.

Referitor la Dunărea maritimă, deși în anul 1940 Comisia Europeană a Dunării s-a descompletat prin neparticiparea delegaților Franței și Marii Britanii, lucrările acesteia au continuat sub conducerea Germaniei până în primăvara anului 1944.

Reglementarea regimului Dunării prin acte internaționale semnate între anii 1938-1940\* a încălcat drepturile riveranilor, stabilind supremația în bazinul dunărean a Germaniei și Italiei, în locul Franței și Marii Britanii, consecință a noului raport de forțe pe plan internațional. Germania riverană Dunării și-a arogat drepturi care depășeau cu mult calitatea de riveran, iar Italia era neriverană, neavând alt titlu pentru locul său decât acela de partener principal în Pactul Tripartit. În ceea ce privește România, recunoașterea unor atribute care îi reveneau ca stat riveran a avut numai un caracter formal, acesta rămânând într-o poziție de subordonare care îi încălca suveranitatea de stat<sup>39</sup>.

Cu toate acestea, deși noile reglementări au transformat radical sistemul de norme stabilit după Primul Război Mondial, Statutul de la Paris fiind în cea mai mare parte vidat de conținut, procedurile folosite în timpul conflagrației pentru suprimarea comisiilor Dunării nu puteau avea nici un efect juridic valabil<sup>40</sup>.

În toamna anului 1944 a fost convocată la Londra o conferință privind transporturile europene, la care urmau să fie luate măsurile necesare coordonării traficului și punerii în funcțiune a mijloacelor de transport necesare aprovizionării cu hrană a Europei după prăbușirea Germaniei<sup>41</sup>. În acest scop s-a prevăzut crearea unui organism internațional provizoriu pentru coordonarea transporturilor, a cărui competență trebuia să se extindă asupra ansamblului Europei beligerante, în afară de Marea Britanie și U.R.S.S. În ceea ce privește Dunărea, textul proiectului inițial prevedea că „în interesul unei reinstaurări rapide a navigației pe Dunăre, atribuțiile Comisiei Internaționale, ca și cele ale Comisiei Europene, vor fi îndeplinite de un singur corp consultativ, format din tehnicieni și un comisar. Administrația Porților de Fier se va afla sub controlul direct al comisarului”<sup>42</sup>.

Puterile Aliate recunoșteau teoretic faptul că atât Comisia Internațională a Dunării, cât și Comisia Europeană a Dunării au continuat să existe cu atributele de dinainte de război. Cu alte cuvinte, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial atât pe cursul Dunării fluviale, cât și la gurile ei exista o situație juridică identică celei din 1939, la începutul războiului. Din punct de vedere juridic C.I.D. și C.E.D. existau în continuare, ele nefiind abolite de nici un acord internațional valabil. Clauzele tratatelor și acordurilor prin care au fost create și organizate erau încă în vigoare. **Asupra acestui punct nu exista nici o îndoială, el fiind clarificat în întregime prin rezoluția adoptată la 31 august 1912 de către Institutul de Drept Internațional, sesiunea de la Christiana, care a fixat doctrina în materie** (s.n.)<sup>43</sup>. În speță, Statutul Dunării semnat la Paris la 23 iulie 1921 prevedea (în mod expres în articolul f) modalitatea prin care ar fi putut fi dizolvată C.E.D.: „Puterile Comisiei Europene nu vor putea lua sfârșit decât prin efectul unei înțelegeri internaționale încheiate de **toate** (s.n.) statele reprezentate în comisie”<sup>44</sup>.

În ceea ce privește Dunărea fluvială, trebuie observat că mențiunea introdusă în acordul din septembrie 1940, la cererea delegației române, păstra în mod explicit pozițiile juridice până la instaurarea păcii.

\* Aranjamentul de la Sinaia (18 august 1938), Acordul de la București (1 august 1939), Aranjamentul de la Viena (12 septembrie 1940).

<sup>39</sup> C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 201.

<sup>40</sup> *Ibidem*.

<sup>41</sup> *România în fața Conferinței de Pace – Paris, 1946*, p. 116.

<sup>42</sup> *Ibidem*, p. 117.

<sup>43</sup> C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 202.

<sup>44</sup> *România în fața Conferinței de Pace – Paris 1946*, p. 118.

În concluzie, până la înscriserea unor noi clauze în viitorul tratat de pace, vechiul Statut al Dunării rămânea în vigoare, așa cum a fost el definit de acordurile existente, încheiate în mod legal în perioada interbelică.

### **Administrația fluvială specială a Porților de Fier**

După război, la 18 august 1948, a fost semnată la Belgrad **Convenția privitoare la regimul navigației pe Dunăre**, odată cu Anexele și **Protocolul adițional**. Pentru sectoarele unde navigația prezintă dificultăți, se instituiau administrații speciale, compuse din reprezentanți ai statelor limitrofe, care funcționau pe principiul deplinei egalități în drepturi a statelor membre în aceste administrații<sup>45</sup>. Convenția stabilea înființarea a două asemenea administrații:

- **Administrația fluvială specială** - funcționând pe **Dunărea de Jos** (de la gura Canalului Sulina până la Brăila, inclusiv), compusă din reprezentanții României și ai U.R.S.S. și având sediul la Galați (Art. 20 din Convenție);

- **Administrația fluvială specială a Porților de Fier** - funcționând pe sectorul Porților de Fier (de la Vince la Kostol, pe malul drept și de la Moldova Veche la Drobeta - Turnu Severin, pe malul stâng), compusă din reprezentanții României și R.S.F. Iugoslavia, având sediul în orașele Orșova și Tekija (Art. 21 din Convenție).

Cu timpul, textele din Convenție referitoare la înființarea și funcționarea celor două administrații fluviale nu au mai fost în concordanță cu noile realități. Construcția Sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier a modificat substanțial condițiile de navigație, statele părți ale Convenției convenind la desființarea Administrației, iar prin trecerea tuturor funcțiilor și competențelor fostei administrații mixte, româno-sovietice, a Dunării de Jos către partea română, administrarea Dunării de Jos a rămas în exclusivitate în sarcina României, pe teritoriul căreia se află canalul navigabil Sulina.

### **BIBLIOGRAFIE:**

\*\*\* Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.):

fond 71/România: vol. 26, anul 1931, mai – iunie

vol. 514, anii 1940-1943

vol. 341 și 341 bis, anii 1920-1944

fond 71/Dosare Speciale, vol. 140/5.S11, anul 1929

fond 71/Anglia, dosar 18, anul 1940.

„Marea Noastră” 1940, Anul IX, nr. 5; 6.

„Monitorul Oficial” 1939, Nr. 206, 7 septembrie.

„Monitorul Oficial” 1939, Nr. 266, 15 decembrie

\*\*\* *Cronica evenimentelor 1-30 aprilie 1940*, în „Marea Noastră” 1940, Anul IX, nr. 5, mai.

\*\*\* *Ecourile și comentariile favorabile ale presei statelor beligerante și neutre ale Europei asupra hotărârilor recente ale Comisiei Internaționale a Dunării*, în „Marea Noastră”, anul IX, Nr. 6, iunie.

\*\*\* *România în fața Conferinței de Pace - Paris 1946*, 1998, București.

\*\*\* *Protocoloale, 1940 – Comisia Europeană a Dunării*, Protocolul Nr. 1 al ședinței din 23 mai 1940, Galați.

---

<sup>45</sup> Pentru unificarea regimului de navigație pe Dunăre și pentru reglementarea unitară a problemelor legate de navigație se înființa „Comisia Dunării”.



- ATANASIU, C. 2003, *Problema suveranității României la Dunăre și „Navigația Fluvială Română” (1919-1945)*, București.
- DAȘCOVICI, N. 1943, *Regimul Dunării și al strâmtorilor în ultimele două decenii*, Iași.
- GAFENCU, G. 1939, *Politica externă a României. Cinci cuvântări*, București.

## SULINA ÎN AMINTIRILE UNUI ITALIAN

Ion CALAFETEANU\*

### SULINA IN THE MEMORIES OF AN ITALIAN

#### Abstract:

*The article presents a few aspects of the evolution of Sulina during the first half of the 20<sup>th</sup> century.*

\*

**Keywords:** Sulina, European Commission of Danube, 20<sup>th</sup> century

**Cuvinte cheie:** Sulina, Comisia Europeană a Dunării, sec. XX

La începutul secolului XX Sulina era ceea ce am putea numi pe drept cuvânt un oraș cosmopolit. Între cei aproximativ 7000 de locuitori puteau fi întâlniți, pe lângă români, armeni, greci, turci, ruși, bulgari, evrei, albanezi, polonezi – deci oameni ai Europei Răsăritene – și numeroși austrieci, germani, englezi, francezi, italieni etc. Acest mozaic de populații se poate explica prin faptul că în oraș era sediul Comisiei Europene a Dunării, a cărei autoritate se exercita la început până la Galați, apoi, din 1883, competențele ei s-au extins până la Brăila. Tot aici se aflau reprezentanțe consulare, agenții ale unor companii de navigație, exista o presă locală etc. De asemenea, orașul avea două școli românești, două grecești, una germană și o alta evreiască, plus alte câteva confesionale, un gimnaziu și o școală profesională.

Aceasta era Sulina, orașul în care sosea, în 1905, Giulio Martone, în calitate de salariat în cadrul reprezentanței italiene la C.E.D., ajuns apoi director al reprezentanței italiene în Comisia Europeană a Dunării, demnitate pe care o va păstra până în momentul plecării sale din România (1935). Curând după sosirea sa, Giulio Martone va fi urmat și de familie, care va părăsi Napoli pentru a se stabili pentru ani de zile la Sulina: soția, fiica de 5 ani și micul Giorgio, de numai cinci luni, precum și doica Rosalia. Giulio Martone își va întâmpina familia la Istanbul și de aici, cu vaporul, vor ajunge toți la Sulina. Familia Martone va petrece zece ani liniștiți în România, dar, după declanșarea Primului Război Mondial întreaga familie se va întoarce la Napoli.

După încheierea războiului Giulio Martone se reîntoarce în România, dar familia sa va rămâne la Napoli. Va fi însă urmat curând de fiul Giorgio, acum un tânăr de 20 de ani, care în urma câștigării unui concurs va fi angajat la 1 august 1924 la reprezentanța Italiei la C.E.D., ca redactor la Serviciul tehnic. La 1 iulie 1932 el a fost promovat în postul de ajutor contabil, iar la 1 iulie 1938 a devenit contabilul Serviciului tehnic. În 1939, Giorgio a devenit referent italian al C.E.D, post din care va fi revocat de guvernul italian la 31 martie 1945.

Despre anii petrecuți în România și la Sulina, Giorgio Martone s-a apucat să aștearnă pe hârtie mărturii, mult mai târziu, în 1984, la vârsta de 80 de ani, când a predat la Academia di Romania din Roma, rezultând un manuscris în limba italiană de 125 de pagini. Vom înțelege atunci de ce el mărturisește cu sinceritate în însemnările sale: „Nu știu exact care îmi sunt cele mai vechi amintiri din aceste ținuturi. Dar în mod sigur îmi este încă proaspăt în minte primul contact cu o școală românească, unde am învățat să fac ciucurei din lână răsucită, uneori obținând cele mai neașteptate rezultate prin combinații coloristice ciudate. Tot aici am învățat,

\* Prof. univ. dr. – Universitatea „Valahia” Târgoviște.

pentru prima dată, cu o ocazie specială, și cuvintele imnului național al acestei țări. Se profila o importantă vizită la Sulina a regelui Carol I și a soției sale, intrată în istorie sub numele de Carmen Sylva.

Capetele încoronate sosiră la Sulina la bordul unei canoniere și se îndreptară spre biserica ortodoxă pe un frumos covor de flori, lângă care noi, copiii, ne înghionteam, agitând în aer bentițe tricolore și cântând imnul național. Doamnele orașului, printre care și mama, au fost invitate la bordul vasului, ocazie cu care sora mea i-a oferit, emoționată, reginei române, un frumos buchet de flori.

Nu îmi aduc aminte prea bine când am intrat la școala românească, dar înainte trecusem și prin mâinile unor educatoare franceze și engleze la stabilimentele create pentru odraslele reprezentanților străini, și nu numai, de pe aceste meleaguri. În acest timp familia se mărise, născându-se și fratele meu, mai mic cu aproape trei ani, pe nume Renato”.

Pentru Giorgio, Sulina unde și-a petrecut primii ani de viață „a reprezentat contactul cu o lume extraordinară, cu un peisaj aparte. Urbea se dezvoltase pe o limbă lungă de pământ care înainta în mare, pe de o parte, iar pe de alta se mărginea cu Dunărea. În acest ținut dintre ape, primăvara, vântul, ce adia ușor, crea impresia unor strigăte îndepărtate și suave de grație feminină. Tot aici era aproape un paradis pentru plante și păsări: liane, arbuști, nuferi albi, dar și pelicani, cormorani, rațe și găște sălbatice, lebede, becațe și multe, multe alte felurite vietăți minunate și misterioase. Iar apele ce ne înconjurau reprezentau patria sturionilor care veneau adesea până în apropiere de maluri, primăvara, pentru a-și depune icrele.

Orașul era împărțit în două de un impresionant spațiu verde. În prima parte, care se afla în apropierea mării, se întindea teritoriul internațional al Comisiei Europene a Dunării, cu sediul central, frumosul palat al serviciului tehnic, cu parcuri și un bătrân turn, de unde paznicul urmărea sosirea navelor, oprirea lor în rada portului, cât așteptau ca pilotul să găsească un canal liber de intrare.

Vizitatorul teritoriului internațional al Comisiei Europene a Dunării putea ajunge lesne pe mare, trecând pe o limbă îngustă de pământ, prin apropierea cimitirelor (catolic, ortodox, ebraic, turc etc.). Aici, în apropierea portului, staționau și navele aflate în carantină, mai ales datorită deselor epidemii de holeră din acele timpuri [...].

Cealaltă parte a orașului, care se dezvoltase după spațiul verde, aparținea efectiv statului român. Aici erau adăpostite biserica ortodoxă română, cea greacă, moscheea turcă cu minaretul său, sinagoga, cazarma și cartierul oficialilor marinei române, piața – ținută de ruși – cu propriile lor prăvălii și cafenele.

Între cele două lumi, cea internațională și cea română, se întindea în mod evident un abis. Dar pentru noi, copiii, era o adevărată plăcere și aventură să părăsim casa și să dăm o raită, pierzându-ne prin babilonia de rase umane, limbi și culori. În general, fiecare nație își avea propria ocupație, bine încetățenită. Astfel, turcii erau brutari, armenii și evreii se ocupau cu comerțul, bulgarii cu treburile portului, femeile ruse aprovizionau piața cu verdețuri, iar soții lor cu pește, fiind specialiști în sturion și pregătirea caviarului. Pentru aceștia din urmă primăvara era anotimpul cel mai propice, căci se deplasau pe brațul stâng al Dunării, nenavigabil, ce se mărginea cu Marea Rusie, și începeau pescuitul sturionului. Elementul rus, care aparținea sectei religioase numită a lipovenilor, se afla aici încă de pe timpul Ecaterinei a doua, nație aparte de restul populației și religiei române”.

Despre viața cotidiană a familiilor salariaților străini de la C.E.D., despre modul în care ei s-au acomodat cu obiceiurile lipovenilor, Giorgio își amintește: „În fiecare dimineață sosea la noi acasă un turc ce ne aducea pâinea, pe care o plăteam regulat, în fiecare sâmbătă, după o socoteală ciudată. Astfel, sistemul său contabil particular, practicat poate din cele mai vechi timpuri, chiar și de egipteni, era construit din două tăblițe de lemn, una a lui, cealaltă pentru noi, pe care însemna de fiecare dată cantitatea de pâine comandată de noi, iar la sfârșitul săptămânii se făceau adunarea și plata, după semnele înscrise pe ciudatele și greu descriabile «registre contabile». Alături de negustorul turc mai venea regulat pe la noi și o rusoaică, ce se ocupa de rufărie; deși obișnuită să bea foarte mult, treaba și-o îndeplinea fără preget și fără pată.

Dar mamei, educată la cele mai înalte școli din Florența, știutoare a limbilor engleză și franceză, a cântatului la pianul cu coadă [...], îi lipsea cu adevărat în Sulina un mediu cultural. În lipsa altor preocupări intelectuale, ea a creat, cu acordul și sprijinul ministerului nostru de resort, un centru cultural italian, denumit Dante Alighieri, unde, în afară că se învăța limba italiană, mama organiza diverse festivități, baluri sau reprezentații teatrale. Centrul deținea chiar și o bibliotecă [...].

Tata, care, după moartea predecesorului său, devenise între timp, director al reprezentanței noastre la Comisia Europeană a Dunării, își împărțea viața între sediu, prieteni, pictură, bridge și centrul cultural al mamei. Chel și preocupat continuu de înfățișarea sa nu numai fizică, era foarte pedant, schimbându-și uneori cămașa chiar și de două ori pe zi, astfel încât avea mereu nevoie să-și înnoiască garderoba cu veșminte venite direct de la Napoli, de la croitorul său personal. Folosea multă apă de colonie, fuma ca un turc numai țigarete de lux și era în general un adevărat om de lume”.

La sfârșitul primei perioade petrecute la Sulina, anii copilăriei sale, care se încheie cu declanșarea Primului Război Mondial și întoarcerea familiei în Italia în iarna 1914-1915, ca o concluzie, Giorgio scrie în amintirile sale: „Aici, în aceste locuri, mi-am petrecut copilăria aproape colonială, printre atâtea nații – englezi, francezi, belgieni, italieni, români, germani, armeni etc. [...] Societatea aceasta internațională prindea cu precădere viață când soseau, cu surle și trâmbițe, noii reprezentanți ai statelor ce vegheau la bunul «mers» al Dunării ce ne strânsese aici. Atunci era momentul marilor baluri, la care ne era permis chiar și nouă copiilor, să luăm parte. Îmi amintesc cu mare nostalgie de numărul imens de dulciuri care acopereau atunci uriașa masă festivă și de surâsurile amabile ale doamnelor care întâmpinau oficialitățile sosite”.

După război, dr. Giulio Martone s-a reîntors în România la vechiul post și deseori se plângea de singurătate, toată familia sa rămânând în Napoli. Curând după aceasta el este urmat de fiul său Giorgio (acesta se înscrișese în mișcarea fascistă, deși mama sa era „foarte preocupată” de opțiunea politică a fiului ei), căruia la un moment dat i se propune să participe la un concurs pentru a ocupa un post la C.E.D. Giorgio se înscrie la concurs și ocupă postul. Astfel își începe el, în 1924, cariera de funcționar la C.E.D. și a doua etapă a prezenței sale în România.

Începutul a fost frumos: „Primele zile din nou la Sulina fură minunate. Totul se petrecea în pași de dans, căci, după ce frecventasem o renumită școală de dans în Italia, toate familiile mă invitau la baluri și serate dansate să le cunosc progeniturile, dintre care se distanța fiica consulului englez, și ea bună dansatoare; dar gândul meu zbura constant la iubirea lăsată în Italia, la Bianca. Pe lângă petreceri, am reușit să mă pun la punct și cu materiile contabile și administrative pentru a putea susține cu succes concursul pentru Comisie. [...]

Din prima încercare am reușit să ocup postul de ajutor de contabil șef, direct colaborator al contabilului șef de origine română. Și astfel a început pentru mine cea de-a doua perioadă română, de astă dată fiind adânc implicat în realitățile acestei țări în care îmi petrecusem copilăria”.

Anii copilăriei revin în amintirile lui Giorgio Martone: „Reprezentativă pentru urbea Sulinei, în care am copilărit, era moscheea turcă, loc de mare atracție pentru noi, copiii. Aici veneam deseori pentru a vedea muezinul ce invita la rugăciune, din înaltul minaretului, pe toți fideliile religiei sale. Cu precădere persoana aceasta ne inspira un fel de sentiment deosebit, căci prin el vedeam cum putem pași într-o lume aparte, misterioasă, aproape interzisă femeilor, ce apăreau rareori în aceste locuri și atunci bine păzite de vâluri închise la culoare. O altă lume”- conclud el.

Din această „altă lume” făcea parte și o mănăstire lipovenească: „O construcție veche, ridicată pe două planuri distincte: cel de jos, dedicat rugăciunii, iar cel de superior, lucrului. Monahii de aici duceau cu adevărat o viață ascetică, în straiile lor ce rar cunoscuseră apa și foarte des smirna și tămâia, emanând astfel izuri de ... sanctitate la mari distanțe în jurul refugiului lor. Trăiau într-o lume aparte, diferită de cea a vecinilor, adânc legate de superstiții și credințe străvechi” [...].

Viața de zi cu zi a coloniei salariaților de la C.E.D. se scurgea în liniște. Sfârșitul de săptămână era petrecut cu prietenii sau în familie: „În mod obișnuit, sâmbăta era dedicată jocului

de poker. Atunci apăreau trei sau patru mese cu postav verde, în jurul cărora partidele se încingeau până spre cinci dimineața, iar sumele de bani rulate uneori depășeau multe buzunare. În zorii zilei de duminică, după interminabilele discuții de la masa de joc, se servea tradiționala supă. Bineînțeles, în timpul partidelor nu lipseau sandvișurile sau băuturile. Adeseori mergeam la cinematograful după cină, masă pe care o puteam lua acasă sau în compania prietenilor, într-un mic restaurant rustic – localuri nelipsite, de altfel, în orașele de pe malurile Dunării”.

Dar trăind mereu în compania apei, marea majoritate a distracțiilor cotidiene se învâneau în jurul acesteia. Pescuitul, plaja și chiar vânătoria deveniseră astfel ocupații predilecte: „În timpul verii, Bianca, soția mea, închiria adesea o trăsură și se ducea la mare. În acele timpuri zona balneară masculină era despărțită de cea feminină și totul se petrecea sub ochiul vigilent al unui polițist, care avea îndatorirea să păzească la bunul mers al lucrurilor [...] În unele sâmbete plecam și eu să mă bucur de libertatea unor partide de vânătoare cu prietenii. Foloseam atunci un fel de gondolă pentru a înainta în apele tulburi pentru vânătoria de rațe sau mergeam pur și simplu prin lunca plină de vegetație de pe malurile apei. Duminica ne întorceam acasă, adeseori încărcăți cu adevărate trofee reprezentate de găște, rațe sau iepuri, pe care Bianca fie le împărțea regește pe la toți prietenii noștri mai puțin norocoși, fie le pregătea în diverse moduri pentru mesele familiale. Dar cea mai frumoasă ocupație din punctul de vedere al vânătorului și pescarului amator era prinderea sturionilor, ocupație dezvoltată cu precădere pe brațul stâng al Dunării, cel care se învecina cu Rusia, având centrul principal la Vâlcov, așezare specializată în «industria» sturionului și a caviarului”.

Printre evenimentele care au scos orașul Sulina din liniștea obișnuită s-a aflat și o vizită regală: „Nu-mi aduc aminte cu exactitate data la care și regele Carol al II-lea a sosit la Sulina, însoțit de fiul său Mihai, pentru a inaugura o serie de activități patronate de Comisia Europeană a Dunării. Capul încoronat sosi la bordul unui impresionant yacht, elegant și înalt, foarte frumos în impecabila uniformă albă. Aici a fost întâmpinat cu toate onorurile ce trebuiau acordate rangului său și de miniștri reprezentanți ai puterilor din Comisia Europeană a Dunării, cât și de oficialii români. Păstrez încă în arhiva familiei o fotografie din acele vremuri ce îl înfățișează alături de tata și de câțiva miniștri români. Iar înaintea reîntoarcerii în Capitală, regele a patronat binevoitor un fastuos bal oferit în onoarea sa de către membrii Comisiei”.

Viața tihnită dusă de colonia italiană a luat sfârșit odată cu declanșarea războiului, dar în mod deosebit odată cu înaintarea trupelor sovietice în România. Tabloul descris de Giorgio Martone înfățișează în culori negre viața în România în acele zile: „România fu imediat invadată de trupele sovietice: cazaci în tropotul cailor ce au năvălit din întinsul câmpiilor, țărani înarmați ce țineau drumul mare și regimente întregi, formate mai ales din femei și oameni în vârstă. O dată cu ei dispărea tot, alimentele, petrolul... Trebuia chiar să ne închidem bine fetele în fundul ușilor și al ferestrelor pentru a nu suferi de agresiunile invadatorilor. Cu toate măsurile de siguranță luate, grupuri de militari intrau în case pentru a găsi femei, alimente, bani sau tot ceea ce ar fi putut reprezenta obiect de valoare. Situația era haotică și de nedescris [...]

Viața sub sovietici era foarte dură: lipsă de alimente și combustibil, pericol ce pândea la orice colț de stradă dacă întârzi ai prea mult în oraș. Violența era peste tot [...] Jafurile erau la ordinea zilei. Unui prieten de-al meu un soldat sovietic i-a furat paltonul și cizmele, acesta fiind nevoit să se întoarcă dezbrăcat, în plin ger, acasă”.

Trecutul fascist al memorialistului marchează profund relațiile sale nu numai cu autoritățile de ocupație sau românești, ci chiar cu reprezentanța diplomatică a guvernului italian. După demiterea lui Mussolini la 25 iulie 1943, fostul ministru italian în România Bova Scoppa, a trecut de partea guvernului Badoglio, iar reprezentantul Agenției de presă „Stefani” Franco Trandafilo, un fascist convins, a fost numit de Mussolini reprezentant al Republicii la București. Această situație a pus guvernul român într-o poziție extrem de delicată în calitatea sa de (încă) aliat al Reichului. Arestat în 1944, după un an de zile Giorgio Martone va fi în sfârșit eliberat de autoritățile române și va pleca cu întreaga familie în Italia.

**FARURILE COMISIEI EUROPENE A DUNĂRII DIN DELTA DUNĂRII ȘI DE PE INSULA ȘERPILOR (1856-1939)**

Adrian POHRIB\*

**THE LIGHTHOUSES OF THE EUROPEAN COMMISSION OF THE DANUBE IN THE DANUBE DELTA AND ON THE SNAKE ISLAND (1856-1939)****Abstract**

*The study deals with the history of the lighthouses built by the European Commission of the Danube, which was created in compliance with the stipulations of Art. 16 of the Treaty from Paris from March 18/30<sup>th</sup>, 1856 and was constituted of the representatives of the seven great European powers of those times. Of a particular interest were the lighthouses that guided the navigation through the mouths of the Danube, near Sulina and near the Snake Island, and also the signalizing stations placed all along the Danube with the aim of ensuring the safety of navigation.*

*The study also presents the historical context and the attitude adopted by the member countries of the European Commission of the Danube regarding the judicial statute of the lighthouses and their erection, between 1856 and 1939.*

\*

**Keywords:** *European Commission of the Danube, headlight history, Sulina, Captaincy of the Sulina Port, Snake Island, The General Administration of the headlights in the Ottoman Empire*

**Cuvinte cheie:** *Comisia Europeană a Dunării, istoricul farurilor, Sulina, Căpitănia Portului Sulina, Insula Șerpilor, Administrația Generală a Farurilor din Imperiul Otoman (A.G.F.I.O.).*

Din anul 279 î.e.n., când Sostratos din Cnidos a terminat construcția din Alexandria – considerată una din cele șapte minuni ale antichității –, și până astăzi, farurile au constituit și constituie încă un mijloc de bază al asigurării siguranței navigației și ghidării marinarilor pe întinsurile mărilor și oceanelor.

În România, țară cu ieșire la Marea Neagră, farurile au un istoric și o tradiție, din păcate, puțin cercetate și cunoscute.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, existența unora din farurile de pe litoralul românesc al Mării Negre a fost strâns legată de activitatea Comisiei Europene a Dunării (C.E.D.), instituție internațională care, între 1856 și 1947, a reglementat și ameliorat condițiile de navigație pe Dunărea de Jos<sup>1</sup>.

Înființată în baza prevederilor art. 16 al Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 și compusă din reprezentanții celor șapte mari puteri europene ale vremii, Comisia își începe efectiv activitatea la Galați la 4 noiembrie 1856<sup>2</sup>.

\* Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale.

<sup>1</sup> Informații sumare despre istoricul acestor faruri se găsesc în lucrarea \*\*\* *La Commission Européenne du Danube et son œuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 319-323.

<sup>2</sup> Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N.G.), fond *Comisia Europeană a Dunării, Protocoale*, volum 1/1856-1859, f. 16.

Primul act normativ intern al Comisiei, respectiv „Regulamentul destinat să fixeze ordinea lucrărilor C.E.D.”, adoptat la 29 noiembrie 1856, stipula, la art. 35, printre atribuțiile Comitetului Administrativ și serviciul farurilor. În articolul 41 al aceluiași regulament, se specifica că regulamentele ce vor fi întocmite de Comitetul însărcinat cu elaborarea regulamentelor se vor aplica și farurilor<sup>3</sup>.

Este vorba de farurile considerate ca asigurând navigația la gurile Dunării: Sulina, Insula Șerpilor și Schablar-Saghi, în apropiere de Varna<sup>4</sup>.

Aceste faruri aparțineau Administrației Generale a Farurilor din Imperiul Otoman (A.G.F.I.O.), care concesiona asigurarea funcționării și întreținerii lor unor societăți particulare, prelevând un procentaj din încasările acestora<sup>5</sup>, provenite din taxe achitate de navele care beneficiau de serviciile acestor faruri.

În legătură cu aceste taxe, denumite „drepturi de far”, comisarul otoman (denumirea oficială a reprezentanților statelor membre în Comisie era în acea epocă *comisar*, ulterior *delegat*) își informează, la 3 martie 1857, colegii despre hotărârea Comisiei Internaționale instituită la Constantinopol pentru fixarea tarifului farurilor de pe tot litoralul Imperiului, care a întocmit un regulament general, urmare a căruia fiecare vas urma să achite, pe far și pe tonă de deplasament, suma de 30 parale.

Această dispoziție urma să se aplice farului de la Sulina, pentru cel din Insula Șerpilor adoptându-se taxa de 20 parale<sup>6</sup>.

Comisia a replicat că, în virtutea prevederilor art. 16 al Tratatului de la Paris, C.E.D. este investită cu dreptul de a fixa ea însăși taxele de far și că trebuia menținut tariful în vigoare la acea dată, până Comisia va fixa altul<sup>7</sup>.

Această ultimă prevedere va fi concretizată în „Tariful provizoriu al taxelor de navigație la gura brațului Sulina”, adoptat de Comisie la 25 iulie 1860. Art. 9 al *Tarifului* menționa taxele în vigoare pentru întreținerea farurilor de la Sulina și din Insula Șerpilor<sup>8</sup>.

Din punct de vedere tehnic, aceste două faruri sunt puse, de la 3 martie 1857, sub supravegherea Căpităniei Portului Sulina, instituție trecută în subordinea Comisiei<sup>9</sup>.

În această perioadă de început a activității sale, Comisia se preocupă de instalarea și construcția unor faruri proprii. Prima acțiune în acest sens o constituie decizia din 19 octombrie 1859, prin care, în scopul facilitării circulației vaselor la gura brațului Sulina și economisirii timpului acestora, Căpitănia portului este autorizată „să plaseze câte un felinar portativ la extremitatea fiecăruia din cele două diguri a căror construcție a început la gură”<sup>10</sup>.

La digul de Nord această instalație devine permanentă, bugetul Comisiei pe anul 1863 menționând, pentru prima dată, o cheltuială legată direct de faruri și anume suma de 182 ducăți pentru salariul gardianului „felinarului de la digul Nord”<sup>11</sup>.

Un far în adevăratul sens al cuvântului a fost construit de Comisie în acești ani, la gura brațului Sf. Gheorghe al Dunării. Inițiativa a aparținut comisarului Prusiei, Bitter, care în ședința din 29 august 1859, în cadrul dezbaterilor referitoare la îmbunătățirea pentru navigația gurilor Dunării, în special a brațului Sf. Gheorghe preciza: „Observ că vasele care se îndreaptă de la Bosfor spre gurile Dunării întâlnesc în calea lor, înainte de a atinge înălțimea gurilor brațului Sf. Gheorghe, o puternică proeminență formată de coasta occidentală a Mării Negre în direcția est – nord-est și că există un pericol pentru navigație, cu atât mai dificil de evitat cu cât puțina înălțime a malului nu permite de a o recunoaște de la o distanță suficientă; că este necesar, în

<sup>3</sup> *Ibidem*, f. 25-26.

<sup>4</sup> *Ibidem*, vol. 12/1867-1868, f. 37.

<sup>5</sup> „La commission...”, p. 320.

<sup>6</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării, Protocoale*, volum 1/1856-1859, f. 49.

<sup>7</sup> *Ibidem*, f. 56.

<sup>8</sup> *Ibidem*, vol. 8/1859-1861, f. 119.

<sup>9</sup> *Ibidem*, vol. 1/1856-1859, f. 47.

<sup>10</sup> *Ibidem*, vol. 8/1859-1861, f. 73.

<sup>11</sup> *Ibidem*, vol. 3/1859-1887, f. 16.



consecință, să se stabilească în acest punct un far provizoriu, în așteptarea executării lucrărilor propuse pentru ameliorarea gurii brațului Sf. Gheorghe... Farul în discuție, servind la semnarea punctului periculos al coastei, ar permite, în plus, navelor să ajungă la gura Sulina de-a lungul litoralului, fără să fie obligate să se îndepărteze din drumul lor pentru a recunoaște Insula Șerpilor”<sup>12</sup>.

În închidere, Bitter propune ca farul să fie plasat în punctul cel mai proeminent al coastei (extremitatea meridională a insulei Olinka) și ca, înainte de a se întreprinde lucrările, să fie consultat guvernul otoman dacă e dispus să le ia în sarcina sa<sup>13</sup>.

După tratative cu guvernul otoman și societatea „Collas et Michel” (concesionara farurilor otomane) și discutarea mai multor soluții constructive (spre exemplu, propunerea comisarului Franței, Engelhardt, de utilizare a unui far plutitor) și financiare (ca cea formulată în memoriul din 18 iunie 1863 al comisarului Austriei, Kremer, de utilizare în acest scop a sumei destinate tăierii curbei în formă de „M” de pe brațul Sulina, deoarece „construcția farului este mai urgentă decât executarea tăierii proiectate. Curba de la Sulina, desemnată prin litera „M”, nu reprezintă un obstacol absolut pentru navigație, în timp ce absența unui far compromite siguranța multor nave”), s-a ajuns la soluția construirii farului de către C.E.D.<sup>14</sup>.

La 14 iulie 1864 s-a hotărât „... ca un far provizoriu, purtând un foc turnant din 2 în 2 minute (în scopul de a-l distinge de focul de pe Insula Șerpilor, turnant din 20 în 20 de secunde) și vizibil de la cel puțin 10 mile, să fie stabilit pe punctul coastei care va fi recunoscut drept cel mai favorabil pentru a semnaliza capătul de sud-est al bancului care se întinde la sud de gura brațului Sf. Gheorghe și că aparatul va fi plasat pe un eșafodaj din lemn de stejar, la o înălțime suficientă pentru a obține bătaia de 10 mile”<sup>15</sup>.

Finanțarea construcției s-a făcut din împrumutul efectuat de C.E.D. la Banca Germaniei de Nord. La 21 noiembrie 1864, Comisia comandă în Franța, pentru acest far, un aparat lenticular de ordinul al patrulea, turnant din minut în minut, cu sclipiri alternative roșii și albe, cu eclipse totale.

La propunerea inginerului-șef, s-a aprobat și instalarea a două balize noi la gura brațului Sf. Gheorghe, la circa 1,5 mile de turnul noului far, ca o măsură suplimentară de semnalare a bancului<sup>16</sup>. Peste câteva luni, la 24 aprilie 1865, construcția farului fusese terminată, se emisese un aviz către navigatori, difuzat în porturile de la Dunărea de Jos, litoralul occidental al Mării Negre și la Constantinopol, informând despre punerea în funcțiune în seara de 4 mai; fuseseră deja numiți doi, din cei trei paznici de far. Funcționarea farului urma să fie supravegheată din punct de vedere tehnic de inginerul-șef al Comisiei și administrativ de căpitanul portului Sulina, prin inspecții lunare<sup>17</sup>.

La 28 aprilie, farul a fost vizitat de comisarii Franței, Marii Britanii, Imperiului Otoman, Italiei și Prusiei, care „au găsit totul în cele mai bune condiții”. Totalul cheltuielilor de construcție, de cumpărare a aparaturii și pieselor de schimb necesare se cifrase la 4.000 ducăți<sup>18</sup>. În consecință, în bugetul Comisiei pe 1865 este înscrisă pentru faruri suma totală de 1.182 ducăți, din care 614 ducăți pentru salariile celor patru paznici de far și 568 ducăți cheltuieli de întreținere și iluminat<sup>19</sup>.

O altă etapă a existenței C.E.D. este marcată de tratatul internațional intitulat „Actul Public relativ la navigația la gurile Dunării”, semnat la 2 noiembrie 1865 de reprezentanții celor șapte state membre ale C.E.D., tratat care prelungește existența Comisiei și îi precizează atribuțiile. Referitor la subiectul care ne interesează, art. 17 stipula că: „Administrația Generală a Farurilor din Imperiul Otoman, fiind însărcinată cu cheltuielile de iluminat, administrarea și întreținerea farurilor

---

<sup>12</sup> *Ibidem*, vol. 8/1859-1861, f. 59.

<sup>13</sup> *Ibidem*.

<sup>14</sup> *Ibidem*, vol. 8/1858-1861, f. 69, 106, 184, 197, 208 și vol.10/1861- 1864, f. 134, 184.

<sup>15</sup> *Ibidem*, vol.10/1861- 1864, f. 134.

<sup>16</sup> *Ibidem*, f. 184.

<sup>17</sup> *Ibidem*, vol. 11/1865-1866, f. 2.

<sup>18</sup> *Ibidem*, f. 27.

<sup>19</sup> *Ibidem*, vol. 3/1856-1887, f. 25.

compunând sistemul de iluminat al gurilor Dunării, cota-parte reprezentând drepturile de far din totalul taxelor percepute la Sulina va fi vărsată în mâinile numitei Administrații, dar este stabilit că aceste drepturi nu vor putea avea ca obiect decât de a acoperi cheltuielile reale”<sup>20</sup>. Se făcea precizarea că această clauză nu privește farul de la Sf. Gheorghe, construit și întreținut de Comisie<sup>21</sup>.

În directă legătură cu conținutul art. 17 din Actul Public se află, în anii 1867-1868, problema sumelor plătite, prin intermediul Comisiei, de vasele care navigau pe Dunărea de Jos Administrației Generale a Farurilor otomane, ca „drepturi de far”. Problema avea implicații în primul rând financiare, dar și tehnice și de drept internațional.

Discuția este deschisă, în ședința plenară a C.E.D. din 30 aprilie 1867, de comisarul britanic, maiorul John Stokes, care atrage atenția asupra necesității de a se asigura mai bine aplicarea art. 17 al Actului Public. Concret, Stokes arată că, chiar după datele Administrației Generale a Farurilor Otomane (de fapt, ale societății concesionare „Collas et Michael”) cheltuielile anuale pentru cele trei faruri (Sulina, Insula Șerpilor și Schablar-Saghi) se ridicau la 42.142 franci/an, totalizând 252.876 franci în intervalul 1861-1866, de când menționata societate preluase concesiunea, iar suma vărsată de C.E.D. se ridica la 303.022 franci, rezultând o diferență de peste 50.000 franci. De fapt – continuă Stokes – cheltuielile sunt mult inferioare cifrelor indicate de societate; la Insula Șerpilor, acesta le evaluează la 15.610 franci/an, pe când, după informațiile culese, la Sulina ele se ridică la maximum 9.835 franci/an. La fel se prezintă situația și la celelalte două faruri.

„Este astfel constatat – conchide reprezentantul britanic – că navigația de pe Dunăre varsă în mâinile Administrației Farurilor o sumă care depășește considerabil cheltuielile, contrar unei prevederi exprese a Actului Public”<sup>22</sup>.

Stokes opinează în continuare că nu este deloc echitabil ca navigația de pe Dunăre să suporte singură toate cheltuielile farurilor care sunt cuprinse în ceea ce societatea concesionară numește sistemul gurilor Dunării și își motivează opinia prin faptul că farul de la Schablar-Saghi, situat aproape de Varna, nu este util decât indirect navigației dunărene, dar foarte necesar navelor care vin din Bosfor la Varna și Constanța, nave care nu contribuiau deloc la întreținerea lui, și, în consecință, propune:

1. Să fie luate măsurile necesare ca navigația de pe Dunăre să nu suporte, pentru întreținerea farurilor de care profită, o sarcină mai mare decât cheltuielile reale și ca art. 17 al Actului Public să fie astfel respectat.

2. Să se constate, cu avizul persoanelor competente, care sunt farurile care trebuie cuprinse în sistemul de iluminat al gurilor Dunării și în ce măsură navigația de pe fluviu să contribuie la întreținerea lor.

Comisia aprobă propunerile și însărcinează Comitetul Executiv cu soluționarea problemei<sup>23</sup>.

Ca urmare, la 7 noiembrie 1867, Comitetul Executiv raporta ședinței plenare a comisarilor că:

1. S-au încheiat două procese-verbale, unul cuprinzând opiniile a opt căpitani de nave comerciale sub pavilion britanic, italian, francez, austriac, și altul avizul comandanților navelor militare ale unor state membre ale C.E.D. (Marea Britanie, Rusia, Franța, Austria) asupra utilității fiecăruia din farurile în discuție pentru navigația la gurile Dunării;

2. Comitetul Executiv a întocmit o notă comparativă a sumelor vărsate anual de C.E.D. pentru faruri societății concesionare și a cheltuielilor reale;

3. Căpitanii acestor documente au fost înmânate comisarului otoman, spre a le supune atenției guvernului său<sup>24</sup>.

Dintre aceste documente, un interes deosebit îl prezintă procesul-verbal încheiat la 23 mai 1867 de comandanții navelor militare, care conchidea tranșant că:

<sup>20</sup> *Ibidem*, vol. 11/1865-1866, f. 37.

<sup>21</sup> *Ibidem*, f. 29.

<sup>22</sup> *Ibidem*, vol. 18/1867-1868, f. 37.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

<sup>24</sup> *Ibidem*, f. 60.

1. Farul din Insula Șerpilor este indispensabil pentru navigația în partea occidentală a Mării Negre în general și trebuie să funcționeze, chiar dacă se face complet abstracție de navigația dunăreană. Nu este echitabil ca aceasta din urmă să suporte toate cheltuielile;

2. Farurile de la gura brațului Sulina sunt necesare exclusiv navelor care se îndreaptă spre Dunăre și care trebuie, în consecință, să suporte singure cheltuielile;

3. Farul de la Sf. Gheorghe este de o importanță specială și foarte mare pentru navigația dunăreană, dar, în același timp, de o importanță notabilă pentru navigație în general. Este echitabil ca navigația dunăreană să acopere 3/5 din cheltuielile farului;

4. Farul de la Schablar-Saghi și-a pierdut din importanță de când un far de mare putere a intrat în funcțiune la capul Caliacra. Aceste două faruri nu au decât o importanță generală și secundară pentru navigația pe Dunăre care nu trebuie, în consecință, să participe la acoperirea cheltuielilor lor<sup>25</sup>.

În această situație, la propunerea lui Stokes, sprijinită de voturile comisarilor Austriei, Italiei și Rusiei (cel al Imperiului Otoman se abține de la vot), Comisia hotărăște că:

1. De la 1 ianuarie 1868 C.E.D. va rambursa cheltuielile farurilor pe baza cifrelor reale constatate de comisie, dacă A.G.F.I.O. nu-și probează ea cheltuielile reale;

2. De la 1 iunie 1868, dacă nu se ajunge la un aranjament definitiv, Comisia va reduce rambursarea, conform propunerilor formulate în procesul-verbal al comandanților militari<sup>26</sup>.

Problema este definitiv rezolvată în aprilie 1868, când Comisia stabilește ca navigația dunăreană să suporte jumătate din cheltuielile de întreținere ale farului de pe Insula Șerpilor, totalitatea celor pentru farurile de la Sulina și 3/5 din cele ale farului de la Sf. Gheorghe. Pentru societatea concesionară se fixează suma de 32.000 franci/an<sup>27</sup>.

În această perioadă, ca lucrări de construcție mai importante executate de C.E.D., se pot semna, în 1870, înlocuirea farului provizoriu din lemn de pe digul Nord de la Sulina, înzestrat cu un aparat de iluminat de ordinul 5, cu un far definitiv din fier, dotat cu un aparat de ordinul 4, lucrare care a costat 50.000 franci, și construcția de locuințe pentru cei patru paznici ai farului Sf. Gheorghe, care locuiseră până atunci în barăci de lemn, cheltuindu-se pentru aceasta 12.500 franci<sup>28</sup>.

Tratatul de la Berlin, din 1/13 iulie 1878, întărește considerabil poziția C.E.D. în calitate de organism internațional. În acest sens, art. 53 al Tratatului stipula: „Comisia Europeană a Dunării, în care România va fi reprezentată, este menținută în funcțiile sale și le va exercita de acum înainte până la Galați, într-o completă independență față de autoritatea teritorială. Toate tratatele, angajamentele, actele și deciziile relative la drepturile, privilegiile, prerogativele și obligațiile sale sunt confirmate”, iar art. 56 menționa că C.E.D. se va înțelege cu cei în drept pentru a asigura întreținerea farului de pe Insula Șerpilor<sup>29</sup>.

C.E.D. trece la punerea în practică a acestor prevederi, stabilind în privința farurilor, la 16 noiembrie 1878, că „în virtutea principiului completei sale independențe față de Autoritatea teritorială, Comisia revendică administrarea și întreținerea farurilor constituind sistemul de iluminare al gurilor Dunării”. Ea invită, în consecință, Comitetul Executiv să se pună în legătură cu cei în drept pentru luarea în posesiune în scurt timp a farurilor din Insula Șerpilor și de la Sulina, exprimând părerea ca problema să fie rezolvată pentru data de 1 ianuarie 1879<sup>30</sup>.

În consecință, A.G.F.I.O. predă Serviciului Tehnic al C.E.D. farul de la Sulina la 1 aprilie 1879, iar cel din Insula Șerpilor la 3 aprilie<sup>31</sup>.

Rămânea de reglementat mărimea sumei de acordat ca despăgubire societății „Collas et Michael”, a cărei concesiune expira abia la 4 septembrie 1884. Față de pretențiile societății, care cerea 200.816 franci, Comisia, constatând că aceasta introduce în calcul și farul de la Schablar-Saghi,

---

<sup>25</sup> *Ibidem*, f. 62.

<sup>26</sup> *Ibidem*, f. 61.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 106-107.

<sup>28</sup> *Ibidem*, vol.14/1869-1870, f. 78.

<sup>29</sup> „La Commission...”, p. 427.

<sup>30</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Protocoale*, vol. 20/1876-1878, f. 35.

<sup>31</sup> *Ibidem*, vol. 21/1879-1880, f. 42.

care nu mai aparținea sistemului, că nu scade, cum ar fi fost normal, procentajul de 22% care se plătea guvernului otoman și că socotea media încasărilor sale pentru viitor fără a ține cont de dreptul C.E.D. de a reduce taxele, decide să fixeze indemnizația de oferit la suma de 40.965 franci<sup>32</sup>.

La 14 mai 1880 chestiunea era închisă, societatea primind indemnizația de depozitare de 40.965 franci și 5.725 franci contravaloarea stabilită, de comun acord, a materialelor existente la cele două faruri în momentul remiterii lor Comisiei<sup>33</sup>.

Noua stare de lucruri a fost statuată prin Actul Adițional din 28 mai 1881 la Actul Public, care, în art. 5, stabilea următoarele: „Comisia Europeană a Dunării este însărcinată cu întreținerea și repararea tuturor farurilor compunând sistemul de iluminat al gurilor Dunării, ca urmare cota-parte reprezentând drepturile de far din totalul taxelor percepute la Sulina va fi integral achitată Casei de Navigație a C.E.D.”<sup>34</sup>. În practică, prin Instrucțiunile din 19 mai 1881, farurile și personalul acestora sunt puse, din punct de vedere administrativ și disciplinar, sub autoritatea căpitanului portului Sulina, iar din punct de vedere tehnic, supuse supravegherii inginerului șef al Serviciului Tehnic<sup>35</sup>.

Ca urmare a preluării farurilor de la Sulina și din Insula Șerpilor, cresc nu numai încasările Comisiei din „drepturile de far”, ci și cheltuielile pentru întreținere și personal.

Astfel, dacă în bugetul pe 1873 se prevedea în total pentru faruri suma de 14.210 franci, acesta crește la 33.070 franci în 1879 și la 35.784 franci în 1887<sup>36</sup>.

Modul de organizare și funcționare a farurilor C.E.D. nu mai suportă modificări până la Primul Război Mondial. Trebuie să însemnate o serie de lucrări cu caracter tehnic, de completare și modernizare. Dintre acestea, cea mai importantă este introducerea iluminatului electric. Promotorul acestei idei a fost delegatul Italiei, Corte, care, în ședința din 22-25 mai 1889, propune introducerea iluminatului electric la faruri și geamanduri. Se opun inginerii Comisiei, apreciind că sistemul existent (iluminat cu felinare cu ulei) „pare suficient”. Iluminatul electric, susțin ei, ar produce mai mult rău decât bine, în special la geamanduri. Delegatul italian insistă, argumentând că „acest sistem (iluminatul electric) este aproape universal adoptat, mai ales în America”<sup>37</sup>.

La 5 noiembrie 1889, Corte revine, atacând problema din alt punct de vedere. El cere căpitanului portului Sulina, Pavlovich, informații asupra farului de la Sf. Gheorghe. Acesta răspunde că, pe timp obișnuit, vizibilitatea este de 10 mile, când atmosfera este foarte senină se vede la Sulina, deci la 18 mile, iar pe timp de ceață, până la 3 mile, și adaugă că: „Printre căpitanii navelor care se îndreaptă spre Sulina, cei mai prudenți continuă să se ghideze după farul din Insula Șerpilor, dar, de câțva timp, cei mai îndrăzneți, și mai ales cei ai navelor poștale, au luat obiceiul de a se ghida după farul de la Sf. Gheorghe”<sup>38</sup>.

Câteva zile mai târziu, la 21-22 noiembrie, are loc în plenul Comisiei o ascutită confruntare de idei între Corte și inginerul consultant al Comisiei, Charles Hartley, pe tema iluminatului electric. Primul prezintă un memoriu în care își susține părerea. În plus, atrăgând atenția că „lumina farului de la Sf. Gheorghe, în timp de ceață, nu ajunge la două mile și, în consecință, din cauza curenților puternici determinați de diferite guri ale Dunării, care se modifică în fiecare moment din cauza vânturilor, nu poate servi la prevenirea posibilelor dezastre”<sup>39</sup>, cere înlocuirea acestui far cu unul nou, iluminat, bineînțeles, electric. Hartley apără teza inginerului-șef al Serviciului Tehnic, Kühl, conform căreia „lumina electrică prezintă inconvenientul de a orbi cu razele sale la distanțe mici pe navigator și de a produce umbre foarte incomode”<sup>40</sup>.

<sup>32</sup> *Ibidem*, f. 127-129.

<sup>33</sup> *Ibidem*, vol. 22/1881-1881, f. 4.

<sup>34</sup> „La Commission...”, p. 429.

<sup>35</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Protocoale*, vol. 22/1880-1881, f. 175.

<sup>36</sup> *Ibidem*, vol. 3/1856-1887, f. 51, 52, 59, 71, 109, 111, 112.

<sup>37</sup> *Ibidem*, vol. 29/1888-1889, f. 160.

<sup>38</sup> *Ibidem*, f. 238.

<sup>39</sup> *Ibidem*, f. 255.

<sup>40</sup> *Ibidem*, f. 257.

Pornind de la afirmația aceluiași Kühl, care, constatând că sistemul de faruri Sulina – Insula Șerpilor – Sf. Gheorghe domină o întindere de 52 mile pe direcția N-S și 64 mile pe direcția SV-NE, îl caracterizează ca fiind de „o perfecțiune, grație întâmplării existenței Insulei Șerpilor, foarte rar atinsă”<sup>41</sup>, Hartley se pronunță și împotriva înlocuirii farului de la Sf. Gheorghe și concluzionează că „singurul lucru de făcut pentru a ameliora iluminatul actual al gurilor Dunării ar fi ancorarea pe mare, la 3-4 mile de intrarea pe brațul Sulina, a unei nave-far, dar cheltuiala ar fi considerabilă”<sup>42</sup>.

Corte obține totuși cumpărarea unui proiector electric (care urma să fie instalat pe noul vas de inspecție al Comisiei) pentru efectuarea de experimente și studierea în continuare a problemei farului de la Sf. Gheorghe<sup>43</sup>.

În ședința din 24 mai 1890, pe baza unui amplu studiu semnat de Hartley, Comisia decide că „nu este cazul să transforme farul Sf. Gheorghe în far de prim ordin și să-i aplice electricitatea, dar, din rațiunea necesității de a semnala navigației coasta pe timp de ceață, când lumina electrică este la fel de inefficientă ca și alte moduri de iluminat, Comisia adoptă, în principiu, la propunerea lui Hartley, instalarea unui sistem de semnale explozive și a unei balize adiționale”<sup>44</sup>.

Introducerea iluminatului electric la farurile Comisiei era astfel întârziată cu 20 de ani.

Ca instalație ajutătoare pentru faruri, încă din 1886, se plasase o geamandură cu sirenă, sistem Courtney, ancorată la 800 m. de semnalul de intrare pe brațul Sulina, semnalând locul unde navele trebuiau să aștepte pilotul<sup>45</sup>. La aceasta se adaugă, la Sulina și Sf. Gheorghe, instalarea de semnale de ceață cu explozivi și o nouă baliză la Sf. Gheorghe, în 1890, cheltuindu-se în total 11.651 franci<sup>46</sup>. Conform raportului Serviciului Tehnic din 16 mai 1892, aceste semnale prezentau „un mare avantaj pentru navigație” ținând cont că, în perioada 1 martie 1891 – 1 martie 1892, s-au înregistrat 373 ore cu ceață la Sulina (din care maximul lunar de 113 ore în martie 1891)<sup>47</sup>.

În 1891 se efectuează și reconstrucția fundamentului farului de la Sf. Gheorghe<sup>48</sup>.

În sfârșit, în anii 1910-1911 se introduce iluminatul electric la farurile de la Sulina și de la Insula Șerpilor, operațiune care a costat 21.474 franci<sup>49</sup>, iar în 1913 un semnal de ceață cu exploziv este instalat și pe Insula Șerpilor<sup>50</sup>.

În 1914, sistemul de faruri al C.E.D cuprindea farurile de la Sulina (de pe digul Nord), cele de la Sf. Gheorghe și de pe Insula Șerpilor și două focuri Lindberg la gura brațului Sulina, având în total 13 paznici. Totalul cheltuielilor se ridicau, conform bugetului pe acest an, la 50.631 franci, din care 23.808 pentru salariile personalului, 8.635 pentru iluminat, 2.188 pentru încălzire, 5.000 pentru întreținere, 1.000 alte cheltuieli și 10.000 pentru semnalele pe timp de ceață<sup>51</sup>.

Izbucnirea Primului Război Mondial a avut grave consecințe și asupra navigației pe Dunăre în general și situației și activității C.E.D. în special.

Astfel, dacă în 1913 – ultimul an de pace – au ieșit de pe Dunăre 936 nave comerciale, cu un tonaj total de 1.742.907 t, în 1915 numărul lor s-a redus la 96, cu un tonaj de 102.627 t, pentru ca, în 1917, circulația comercială să fie total întreruptă, cele 142 nave cu tonajul de 146.373 t reprezentând exclusiv transporturi militare rusești. Abia în 1920 navigația comercială pe Dunăre

---

<sup>41</sup> *Ibidem*.

<sup>42</sup> *Ibidem*, f. 249.

<sup>43</sup> *Ibidem*, f. 252.

<sup>44</sup> *Ibidem*, vol. 30/1890-1891, f. 61.

<sup>45</sup> „La Commission...”, p. 323.

<sup>46</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Protocoale*, vol. 30/1890-1891, f. 178-179 și *Note sur les travaux techniques de la Commission Européenne du Danube. 1856-1911*, p. 32.

<sup>47</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Protocoale*, vol. 32/1892-1893, f. 55.

<sup>48</sup> *Ibidem*, vol. 30/1890-1891, f. 255, 280 și *Note sur les travaux...*, p. 32.

<sup>49</sup> *Note sur les travaux...*, p. 32.

<sup>50</sup> „La Commission...”, p. 326.

<sup>51</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Protocoale*, vol. 49/1913-1915, f. 141.

dă semne de redresare, numărul navelor atingând 648, cu un tonaj situat totuși la numai circa jumătate din cel al anului 1913, respectiv 958.563 t<sup>52</sup>.

În privința farurilor C.E.D., evenimentul cel mai dramatic provocat de război l-a constituit distrugerea aproape completă a celui din Insula Șerpilor, de către bombardamentul efectuat la 25 iunie 1917 de crucișătorul german „Breslau”, trecut de circumstanță, în august 1914, sub pavilion otoman. Din întregul far nu au mai rămas în picioare decât o parte din zidul de incintă, o cameră a locuinței paznicilor și aparatul de semnalizare acustică pentru ceață<sup>53</sup>. Totalul pagubelor provocate era estimat la suma de 491.000 franci-aur<sup>54</sup>.

Modificările majore produse pe harta politică și în raportul de forțe în Europa de Primul Război Mondial s-au răsfânt și asupra statului și componenței C.E.D..

Ca urmare a unei conferințe internaționale care a avut loc la Paris, la 23 iulie 1921 s-a semnat de către reprezentanții guvernelor Belgiei, Franței, Marii Britanii, Greciei, României, Regatului Sârbilor Croaților și Slovenilor și Cehoslovaciei „Convenția stabilind regimul definitiv al Dunării”. Conform art. 4, numărul statelor membre ale Comisiei se reduce de la 8 la 4, respectiv România (stat riveran la gurile Dunării) și marile puteri europene învingătoare din război – Franța, Marea Britanie și Italia. Important este și faptul că, prin art. 5, se stabilea: „Comisia Europeană exercită puterile pe care le avea înainte de război. Nu este nimic schimbat în drepturile, atribuțiile și imunitățile pe care le deține prin Tratatete, Convențiile, Actele și Aranjamentele internaționale relative la Dunăre și la gurile sale”<sup>55</sup>. Rezultă, firește, că și în privința regimului farurilor, nimic nu era schimbat.

Din punct de vedere practic, prima urgență o constituia reconstrucția farului din Insula Șerpilor. Este adevărat că, în 1918, rușii instalaseră un far provizoriu pe un turn de lemn, dar bătaia acestuia era slabă, abia 4-5 mile, în raport cu 18 mile a celui distrus. Problema s-a discutat în ședințele plenare ale C.E.D. din 26 mai și 29 noiembrie 1920, estimându-se că prețul noului far s-ar ridica la circa 1.000.000 franci francezi<sup>56</sup>.

La 26 noiembrie, delegatul britanic insistă în mod deosebit asupra problemei, legând-o și de achiziționarea unei pilotine și a unei drăgi. „Dacă s-ar produce o catastrofă – declară el – din lipsa farului din Insula Șerpilor sau a pilotinei (necesară pentru transportul piloților la nave), sau dacă oprirea singurei drăgi care funcționează ar face să se suspende navigația, responsabilitatea Comisiei ar fi foarte grea. Ce contează o cheltuială de câteva milioane de franci față de pierderea unui singur vas, care valorează de la 20 la 40 milioane, fără a mai socoti pierderile de vieți omenești?”<sup>57</sup>.

În ciuda unor rezerve formulate de delegatul României, care cere o ordine a priorităților, în care ameliorarea trecerii barei și intrării pe Dunăre (deci pilotina și draga) primează față de far, se hotărăște reconstrucția acestuia<sup>58</sup>.

Tot în 1920-1921, o altă problemă aflată în atenția Comisiei a constituit-o modul de iluminare, datorită faptului că cel utilizat în acel moment (cu petrol lampant) era nesatisfăcător din punct de vedere al exploatării, deficitar calitativ și ridica probleme de aprovizionare. S-au discutat soluțiile iluminatului și cu electricitate și cu acetilenă<sup>59</sup>.

Între anii 1921-1923 s-a efectuat reconstrucția farului din Insula Șerpilor (intrat oficial în funcțiune la 1 decembrie 1922, dar la care au continuat și după acea dată o serie de lucrări) la un cost total de 450.000 franci francezi, dotat cu un sistem de triplă strălucire, care îl făcea foarte

<sup>52</sup> *Ibidem*, vol. 47/1911-1920, f. 207.

<sup>53</sup> *Ibidem*, vol. 53/1920, f. 61.

<sup>54</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*, dosar 82/1919-1923, f. 32-33.

<sup>55</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării. Protocoale*, vol. 55/1921, f. 399.

<sup>56</sup> *Ibidem*, vol. 52/1920, f. 116, 61.

<sup>57</sup> *Ibidem*.

<sup>58</sup> *Ibidem*, f. 62.

<sup>59</sup> *Ibidem*, vol. 53/1920, f. 14, 85.

diferit, și deci ușor de recunoscut față de celelalte faruri din zonă, ca și unele lucrări de reparații și amenajări la celelalte trei faruri (Sf. Gheorghe, Sulina și cel de pe digul Nord Sulina)<sup>60</sup>.

O problemă calitativ nouă pentru evoluția tehnică a farurilor, discutată ani de zile de Comisie, dar nefinalizată, a constituit-o aceea a instalării unor radiofaruri, care să dubleze farurile clasice existente.

Propunerea inițială a fost formulată într-o adresă către C.E.D. din 7 septembrie 1925 a Uniunii Generale a Marinarilor Români. Se cerea, după exemplul țărilor occidentale, instalarea de radiofaruri la Sf. Gheorghe și pe Insula Șerpilor”, ... întrucât aceste regiuni sunt periculoase navigației din cauza curenților, bancurilor și cețurilor mai cu seamă iarna, când vasele sunt continuu expuse pericolelor și accidentelor, aspectul coastei fiind uniform și chiar invizibil de la distanțe mai mari<sup>61</sup>. Câteva zile mai târziu, la 12 septembrie, ziarul „Argus” publica un articol în sprijinul propunerii<sup>62</sup>.

Abia peste cinci ani, la propunerea delegatului Italiei, problema intră în discuția ședinței plenare la C.E.D. din 17 mai 1930, subliniindu-se necesitatea instalării la Sf. Gheorghe a unui radiofar, care să completeze pe cel deja instalat de România la Caliacra și cel proiectat la Constanța. Totodată, se discută și necesitatea reconstrucției în întregime a farului clasic de la Sf. Gheorghe „care se află într-o stare de conservare mediocră”<sup>63</sup>.

Ca urmare a întrebării delegatului britanic, dacă în același loc este util un far clasic și un radiofar, inginerul Ion Vardala, expert din partea guvernului român, sintetizează esența problemei, afirmând că: „Ambele sunt necesare. Cele radiogoniometrice sunt de o funcționare prea delicată să se poată conta în mod absolut pe ele și nu servesc decât vasele care au radiotelegrafist. Este deci mai prudent de a păstra și farul luminos”<sup>64</sup>.

În 1934, proiectul suferă modificări, în sensul refacerii farului Sf. Gheorghe și alimentării lui cu electricitate și instalării radiofarului la Sulina<sup>65</sup>. În anii următori, în ciuda prezenței continue a acestor probleme pe ordinea de zi a C.E.D., nu s-a realizat nimic concret, mai ales datorită costului ridicat al radiofarului, estimat de la 30.200 la 42.200 franci aur<sup>66</sup>, în condițiile în care finanțele Comisiei se aflau într-o situație deloc strălucită.

În anul 1934, paznicii farului din Insula Șerpilor au fost în două rânduri implicați în evenimente dramatice. La 16 iunie și 16 septembrie, pe insulă au debarcat două grupuri de comuniști bulgari, fugiți cu bărci de la Varna cu destinația Odesa. Deși pe insulă se afla o mică garnizoană, formată din soldați din marina militară înarmați, primul grup, format din 12 persoane, după o ședere de 3 zile pe insulă, sub amenințarea revolverelor, și-a continuat drumul spre Odesa. Căpitania portului a fost informată despre eveniment abia pe 18 iulie, când unul din paznici a revenit la Sulina.

Al doilea grup, format din 13 indivizi, printre care și o femeie, a fost silit să debarce de marinari care au deschis focul asupra bărcii. S-a semnalat optic spre Sulina, dar fără rezultat, din cauza furtunii și ceții. Temându-se să nu fie arestați, bulgarii au plănuțit uciderea celor 6 marinari și 3 paznici de far, dar planul lor a fost divulgat de femeie. În această situație, ei au fost dezarmați și legați, iar paznicul-șef Ioan Vasile a plecat cu o barcă la Sulina, împreună cu șeful comuniștilor bulgari<sup>67</sup>.

Documentele din arhiva Comisiei nu furnizează informații despre soarta ulterioară a celui de-al doilea grup. În orice caz, în cadrul C.E.D. s-a discutat despre posibilitatea înarmării

---

<sup>60</sup> *Ibidem*, vol. 66/1921, f. 46, 53; vol. 59/1922, f.161; vol. 61/1923, f. 46, 61.

<sup>61</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării* Secretariatul General, dosar 227/1925-1928, f. 5.

<sup>62</sup> *Ibidem*, f. 6.

<sup>63</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării* Protocoale, vol. 81/1930, f. 45, 6, 69.

<sup>64</sup> *Ibidem*, f. 69.

<sup>65</sup> *Ibidem*, vol.95/1934, f. 89.

<sup>66</sup> *Ibidem*, vol. 98/1935, f. 37-38; 99/1935, f. 16; vol. 100/1936, f. 97-99; vol.101/1936, f. 63; vol. 103/1937, f. 4; vol.104/1937, f. 19-20, 51.

<sup>67</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării* Secretariatul General, dosar 597/1934-1937, f. 7, 10, 12-13.



paznicilor acestui far, spre a se evita repetarea unor asemenea incidente, dar, până la urmă, nu s-a luat nicio măsură efectivă<sup>68</sup>.

În legătură cu Insula Șerpilor, s-a mai vehiculat un plan, din fericire nepus în aplicare. Abia instalată, dictatura regală a lui Carol al II-lea proiectase înființarea pe insulă a unui penitenciar pentru 1.500 de deținuți politici. O serie de ziare românești („Curentul”, „Informația”, „Acțiunea”) au publicat, la sfârșitul lunii martie 1938, informații referitoare la acest proiect și reportaje despre insulă și far. Termenul „gulag” neavând notorietatea de astăzi, expresia utilizată de presă a fost aceea de „Guyană românească”<sup>69</sup>.

În contextul politic din anii 1938-1939, marcat de puternica expansiune a Germaniei hitleriste în direcția bazinului dunărean și a Peninsulei Balcanice, și ca urmare a eforturilor diplomatice desfășurate timp de mai mulți ani de România pentru a dobândi suveranitatea efectivă asupra gurilor Dunării, la 20 august 1938 și 1 martie 1938, se încheie două tratate importante: este vorba despre de Aranjamentul de la Sinaia prin care România preia, prin Direcția Dunării Maritime, toate atribuțiile efective ale C.E.D., care rămâne cu un caracter consultativ, și Tratatul de la București, prin care Germania devine membră a Comisiei.

Articolul 1 și 2 ale Aranjamentului de la Sinaia stipulau clar că C.E.D. și agenții săi încetează să-și exercite puterile care le-au fost conferite în ceea ce privește navigația și de asemenea, că „încetează să-și exercite în portul și rada Sulina puterile speciale care le-au fost conferite”<sup>70</sup>.

În conformitate cu rezoluția sesiunii extraordinare de la Nisa a C.E.D. din 20 martie 1939, întreg patrimoniul (deci și farurile) și personalul tehnic ale Comisiei trec, începând cu data de 13 mai 1939, în posesia și subordinea statului român<sup>71</sup>.

Acesta este punctul final al istoricului, de peste 8 decenii, al farurilor din Delta Dunării și Insula Șerpilor, în subordinea Comisiei Europene a Dunării.

## BIBLIOGRAFIE

\*\*\* Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale (S.J.A.N.G.) fond: *Comisia Europeană a Dunării*

\*\*\* *La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931.

## FOTOGRAFII

**Foto 1. 1930.** Palatul Comisiei Europene a Dunării situat în Galați, str. Mihai Bravu, în prezent este sediul Bibliotecii „V. A. Urechia”

*La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 56.

**Foto 2. 1930.** Farul de la Sulina

*La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 332.

**Foto 3. 1930.** Orașul Sulina, Moscheea și Farul

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*, dosar 445/1931, foto 127.

**Foto 4. 1930.** Farul amplasat pe brațul Sf. Gheorghe al Dunării

*La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 324.

**Foto 5. 1928.** Stațiunea de semnalizare pe timp de ceață de la Sulina în iarna anilor 1928-1929

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*, dosar 445/1931, foto 120.

**Foto 6.1 1930.** Stația de semnalizare a navigației pe timp de ceață

*La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 324.

**Foto 7. 1930.** Insula Șerpilor cu farul reconstruit în anul 1922 de Comisia Europeană a Dunării

*La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 332.

**Foto 8. 1930.** Farul Comisiei Europene a Dunării de pe Insula Șerpilor

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*, dosar 445/1931, foto 132.

**Foto 9. 1912.** Vaporul englez „Conischiffe”, naufragiat la țărmul Insulei Șerpilor la 21 martie 1912

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*, dosar 445/1931, foto 131.

<sup>68</sup> *Ibidem*, f. 15-19.

<sup>69</sup> *Ibidem*, dosar 693/1937-1938, f. 60-66.

<sup>70</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării* Protocoale, vol. 110/1938-1939, f. 4.

<sup>71</sup> *Ibidem*, fond *Comisia Europeană a Dunării* Secretariatul General, dosar 795/1939-1940, f. 48.

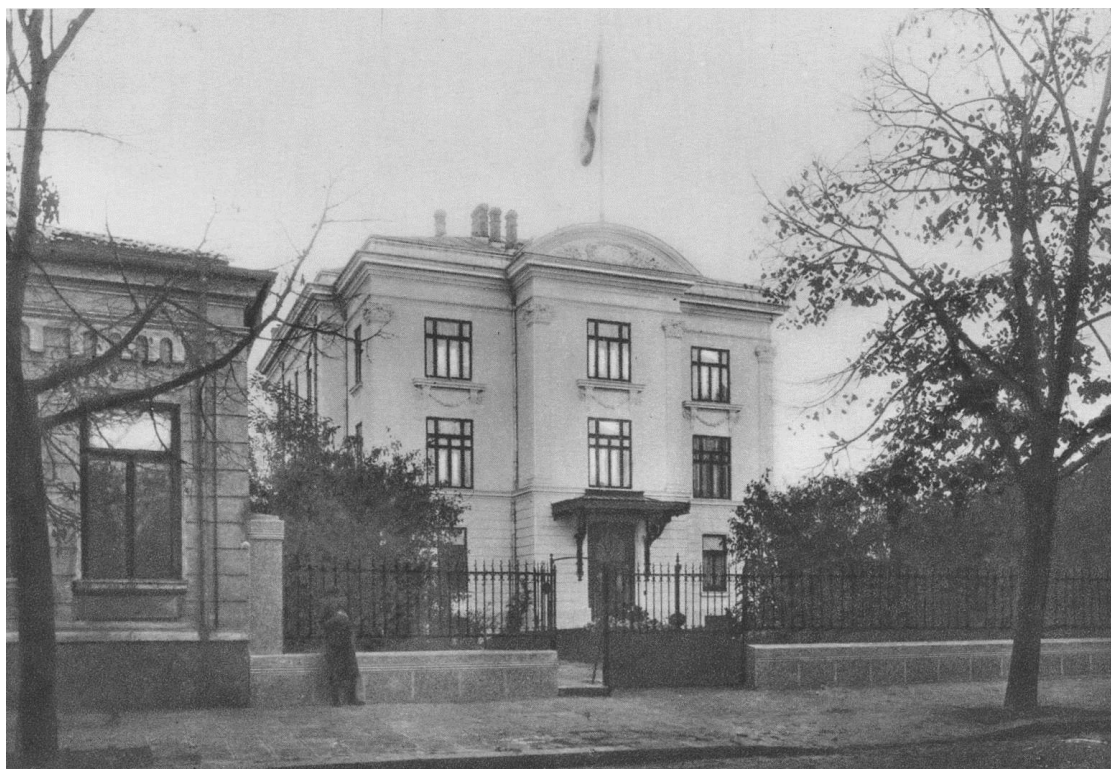


Foto 1

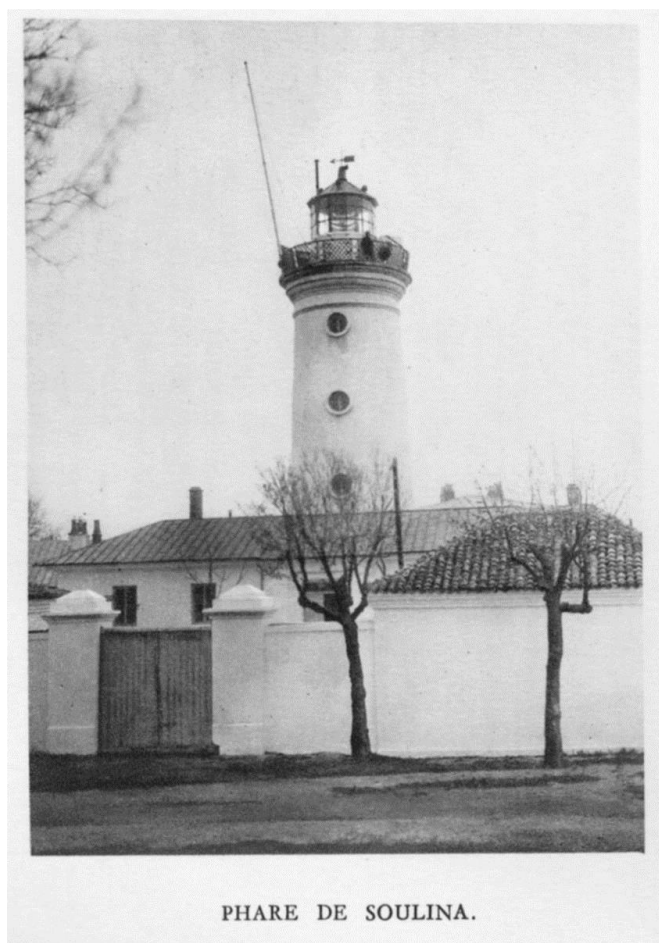


Foto 2

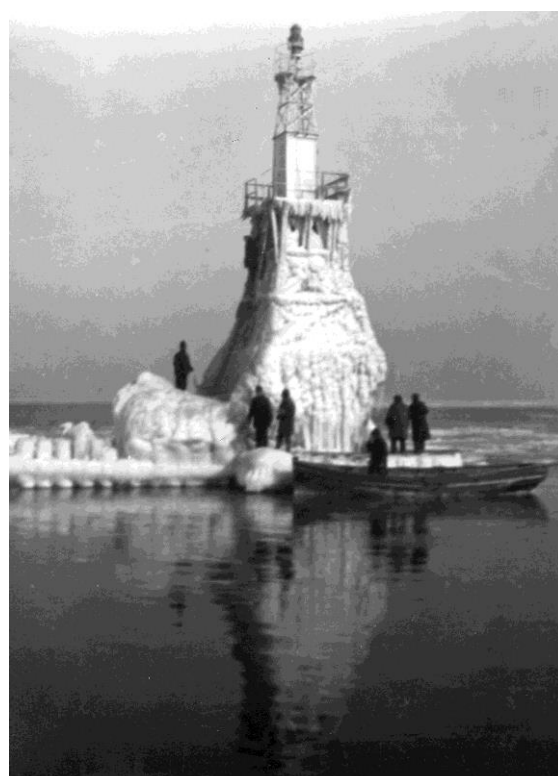


Foto 3



PHARE DE SAINT-GEORGES.

Foto 4



Phare du musoir de la digue Sud.  
pendant l'hiver 1928 - 1929.

Foto 5



Foto 6



Foto 7



Foto 8



Foto 9



## DOCUMENTE DIN FONDUL DE ARHIVĂ AL COMISIEI EUROPENE A DUNĂRII REFERITOARE LA ISTORICUL ORAȘULUI SULINA ÎN TIMPUL PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Mariana-Delia POHRIB\*

### DOCUMENTS FROM THE ARCHIVE FUND OF THE EUROPEAN COMMISSION OF THE DANUBE REGARDING THE HISTORY OF THE TOWN OF SULINA DURING ROMANIA'S PARTICIPATION IN THE WWI

#### Abstract:

*The article brings to the fore of historical research several still unpublished documents belonging to the archive fund of the European Commission of the Danube that deal with the history of the town of Sulina during Romania's participation in the WWI. The study doesn't claim to be an exhaustive approach of the complex situation of the town of Sulina during the WWI, such a project involving further expanding of the research upon other historical sources and archive funds, beyond those of the European Commission of the Danube (1856-1949).*

*Nevertheless, we consider that the information conveyed by the present article could contribute to a future comprehensive monograph of the town of Sulina.*

\*

**Keywords:** *European Commission of the Danube, Ministry of War, Sanitary Service Sulina, Sulina*

**Cuvinte cheie:** *Comisia Europeană a Dunării, Ministerul de Război, Serviciul Sanitar Sulina, Sulina*

Comandamentul Militar al Portului Sulina, prin locotenent-comandor Eugeniu Botez, informa, în luna iulie a anului 1917, Ministerul Afacerilor Străine în legătură cu situația supușilor statelor ostile aflați în serviciul Comisiei Europene a Dunării (C.E.D.). Ordinul de arestare a acestora a venit în ziua de 14 august 1916, iar cel de ridicare și internare, două zile mai târziu. De remarcat poziția oficialului care, deși nu primise instrucțiuni speciale în acest sens, s-a opus internării, apreciind că străinii din această categorie trebuiau considerați într-o situație excepțională. Printr-un ordin telegrafic al Prefecturii Județului Tulcea, se menționa că și străinii de la C.E.D. urmau să fie ridicați, fapt care s-a și întâmplat pentru un număr de 44 de angajați. Cu toate acestea, comandantul a reușit, împreună cu inginerul rezident, să convingă autoritățile ca o parte dintre ei, aproximativ 30, să fie opriți printr-un document în care se sublinia că aceștia sunt nevinovați și că sunt absoluți necesari serviciului.

La data de 30 august 1916 au sosit la Sulina instrucțiuni de la Ministerul de Război, în care se stipula că personalul C.E.D. își va desfășura activitatea normal și numai acei bănuți că ar întreprinde acțiuni ostile, prin intermediul delegatului României, să fie puși la dispoziția organelor locale ale Siguranței Generale a Statului.

În cele din urmă, autoritățile române n-au mai solicitat internarea cetățenilor străini din Sulina. Spre sfârșitul anului, în luna decembrie, rușii au intervenit pentru îndepărtarea tuturor celor rămași, chiar și a cetățenilor aparținând unor țări neutre, cum era viceconsulul grec și cei

---

\* Muzeul de Istorie Galați.



câțiva greci din Sulina. În urma stăruințelor autorităților române și a inginerului rezident, rușii au renunțat, mulțumindu-se a scoate din Sulina doar pe viceconsulul elen.

La scurt timp însă, Prefectura a dat instrucțiuni severe Poliției locale de a strânge toții supușii străini și a-i trimite spre internare. Ca reacție din partea reprezentanților C.E.D., au fost făcute intervenții pe lângă comisarul Guvernului, arătându-se că acești străini sunt într-o situație excepțională, aducând drept argument unele prevederi din *Actul public* (1865), în care se sublinia că: „personalul și materialul C.E.D. se vor bucura de neutralitate în caz de război, deopotrivă respectate de toți beligeranții”. Reprezentanții C.E.D., bineînțeles, susțineau că această prevedere nu includea și pe supușii care se vor dovedi a fi vinovați, însă internarea nu trebuia aplicată ca o măsură generală, ci individual, de la caz la caz. Un alt argument era acela că internarea nu era justificată la Sulina, unde o parte dintre străini se găseau în serviciul armatei ruse, plătiți cu lefuri consistente, în genere specialiști care nu puteau fi înlocuiți la atelierele C.E.D., conduse de Marina Rusă. Pe cât a fost posibil, personalul C.E.D. a căutat să respecte condițiile de neutralitate prevăzute în Actul Public, evitând implicarea în probleme privind părțile beligerante. Având în vedere cele expuse, comandantul militar al Portului Sulina a rugat pe ministrul de Război să intervină pe lângă Direcția Siguranței Generale pentru a ordona ca ridicarea în vederea internării a angajaților C.E.D să nu se facă în general, ci numai individual, la recomandarea acestei instituții<sup>1</sup>.

În urma rapoartelor înaintate de comandantul portului Sulina, locotenent-comandor Eugeniu Botez, și a inginerului rezident, E. Magnussen, delegatul României în cadrul C.E.D., Duiliu Zamfirescu, intervine la sfârșitul lunii iulie 1917 la ministrul Afacerilor Interne, Ion I.C. Brătianu:

„Am avut onoarea în mai multe rânduri a atrage binevoitoarea atenție a Guvernului Regal asupra nerespectării de către Siguranța Statului a instrucțiunilor ce mi-au fost date de Ministerul Afacerilor Străine, de acord cu Ministerul de Război, asupra modului de procedare cu personalul Comisiunii Europene suspectat.

Revin din nou asupra acestei chestiuni, rugându-vă, cu toată insistența, să binevoiți a cere celor în drept respectarea tratatelor internaționale, precum și o mai dreaptă apreciere a intereselor Statului angajat în războiul crâncen de astăzi, permițând străinilor ce au mai rămas în serviciul Comisiunii Europene a continua munca lor, spre binele și folosul guvernului român, ca și a guvernului rus. Dacă Siguranța Statului are indicii grave asupra vreunuia din funcționarii sau lucrătorii Comisiunii Europene, rămași actualmente liberi, o rog să se adreseze d-lui comandant militar al Portului Sulina, care va da urmare cererii Siguranței Statului, când probele vor fi suficiente.

Timp de zece luni, străini aceștia au avut o purtare ce nu lasă nimic de dorit. Astăzi, când pentru interesul suprem al războiului și al menținerii adâncimii Dunării, Comisiunea Europeană a pus la dispoziția armatelor aliate toată averea sa, ar fi o chestiune diplomatică elementară să nu se treacă peste garanția pe care o oferă Comisiunea prin organele sale locale”<sup>2</sup>.

Printr-un raport datat 8 august 1917, locotenent-comandor Eugeniu Botez, comandantul Portului Sulina, aducea la cunoștința ministrului delegat al României în cadrul C.E.D. numeroasele probleme legate de predarea vaselor de dragat, aparținând Comisiei, către ruși, în sensul că aceștia din urmă nu doreau să se supună unor reguli care le angajau responsabilitatea.

Reprezentanții Comisiei, pentru a evita mai târziu eventuale neajunsuri și proteste de ambele părți, doreau ca:

1. Toate solicitările privind materialul flotant să fie făcute în scris, precum și confirmarea primirii acestuia. Materialul luat până la acea dată, în mare parte fusese rechiziționat abuziv, fără forme și fără a exista o solicitare scrisă în acest sens, astfel încât din partea rușilor nu exista niciun fel de responsabilitate. Ingerul Sevelov, directorul lucrărilor de asigurare a navigabilității,

<sup>1</sup> Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N.G), fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dosar 58/1917, f. 16-17.

<sup>2</sup> S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dosar 58/1917, f. 20-21.

declarase că nu-şi asumă responsabilitatea decât pentru vasele întrebuinţate în serviciul său, prin urmare nu-l interesau vasele preluate de alte servicii ale marinei sau armatei ruse.

2. Pavilionul C.E.D. să fie arborat de toate vasele închiriate de ruşi, indiferent unde se vor afla (câteva din vasele „închiriate” navigau deja sub pavilion rusesc).

3. În caz de evacuare a Sulinei, cele trei drage de mare urmau să fie puse la dispoziţia C.E.D. pentru a se putea refugia sub protecţia flotei ruse. În momentul redactării raportului, la Sulina C.E.D. nu mai avea niciun vas maritim şi, după experienţa neplăcută avută cu ocazia căderii Constanţei, nu mai putea marja pe sprijinul flotei ruseşti. În jurul acestui aspect discuţiile au fost destul de aprinse, inginerul rus exprimându-se în termeni destul de duri şi tranşanţi: „Nu putem să ne angajăm a pune dragele la dispoziţia C.E.D. în caz de evacuare, căci probabil nici nu vor sta aici. Avem mare nevoie de a lucra cu ele la Chilia. Le plătim şi facem ce voim cu ele, putem să le şi înecăm pe toate”. S-a argumentat că numai dragele de rezervă sunt disponibile, deoarece trebuie să deservească canalul Sulina, care, în lipsa unei acţiuni de dragare continue, în scurt timp ar fi devenit impracticabil datorită depunerii aluviunilor. Şi de această dată reprezentantul Rusiei a replicat: „Nu poate să-i privească pe ruşi dacă gura Sulinei se va închide prin depuneri. ... Natura e vinovată!”.

Situaţia s-a agravat şi mai mult a doua zi, când inginerul M. Georgescu şi comandantul Eugeniu Botez luau cunoştinţă, de la Sevastopol, de faptul că urmau să acorde mult mai multă atenţie braţului Chilia, unde urmau să fie deplasate toate dragele, lăsând la Sulina numai draga *Sonderson*. Cum o nenorocire nu vine niciodată singură, peste câteva zile o dragă rusească avea să înceapă lucrările la gura Stari Stambul, pentru a asigura o adâncime de 12-13 picioare. Asupra acestei lucrări mai avuseseră şi altă dată loc discuţii aprinse, deoarece ar fi fost dăunătoare gurii Sulina, care era foarte aproape de zona unde aveau loc aceste lucrări, şi tot curentul de coastă ar fi depozitat nisipul la gura Sulinei<sup>3</sup>.

La data de 9/22 decembrie 1917 inginerul-şef al Serviciului Tehnic din cadrul C.E.D., M. Georgescu, adresa ministrului delegat din partea României în cadrul C.E.D., Duiliu Zamfirescu, o scrisoare personală în care îl informa în legătură cu starea de spirit existentă la Sulina: „Stimate Domnule Ministru, mă laud mai întâi cu sănătatea, pentru care mulţumesc lui Dumnezeu că mi-o ţine în bună stare. Îi mulţumesc, de asemenea, că e posibil ca în curând să ne scape de aici cu totul de ruşi, deoarece se spune că chiar amiralul Neniukov, comandantul forţelor ruse de pe Dunăre, ar fi cerut, şi s-ar fi aprobat, ca trupele ruse de aici să fie duse în Basarabia şi înlocuite cu regimente româneşti. În un asemenea caz, vom putea respira mai în libertate. Soldaţii ruşi au început să se dea în Sulina la distrugeri, furturi şi omoruri. Au omorât în mod barbar, cu lovituri de pat de puşcă în cap, pe un ofiţer de-al lor, se zice pentru a-i fura nişte bani, şi au început a ameninţa cu moartea şi pe ofiţerii români, iar făptuitorii nu au fost urmăriţi. Din această cauză s-au adus până acum vreo două companii de soldaţi români care, înfiinţând santinele şi patrule prin oraş, au restabilit liniştea şi ordinea, încât putem zice că acum suntem în siguranţă.

Am scăpat deja şi de Puzanoff, care, fiind înştiinţat de un devotat că a doua noapte după omorârea ofiţerului rus a fost condamnat de comitetul secret bolşevic să fie omorât şi el, cu o mutră disperată, în seara nopţii hotărâtă, a venit la mine împreună cu comandantul român local implorându-mă să-i scap viaţa. Deşi a fost către Comisiune mai mult decât răuvoitor, l-am expediat noaptea cu o şalupă a noastră la Chilia Română, unde a ajuns bine. Din cele ce am aflat pe urmă, dacă nu i se înlesnea fuga pe apă, ar fi fost prins, uns cu gaz şi ars în piaţă, aşa de mare ură au prins pe el tovarăşii soldaţi ruşi. Dumnezeu l-a adus ca să-şi găsească scăparea în C.E.D., căreia îi nega chiar existenţa. Este o frumoasă întorsătură a lucrurilor. Pe ziua de azi, aici s-au dat jos galoanele tuturor ofiţerilor şi armata este condusă de un comitet, aşa că numai sunt nici colonei şi nici Puzanoff, care să mă mai supere cerându-mi casa. Dacă se va relua navigaţia până la Galaţi, cum se aude că ar fi în curs de tratative, vă rog să-mi aprobaţi să mă duc vreo trei zile la Iaşi, unde aş avea de regulat ceva chestiuni personale. În un asemenea caz, voi aranja ca

---

<sup>3</sup> *Ibidem*, dosar 58/1917, f. 58-59.

serviciul să nu sufere. Sper însă că atunci veți veni și d-voastră aici sau la Galați, așa că vom putea avea legătură mai lesnicioasă ca acum.

Vă rog să comunicați respectele mele d-lui Karstamyscheff și sărutări de mână doamnelor.

Vă dorește sănătate și vă salută cu deosebită considerație al d-voastră devotat inginer șef, M. Georgescu.”<sup>4</sup>

La data de 16 aprilie 1918, prin Înalt Decret Regal, Mihail Burghel este numit delegat al României la C.E.D., în locul lui Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar, demisionat<sup>5</sup>. Acesta adresează, la 6 august 1918, ministrului Afacerilor Străine rugămintea de a aproba repunerea în funcțiune a liniei telegrafice și telefonice între Sulina și Galați, linie înființată încă înainte de război de Direcția Generală a Poștelor pentru trebuințele C.E.D., personalul care avea să deservească linia urmând să fie plătit, ca și înainte de război, tot de Comisie. Din documente rezultă că linia telefonică încă mai funcționa între Sulina și Tulcea, dar se solicita prelungirea rețelei telefonice și telegrafice până la Galați și Brăila, unde existau agenții de pilotaj, astfel încât noua rețea de comunicație să fie independentă de cea a statului. În ceea ce privește legăturile de comunicație cu Tulcea, acest oraș fiind în teritoriul cedat, chestiunea rămânea deocamdată nerezolvată, urmând ca autoritățile române să analizeze oportunitatea instalării unui punct de comunicație din Tulcea către interiorul țării. Repararea sau reclădirea localurilor în care urmau să fie montate instalațiile de telefonie și telegrafie avea să cadă, de asemenea, în sarcina Comisiei<sup>6</sup>.

Practic, era solicitată reînființarea vechiului serviciu de dinainte de război pe relația Sulina-Galați-Brăila și, prin aceasta, reluarea comunicațiilor cu agențiile Ceamurlia, Gorgova și Ceatal, singura deosebire fiind aceea că legăturile dinspre ceatalul Ismailului spre Galați urmau să fie asigurate pe teritoriul român, deoarece de linia Tulcea-Isaccea-Măcin nu mai puteau dispune, linia fiind în teritoriul cedat<sup>7</sup>.

În *Foia de ordonanțe pentru populația civilă în teritoriul român ocupat*, care apărea la București în ediție bilingvă, germană și română, la data de 3 septembrie 1918, este publicată o *Ordonanță relativă la carantina în porturile Constanța, Brăila și Sulina*; de respectarea prevederilor acesteia răspundea generalul-feldmareșal von Mackensen. Fiecare vas care intra în unul din aceste porturi era supus la o amănunțită cercetare sanitară și polițienească. Astfel, în momentul în care avea în raza vizuală portul, comandantul navei avea obligația să arboreze un steag galben și să nu efectueze, atât el, echipajul, cât și pasagerii, niciun fel de comunicație cu țărmlul sau cu un alt vas, până în momentul în care reprezentanții autorităților nu efectuau controlul vasului pe linia poliției sanitare, moment după care steagul era coborât și comunicațiile, respectiv înaintarea pe fluviu sau acostarea, puteau avea loc<sup>8</sup>.

Deși aceste obligații cădeau în sarcina Serviciului Sanitar Sulina, al cărui director era doctorul Petrescu Hagi-Stoica, comandamentul Mackensen a luat asupra sa aceste atribuții, deoarece aceste porturi se găseau în sfera grupului de armate și, în acest context, măsurile luate aveau menirea de a apăra Brăila și teritoriul din spate de a fi invadat de boli contagioase, impunându-se luarea de măsuri de supraveghere sanitară încă de la Sulina<sup>9</sup>.

În luna mai a anului 1918, un detașament austriac a primit ordin să construiască la Sulina zece barăci sanitare care să asigure dezinfecția și găzduirea unui număr de 500 de prizonieri ce urmau să sosească din Rusia<sup>10</sup>.

Referitor la această chestiune, M. Burghel informa pe ministrul Afacerilor Interne, C.C. Arion: „Cu prilejul ședinței ținute (14/27 iunie 1918) delegatul german l-a întrebat pe cel austro-ungar despre niște barăci ce s-ar ridica la Sulina de către niște autorități austro-ungare pentru bolnavii

<sup>4</sup> *Ibidem*, f. 93-94.

<sup>5</sup> *Ibidem*, dosar 60/1918, f. 231.

<sup>6</sup> *Ibidem*, f. 23-24.

<sup>7</sup> *Ibidem*, f. 28.

<sup>8</sup> *Ibidem*, f. 33.

<sup>9</sup> *Ibidem*, f. 39.

<sup>10</sup> *Ibidem*, f. 43

de malarie, şi a zis că medicii germani ar fi protestat contra ridicării acelor barăci, pe cuvântul că, după constatările făcute de medicii germani prin analizarea sângelui la localnici, nu este deloc malarie la Sulina, însă, aducându-se din alte părţi malarici acolo, este pericolul să se molipsească şi localnicii şi garnizoana. Atunci, delegaţii germani au întrebat pe cel austro-ungar ce răspuns s-a dat la protestarea germană, iar delegatul austro-ungar a răspuns că nu ştie nimic despre toate aceste. Chestiunea aceasta nu s-a trecut în protocol, a fost o convorbire, şi s-a petrecut numai între cei doi delegaţi. Eu n-am intrat în vorbă şi nici n-am vrut a intra.

În adevăr, chestiunea se înfăţişează aşa: Precum este ştiut, la Sulina sunt două servicii sanitare: unul este serviciul carantinar, care atârână de statul teritorial România, altul spitalicesc, atârânănd de Comisiunea Europeană a Dunării, compus din două spitale: unul este înfiinţat încă din timpul domniei turceşti în Dobrogea, iar al doilea din timpul domniei româneşti. Amândouă serviciile însă, cel carantinar şi cel spitalicesc, sunt diriguite de un acelaşi director de vreo 25 de ani, în persoana doctorului Petrescu Hagi-Stoica, numit pentru cel dintâi serviciu de către guvernul român, iar pentru cel de al doilea de către Comisiunea Europeană. Aşa a fost tradiţia.

Chestiunea cu barăcile pentru malarici, neexistenţi după delegatul german, nu priveşte pe C.E.D., ci pe guvernul român, iar eu am căderea a vorbi numai în chestiuni atingătoare de Comisiunea Europeană sau în chestiuni dintre guvernul român şi Comisiune.

Ceea ce mai înainte se numea, din timpul lui Mircea cel Mare, Țara Românească, este sub urmaşii lui teritoriu ocupat de armatele aliate de sub comanda mareşalului german von Macknesen şi va rămâne ocupat şi după ratificarea tratatului de pace, potrivit articolului XIV.

În vedere că armatele germane şi austro-ungare sunt acum în campanie în Rusia contra bolşevicilor, că pentru aceasta noi le-am dat trecere prin România pe uscat şi pe apă, că, dar, trupe vor fi trimise într-acolo şi se vor întoarce şi că vor aduce pe la Sulina pe prizonierii lor pe care îi vor afla în Rusia, Serviciul Sanitar al armatei von Mackensen a găsit că este nevoie a înfiinţa la Brăila serviciul carantinar, pentru ce va veni din Rusia oameni şi mărfuri. Când, însă, a fost să facă aceasta, s-a găsit că este mai bine să se facă tot la Sulina marele serviciu carantinar, deoarece dacă pază bună nu va fi acolo, atunci oraşul va putea fi cuprins de bolile lipicioase aduse din Rusia cu armata şi prizonierii; atunci lesne va putea fi molipsită România şi cu aceasta şi teritoriul ocupat de aliaţi, pe a cărei bunăstare sanitară ei pun foarte mare preţ, pentru că se află încă acolo armata lor.

Găsind germanii că serviciul nostru carantinar de la Sulina nu este, după ideile lor, înzestrat îndeajuns pentru un serviciu carantinar de însemnătatea Sulinei, ei au cerut învoirea Guvernului nostru de a-şi aşeza acolo şi un serviciu al lor, sub direcţiunea tot a directorului nostru carantinar, şi aducând aparate puternice de dezinfectare, nici ale noastre nu sunt rele, dar nu sunt de ajuns, zic ei, şi apoi nu au mai fost reparate.

Învoirea cerută a fost căpătată de la ministerul nostru de Război. Brăila însăşi va rămâne numai ca staţie de revizie sanitară a celor trecuţi prin carantina de la Sulina.

Mă întreb, dar, este oare măsura luată de austro-unguri cu barăcile de la Sulina pentru malarici, numai pentru a nu rămâne mai prejos de germani, sau este tendinţa lor de a se aşeza la Sulina şi sub formă de serviciu sanitar? Nu pot da încă un răspuns. Mă mărginesc dar numai a vă pune în cunoştinţă de cele ce întâmplător am aflat. Ss. M. Burghel<sup>11</sup>.

Dr. A Ştefănescu, şeful laboratorului de bacteriologie de la Sulina, a fost însărcinat de către Direcţiunea Generală a Serviciului Sanitar pentru o întrevedere cu colonelul medic Weinek, locţiitor al generalului medic Schumburg, şeful Serviciului Sanitar al Armatei von Mackensen, deoarece între serviciul carantinar al armatei germane, care avea atribuţii pe linia controlării bastimentelor militare, şi serviciul similar al statului român, care avea atribuţii pe linia controlării celorlalte vase, a izbucnit un conflict în sensul că primul serviciu şi-a extins în mod abuziv atribuţiile şi asupra celui de-al doilea.

---

<sup>11</sup> *Ibidem*, f. 49-50.

Practic, serviciul sanitar german trebuia să asigure starea de sănătate a trupelor germane, iar cel românesc avea drept obiectiv protejarea populației din Moldova și Basarabia.

Punctul de vedere exprimat de reprezentantul german era că guvernul românesc a cedat, prin rezoluția pusă de secretarul general al Ministerului de Război, toate instalațiile sanitare de la Sulina, precum și orice drept de control, astfel că singurul în drept a exercita poliția sanitară la Sulina era serviciul sanitar german. Reprezentantul român a replicat că drepturile de putere teritorială și de poliție sanitară „ipso facto” sunt recunoscute statului român de toate tratatele și de toate convențiile sanitare internaționale. Totodată, a insistat arătând că la Conferința sanitară internațională de la Dresda (1893) chestiunea serviciului sanitar de la Sulina a fost discutată pe larg și că statul român a satisfăcut atunci toate dezideratele acelei conferințe. Cel mai important dintre deziderate a fost construirea unei uzine de apă, și cea construită la Sulina a fost a doua în lume, care era pusă în funcțiune în condiții de igienă ireproșabile.

Deși reprezentantul României și-a exprimat speranța că se va găsi un „modus vivendi” de rezolvare a divergențelor, subliniind că pentru ca aceste două servicii să facă operă utilă era în interesul ambelor părți ca acestea să funcționeze fără fricțiuni și să colaboreze în mod sincer la apărarea sănătății publice, medicul german și-a menținut cu încăpățănare punctul de vedere.

Mai mult decât atât, dr. Aurel Ștefănescu opinează că intenția ascunsă a germanilor, care a ieșit accidental la iveală în timpul discuțiilor, era înființarea unui serviciu sanitar comun al tuturor porturilor de la Marea Neagră și Dunărea de Jos, la a cărei funcționare aveau să-și dea concursul bulgarii, turcii și austro-ungarii, conducerea urmând să fie asigurată de germani, interesând în ceea ce ne privește porturile Constanța, Sulina și Brăila<sup>12</sup>.

Elocvent în ceea ce privește dificultățile de aprovizionare a orașului Sulina cu produse de primă necesitate, este memoriul semnat la 7/20 noiembrie 1918 de M. Burghel, memoriu adresat generalului A. Văitoianu, ministru de Interne: „Organele administrative sunt sau nevigilente sau neputincioase, până acum, pentru a îndrepta lucrurile. Încercările din partea populației, între care și funcționarii Comisiunii Dunărene, de a-și procura alimente prin cumpărare din restul țării nu au dat rezultatele dorite, deoarece nici de la Galați, nici din porturile basarabene, nu se îngăduie ieșirea de alimente. Puțin ce s-a putut căpăta a fost cu prețuri foarte urcate, prin așa numiții „pirați ai Sulinei”, oameni cu puține scrupule și contrabandieri de felul lor, dar și ei sunt acum neputincioși.

Timpul este rău, bolile culcă la pat o populație slăbită; într-o lună navigațiunea, redusă numai la o cursă pe săptămână, se va închide și atunci populațiunea Sulinei va fi părăsită de restul țării, fără alimente, chiar de s-ar putea găsi pentru aprovizionat.

După mine, afară de o părere mai bună, ajutorul cel mai rapid și mai bun de a da, ar fi ca Ministerul de Război să însărcineze Comandamentul Diviziei de Mare ca, prin convoi militar de la Chilia Veche, să aprovizioneze populațiunea, între care și personalul C.E.D., cu ce va trebui. O aprovizionare asemenea a avut loc în primăvara anului acesta prin intențența Garnizoanei Galați.

Dacă propun aprovizionarea printr-un comandament militar, este că asemenea organe au puțină de rechiziționare în țară cu prețurile maxime stabilite de Guvern, pe când prin învoială, precum s-a încercat de curând prin Consilierul Agricol al Deltei Dunării, s-a găsit grâu cu prețul de 16.000 lei vagonul în județul Tecuci, dar nu s-a putut plăti pentru că după instrucțiuni nu este a se plăti decât prețul maximal, iar proprietarul mărfa a refuzat a vinde cu asemenea preț.

Alimentarea Sulinei s-ar face, firește, contra plată din partea locuitorilor și a funcționarilor Comisiunii Dunărene, iar comandamentul militar îi va veni mai lesne de a se reproviziona pe cale de rechiziție...”<sup>13</sup>.

La data de 22 noiembrie/5 decembrie 1918, M. Burghel adresează o telegramă Ministerului de Externe, Ministerului de Interne și Ministerului de Război în legătură cu situația

<sup>12</sup> *Ibidem*, f. 51-53.

<sup>13</sup> *Ibidem*, f. 284.

disperată în care se afla personalul C.E.D. referitor la aprovizionarea cu alimente<sup>14</sup>. Nu ştim care a fost răspunsul la telegramă, cert este însă faptul că la 24 noiembrie/ 17 decembrie 1918 se dă permisiunea pilotului Gabriele Gargiulo de a lipsi din serviciu, urmând să se deplaseze la Piatra Neamţ pentru a cumpăra alimente pentru un număr de 120 de persoane din C.E.D. (5 t fasole, 4 t porumb, 1 t ceapă, 1 t cartofi)<sup>15</sup>.

Într-un raport al delegatului României la C.E.D. către Ministerul Afacerilor Străine, la data de 12/25 decembrie 1918, se face o radiografie a navigaţiei pe Dunărea de Jos pentru perioada de referinţă. După intrarea României în război, în august 1916, navigaţia comercială a încetat, în schimb navigaţia militară a statelor beligerante, uneori chiar în scop de comerţ, a fost foarte intensă. În toate situaţiile, practic nu au fost percepute niciun fel de taxe de navigaţie. După încheierea Păcii de la Buftea (24 aprilie/7 mai), C.E.D. şi-a reluat activitatea, lipsind delegaţii României, Germaniei şi Austro-Ungariei, mai pe urmă şi cel al Turciei. În şedinţa din 3 august Comisiunea a hotărât ca perceperea taxelor de navigaţie la Sulina să fie reluată cu începere din ziua când, după încheierea Armistiţiului de la Buftea, 20 februarie/5 martie, Dunărea a fost eliberată de mine şi când, astfel, navigaţia a putut reîncepe. Lucrările de deminare au fost efectuate de către navele statelor centrale cu ajutor de la marina de război română şi s-au terminat la 4/17 martie, dată de la care urmau să fie percepute taxele de navigaţie. După uzanţele Comisiei Europene, încasările trebuiau să se facă în franci aur. Din lipsa acestei monede şi a aurului în acea perioadă, ea a hotărât ca taxele să se plătească în lei româneşti. În ce priveşte echivalentul în aur al leilor, Comisiunea a hotărât ca el să fie fixat, în fiecare lună, de Casa de Navigaţie de la Sulina, după cursul leilor în Elveţia, stat neutru.

Întrucât practica a dovedit că valoarea cursului de schimb nu putea fi furnizată în timp real, în şedinţa din 4 octombrie, având în vedere că valoarea aurului era destul de ridicată şi că de pe urma războiului negustorii bogaţi realizau câştiguri pe măsură, Comisia a hotărât un curs de schimb de 200 lei româneşti pentru 100 franci aur.

În momentul în care Casa de Navigaţie a început încasarea taxelor, fenomenul care s-a manifestat, şi care începuse să ia amploare, a fost acela ca transportatorii navali să refuze achitarea taxelor, motivând că efectuează transporturi militare ce erau scutite de taxe, iar vasele cu care efectuau transporturile erau rechiziţionate. Printre vasele menţionate în această situaţie se numărau remorcherele „Mina”, „Adina”, „Pasalacqua”, „Merope”, „Giacomo”, sub pavilion românesc, şi şlepul „Ioannis”, sub pavilion grec, care au refuzat achitarea taxelor, menţionând că sunt rechiziţionate de armata română, fapt care a dus la intervenţia C.E.D. pe lângă delegatul României ca şi această ţară să se conformeze hotărârilor luate, deoarece acestea nu erau considerate bastimente de război în înţelesul regulamentului.

Tariful taxelor de navigaţie instituit de C.E.D la 9/22 mai 1908 prevedea, la art. 9, bastimentele care urmau să fie scutite de taxe, între acestea numărându-se, la Capitolul 1, „les bateaux de guerre”. Realitatea era că bastimentele care navigau pe Dunăre ulterior Armistiţiului de la Buftea, sau mai exact spus de la data când Comisiunea a hotărât încasarea taxelor, erau prea puţine bastimente de război, cele mai multe fiind bastimente comerciale sub felurite bandiere, proprii sau navlosite, grupate în asociaţii: germană „Reederei-verband”, cu reşedinţa în Hamburg, austro-ungară „Euxinia”, cu reşedinţa la Triest, sau „Zentraltransportleitung”, cu sediul la Viena, toate executând transporturi militare sau transporturi comerciale pentru interese militare sau necesităţi strategice ale statelor din şi înspre Marea Neagră. Bastimentele române nu navigau, deşi armistiţiul şi chiar pacea erau încheiate, iar vasele comerciale erau rechiziţionate de Ministerul de Război.

Revenind la vasele „Mina”, „Adina”, „Pasalacqua”, „Merope” şi „Giacomo” sub pavilion românesc, delegatul României, M. Burghele, a intervenit pe lângă Comandamentul Marinei Militare să plătească taxele de navigaţie, comandament care, la rândul său, s-a adresat

---

<sup>14</sup> *Ibidem*, f. 285.

<sup>15</sup> *Ibidem*, f. 286-287



Ministerului de Război pentru aprobare. Delegații Germaniei și Austro-Ungariei au intervenit și ei pe lângă societățile „Reederei-Verband”, respectiv „Euxinia”, în vederea achitării taxelor legale. Din păcate, în momentul în care „Reederei-Verband” s-a hotărât să plătească ca avans suma de 100.000 lei, au intervenit împrejurările politice și militare care au dus la retragerea din țară a trupelor Statelor Centrale, astfel că plata nu a mai fost efectuată. Nici intenția societății „Euxinia” de a achita în avans suma de 50.000 lei, în bilete ale Băncii Generale Române, nu s-a bucurat de finalitate. Aceste bilete nu aveau curs la Sulina, astfel că s-a solicitat de către C.E.D. preschimbarea în bilete ale Băncii Naționale ale României, însă evenimentele invocate și în cazul celeilalte societăți au dus la eșec. Cu toate acestea, reprezentanții C.E.D. la gurile Dunării au continuat, conform instrucțiunilor primite, „să țină socotelile în evidență, până la întoarcerea stării normale, când taxele datorate pe trecut, vor fi reclamate”.

În favoarea plății taxelor de către vasele românești stau și argumente de ordin financiar, care arătau că, dacă scutirea se menținea în continuare, C.E.D. trebuia să renunțe la suma de minimum 483.042 lei, iar guvernul României la suma de 23.467 lei ca taxe sanitare.

Un alt aspect ridicat a fost și acela al repatrierii prizonierilor. Societatea română de navigație „Maritima” din Brăila încheiase un contract cu Legațiunea Italiei în vederea repatrierii de la Galați la Brindisi a prizonierilor italieni eliberați din Austro-Ungaria. Contractul stipula, pe lângă suma care se percepea la fiecare cursă, și scutirile de taxe la Sulina, Bosfor, Dardanele, Pireu și canalul Corint. C.E.D. considera că aceste transporturi trebuiau taxate, subliniind faptul că scutirea de taxe în această situație nu era un drept al contractanților, ci o facultate a instituțiilor sau autorităților care aveau dreptul de a percepe taxe.

Cu titlu informativ, sumele încasate din taxele de navigație aplicate la Sulina în perioada 1913-1918, taxe care reprezentau singurul venit al C.E.D., se ridicau la următoarele valori (exprimate în franci aur elvețieni): 2.379.406 franci – 1913; 1.881.136 franci – 1914; 37.301 franci – 1915; 29.274 franci – 1916; nimic – 1917; 395 franci – 1918, până la 15 noiembrie<sup>16</sup>.

În ceea ce privește ținerea unei evidențe stricte a vaselor comerciale care au trecut pe la Sulina începând cu data de 14 august 1916 fără a fi plătit taxele, locotenent-comandor Eugeniu Botez, fost comisar maritim la Sulina și apoi căpitanul Portului Militar Sulina, declara că vasele în trecere, unele nu opreau, altele nu dădeau tonajul din motive militare, iar altele nu se mai înregistrau în vederea transporturilor militare ce făceau, mai pe scurt, nu se ținea nicio regulă<sup>17</sup>.

După terminarea războiului, mai mulți foști angajați ai C.E.D. adresau un memoriu ministrului de Război prin care îi solicitau intervenția, în vederea acordării pentru perioada în care au fost mobilizați pe front a cel puțin jumătate din salariul pe care îl primeau, salariu care le-a fost refuzat pe motiv că erau angajați cu ziua, argumentând: „Am scăpat cu viață din ploaia de obuze de pe fronturi și ar fi trist ca acum să ne topim de mizerie și noi și familiile noastre, sub ochii noștri”<sup>18</sup>.

Într-un alt raport din 3/16 noiembrie 1918 se arăta: „Stimate Domnule Ministru, situația alimentară a populației din Sulina este într-adevăr foarte îngrijitoare. Sper și cred că odată cu venirea vaselor de comerț aliate, care desigur nu vor mai întârzia mult, se va ameliora această stare, deoarece văzui chiar astă seară pe o gazetă sosită aici cu vaporul local, că au și plecat din America spre România trei vapoare mari cu articole de îmbrăcăminte și de ale mâncării. Nu se știe însă cât timp va mai trece până atunci. Problema care se pune este ca să satisfacem nevoile momentane, care în adevăr sunt foarte critice. Sunt unii, chiar din lucrătorii noștri, care spun că nu mănâncă mămligă decât la câte două zile o dată, alții și mai târziu, și asta o vezi după aspectul lor. Din cauza relei alimentări, bolile culcă la pat pe toți care-i ating, și, ca urmare firească a slabei rezistențe organice, decesele s-au înmulțit mult în Sulina. Ss. N.Georgescu”<sup>19</sup>.

<sup>16</sup> *Ibidem*, f. 1-6.

<sup>17</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>18</sup> *Ibidem*, f. 20.

<sup>19</sup> *Ibidem*, f. 280-281.

În încheiere, apreciem că articolul aduce informații și date noi, conturând situația complexă în care s-a aflat orașul Sulina în timpul Primului Război Mondial, situație generată de importanța sa ca port și așezare strategică.

## **BIBLIOGRAFIE**

\*\*\* Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale (S.J.A.N.G) fond: Comisia Europeană a Dunării

## **FOTOGRAFII**

**Foto 1. 1918 septembrie 3, București.** „Foia de ordonanțe pentru populația civilă în teritoriul român ocupat” în care este publicată *Ordonanța relativă la carantina în porturile Constanța, Brăila și Sulina*, de respectarea prevederilor acesteia răspunzând generalul-feldmareșal von Mackensen.

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dosar 60/1918, f. 33-36.

**Foto 2. 1918 aprilie 24, Iași.** Telegrama generalul-feldmareșal von Mackensen adresată Serviciului Sanitar de la Sulina, prin care se solicită luarea de măsuri sanitare pentru a apăra Brăila și teritoriul din spate de a fi invadat de boli contagioase.

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dosar 60/1918, f. 38.

**Foto 3. 1918, Tulcea.** Schiță de plan a pădurilor statului *Hariton* și *Untaru*, întocmită de șeful Ocolului Silvic Tulcea, păduri din care au fost tăiate lemne pentru foc în iarna anului 1918.

S.J.A.N.G., fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dosar 60/1918, f. 84.

**Foto 4. 1930.** Draga „Percy-Anderson”, construită în anul 1894, singura dragă a Comisiei Europene a Dunării care a asigurat navigația la gurile Dunării în timpul Primului Război Mondial, celelalte drăgi fiind rechiziționate de armata rusă.

*La Commission Européenne du Danube et son œuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 226.

**Foto 5. 1930.** Imagine aeriană a orașului Tulcea

*La Commission Européenne du Danube et son œuvre de 1856 à 1891*, Paris, 1931, p. 338.

**Verordnungsblatt**

für die  
**Zivilbevölkerung**  
im  
besetzten Gebiet Rumäniens.

**Foaia de Ordonanțe**

pentru  
**Populația Civilă**  
în  
Teritoriul Român Ocupat.

**Anzeigenpreis:** Die viergespaltene Kleinzeile oder deren Raum 50 Pfennige. Bei Wiederholungen Ermäßigung laut Tarif. Bei Auftragserteilung ist anzugeben, ob die Anzeige in deutscher oder in rumänischer Sprache oder in beiden Sprachen erscheinen soll. — Anzeigen-Aufträge aus Deutschland sind zu adressieren an das Oberkommando, D. D., Geschäftsstelle des Verordnungsblattes, Buzarești.

**Prețul inseratelor:** Linia de lărgimea unui sfert de pagină cu petit sau spațiul corespunzător 40 bani. La repetări se vor face reduceri conform tarifului. La comandă, se va indica, dacă anunțul să se publice în limba germană sau română sau în ambele limbi. Anunțurile se primesc numai la Agenția de Publicitate Isidor A. Stern, București, Strada Matei Millo No. 10.

Buzarești, den 3. September 1918.

No. II.

București, 3 September 1918.

**Inhalt:** 79: Quarantäne-Vorschrift für die Häfen von Konstanța, Braila und Sulina, Seite 75. — 80: Verordnung für das gesamte besetzte Rumänien nördlich der Donau betreffend Sperrung, Seite 77. — 81: Ausgabe einer neuen rumänischen Arzneitaxe und einer rumänischen Groß-Preisliste für Apothekewaren, Seite 77. — 82: Geldbußen, Seite 78. — 83: Berichtigung des rumänischen Textes der Verordnung betreffend Zwangsverwaltungen, Seite 79. — 84: Zwangsliquidationen, Seite 79. — 85: Zwangsverwaltungen, Seite 80. — 86: Erhöhung der Gaspreise, Seite 81. — 87: Einschreibebündungen im Landespostverkehr, Seite 81. — 88: Verpflegung der Bevölkerung im besetzten Gebiet. Berichtigung zu V.-Bl. Ziffer 262, Seite 81.

**Coținutul:** 79: Ordonanța relativă la Carantina în porturile Constanța, Brăila și Sulina, pagina 75. — 80: Ordonanța pentru întregul teritoriu ocupat al României la nord de Dunăre, relativă la măsurile prohibitive, în privința câinilor, pag. 77. — 81: Edictarea unei taxe no ui românești de medicamente și a unui preț-curant pentru en-gros pentru mărfuri farmaceutice, pag. 77. — 82: Amenzi, pag. 78. — 83: Rectificarea textului român al Ordonanței referitoare la Administrații forțate, pag. 79. — 84: Lichidări forțate, pagina 79. — 85: Administrații forțate, pag. 80. — 86: Urcarea prețurilor Gazului aerian, pag. 81. — Trimiteri recomandate în traficul poștal intern, pag. 81. — 88: Aprovizionarea populației în teritoriul ocupat. — Rectificare la „Foaia de Ordonanțe pentru Populația civilă”, cifra 52, pagina 81.

**79.**

V.-Bl. d. D.-R., Ziffer 379.

5. 8. 18.

**Quarantäne-Vorschrift für die Häfen von Konstanța, Braila und Sulina.**

Für die Häfen Konstanța, Braila und Sulina (für Sulina ist durch Verfügung der Rumänischen Obersten Heeresleitung unter Nr. 215 vom 28. 3. 18 dem Oberkommando v. Mackensen die gesundheitliche Aufsicht übertragen) tritt folgende Quarantäne-Vorschrift in Kraft:

§ 1. Alle in die benannten Häfen anlaufenden Schiffe unterliegen der gesundheitspolizeilichen Untersuchung und zwar die nach Braila durch den Sulina-Arm gehenden bereits in Sulina,

1. wenn sie im Abgangshafen oder während der Reise Fälle von Cholera, Pest, Pocken, Fleckfieber, Gelbfieber oder Ausfall an Bord gehabt haben,
2. wenn sie während der letzten 6 Wochen einen Hafen besucht haben, gegen dessen Herkunft die Ausübung der Untersuchung angeordnet worden ist (zur Zeit ist die Ausübung der Untersuchung gegen die Herkunft aller Häfen des Schwarzen und Asowschen Meeres angeordnet),
3. wenn an Bord im Abgangshafen oder während der Reise ein auffälliges Rattensterben beobachtet wurde.

§ 2. Jedes nach § 1 untersuchungspflichtige Schiff muß, sobald es sich dem Hafen auf Schweite nähert, eine gelbe Flagge am Fockmast hissen.

Es darf weder mit dem Lande noch mit einem anderen Schiffe in Verkehr treten, auch die gelbe Flagge nicht niederholen, bevor es durch Verfügung der Hafenbehörde zum

5. 8. 18.

**Ordonanța relativă la Carantina în porturile Constanța, Brăila și Sulina**

Pentru porturile Constanța, Brăila și Sulina, (Comandamentul Suprem von Mackensen este însărcinat prin ordinul No. 215 din 28. III, al Comandamentului Suprem Român cu supraveghierea sanitară în Sulina) intră în vigoare următoarea prescripțiune de carantină:

§ 1. — Toate vapoarele cari intră în sus numitele porturi, sunt supuse la o cercetare sanitară polițienească, și anume acele cari merg la Brăila prin brațul Sulinei, deja la Sulina,

1) dacă au avut pe bord în portul de plecare sau în timpul călătoriei cazuri de holeră, ciumă, vărsat, tifos exantematic, febră galbenă sau lepră,

2) dacă au vizitat în ultimele 6 săptămâni un port pentru care s'a ordonat cercetarea vapoarelor venind de acolo.

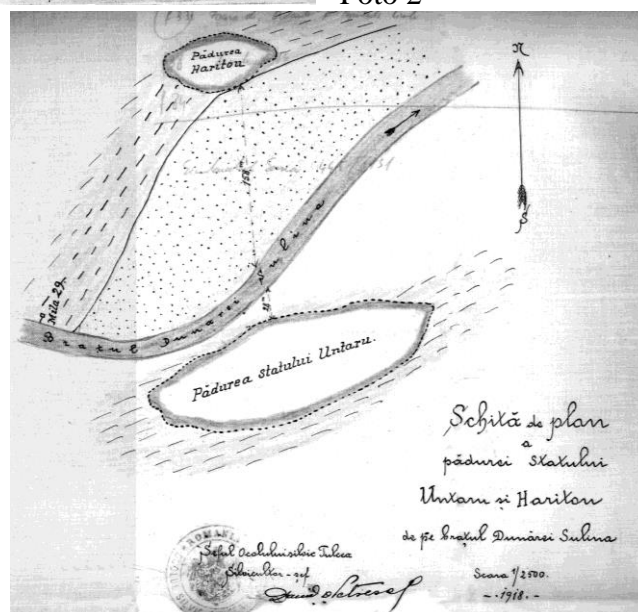
(Actualmente cercetarea este ordonată pentru fiecare vapor, care vine din porturile Mării Negre sau Mării Azov),

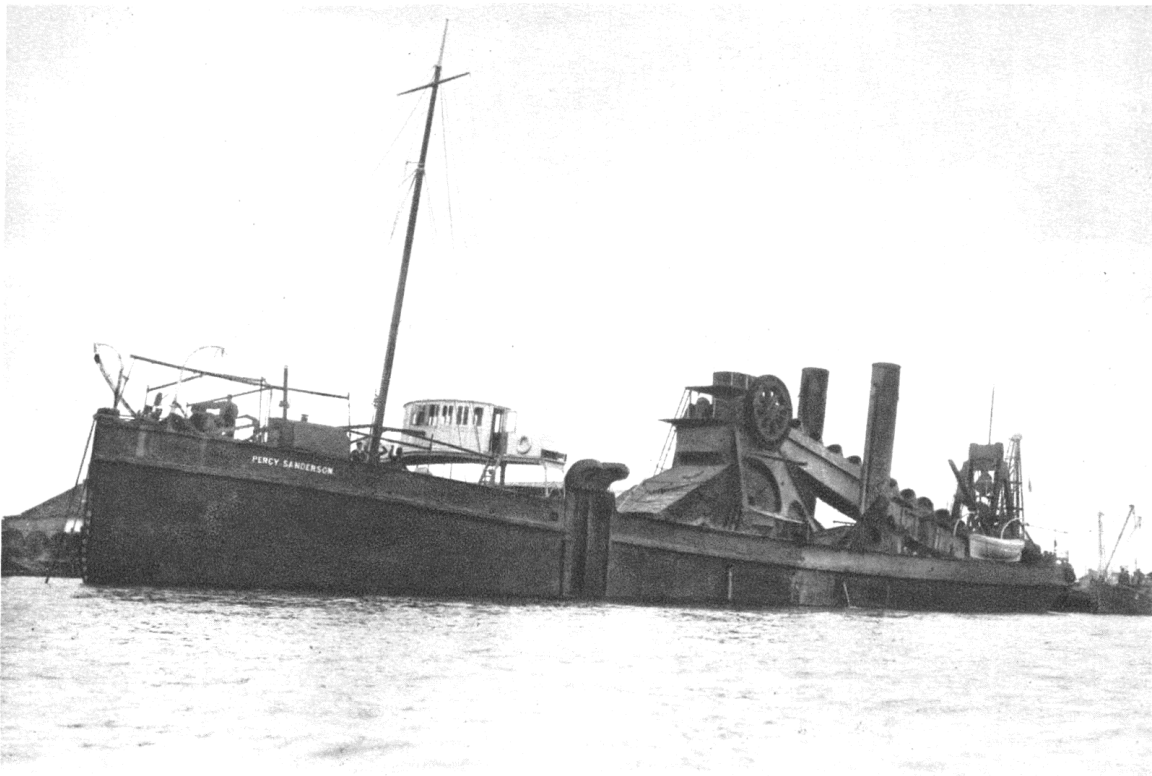
3) dacă s'a observat în portul de plecare sau în timpul călătoriei că mor guzani în număr mare.

§ 2. — Fiecare vapor care după § 1 este obligat la cercetare, trebuie să înalțe un drapel galben, la catartul de dinainte, când se apropie la depărtare vizibilă de port.

Îi este interzis de a comunica cu țărmul sau cu orice alt vapor, sau de a coborî drapelul galben înainte de a avea voia de comunicare liberă pentru un ordin al auto-

Foto 1





DRAGUE À GODET'S PERCY-SANDERSON.

(Construite en 1894, 1.250 HP., long. 67 m. 05, larg. 12 m. 19, creux 5 m. 23, tonn. brut 1.168 t. 69.)

Foto 4



Foto 5



**DIN CRONICA UNEI FAMILII: ADRIAN AVRAMIDE (1894-1963)**

Daniel FLAUT\*

Ligia DIMA\*\*

**FROM THE CHRONICLE OF A FAMILY: ADRIAN AVRAMIDE (1894-1963)****Abstract:**

*The Avramide House, located in the centre of Tulcea city, in the proximity of Saint Nicholas Cathedral, is a cultural heritage building most representatives for the end of 19<sup>th</sup> century. We decided to carry on further research on the family's history, especially since the house was the focus of an extensive European financed project of restoration and preservation.*

*Avramide family was renowned in the city as a prosperous industrialist family, owning a timber factory and a mill.*

*The present study offers a general overview of the Avramide family, underlining a few essential moments in the life of the older son, Adrian, using documents kept in the Tulcea County Branch of the National Archives, as well as oral sources.*

*A most interesting chapter in Adrian Avramide's life is reconstituted. In August 1926, following the dividing of Avramide's family wealth, he inherited the timber factory along with the mill, both established by his father in 1894. Between 1927 and 1928, Adrian Avramide invested greatly in modernizing the factory in order to increase the production capacity, especially for export, at a time when Romanian timber was highly sought and appreciated. Furthermore, he installed an automatic mill machinery and an oil press. To fund all these investments, he was forced to rely on bank loans. He needed the credit offered by Romanian Discount Bank in order to buy the raw material for the timber factory. The economic crisis gravely affected his businesses and he wasn't able to meet the contractual commitment. From 1932 on, he stopped paying any interest on his debts, invoking the law regarding exemption of agricultural debts, and sought, by any means available, postponement in the law suits filed by the staff of Tulcea Branch of Romanian National Bank. The present paper also contains the transcripts of the reports sent, between 1934 and 1937, by the Tulcea Branch of Romanian National Bank to the Governor of the Romanian National Bank in Bucharest regarding Adrian Avramide's debt and the evolution of legal actions filed against him. These documents, unpublished before, come from the "Copierul Special" reports B.N.R. no. 962/1934 (Special Copying Bulletin of R.N.B. no.962/1934), and are kept nowadays in a private archive.*

\*

**Keywords:** Avramide, Tulcea, timber factory, Tulcea Branch of Romanian National Bank, credits, debts, processes, original documents

**Cuvinte cheie:** Avramide, Tulcea, fabrica de cherestea, Banca Națională a României Agenția Tulcea, credite, datorii, procese, documente inedite

Casa Avramide, situată în centrul orașului Tulcea, în vecinătatea Catedralei Sf. Nicolae, reprezintă una dintre clădirile de patrimoniu emblematic pentru sfârșitul secolului al XIX-lea.

\* Profesor – Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța.

\*\* Conservator – Muzeul de Istorie și Arheologie/Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.



Faptul că aceasta a făcut obiectul unui amplu proiect de restaurare-conservare, finanțat cu fonduri europene, ne-a determinat să continuăm cercetările cu privire la istoria acestei familii<sup>1</sup>.

Povestea familiei începe cu Alexe Avramide, născut în anul 1857 – după actul de căsătorie –, în Ianina (Turcia în acea perioadă, Grecia azi). Părinții săi erau Avram și Rengina Avramide, de religie ortodoxă și origine albaneză. La vârsta de 15 ani, având câțiva bani în buzunar, Alexe s-a stabilit la Tulcea, cu gândul să facă avere. S-a angajat la un han, situat pe actuala stradă Victoria (Hanul România, după sursele orale), unde a lucrat până la 18-19 ani. Datorită seriozității și hărniciei sale, Alexe Avramide a ajuns proprietarul hanului și a început să prospere în afaceri.

Pe 28 iulie 1890, Alexe, comerciant de profesie, s-a căsătorit cu Elvira A. Șnăidt, de religie catolică, născută în 1868 în orașul Karlovac, azi în Croația<sup>2</sup>. Izvoarele orale spun că aceasta era fata hangului și că această căsătorie explică rapidă sa îmbogățire. El avea 33 de ani, iar ea 22. Părinții Elvirei erau Anton și Ludovica. Elvira era casnică. Nici unul dintre ei nu mai aveau părinți în viață în momentul căsătoriei.

Până în 1895 familia Avramide a locuit pe strada Basarabilor la nr. 51 și apoi pe strada Mircea Vodă nr. 27.

În 1897 Alexe a început să-și construiască o casă (actuala casă Avramide). Pentru construcția și amenajarea acesteia el a adus meșteri din Italia iar mobilierul și obiectele decorative au fost, în majoritate, achiziționate de la Viena.

Prosperând din punct de vedere economic, Alexe Avramide a cumpărat terenuri. Este și cazul celui situat în Tulcea, între Casa Cărții și Lacul Ciuperca, pe care s-au construit, încă din anul 1894, fabrica de cherestea și moara, sau a plantației de vie din zona Niculițel - Isaccea, unde a construit și un conac care mai există și astăzi.

Alexe Avramide a murit în 1941<sup>3</sup>. Nu deținem date privitoare la decesul soției sale.

Alexe Avramide a avut șase copii: Adrian, Alexandru, Albert, Paul, Olimpia și Hariti.

*Alexandru (Sașa)* s-a născut pe 6 noiembrie 1895<sup>4</sup>. La acea dată părinții aveau domiciliul pe strada Mircea Vodă nr. 27. A absolvit Școala Superioară de Construcții. La 17 aprilie 1938 s-a căsătorit cu Vergenia Petruș. Căsătoria lor a durat puțin, divorțând pe 22 decembrie 1939.<sup>5</sup> A fost arestat pe 10 martie 1952, pe motiv că ar fi adus insulte U.R.S.S.-ului. La acea dată era „industriaș-viticultor”. A fost închis în lagărul din Bicz pe o perioadă de 24 de luni. Nu a apucat să-și îndeplinească pedeapsa deoarece s-a îmbolnăvit și a decedat pe 9 ianuarie 1953, la spitalul din Piatra Neamț<sup>6</sup>.

*Albert Aristide Constantin* s-a născut în 1897<sup>7</sup>. A fost inginer agronom. Pe 15 noiembrie 1938 s-a căsătorit cu Marcela Levendi (născută în anul 1911). Aceștia nu au avut copii, dar au crescut-o pe Chilina Reva, ca fiică a lor, de la vârsta de doi-trei ani. Albert a murit pe 9 decembrie 1947.<sup>8</sup> După decesul acestuia, Marcela Avramide s-a recăsătorit cu Hristoforatu Dionisie<sup>9</sup>, luând numele acestuia. Marcela Hristoforatu a murit pe 20 septembrie 2004<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> A se vedea în acest sens L. Dima, *File din istoria orașului Tulcea: Familia Avramide*, în „Analele Dobrogei” (în curs de apariție).

<sup>2</sup> Serviciul județean Tulcea al Arhivelor Naționale (în continuare DJAN Tulcea), fond Primăria Tulcea, Colecția Registrele Stării civile, Actul de căsătorie nr. 56 din dos. 123/1890, vol. I, f. 57-58.

<sup>3</sup> Conform datelor scrise pe piatra de mormânt din Cimitirul din Tulcea.

<sup>4</sup> DJAN Tulcea, fond Primăria Tulcea, Registrele stării civile, dos. 169/1895; 171/1895, vol. II, f. 105/ actul de naștere nr. 604/1895.

<sup>5</sup> *Loc. cit.*, Ștampilă aplicată și completată pe actul de naștere.

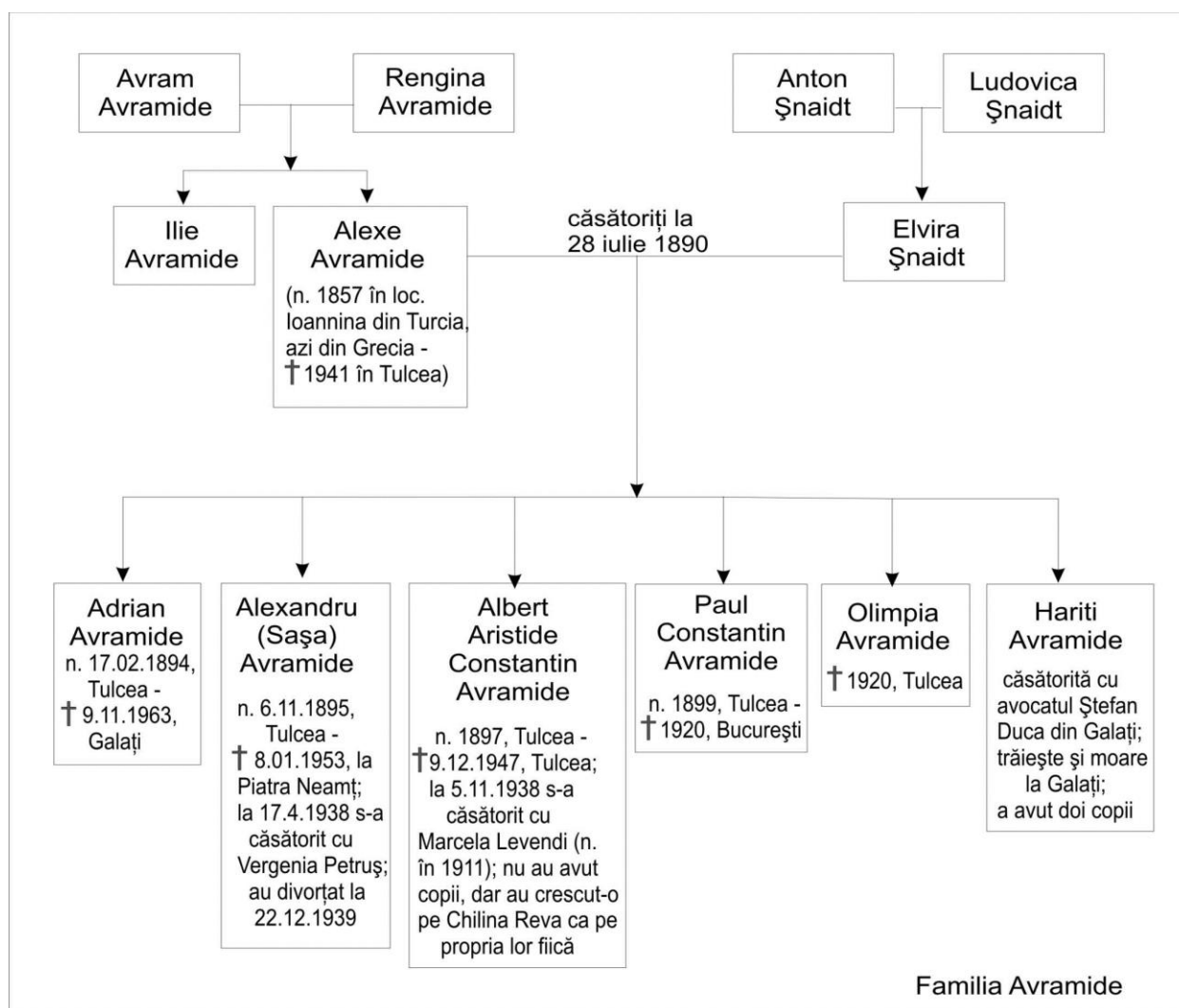
<sup>6</sup> <http://retrocedari.com/lista-detinutilor-politici-litera-a.html>; [http://86.125.17.36/Fise\\_matricole\\_penale\\_-\\_detinuti\\_politici/A](http://86.125.17.36/Fise_matricole_penale_-_detinuti_politici/A)

<sup>7</sup> DJAN Tulcea, fond Primăria Tulcea, Registrele Stării civile, dos. 184/1897, dos. 186/1897, f. 6/ actul de naștere 410/1897.

<sup>8</sup> *Loc. cit.*, ștampilă cu înscrisul: act de deces nr. 630/1947

<sup>9</sup> Hristoforatu Donisie s-a născut în 1898 și a murit în 1988 conform înscrisului de pe piatra de mormânt din Cimitirul Tulcea.

<sup>10</sup> Înscrisul de pe piatra de mormânt din Cimitirul Tulcea.



*Paul Constantin* s-a născut în 1899<sup>11</sup>. A fost militar de carieră. În urma unei petreceri de iarnă, la care a luat parte și sora sa Olimpia, s-a îmbolnăvit și a făcut o pneumonie severă în urma căreia a murit. Olimpia a avut aceeași soartă. Paul Constantin a decedat la București în 1920<sup>12</sup>.

*Hariti* a fost căsătorită cu avocatul Ștefan Duca, din Galați, și a avut doi copii. Mai multe informații despre fiica lui Alexe Avramide nu am găsit.

Cel care avea să ducă mai departe afacerile lui Alexe Avramide a fost fiul cel mai mare al acestuia, *Adrian*. S-a născut pe 17 februarie 1894<sup>13</sup>, în vremea când familia avea domiciliul pe strada Bassarabilor nr. 51. A absolvit Școala Superioară de Comerț.

În luna august a anului 1926, în urma împărțirii averii familiei Avramide, Adrian a moștenit fabrica de cherestea și moara, înființate de tatăl său în 1894. După încheierea Primul Război Mondial, Alexe Avramide repusese în funcțiune vechea fabrică, a cărei producție era asigurată în anul 1924 de un număr de 61 lucrători și 35 ucenici. În anii 1927-1928 el a efectuat ample lucrări de renovare a fabricii de cherestea, în urma cărora aceasta a ajuns să dispună de o remiză în care se aflau „5 gater, 3 circulare, precum și aparatele anexe, acționate de o mașină-stabilă de

<sup>11</sup> DJAN Tulcea, fond Primăria Tulcea, Registrele Stării civile, dos. 199/1899, dos. 200/ 1899, f. 188/ actul de naștere 371/1899.

<sup>12</sup> Loc. cit., stampilă aplicată: actul de deces nr. 1527/1920.

<sup>13</sup> Loc. cit., fond Primăria Tulcea, Registrele Stării civile, dos. 161/1894, dos. 162/1896, f. 58/ actul de naștere 107/1894.

12 atmosfere presiune și 275 cp”<sup>14</sup>. Scopul modernizării instalațiilor fabricii a fost acela de a crește producția îndeosebi pentru export, într-o perioadă în care lemnul românesc era foarte apreciat și căutat pe piețele străine. Fabrica de cherestea ocupa un loc important în viața orașului și a județului Tulcea, producția acesteia ajungând să fie exportată în țări ca Siria, Palestina, Egipt și nordul Africii. „Deși lucra cu echipe de zi și de noapte, cu un personal de 250 de muncitori, fabrica nu putea face față” tuturor solicitărilor<sup>15</sup>. De asemenea, Adrian Avramide a mai instalat „o moară automată cu 5 valțuri și o presă pentru extras ulei”<sup>16</sup>. Toate aceste instalații au necesitat investiții mari, pentru care el a trebuit să recurgă la credite.

În anii crizei economice, fabrica lui Adrian Avramide a primit o grea lovitură, fiind nevoită să își reducă activitatea. În 1934 personalul fabricii și al morii se mai compunea doar „din 4 funcționari și 15 oameni de serviciu (mecanici, mașiniști și salahori)”<sup>17</sup>. În anul următor, mașina-stabilă lucra „numai cu o putere de 50 cai, punând în funcțiune numai 3 gatere, fiind deservite de 25 de lucrători iar producția” era „plasată în mici cantități populației rurale”<sup>18</sup>.

Între anii 1939-1940 cantitatea totală de material adus în depozit a fost de 10000-12000 mc, iar valoarea mărfurilor vândute anual era de aproximativ 20 milioane lei.

În anul 1941 livrarea era redusă la strictul necesar al județului<sup>19</sup>.

În anul 1943 cantitatea materialului adus în depozit scăzuse foarte mult, la 600 mc. Fabrica ocupa o suprafață de teren de 67.866 mp, valoarea acestuia, dar și a clădirilor, era de 2 milioane lei. Mașinile și instalațiile cu care era echipată fabrica aveau o valoare de 4 milioane lei<sup>20</sup>.

În anul 1946, proprietarul fabricii, Adrian Avramide, a hotărât să se asocieze cu Friederich Klepper – din București, Marcel Glasser și Hary Malamut – din Tulcea, constituindu-se astfel „S.N.C.A. Avramide și Keppler pentru industrializarea și comercializarea lemnului, import-export”, cu un capital de 90 milioane lei<sup>21</sup>.

În anul 1948 moara, împreună cu fabrica de cherestea, a fost naționalizată și administrată de Întreprinderea economică „8 Mai” din Tulcea<sup>22</sup>.

Adrian Avramide a activat în politică și, în 1938, a fost ales senator de Tulcea din partea Partidului Național Liberal, cu 392 de voturi<sup>23</sup>. Pentru opțiunile sale politice a fost arestat, în data de 16 august 1952, pe motiv că a fost membru în Consiliul Județean Tulcea al P.N.L. Din fișa matricolă penală a lui Adrian Avramide aflăm că în momentul arestării acesta avea domiciliul în Tulcea (raionul Galați), pe strada Traian nr. 21, avea origine socială burgheză, nu era căsătorit, nu avea ocupație, nu era afiliat politic și nu avea nici un fel de stare materială. Comuniștii îi luaseră totul. Se menționa că durata internării era de 60 de luni.

Adrian Avramide a ieșit definitiv din închisoarea Văcărești pe 19 august 1953, dată de la care a avut domiciliu forțat, până pe 16 august 1957<sup>24</sup>. Din surse orale am aflat că el a locuit apoi la Galați, la sora lui, Hariti, și că a decedat pe 9 noiembrie 1963.

\*

<sup>14</sup> Raport al B.N.R. Tulcea către Guvernatorul Băncii Naționale a României din București nr. 694/8 februarie 1936, în *Copierul Special rapoarte B.N.R. no. 962/1934*, p. 229.

<sup>15</sup> *Ibidem*.

<sup>16</sup> *Ibidem*.

<sup>17</sup> Raport al B.N.R. Tulcea către Guvernatorul Băncii Naționale a României din București nr. 2134/8 13 iulie 1934, în *Copierul Special rapoarte B.N.R. no. 962/1934*, p. 50.

<sup>18</sup> Raport al B.N.R. Tulcea către Guvernatorul Băncii Naționale a României din București nr. 694/8 februarie 1936, în *Ibidem*, p. 229.

<sup>19</sup> DJAN Tulcea, Fond Prefectura județului Tulcea, dosar 1143/1943, f. 3.

<sup>20</sup> *Ibidem*.

<sup>21</sup> V. Postelnicu, *Date și considerații privind industria județului Tulcea în perioada 1918-1944 (II)*, în „*Steaua Dobrogei*”, nr. 6-7, 2000, p. 22.

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 20.

<sup>23</sup> „Viitorul”, XXIX, nr. 8998, ian. 1938, p. IV.

<sup>24</sup> <http://86.125.17.36/fisapenala.php?file=f%3A%5Cweb%5CFise+matricole+penale++detinuti+politici%5CA%5CA+04.+Ardelea++Azoitei%5CAvramide+Adrian+A%2FP1260484.JPG>

Fără îndoială, cercetarea istoriei acestei familii se află abia la început. Prin studiul de față încercăm să reconstituim un interesant episod din viața lui Adrian Avramide.

Pentru investițiile mari făcute la fabrica de cherestea și la moară, industriașul tulcean a fost nevoit să recurgă la împrumuturi bancare. Creditul acordat de Banca de Scont a României i-a fost necesar pentru cumpărarea materialului brut pentru fabrica de cherestea. Criza economică i-a afectat însă puternic afacerile și nu și-a mai putut achita angajamentele contractate. Începând din anul 1932, el a lăsat polițele să se protesteze și nu a mai plătit nici o dobândă asupra datoriei sale. A invocat beneficiul legii pentru asanarea datoriilor agricole și a căutat să obțină, pe orice cale, amânări în procesele cambiale intentate de Banca Națională a României, Agenția Tulcea.

În continuare retranscriem rapoartele conducerii Agenției Tulcea a B.N.R. către guvernatorul Băncii Naționale a României din București, din perioada 1934-1937, privitoare la datoria lui Adrian Avramide și la evoluția proceselor cambiale ce i-au fost intentate. Respectiv documente, inedite, provin din *Copierul Special rapoarte B.N.R. no. 962/1934*, păstrat până astăzi într-o arhivă particulară<sup>25</sup>.

Tulcea, 20 Martie 1934.

725

SERV. CONTENCIOS

## DOMNULUI GUVERNATOR AL BĂNCII NAȚIONALE

.....  
BUCUREȘTI<sup>26</sup>

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că astăzi urmând să se judece cele 2 acțiuni cambiale privitoare pe debitorul Adrian Avramide industriaș din orașul nostru, procese ce formează dosarele No. 2405 și 2745 pe 1933, debitorii au cerut Tribunalului să suspende judecarea acțiunilor cambiale pe baza Circulării Ministerului de Justiție No. 24497 din 12 Martie 1934, adresată instanțelor judiciare, cerere la care avocatul sediului nostru s-a opus, susținând că nu se poate suspenda cursul unei acțiuni, pentru simplul motiv că, o lege nouă va să vie, lege care poate ar cuprinde dispozițiuni mai favorabile debitorilor, și aceasta întrucât debitorii noștri nu beneficiază de favoarea acordată debitorilor agricoli prin legea din 23 Aprilie 1933, deoarece numiții sunt industriași, și datoria după cum rezultă din actele prezentate a fost contractată pentru scopuri industriale (cumpărarea de lemn pentru fabrica de cherestea), și ca atare sunt exceptați de la beneficiul acestei legi, conform art. 12 lit. I.

Cum, nici un text de lege nu îndrituiește pe o instanță judecătorească să suspende cursul de judecată al unui proces, decât în cazurile expres și limitativ prevăzute de lege, cazul în care procesele de față nu își au aplicarea, cu atât mai mult cu cât însăși Circulara Ministerului de Justiție nu face altceva decât să recomande instanțelor judecătorești, ca în cazurile de executare, să fie călăuziți de un spirit mai larg de îngăduință, față de debitori, dar aceasta numai în cazurile de executare de pe urma cărora unii debitori agricoli ar putea fi prejudiciați ireparabil, și care la venirea noii legi n-ar mai avea ce face.

Ori, noi nu cerem executarea debitorilor, și ca atare apelul fiind devolutiv, debitorii pot în fața instanței de apel să repună în discuție eventualele drepturi ce i le-ar acorda legea nouă a lichidării datoriilor, cu atât mai mult, cu cât aceste legi sunt de ordine publică, și ca atare pot fi invocate chiar și în fața Curții de Casație.

---

<sup>25</sup> Între cele 755 de pagini ale sale se regăsesc, sub formă de copii, 350 de rapoarte trimise de către conducerea B.N.R. Tulcea diverselor instituții ale statului, locale (Primăria, Prefectura, Judecătoria, Poliția, Administrația financiară, Administrația pescăriilor, Vama, Camera de Comerț și Industrie a județului, Cercul de recrutare etc.) și centrale (Banca Națională a României din București, Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor ș.a.), în perioada 15 februarie 1934 - 18 ianuarie 1949.

<sup>26</sup> *Copierul Special rapoarte B.N.R. no. 962/1934*, p. 3-6.

Că, atât timp, cât în momentul judecării proceselor legea din 23 Aprilie 1933 este încă în vigoare, nu se poate suspenda un proces în vederea așteptării unei legi care va să vie.

Cu toate că Dl. Avocat al sediului nostru a susținut în fața Tribunalului în felul arătat mai sus, Tribunalul a declarat divergența, iar completul de divergență bazându-se pe Circulara No. 24497 din 12 Martie 1934 a Ministerului de Justiție către acest Tribunal, care deși nu are putere de lege, în cazurile de față s-a dovedit a fi mai presus de lege, a admis cererea debitorilor și în consecință a suspendat procesele noastre cambiale menționate mai sus, fapt ce ne aduce serioase prejudicii.

Având în vedere că sediul nostru are mai multe procese cambiale de această natură, credem necesar a se interveni la Ministerul de Justiție ca Tribunalul Tulcea să judece procesele în baza legilor existente.

Alăturăm referatul Dlui Avocat al sediului nostru.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI  
AGENȚIA TULCEA  
ss/. Indescifrabil

Cu 1 anexă

Astăzi fiind de judecat cele două acțiuni cambiale, privind pe debitorii Adrian Avramide ș.al. ce formează dosarele No. 2403 și 2745/933, debitorii au cerut tribunalului să suspende judecarea acțiunilor cambiale, pe baza unei circulări a Ministerului de Justiție No. 24497/934, adresată instanțelor judiciare, cerere la care eu m-am opus.

S-a declarat divergență, Dl. Jude-președinte Titu Bogdănescu fiind de părere a se suspenda procesele, și Dl. Judecător Aurel Atanasiu, fiind de părere a se judeca, întrucât nu se poate suspenda cursul unei acțiuni, pentru simplul fapt că, o lege nouă va să vie, lege care poate să cuprindă dispozițiuni mai favorabile debitorilor, și aceasta întrucât debitorii noștri nu beneficiază de favoarea acordată debitorilor agricoli, numiții fiind industriași, și datoria după cum rezultă din actele prezentate a fost contractată pentru scopuri industriale (cumpărarea de lemne pentru fabrica de cherestea, de la Vatra-Dornei).

Divirgența s-a completat cu Dl. N. Doja Jude-Consilier, iar completul de divirgență a dispus suspendarea proceselor noastre cambiale, pe baza circulărei Ministerului de Justiție No. 24497 din 12 martie 934.

Cum hotărârea tribunalului este ilegală, dată cu călcarea în picioare a principiilor de drept, și numai printr-o greșită interpretare a sus menționatei circulări, fapt ce ne prejudiciază, motive pentru care, vă rog, a interveni la Centrală, care la rândul ei să intervină la Ministerul de Justiție pentru a reveni asupra acestei circulări, care pentru unele instanțe judiciare s-a dovedit a avea putere de lege. Nici un text de lege nu îndrituiește pe o instanță judecătorească să suspende cursul de judecată a unui proces decât în cazurile menționate expres și limitativ prevăzute de lege, ceea ce în cazul de față nu se aplică. Însăși circulara ministerului de justiție nu face altceva, decât să recomande instanțelor judecătorești, ca în cazurile de executare de pe urma cărora unii debitori agricoli ar putea fi prejudiciați- ireparabil, și care la venirea noii legi, n-ar mai avea ce face.

Ori, noi nu cerem executarea debitorilor, și ca atare, apelul fiind devolutiv, debitorii pot în fața instanței de apel să repună în discuție eventualele drepturi ce i le-ar acorda legea nouă a lichidării datoriilor, știindu-se că, aceste legi sunt de ordine publică, și ca atare, ca putând fi invocată chiar și în fața Curței de Casație.

Atât timp cât în momentul judecării proceselor, legea din 23 Aprilie 1933 este încă în vigoare, nu se poate suspenda un proces în vederea așteptării unei legi – care va să vie.

Avocat  
ss/. Indescifrabil  
BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI  
AGENȚIA TULCEA

Director  
ss/. indescifrabil

Contabil,  
ss/. Indescifrabil

Tulcea, 13 Iulie

**DOMNULUI GUVERNATOR AL BĂNCII NAȚIONALE,**

2134  
SERVICIUL CREDITELOR

**BUCUREȘTI**<sup>27</sup>

În conformitate cu dispoziția D-Voastră din scrisoarea N. 28909 din 22 iunie ac, am verificat situațiunea Dlui Adrian Avramide fabrică de cherestea și moară sistematică din orașul Tulcea și drept rezultat avem onoarea de a vă aduce la cunoștință următoarele:

Fabrica a fost înființată în anul 1894 de Dl. Alexe Avramide a cărei proprietate a rămas, până în anul 1926, când în urma împărțirii averii, fabrica și moara a revenit Dlui Adrian Avramide.

Domnia sa având în vedere situația de conjunctură din anii trecuți, precum și abundența de credite și ușurința cu care se obțineau, a înlocuit instalațiile vechi cu mașini moderne, înființând pe lângă fabrica de cherestea și o moară sistematică.

Scopul modernizării instalațiilor a fost pentru a produce cât mai mult, în vederea exportului de cherestea ce era să facă în străinătate, mai ales că în timpul acela marfa românească se bucura de foarte multă reputație și era mult căutată de piețele streine.

Aceste instalații au necesitat investiții mari, iar Dl. Adrian Avramide a trebuit să recurgă la credite, pentru a pune în funcțiune fabrica de cherestea cât și moara.

Creditul acordat de Banca de Scont a României i-a fost necesar pentru cumpărarea materialului brut ceea ce se poate vedea din copia cererii sale, înaintată D-Voastră cu scrisoarea noastră din 28 Octomvrie 1933.

Din cauza vremurilor critice cari au urmat începând cu anul 1928 când fabrica sa a început să funcționeze în mod normal, nu a mai putut să amortizeze datoriile contractate, ba mai mult începând din anul 1932 a lăsat polițele să se protesteze, ne mai plătind nici o dobândă asupra datoriilor sale, invocând beneficiul legii pentru asanarea datoriilor agricole, și căutând să obțină pe orice cale amânări în procesele cambiale intentate de noi.

În anul 1933, comerțul său a început să prospere din nou, făcând vânzări considerabile în țară, țăranilor, cari ne mai achitând datoriile către creditorii lor și neputând fi urmăriți din cauza legilor pentru asanarea datoriilor agricole, au început să zidească aproape în întreg Județul, făcând cumpărături considerabile de material de lemnărie. În modul acesta a realizat frumoase beneficii, din cari și-a umplut magaziile cu material lemnos, ba a reușit chiar să facă o tranzacție cu Banca Agricolă, care reducându-i creanța cu 50% a achitat imediat Lei 500.000. - astfel că i s-a stins datoria ce o avea către această Bancă.

În anul acesta lemnul românesc găsim noi piețe de plasare iar Dl. Avramide având depozite marfă de cca. 4.000.000.- lei, credem că va realiza beneficii foarte frumoase.

Firma este înregistrată în registrul firmelor pe lângă Camera de Comerț din Tulcea sub Nr. 1400/1931.

Ține registre în regulă vizate și parafate de Tribunalul local și înregistrările ținute la zi.

Avea sa se compune din:

---

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 47-51.



1. fabrică de cherestea, instalată pe un teren de 8 hectare de pământ, la malul Dunării, are 5 ferestree (gattere) din care lucrează în permanență 2, precum și mașinile necesare la funcționare, toate aceste conform Bilanțului încheiat în anul 1933 au costat ..... Lei 6.892.187

Tot în această sumă se cuprinde și moara sistematică unde are instalații moderne pentru măcinat făină de grâu, precum 2 petre pentru măcinatul orzului și a porumbului.

Un loc viran în strada Isaccea, preluat de la un debitor în contul datorie, care valorează cca..... Lei 80.000

Pe terenul fabricii mai are 1 casă pentru birouri, din cărămidă, și 2 șoproane mari pentru depozitarea cherestelei.

Venitul realizat de la moară în anul 1933 a fost de..... Lei 529.427

Venituri realizate în lemnărie în anul 1933..... Lei 2.036.731

Creditorii principali sunt:

E. Gavrilide din Galați ..... Lei 1.775.000

Eugen Bunea --,-----..... 2.016.000

Banca de Scont a României Sucurs. Tulcea..... 250.000

Diversi..... 19.789

.....  
În total..... Lei 7.131.289

Din suma datorată către Banca de Scont a României Sucurs. Tulcea  
 Lei 2.905.400.- se află în portofoliu nostru, acționate.

„ 165.100.- -----„----- Centralei.

Personalul fabricii și a moarei se compune din 4 funcționari și 15 oameni de serviciu (mecanici, mașiniști și salahori) cu un salariu anual de Lei 272.000.

Dl. Avramide este atribuit cu o sumă ce 6-7000 lei lunar cari sunt înregistrate la un cont special, și cari să plătesc fără nici un act de casă.

Impozitele către fisc le plătește lunar, are însă un litigiu cu care să judecă pentru impozitele din anul 1932. Suma plătită în anul trecut către fisc și comună este de Lei 70.791.

Pentru a face o justă evaluare a averii sale, este greu de stabilit, totuși după părerile specialiștilor moara și fabrica chiar în situația grea de azi ar valora cca. Lei 3.500.000. Marfă în depozit are în valoare de cca. Lei 3.500.000.

Datoria sa arată mai sus nu corespunde realității, întrucât la capitalul menționat trebuie adăugată dobânda și cheltuielile de judecată cari s-au ridicat la sume considerabile, având în vedere că de câțiva ani nu a mai plătit nici un fel de dobândă la majoritatea din creditori. Astfel nouă ne datorează în afară de capital 2.904.500 o dobândă de circa Lei 300.000. plus cheltuieli de judecată și protest circa Lei 70.000.

Dl. Adrian Avramide este un om foarte activ, conduce singur întreprinderea sa, de care se ocupă foarte serios, a redus personalul la minimum posibil și muncește alături de angajații săi pentru a face cât mai mari economii.

A cerut Tribunalului să beneficieze de legea pentru asanarea datoriilor agricole, nu beneficiază însă decât giranții săi Dnii Alexe și Albert Avramide, din care primul este debitor urban, iar al doilea debitor agricol.

Celelalte datorii înțelege să le aranjeze tot în felul arătat din cerea adresată direct D-Voastră. În caz că veți da curs favorabil cererii sale credem necesar a i se lua ipoteca asupra fabricii.

Alăturat vă înapoim cererea sa împreună cu 3 acte.

Vă rog să binevoiți a decide.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI  
 AGENȚIA TULCEA

Director  
 ss/. indescifrabil

Contabil,  
 ss/. indescifrabil

Tulcea, 21 iunie 1935

## DOMNULUI GUVERNATOR AL BĂNCII NAȚIONALE

1533  
SERVICIUL CREDITELOR

BUCUREȘTI<sup>28</sup>

Avem onoare a vă înainta odată cu aceasta în original oferta ce ne-a fost adresată de D-nii ADRIAN, ALEXE și ALBERT AVRAMIDE din Tulcea, angajați la Sediul ns. și vă aducem la cunoștință următoarele date:

1. Dnii Adrian, Alexe și Albert Avramide sunt angajați la Sediul nostru cu suma de Lei 2.904.500 creanță formată din mai multe efecte, având scadențele eșalonate între 1 Mai – 28 Iunie 1932, toate fiind semnate de Dl. Adrian Avramide ca principal obligat și de d-nii Alexe și Albert Avramide ca giranți, Prezentator Banca de Scont a României Sucursala Tulcea.

### 2. SITUAȚIUNEA CREANȚEI DIN PUNCT DE VEDERE AL CONTENCIOSULUI.

Această creanță a fost protestată la scadență și acționată în termen. Procesul a fost judecat în primă instanță la Tribunalul Tulcea, iar acum se afla la Curtea de Apel din Constanța cu termen de judecarea apelului la 2 Octombrie 1935.

Presupunând că la acest termen ne vom judeca și vom obține titlu executoriu, este puțin probabil că vom putea executa pe acești debitori pentru următoarele motive:

a./ Toți cei trei debitori au cerut beneficiul LEGII DE LICHIDARE A DATORIILOR DIN 7 APRILIE 1934, ca debitori agricoli.

b./ Avem certitudine că la acea dată când vom obține titlu executoriu, debitorul principal D-l ADRIAN AVRAMIDE, care este industriaș, va introduce cerere de CONCORDAT PREVENTIV. Dat fiind că procedura concordatului este foarte anevoioasă/vor fi amânări, contestații, apeluri etc./, cu siguranță că posibilitățile de executare vor fi amânate cu încă doi ani de acum înainte.

### 3. SITUAȚIUNEA CREANȚEI DIN PUNCT DE VEDERE AL LEGII LICHIDĂRII DATORIILOR DIN 7 APRILIE 1934.

a./ Principalul obligat Dl. Adrian Avramide nu beneficiază de lege. Nu poate fi încadrat în nicio categorie, cu toate că a făcut cerere de asanare.

b./ Ambii giranți D-nii ALEXE și ALBERT AVRAMIDE sunt agricultori și au vocațiune la avantajile acestei legi.

c./ Numiții debitori au depus la Administrația Financiară Tulcea ambele rate/15 Noembrie 1934 și 15 Mai 1935/. Prima rată am încasat-o conform instrucțiunilor Dvs.

### 4. SITUAȚIUNEA MATERIALĂ A DEBITORILOR

A./ Situațiunea D-lui ADRIAN AVRAMIDE, principalul obligat, în profesiune industriaș.  
ACTIV.

1 loc viran în Tulcea.....Lei 80.000.

Fabrică de cherestea și moară evaluate la.....Lei 3.500.000.

/Pentru această fabrică, dacă s-ar vinde silit s-ar putea obține mai mult de Lei 2.000.000./

Mărfuri în magazie ce se pot evalua la suma de .....Lei 800.000.

-----  
Total activ.....Lei 4.380.000.

#### PASIV.

Datoria la B.N.R. Tulcea.....Lei 2.904.500.

Alți creditori.....Lei 4.895.500.

-----  
Total pasiv.....Lei 7.800.000.

<sup>28</sup> Ibidem, p. 130-134.

Menționăm că atât creanța noastră cât și acelea a celorlalți creditori sunt creanțe chirografare.

În cazul unei executări silite, de la debitor nu putem încasa mai mult decât 25-35%.

#### B./SITUAȚIUNEA MATERIALĂ A GIRANȚILOR.

D-nii Alexe și Albert Avramide

##### ACTIV.

a. 1 vie în Com. Niculițel , jud Tulcea de 15 hectare,	
împreună cu instalațiunile și clădirile se poate evalua la...	Lei 500.000
b. 48 hectare teren arabil.....	Lei 490.000
c. 1 teren în orașul Tulcea.....	Lei 60.000
d. Imobile în orașul Tulcea.....	Lei 860.000

Total activ.....Lei 1.910.000

##### PASIV.

Creanța B.N.R. Tulcea.....Lei 2.904.500.

Ambii acești debitori beneficiind de avantajile Legii din 7 aprilie 1934, nu pot fi urmăriți decât în conformitate cu această lege.

Față de datele de mai sus, pentru această creanță găsim două modalități de lichidare.

Prima. Încadrarea acestei creanțe în prevederile Legii din 7 aprilie 1934 – Capitolul I / Pt. giranți/. În acest caz ar urma să înregistrăm valoarea redusă a acestei creanțe la Contul „EFECTELE DEBITORILOR AGRICOLI LICHIDABILE CONFORM LEGII” iar pentru reducerea de 50% trecută la stat să ținem evidență și în măsura în care vom încasa mai mult de 50%/ creanța redusă/ să credităm partida Statului.

A doua. Să se aprobe oferta D-lor Avramide, în care caz creanța ar rămâne să fie lichidată în 17 ani conform legii.

\*  
\* \*

Având în vedere cele arătate mai sus, din care rezultă situațiunea foarte complicată a acestei creanțe, pentru clarificarea ei, cu onoare vă rugăm să binevoiți a ne comunica rezoluțiunea dvs.

ss/. indescifrabil

Tabloul cu efectele scăzute în urmărire, restante,  
provenite din portofoliul Băncii de Scont a României Sucursala Tulcea  
și emise Administrației Centrale la 27 Ianuarie 1936  
(extras din anexa Raportului B.N.R. Tulcea către Guvernatorul Băncii Naționale a României  
din București nr. 564/27 Ianuarie 1936)<sup>29</sup>

Nr. crt.	Subscriitor	Scadența	Valoarea efectului	Dobânda	Cheltuieli			Obs.
					curente	amortizate		
						centrala	prof. /perd.	
11.	A. Avramide	14-4-932	900.000	261.520		3729	46.092	concordat prevenitiv
33	A. Avramide	28-4-932	100.000	22.064				--,,--
60	A. Avramide	1-5-932	100.000	22.005				--,,--
66	A. Avramide	5-5-932	200.000	43.856				--,,--
67	A. Avramide	5-5-932	375.000	82.229				--,,--
68	A. Avramide	5-5-932	34.000	7.455				--,,--
69	A. Avramide	5-5-932	34.000	5.263				--,,--
113	A. Avramide	23-5-932	81.500	17.586				--,,--
148	A. Avramide	2-6-932	400.000	83.533				--,,--
149	A. Avramide	2-6-932	290.000	62.012				--,,--
210	A. Avramide	23-6-932	250.000	52.438				--,,--
211	A. Avramide	23-6-932	150.000	31.463				--,,--

Tulcea, 16 Iunie 1937.

1313  
„Serv. SCONTULUI”

**Domnului Guvernator al Băncii Naționale**

**BUCUREȘTI**<sup>30</sup>

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că principalul obligat ADRIAN AVRAMIDE, comerciant în orașul Tulcea, câștigând procesul intentat de noi, prin respingerea recursului i s-a recunoscut concordatul solicitat obligându-se să plătească 20% în zece ani fără procente.

Suma pentru care este debitor de Lei 2.943.500, plus Lei 120.000 creanțe provenite din reescontul Băncii de Scont a României S.A. și care actualmente se găsesc la Dv. fiind remise încă de la 27 Ianuarie 1936 cu scris. No. 504, cu ocazia încheierii convențiunii cu acest prezentator.

<sup>29</sup> Ibidem, p. 207.

<sup>30</sup> Ibidem, p. 342.

Vă rugăm să binevoiți a dispune trimiterea acestor cambii Sediului nostru, sau să ne comunicați ce sumă să încasăm pentru ratele restante, pentru care subscriitorul s-a prezentat să le achite la ghișeu nostru.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI  
AGENȚIA TULCEA

**BIBLIOGRAFIE**

- \*\*\* Serviciul județean Tulcea al Arhivelor Naționale, fond Primăria Tulcea, Colecția Registrele Stării civile.
- \*\*\* Serviciul județean Tulcea al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura județului Tulcea.
- \*\*\* *Raport al B.N.R. Tulcea către Guvernatorul Băncii Naționale a României din București nr. 694/8 februarie 1936, în Copierul Special rapoarte B.N.R. no. 962/1934*
- \*\*\* *Raport al B.N.R. Tulcea către Guvernatorul Băncii Naționale a României din București nr. 2134/8 13 iulie 1934, în Copierul Special rapoarte B.N.R. no. 962/1934*
- „Viitorul”, XXIX, nr. 8998, ian. 1938
- DIMA, L. 2012, *File din istoria orașului Tulcea: Familia Avramide*, în „Analele Dobrogei”, S.N. X-XIII, 2009.
- POSTELNICU, V. 2000, *Date și considerații privind industria județului Tulcea în perioada 1918-1944 (II)*, în „Steaua Dobrogei”, nr. 6-7.



**Fig. 1. Adrian Avramide și George Scultety, prieten de familie**  
(fotografie din arhiva personală Chilina Reva)

Matricola	19413	Unitatea	C-1.B.
Numele	AVRAMIDE	Pronumele	ADRIAN
Porecla			
Născut în anul	1894	luna	februarie
Comuna	Tulcea	Raionul	Tulcea
Regiunea	Galati		
Fiul lui	Păre	și al	Elvira
Comuna	Tulcea	Raionul	Tulcea
Regiunea	Galati		
Ocupația la data arestării:	profesor		
Ocupația în trecut:	Industria		
Studii:	Sc. Sup. Com. și Econ.		
Starea materială la data arestării	Nr.		
Starea materială în trecut	1. Moștenitorii și fabrica de cherest.		
Starea civilă	Necăsătorit	Originea socială	Burghez.
Apartenența politică la data arestării	Nr.	în trecut	P.N.L.
Nr. Deciziei sau Procesul-Verbal de Internare	Nr. Adresei și Autorității care l-a depus	Motivul Internării	Durata Internării
14/52	455. Reg. Galati Nr. 23.365 din 7-11-52	Membru al Comitetului P.N.L.	6 luni.
Internarea începe la:	16 VIII 52	Expiră la:	16 VII 53
Majorări (reduceri):			
Esiri provizorii:			
Reprimări:			
Esiri definitive:	10893 Dab. si dimerului partat p. 10894		

Fig. 2. Fișa matricolă penală a lui Adrian Avramide

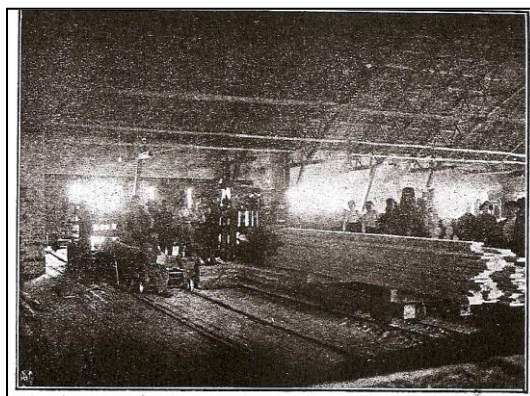
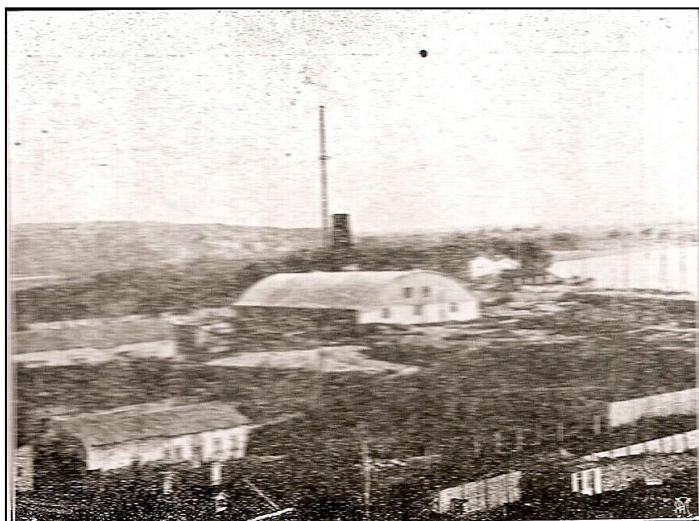
(<http://86.125.17.36/fisapenala.php?file=f%3A%5Cweb%5CFise+matricole+penale+-+detinuti+politici%5CA%5CA+04.+Ardelea+-+Azoitei%5CAvramide+Adrian+A%2FP1260484.JPG>)

Matricola	19413	Unitatea	C-T. Hăcărăș
Numele	AVRAMIDE	Pronumele	ADRIAN
Porecla			
Născut în anul	1894	luna	februarie
Comuna	Tulcea	Raionul	Tulcea
Regiunea	Galati		
Fiul lui	Păre	și al	Elvira
Comuna	Tulcea	Raionul	Tulcea
Regiunea	Galati		
Ocupația la data arestării:	profesor		
Ocupația în trecut:	Industria		
Studii:	Sc. Sup. Com. și Econ.		
Starea materială la data arestării	f. auz		
Starea materială în trecut	1. Moștenitorii și fabrica de cherest.		
Starea civilă	Necăsătorit	Originea socială	Burghez.
Apartenența politică la data arestării	Necăsătorit	în trecut	P.N.L.
Nr. Deciziei sau Procesul-Verbal de Internare	Nr. Adresei și Autorității care l-a depus	Motivul Internării	Durata Internării
14/52	455. Galati	P.N.L.	60 luni
Internarea începe la:	16.8.52	Expiră la:	16.8.57
Majorări (reduceri):			
Esiri provizorii:			
Reprimări:			
Esiri definitive:	10893 Dab. si dimerului partat p. 10894		

Fig. 3. Fișa matricolă penală a lui Adrian Avramide

(<http://86.125.17.36/fisapenala.php?file=f%3A%5Cweb%5CFise+matricole+penale+-+detinuti+politici%5CA%5CA+04.+Ardelea+-+Azoitei%5CAvramide+Adrian+A%2FP1260482.JPG>)





**Fig. 4. Fabrica de cherestea și moara lui Adrian Avramide**    **Fig. 5. Interiorul Fabricii de cherestea**  
(Apud *Monografia Camerei de Comerț și Industrie Circ. XI Tulcea, întocmită cu ocazia aniversării a 50 de ani de la realipirea Dobrogei, La Patria Mamă*, octombrie 1928, p.15-16).



**Fig. 6. Fostul sediu al B.N.R. filiala Tulcea (1928-1999)**  
(fotografie din Arhiva ICEM Tulcea)

## POPULAȚIA ORAȘULUI TULCEA. UN ADEVĂRAT MOZAIC ETNIC ȘI CULTURAL

Ligia DIMA\*

### THE POPULATION OF TULCEA. A TRUE ETHNIC AND CULTURAL MOSAIC

#### Abstract:

*The charm of Tulcea city comes not only from the few historical buildings that still exist today, but also because in this city harmoniously coexist over ten ethnic groups. Until 1880 the town was divided in ethnic districts. These districts were: the Russian, the Turkish, the Armenian, the Greek, the German and the Bulgarian. Even though the city has undergone transformation, these ethnic groups still exist, which gives the city its charm of yesteryear.*

*Each of these ethnic groups tries to preserve their customs, language, traditions, religion, passing them from generation to generation. Despite differences large or small, there has always been harmony here. It is a delight for anyone who gets in Tulcea city. You can see the festival of multiethnic film.*

\*

**Keywords:** Tulcea, city, population, multiethnic, multicultural, community

**Cuvinte cheie:** Tulcea, oraș, populație, multiethnic, multicultural, comunitate

Așezată între două cotituri ale Dunării, localitatea Tulcea este întinsă pe șiruri de dealuri ale căror prelungiri spre N se pierd în țărmul drept al Dunării, înfățișând călătorului, de pe vasele ce alunecă pe apele fluviului, o priveliște din cele mai frumoase. Puține orașe aflate de-a lungul țărmurilor dunărene se bucură de o așezare atât de pitorească.

Orașul Tulcea, pe lângă însemnătatea sa actuală de capitală de județ și de port însemnat la Dunărea de Jos, mai prezintă un interes deosebit pentru rolul ce l-a jucat, ca oraș și cetate strategică, încă din cele mai vechi timpuri<sup>1</sup>.

Sub denumirea de Tulcea, localitatea apare pomenită pentru prima dată în anul 1506, într-un registru vamal otoman. După această dată, orașul Tulcea apare menționat într-o serie de lucrări și documente otomane, precum firmanul adresat în 1512 de viitorul sultan Selim I comandantului cetății Chilia, condica vamală a Tulcei – care consemnează intensă activitate economică din anii 1515-1517 –, regulamentele vamale ale porturilor dobrogene din 1520<sup>2</sup>, în impresiile de călătorie ale călătorului turc Evlia Celebi, din anul 1650, și în lucrarea italianului Matteo Gondola, din 1674<sup>2</sup>.

Pentru reconstituirea Tulcei medievale interesante sunt mărturiile rămase de la călătorii străini Mihail Bay și Gaspar Papai, solii lui Rakoczy II la hanul tătarilor din Crimeea, care, „trecând prin Tulcea în anul 1705, văd în oraș o cetate mică, zidită pe o stâncă de pe malul

\* Conservator - Muzeul de Istorie și Arheologie/Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

<sup>1</sup> T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia orașului Tulcea, trecut, prezent și viitorul său*, Constanța, 1928, p. 58.

<sup>2</sup> A. Stănică, *Tulcea. Un centru economic la Dunărea de Jos în secolul al XVI-lea*, în „Peuce”, S.N. 2 (XV), 2004, p. 199-201.

<sup>2</sup> G. Borandă, *Porturi dobrogene. Scurt istoric*, în „Analele Dobrogei”, Anul III, Nr. 1, 1997, p. 125.

Dunării, ce păzește un braț al Dunării ca să nu poată trece corăbiile fără de veste din Dunăre în Marea Neagră și din Marea Neagră în Dunăre”<sup>4</sup>.

Georg Lauterer (1745-1784), într-o călătorie a sa făcută cu prilejul unui transport de mărfuri, descrie orașul Tulcea ca pe „o localitate destul de mare, cu o cetate cu 4 turnuri, zidită pe o stâncă ce se înalță în Dunăre; acolo se află totodată și o vamă principală, unde trebuie să plătească toate corăbiile care vin de la Galați sau coboară de alt undeva pe Dunăre la vale. Am fost opriți și noi și, cu toate că am arătat firmele noastre și chitanțele noastre și de la vama din Belgrad, totuși, am fost nevoiți să ne luptăm mult pentru libera noastră trecere. Numaidecât mai sus de Tulcea, unde Dunărea face o cotitură mare în țărmul drept, se mai găsesc încă, pe amândouă malurile, rămășițele podurilor, unde, în timpul ultimului război cu rușii (1768-1774) turcii au avut un pod de vase, peste care armata a trecut urmând pare-se drumul care duce prin mlaștină, în patru ceasuri, la Ismail și de acolo mai departe la Bender și Hotin. Cursul repede din Regiunea Tulcea, apoi intrarea piezișă în canalul Sulina sunt greutățile cele mai importante pentru navigatori, care de altfel se află în afară de orice pericol în aceste ape înguste și adânci. Șăici și corăbiile de război inamice nu pot îndrăzni să se arate în fața Tulcei, unde Dunărea este lată de vreo sută cincizeci de stânjani, în timp ce în brațul Sulina adeseori este lată de 40 de stânjani”<sup>5</sup>.

Generalul Alexandre de Langeron, în descrierea campaniilor din 1788 și 1789 ale rușilor contra turcilor, descrie momentul când rușii ajung în fața Tulcei, la 1/12 noiembrie: „un oraș foarte mare, foarte atrăgător, foarte bogat, clădit pe malul drept al Dunării. După o luptă ușoară, în cursul căreia au fost distruse câteva vase turcești, a fost ocupat orașul părăsit de turci, în care s-au găsit o mare mulțime de magazine cu alimente, grâu, fructe uscate, furaje, piese de artilerie, chesoane cu praf de pușcă și cu ghiulele, pe care turcii, în orbirea lor sau prostia lor, nu s-au gândit să le distrugă”<sup>7</sup>. Același general, în relatările sale cu privire la războiul ruso-turc din 1806-1812, descrie orașul Tulcea ca fiind „așezat la 18 verste de Izmail, pe malul drept al brațului inferior al Dunării. Ea se ridică în amfiteatru de-a lungul fluviului și la o verstă de oraș sunt munți acoperiți de păduri. Așezarea Tulcei este încântătoare: înconjurată de grădini, de livezi care se întind de-a lungul Dunării; ceva mai jos de oraș se află o insulă împădurită și plină de grădini. În fața Tulcei, Dunărea este foarte repede și agitată de vârtejuri care împiedică să mergi în susul apei, chiar fără obstacole militare. La o verstă mai sus de oraș, la un cot pe care îl face Dunărea, turcii aveau două redute puternice și o redută la cinci verste mai jos, la despărțirea celor două brațe, Sulina și Sf. Gheorghe. Orașul era înconjurat cu o întăritură și avea o cetate de piatră cu patru turnuri”<sup>8</sup>.

O notiță apărută la 1847 într-un jurnal austriac menționează la Tulcea o populație amestecată de turci, bulgari, români, cazaci zaporojeni, lipoveni din Basarabia și Moldova, greci din arhipelag și greci ionieni. În scurt timp, Tulcea devine orașul cel mai important al Dobrogei, datorită construcțiilor navale favorizate de prezența „frumoaselor păduri de stejar” din vecinătate, fenomen atestat de Louvrières, viceconsul francez la Tulcea, într-un raport din 22 decembrie 1856.

La 1847 se înființează primul șantier naval. Într-un raport de la 1 septembrie 1848, al polonezului Korsak, se aprecia construirea de nave ca fiind „considerabilă”; vase comerciale fluviale, până la 300 tone, sunt construite cu lemn din pădurile statului, obținut aproape gratuit. Întreprinderea aparținea unor greci din Tulcea, care, în lipsa unei legislații otomane adecvate, au devastat pădurile din împrejurimi, silind guvernul otoman să interzică, la 1865, construirea altor nave<sup>9</sup>.

Cel mai important moment din istoria Tulcei este reprezentat de integrarea Dobrogei în hotarele statului român, după secole de despărțire. După 14 Noiembrie 1878, guvernul, în frunte cu prim-ministrul liberal Ion C. Brătianu, s-a ocupat de tot ceea ce privea această „nouă” provincie a țării.

<sup>4</sup> \*\*\* *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, Editura Academiei Române, București, p. 514.

<sup>5</sup> \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române*, vol. X, Partea I, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 328-329.

<sup>7</sup> \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române*, vol. X, Partea II, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 946.

<sup>8</sup> \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române în Secolul al XIX-lea*, S. N., vol. I, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 323.

<sup>9</sup> T. Mateescu, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, 1984, p. 396.

„Dobrogea este pentru noi nu numai o nouă provincie, ci și o nouă cale de prosperitate și de înăvuție” titra presa la acea vreme<sup>10</sup>.

În ceea ce privește dinamica populației dobrogene de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea, constatăm că aceasta a depins direct de structura economică și organizarea social-politică a societății<sup>11</sup>. Statisticile elaborate în perioada interbelică reflectă modificări demografice importante, acestea fiind rezultatul unor stimuli economici, spirituali și administrativi diferiți ca scop și intensitate. În orașul Tulcea au conviețuit, și conviețuiesc, peste zece etnii (români, bulgari, ruși, lipoveni, turci, tătari, evrei, armeni, greci, germani, italieni, sârbi, unguri, cehoslovaci, țigani), toate încercând, pe cât posibil, să-și păstreze limba, tradițiile și obiceiurile.

În anul 1878, populația orașului Tulcea număra 17.518 locuitori dintre care 6.244 bulgari, 5.304 români, 1.876 ruși, 1.736 lipoveni, 324 greci, 304 evrei, 224 tătari, 370 turci, 160 armeni și 976 alte naționalități. Pentru a face o comparație privind structura etnică prezentăm o statistică a populației județului Tulcea pentru perioada 1880-1900<sup>12</sup>:

	1880	1885	1890	1895	1900
<b>Români</b>	25.248	29.886	32.593	38.555	50.243
<b>Bulgari</b>	21.402	21.851	24.671	24.668	26.617
<b>Turci</b>	5.322	4.624	5.014	8.308	3.588
<b>Tătari</b>	4.408	5.336	3.828	-	1.944
<b>Țigani</b>	706	840	823	-	1493
<b>Ruși</b>	8.313	17.812	21.022	22.331	13.431
<b>Lipoveni</b>	9.170	-	-	-	12.055
<b>Greci</b>	4.360	4.694	5.292	6.697	4.748
<b>Armeni</b>	756	889	694	753	902
<b>Evrei</b>	2.962	3.206	3.253	3.291	2.147
<b>Germani</b>	2.955	3.129	2.683	3.936	4.233
<b>Alte naționalități</b>	183	476	1.188	1.363	2.327
<b>TOTAL pe județ</b>	<b>85.685</b>	<b>92.246</b>	<b>101.061</b>	<b>109.902</b>	<b>124.429</b>

Datele prezentate indică un amestec de naționalități, element ce a conferit farmec orașului în trecut. Această diversitate etnică se explică prin atracția față de comerțul portuar al grecilor, armenilor și evreilor, imigrarea masivă a bulgarilor din Rusia și sudul Basarabiei și rezistenței românilor în spațiul orașului de-a lungul îndelungatei dominații otomane.

În primii 15 ani după integrarea Dobrogei în statul român, populația orașului stagnează, atingând doar 17.355 locuitori la 1890. Între anii 1907-1908, sub prefectul I.C. Atanasiu, populația era de 19.575 locuitori, repartizată astfel: 4.792 români, 4.097 bulgari, 3.088 ruși, 1.899 evrei, 2.134 lipoveni (cu și fără popă), 1.233 greci, 340 turci, 274 germani, 267 armeni, 212 țigani turciți, 190 tătari, 101 țigani creștini, 23 italieni, 29 găgăuzi, 317 alte naționalități.

În urma datelor înregistrate la Recensământul General al Populației României din 1899, se observă o creștere de 38% a numărului de locuitori ai județului Tulcea, în comparație cu anul 1859. Sporul populației nu s-a produs cu o intensitate egală în toate părțile țării. Dintre cele patru diviziuni geografice, Dobrogea pare a înfățișa sporul cel mai mare căci, numai în 15 ani, de la 1884 până la 1899, populația a crescut cu 49% (sau 3% pe fiecare an).

Între anii 1897-1901 situația nou-născuților în județul Tulcea se prezenta astfel: 1897 – 2.655, 1898 – 2.033, 1899 – 3.020, 1900 – 2.029, 1901 – 2.959. Media: 2.539 nou-născuți/ an.

<sup>10</sup> „Românul”, XXII, f. 4, 5 septembrie 1978; apud S. Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947. Vol. I (1878-1916)*, Bibl. Tomitana II, MINA Constanța, 1999, p. 79.

<sup>11</sup> R. Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Editura on-line Semănătorul, Tulcea, 2009, p. 4.

<sup>12</sup> M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București, 1904, p. 904.



Cifrele medii raportate la populația din 1899 dau ca proporție de creștere naturală pentru județul Constanța 1,6% locuitori, pentru Tulcea 2%, 1,8% pentru întreaga Dobroge.

Numărul locuitorilor din județul Tulcea era în 1899 de 126.752, la o suprafață de 8.629 km<sup>2</sup>, rezultând o densitate de 14,7 locuitori pe km<sup>2</sup>. Dacă vorbim de repartitia populației urbane, 40.286 locuitori, la Tulcea erau 18.834 locuitori, restul de 21.452 locuitori fiind în celelalte orașe ale județului<sup>13</sup>.

Statisticile elaborate de autoritățile orașului scot în evidență următorul tablou al mișcării populației în anul 1907:

	Nașteri		Total	Morți		Total	Căsătorii
	Băieți	Fete		Bărbați	Femei		
<i>Români</i>	108	110	218	94	62	156	148
<i>Bulgari</i>	49	56	105	61	43	104	95
<i>Ruși</i>	104	90	194	65	31	96	134
<i>Turci</i>	7	10	17	9	11	20	10
<i>Tătari</i>	7	5	12	7	-	7	6
<i>Greci</i>	11	20	31	14	15	29	5
<i>Lipoveni</i>	33	26	59	29	20	49	8
<i>Germani</i>	2	6	8	3	5	8	6
<i>Italiani</i>	-	1	1	-	-	-	-
<i>Armeni</i>	-	-	-	5	-	5	4
<i>Evrei</i>	28	24	52	13	17	30	26
<i>Găgăuți</i>	-	-	-	-	-	-	-
<i>Țigani creștini</i>	1	1	2	-	-	-	-
<i>Alții</i>	4	6	10	8	5	13	2
<b>TOTAL general</b>	<b>354</b>	<b>353</b>	<b>707</b>	<b>308</b>	<b>229</b>	<b>537</b>	<b>444</b>

Din datele prezentate se observă majoritatea relativă a românilor, dar și raportul pozitiv între numărul nașterilor și cel al morților. Rușii se situau pe locul doi în privința natalității și căsătoriilor, în timp ce bulgarii, germanii și grecii se aflau într-o stagnare evidentă, iar turcii erau înregistrați cu o situație negativă<sup>14</sup>.

Din punct de vedere etnic, județul Tulcea avea în 1907 un număr de 59.816 români, 33.087 bulgari, 16.152 ruși, 10.849 lipoveni popovi, 3.777 lipoveni bespopovi, 4.788 greci, 4.123 germani, 3.131 evrei, 3.916 turci, 1.909 tătari, 2.365 găgăuți, 1.498 țigani creștini, 576 țigani turciți, 1.071 armeni, 1.071 italieni și 1.231 din rândul altor naționalități. Dintre aceștia în orașul Tulcea locuiau 4.754 români, 4.045 bulgari, 13 găgăuți, 325 turci, 175 tătari, 1.305 greci, 3.517 ruși, 274 țigani turciți, 126 țigani creștini, 623 lipoveni popovi, 1.548 lipoveni bespopovi, 262 armeni, 1.773 evrei, 280 germani, 27 italieni și 318 din rândul altor naționalități.

În anul 1908 populația orașului era estimată la 19.575 de locuitori, conform celor prezentate în *Expunerea județului Tulcea* a prefectului I.C. Atanasiu, pentru ca 5 ani mai târziu, în *Statistica* din 1913, să se constate o creștere a populației până la 21.727 locuitori.

Aceste statistici ne oferă o imagine clară asupra mișcării populației și creșterilor numerice minore înregistrate de orașul Tulcea, asemănătoare în perioada anilor 1900-1918, într-o provincie în care ținta colonizărilor rămâne mediul rural. În perioada de până la Primul Război Mondial constatăm o dezvoltare deosebită a orașului, concretizată prin extinderea perimetrului de locuire, construirea de edificii publice și particulare, punerea bazelor industriei, creșterea numărului populației.

<sup>13</sup> \*\*\* *Enciclopedia de istorie a României*, Ediția a III-a, Editura Meronia, București, 2000, p. 34-44.

<sup>14</sup> R. Limona, *op. cit.*, p. 133.

Mergând cu analiza sociologică spre anii 1920, pe baza documentelor de arhivă constatăm că în orașul Tulcea existau 16 comercianți (4 greci, 3 ruși, 1 bulgar, 1 român, 1 evreu, 1 armean, 5 aparțineau statului) și 81 de proprietari de pământ (53 români, 13 bulgari, 10 ruși, 3 evrei, 1 grec, 1 turc).

Recensământul realizat de autoritățile comuniste în 1948 indica cifra de 20.769 persoane, împărțite în 13.321 români, 2.867 ruși, 613 turci, 2.695 lipoveni, 595 evrei, 72 germani, 378 greci, 159 bulgari, 4 unguri, 21 armeni, 96 din rândul altor naționalități.

Recensământul general din anul 1956 identifica un număr de 24.639 locuitori în Tulcea și 223.719 în județ. Populația orașului cuprindea 17.213 români, 5.259 ruși, 647 turci, 431 ucraineni, 302 evrei, 57 germani, 177 bulgari, 84 tătari, 51 țigani, 215 greci, 42 armeni, 28 maghiari, 21 sârbi și 118 din rândul altor naționalități<sup>15</sup>.

În ceea ce privește recensământul din anul 2002, constatăm că orașul Tulcea număra 91.875 locuitori, împărțiți în 84.773 români, 2.560 lipoveni, 1.274 turci, 1.260 romi, 615 ucraineni, 569 ruși, 412 greci, 149 tătari, 69 maghiari, 56 germani, 32 bulgari, 20 evrei, 10 croați, 9 slovaci, 7 polonezi, 7 armeni, 25 italieni și 28 reprezentanți ai altor etnii<sup>16</sup>. După cum putem observa din acest recensământ, populația minorităților etnice din orașul Tulcea scade simțitor. Cu toate acestea, membrii acestora fac eforturi pentru a păstra limba, obiceiurile și portul tradițional. Și azi, ca și ieri, încă se mai vorbește despre cartierul unde trăiesc cei mai mulți ruși-lipoveni, cartierul unde mai trăiesc încă familii de greci, turci sau tătari. Azi putem vorbi despre festivaluri de muzică (Festivalul Minorităților Naționale *Serbările Deltei*, Festivalul Internațional de Folclor pentru Copii și Tineret *Peștișorul de Aur*) și film (Săptămâna Filmului Interetnic) unde etniile au ocazia să-și prezinte, cu mândrie, prin cântece și dansuri, atât limba pe care o vorbesc, cât și costumele populare tradiționale pe care le poartă în ocazii specifice.

Majoritatea comunităților etnice tulgene (bulgarii, rușii-lipoveni, grecii, ucrainenii, turcii, tătarii) au sedii proprii, unde au loc întâlniri între membrii comunității, se prezintă filme în limba maternă, se organizează seri tematice, dar și pregătiri pentru ansamblurile proprii care au menirea de a participa la diversele festivaluri din țară și străinătate. Mai mult decât atât, există profesori care ajută copii comunității să învețe corect limba moștenită de la părinți, iar în cadrul Inspectoratului Școlar Județean Tulcea există un inspector pentru minorități și un inspector pentru rromi, care autorizează și monitorizează activitățile culturale ale comunităților etnice din oraș.

**Comunitatea elenă** organizează cursuri de limbă greacă pentru copii (din 2000), ansamblul de dans *Elpis* este prezent la evenimentele organizate în orașul Tulcea dar și în țară, participă la *Săptămâna Filmului Interetnic* - organizat în fiecare an cu sprijinul Primăriei orașului. De asemenea, anual, pe data de 25 martie comunitatea sărbătorește Ziua Națională a Republicii Elene.

**Comunitatea rușilor lipoveni** organizează Școala de duminică, cursuri de conversație în limba rusă, cursuri de dans clasic și prezintă cinefililor, la sediul comunității, săptămânal, câte un film rusesc. Ansamblurile *Lotca*, *Molodțî*, *Male Necrasovți* sunt, de altfel, foarte cunoscute și apreciate la nivel local și național pentru cântecele și dansurile lor specifice. Și ei sărbătoresc în fiecare an Ziua Rusiei.

**Uniunea Ucrainenilor din România** - filiala Tulcea organizează cursuri gratuite de limbă ucraineană (din anul 2010). Faima ansamblului de dans și cântec *Zadunaiska Sici* a depășit de mult granițele țării.

**Uniunea Democrată Turcă** - filiala Tulcea organizează cursuri de limbă turcă, iar ansamblurile folclorice *Tuna* și *Kaynanalar* participă în mod constant la *Săptămâna Filmului Interetnic*.

**Uniunea Armenilor din România, Comunitatea Evreilor, Forumul Democrat al Germanilor, Comunitatea Italiană, Alianța pentru Unitatea Rromilor** au, de asemenea, câte un reprezentat pentru orașul Tulcea.

---

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 144-145.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 145-146.



**Comunitatea Bulgară** - filiala Tulcea este mai activă în comuna Lunca, membrii săi organizând diverse acțiuni la care participă atât localnicii, cât și oaspeți din țară. Ansamblul de dansuri și cântece al comunității participă la Săptămâna Filmului Interetnic.

Din toate cele prezentate în rândurile de mai sus, putem observa preocuparea tuturor grupurilor etnice pentru păstrarea limbii, obiceiurilor și tradițiilor.

De altfel, la Tulcea, autoritățile administrației publice au susținut permanent comunitățile minoritare. Astfel, în oraș a fost amenajat un Parc al Minorităților, unde se regăsesc monumente bust ale unor personalități ce aparțin acestor etnii. În anul 2008, pentru comunitatea turcă a fost ridicat bustul lui Mustafa Kemal Atatürk – primul președinte al statului modern turc, considerat întemeietorul Turciei moderne. În luna martie 2011, alături de bustul acestuia, a fost ridicat bustul poetului Serghei Esenin, reprezentând comunitatea rușilor-lipoveni. În luna iunie 2011, în cinstea comunității ucrainenilor, a fost ridicat bustul poetului Taras Șevcenko.

Putem constata, cu ușurință, că în orașul Tulcea toate aceste grupuri etnice trăiesc în armonie, bucurându-se împreună de toate sărbătorile și festivalurile la care participă. Dintre acestea amintim *Zilele dedicate orașului Tulcea*, ce se desfășoară în fiecare an între 12 și 15 august. Atunci, în acea animație de pe faleză Dunării, dar și din Piața Civică, se poate observa cel mai bine diversitatea populației tulcene.

Putem concluziona că minoritățile s-au integrat perfect în comunitatea locală, devenind o componentă activă a societății tulcene.

## BIBLIOGRAFIE

- \*\*\* *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, Editura Academiei Române, București.
- \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române*, 2000, vol. X, Partea I, Editura Academiei Române, București.
- \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române*, 2000, vol. X, Partea a II-a, Editura Academiei Române, București.
- \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române în Secolul al XIX-lea*, 2004, Serie Nouă, vol. I, Editura Academiei Române, București.
- \*\*\* *Călători Străini despre Țările Române în Secolul al XIX-lea*, 2005, Serie Nouă, vol. II, Editura Academiei Române, București.
- \*\*\* *Enciclopedia de Istorie a României*, 2000, Ediția a III-a, Editura Meronia, București.
  
- ATANASIU, A. 2008, *Dobrogea sub administrația otomană. Constanța și Tulcea – studiu de caz*, în „Dobrogea 1878-2008”, Editura Ex-Ponto, Constanța, p. 125-138.
- BORANDĂ, G. 1997, *Porturi dobrogene. Scurt istoric*, în „Analele Dobrogei”, Anul III, Nr. 1, p. 125-128.
- CORHAN, A. 2005, *De la Aegyssus la Tulcea*, în C. Brătescu, *Studii, Cercetări, Comunicări*, An I, Nr. 1, Tulcea, p. 5-8.
- COJOC, M. 2000, *Dobrogea în rapoartele diplomației europene. Considerații geostrategice (1877-1879)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Militare Române 1999”, Tom II, Editura Campaniei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, Constanța, p. 141-146.
- COTEȚ, P., POPOVICI, I., SIMION, G. 1975, *Ghid turistic*, București.
- IONESCU, M.D. 1904, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București.
- LASCU, S. 1999, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947. Vol. I (1878-1916, Bibl. Tomitana II, MINA Constanța.*
- LIMONA, R. 2009, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Editura on-line Semănătorul.
- MATEESCU, T. 1984, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, p. 395-400.
- STĂNICĂ, A. 2004, *Tulcea. Un centru economic la Dunărea de Jos în secolul al XVI-lea*, în „Peuce”, S.N. 2 (XV), p. 199-206
- VOICU, T., COTOVU, B., CONSTANTINESCU, P. 1928, *Monografia orașului Tulcea, trecut, prezent și viitorul său*, Constanța.



*Parcul minorităților Tulcea (fotograf Gabriel Dincu)*



*Casă bulgărească, 1846 (str. Călugăreni, nr. 30)*



*Casă armenescă, 1846*  
(str. Concordiei nr. 22)



*Casă turcească*  
(str. Nicopol nr. 4)



*Casă turcească*  
(str. Bucovinei nr. 4)

(Fotografii preluate din: *Raionul Tulcea. Ghidul Turistic Monografic*, manuscris, 1958,  
autori: Haralambie Marin, Grigore Cuculis, Aurel Munteanu)



## EVOLUȚIA POLITICĂ A JUDEȚULUI TULCEA ÎN ANUL 1946. ASCENSIUNEA PARTIDULUI COMUNIST

Constantin CHERAMIDOGLU\*

### POLITICAL DEVELOPMENT OF TULCEA COUNTY IN 1946. THE ASCENT OF THE COMMUNIST PARTY

#### Abstract:

*The year 1946 brought an intensification of political parties' activity which aimed to assure the voters' confidence for the first elections after the war. Through its activists, the Romanian Communist Party succeeded to monopolize the state, to supervise the mass organizations, the social and the professional groups, which it then directed to its ideology. The organization of elections in Tulcea combined propaganda actions with pressure measures against the opponents and reached the apogee during the elections day by removing the opposition members from the polling station. The archive documents show the methods by which the Romanian Communist Party assured its control over the whole county of Tulcea.*

\*

**Keywords:** elections, communist, Tulcea, policy, administration

**Cuvinte cheie:** alegeri, comunist, Tulcea, politică, administrație

Viața politică din județul Tulcea nu se deosebește în linii mari de restul țării, dar are totuși unele accente specifice. Apropierea de U.R.S.S., ca și prezența unei minorități slave importante, au impus unele atitudini deosebite ale liderilor politici ce abordau viața politică a regiunii. Partidul Comunist, deși respecta organizarea teritorială pe județe, avea și o structură superioară, comitetul regional, care coordona activitatea secțiilor ce compuneau organizațiile județene de partid. Datorită importanței zonei, aici au fost aduși să lucreze conducători importanți ai P.C.R. ca Nicolae Ceaușescu, Miron Constantinescu, Vasile Vâlcu și alții. Cu o activitate mai slabă decât a celor de la Constanța, comuniștii tulcenii au fost monitorizați îndeaproape de organele regionale din Dobrogea, așa cum se vede din documentele de partid pe care le vom cita mai jos. Obținerea unui rezultat favorabil la alegeri, dar mai ales câștigarea efectivă a populației de partea lor, au fost scopurile urmărite cu tenacitate de comuniști.

Pentru înțelegerea evoluției politice a acestei zone, vom analiza situația economică din acea vreme, activitatea organizațiilor sindicale dar și a noilor formațiuni politice apărute după război, cele mai multe sub influența și chiar conducerea comuniștilor. Aprecierile asupra opțiunilor politice exprimate la alegerile din toamna anului 1946 trebuie să aibă la bază cunoașterea situației concrete în care trăia și gândea populația județului Tulcea în acei ani.

Prezentând situația aprovizionării populației în luna ianuarie 1946, prefectul județului Tulcea, Mihail Gioga, spunea: „prețurile la alimente cresc vertiginos, de la o zi la alta, aceasta

---

\* Consilier superior la Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale.

din lipsă de mărfuri, mijloace de transport și mai ales din dorința de îmbogățire a negustorilor speculanți”. Chiar și la articolele raționalizate nu se putea acoperi necesarul populației, iar unele lipseau cu desăvârșire de pe piață. Cităm mai departe: „Grâul este insuficient, din care cauză pâine se face puțină și alte zile deloc, așa că aceasta provoacă aglomerația la brutării a populației urbane, căci fiecare caută să capete mai întâi pâine, spre a nu rămâne fără hrană. Aceeași aglomerație se întâmplă și la mălai, în zilele când nu este pâine, deoarece se distribuie mălai, pentru întregul oraș, numai la una sau două prăvălii, așa că fiecare pierde câteva ceasuri și chiar toată ziua ca să-și poată căpăta rația, pe lângă că sunt expuși a se îmbolnăvi, stând atâtea ore în frig, umezeală și chiar zăpadă și ploaie, când este”<sup>1</sup>.

Dacă în ianuarie pâinea se făcea din grâu – în cinci zile pe săptămână, în luna martie situația s-a mai înrăutățit, după cum vedem din raportul prefectului către Inspectoratul general administrativ, circ. IV-a Constanța: „Fabricarea pâinii se face în cantități mici și se distribuie populației de două ori pe săptămână, iar în restul zilelor din săptămână, făina de porumb. Aprovizionarea populației cu carne de vită și porc se face cu mare greutate, în cantități mici, din care cauză majoritatea populației nu poate căpăta nimic. Cartofii, pe piață, lipsesc completamente, iar în mod clandestin se vând la prețul de 2.000 lei kg”. Ni se oferă și o explicație pentru penuria de alimente: „Lipsa alimentelor de pe piață se datorește faptului că trupele sovietice cazate pe raza acestui județ se aprovizionează cu alimente tot din acest județ”<sup>2</sup>.

Lunile următoare nu aduc o îmbunătățire a situației, astfel că raportul din 8 iulie 1946 constata: „Fabricarea pâinii se face în cantități mici, de rea calitate, se vinde la prețul de 1.200 lei bucata și se distribuie populației de două ori pe săptămână, iar în cele mai multe cazuri o singură dată pe săptămână. Făina de porumb se distribuie pe baza cartelelor, dar și aceasta lipsind, populația este nevoită să o cumpere din comerț la prețul de 3.500 lei kg”<sup>3</sup>.

Deteriorarea situației se continuă și raportul din 8 august consemna lipsa totală a mălaiului de pe piață, „din care cauză în mod clandestin se vinde cu prețul de 4.500 lei kg”. Din păcate nici perspectivele nu erau favorabile, lucru relevat de inspectorul administrativ C. Niculescu la 19 august 1946: „în județul Tulcea recolta păioaselor a fost slabă, iar cea a porumbului este în perspectivă a fi compromisă din cauza secetei”<sup>4</sup>.

Sfârșitul anului 1946 a fost așa cum se aștepta, mult mai greu, aprovizionarea populației rămânând principala problemă a administrației. Este ceea ce raporta și prefectul județului, referindu-se la situația din luna decembrie: „producția cerealelor în anul expirat a fost atât de mică, încât populația astăzi nu mai are ce mânca, din care cauză și-a vândut tot avutul până și vitele de tracțiune. La orașe pâinea s-a distribuit populației șase zile în tot cursul lunii decembrie 1946, pe bază de cartelă la prețul de 2.100 lei bucata. Făina de porumb, cartofii, fasolea și zarzavaturile lipsesc aproape completamente de pe piață...”<sup>5</sup>.

În aceste condiții precare putem să ne imaginăm care era starea de spirit a populației din județul Tulcea; fapt este însă că aceleași rapoarte întocmite lunar de prefectul acelui județ, vedeau numai în roz situația politică. Vom cita dintr-un singur raport, cel pe luna ianuarie 1946, cele ulterioare fiind în aceeași notă, deși mai restrânse: „Populația din județ, de la orașe și sate, privește cu multă simpatie Guvernul de largă concentrare democratică Dr. Petru Groza așa cum este completat și au fost cuprinși de o bucurie nespusă când au aflat că acest guvern a fost recunoscut de cele trei mari puteri aliate. Pentru această veste îmbucurătoare s-au organizat mari manifestațiuni în toate orașele și satele din acest județ, iar în orașul Tulcea, în după-amiaza zilei de 8 februarie, a fost o manifestație cum aproape nu s-a mai văzut altă dată.

<sup>1</sup> Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale (în continuare: A.N. Constanța), fond Inspectoratul General Administrativ Constanța, dosar 8/1946, ff. 77, 79, 80.

<sup>2</sup> *Ibidem*, dosar 9/1946, ff. 66, 67.

<sup>3</sup> *Ibidem*, dosar 12/1946, f. 57.

<sup>4</sup> *Ibidem*, dosar 13/1946, ff. 2, 52.

<sup>5</sup> *Ibidem*, dosar 16/1946, f. 60.

(...) După această mare manifestație s-au cântat cântece patriotice și s-au încins câteva hore în grădina publică din fața Prefecturii și tocmai seara târziu populația s-a retras în liniște spre casele lor”<sup>6</sup>. Pe măsură însă ce lipsurile materiale se accentuau, rapoartele nu puteau ascunde și starea de nemulțumire a populației. Astfel, în aprilie se remarcă „marea îngrijorare în rândurile populației sărace în special de la orașe, unde viața este mai grea decât cea de la sate”<sup>7</sup>. Acesta era contextul în care se desfășura activitatea comuniștilor, atât în rândurile propriului partid, cât și prin infiltrarea în alte organizații politice și de mase. După cum se știe, la 10 martie 1946 a avut loc Congresul Partidului Social-Democrat care a hotărât tactica de urmat pentru acel partid, în alegerile ce urmau să aibe loc în toamna următoare. S-a adoptat atunci rezoluția propusă de Ștefan Voitec, privind participarea în cartel electoral cu partidele și organizațiile ce formaseră guvernul la 6 martie 1946<sup>8</sup>. Pentru a înțelege rolul jucat de P.C.R. în această decizie, precum și activitatea P.S.D. la Tulcea, vom analiza procesul verbal al ședinței Biroului Regionalei de partid Dobrogea, din data de 14 martie 1946, ședință condusă de Nicolae Ceaușescu. Acesta aprecia că în ședințele din cadrul congresului, reprezentanții social democrați de la Tulcea „au fost complet cu dreapta”, susținând apoi ce considera că trebuia făcut pentru a combate pe susținătorii lui Titel Petrescu: „Dat ajutorul stângii în munci de lămurire a acelor care, deși cinstiți, au fost duși în eroare. Îndepărtarea elementelor trădătoare, cum avem aici în Tulcea pe Manto, împiedicați ca ei să pătrundă în masse<sup>9</sup> muncitorești (atunci când Adrian, Ilie Dumitru și alte elemente de felul acestora vor căuta să pătrundă în fabrici, trebuiesc linșați, să nu pună piciorul în nici o întreprindere, muncitorii să fie lămuți ca să nu lase asemenea elemente să pătrundă în rândurile lor). La Tulcea, unde ei au șanse de reușire, trebuie să ne îndreptăm toată munca noastră”.

Secretarul regionalei, Gh. Stoica, intervenea și el în discuție, apreciind că social-democrații trebuiau recrutați prin alegerile din sindicate: „La Tulcea au fost atrași S.D. dându-li-se loc în comitetele sindicale. Trebuie să reușim să pătrundem și în plăși și comune unde există S.D. pentru a creia F.U.M. (la Tulcea). (...) La Tulcea, din cei 9 care au votat pentru dreapta, nu putem fi convinși că toți au făcut-o din convingere. Poate au fost duși în eroare. Poate nu toți vor merge cu dreapta, partidul trebuie să procedeze în așa fel să încerce să-i atragă spre cei de stânga, nu trebuie să vadă dușmani. Iar cei care conduc și știm că ne sunt adversari, după cum am mai spus, să începem o campanie de distrugere a lor prin presa noastră, demascându-i, ca astfel ei să nu poată reuși să pătrundă în masă. Dar cu începerea muncii de întărire a S.D. nici organizațiile noastre nu trebuiesc neglijate. Noi nu vom înceta nici munca noastră de întărire a partidului nostru. Căci, din cele spuse reiese că partidul nostru a fost și trebuie să fie conducătorul”<sup>10</sup>.

La ședința comitetului regional din 12 iunie 1946, secretarul județenei P.C.R. Tulcea, Dionisie Procopie, prezenta situația organizației sale la acea dată. Aflăm de aici că erau înscriși în P.C.R. un număr de 7.000 de membri, iar în ultima perioadă creșterea fusese de 417 noi membri, din care 212 erau români și 201 slavi. Din punct de vedere social, 232 din noii membrii de partid erau muncitori, iar restul intelectuali și liber-profesioniști. Erau în orașul Tulcea 36 de celule de partid (20 de cartier, 9 de întreprinderi și 7 de instituții), iar în restul județului alte 94 de celule. Raportul său cuprindea și date despre activitatea depusă în pregătirea alegerilor din toamna anului 1946. Astfel, se organizase un mare miting de 1 Mai, la care participaseră, în opinia sa, 7.000 de persoane ce au defilat, pe lângă alți 15.000 asistenți;

---

<sup>6</sup> *Ibidem*, dosar 8/1946, ff. 82, 83.

<sup>7</sup> *Ibidem*, dosar 9/1946, f. 68.

<sup>8</sup> *Hotărârea Congresului P.S.D. ...*, în *România...*, 1996, p. 127.

<sup>9</sup> În epocă se folosea “massă”, “masse” – spre a se deosebi de obiectele comune.

<sup>10</sup> A.N. Constanța, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 22/1946, ff. 50, 51.



un alt miting a susținut condamnarea criminalilor de război, cu 3.000 de participanți. În comunele din județ au fost trimise caravane de propagandă, 18 echipe cu 40 de membri, atingând 187 de comune. Se organizaseră școli de cadre; două dintre acestea aveau 84 de elevi la Tulcea, iar în comunele Topolog, Babadag, Măcin și Isaccea funcționa câte o școală de cadre. Pe de altă parte se constata „o oarecare delăsare” la syndicate și „o oarecare îmbunătățire” la organizarea tineretului, care adunase 400 - 600 de membri. Fiind întrebat de Ceaușescu despre implicarea P.C.R. în conducerea cooperativelor de consum, secretarul organizației județene a făcut o expunere succintă, din care redăm în continuare: „Federala a stat prost până acum, însă Partidul a intervenit pentru aducere de mărfuri – a cerut de la I.N.C.O.P. cantitate bumbac 94.678, pânzeturi etc., pentru colectare de alimente, deasemeni mărfuri comandate, coase, furci etc.

Conducerea cooperativelor este în general prin membri de Partid, activitatea merge slab, s-au găsit afișe Titeliste în județ. S-a prelucrat și întărit Platforma. F.U.M., sunt revoltați fiindcă tov. Dincă Gh. ar fi spus că urmează a <se> face epurări în întreprinderi. Partidul Țărănesc Alexandrescu merge bine, deasemeni P.N.L. Tătărașcu lucrează bine, are 3.000 membri înscriși. P.N.P. colaborează cu P.C., însă au elemente dușmănoase, în Comitetul P.N.P. se simte creșterea numărului de membri”. Continuăm expunerea analizei din document, cu mențiunea că nu am corectat erorile gramaticale și de exprimare din text: „Partidele Istorice – agresivi în ultimul timp însă au fost dejucați, în special folosesc elevii de liceu și of., subof. din Regimentul 40 Inf., deasemeni a fost atacat sediul P.C.R. aruncându-se o petardă, infractorul nu a fost descoperit și pentru acest fapt nu a anunțat Regionala Dobrogea, aceasta s-a întâmplat în noaptea de 2-3 iunie 1946 – idem la un bal dat în Tulcea a fost luat portretul Regelui și pus la licitație – luați din scurt au spus că nu licitau propriu zis portretul, ci numai rama, licitația începând de la suma de lei 200.000 – de asemenea un locot. de marină a făcut diferite mișcări de munițiuni, s-a făcut cercetări în acest sens și nu s-a descoperit nimic, cercetările fiind făcute de poliție. La Jurilofca s-a strigat lozinci Maniste. Brătienii nu se manifestează – au fost în comune însă nu au ținut întruniri decât cu câțiva membri prin case”. Se prezentau apoi problemele, în viziunea sa: „Lipsuri și greșeli – conducerea nu este în măsură să facă față sarcinilor – secțiile nu corespund lipsind cadrele – la educația politică responsabilul nu are autoritate față de elevi fiind veșnic beat, resp. ed. pol. tov. Vasilescu de unde și pornește anarhia. Deasemeni cere a se da mai multă atenție din partea regionalei întrucât nu are cu cine lucra”<sup>11</sup>.

Să amintim câte ceva și despre presa dirijată de comuniști, chiar dacă impactul ei asupra populației tulcene a fost destul de redus, în primul rând datorită tirajului mic al presei locale, apoi datorită slabei penetrări în satele județului, în cazul celei centrale (ziarul *Scânteia*). Nu trebuie omis nici gradul mare de analfabetism al populației de la sate, la acea vreme. Încă din vara anului 1945 se scria într-un raport al resortului de Propagandă și Agitație: „La Tulcea apare o dată pe lună *Progresul Tulcei*, intitulat Cultural – Cooperatist – Informativ; sprijină guvernul Groza și face în măsura puterilor sale propagandă pe această linie. Ziarul este de circulație foarte redusă, sub 1.000 de exemplare, și apariția sa atât de rară îl face să treacă aproape neobservat”<sup>12</sup>. Primul ziar al organizației județene a P.C.R. a fost *Voința Tulcei*, care a avut o apariție neregulată, în perioada 5 noiembrie 1944 – 4 februarie 1945, în paginile căruia s-a scris și despre Uniunea Patrioților și Frontul Plugarilor, despre tineret, comitetele de fabrică etc.; au apărut numai 5 numere, însumând 14 pagini<sup>13</sup>. În perioada premergătoare alegerilor a apărut *Tulcea democrată*, ca organ al Blocului Partidelor Democratice din județul Tulcea. S-a publicat săptămânal, în intervalul 18 august 1946 – 23 octombrie 1949, „sub

<sup>11</sup> *Ibidem*, ff. 123, 124.

<sup>12</sup> *Ibidem*, dosar 18/1945, f. 32.

<sup>13</sup> D. Constantin-Zamfir, O. Georgescu, *Presa dobrogeană – Bibliografie comentată și adnotată*, Constanța 1985, p. 334.

conducerea unui comitet”, ca mai toate ziarele de orientare comunistă de atunci. În fapt a fost organul reprezentativ pentru organizația P.C.R. (apoi P.M.R.) Tulcea<sup>14</sup>. Din raportul pe intervalul 27 octombrie – 27 noiembrie al comisiei de presă din cadrul secției Educație Politică a regionalei, aflăm cum era caracterizată activitatea acelui ziar (săptămânal) care, în perioada respectivă, atinsese un tiraj de 4.000 de exemplare: „S-a editat în condițiuni mai bune decât în luna precedentă, atât din punct de vedere al conținutului, cât și al aspectului tehnic. În muncă au fost atrași tovarășii profesori I. Cosorei și O. Bonjug. Au tratat cam aceleași probleme, decât că într-o măsură mult mai slabă. (...) Nu a demascât suficient candidații reacționari”<sup>15</sup>.

Ziarul *Scânteia* ajungea în 900 de exemplare la Tulcea, în luna ianuarie, iar în luna martie în doar 600 de exemplare, din care însă „nu se vând decât 400”. Totuși, în luna septembrie 1946 se ajunge la 1.580 de exemplare zilnic, prin depozitari și la abonamente. Pentru comparație, ziarul *Dreptatea*, al țărâniștilor, se vindea în ianuarie 1946 în 200 de exemplare, iar *Liberalul* în 120 de exemplare<sup>16</sup>.

Într-o ședință a biroului lărgit al conducerii regionale, secretarul, col. Stoica, fixa clar sarcinile subordonaților, în vederea asigurării succesului în alegeri. Reținem din procesul verbal câteva idei: „Pe linia propagandei prin presa locală, caricaturi ale capi<lor> adversarilor din regiunea noastră, popularizarea semnelor electoral al Blocului, popularizarea candidaților Blocului, demascarea dușmanilor prin presa scrisă, verbală, vizuală (prin caricaturi), izolarea lor – chiar atacarea vieții lor private. Tov. Stoica atrage atenția tovarășilor, și în special Poliției, să împiedice fotografierea de către străini, în afară de către fotografii noștri, deoarece englezii au dat aparate fotografice adversarilor să fotografieze manifestația <e vorba de manifestația de la 20 octombrie, Ziua de prietenie Româno-Sovietică> și, în special, dacă se vor încerca provocări, să aibe ei material”. Iar ceva mai jos, vorbind și de mobilizarea politică a aparatului de stat, col. Stoica spunea: „Pe linia demoralizării și dezorganizării dușmanilor, Partidul va pregăti terenul politicește, iar Poliția mers <sic!> pe linia destrămării și demoralizării cadrelor lor. Muți și surzi vor fi polițiștii noștri la orice intervenție venită din orice parte”<sup>17</sup>. Preocuparea comuniștilor de a controla întreaga activitate politică din zonă, de a dirija organizațiile infiltrate precum și pe cele înființate de ei, dar și de a cunoaște exact situația din teritoriu, se vede și din analizele făcute în perioada premergătoare alegerilor. Un raport privind situația politică din județele Constanța și Tulcea ne oferă atât unele date noi, cât și imaginea pe care o aveau comuniștii față de realitatea politică din teritoriu. Prezentăm deci câteva fragmente revelatoare; iată ce se spunea despre situația din plasa Tulcea: „Se observă o slabă majoritate din partea Partidelor Liberal și Țărănesc, urmate de Frontul Plugarilor, Social-Democrați și Comuniști.

Asupra membrilor din Frontul Plugarilor se face remarcă că o parte din ei nu sunt lămurii asupra caracterului politic al partidului, considerându-l ca o organizație de breaslă, putând adera în același timp la alt partid. De asemenea, nu se pot face aprecieri valabile asupra orientării femeilor, în cazul când și ele vor merge la vot. În privința nemulțumirilor, se constată manifestări contra blocării și colectării cerealelor, vitelor și lipsei articolelor de strictă necesitate. Nu se face o operă de lămurire a țăranilor, iar acolo unde se face este de așa natură încât țăranii nu înțeleg, sau cu totul altfel. Autoritățile comunale sunt formate din oameni nepregătiți care caută să capete încrederea locuitorilor, neexecutând dispozițiile Guvernului sau aplicându-le numai pentru cei de altă culoare politică”. Același stil îl observăm și la aprecierile pentru celelalte plase:

---

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 315.

<sup>15</sup> A.N. Constanța, fond Comitetul regional P.C.R. Dobrogea, dosar 23/1946, f. 129.

<sup>16</sup> *Ibidem*, ff. 6, 10, 21, 111.

<sup>17</sup> *Ibidem*, dosar 20/1946, ff. 199, 200.

„Plasa Sulina. În comunele cu populație românească, majoritatea populației înclină spre partidele Liberal și Țărănesc, iar în cele cu lipoveni, către Comuniști. Această situație se datorește purtării abuzive și jignitoare a lipovenilor și restricțiunilor de tot felul luate de Guvern”.

Plasa Babadag: „Partidele Liberal-Brătianu și Țărănesc-Maniu au majoritatea aderenților (60-65%), după care vine Frontul Plugarilor și Comuniștii; Liberalii-Tătărescu și Social-Democrații sunt slab reprezentați. Aceasta se explică prin situația economică ce se atribuie Guvernului, precum și reformei agrare care nu s-a aplicat legal și abuzurilor unora din organele administrative. Sarcinile decurgând din Convenția de armistițiu nu se aplică în mod echitabil”.

Plasa Topolog: „Frontul Plugarilor este bine reprezentat (40%) după care vin Social-Democrații și Comuniștii, celelalte partide neavând organizații în această plasă. Cea mai mare parte din țărani afirmă că nu se înscriu în niciun partid și că au frică să nu se întâmple cu ei ceea ce s-a petrecut cu legionarii. Se semnalează aceleași nemulțumiri ca în celelalte plăși. Se remarcă în plus că parte din copii nu merg la școală, neavând încălțăminte”.

Plasa Măcin: „Procentul cel mai mare de aderenți îl are Frontul Plugarilor, urmat de Social-Democrați, Comuniști, Liberali și Țărăniști.

Situația economică este aceeași ca în restul județului, în plus semnalându-se nemulțumiri din cauza numeroaselor rechiziții de care și căruțe pentru transporturi la armata sovietică”<sup>18</sup>.

La 27 iunie 1946 s-a constituit Comitetul Electoral Județean Tulcea și apoi comisiile subordonate. Președinte al acestui comitet a fost ales, inițial, prefectul Mihail Gioga, care era membru P.N.L., iar secretar general, avocatul Petre Rotescu, membru P.C.R. și președinte al organizației locale a P.N.P. Ulterior, prefectul fiind incompatibil, a fost înlocuit din funcția respectivă, ca și secretarii de secții, care au fost înlocuiți și ei cu persoane cooptate și propuse de biroul județenei P.C.R. Tulcea.

Concomitent se extindea activitatea politică în teritoriu. Astfel, B.P.D. Tulcea a organizat în perioada 7-14 iulie două întruniri în reședințe de plăși și altele în șase comune din județ, la toate acestea Comitetul Electoral Județean a participat în plenul său. La 12 iulie organizația femeilor (F.D.F.R.) și a sindicatelor (Comisia Locală) au organizat un miting de protest împotriva regimului lui Franco<sup>19</sup>. La plenara comitetului regional Dobrogea al P.C.R., din 12 iulie 1946, s-a discutat în termeni critici activitatea comuniștilor de la Tulcea. Din raportul prezentat de Vasile Vălcu, secretarul politic de atunci al județenei, și Gh. Hossu, reținem: Tov. Hossu, deplasat la Tulcea spre a duce o muncă provizorie, până la alegerea unui secretar politic, a găsit o atmosferă foarte încărcată în partid și în organizațiile de masă. Deși județeană Tulcea are 60 activiști, totuși munca e foarte slabă. Se rezumau numai la discuții. Secția organizatorică are cinci instructori, totuși nu duceau munca de control în celule. După venirea tov. Hossu, instructorii au primit fiecare un număr de celule spre a le controla. Membrii vor fi lămuiriți fiecare în parte. În fiecare dimineață se ținau ședințe de celule”<sup>20</sup>.

Tot cu acea ocazie se dezbătea și colaborarea cu social-democrații, în cadrul F.U.M. Comuniștii spuneau că această organizație a partidelor muncitorești mergea greu din cauza social-democraților care pretindeau jumătate din ce avea P.C.R. Aceștia cereau primăria de la Sulina; iată cum expuneau comuniștii diferendul: „în ziua când prefectul își anunțase venirea lui în Sulina, ei au agitat problema primăriei. Au declarat că nu au nevoie de F.U.M. Slăbiciunea este a primarului nostru, care nu a lucrat politicește și cu tact, a rupt legătura cu partidul nostru, iar în acea zi membrii noștri de partid lipseau din oraș. S.D. în Sulina este mai întărit. Cer categoric primăria din Sulina amenințând că nu vor colabora în B.P.D. și în F.U.M.”. Fiind vorba de specificul județului Tulcea, amintim și așa-numita Problemă națională, despre care secretarul tulcean spunea că este „foarte acută”, continuând astfel: „Se face o diferență între români și slavi. Vidinei Miercur, cel mai periculos din comitetul

<sup>18</sup> A.N. Constanța, fond Comitetul Județean P.C.R. Constanța, dosar 113/1946, ff. 196-198.

<sup>19</sup> *Ibidem*, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 21/1946, f. 135.

<sup>20</sup> *Ibidem*, dosar 20/1946, f. 5.

național de eliberare, a spus categoric că nu are nevoie de Partid, el lucrează unde vrea. Nu se poate preciza ce influență mai au în prezent, în urma schimbării consiliului cooperativei, în care toți membrii făceau parte, și din comitetul național de eliberare”<sup>21</sup>. Tot atunci se aprecia că cele mai slabe organizații erau la Măcin și Topolog.

La 2 august 1946 secretarul regional (P.C.R), Gh. Stoica, prezenta situația din județul Tulcea, așa cum o constatare personal, la Tulcea, în cadrul F.U.M., dar și în urma unor vizite la Măcin, Isaccea, Greci și Turcoaia. Reținem ideile următoare: „Din punct de vedere economic situația este extrem de grea. Pământul ars, recolta compromisă. (...) În majoritatea întreprinderilor nu s-a aplicat contractul colectiv, iar aprovizionarea muncitorilor cu salariul ce-l au cauzează mari greutăți. Cu toate aceste greutăți starea de spirit e bună pentru regimul democrat și guvern, dându-și seama că el îi va salva de foamete”<sup>22</sup>.

Apropierea alegerilor a dus la intensificare campaniei electorale în cadrul căreia Partidul Comunist, cel Social-Democrat și cel Național Popular, alături de Frontul Plugarilor, Federația Democrată a Femeilor și organizațiile de tineret de sub controlul lor, au organizat întruniri cu precădere la țară. Cea mai mare a avut loc însă la Tulcea, când, la 11 august, au participat 12-15.000 de oameni. Aceasta în condițiile în care P.N.L.– Tătărașcu nu organizase nicio întrunire sau manifestare. În aceste condiții, aprecierile automăgulitoare ale comuniștilor sunt de înțeles: „Partidul nostru s-a dovedit ca cel mai puternic partid din regiunea Dobrogea, dacă luăm ca bază participarea largă a maselor, numărul mare de cadre care au participat la organizarea acestor întruniri și a capacității organizatorice a partidului nostru”<sup>23</sup>. Dincolo de tonul optimist se exprimau însă, în același raport de activitate pe luna august, unele critici, se semnalau abaterile constatate: „La Tulcea a fost un început de manifestație antisemită în care au fost amestecați și doi membrii de partid, manifestație la care au luat parte câteva zeci de oameni. A fost, în fond, îndreptată contra speculei și acești doi membrii de partid s-au lăsat târâți de provocările maniștilor și n-au fost în stare să despartă acțiunea împotriva speculei de aceea că speculanții au fost evrei. Comitetul județean al partidului a lămurit această chestiune în fața membrilor de partid”. Desigur, în concepția comuniștilor, toate greșelile, „abaterile” făcute de acești membrii de partid erau „cauzate” sau provocate de cei din partidele de opoziție, care nu se puteau manifesta deschis, așa cum se vede și din fragmentul următor: „Câțiva membrii ai tineretului din Tulcea s-au lăsat antrenați de câțiva panduri, care au fost deconcentrați nu de mult, au intrat în localul Partidului Național Țărănist-Maniu devastându-l în interior. Apoi, tot sub influența partidului <sic!>, seara pândeau la colț de stradă înhățând pe câte un cunoscut manist sau brătienist și îl duceau în localul tineretului, unde, dacă nu striga Jos Maniu, Trăiască Blocul, îl băteau”<sup>24</sup>. După cum se știe, alegerile din 1946 au permis exercitarea dreptului de vot și unor categorii sociale și profesionale care anterior nu votaseră; este atât cazul femeilor, cât și al militarilor, jandarmilor etc.; se explică astfel atenția deosebită acordată de comuniști acestor categorii, spre a-i influența și a le câștiga încrederea.

În urma instrucțiunilor primite de la organele superioare, în zilele de 17 și 18 septembrie 1946 colonelul D. Penescu, comandantul Inspectoratului de jandarmi Constanța, a vizitat centrele legiunilor de jandarmi din subordinea sa. Au fost convocați ofițerii și subofițerii din legiuni, până la șefi de posturi; li s-a explicat apoi „importanța alegerilor pentru țară și necesitatea ca actualul guvern de sub președinția D-lui Dr. Petru Groza, reprezentat la alegeri prin Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.), să le câștige”. Se mai vorbea despre importanța acordării dreptului de vot militarilor, comparându-se noua situație a jandarmeriei cu cea de până la 6 martie 1945, dar și despre „convingerea celor în subordine pentru necesitatea concursului dat guvernului” și „conlucrarea jandarmilor cu B.P.D.”.

---

<sup>21</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>22</sup> *Ibidem*, f. 43.

<sup>23</sup> *Ibidem*, dosar 21/1946, f. 90.

<sup>24</sup> *Ibidem*, f. 91.

În darea de seamă asupra acestei activități, colonelul D. Penescu își exprima și opiniile sale privind modul cum forțele democratice (în concepția sa) puteau câștiga încrederea poporului, mai ales în mediul rural, domeniul de activitate al jandarmeriei pe atunci. Se remarcă existența unui mare număr de indeciși: „pe raza Inspectoratului este un mare număr de cetățeni care de fapt nu militează în niciun fel de partid, stând în expectativă. O operă viguroasă de îmbunătățiri și ajutorări efective, mai ales în județul Tulcea și Ialomița, ar fi de natură a determina și această populație din rezervă spre linia democratică a B.P.D. Exemplul din județul Tulcea unde, datorită faptului că s-au repartizat unor comuni islazuri, împărțirea titlurilor de proprietate, luarea măsurilor pentru combaterea epidemiilor și epizotilor, un număr important de cetățeni din comunele Telița, Bașpunar, Turda și Trestenic au ieșit din rezervă, trecând în rândurile B.P.D.”.

Despre activitatea partidelor din opoziție nu aflăm prea multe din acel document, col. Penescu apreciind că aceasta „se manifestă în foarte mică măsură”. Se observa însă o creștere a intensității acesteia odată cu apropierea zilei alegerilor, dar fără întruniri publice: „Nu se țin întruniri, iar propaganda se face de la om la om, în reuniuni de familie, cu afișe și manifeste de format mic, uneori scoase la șapirograf”. În concluzie se întrevedea o victorie a B.P.D., apreciindu-se și procentajul ce ar urma să rezulte în urma alegerilor: în județul Tulcea: B.P.D. 73%; P.N.Ț. (Maniu) 13%; P.N.L. (Brătianu) 7%; neidentificați 7%<sup>25</sup>.

Un raport asupra activității regionale Dobrogea a P.C.R., pe luna septembrie 1946, ne prezintă schimbările survenite în situația politică a zonei, așa cum erau ele percepute de comuniști și mai ales acțiunile duse de aceștia în „faza a doua a campaniei electorale”. Pe întreaga regiune, în acea lună, se organizaseră 82 de întruniri de masă, la care se estima că participaseră 30-40.000 de oameni, iar pe lângă acestea și câteva „consfătuiri organizate cu intelectualii și funcționarii din diferite profesii, la orăș”. Se vorbea apoi de o campanie „cu o participare masivă” în armată, unde se organizaseră comisii electorale pe centrele de votare, cinci dintre acestea fiind la Constanța și patru la Tulcea. Satisfăcuți că Blocul devenise predominant atât la orașe cât și la sate, comuniștii erau totuși nemulțumiți de faptul că „cea mai mare parte a muncii propagandistice, organizatorice și tehnice cade mai departe pe spinarea noastră”.

Despre activitatea partidelor de opoziție, informațiile sunt destul de sărace. Aflăm totuși că „maniștii, elementul cel mai activ al reacțiunii, care își intensificase activitatea prin întărirea propagandei de la om la om, în luna septembrie au încercat să-și reorganizeze cadrele, pe baze conspirative, împingându-i la activitate ilegală. Asemenea grupe ilegale, în parte armate, au fost create la Tulcea și la Constanța”. Se spunea apoi că aceștia organizau tulburări prin întruniri și manifestații de stradă, dar nu au avut succes, remarcându-se doar prin împrăștierea manifestelor. Reacția comuniștilor a fost însă rapidă, după cum vedem din același document: „poliția noastră, cu ajutorul organizațiilor noastre de partid (în special la Tulcea), a reușit să-i identifice, să dezorganizeze și să demoralizeze echipele de împrăștierea materialului”<sup>26</sup>.

La sfârșitul lunii septembrie 1946, Gh. Hosu, secretarul secției Organizare – Instrucție a regionalei P.C.R., raporta situația numerică a partidului în județul Tulcea, astfel: erau 8.945 membri de partid, organizați în 41 de celule la orașe și 138 de celule la sate. Se remarcă, totodată, frecvența redusă a comuniștilor tulceni la ședințele respective: „în județul Tulcea contribuie la scăderea frecvenței și faptul că sunt mulți tovarăși pescari care vara stau în baltă, iar unii pescari și muncitori merg la țară pentru muncile agricole”<sup>27</sup>.

În această perioadă au loc și acțiuni de solidaritate cu populația înfometată din celelalte județe ale țării, afectate de seceta prelungită. P.C.R. a profitat de acest prilej pentru a iniția și coordona diverse acțiuni de sprijinire a celor aflați în suferință, așa cum vedem din documentele de arhivă. Astfel, syndicatele pescarilor din Tulcea au donat două vagoane de

<sup>25</sup> A.N.Constanța, fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 21/1946, ff. 574-576.

<sup>26</sup> *Ibidem*, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 20/1946, ff. 153, 154.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 157.

pește sărat, iar muncitorii de la fabrica „Avramidis” din oraș au donat, la rândul lor, salariul pe o zi, adică suma de 893.800 lei. Tot în perioada premergătoare alegerilor, femeile din U.F.A.R. au făcut o chetă pe stradă, reușind să adune suma de 200.000 lei, dar și 50 kg de pește; tot ele au organizat cinci caravane sanitare care au mers în satele tulgene, bătute de malarie, ducând medicamente, săpun, sodă și țigări.

Activitatea diverselor organizații de masă era controlată de resortul ”Mase” de la regionala P.C.R., al cărui colectiv la Tulcea însuma 8 oameni. Responsabilul regional s-a deplasat la Tulcea și timp de două zile a dezbătut cu aceștia problemele organizatorice și politice, instruindu-i asupra modului de lucru pentru fiecare organizație de masă, ținând chiar ședințe cu membrii de partid din A.R.L.U.S. și U.F.A.R. sau Apărarea Patriotică. Nu se scăpa astfel din vedere nicio organizație, cât de mică, se urmărea ținerea sub control a tuturor categoriilor sociale și profesionale, precum și a minorităților etnice, în vederea realizării scopului final, atragerea către politica Blocului, în alegeri, în fapt către politica dusă de P.C.R.

În județul Tulcea erau atunci înscrși în sindicate 13.279 de muncitori (erau și nouă sindicate agricole), care au fost coordonați de comuniști în acțiunile de ajutorare a regiunilor înfometate, dar și în cele legate de campania electorală. La rândul lor, 12.048 de țărani erau înscrși în organizațiile Frontului Plugarilor din județ, iar B.P.D. trimitea în fiecare duminică delegați ai comitetului său județean, în fiecare plasă, pentru coordonarea activităților specifice acestei organizații. Organizația Apărarea Patriotică din jud. Tulcea, avea 1.568 de membri, care se ocupaseră cu amenajarea caselor cu mobilier pentru copii din regiunile înfometate, dar și cu întrunirile de invalizi și văduve de război, din cadrul campaniei electorale. Tineretul care nu era cuprins în organizațiile de partid sau în cele asimilate acestuia, era atras în organizația Tineretul Progresist care, în septembrie 1946, însuma 714 membri la Tulcea. Apreciind activitatea tinerilor, chiar dacă nu se ridica la nivelul așteptat, secretarul organizației de Mase, Iordan Tănase, scria: „La Tulcea tineretul este mai dinamic, a luat parte activă la lămurirea maselor pentru înscrierea în listele electorale, au scris lozinci, au șablonat semnul B.P.D.-ului, au dat o kermeză dând un venit de 550.000 lei pentru ajutorare”. Dar tot acolo se menționa că „tineretul muncitoresc și țărănesc se orientează spre B.P.D., în schimb tineretul școlăresc și intelectual stă deoparte, iar o parte din el este dușmănos regimului”. Mai adăugăm doar că la Tulcea organizațiile A.R.L.U.S. cuprindeau 1.134 de membri<sup>28</sup>. Avem în vedere acum specificul județului Tulcea, atât din punct de vedere al populației existente la acea dată, cât și modul în care acest specific era tratat de activiștii P.C.R. Astfel cităm cele ce urmează, dintr-un raport al secretarului secției de Educație Politică a regionalei, Moise Cohn, întocmit în ianuarie 1946: „La Tulcea, noul prefect liberal face o regroupare a cadrelor acestui partid. Faptul că este macedonean îi dă o priză între numeroșii coloniști de acolo. Tovarășii noștri macedoneni ne arată că ar avea mare efect organizarea unei întruniri între ei, la care să vină să le vorbească tov-a Florica Bagdasar, deoarece aceasta este născută Ciometti, o familie care a dat cadre legionarilor și astfel tocmai cuvântul ei ar cântări mult<sup>29</sup>. De asemenea sunt de părere că o acțiune ar fi necesară prin societatea Macedo-Română, care acum are o conducere democratică, tov. Mihai Fărșirotu de la *Viața Sindicală*, Sterie Haiduli etc., deoarece macedonenii sunt obișnuiți să asculte și să-i urmeze pe acei dintre ei care s-au ridicat, intelectuali etc.”<sup>30</sup>. Pentru a exemplifica modul în care comuniștii au folosit mijloacele pe care le aveau la îndemână, vom cita dintr-un document, datat 13 noiembrie 1946; e vorba de adresa trimisă de secretarul regionalei Dobrogea lui Vasile Vâlcu, la acea dată secretarul județenei P.C.R. Tulcea, în privința vizitei pe care ministrul Sănătății de atunci, Florica Bagdasar, urma să o facă la Tulcea, pentru exploatarea electorală a acestui eveniment. Iată instrucțiunile

---

<sup>28</sup> *Ibidem*, ff. 163-166.

<sup>29</sup> În fapt era o coincidență de nume, tatăl ei, Sterie Ciometti remarcându-se doar ca inginer. Vezi în acest sens articolul scris de fiica Floricăi Bagdasar (Alexandra Bellow), în „Revista 22” din 25.08.2004.

<sup>30</sup> A.N. Constanța, fond Comitetul regional P.C.R. Dobrogea, dosar 23/1946, f. 6.



trimise: „Conform convorbiri avute cu D-na Ministru Dr. Florica Bagdasar, ea va sosi sigur vineri dimineața cu trenul – aduce și mașini, medicamente și Legea definitivării proprietății macedonene<sup>31</sup>. Ia toate măsurile pentru asigurarea unei mari primiri, prin participarea tuturor autorităților (gardă de onoare probabil că nu se cuvine unui Ministru), muzică militară, masă multă – cât mai multe femei cu flori și care să-i ureze bun sosit. Va trebui să formăm de la gară o coloană în frunte cu D-na Ministru Bagdasar și cu muzica militară până în fața prefecturii. Deci trebuie să aibe un caracter de masă. Ia toate măsurile pentru participarea autorităților politice și a messei din oraș. De dorit o delegație de macedoneni”. Pentru un succes deplin, adunarea populară era amânată de vineri pentru duminică, atunci când, spunea secretarul regionalei, se puteau baza „pe o mobilizare totală a orașului și tot ce poate fi adus din împrejurimile apropiate ale orașului”. Și continua apoi: „Conform instrucțiunilor Comitetului Central, această ultimă întrunire să aibă un caracter de desfășurare a forței blocului. De aceea trebuie făcută nu în săli închise ci pe stradă, așa cum a fost demonstrația noastră de partid din august, adică urmată de o defilare”. Dincolo de importanța acestei manifestații, se avea în vedere, însă, pregătirea desfășurării alegerilor; astfel, secretarul de la Tulcea era sfătuit ca pentru întrunirea de duminică să nu aducă și cadrele ce lucrau la sate: „lăsați-i să lucreze acolo și luați toate măsurile pentru asigurarea delegaților, asistenților și grupelor de ordine, distribuirea cărții de alegător și instruirea cetățenilor de cum trebuie să voteze pentru Lista nr. 1”<sup>32</sup>.

Luna noiembrie debutează cu acțiuni energice ale comuniștilor, care monopolizează viața politică a județului Tulcea, în scopul atragerii electoratului spre Blocul Partidelor Democratice, controlat în bună măsură de P.C.R. În acest context se înscrie sărbătorirea zilei de 7 noiembrie, dar și organizarea unui mare miting la Tulcea în ziua de 17 noiembrie. Se organizează secțiile de votare cu delegați și asistenți, dar se pregătesc și oameni pentru asigurarea securității și bunei desfășurări a alegerilor în fiecare secție. În județ se organizează șase echipe ce acționau pentru combaterea speculei, iar numărul echipelor de îndrumători ce mergeau din casă în casă pentru „lămurirea” alegătorilor, crește. Crește și numărul membrilor de partid din județul Tulcea, cu 600 în luna noiembrie, totalul grupurilor de partid ajungând la 429. În noiembrie 1946 în orașul Tulcea erau 2.238 membri de partid, iar în județ alți 7.536, însumând deci 9.774 comuniști. Aceștia au participat la întrunirile organizate de P.C.R., care după statisticile lor au adunat 25.000 de participanți doar în luna noiembrie, până în ziua alegerilor; la reședințele de plăși au avut loc cinci consfătuiri cu delegații și asistenții de la secțiile de votare, iar alte întruniri au avut loc cu organizațiile din Tulcea ale evreilor, ale U.S.I.C. și F.G.M.P.<sup>33</sup>.

După desfășurarea alegerilor, Legiunea de jandarmi Tulcea a întocmit și înaintat o dare de seamă „asupra stării de spirit a populației, înainte de alegeri, în timpul alegerilor și după alegeri”, un document de mare valoare informațională, care coroborat cu documentele emise de organizațiile de partid, dar și cu cele ale procurorilor Parchetului de pe lângă Tribunalul Tulcea, sunt în măsură să ne ofere o imagine, apropiată de realitate, a desfășurării procesului electoral în județul Tulcea. Privind retrospectiv, în documentul semnat de maiorul Matei Teodor, comandantul Legiunii de jandarmi din Tulcea, se aprecia că înainte de începerea campaniei electorale populația resimțea atât lipsurile inerente primilor ani de după încheierea războiului, dar și cele provocate de seceta din ultimii trei ani și scumpirea continuă a produselor de primă necesitate. La acestea se adăugau zvonurile alimentate de neînțelegerile dintre Marile puteri și nesiguranța evoluției politice a României. În aceste condiții, guvernul era socotit răspunzător

<sup>31</sup> Este vorba de legea recolonizării populației refugiate din Cadrilaterul cedat Bulgariei. Cei din jud. Tulcea, în mare parte macedoneni, erau nemulțumiți de tergiversarea definitivării situației lor. Chestiunea era exploatată politic de opoziție, în județ având loc și unele manifestări prin care se solicita reluarea Cadrilaterului.

<sup>32</sup> A.N. Constanța, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 21/1946, f. 62.

<sup>33</sup> *Ibidem*, dosar 20/1946, ff. 239, 240.

de toate neajunsurile, în condițiile (apreciau jamdarmii) în care politicienii din opoziție contribuiau cu o „propagandă falsă”.

După începerea campaniei electorale echipele de propagandă ale B.P.D. au reușit să lămurească „întrucâtva” populația, scoțând în evidență platforma program a guvernului. Erau însă și lipsuri, după cum vedem din citatul următor: „Dat fiind că aceste echipe erau formate din tineri, fără experiență, nu erau luați în serios de populația de la sate și propaganda lor prindea greu. La aceasta se mai datora <sic!> și faptul că populația acestui județ nu este solidară, pe sentimentele lor politice nu se poate conta, niciodată nu s-a manifestat în masă asupra greutăților ce-i apasă și din care s-ar fi putut trage concluziuni sincere asupra adevăratei stări de spirit a lor. Deasemeni niciodată nu s-a manifestat în masă ca solidari unui partid, ei sunt înscrși aproape în toate partidele politice și posedă de la fiecare câte o carte de membru. Nesolidarizarea aceasta îi caracterizează ca pe niște lași și întotdeauna în aparență starea de spirit pare a fi liniștită”<sup>34</sup>. Câtă deosebire între stilul acesta dur de analiză a stării de spirit a populației (dar și a firii sale) și cel observat inițial la prefectul Mihail Gioga!

La închiderea listelor electorale, situația alegătorilor se prezenta astfel: total bărbați înscrși în liste: 57.008, din care 50.708 în județ și 6.300 în oraș; total femei înscrise în liste: 46.350, din care 38.683 în județ și 7.667 în orașul Tulcea. Totalul general însuma deci 103.358 alegători. Fuseseră excluși din liste, ca „nedemni”, 455 de bărbați. Pentru mobilizarea populației la alegeri, 30 de echipe din orașul Tulcea vizitaseră 7.149 de case<sup>35</sup>.

Stilul frust al raportului întocmit de jandarmeria tulceană se menține și în aprecierea modului de desfășurare a alegerilor, oferind astfel și explicația falsificării alegerilor: „Mulți dintre alegătorii îndreptățiți au fost omiși de pe listele electorale și în felul acesta neprimind cartea de alegător, n-au putut să-și exprime votul. La secțiile de votare au fost înlăturați delegații și asistenții opoziției. Datorită acestor fapte populația a manifestat o mare nemulțumire asupra modului cum s-au efectuat alegerile în sensul că n-au fost libere și nici obiective, deoarece, prin înlăturarea delegaților și asistenților din biroul electoral, s-a putut modifica rezultatul adevărat. Acestea nu se manifestă decât de la om la om”<sup>36</sup>. Participarea masivă la vot se explica de organele jandarmeriei prin realizările guvernului în funcție, în special aplicarea reformei agrare și readucerea Ardealului de Nord, dar și reluarea legăturilor cu puterile din Vest. Pe de altă parte se vorbea de „lămurirea populației asupra obligațiilor ce decurg din Convenția de Armistițiu, precum și îngăduința Uniunii Sovietice față de aceste obligațiuni, <ceea ce> a determinat populația să participe în masă la vot”. Despre implicarea organelor de stat în procesul electoral, ne putem face o imagine și citind fraza următoare, din același document: „în fiecare comună și sat din acest județ, autoritățile administrative și jandarmii au format alegătorii și în convoi au mers în ordine spre secțiile de votare”<sup>37</sup>.

Desigur, cu totul altfel stă situația în documentele de partid; raportul secției Organizare – Instrucțaj din cadrul regionalei menționa că alegerile „s-au desfășurat în liniște, în afară de trei secții de votare unde au fost incidente fără mare importanță (două în județul Tulcea, unul în județul Constanța)”. Participarea la vot fusese de 91% pe regiune, iar voturile exprimate pentru Blocul Partidelor Democrate au însumat 87% în județul Tulcea. „Peste tot, asistenții și delegații, precum și grupele de ordine și-au făcut datoria, achitându-se de sarcinile avute”<sup>38</sup>.

În raportul său „confidențial”, conducătorul Inspectoratului general administrativ Constanța, C. Niculescu, făcea unele considerații interesante asupra rezultatului alegerilor, din punctul de vedere al opțiunilor diverselor categorii de alegători din județul Tulcea. Redăm în continuare: „În județul Tulcea populația macedoneană, care numără circa 20.000 de suflete, a

---

<sup>34</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 21/1946, f. 585.

<sup>35</sup> *Ibidem*, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 21/1946, f. 72.

<sup>36</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 21/1946, f. 585.

<sup>37</sup> *Ibidem*, f. 587.

<sup>38</sup> A.N.Constanța, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 20/1946, f. 240.

avut în majoritate atitudine ostilă în contra blocului. Astfel, la secția Principele Mihai, macedonenii au tras peste 200 de focuri de armă, întrebuintând și arme automate și, după unele informațiuni culese de la activiștii P.C.R.-ului, au aruncat și grenade. De asemenea, la secția Beidaud au fost incidente și ofițerul comandant al gărzii a fost bătut. La secția Ceamurlia de Jos populația macedoneană a fost ostilă guvernului. Populația ucraineană din județul Tulcea la fel, nu a corespuns speranțelor care se puneau în ea. Mai bine s-au purtat lipovenii decât ucrainenii. La secția Murighiol, sat ucrainean, au fost incidente. Secția Sf. Gheorghe, formată în majoritate din pescari ucraineni, au mers în proporție de 50% contra guvernului”<sup>39</sup>. Pentru a vedea care au fost incidentele ce au tulburat alegerile, vom apela la darea de seamă a Legiunii de jandarmi Tulcea, care se referă la evenimentele de la Beidaud și Principele Mihai. Cităm: „La secția de votare Beidaud, în ziua de 19 noiembrie 1946, la orele 10, o parte din alegători, instigați de preotul Ionescu Horațiu, din comuna Ceamurlia de Sus, ajutat de învățătorii Dumitru Strâmbeanu și Tudor Niciu, Nicolae Bibicu, Dimciu Garofil, Prisecaru Petre, la care s-au mai alăturat și Cezar Istrate, Atanase Caraniciu, Stere Caragheorghe, Nicolae Negrea și Chircu Sabin, toți plugari, au provocat dezordine în sensul că au aruncat cu pietre, spărgând geamurile localului de vot. Sublocot. Zeiciu Niță, comandantul gărzii de la această secție, pentru intimidarea agitatorilor, a încercat să tragă un foc de armă și din greșeală scapă pistolul răbind ușor pe un cetățean, în urma cărui fapt a fost dezarmat de populație și maltratat. La fața locului sosind locotenentul Picu Sever, ajutorul Legiunei de jandarmi, cu un pluton de jandarmi, agitatorii au reușit să dispară, după care operațiunile de votare au decurs în ordine. A doua zi toți cei vinovați cu actele dresate au fost înaintați Parchetului Curții Marțiale Constanța.

La secția de votare ”Principele Mihai”, la orele 20, o mașină cu un grup de membrii din B.P.D. din Tulcea s-a prezentat la această secție. La apariția acestora, un grup de elemente ce făceau parte din partidele de opoziție i-au somat să părăsească comuna, trăgându-se și câteva focuri de armă, întrucât erau temeri să nu le fure urna. Cei veniți de la Tulcea au plecat imediat și nu s-au produs loviri și răniri. Din cercetările făcute, cei care au provocat acestea au fost: Stere Costea Budiș la care s-a gasit și arma militară de care a uzat, Costea Nicolae, Gheorghe Budiș, Tașcu Ganaliga, Nicolae Hâtu, Stere Costea, Gheorghe Ridia, Mișu Galamaz, Mihail Bișinicu și Gheorghe Cocea, toți din comuna Principele Mihai, care au fost trimiși în judecată cu actele dresate”<sup>40</sup>.

Informații interesante aflăm și din raportul confidențial întocmit de Maxim Pop, prim-procurorul delegat al Tribunalului Tulcea. Iată cum erau pregătite alegerile: „În seara zilei de 18 noiembrie 1946, la cererea organelor de siguranță din localitate, subsemnatul, dimpreună cu dl. procuror Toma Niță, am efectuat o serie de percheziții domiciliare în imobilele aflătoare în imediata apropiere a secțiilor de votare, în special pentru a constata existența eventuală a unor persoane străine în acele imobile și care ar prezenta vreun pericol pentru siguranța alegerilor. În total au fost reținute două persoane din raza secției de votare nr. 4 și care au fost înaintate poliției orașului pentru cercetări. În seara aceleiași zile au mai fost reținute de organele de siguranță alte 13 persoane care urmează a fi triate și cercetate, noi autorizând în acest scop prelungirea reținerii lor pe trei zile. Menționăm că între aceste persoane nu se găsesc nici candidați și nici delegați sau asistenți pentru alegeri. Perchezițiile susmenționate s-au repetat de noi și în cursul dimineții de 19 noiembrie, cu rezultat negativ”<sup>41</sup>. Desigur, rezultatul era altul asupra stării de spirit a populației...

Revenim la raportul jandarmeriei tulcene, pentru a reține de aici starea de spirit a populației județului după terminarea alegerilor, atât în legătură cu aceste alegeri, cât și cu condițiile de trai vitrege. Iată textul: „Populația este mult îngrijorată din cauza lipsurilor

<sup>39</sup> A.N.Constanța, fond Inspectoratul General Administrativ, dosar 17/1946, f. 1.

<sup>40</sup> A.N.Constanța, fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 21/1946, ff. 586, 587.

<sup>41</sup> A.N.Constanța, fond Parchetul Curții de Apel Constanța, dosar 95/1946, f. 31.

alimentare, încălțăminte și îmbrăcăminte, cereale și, în special, făina de grâu și de porumb care se resimte mai mult. Un kg. de mălai a ajuns până la 17-18.000 lei. Mulți nu mai au ce mânca și îngrijorarea lor este și mai mare atunci când văd că nici autoritățile administrative nu mai au posibilitatea de a-i aproviziona. Faptul că nu li se dă voie să cumpere cereale din regiunile excedentare, dă loc la comentarii defavorabile guvernului. Populația, deși nesolidară, așa cum am arătat mai sus, totuși individual și în cercuri restrânse manifestă nemulțumirea asupra modului cum s-au efectuat alegerile, în sensul că ele n-au fost sincere și obiective. Toate acestea au ecou asupra stării de spirit a populației, pentru care putem afirma că este agitată în individual, însă nu se poate manifesta și agita în masă datorită măsurilor de ordine ce impunem<sup>42</sup>. Firește, după proclamarea victoriei în alegeri au fost organizate manifestări publice; la Tulcea a avut loc un miting, în fața sediului B.P.D., la care au participat, în opinia organizatorilor, circa 7.000 de cetățeni, din care 40% erau femei, „iar la 24 noiembrie în județul Tulcea s-a sărbătorit victoria prin 11 întruniri în sate, la care au vorbit candidații și la care au luat parte 8.000 cetățeni”<sup>43</sup>. Lista nr. 1, a Blocului Partidelor Democrate, declarată câștigătoare la Tulcea, avea următoarea compunere: Dr. Florica Bagdasar (P.N.P.), Drăghici N. Ion (P.N.L. Tătărăscu), Lt. col. Stoica Gh. (P.C.R.), Naumov Iosif (P.S.D.), Olteanu Dumitru (P.C.R.) și Pascu Ion (Frontul Plugarilor)<sup>44</sup>.

Privind retrospectiv, evenimentele anului 1946 sunt revelatoare pentru înțelegerea modului în care un partid destul de mic (numeric) și relativ tânăr, fără experiență în viața politică românească, a reușit să preia efectiv controlul țării. Este adevărat că ascensiunea Partidului Comunist s-a făcut pe fondul prezenței militare sovietice, este la fel de adevărat că rezultatele alegerilor au fost manevrate, așa cum reiese și din documentele cunoscute, la nivelul țării, dar a reduce totul la aceste explicații nu este de ajuns. Este incontestabil că în acțiunile lor politice, comuniștii români au aplicat practica experimentată în Uniunea Sovietică, au folosit tehnici de manipulare a opiniei publice, de supraveghere a organelor administrative. Aceasta în condițiile în care oamenii pe care se bazau nu aveau întotdeauna calitățile necesare, ba de cele mai multe ori se dovedeau delăsători, incapabili sau chiar vicioși. Aceasta a și dus la dese schimbări din funcții ale activiștilor de la nivelul județenei de partid Tulcea; a dus însă și la o supraveghere mai atentă din partea conducerii regionale de partid, la prezența la Tulcea a unor lideri ai partidului, precum Ceaușescu, Hossu, Vâlcu etc.

S-a dovedit că activiștii P.C.R. au desfășurat nenumărate acțiuni pe teren, în special la sate, dar și în fabricile din oraș; contactul lor repetat cu țăranii a favorizat cunoașterea problemelor cu care aceștia se confruntau, chiar dacă cei veniți „din producție” să repare utilajele agricole nu știau să răspundă la toate întrebările de natură economică sau financiară. Cea mai mare parte a muncitorilor de la orașe erau de fapt plecați tot de la țară, deci mai aproape de viața rurală, față de reprezentanții partidelor istorice, cei mai mulți provenind din rândurile funcționarilor și intelectualilor, cu puține legături în mediul rural.

Este drept că țara trecea prin ani grei, de foamete, de mari lipsuri materiale, dar în mentalitatea colectivă nu toate relele se datorau guvernului în care, să nu uităm, nu erau numai comuniști, ci și „un fel” de țărăniști și liberali; lumea știa că țara trebuia să plătească pentru faptul că atacase Uniunea Sovietică, iar grânele și petrolul românesc trebuiau să ia drumul Rusiei; era aici o veche și nefericită tradiție istorică. Pe de altă parte noile forțe politice scoteau la iveală și „figuri” noi, așa cum era ministrul Sănătății, de care am vorbit mai sus, dar și alții, ce erau sprijiniți de forțe noi (ex. Partidul Național Popular); nu toți își dădeau seama că în spatele acestor organizații politice noi, ca Frontul Plugarilor sau Tineretul Progresist, erau de fapt tot comuniștii, iar particularitățile social-democrațiilor fuseseră în bună măsură neutralizate în Frontul Unic Muncitoresc. Nimic nu scăpa controlului partidului ce se

---

<sup>42</sup> A.N.Constanța, fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 21/1946, f. 585.

<sup>43</sup> A.N.Constanța, fond Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea, dosar 20/1946, f. 240.

<sup>44</sup> *Ibidem*, dosar 21/1946, f. 65.

dorea a fi cât de curând, „partidul unic”, iar lucrurile, odată urnite, curgeau aproape firesc în sensul dorit de comuniști.

Nu trebuie să ometem faptul că România nu mai avusese o viață politică normală de mai bine de opt ani, iar lumea se dezobișnuise de figurile politicienilor ce susținuseră partidele lor în epoca interbelică, dar care fuseseră criticați și învinuiți de decăderea țării, atât în regimul lui Carol al II-lea, în cel al legionarilor și în cel condus de Antonescu, dar și de comuniștii și antifasciștii ce veniseră la putere după 23 august 1944. Mulți alegători votau acum pentru prima dată; ne referim aici la tineri care nu apucaseră scrutinul din 1937 și deprindeau abia acum regulile luptei electorale. Ce să mai spunem de femeile desconsiderate de politicienii vechi, deși li s-a promis de mai multe ori că vor putea să voteze și chiar să fie alese, așa cum și prevedeau unele acte normative din 1929 și 1938. Comuniștii veneau cu o practică a convingerii femeilor, experimentată în Uniunea Sovietică, iar propulsarea unor personaje feminine în funcții importante (ca Florica Bagdasar de care aminteam anterior, pentru a nu vorbi de Ana Pauker) a sensibilizat opinia publică feminină. Mai toate organizațiile ce se ocupau de femei în țară erau sub controlul comuniștilor, iar acțiunile lor, „din casă în casă”, au avut, fără îndoială, un efect puternic asupra femeilor simple, ignorate până atunci de mai toată lumea politică de la noi. Tot pentru prima dată au votat în toamna anului 1946 și militarii, iar documentele păstrate în arhivele unităților de jandarmi vorbesc limpede de controlul pe care superiorii acestora îl exercitau asupra trupei, „lămurită” pe deplin de felul cum trebuia să voteze, mulțumind astfel pentru drepturile câpătate și făcându-și datoria față de guvern. Cu toate limitele ei, cu toate abuzurile săvârșite, reforma agrară a format o bază electorală puternică, iar creșterea numerică rapidă a organizațiilor din Frontul Plugarilor este o dovadă în acest sens. Creșterea s-a făcut, în principal, prin cooptarea acelor care nu voiau să intre efectiv în politică, de o parte sau de alta, și care credeau, naiv, că această organizație nu este un partid, cu atât mai puțin partidul care se pregătea să le ia îndărăt pământul pe care abia învățau să-l cunoască. Administrația publică era efectiv controlată de comuniști, chiar acolo unde primarul sau prefectul era din alt partid (dar tot din B.P.D.), organele de ordine contribuind din plin la aplicarea politicii partidului. Întrunirile opoziției erau interzise, ziarele lor erau boicotate iar membrii acestor partide erau arestați pe diverse motive și șicanați, de „poliția noastră”, cum am văzut că se exprima cineva într-un document de mai sus. Dacă adăugăm manevrele efectuate pe timpul alegerilor, la secțiile de votare, documentate și ele mai sus, putem vedea că rezultatul alegerilor era cel așteptat. Poate că fraudarea nu este singura explicație a rezultatului alegerilor din noiembrie 1946; în condițiile respective, după modul cum a decurs campania electorală, ținând cont de starea de spirit a alegătorilor, de slăbiciunile evidente ale partidelor vechi, de controlul deplin al aparatului de stat, exercitat de comuniști, alegerile din noiembrie 1946 nu puteau avea alt rezultat.

Ascensiunea Partidului Comunist spre putere în România a atins punctul culminant în 1946, iar modul cum au evoluat lucrurile la Tulcea este un exemplu în acest sens.

## BIBLIOGRAFIE

\*\*\* Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale; fonduri:

- Comitetul Județean P.C.R. Constanța
- Comitetul Regional P.C.R. Dobrogea
- Inspectoratul de Jandarmi Constanța
- Inspectoratul General Administrativ Constanța
- Parchetul Curții de Apel Constanța

\*\*\* *România – Viața politică în documente, 1946*, editat de Arhivele Statului, București, 1996.

CONSTANTIN-ZAMFIR, D., GEORGESCU, O. 1985, *Presa dobrogeană – Bibliografie comentată și adnotată*, Constanța.

## CONSECINȚE ALE POLITICII ANTISEMITICE ASUPRA EVREILOR DIN DOBROGEA ÎN TIMPUL GUVERNĂRII ION ANTONESCU (1940-1944)

Nicoleta GRIGORE\*

### THE CONSEQUENCES OF THE ANTI-SEMITIC POLICY ON THE JEWS IN DOBRUDJA DURING THE GOVERNANCE OF ION ANTONESCU (1940-1944)

#### Abstract:

*The study shows the consequences of anti-Jewish measures taken during Ion Antonescu government against the Jews of Dobrudja between 1940 and 1944. The approached topics are: the forced "Romanization" and "ethnic cleansing" policy, through the passing of numerous anti-Jewish laws which gravely affected this population - both visions of Ion Antonescu, president of the Council of Ministers; the paper also presents the situation of the Jews from Constanta and Tulcea counties, dramatically altered from a social and economic point of view as a consequence of these anti-Semitic laws.*

\*

**Keywords:** Jews, romanization, expropriation, deportation, (deportation) camp

**Cuvinte cheie:** evrei, românizare, expropriere, deportare, lagăr

Orientarea politicii externe a României spre Germania în lunile mai-iunie 1940 s-a făcut resimțită în atitudinea guvernului român față de evreii din România. La 9 iulie 1940 s-a hotărât înlăturarea evreilor din funcțiile publice, iar la 8 august 1940 prim-ministrul României, Ion Gigurtu, și ministrul Justiției, Ion V. Gruia, au semnat Decretul-Lege nr. 2560 care stabilea statutul juridic al evreilor. Erau considerate ca fiind evrei toate persoanele care se încadrau în una din următoarele categorii: cele de origine mozaică, cele născute din părinți de religie mozaică, creștinii născuți din părinți de origine mozaică, copiii din căsătorii mixte în care unul din părinți era de religie mozaică, copiii născuți în afara căsătoriei din mamă de religie mozaică, evreii de sânge, precum și atei<sup>1</sup>. Același decret împărțea evreii în trei categorii: evrei care au primit cetățenia până la data de 30 decembrie 1918, evrei care au primit cetățenia după această dată și evrei care nu făceau parte din cele două categorii. Evreii din primele categorii nu puteau fi funcționari publici, membri în consiliile de administrație ale întreprinderilor, comercianți de alcool sau comercianți în comunele rurale<sup>2</sup>.

Tot la 8 august avea să fie emis și Decretul-Lege nr. 2.651, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 183 din 9 august 1940, care interzicea căsătoria românilor cu cetățeni evrei<sup>3</sup>. Ofițerii stării civile aveau obligația de a cerceta actele de stare civilă și a refuza oficierea căsătoriei, în caz contrar fiind pedepsiți cu destituirea din funcție și închisoare de la doi la cinci ani<sup>4</sup>.

\* Inspector asistent – Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale.

<sup>1</sup> R. Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, București, 1998, p. 27.

<sup>2</sup> I. Scurtu, *Minoritățile naționale din România (1855-2004). Studiu de caz: statutul politico-juridic al evreilor*, în Marian Cojoc (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Constanța, 2005, p. 219-220.

<sup>3</sup> R. Ioanid, *op. cit.*, p. 26.

<sup>4</sup> R. Limona, *Naționalitățile și problemele lor în documentele de arhivă dobrogene (1878-1941)*, Tulcea, 2007, p. 230.



Aceste legi aveau să deschidă lungul șir de măsuri cu caracter rasial ce au fost luate în România împotriva evreilor.

La numai două zile după instaurarea Guvernului Antonescu a fost adoptată decizia Ministerului Cultelor și Artelor nr. 42.181/ 1940 prin care evreilor li se interzicea exercitarea profesiilor de actori sau muzicieni. Astfel, personalul evreiesc din teatre, formații artistice și culturale a fost înlocuit cu etnici români<sup>5</sup>. În data de 12 septembrie 1940 Radu Budișteanu, ministrul Cultelor și Artelor, aflat într-o vizită la Opera Română, aducea la cunoștință personalului de aici măsurile „pentru completa naționalizare” a acestei instituții<sup>6</sup>. Până la 21 septembrie aceste măsuri au fost aplicate, fiind eliminați din posturi toți angajații evrei<sup>7</sup>.

Decizia Ministerului Cultelor și Artelor nr. 42.180 din 17 septembrie 1940 interzicea achiziționarea obiectelor de cult și veșmintelor bisericești de la magazinele evreiești, iar ulterior s-a interzis „a se mai procura de la comercianții evrei, pe lângă obiectele menționate, orice obiecte în legătură cu înmormântările și cu serviciile religioase ce se fac în asemenea cazuri”<sup>8</sup>.

Prin Decretul-Lege din 4 octombrie 1940 s-a stabilit confiscarea, în folosul statului, a proprietăților rurale evreiești, inventarului viu și mort deținut, precum și a stocurilor de cereale, interzicându-li-se deținerea sau dobândirea de proprietăți funciare, sub nici un titlu și în nici o calitate<sup>9</sup>.

A urmat apoi depozitarea lor de păduri, în baza Decretului din 17 noiembrie 1940, prin adoptarea Legii din 4 decembrie, același an, s-a stabilit și exproprierea vapoarelor ce aparțineau evreilor, pentru ca la 28 martie 1941 să fie decretată exproprierea proprietăților urbane evreiești<sup>10</sup>. În conformitate cu Decretul 842 din 28 martie, Serviciul Hidrografic Maritim Constanța cerea, prin Adresa nr. 138/1941, ca un desenator delegat să fie admis de Primăria Constanța pentru a scoate planurile imobilelor cu proprietari evrei din oraș, în vederea aplicării decretului<sup>11</sup>. Prin aplicarea legilor de expropriere au intrat în patrimoniul statului 45.035 hectare teren arabil, fânețe și vii, 331 păduri (aproximativ 47.455 hectare), 99 fabrici de cherestea, 323 de mori și alte bunuri industriale, totalizând 1.851.341.940 lei<sup>12</sup>.

La 16 noiembrie 1940 a fost adoptat Decretul-Lege nr. 3.825 privind românizarea personalului din întreprinderi. Potrivit acestuia, toate întreprinderile, de orice natură, erau obligate să concedieze angajații evrei, ei urmând a primi despăgubiri sume variind între salariul pe 15 zile și salariul pe trei luni, în funcție de vechime<sup>13</sup>. Au fost înființate în acest scop comisii speciale pentru sancționarea abaterilor de la decret, la care participa și un delegat al Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. De asemenea, au fost înființate comisii de judecată speciale pe lângă inspectoratele muncii din județe<sup>14</sup>.

În Dobrogea măsurile antievreiești s-au aplicat asupra a 2.885 evrei, recenzați la recensământul general al populației din 6 aprilie 1941<sup>15</sup>. Aceștia erau așezați în cea mai mare parte în centrele urbane, cunoscut fiind faptul că se ocupau în special cu activități comerciale. Dintre ei, mai mult de trei sferturi se aflau în județul Constanța, numai în municipiul Constanța înregistrându-se 2.347 evrei.

La 3 mai 1941 a fost înființat *Centrul Național de Românizare* care avea drept scop organizarea, conducerea și supravegherea lucrărilor de confiscare a averilor evreiești și îndepărtarea și înlocuirea lor cu români, în tot ceea ce însemna viață economică, comercială și industrială în România.

<sup>5</sup> C.D. Giurăscu (coord.), *Istoria românilor* vol. IX (1940-1947), București, 2008, p. 388.

<sup>6</sup> I. Șerbănescu (coord.), *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol III, partea I, București, 1997, p. 95.

<sup>7</sup> *Ibidem*.

<sup>8</sup> Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale (în continuare: S.J.A.N. Constanța), fond Primăria municipiului Constanța, dosar 39/1940, f. 149.

<sup>9</sup> D. Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București, 2003, p. 135.

<sup>10</sup> C.D. Giurăscu, *op. cit.*, p. 390.

<sup>11</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primăria municipiului Constanța, dosar 51/1941, f. 3.

<sup>12</sup> \*\*\* *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1943*, București, 1944, p. 144.

<sup>13</sup> R. Ioanid, *op. cit.*, p. 35.

<sup>14</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul Muncii Constanța, dosar 75/1941, f. 6.

<sup>15</sup> C.D. Giurăscu, *op. cit.*, p. 395.

Referitor la românizare, Ion Antonescu afirma, în ședința Consiliului de Miniștri din 7 februarie același an: „Suntem pe punctul de a face o lege care va stabili bazele mari, principiale, ale românizării și etapele succesive în care se va exercita operația, pentru că eu nu înțeleg să fac aceasta prin mijloace brutale, în mod revoluționar, ci în etape succesive, în mod evolutiv. (...) Românizarea aceasta are și ea două aspecte: aspectul pătrunderii elementului românesc în viața economică a Statului, în mod progresiv și succesiv, așa încât să nu dărâăm structura economică a Statului. (...) Este apoi aspectul celălalt, al purificării atmosferei de elementele iudaice. Dacă timpurile ar fi normale, eu aș proceda în mod normal, la eliminarea din Statul Român, în masă, a elementelor evreiești, adică la izgonirea lor peste graniță. Dar astăzi nu pot s-o fac. (...) Și atunci, problema aceasta o întrevăd sub un aspect cu totul special, adaptat la situația internațională de azi”<sup>16</sup>.

Potrivit ministrului secretar de stat din Guvernul Antonescu, Mihai Antonescu, Centrul de Românizare trebuia să „ajungă să absoarbă în funcțiunea lui întreaga operă de românizare”. El urma să cuprindă atât bunurile rurale, bunurile fluviale și maritime, vapoarele evreiești, cât și bunurile imobiliare urbane, rămânând ca, treptat, să se poată ocupa și de problema românizării fondurilor comerciale și industriale<sup>17</sup>.

Un alt scop urmărit sub aspectul românizării a fost acordarea de facilități etnicilor români în a desfășura comerț în detrimentul cetățenilor de alte naționalități, în special al evreilor. Astfel, prin Decretul-Lege nr. 752 din 23 august 1941 s-a stabilit că Banca Națională a României putea acorda credite speciale în scopul achiziționării de bunuri sau întreprinderi care aparținuseră evreilor<sup>18</sup>. În intervalul 1940-1943 au fost radiate, la nivel național, 15.987 de firme individuale evreiești, dintr-un total de 20.140. În același interval procentul firmelor deținute de evrei în județul Tulcea a scăzut de la 6% la 2,5%, în timp ce românizarea comerțului și industriei a făcut ca procentul firmelor românești să crească de la 48% la 70%<sup>19</sup>. Dintre firmele comerciale care se găseau înregistrate la Camera de Comerț și Industrie Tulcea până la 15 februarie 1943, dintr-un total de 1.399 firme, 1.039 erau românești. Situația firmelor existente, în funcție de originea etnică a patronilor, o redăm în tabelul următor<sup>20</sup>:

Felul comerțului	Români	Evrei	Bulgari	Greci	Turci	Armeni	Ruși	Alte națion.	Total
Alimente	362	5	11	10	1	4	73	3	469
Îmbrăcăminte	83	15	2	3	-	5	8	2	118
Încălțăminte	31	1	-	4	1	-	4	-	11
Băuturi de tot felul	386	-	6	11	10	2	84	3	502
Farmacii, drogherii	6	2	-	-	-	-	-	2	10
Hoteluri	5	-	1	-	1	-	1	-	8
Librării, papetării	3	-	1	-	-	-	1	-	5
Depozit cherestea	6	1	-	-	-	1	-	-	8
Mărunișuri	9	6	-	-	-	-	1	-	16
Diverse	146	8	7	8	7	3	19	22	220
Total	1039	38	28	36	20	15	191	32	1.399

Pe lângă acestea, mai erau înregistrate 62 firme deținute de cetățeni străini, după cum urmează: 47 greci, 4 turci, 6 armeni și 5 de alte naționalități<sup>21</sup>.

În cazul firmelor industriale, din totalul de 148, erau deținute de: români – 91, evrei – 3, bulgari – 4, greci – 10, armeni – 5, ruși – 25, alte naționalități – 10<sup>22</sup>.

<sup>16</sup> M.D. Ciucă, A. Teodorescu, B.F. Popovici, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. II, București, 1998, p. 180.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 196.

<sup>18</sup> R. Ioanid, *op. cit.*, p. 37.

<sup>19</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 60/1943, f. 3.

<sup>20</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>21</sup> *Ibidem*.

<sup>22</sup> *Ibidem*, f. 6.

Tot ca urmare a măsurilor de românizare, Alecu M. Demetru, Inspectorul special de control pe lângă Oficiului Central de Românizare pentru județele Tulcea și Constanța, înainta, la 29 octombrie 1941, ministrului secretar de stat al Departamentului Muncii din București următorul referat privind evreii din orașul Constanța: „Asupra eliminării elementului evreiesc și înlocuirii acestuia cu români etnici. Evreii au constituit totdeauna o minoritate – cea mai puțin numeroasă – în viața economică a municipiului Constanța, locurile de comandă în comerț și în puțina industrie locală fiind ocupate de greci, de armeni și de albanezi. De asemenea, angajații acestor întreprinderi au fost – în raport cu numărul celorlalți străini – arareori jidani. Prezența evreilor în calitate de salariați în întreprinderile din Constanța a fost redusă în momentul de față la numai patru cazuri, atât prin aplicarea legilor în vigoare și a dispozițiilor voastre, cât și ca urmare a regimului de internare ce li s-a aplicat evreilor localnici – ca măsură de siguranță de stat – după declararea războiului. Și acești ultimi salariați evrei vor fi înlocuiți, fapt pe care l-am raportat și cerut O.C.R. cu ocaziunea constatărilor pe care le-am făcut, veghind la datoria cu care excelența voastră a binevoit să mă însărcineze, ca și pe viitor să nu mai fie posibilă infiltrarea în nici o funcțiune a acestui element”<sup>23</sup>. A fost interzisă eliberarea autorizațiilor de ședere în țară cu drept de executare a profesiei, nici ca patron, nici în calitate de salariați, supușilor străini de origine etnică evrei<sup>24</sup>.

Dacă în perioada mai sus amintită măsurile luate împotriva evreilor au fost de ordin restrictiv și economic, începând cu data de 22 iunie 1941 politica statului împotriva evreilor a început să ia și alte forme. La această dată a fost emis decretul care confirma legile adoptate anterior, stabilindu-se, totodată, munca obligatorie pentru bărbații evrei cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani<sup>25</sup>. În conformitate cu ordinele M.St.M. nr. 17.154/B/941 și nr. 33911/941 s-au emis *Instrucțiunile pentru evreii ce fac muncă de folos obștesc la unități militare, instituții de stat și întreprinderi particulare etc.* potrivit cărora evreii trimiși la muncă „la piatră, grădini de zarzavaturi, în fabrici etc.”, prin natura muncii ce o prestau, erau obligați a locui în afara orașelor și satelor, cazați în bordeie, barăci, case izolate, separat de soldați, argați sau funcționari. Potrivit instrucțiunilor, evreii nu aveau voie să umble singuri prin sat, să intre în contact cu populația civilă sau cu funcționarii. Evreii ce aparțineau Centrului de Recrutare Constanța erau obligați a purta banderole galbene pe brațul stâng cu inițialele C.R. C-ța<sup>26</sup>.

Pentru orașul Constanța a fost emisă decizia Primăriei municipiului Constanța din 25 iunie 1942 potrivit căreia „răspunzător de repartitia evreilor la muncă, prin tabel nominal, efectuând în același timp și un control al lucrărilor ce se execută” era ajutorul de primar, arhitectul Ion Căpșuneanu. Responsabili de întreținutarea și prezența la lucru a evreilor erau șefii serviciilor din cadrul primăriei, care îi primeau pe baza tabelului nominal sus-menționat<sup>27</sup>. În scopul organizării muncii obligatorii a fost emis Ordinul circular nr. 77.322 al Cercului de Recrutare Constanța, potrivit căruia „învoirea, folosirea evreilor în birouri, trimiterea în oraș după cumpărături, lăsarea lor în neactivitate” constituiau abateri grave și „atrăgeau imediat” ridicarea lor de la lucru și sancționarea patronilor. Programul de muncă a fost stabilit, prin același ordin, zilnic între orele 8-12 și 15-20<sup>28</sup>.

În vara anului 1941 au fost înființate în localitățile Cobadin, Osmancea, Mereni și Ciobănița, din județul Constanța, lagăre de concentrare a evreilor, lagăre ce au funcționat între anii 1941-1944. După patru ani de la înființare, în presa locală este publicat un articol care descrie un episod tragic din primele zile ale internării: „Zi de vară, căldură, caniculă, foame, teroare. În stația Ciobănița prizonierii trebuie să descindă militărește, la ordinul precis al d-lui plutonier. Repausatul bătrân Kalman Gruberg face o mișcare pripită. Dl. Plutonier îl împușcă în piept <<din greșeală>> – după cum s-a stabilit ulterior ... În coloană de marș spre Osmancea, laolaltă femei,

<sup>23</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Oficiul Central de Românizare, dosar 1/1941, f. 155.

<sup>24</sup> „Dobrogea Jună”, an XXXVII, nr. 42, 5 aprilie 1941, p. 1.

<sup>25</sup> D. Șandru, *op. cit.*, p. 140.

<sup>26</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primăria municipiului Constanța, dosar 117/1942, f. 55.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 66.

<sup>28</sup> *Ibidem*, f. 47v.

bărbați, bătrâni, copii, Dl. Plutonier Bălă, bestie fără milă, se distrează: trage focuri de armă deasupra capetelor ce alcătuiesc tragica încolonare. Cinci minute repaus. Nimeni nu părăsește locurile. Bărbați și femei sunt obligați să-și facă necesitățile acolo, în mijlocul șoselii. Și n-au ce face oamenii...<sup>29</sup>. Conducătorii lor au fost cazați separat, urmând a fi împușcați în eventualitatea în care evreii vor produce atacuri de rebeliune sau terorism<sup>30</sup>. În lagărul de la Osmancea a fost internat și șef-rabinul Comunității Evreiești din Constanța, Joseph H. Schechter<sup>31</sup>.

În luna iulie a anului 1941, Chestura Poliției Constanța raporta Perchetului General al Curții de Apel Constanța că toți evreii de pe raza Chesturii erau internați în lagărele de la Cobadin și Osmancea. Din același raport aflăm că cei internați în lagăre erau ajutați de evreii din restul țării, care colectau bani și haine pe care le trimiteau prin *Uniunea Evreilor din București*<sup>32</sup>.

La începutul lunii octombrie 1941 femeile și bărbații sub 18 ani și peste 50 de ani care erau concentrați în lagărul de la Osmancea au fost lăsați să se întoarcă la căminele lor<sup>33</sup>.

Pentru județul Tulcea s-a dispus, la 14 ianuarie 1942, ca toți evreii din orașele nereședință să fie evacuați în orașul Tulcea, unde trebuiau să se întrețină pe cont propriu<sup>34</sup>. În urma acestei măsuri unele localități au rămas fără anumite servicii, care erau asigurate de locuitorii evrei<sup>35</sup>.

După instaurarea administrației românești în ținutul dintre Nistru și Bug, la 19 august 1941, s-a hotărât deportarea evreilor din Basarabia și nordul Bucovinei în această provincie. Operațiunea s-a făcut în două etape, prima începută la sfârșitul lunii august, iar cea de-a doua în luna iulie a anului următor, fiind deportați aproximativ 120.000 de evrei<sup>36</sup>. Comisia Interministerială era singurul for care se ocupa cu directivele de organizare a regimului evreiesc din România, implicit cu trimiterea evreilor în Transnistria<sup>37</sup>, însă absolut nici o hotărâre nu se lua fără aprobarea mareșalului. La 17 februarie 1942 acesta hotărâ internarea în lagăr a evreilor activanți comuniști, precum și cei din zonele petrolifere, inclusiv din regiunea Constanța: „Să se interneze în lagăr și în primăvară să fie evacuați în Transnistria: a) toți evreii activanți comuniști din toată țara, în special cei din capitală, regiunea petroliferă Constanța și Giurgiu; b) toți evreii instalați clandestin în capitală în ultimii doi ani. (...) Pentru ceilalți evrei din zona petroliferă și din zonele militare ale capitalei nu este motiv să luăm măsuri. Am garantat, prin declarațiile făcute, viață și libertate evreilor autohtoni”<sup>38</sup>. Nu același tratament l-a aplicat însă evreilor din nordul Bucovinei și Basarabia, precum și celor originari din aceste zone ce se găseau în Vechiul Regat. Pe memoriul *Federației uniunilor de comunități evreiești din țară* din 19 octombrie 1941, semnat de președintele Dr. W. Filderman, prin care se intervenea la Antonescu pentru oprirea deportării acestei categorii de evrei, șeful statului a pus următoarea rezoluție: „Am dat răspunsul cuvenit. Am dat angajamente față de evreii din vechiul regat. Le mențin. Nu am luat nici un angajament față de evreii din noile ținuturi. Aceștia, în marea lor majoritate au fost niște brute. Nu pot fi găsiți adevărații vinovați, toți vinovații. Ei sunt mulți, sunt acoperiți. Regret pentru oamenii cumsecade. Trebuie să fie și din aceștia. Dar mult mai mult mă doare sacrificiile pe care le-am făcut pentru a repara o crimă care a aruncat în groaznică suferință un neam întreg în 1940 și care a fost, ca inspirație și ca execuție, de esență evreiască. Statutul anunțat se va face”<sup>39</sup>.

---

<sup>29</sup> „Cuget liber”, an II, nr. 225, 23 iunie 1945, p. 1.

<sup>30</sup> R. Limona, *op. cit.*, p. 36.

<sup>31</sup> F. Stan, *Considerații privind emigrarea evreilor prin portul Constanța între anii 1940-1944*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom IX, Constanța, 2006, p. 46.

<sup>32</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 37/1941, f. 62-63.

<sup>33</sup> *Ibidem*, f. 66.

<sup>34</sup> F. Stan, *Aspecte privind situația evreilor din județele Tulcea și Constanța între anii 1940-1944*, în V. Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Constanța, 2008, p. 266.

<sup>35</sup> *Ibidem*, p. 267.

<sup>36</sup> D. Șandru, *op. cit.*, p. 141-145.

<sup>37</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 58/1943, f. 14.

<sup>38</sup> \*\*\**Mareșalul Ion Antonescu. Secretele guvernării. Rezoluții ale conducătorului statului (septembrie 1940 – august 1944)*, 1992, p. 113.

<sup>39</sup> *Ibidem*, p. 75.

În *Registrul Asociației Foștilor Deportați în Transnistria* din anul 1944 al municipiului Constanța figurează că în intervalul 1941-1943 au fost deportate 172 de persoane în localitățile: Popoveți, Moghilev, Bratlov, Balta, Tiraspol, Morava, Djurna, Balki, Kuțnezov, Lucineți, Șargorod, Morava, Berșad, Tropova, Nemoci, Tivriv și Abodovca<sup>40</sup>.

Ideea „purificării etnice” pe care o dorea regimul Antonescu este foarte bine exprimată de vicepreședintele Consiliului de miniștri, Mihai A. Antonescu, în conferința de la 3 iulie 1941 ținută cu ocazia prezentării directivelor și îndrumărilor ce trebuiau aplicate în teritoriile recucerite, Basarabia și nordul Bucovinei: „Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil și mai larg, pentru o totală descătușare etnică, pentru o revizuire națională și pentru purificarea neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul, să-i întunece viitorul. (...) Acțiunea de purificare etnică se va desfășura prin îndepărtarea sau izolarea în tabere de muncă, în locuri de unde nu își vor putea exercita influențele nefaste, a tuturor evreilor, cât și a celorlalți străini de neam a căror atitudine este îndoielnică”<sup>41</sup>. Potrivit aceluiași Mihai Antonescu aplicarea măsurilor antievreiești „a contribuit la scuturarea proprietății românești de vâscul străin și înlăturarea rolului covârșitor al evreilor din viața economică”<sup>42</sup>.

În baza Decretului-Lege nr. 3.415, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 299 din 17 decembrie 1941, a fost desființată *Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din Țară* înființându-se *Centrala Evreilor din România*, a cărei organizare și funcționare s-a reglementat cu Decretul-Lege nr. 319, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 26 din 31 ianuarie 1942, aceasta din urmă fiind „un organ al guvernului”, nu o organizație care să apere interesele evreilor<sup>43</sup>. Centrala Evreilor putea organiza și reeduca evreii pentru munci și meserii, pregăti emigrarea evreilor sau organiza asociații sociale ale evreilor. În același timp, organizația trebuia să furnizeze datele și informațiile solicitate de autorități<sup>44</sup>.

Pentru municipiul și județul Constanța a fost înființat *Oficiul județean Constanța al Centralei Evreilor din România*, ca „singur organ în drept să reprezinte în mod unitar interesele populației evreiești din localitate, față de toate autoritățile de Stat”, cu următoarea componență: Albert Adler, președinte, Jean Iancu, vicepreședinte, Alfred Israel, membru și Sami I. Schwartz, secretar general<sup>45</sup>, sediul Oficiului fiind în strada Mitropolit Șaguna nr. 32<sup>46</sup>.

În baza Decretului-Lege nr. 3.984/1941 care obliga evreii la „munci în interes obștesc”, la 28 noiembrie 1942 în județul Constanța executau muncă obștească obligatorie 263 evrei la oraș și 46 în localități. O parte dintre ei erau scutiți a efectua munca obligatorie, din mai multe motive: 13 erau inapți, 47 erau scutiți cu cărți de muncă eliberate de Camera de Muncă, 5 erau „titrați”, 30 din numărul total al evreilor care se aflau în oraș erau supuși străini, 14 erau reformați, iar 352 se aflau sub urmărire, fiind dispăruți<sup>47</sup>.

Instrucțiunile generale pentru reglementarea muncii prestate de evrei, emise de Marele Stat major cu nr. 555.000 din 27 iunie 1942, prevedeau sancțiuni pentru cei care nu executau cu conștiinciozitate munca, care încercau să se sustragă sau părăseau taberele, de la pedeapsă corporală, până la trimiterea în Transnistria, la muncă grea, sau în ghetouri, împreună cu familia<sup>48</sup>. Erau puse a presta muncă obligatorie și femeile între 18 și 40 de ani, în cadrul corpurilor de armată, unde serveau ca spălătorese, croitorese sau în cadrul activităților de birou<sup>49</sup>.

Urmare a Decretului-Lege din 16 noiembrie 1940 pentru românizarea personalului din întreprinderi, potrivit căruia până la sfârșitul anului 1941 urmau să fie concediați toți salariații evrei

<sup>40</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primăria municipiului Constanța, dosar 51/1944, f. 1-22.

<sup>41</sup> A.M. Antonescu, *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, București, 1941, p. 60-62.

<sup>42</sup> Antonescu f.a., p. 150.

<sup>43</sup> F. Stan, *Portul Constanța- poartă deschisă evreilor spre „Țara promisă”*. Studii privind „problema evreiască” în România. 1938-1944, Constanța, 2007, p. 83.

<sup>44</sup> I. Scurtu, *op. cit.*, p. 221.

<sup>45</sup> F. Stan, *Aspecte privind situația evreilor din Constanța (1940-1941)*, „Dosarele istoriei”, an XI, nr. 2, 2006, p. 46.

<sup>46</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Oficiul Central de Românizare, dosar 6/1942, f. 31.

<sup>47</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 51/1942, f. 141.

<sup>48</sup> R. Ioanid, *op. cit.*, p. 37.

<sup>49</sup> *Ibidem*, p. 27.

din toate întreprinderile civile sau comerciale, de orice natură, Alecu M. Demetru informa, la data de 21 iulie 1942, Cercul de Recrutare Constanța că nici un evreu cu pregătire profesională nu mai posedă cărți de capacitate profesională, acestea fiindu-le retrase de către Camera de Muncă, iar în eventualitatea în care se mai aflau în posesia cărților de capacitate trebuiau tratați ca meseriași clandestini. De la această regulă făceau excepție meseriași de „origine jidovească” care posedau și „Brevetul de meserie eliberat de Camera de Muncă, în conformitate cu art. 160 al. II din legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor”<sup>50</sup>. Dintr-un tablou întocmit în vara anului 1942 de Petre Panaitescu, inspectorul general al O.C.R., reiese că în județul Constanța dintre evrei mai practicau profesia: doi contabili, șapte funcționari comerciali, un avocat, zece comercianți, unsprezece funcționari, doi farmaciști, patru ingineri, un tinichigiu, patru meseriași, un mecanic, un industriaș, un fotograf, trei dentiști, un electrician, un zugrav, două croitorese, un pielar, un grădinar, o învățătoare, doi desenatori, un chelner și un șofer<sup>51</sup>. Acești 79 evrei au fost admiși a exercita profesia dintr-un număr de 282 de „revizuiți”, restul fiind respinși<sup>52</sup>.

Au fost situații în care patronii cereau Comisiei pentru revizuirea evreilor în câmpul muncii naționale, de pe lângă Camera de Muncă, păstrarea angajaților evrei, întrucât erau specialiști în funcțiile ce le ocupau. Astfel, Întreprinderea de transport și comunicație „Intercontinentala maritimă” S.A. cerea menținerea în funcție a angajatului evreu Zeller Mayer Arthur întrucât era „singurul om ca fost disponent al firmei, care poate lichida toate chestiunile vechi ale firmei, începute de el”. Pe lângă aceasta, era „specialist în transporturi internaționale, precum și în tarifele căilor ferate internaționale”, cunoscând limba germană<sup>53</sup>. Un alt exemplu în acest sens este cererea proprietarului librăriei „Cartea Românească”, Willy Leonard, care solicita un certificat Oficiului Central de Românizare care să constate că întreprinderea sa „are absolută nevoie de evreul Mihelson Iosub care este specialist în branșa librăriei și papetăriei”, negăsind funcționari specialiști etnici români<sup>54</sup>. Ambele cereri au fost aprobate.

Prin Ordinul Președenției Consiliului de Miniștri nr. 11478/ 1942 s-a stabilit ca până la 1 septembrie 1942 nici un evreu să nu mai aibă angajați servitori sau meseriași creștini. Ulterior, termenul a fost prelungit până la 1 octombrie, același an<sup>55</sup>. Ion Antonescu considera aceasta o „chestiune de mândrie și onoare națională”, interzicând astfel românilor „să mai fie servitori la evrei”<sup>56</sup>.

Cu toate măsurile luate împotriva exercitării profesiunilor de către evrei, la 5 octombrie 1942 încă se mai aflau muncitori evrei „camuflați” la diferite întreprinderi românești din Constanța:

- la magazinul „Aero-club”, proprietar Alaci, profesau doi;
- la „Galeriile Vieneze” unde proprietar era un evreu, supus străin, era o vânzătoare evreică;
- Magazinul „Ionescu”, fost „Isovici”, avea doi vânzători;
- Magazinul „M.P. Cionea” avea printre angajați și doi evrei;
- la „Hercules”, administratorul și doi vânzători erau evrei;
- la „Casa ciorapilor” – trei vânzători;
- la studio „Foto Harta” – doi funcționari<sup>57</sup>.

La aceeași dată nu numai că se găseau angajați evrei, dar existau și firme cu patroni evrei, deși statul îi încurajase acordând facilități etnicilor români (prin politica de românizare) în vederea achiziționării de bunuri sau întreprinderi comerciale și industriale ce au aparținut evreilor<sup>58</sup>.

---

<sup>50</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Oficiul Central de Românizare, dosar 6/1942, f. 59.

<sup>51</sup> *Ibidem*, f. 107.

<sup>52</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 51/1942, f. 95.

<sup>53</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Oficiul Central de Românizare, dosar 2/1941-1942, f. 92.

<sup>54</sup> *Ibidem*, f. 99.

<sup>55</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Chestura Poliției Constanța, dosar 73/1942-1943, f. 199.

<sup>56</sup> M.D. Ciucă, A. Teodorescu, B.F. Popovici, *op. cit.*, p. 94.

<sup>57</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 50/1942, f. 208.

<sup>58</sup> R. Ioanid, *op. cit.*, p. 35.



Firmele comerciale din Constanța, la care făceam referire anterior, erau:

- Lupu Grinberg, galanterie, str. Ștefan cel Mare;
- Rafael Avram Franca, fierărie-portelanuri, str. Ștefan cel Mare;
- Henrich Michael, unelte agricole, str. Ștefan cel Mare;
- Avram Scriter, galanterie, str. Carol I;
- Elias Bercovici, galanterie, str. Carol<sup>59</sup>.

La uscătoria de cereale din str. Avram Iancu nr. 31, proprietatea căpitanului în rezervă Dumitru Juroveanu, evreul Gody Tartacovschi figura, în martie 1942, ca prestând muncă obștească. În realitate acesta conducea întreprinderea, proprietarul ei având încă o afacere la Mangalia. Ba mai mult, evreul angaja „elemente minoritare”, concediind români<sup>60</sup>.

La 22 decembrie, același an, în județul Tulcea erau înregistrați 85 de angajați evrei la întreprinderile din județ<sup>61</sup>.

S-a mers cu măsurile împotriva evreilor până acolo încât în județul Constanța Prefectura a emis Publicațiunea nr. 5.992 din 8 noiembrie 1941 prin care li se impunea aprovizionarea în piețele publice în intervalul orar 9<sup>15</sup>-10<sup>15</sup>, întâietate la cumpărături având populația românească<sup>62</sup>.

Prin Adresa nr. 1.379 a Președenției Consiliului de Miniștri din 11 iulie 1941 se cerea prefecturilor și primăriilor din orașe a se întocmi liste cu imobilele de care aveau nevoie pentru administrația locală, în vederea repartizării imobilelor expropriate de la evrei<sup>63</sup>. Astfel, Oficiul Local de Turism propunea, pentru sediul său, casa evreului O. Weinstock din str. Carol nr. 8, iar Chestura Poliției Constanța solicita 9 imobile „în care să se instaleze oficiile polițienești ce fac parte din Chestura Poliției”<sup>64</sup>.

O adresă a Ministerului de Justiție, Direcția personalului, cerea Procurorului General al Parchetului Curții de Apel Constanța, la 28 august 1942, să i se comunice „ce case s-ar putea reține în stațiunile balneo-climaterice (...) care aparțin evreilor, pentru a sluji drept case de odihnă magistraților”<sup>65</sup>. Solicitarea menționa în încheiere că „se pot trimite și fotografii”.

Și Ministerul Muncii făcuse propuneri de rechiziționare a imobilelor evreiești. Astfel, pentru Inspectoratul Muncii din Constanța se cerea repartizarea imobilului ce aparținea evreului Vily Schwarzenberg, situat în str. Miron Costin nr. 8. Pentru Judecătoria de Muncă se propunea imobilul evreului Solomon Israil, din str. Mitropolit Șaguna nr. 8, pentru Oficiul Public de Plasare, imobilul deținut de B. Cartenberg în strada Cuza Vodă nr. 43, iar pentru școlile de ucenici și de ucenice se solicitau imobilele deținute de Filip Veisenberg și Sabina Michel, respectiv David Kafrisen<sup>66</sup>.

Toate măsurile antisemite aveau să atragă un puternic fenomen de emigrare al evreilor din România, iar prigoana acestora prin toată Europa a adus în țara noastră numeroși evrei în speranța emigrării spre Palestina, portul Constanța reprezentând un punct principal prin care s-a făcut plecarea lor. În intervalul 6 septembrie 1940 - 23 august 1944 au părăsit România, prin portul Constanța, 4.846 evrei cu vase sub pavilion panamez, românesc, bulgăresc și turcesc<sup>67</sup>.

S-au înregistrat și situații tragice în fuga evreilor de a-și găsi supraviețuirea. Navele *Struma* și *Mefküre* s-au scufundat la 24 februarie 1942, respectiv 5 august 1944, pierzându-și viața, în urma celor două încercări eșuate de a părăsi țara, peste 1.000 de persoane<sup>68</sup>.

<sup>59</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 50/1942, f. 208.

<sup>60</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Oficiul Central de Românzare, dosar 6/1942, f. 17.

<sup>61</sup> *Ibidem*, dosar 3/1942, f. 340-341.

<sup>62</sup> F. Stan, *Aspecte privind situația evreilor din județele Tulcea și Constanța între anii 1940-1944*, în V. Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Constanța, 2008, p. 266.

<sup>63</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primăria municipiului Constanța, dosar 51/1941, f. 72.

<sup>64</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>65</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 47/1942, f. 62.

<sup>66</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul Muncii Constanța, dosar 75/1941, f. 57.

<sup>67</sup> F. Stan, *Aspecte privind situația evreilor din Constanța (1940-1941)*, în „Dosarele istoriei”, an XI, nr. 2, 2006, p. 121.

<sup>68</sup> *Ibidem*.

La 16 iulie 1943 în municipiul Constanța se mai aflau circa 1.500 evrei, împărțiți în două comunități: Comunitatea evreilor de rit occidental, cu aproximativ 1.200 de suflete, și Comunitatea evreilor de rit spaniol, care număra în jur de 300 de membri. La această dată ambele comunități se aflau în imposibilitatea de a-și desfășura practicile religioase deoarece templele situate în strada C.A. Rosetti nr. 2 și strada Mircea nr. 18 fuseseră rechiziționate de armata germană, folosind drept depozite, sediul ambelor comunități fiind unul provizoriu, situat pe strada Mitropolit Șaguna nr. 23<sup>69</sup>.

Ca urmare a concentrării tuturor evreilor în orașul Tulcea în anul 1942, în anul 1944 toți evreii din județ se aflau aici și numărau 685 de suflete<sup>70</sup>.

Toate măsurile antisemite aveau să înceteze la 19 decembrie 1944, odată cu promulgarea Legii nr. 641 potrivit căreia erau abrogate „toate măsurile legislative prin care s-au luat dispozițiuni discriminatorii privitoare la evrei”<sup>71</sup>. Legea mai prevedea reprimirea, la cerere, a funcționarilor publici în funcțiile avute. În baza art. 7 din lege, cei care nu au fost reprimiți în serviciu, urmau a fi repartizați spre angajare obligatorie, prin decizie ministerială, în anul 1945<sup>72</sup>.

Legea făcea referire și la restituirea bunurilor mobile și imobile confiscate, contractele de arendare și închiriere încheiate cu Centrul Național de Românizare. În acest sens, Ministerul de Interne luase în discuție acest aspect încă din luna septembrie: „Ministerul de interne a dat dispozițiuni organelor subordonate să elibereze celor interesați dovezi din care să se constate dacă anumite persoane care se încadrează în textul Legii pentru retrocedarea bunurilor evreiești, în ceea ce privește activitatea lor politică, dacă au activat în timpul regimului trecut în organizațiile astăzi interzise. Certificatele eliberate de Ministerul de Interne vor putea fi folosite în fața instanțelor judecătorești”<sup>73</sup>.

## BIBLIOGRAFIE

\*\*\* Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale; fonduri:

- fond Chestura Poliției Constanța.
- fond Inspectoratul Muncii Constanța.
- fond Oficiul Central de Românizare.
- fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța.
- fond Primăria municipiului Constanța.

- fond Primăria județului Tulcea.

\*\*\* *Mareșalul Ion Antonescu. Secretele guvernării. Rezoluții ale conducătorului statului (septembrie 1940 – august 1944)*, 1992, București.

\*\*\* *Angajarea salariaților evrei care n-au fost încă reprimiți în serviciu*, 1945, în „Cuget liber”, an II, nr. 311, Constanța, 1.

\*\*\* *Condițiunile de ședere în țară a străinilor*, 1941, în „Dobrogea Jună”, an XXXVII, nr. 42, Constanța, 1.

\*\*\* *Cum au fost deportate victimele constănțene ale hitlerismului antonescian*, 1945, în „Cuget liber”, an II, nr. 225, Constanța, 1.

\*\*\* *Cum se va face retrocedarea bunurilor evreești*, 1945, în „Cuget liber”, an II, nr. 297, Constanța, 1.

\*\*\* *Evreii au fost integral excluși de la Opera Română*, 1940, în „Universul”, nr. 221, București, 1.

\*\*\* *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1943, 1944*, București.

---

<sup>69</sup> I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 54.

<sup>70</sup> S.J.A.N. Tulcea, fond Primăria județului Tulcea, dosar 1525/1944, f. 16.

<sup>71</sup> *Apud* R. Ioanid, *op. cit.*, p. 49.

<sup>72</sup> „Cuget liber”, an II, nr. 311, 9 octombrie 1945, p. 1.

<sup>73</sup> „Cuget liber”, an II, nr. 297, 21 septembrie 1945, p. 1.

- ANTONESCU, A.M. 1941, *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, București.
- ANTONESCU, A.M., f.a., *Doi ani de guvernare. 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1942*, București.
- CIUCĂ, M.D., Teodorescu, A., Popovici, B.F. 1998, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. II, București.
- CIUCĂ, M.D., Teodorescu, A., Popovici, B.F. 1999, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IV, București.
- GIURĂSCU, C.D. (coord.) 2008, *Istoria românilor* vol. IX (1940-1947), București.
- IOANID, R. 1998, *Evreii sub regimul Antonescu*, București.
- LIMONA, R. 2007, *Naționalitățile și problemele lor în documentele de arhivă dobrogene (1878-1941)*, Tulcea.
- SCURTU, I. 2005, *Minoritățile naționale din România (1855-2004). Studiu de caz: statutul politico-juridic al evreilor*, în Marian Cojoc (coord.), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Constanța, p. 203-226.
- STAN, F. 2006, *Aspecte privind situația evreilor din Constanța (1940-1941)*, în „Dosarele istoriei”, an XI, nr. 2.
- STAN, F. 2006, *Considerații privind emigrarea evreilor prin portul Constanța între anii 1940-1944*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom IX, Constanța, p. 97-122.
- STAN, F. 2007, *Portul Constanța- poartă deschisă evreilor spre „Țara promisă”*. Studii privind „problema evreiască” în România. 1938-1944, Constanța.
- STAN, F. 2008, *Aspecte privind situația evreilor din județele Tulcea și Constanța între anii 1940-1944*, în Virgil Coman (coord.), *Dobrogea – model de conviețuire multi-etnică și multiculturală*, Constanța, p. 264-279.
- ȘANDRU, D. 2003, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București.
- ȘERBĂNESCU, I. (coord.) 1997, *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol III, partea I, București.

**ASPECTE ALE TURISMULUI LA EFORIE NORD ȘI EFORIE SUD (1878-1941)**

Gabriela TĂNASE\*

**ASPECTS OF THE TOURISM AT EFORIE NORD AND EFORIE SUD (1878-1941)****Abstract:**

*This study aims to reveal some aspects of the development of tourism in the resorts from Eforie Nord and Eforie Sud between 1878 and 1941. The historiographical approach plans to present the tourism from 1878, when Dobruđa was reinstated to Romania, until 1941, the year Romania entered WWII.*

*Eforie Nord owes its origins to the Techirghiol Lake. The lake here favoured also the development of Eforie Nord, Techirghiol and Eforie Sud, further advantaged by having access both to the sea and to the lake. The development of the two resorts was made possible through private initiative but also through the involvement of local and central authorities.*

*The tourism has been instrumental in the development of the touristic area around this lake with therapeutic effects, named Techirghiol.*

\*

**Keywords:** Eforie Nord, Techirghiol, The Eforia of Civilian Hospitals, sanatorium, treatment, heliomarina cure, Roumanian Spa Congress

**Cuvinte cheie:** Eforie Nord, Techirghiol, Eforia Spitalelor Civile, sanatoriu, tratament, cură heliomarină, Congres balnear român

**Eforie Nord** își datorează obârșia lacului Techirghiol. Existența lacului a favorizat dezvoltarea stațiunilor Eforie Nord, Techirghiol și Eforie Sud, care au avantajul îmbinării factorilor de litoral cu cei oferiți de lacul Techirghiol. Prezența Eforiei Spitalelor Civile, ca proprietară a unei părți importante dintre lac și litoral, cât și deosebita preocupare pentru amenajarea unor sanatorii de tratament cu regim de funcționare bine stabilit, au făcut ca denumirea de „Eforie” să se împământească<sup>1</sup>.

În anul 1894, Eforia Spitalelor Civile din București a construit un sanatoriu în care erau internați bolnavi reumatici, anterior cazați în corturi. Această clădire a constituit nucleul viitoarei stațiuni Eforie Nord care, din punct de vedere administrativ, a aparținut de comuna Techirghiol până în anul 1933<sup>2</sup>. Terenul pe care s-a construit sanatoriul era „cu totul arid, aproape fără nici o vegetație, fără nici un adăpost”; în următorii 2-3 ani zona și-a schimbat aspectul prin plantații de salcâmi și pini. În 1894, terenul viitoarei așezări era deja parcelat<sup>3</sup>.

În anul 1901 s-a construit stabiliment sanatorial pentru copii, iar în 1908 – primele vile. Totuși, între anii 1900-1920, stațiunea nu a cunoscut o dezvoltare prea mare, majoritatea celor sosiți la tratament locuind în corturile instalate pe marginea lacului.

\* Profesor.

<sup>1</sup> E. Berlescu, *Stațiunile balneare de-a lungul timpului și astăzi*, Editura Medicală, București, 1971, p. 15.

<sup>2</sup> N. Ursu, *Din istoricul stațiunii Eforie Nord*, în „Litoral”, XII, nr. 1158, 29.06, 1982, p. 3.

<sup>3</sup> G. Andronic, M. Neațu, A. Rădulescu, S. Lascu, *Litoralul românesc al Mării Negre*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 69.

După Primul Război Mondial Eforie Nord s-a dezvoltat mai mult ca stațiunea balneară. Acum începe construcția de vile: „Rita”, „Magda”, „Flora”, „Buzdugan”, „Tilea”, „Don”, precum și a stabilimentelor de băi. Tot în această perioadă începe și construcția unui cazinou, locul preferat de distracție pentru protipendada vremii. Între 1927-1929 Academia Națională de Educație Fizică și Sport a construit căminul A.N.E.F., iar în anul 1929 se ridică vilele „1 Mai” și „Enescu”. Din 1927 va începe organizarea unor tabere de vară moderne și sistematizate, sub denumirea „Prietenii Mării”.

Societatea mutilaților și invalizilor de război a construit între 1930-1931 hotelul „Neptun”, iar în 1934 hotelul „Belona”. Spre sfârșitul perioadei interbelice, capacitatea stațiunilor se ridica la circa 1.500 de locuri, la care se adaugă și circa 800 de locuri în corturile instalate, pe timpul sezonului, de Societatea „Prietenii Mării”<sup>4</sup>.

Dezvoltarea stațiunii a avut un ritm lent, care nu era pe măsura excepționalelor ei calități curative heliomarine, la care se adăuga și așezarea sa în imediata apropiere a apelor lacului Techirghiol; nici chiar construirea liniei ferate Constanța-Eforie Sud, în anul 1927, nu a contribuit prea mult la intensificarea procesului de dezvoltare și modernizare a stațiunii, totul fiind lăsat la atitudinea inițiativei particulare<sup>5</sup>.

La 1 noiembrie 1933 a luat ființă „comuna urbană Eforie”. Noul statut impunea multiple și urgente sarcini de ordin administrativ și edilitar, care reclamau trecerea urgentă la lucrări de înfrumusețare și amenajări funciare. Erau necesare lucrări de canalizare, electrificare, îndiguirea și consolidarea malurilor, mutarea căii ferate (care trecea pe malul mării, printre vile) și întocmirea unui plan general de sistematizare și parcelare a loturilor, întreținerea rețelei de străzi (10 km), acestea nefiind încă nici asfaltate, nici pavate, ci doar stropite cu reziduuri de păcură<sup>6</sup> pe perioada verii.

Încă de la început Primăria acordă un rol important *construcțiilor turistice*. Astfel, în 1935, când Societatea „Movilă-Techirghiol” solicită autorizație pentru planurile de construcție ale Cetății pe nisip, Primăria le vizează imediat<sup>7</sup>.

În 1936 este elaborat „Regulamentul pentru construcțiuni și alinieri al orașului Eforie”, iar în 1939 este adoptat și un amplu plan de sistematizare a stațiunii – neaplicat, însă, din cauza izbucnirii războiului mondial.

În 1938 este scoasă în afara zonei de faleză linia de cale ferată ce șerpuia pe malul mării (gara se afla în spațiul de astăzi al Grădinii „Iunion”) și se amenajează bulevardul Tudor Vladimirescu, iar apa curentă este introdusă, după 1936 stațiunea beneficiind de instalațiile de forță ale uzinei electrice locale<sup>8</sup>.

În 1935, lângă sanatoriul „Grand” (ridicat în 1909), este construit și un stabiliment de băi calde, iar în același an, Societatea „Movilă-Techirghiol” construiește așa-numita „Cetate pe nisip”, destinată sejurului familiei regale<sup>9</sup>.

În 1935 numărul vilegiaturiștilor era aproape 1.000.

În vara anului 1936 ziarul „Dobrogea jună” scria: „Un apreciazabil număr de vilegiaturiști s-a îndreptat spre Eforie, unde se speră că anul acesta să avem un număr mare de vizitatori, cu mult mai mare ca anul trecut. Până în prezent au venit câteva colonii școlare și studențești care și-au instalat corturi pe malul mării. Mai multe vile au fost închiriate pe tot timpul sezonului de diferite societăți culturale și sportive. La tabăra O.N.E.F. se fac intense pregătiri de amenajare a terenurilor, a locuințelor și se pun la punct corturile în care vor fi adăpostiți studenții”<sup>10</sup>.

<sup>4</sup> A. Rădulescu, S. Lascu, P. Hașotti, *Constanța. Ghid de oraș*, Editura Sport-Turism, București, 1985, p. 171.

<sup>5</sup> I. Dunăreanu, M. Cristescu, *Eforie Nord, Eforie Sud, Techirghiol*, Editura pentru Turism, București, 1974, p. 15.

<sup>6</sup> N. Ursu, *op. cit.*, p. 3.

<sup>7</sup> Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (S.J.A.N.C.), Fond Primăria Eforie Nord, dosar 31/1935-1936, f. 1, 3, 4, 5, 6.

<sup>8</sup> G. Andronic, M. Neațu, A. Rădulescu, S. Lascu, *op. cit.*, p. 72.

<sup>9</sup> A. Rădulescu, S. Lascu, P. Hașotti, *op. cit.*, p. 172.

<sup>10</sup> \*\*\* *Au început să sosească vilegiaturiștii*, în „Dobrogea jună”, XXXII, nr. 150-151, 4 iulie 1936, p. 1.

Reclama stațiunii era făcută de către Primărie. Administrația locală cheltuia sume importante pentru a face stațiunea cunoscută. Din contul de gestiune pe anul financiar 1938-1939 aflăm că suma de 12.999 lei era prevăzută spre a fi cheltuită de Primărie „pentru publicațiuni și propagandă pentru stațiune”<sup>11</sup>.

Grija edilită era îndreptată spre *siguranța turiștilor*. Astfel că Primăria prevedea, în 1938, suma de 1.528.617 lei pentru plata personalului de la salvare și a subvenției pentru societatea Salvamar<sup>12</sup>. Atât siguranța turiștilor, cât și siguranța stabilimentelor de băi erau importante pentru autoritățile locale. Plata salariului paznicului de la băile de nămol ale stațiunii era asigurată prin ordonanță de plată efectuată de către Primărie<sup>13</sup>.

Eforie Nord dispunea de o plajă lungă de 3 km și lată de 100 de m, fiind la o distanță de 14 km de Constanța. Până în anul 1941 stațiunea continuă să fie alcătuită numai din vile și stabilimente de băi, populația sa permanentă fiind formată numai din paznici, personalul de înregistrare al vilelor și al instituțiilor.

**Eforie Sud** este situată la 4 km sud față de Eforie Nord, la 18 km de Constanța și la 25 km de Mangalia, fiind așezată pe un pînten calcaros, între faleză și lacul Techirghiol. Apariția stațiunii este intrinsec legată de procesul de valorificare balneară a lacului Techirghiol, la începutul secolului XX, iar apoi – în perioada interbelică, cu precădere – și a plajei mării.

În zona actuală a localității, până la finele secolului al XIX-lea, nu se aflau decât pășuni și culturi agricole; pe locul de astăzi al Poștei se aflau doar o stână și un grajd. Lipsa apei potabile (resimțită până în 1950, când s-a dat în exploatare un puț adânc de 475 m) făcea improprii încercările de formare a unei așezări umane<sup>14</sup>. Majoritatea terenurilor aparțineau proprietarului Ion Movilă care, sesizând valoarea terapeutică a lacului Techirghiol, își parcelează moșia în anul 1898. Așadar, stațiunea Eforie Sud a luat ființă în 1898. Inițiativa se datorează lui Ion Movilă care a înființat o societate anonimă pe acțiuni numită „Movilă-Techirghiol”, începând construirea a două hoteluri, Hotelul „Movilă” și Hotelul „Băi”: Hotelul „Movilă”<sup>15</sup>, „o clădire monumentală, cu parter și două etaje”, 80 de camere și o impresionantă sală de teatru, construit pe platou, spre mare, a fost inaugurat în 1904. Hotelul „Băi” avea parter și etaj, 50 de camere și stabiliment de băi calde; era amplasat pe malul lacului Techirghiol, inaugurarea având loc în 1903. Aceste două clădiri au constituit nucleul viitoarei stațiuni. Stațiunea a fost numită la început Movilă, apoi Carmen Sylva (1920-1948)<sup>16</sup>.

În perioada 1903-1948 s-au înălțat circa 50 de vile și stabilimente hoteliere și balneare, stațiunea căpătând renume european până la Primul Război Mondial.

În 1909 Eforia Spitalelor Civile din București a pus bazele viitorului Sanatoriu T.B.C.

Un prospect din anul 1912 anunța pe vilegiaturiștii vremii că „la 20 mai se deschide Hotel Popovici, început în anul 1909, în apropierea lacului Techir-Ghiol, la „Băile Movilă”, cu o siheație splendidă, având vederea mării de trei părți, iar în o parte plantația de salcâmi a statului (...) și în care pădure s-au aranjat chioșcuri, jocuri de tenis, popici, leagăne, alee cu bănci și mese (...); alături cu Hotelul, pe malul mării, un restaurant splendid...”. Din același prospect aflăm că „sezonul se împarte în trei serii și anume: seria I-a de la 20 mai la 20 iunie; seria a II-a de la 21 iunie la 21 iulie; seria a III-a de la 22 iulie la 22 august; iară de la 22 august pînă în septembrie, odăile se închiriază cu ziua. Pentru comunicație și transport între hotel și Constanța, pentru excursii și conducerea la băi, Direcțiunea pune la dispoziția selectei sale clientele un elegant, solid și încăpător automobil (limousină), marca „Vivinus”, și un breck cu cai”. Și o ultimă înștiințare: „lumânări și săpun se află în hotel cu prețuri convenabile”. Acest prospect se dorea a fi un fel de ghid pentru vizitatorii stațiunii Eforie Sud<sup>17</sup>.

<sup>11</sup> S.J.A.N.C., Fond Prefectura Constanța, dosar 82/1938, f. 28.

<sup>12</sup> *Ibidem*, dosar 82/1938, f. 30.

<sup>13</sup> S.J.A.N.C., Fond Primăria Eforie Nord, dosar 4/1939, f. 2.

<sup>14</sup> G. Andronic, M. Neațu, A. Rădulescu, S. Lascu, *op. cit.*, p. 81.

<sup>15</sup> A. Lăpușan, Ș. Lăpușan, *Techirghiol pentru Europa. 1899-1999*, Editura Alma, Galați, 1999, p. 128.

<sup>16</sup> C. Cioroiu, *Stațiunea Eforie Sud de-a lungul anilor*, în „Litoral”, XI, nr. 1125, 20 septembrie, 1981, p. 3.

<sup>17</sup> Idem, *La Mare, în 1912*, în „Litoral”, V, nr. 464, 1 august, 1975, p. 3.



În perioada interbelică funcția stațiunii se conturează tot mai mult, fiind considerată cea mai luxuoasă și căutată stațiune estivală românească. În 1921, doctorul George Ulrieru scria: „Stațiunea Carmen Sylva, garanție faptului că se găsește chiar la țărmul mării, grație sanatoriilor ei maritime, frumoaselor vile și hoteluri confortabile și stabilimentului de băi Movilă, este una dintre cele mai frumoase stațiuni balneare și climaterice”<sup>18</sup>.

În 1924 Societatea „Movilă-Techirghiol”, cu sediul la București, deținea aici trei hoteluri, unul dintre ele având la parter stabilimentul pentru băi. În 1925 s-a construit un cazinou și 75 de vile noi<sup>19</sup>; asistăm la o dezvoltare tot mai intensă sub aspect edilitar. În 1927 localitatea a devenit comună independentă de Tuzla. În 1928 a fost recunoscută ca stațiune balneară, iar în 1929 i s-a atribuit statutul de oraș. Calea ferată Constanța - Eforie Sud a fost dată în exploatare la 5 iunie 1927. Studii privind construcția acestei linii fuseseră începute încă din anul 1906 însă, datorită unor împrejurări vitrege, lucrările au fost oprite când terasamentele se executaseră mai mult de jumătate. Această linie ferată avea ramificație către Techirghiol și Eforie Nord. La puțin timp de la darea în exploatare a liniei ferate, au început să se constate beneficiile aduse: „Sezonisții sunt scutiți de supliciu înghițirii prafului și zdruncinăturii de pe șosea ... atât bogatul, cât și săracul se urcă seara de la București în vagonul de Carmen Sylva (Movilă) și dimineața la orele 8 se dă jos pe un peron curat și spațios în stația Carmen Sylva, la o palmă de loc de lac, mare, băi și de camera angajată”<sup>20</sup>.

Construcțiile particulare s-au înmulțit ca urmare a calităților stațiunii, datorate atât beneficiilor curei helio-marine și apropierii de apele și nămolul lacului Techirghiol, cât și ușurinței transportului dintre Constanța sau București și Eforie Sud. În 1931 existau nu mai puțin de 318 vile și 23 hoteluri, totalizând 4.000 de camere; numărul turiștilor înregistrați era de 24.600, între care figurau și numeroși străini (2.250 polonezi, 1.400 germani, 195 francezi, 105 italieni ș.a.)<sup>21</sup>. Tot în anul 1931 stațiunea este gazda celui de-al X-lea Congres balnear român, la care au participat și specialiști străini.

În deceniul patru al secolului XX, pe lângă vile și hoteluri, s-a înălțat și un important stabiliment balnear, Sanatoriul Militar Maritim.

În sezonul 1931 stațiunea cunoștea un aflux neașteptat de vizitatori. Cele trei stabilimente de băi calde – Societatea „Movilă-Techirghiol”, Sanatoriu Militar Maritim, Sanatoriul C.T.C – lucrau peste capacitate<sup>22</sup>. Regulamentul băilor era următorul: „nu este permisă intrarea pe coridorul băilor decât persoanelor cărora le vine rândul de a lua baia. Onorații clienți sunt rugați a asista la curățirea și prepararea băiei, astfel administrația nu va putea lua în considerație nici o plângere făcută contra băeașilor. Durata unei băi nu poate să depășească ora fixată pe bilet, în care timp intră curățirea și prepararea băiei. Ora se va socoti după ceasornicul oficial al stabilimentului de băi. Se interzice ca două persoane să ia baia în aceeași cabină, sau una după alta în aceeași apă. Se permite excepțional ca o persoană adultă și un copil până la 7 ani să ia baia împreună, percepându-se taxele suplimentare conform tarifului băilor”<sup>23</sup>.

În perioada 1932-1938 vizitatorii Eforiei Sud mai erau cazați în corturi de către Societatea „Prietenii Mării”.

Autoritățile stațiunii s-au preocupat de modernizarea acesteia prin efectuarea unor lucrări edilitare de primă necesitate cum ar fi: alinierea străzilor, pavarea arterelor principale, „petrolarea străzilor, astfel că norii de praf de anii trecuți nu mai încarcă atmosfera stațiunii”. S-au făcut, de asemenea, eforturi pentru aducerea apei potabile în stațiune. Primarul stațiunii, prof. dr. N. Ghiorgheu, a făcut eforturi pentru a mări veniturile localității din concesionarea jocurilor de noroc pe timpul sezonului estival. Aceste venituri erau destinate pentru aducerea apei potabile în stațiune. Era nevoie de o canalizare modernă, dar puterea financiară a edililor,

<sup>18</sup> G. Ulrieru, *Lacul Techirghiol*, în „Analele Dobrogei”, II, nr. 2, aprilie-iunie, 1921, p. 203.

<sup>19</sup> A. Rădulescu, I. Lascu, P. Hașotti, *op. cit.*, p. 174; A. Lăpușan, I. Lăpușan, *op. cit.*, p. 131.

<sup>20</sup> \*\*\* *Dobrogea ...*, 1928, p. 450.

<sup>21</sup> G. Andronic, M. Neațu, A. Rădulescu, S. Lascu, *op. cit.*, p. 84.

<sup>22</sup> C. Cioroiu, *op. cit.*, p. 3.

<sup>23</sup> A. Lăpușan, Ș. Lăpușan, *op. cit.*, p. 117.

în 1932, era doar de a construi o fântână arteziană<sup>24</sup>. De iluminatul electric beneficiau majoritatea vilelor și toate sanatoriile. Din Bugetul și Conturile de gestiune ale orașului Carmen Sylva pe anul 1932 reies următoarele taxe: taxe pe vizitatori în stațiunile balneare și climaterice (135.000 lei), taxe pentru călători la hoteluri (500 lei)<sup>25</sup>; cotizațiunea Comisiei Balneo-Climatice pentru iluminat și lucrări edilitare. Cheltuieli pentru Fondul de înfrumusețare: pentru construcția și întreținerea drumurilor comunale, pentru amenajări și replantări parcuri și străzi, pentru alimentarea cu apă potabilă a comunei, pentru iluminatul drumurilor de sezon și iarnă<sup>26</sup>.

Primăria se ocupa de crearea infrastructurii necesare turismului. Comisia interimară a orașului Carmen Sylva decide „să se construească de urgență coborâșul carosabil pe faleza mării, din dreptul Străzei Mihail Eminescu, care să fie ușor practicabil, cu o pantă dulce până la plajă”; această decizie este consemnată într-un Proces-verbal din 4 iunie 1933<sup>27</sup>. Nu doar strada care ducea spre plajă intra în sfera de preocupări a Primăriei, ci întreaga rețea de străzi. Se pregătea, încă din primăvară orașul pentru primirea turiștilor. Astfel, la 7 iunie 1935, Primăria Carmen Sylva face comandă de păcură pentru stropitul străzilor<sup>28</sup> (străzile neasfaltate încă erau stropite cu păcură pentru a nu se ridica praful). Această practică nu a dat rezultatele dorite, astfel că în 1939 Primăria începe „împietruirea” șoselelor<sup>29</sup>. Este un început al modernizării stațiunii – una dintre preocupările permanente ale edililor locali.

O altă grijă a edililor era legată de curățenia orașului și, în acest sens, stau licitația pentru darea în antrepriză a ridicării gunoaielor<sup>30</sup> și faptul că mai târziu, în 1938, Primăria avea un *serviciu de salubritate*<sup>31</sup>.

Între îndatoririle Primăriei amintim și eliberarea autorizațiilor pentru construcția și reparația vilelor<sup>32</sup>. Primăria acorda autorizațiile numai cu avizul Comisiei locale a stațiunii<sup>33</sup>, această comisie aparținând Asociației comunelor stațiuni balneo-climatice de pe litoralul dobrogean al Mării Negre. După înființarea Oficiului Național de Turism, Primăria acorda autorizațiile de construcții numai cu avizul acestei instituții. De asemenea, se făceau recomandări cu privire la arhitectura vilelor, care trebuia să aibă fațadele în arhitectură românească<sup>34</sup>. Chiar și pentru construcția unei anexe, tot Primăria elibera autorizație. Spre exemplificare amintim eliberarea autorizației pentru construcția unei bucătării la Restaurantul „Băi”, proprietate a Societății „Movilă-Techirghiol”<sup>35</sup>.

Iluminatul public era tot sarcina Primăriei. În 1935 Primăria socotește un necesar de 15.000 kg motorină pentru iluminat cu curent electric<sup>36</sup>.

*Reclama turistică* a stațiunii era făcută tot de Primărie. Un număr de 15.000 de exemplare de broșuri redactate în limbile franceză, engleză, germană, cu informații utile despre stațiune, erau destinate turiștilor din Europa<sup>37</sup>.

În 1938 Primăria se confruntă încă cu lipsa apei potabile, având numeroase preocupări și inițiative pentru aducerea ei<sup>38</sup>.

Cheltuieli (500.000 lei) pentru achitarea lucrărilor de instalarea luminei electrice în cuprinsul orașului de către Societatea Comunală de Electricitate Constanța (Sc. Ec.)<sup>39</sup> le aflăm

<sup>24</sup> „Revista Băilor” 1932, p. 1.

<sup>25</sup> S.J.A.N.C, Fond Prefectura Constanța, dosar 5/1932, f. 3, 6.

<sup>26</sup> *Ibidem*, f. 12.

<sup>27</sup> S.J.A.N.C., Fond Primăria Carmen Sylva, dosar 4/1933, f. 6.

<sup>28</sup> *Ibidem*, dosar 7/1935, f. 24.

<sup>29</sup> *Ibidem*, dosar 2/1939, f. 7.

<sup>30</sup> *Ibidem*, dosar 4/1933, f. 35.

<sup>31</sup> *Ibidem*, dosar 11/1938, f. 24.

<sup>32</sup> *Ibidem*, dosar 6/1934, f. 2-11.

<sup>33</sup> *Ibidem*, dosar 4/1936, f. 2, 8.

<sup>34</sup> *Ibidem*, dosar 5/1937, f. 9, 32, 44, 73; dosar 3/1938, f. 1.

<sup>35</sup> *Ibidem*, dosar 2/1939, f. 28.

<sup>36</sup> *Ibidem*, dosar 7/1935, f. 155.

<sup>37</sup> *Ibidem*, dosar 8/1938, f. 1, 2.

<sup>38</sup> *Ibidem*, dosar 9/1938, f. 98.

din Contul de gestiune al anului financiar 1939-1940. Iluminatul public și privat deservea un număr de 33 de străzi, totalizând un număr de 16.480 metri de rețea electrică<sup>40</sup>. Iluminatul electric se putea face doar cu ajutorul autorităților centrale, reprezentate de Ministerul Afacerilor Externe. Acest fapt este menționat în Raportul nr. 843 din 18 martie 1939 al Primăriei orașului Carmen Sylva către Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Exploataților Comunale și în corespondența din februarie-iulie 1939 dintre Primărie și minister<sup>41</sup>.

În afară de taxele de cură și turism, prevăzute de legea O.N.T., conform Legii administrative, art.166, în anii 1940-1941, erau stabilite impozite comunale asupra vizitatorilor în stațiunile climatice sau balneare, asupra caselor de joc de noroc, a cluburilor etc, precum și asupra tuturor localurilor publice, sub orice denumire, unde se practică jocuri de noroc. Vizitator era considerat orice călător care închiriază mai mult de două camere mobilate la hoteluri sau case<sup>42</sup>.

Problema principală cu care se confrunta stațiunea în perioada interbelică a fost aceea a dărâmării falezei. Cele mai grave surpări au avut loc în anii 1930, 1933, 1935, 1938.

Oricum, stațiunea capătă, până la finele perioadei interbelice, alura unei așezări estivale cu renume în rândul stațiunilor de la Marea Neagră.

## BIBLIOGRAFIE

\*\*\* Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale; fonduri:

- Fond Primăria Eforie Nord (1933-1950), dosar 31/1935-1936, f. 1, 3, 4, 5, 6; dosar 4/1939, f. 2.
- Fond Prefectura Constanța (1897-1950), dosar 82/1938, f. 28, f. 30.
- Fond Prefectura Constanța (1897-1950), dosar 16/1936-1945, f. 42, f. 46-51, f. 56, f. 73.
- Fond Prefectura Constanța (1897-1950), dosar 5/1932, f. 3, 6., 12.
- Fond Primăria Carmen Sylva, dosar 4/1933, f. 6, 35.
- Fond Primăria Carmen Sylva (1929-1950), dosar 6/1934, f. 2-11; dosar 7/1935, f. 24, 155; dosar 4/1936, f. 2, 8; dosar 5/1937, f. 9, 32, 44, 73; dosar 3/1938, f. 1; dosar 8/1938, f. 1, 2; dosar 9/1938, f. 98; dosar 11/1938, f. 24; dosar 2/1939, f. 7, 28.

\*\*\* *Au început să sosească vilegiaturistii*, în „Dobrogea jună”, XXXII, nr. 150-151, 4 iulie 1936.

\*\*\* *Dobrogea. Cinzeci de ani de viață românească 1878-1928*, Cultura Națională, București, 1928.

\*\*\* *Modernizarea Carmen-Sylvei*, în „Revista Băilor”, IV, nr. 37, 7-15 august 1932.

ANDRONIC, G., NEAȚU, M., RĂDULESCU, A., LASCU, S. 1981, *Litoralul românesc al Mării Negre*, Editura Sport-Turism, București.

BERLESCU, E. 1971, *Stațiunile balneare de-a lungul timpului și astăzi*, Editura Medicală, București.

CIOROIU, C. 1975, *La Mare, în 1912*, în „Litoral”, V, nr. 464, 1 august.

CIOROIU, C. 1981, *Stațiunea Eforie Sud de-a lungul anilor*, în „Litoral”, XI, nr. 1125, 20 septembrie.

DUNĂREANU, I., CRISTESCU, M. 1974, *Eforie Nord, Eforie Sud, Techirghiol*, Editura pentru Turism, București.

LĂPUȘAN, A., LĂPUȘAN, Ș. 1999, *Techirghiol pentru Europa. 1899-1999*, Editura Alma, Galați.

RĂDULESCU, A., LASCU, S., HAȘOTTI, P. 1985, *Constanța. Ghid de oraș*, Editura Sport-Turism, București.

URSU, N. 1982, *Din istoricul stațiunii Eforie Nord*, în „Litoral”, XII, nr. 1158, 29.06.

ULIERU, G. 1921, *Lacul Techirghiol*, în „Analele Dobrogei”, II, nr. 2, aprilie-iunie.

<sup>39</sup> S.J.A.N. Constanța, Fond Prefectura Constanța (1897-1950), dosar 16/1936-1945, f. 42.

<sup>40</sup> *Ibidem*, dosar 16/1936-1945, f. 56.

<sup>41</sup> *Ibidem*, dosar 16/1936-1945, f. 46-51.

<sup>42</sup> *Ibidem*, dosar 16/1936-1945, f. 73.

## O VIAȚĂ CA O ODISEE:

## PETRE GHEORGHE, "CAVALERISTUL" DIN TULCEA (1913-2000)

Lavinia GHEORGHE\*

## A LIFE AS AN ODYSSEY: PETRE GHEORGHE, "CAVALRYMAN" IN TULCEA (1913-2000)

**Abstract:**

*History of a locality is written through the lives of its inhabitants, both celebrities and ordinary people. This paper compiled on documents of personal archive is a tiny contribution to the writing of Tulcea history, bringing to readers' attention the life of a man who is not actually an important personality of the town, but, rather, a representative of the middle class. It is about Petre I. Gheorghe, a character known by Tulcea inhabitant as "the cavalryman", a soldier in the Second World War, an owner of county lands, shoemaking workshops, stores and houses in Tulcea town, who did not want to accept the idea that the communist regime confiscated – "nationalized" – all the work of a lifetime, for which he carried on a lawsuit with the communist and post-communist government until his death in 2000.*

*"A man's life as it was" is few letters on a page of the history of the town and county of Tulcea, between 1887 and 2000.*

\*

**Keywords:** Tulcea, Sarinasuf, Petre Gheorghe, commerce, shoemaking workshop, communist regime

**Cuvinte cheie:** Tulcea, Sarinasuf, Petre Gheorghe, comerț, atelier cizmărie, regim comunist

Orașul Tulcea. În fiecare zi Petre I. Gheorghe își făcea plimbarea călare. Mândru în șa, cu cizme Birger și cu pantaloni și haină de călărie, pe calul Cezar – fiul iepei cu care a făcut războiul. Cezar era negru, cu stea în frunte. În fiecare zi stăpânul țeșăla crupa calului în formă de tablă de șah. Uneori, putea fi văzut cu familia, în șareta la care era înhămat calul Cezar. O dată pe an, aceeași șaretă, în care se aflau părinții și cei doi copii, străbătea cei 25 de kilometri până la Sarinasuf, unde se sărbătorea hramul bisericii. Petre Gheorghe rupea crengi de stejar de pe drum și împodobeau șareta. Era „Cavaleristul”. Toți îl cunoșteau așa. Nu-i știau neapărat numele și nici nu era nevoie.

Dragostea pentru cai o moștenise de la tatăl său, Oanea. La Sarinasuf acesta era un fel de geambaș de cai. Avea cârciumă. Când îi mergeau afacerile cu cai, se „pilea” și dădea pe datorie. Când s-au desființat cârciumile particulare, prin anii '50, a rămas cu registrele de datornici, pe care le arăta, cu mândrie, nepoților.

Calul Cezar a trăit bine cu stăpânii și copiii lor. Era îngrijit și iubit. Prin anii 1958-1959, după ce a fost obligat să-și bage pământul la „colectivă”, „Cavaleristul” trebuia să predea atelajele și animalele. Și calul. Cezar nu era cal de muncă pentru GAC. L-a vândut undeva în Ardeal, în zonă de graniță, unde colectivizarea încă nu ajunsese, și unde oamenii iubeau animalele. Șaua a păstrat-o până la moarte, ca și cizmele – pe care le avem și azi. Șareta a ținut-o încă mult timp. Ruginită, fără cal ... fără sens. Ca și Petre Gheorghe, care, deși fără cal, a rămas în memoria tulcenilor drept „Cavaleristul” care se plimba, în fiecare zi, cu frumosul și mândrul Cezar.

\* Muzeograf – Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

\*

Scriem istoria familiei Petre Gheorghe pe baza documentelor aflate în arhiva personală. Vreo patru cutii. Deocamdată. În garaj, undeva, ar trebui să mai fie vreo două. Subiectul articolului de față și-a păstrat, ordonat, toate actele, de toate felurile, unele importante, altele mai puțin. Cele ce lipseau și lămuresc aspecte, le-am găsit în arhive. Viața unui om nu poate fi însă contabilizată și încadrată doar în date și locuri. Pentru că sufletul omului îi clădește imaginea. De aceea, am apelat la amintirile rudelor: fiul său – Mihai Gheorghe, nepotul său – Pascale Pascale din Tulcea, fratele său cel mic – Pavel Gheorghe, cărora le mulțumesc pentru că am putut îmbrăca imaginea cu sufletul.

Este important un om de clasă medie pentru istoria unui oraș? Credem că da. Pentru că, în fond, istoria unei localități înseamnă istoria oamenilor săi. Fie ei oameni simpli sau personalități. Și Tulcea are personalitățile ei, importante pentru istoria orașului, a Dobrogei și a Țării.

Petre Gheorghe n-a fost un om bogat. Nu-l putem încadra nici în rândul personalităților de marcă ale urbei. Îl putem defini ca o figură pitorească – și de aici am pornit prezentarea. Dar și ca proprietar de magazine, ateliere și pământ. Și ca un foarte bun meseriaș și comerciant. Un om demn și drept, care n-a reușit să înțeleagă niciodată că lumea este nedreaptă. Un răzvrătit în toate regimurile pe care le-a traversat, cu care s-a judecat. N-a putut pricepe niciodată de ce un om care muncește și-și face un „cheag” poate fi și depozat de tot. S-a luptat pentru statutul său de proprietar cu regimul comunist și cu cel postcomunist. A murit fără să înțeleagă de ce trebuie să se plece.

\*

Rădăcinile familiei lui Petre Gheorghe își au izvoarele în comuna Sarinasuf, județul Tulcea.

În anul 1887, pe 28 mai, la ora 12 noaptea, aici se naștea IOAN PAVEL GHEORGHE, român, de religie ortodoxă, „fiu al lui Pavel Gheorghe în etate de patruzeci și nouă ani, de profesie plugar, și al Ioanei Gheorghe în etate de treizeci și șapte ani, de profesie muncitoare, ambii domiciliați în Sarinasuf”. Actul de naștere este semnat de tatăl copilului, de doi martori și de primarul Ali Baiburi<sup>1</sup>.

N-am putut merge mai adânc în genealogia familiei, astfel că nu avem date referitoare la căsătoria dintre Pavel și Ioana Gheorghe. Din certificatul de naștere al lui Ioan Pavel Gheorghe reiese că Pavel Gheorghe, tatăl său, era născut în 1838, iar Ioana, mama sa, în 1850. Ion Pavel a fost un om de vază în sat. În caietul în care sunt trecute daniile pentru construirea noii biserici din sat, finalizată în 1885, este trecut, în dreptul numele său, suma cea mai mare: 150 de lei (30 de monede mari de argint), la care se mai adaugă una sau două din icoanele împărătești și pictura din dreapta intrării în biserică (Sf. Gheorghe). Numele lui era scris pe spatele icoanelor împărătești și sub fresca de la intrare. A avut și cârciumă. În sat i se spunea Ionel „Bulgarul”<sup>2</sup>.

Pascale Pascale își amintește că unchiul său (fratele mamei sale), Ioan, îi spunea că la 17 ani acesta era deja orfan, mama sa murind în 1902, iar tatăl în 1903, și prin urmare, cele trei surori mai mari l-au căsătorit când acesta avea puțin peste 20 de ani. Și aici o poveste adevărată: îi plăcea o fată pe care s-a hotărât – de fapt, au fost de comun acord – s-o fure de la părinți. A plecat cu căruța în satul vecin, spre casa viitoarei soții, împreună cu un prieten. Pe drum, pentru a-și face curaj, au luat „una mică” – mai multe chiar. Era noapte. A ajuns la casa fetei, a răpit-o, a dus-o acasă și dimineața ... stupoare: cea răpită era sora mai mare a alesei sale, Nastasia Tulimeanu. A trebuit să se căsătorească cu ea.

Deținem actul de deces al lui Ioan Pavel Gheorghe, mort pe 29 martie 1967, la Tulcea<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Conform Extrasului din Registrul stării civile din nașcuți din anul 1887, nr. 23, Direcția Generală a Arhivelor Statului Tulcea (DJAS Tulcea).

<sup>2</sup> Parte a familiei sale va pleca în Bulgaria, prin schimbul de populație.

<sup>3</sup> Certificat de deces.

Ioan Pavel Gheorghe a avut șapte copii: Petre, Gheorghe, Elisaveta, Melana, Pavel și doi copii care au murit imediat după naștere.

Dintre aceștia, ne oprim asupra lui PETRE I. P. GHEORGHE, o figură pitorească a orașului Tulcea, cunoscut cu porecla „Cavaleristul”. De altfel, aceasta este trecută, cu mândrie, pe mormântul său. De ce ne oprim la el? Nu doar din motive personale, ci, mai ales, în ideea reconstituirii unor timpuri. A unei alte lumi, mai bine spus, a unor alte lumi. Pentru că Petre I. Gheorghe, cizmar de meserie, era și proprietar de pământuri. A avut, în Tulcea interbelică și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, magazine, ateliere de cizmărie, case, procese cu autoritățile. Lumea aceluia timp și-l amintește mândru, călare pe calul său, plimbându-se „pe centru”. După venirea comuniștilor s-a ținut bătos în fața naționalizării și cooperativizării. Într-un fel, a fost un răzvrătit. Nu a vrut să-și plătească toate cotele, prea mari pentru pământul pe care refuza să-l lase cooperativizat. Degeaba a refuzat să renunțe la independența sa de proprietar de atelier de cizmărie. Ca mulți alții, a fost înfrânt de regim. A fost angajat la cooperatie (U.J.C.O.O.P.). În noul regim, postdecembrist, a încercat să recupereze ce-i fusese furat. Avem în arhivă sute de sesizări, cereri etc.

Petre I. Gheorghe s-a născut în Sarinasuf, pe 29 iunie 1913, „fiu legitim a lui Ion P. Gheorghe de ani treizeci, de profesie plugar, și Nastasia I. Gheorghe născută Dumitru Tulimeanu, de ani două zeci și opt, de profesiune casnică, ambii domiciliați în comuna Sarinasuf”. Copilul este declarat de moașa Paraschiva Moise Ion<sup>4</sup>. Conform înscrisurilor pe care le deținem, acesta era înregistrat ca fiind de origine etnică română<sup>5</sup>. Specificăm acest lucru pentru că, deși bunicul său era numit „Bulgarul”, și o parte a rudelor sale au fost obiect al schimbului de populație, acesta era trecut ca fiind român.

Petre I. Gheorghe a urmat Școala nr. 3 din Tulcea și nu s-a dovedit a fi un elev strălucit la învățătură.

Pe 17 septembrie 1946 s-a căsătorit cu Elena Nicolaev, născută la Tulcea, pe 12 februarie 1924, fiica lui Nicolaev Vasile (avea 25 de ani când s-a născut Elena) și Nicolaev Anastasia (avea 24 de ani când a născut-o pe Elena)<sup>6</sup>. S-au cununat la Biserica „Sf. Nicolae” din Tulcea.

Împreună, au doi copii: Georgeta – născută la Tulcea pe 1 iulie 1947, și Gheorghe Mihai – născut în aceeași localitate, pe 22 decembrie 1948.

Din izvoare orale știm că la vârsta de 12-13 ani Petre I. Gheorghe a fost dus de tatăl său la ucenicie, pentru a învăța cizmărie. Conform documentelor pe care le deținem, la vârsta de 18 ani era practicant la atelierul lui Stanciu Kostof, din Tulcea, strada Ștefan cel Mare nr. 55. Conform *Învoielii de practicant*, ucenicia urma să dureze un an – începând de la 15 august 1930<sup>7</sup> –, iar patronul se angaja să-i „dau învățătură, hrană, dăruit încălțăminte și suma de 5.000 lei”. Petre I. Gheorghe a lucrat în acest atelier timp de 10 ani (de pe 15 iunie 1929, până pe 25 octombrie 1934), iar apoi, până pe 25 octombrie 1939, scrie Stanciu Kostof „pentru cunoștințele sale profesionale însușite la perfecțiune, i-am încredințat conducerea atelierului meu de cizmărie” și a fost foarte mulțumit<sup>8</sup>.

#### PETRE GHEORGHE – PARTICIPANT LA RĂZBOI

Petre Gheorghe a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial. Din păcate, datele pe care le deținem sunt puține. În perioada comunistă acesta se ferea să vorbească despre această temă, deoarece fusese prizonier în lagăr sovietic, iar relațiile sale cu autoritățile îl îndrituiau să tacă. Conform certificatului 10102/ 1991 de la Arhiva Ministerului Apărării Naționale de la Pitești, el a fost concentrat în perioada 16.07.1942 - 26.11.1944, în Corpul Armată, Divizia I Cavalerie. Acestor date li se adaugă un Bilet de voie pentru 3 zile, începând din 1 februarie 1944, Ordinul de lăsare la vatră rezultat din biletul de voie și un Cupon de control CFR. Abia după 1990,

---

<sup>4</sup> Certificat de naștere nr. 45, comuna Sarinasuf.

<sup>5</sup> Două certificate emise de Primăria comunei Sarinasuf, din 10 iulie 1942 și 7 februarie 1946.

<sup>6</sup> Certificatul de căsătorie seria Ce nr. 975132, Sfatul Popular Tulcea.

<sup>7</sup> Probabil anul este greșit. În 1930, copilul avea 17 ani. Vezi și documentul următor.

<sup>8</sup> Certificat semnat de meșterul patron S. Kostof.



Petre Gheorghe a destăinuit câte ceva: la 21 de ani a intrat în armată, la Cavalerie, cu calul și harnașamentul lui. A luptat pe Don și în timpul unei bătălii a căzut un obuz lângă el, i-a doborât calul și l-a îngropat în pământ. Un camarad al său, care a văzut scena, l-a scos. Petre Gheorghe a rămas surd și mut pentru câteva luni. În aceeași bătălie a căzut prizonier la ruși. S-a întors din prizonierat în haine rusești și cu barbă. La vederea lui, rudele, nu doar că nu l-au recunoscut, dar s-au și speriat, crezând că e un rus.

### PROPRIETAR DE MAGAZINE ȘI ATELIERE DE CIZMĂRIE

Fiecare se naște cu talentul său. Petre Gheorghe era un bun cizmar (și asta am arătat în rândurile de mai sus) și un bun comerciant. Fiul său își amintește că avea un registru unde nota măsurile clienților. Le ștergea picioarele, le dădea cu talc, le pune talpa pe registru și desena conturul. Le scria numele, preferințele, și toate măsurile picioarelor. În anii '50 era dintre puținii cizmari care făceau pantofi „cu scârț”, la modă atunci.

În calitate de comerciant, când intra cineva în magazin, nu ieșea fără să cumpere ceva. Chiar dacă nu avea nevoie, era convins de vânzător cât îi era de necesară marfa respectivă, ca și când ar fi fost un chilipir. Mai târziu, când s-au înființat cooperativele meșteșugărești, rămânea marfă mult mai proastă decât cea de „second hand” de azi. Petre Gheorghe lua, mai pe nimic, pantofii scâlțiați și plini de praf, greu vandabili, îi aranja, îi lustruia, le băga hârtie în bombeuri și îi vindea. La fel și pânza, pe care o călca și o aranja frumos.

În 1942, Petre I. Gheorghe își deschide un Magazin de încălțăminte și „coloniale” cu amănuntul pe str. Basarabilor nr. 47, cu numele „La Cavaleristul”, în zona cunoscută sub numele vechi – „la coloane”<sup>9</sup>. „Prăvălia ... cu atanansele și curtea” din strada amintită era închiriată de Petre Gheorghe încă din anul 1937, de la Coiciu L. Dobre, cu suma de 6.000 lei anual. Contractul este semnat anual, inclusiv în 1941, când proprietarul a fost repatriat în Bulgaria. Ultimul contract pe care-l deținem este din 1943. De fapt, la această adresă a și locuit până la căsătorie. În 1942, Petre Gheorghe făcuse cerere pentru a susține obținerea cărții de capacitate în meseria de cizmar<sup>10</sup>.

În același an, 1942, deschide și un atelier de cizmărie, pe aceeași stradă, la numărul 31, în zona Bisericii bulgărești („cu ceas”). În aprilie 1942, Petre I. Gheorghe, patron al cizmăriei din str. Basarabilor nr. 47, era înștiințat că poate da examenul pentru obținerea cărții de capacitate. Luna următoare se certifica faptul că era patron cizmar, având atelierul pe strada Basarabilor la nr. 31<sup>11</sup>, iar din 1943 are cartea de meșter cizmar<sup>12</sup>. Tot din 1943 el plătea taxă de control sanitar pentru cizmăria din Basarabilor nr. 31, în sumă de 800 lei<sup>13</sup>. Un proces-verbal de inspecție, din 19 august 1944, constată că în atelier lucrau patru angajați lucrători necalificați, dintre care trei creștini și unul evreu. La rubrica *Situația personalului evreesc sau supus străin*, este trecut Zolie Peisilovici, de 37 de ani, absolvent a două clase primare, care, în 1943, era scutit de munca obligatorie. Acesta primea un salariu de 6.000 lei pentru munca de mașinist, muncind întreaga zi. Zolie Peisilovici era dublat, adică avea un schimb. La rubrica *Dacă mai este necesară menținerea evreului în întreprindere*, răspunsul este da, „întrucât (schimbul său n.n.) nu este complet instruit”. Dublura sa era fratele mai mic al patronului, Pavel Gheorghe, de 19 ani, care lucra în atelier din august 1943 și îndeplinea „efectiv atribuțiunile salariatului evreu”, dar „nu și-a însușit cunoștințele necesare”. În afara celor doi, la atelierul de cizmărie mai erau angajați Andrei Costică, de 20 de ani, practicant, cu un salariu de 3.000 lei și Gherasim

<sup>9</sup> Certificat de înmatriculare (firme individuale). Camera de Comerț și Industrie Tulcea, 15 septembrie 1942. În volumul Valentinei Postelnicu, *Tulcea în documente și imagini*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2006, p. 106, se poate vedea imaginea „clădirea cu destinația de prăvălie, proprietatea lui Gheorghe Petre”. Aceasta este trecută pe strada Basarabilor, dar la nr. 48.

<sup>10</sup> Adresă a Oficiului Camerei de Muncă nr. 161/ 29 aprilie 1942. Certificat din 2 mai 1942.

<sup>11</sup> Adresă a Oficiului Camerei de Muncă Tulcea nr. 161/ 28 aprilie 1942.

<sup>12</sup> Carte de meșter nr. 213/989, din 18 noiembrie 1943.

<sup>13</sup> Proces-verbal din septembrie 1943.

Gheorghe, ucenic, 16 ani, cu un salariu de 2.000 lei<sup>14</sup>. Deținem facturi de materiale și mașini cumpărate – sârmă, calapoade, tocure, mânere de scule, drill – de la firme precum Fabrica de postav et Comp. S.A., Aron B. Spinner et Fiu (ambele din București), Iosif Stianzny S.A. (din Arad), „Radio-Electrica” (din Tulcea).

Firma fusese înregistrată în 1942. În afara ei, la atelier mai avea un ucenic. În același an, la firma „La Cavaleristul” de pe strada Basarabilor nr. 31, un proces-verbal de inspecție constata următoarele: firma funcționa fără întrerupere din 1942 și nu lucra pentru armată. Regimul era interesat, din nou, în mod special, de salariații evrei. De data aceasta angajatul evreu Zolik Veisalovici apare nedublat, întrucât patronul fusese tot timpul concentrat, dintre care 11 luni pe front. Firma avea și un loc vacant. I se pune în vedere patronului ca în termen de 15 zile să facă formele necesare pentru dublare<sup>15</sup>. În 1943 Petre Gheorghe era condamnat, nu știm pentru ce fapt, să plătească o contravenție de 1.500 de lei în folosul statului<sup>16</sup>.

În 1945 magazinul de coloniale și încălțăminte este prădat de hoți și i se fură banii pe care-i ținea aici. Ca urmare, își cumpără un seif.

În ianuarie 1946, Petre Gheorghe este obligat să evacueze camera de la atelierul de cizmărie din strada Basarabilor 45, care este pusă „la dispoziția Comandamentului Sovietic, fiind necesară pentru baie”<sup>17</sup>.

Pe 15 februarie 1946 Petre Gheorghe cere „radierea din firmă a comerțului de coloniale, întrucât nu-l mai exercit”<sup>18</sup>. Rămâne cu magazinul de vânzare încălțăminte cu amănuntul, cu numele „La Cavaleristul”<sup>19</sup>.

În 1947 Petre Gheorghe se înscrie – și odată cu el întreaga familie (soacra, soția, fiica abia născută) – în Cooperativa de Aprovizionare și Desfacere Tulcea<sup>20</sup>.

După instaurarea regimului comunist, Petre I. Gheorghe ține cu dinții de statutul de mic proprietar. În 1948, la Recensământul întreprinderilor, acesta este înregistrat cu un atelier de cizmărie – ce producea „ghete, pantofi, sandale” –, „La Cavaleristul”, pe strada Griviței nr. 8<sup>21</sup>.

După război, presiunile pentru a-l determina să renunțe la statutul de patron se intensifică, mai ales prin intermediul controalelor. Nu se găsea ușor material pentru cizmărie. Pentru a putea cumpăra legal, un proprietar avea nevoie de o groază de documente și semnături. Petre Gheorghe renunțase la pământ și încerca să se descurce ca cizmar particular. Făcea și improvizații: se vindeau la magazine opinci foarte bune, făcute din toval (piele de vită, groasă, tăbăcită). Cumpăra opinci, le tăia și făcea din ele tălpi de încălțăminte. Era nevoit să meargă în Ardeal, pe unde mai erau ateliere de cizmărie particulare și unde se găseau mai ușor materiale. Nu era chiar legal, dar altfel nu avea cu ce munci. Aceste materiale erau depozitate acasă. Acesta povestea că la un drum de aprovizionare în Ardeal s-a oprit la un han. Se vedea că era străin, venise să cumpere. Deci, avea bani. Știa că putea deveni pradă, de aceea ținea banii într-un chimir lat de două palme, din piele groasă, cu ținte, pe care îl pune sub cămașă. Niște indivizi au încercat să-l înjunghie și să-i ia banii. Cuțitul s-a oprit în chimir. I-a salvat viața. Băiatul său a găsit brâul, după 1989, care avea încă bani de pe vremea Regelui Mihai.

Prin procesul-verbal nr. 67383 din 25 septembrie 1947, se constată că, în urma controlului făcut la atelierul de cizmărie de pe strada Basarabilor nr. 31, nu s-a găsit nimic nelegal, dar, continuând controlul la domiciliul proprietarului, s-au găsit o serie de materiale de cizmărie, considerându-se că „infractorul intenționat s-a sustras de la declararea mărfurilor și le-a dosit, deci se face vinovat la crimă de sabotaj Leg. 351/ 945 art. 29”. Pedepsa era între 5 și 20 de ani

---

<sup>14</sup> Proces-verbal de inspecție al Inspectoratului General al Muncii și Asigurărilor Sociale Constanța din 19 februarie 1944.

<sup>15</sup> Proces-verbal de inspecție 14 decembrie 1943.

<sup>16</sup> Hotărâre nr. 1736 Cod Penal/27 oct. 1943.

<sup>17</sup> Notă din 28 ianuarie 1946.

<sup>18</sup> Cerere de modificare. Camera de Comerț și Industrie din Tulcea.

<sup>19</sup> Certificat al Camerei de Comerț și Industrie din Tulcea.

<sup>20</sup> Carnetele de membri nr. 895, 896, 1003, 1004, chitanțe de plată a cotizației.

<sup>21</sup> Recensământul întreprinderilor, 1948.

„privare de libertate”. Așa scrie în Mandatul de arestare nr. 859/957. O perioadă, Petre Gheorghe s-a ascuns în lanuri de porumb. Mânca sămânță de dovleci, ce creșteau printre lanuri. A fost arestat pe 6 octombrie 1947. Conform Biletului de Eliberare nr. 2826, iese din închisoare pe 23 noiembrie 1947, fiind eliberat condiționat.

O interesantă și inedită cerere a unei fabrici nemțești, probabil, de nasturi (București, str. Mistrețului nr. 4), „Butonia” Ralph Brumbergher, îi solicita lui Petre Gheorghe, „*reprezentantu societății noastre*”, într-o scrisoare într-o română stâlcită, o cantitate de 3-4 vagoane de scoici, „*numai coajă fără carne*”. I se dau sfaturi referitoare la „*strânsu scoicilor*”, pentru a explica, la rândul lui, delegaților pe care-i alege în fiecare comună în care se găsesc scoici<sup>22</sup>.

În mai 1950, pentru că nu vroia să renunțe la statutul său de patron, lui Petre Gheorghe i se înscenează următoarele: un individ, Făcăleț Dumitru, este obligat de doi angajați ai Secției Financiare Tulcea, Victor Schparencu și Heșegovici, să dea o declarație în care să arate că a găsit muniție în atelierul lui Petre Gheorghe din strada Griviței. Patronul atelierului este anchetat și amendat cu contravenție. Dumitru Făcăleț, „*muștrat de conștiință și dîndu-mi seama de ceia ce am făcut*”, face o nouă declarație, în care recunoaște că cei doi angajați ai Secției Financiare Tulcea i-au dictat ce să scrie, că el n-a fost niciodată în atelierul respectiv, nu a lucrat niciodată în domeniu și nu cunoaște Tulcea<sup>23</sup>.

Petre Gheorghe rămâne cu atelierul de cizmărie „La Cavaleristul” de pe strada 7 noiembrie, str. Basarabilor, nr. 49, pentru care i se elibera, în 1952, un certificat de funcționare pentru meseriași cu atelier.

La 1 iulie 1953, Petre Gheorghe era concentrat, pentru 90 de zile, la muncă patriotică la Canal. Aflăm aceasta dintr-o cerere a susnumitului pentru scăderea impozitului profesional în perioada respectivă.

Între 1954-1955 îl găsim îndeplinindu-și – câteodată, pentru că mai plătește și amenzi pentru neprezentare –, obligația de muncă patriotică în folosul comunității: la construcția zidului de apărare a portului Tulcea și alte munci asemănătoare.

Într-un final, Petre Gheorghe este nevoit să renunțe la „afaceri”, adică la statutul de proprietar, și intră în sistemul socialist. În decembrie 1961 vindea o *mașină de cusut pentru cizmărie, marca „Singer”, dimpreună cu piciorul său metalic*” (cumpărată în anul 1939), cu suma de 4.200 lei<sup>24</sup>.

Om cinstit (într-un regim în care, totuși, nu-și găsea locul fiind, de cele mai multe ori un revoltat), în 1961 declara că primise de la o cunoștință, venită din Bulgaria și găzduită de el, o haină de piele. Declarația este autenticată.

#### TERENURILE ȘI INVENTARUL AGRICOL DEȚINUTE DE PETRE GHEORGHE

Nu știm precis ce suprafață de pământ agricol deținea, în 1945, Petre Gheorghe. Din acel an deținem documente prin care făcea investiții în vederea lucrării pământului. Din izvoare orale se pare că era vorba despre 17,5 - 20 ha. În primele două luni, a cumpărat două iepe și doi mânji. De asemenea, o secerătoare cu greblă (marca „Dering ideal”), o semănătoare de porumb cu două brazde, o semănătoare de grăunțe mici (marca „B 692 Right Hand”), un plug cu trei brazde (marca „Z.H.G.A. Stahl”), un plug mic cu două brazde pentru vie, o tocătoare de paie simplă (marca „M.Wolkiinska Luvkin CPOKA.6”) și o boroană simplă. Toate vechi, în stare de nefuncționare, dar care, cu reparații cu o sumă dublă decât prețul de vânzare, puteau fi funcționale<sup>25</sup>.

În 1948 Petre Gheorghe împrumută secerătoarea cu greblă – în stare de funcționare – unui locuitor al comunei Cataloi, care refuză să i-o înapoieze (în 1950). Proprietarul îl dă în judecată. Se constată că această unealtă a intrat în patrimoniul statului, fiind luată de la cetățeanul respectiv, și întrebuințată de GAS Cataloi, care, peste un timp, o declară „*descompusă și câteva*”.

<sup>22</sup> Scrisoare din 7 septembrie 1945.

<sup>23</sup> Adresă a lui Gheorghe Petre către Șeful Secției Financiare Tulcea și Declarația lui Făcăleț N. Dumitru, 29 iunie 1950.

<sup>24</sup> Act de vânzare-cumpărare nr 509/30 iun. 1955 – Notariatul de stat Tulcea.

<sup>25</sup> Act de vânzare-cumpărare.

piese întrebuințate la mașinile GAS". După această confiscare urmează și alte piese din inventarul agricol amintit.

Pentru toate acestea, în 1991 Petre Gheorghe cerea despăgubiri, dar nu a obținut nimic<sup>26</sup>.

Conform documentelor pe care le deținem, în 1947, în urma căsătoriei, familia lui Petre Gheorghe deținea, ca dotă a soției, 3,50 ha în comuna Sarinasuf, județul Tulcea. Avea viță-de-vie și plătea taxe de vin. Cultiva secară, grâu, orz, porumb, în pentru ulei, floarea-soarelui, ovăz, dughie. Pământul îl lucra cu mașini închiriate. În 1948, acesta făcea un împrumut la Banca Românească - Sucursala Tulcea pentru procurarea de furaje și completarea inventarului agricol. A muncit acest pământ până în toamna lui 1949 când, în urma decesului socrului său, soacra sa a rămas singură, bolnavă, iar Petre Gheorghe a lucrat și cele 4 ha ale socrilor săi. Din 1951, deși muncea cele 7,5 ha și exercita și meseria de cizmar, deși soacra sa vânduse o parte din bunurile casnice, în condițiile în care impunerile crescuseră enorm, Petre nu mai putea ține pasul cu plățile, având un debit mare. Făcuse cereri pentru recalcularea impunerilor, dar rămăsese doar cu promisiuni. În 1952 el se adresa Ministrului Finanțelor cu rugămintea de a dispune suspendarea executării debitului, până la stabilirea reală a impunerii<sup>27</sup>. Fiecare palmă de pământ era cultivată. Inclusiv în curtea casei. Familia nu cumpăra decât lactate, pentru că nu aveau vacă.

În anii '60 în curte se mai puteau vedea o semănătoare mică, un plug și șaretă la care, odată, era înhamat calul Cezar.

În 1974 avea certificat de producător agricol. La sfârșitul anilor '70 - începutul anilor '80, Petre Gheorghe avea și o crescătorie de porci la Sarinasuf. Acesta era și proprietarul unui lot de 7,5 ha pământ la Valea Nucarilor, primit ca moștenire. Despre acesta nu deținem nici un document până în 1957 când, într-unul dintre actele din acest an, aflăm că, deoarece, începând cu 1943, i s-au impus planuri de cultură imposibil de realizat (ideea era aceea de a-l obliga să-și bage pământurile în GAC.), Petre Gheorghe, declarându-se în „*absolută imposibilitate de a mai face față*”, face repetate cereri (în 1953, 1955, 1957) prin care declară că cedează pământul și atelajele Gospodăriei Agricole Colectiv „6 Martie” Valea Nucarilor, care-l recepționează în iunie 1957.

Din izvoare orale, coroborate cu documente: în condițiile în care agricultorii aveau cote foarte mari la grâu (practic, toată recolta) și prețul plătit pentru în era foarte mic, Petre Gheorghe face un artificiu: face contract cu o fabrică de ulei de în, „I.I.S. Filimon Sârbu” din București, care plătea foarte bine înul<sup>28</sup>. Timp de un an (doi, probabil, 1956-1957), a vândut în fabricii, primind sume rezonabile, din care plătea cota de grâu și îi mai și rămânea ceva. În primăvară unui secretar de partid, cu treabă pe câmp, i-a fost atrasă atenția de lanul albastru de în înflorit. S-a interesat cui aparține și cum plătește cotele la stat. Petre Gheorghe a fost obligat să-l are și să-l semene cu alte cereale.

Toată perioada 1945-1957 a însemnat un război cu statul în ceea ce privește cotele pe teren, impozitele, impunerile, debitele. S-a războit tot timpul cu sechestrile, cu statul. Amintiri: prin anii 50, agenții Fiscului veneau regulat să pună sechestrul: pe o mușama, pe masă, pe mașina de cusut a Elenei Gheorghe, pe dulapul de bucătărie și ... pe o pătură cazonă, cu care se învelea băiatul familiei, lucruri pe care se puneau, de fiecare dată, un sigiliu roșu. Mihai avea o preocupare de la un sechestrul la altul: să cojească cu unghiile ceara sigiliului. În decembrie 1952, prin licitație publică, lui Petre Gheorghe îi este rechiziționată și, apoi, vândută o șaretă, pentru că nu-și plătitese cotele și impozitele. Deținem numeroase adrese (către Ministrul Finanțelor, Șeful Secției Financiare Tulcea, șeful Secției Financiare al Regiunii Galați, președintele Sfatului Populat Tulcea) privitoare la cotele pe teren, impozitele, impunerile, debitele, sechestrările, somațiile de plată privitoare la Petre Gheorghe și familia sa.

---

<sup>26</sup> Adresă a primului procuror al județului Tulcea, 17 iul. 1950; Certificat nr. 6185/ 14 aug. 195.; Sentința civilă a Tribunalului Popular Regional Tulcea nr. 1437/18 nov. 1954; Dovadă fără nr. A GAS Cataloi.

<sup>27</sup> Martor este Sechib Baiburi, fiul primarului care-i semnase actul de naștere.

<sup>28</sup> Contract 214/25.02.1957.

## CASELE FAMILIEI ȘI PROBLEMELE AFERENTE

În toate documentele pe care le deținem, adresa familiei lui Petre I. Gheorghe era Tulcea, str. Bucovinei nr. 20 (22). Casa fusese cumpărată în 1946. Avem și chitanța prin care familia a cumpărat mobila. Până atunci, cu intermitențele în care a fost plecat în război, locuise pe str. Basarabilor nr. 47, unde avea și magazinul.

În iunie 1955 Petre Gheorghe cumpără, pe numele soacrei sale, o casă și un teren de 4.125 m<sup>2</sup>, la marginea orașului, pe str. Primăverii 29 – devenit, apoi 31. Din această suprafață, 325 m<sup>2</sup> reprezentau terenul de casă, iar 3.800 m<sup>2</sup> teren de cultură. Casa, formată din două camere, o bucătărie și o sală, era construită din chirpici, acoperită cu stuf. La fel grajdul. Construcția avea o vechime de peste 100 de ani. Pentru această proprietate Petre Gheorghe plătește 5.500 lei<sup>29</sup>. Petre era împuternicit al Anastasiei Nicolaev, fapt pentru care numeroase adrese privitoare la această proprietate sunt scrise pe numele ginerelui. Pe tot terenul sădește viță-de-vie și, pe 22 august 1958, Gospodăria Agricolă „7 Noiembrie” Tulcea îi eliberează adeverința prin care are dreptul „de a vinde struguri boabe, deoarece nu este colectivistă (Anastasia Nicolaev - n.n.)”. Și aceasta le vindea, împreună cu nepotul său, în piață, în panere. Fiul său le dădea câte un paner cu struguri și, când erau aproape terminat, le aducea altul, pentru ca marfa să fie proaspătă pentru cumpărători.

La un moment dat, CAP Tulcea a confiscat toate viile. Proprietatea de pe Primăverii scapă, deoarece mai era o casă până la marginea orașului și se considera că face parte din oraș. Certificatul de producător i se prelungește. Petre Gheorghe încearcă să vândă terenul, în numele soacrei sale. Dar, pe baza art. 56 din Legea 4/ 1973, tot terenul intra în proprietatea statului, deci nu mai putea fi vândut. Orice cetățean care își vindea casa, nu putea vinde și terenul. Petre Gheorghe apelează la un artificiu: în 1973-1974 parcelează terenul în loturi<sup>30</sup> și, pe fiecare parcelă, construiește câte o clădire – o cameră și un antreu – din chirpic placat cu cărămidă și acoperită cu tablă. Ideea era de a le vinde împreună cu terenul aferent. Cum nu deținea autorizație de construcție, este amendat. Pe una dintre parcele construiește o clădire mai mare, de 136 m<sup>2</sup> (5 camere și 3 holuri), deoarece casa pe care o cumpărase odată cu terenul se degradase. Aceasta nu era racordată la lumină, nu avea canalizare și nici beci, dar avea apă în curte. Este amendat cu 1.500 lei pentru lipsa autorizației de construcție și somat să demoleze lucrările. Nu o face, ci termină casa la roșu. Reușește să vândă una sau două din căsuțele ridicate pe parcele, fără acte notariale. Reacția statului vine imediat: Anastasia Nicolaev, proprietară, în vârstă, fără surse de venit, și Petre Gheorghe, împuternicit și constructor al lucrărilor, „cu scopul de a le vinde și specula terenul. Pentru imobilele nr. 3-4 și 5 nici nu s-a plătit amenda de construcții”, sunt controlați și dați în judecată pe faimoasa Lege 18 cu privire la bunurile dobândite ilicit<sup>31</sup>. Se consideră că această clădire fusese ridicată fără autorizație de construcție, că nu fuseseră plătite amenzile, că nu făcuse acte de vânzare-cumpărare pentru cei cărora le vânduse casele<sup>32</sup>, fapt pentru care se aplică proprietarilor o amendă contravențională de 1.000 lei<sup>33</sup>. Construcțiile îi sunt evaluate la 100.000 lei, iar, pe parcursul procesului, evaluarea este scăzută la 57.500 lei. Se demonstrează că banii pentru construcții au fost dobândiți licit și se dă o sentință în favoarea celor doi<sup>34</sup>.

În următorul an, 1976, Consiliul Popular consideră că Anastasia Nicolaev și Petre Gheorghe – împuternicit în toate actele și în toate procesele privitoare la proprietatea de pe strada Primăverii nr. 29/31<sup>35</sup> – au două proprietăți, casa veche și cea nouă, fapt pentru care îi obligă să vândă una dintre ele. Cum aceasta nu se putea face fără autorizație de înstrăinare – care nu-i este dată –, statul îi confiscă, pe baza art. 55 din Legea 4/1973, una dintre case, adică nu casa veche care în 1975 „are o vechime de peste 150 de ani și este în stare foarte înaintată de uzură,

<sup>29</sup> Contract de vânzare-cumpărare.

<sup>30</sup> Plan de situație.

<sup>31</sup> De exemplu, o adresă a Judecătorei Tulcea nr. 963 din 3.05.1977.

<sup>32</sup> Referat al sectorului de arhitectură și sistematizare al Consiliului Județean Tulcea nr. 11401/31 oct. 75.

<sup>33</sup> Proces-verbal de constatare; copie după chitanța plătită.

<sup>34</sup> Încheiere. Judecătoria Tulcea, 27 decembrie 1977.

<sup>35</sup> Deținem o împuternicire în acest sens.

cu 4 încăperi<sup>36</sup>", ci pe cea nouă și celelalte 2 construite pe parcele, pentru care i se oferă, în baza calculelor, 15.912 lei compensație<sup>37</sup>. Această confiscare se realiza pe baza aceluiași calcul privind compensația, la mai puțin de un an după procesul despre care am amintit mai sus, când casa valora 57.500 lei. Autoritățile locale îi conving pe cei doi, care cumpăraseră cele două căsuțe, să-i dea în judecată pe foștii proprietari și să le ceară banii înapoi. Reușesc în proces și autoritățile le dau banii pe care Gheorghe Petre trebuia să-i primească drept compensație<sup>38</sup>. Așa că acesta n-a primit niciun ban pentru casa confiscată. Și de bătrânețe, și de supărare, pe 27 mai 1977 Anastasia Nicolaev moare, moștenitoare a terenului de 3.938 m<sup>2</sup> și casei formate din 3 camere, o bucătărie și două antreuri (adică casa veche, aflată în stare avansată de degradare), rămânând fiica sa, Elena Gheorghe<sup>39</sup>. Conform aceleiași legi, nr. 4/1973, aceasta nu avea voie să aibă două proprietăți: adică terenul cu casa de pe Primăverii 29/31 și cea deținută cu soțul său de pe Bucovinei 20 (22). Autoritățile îi cer să vândă a doua proprietate. Povestea se repetă: nu poate obține autorizație de înstrăinare<sup>40</sup> și nu poate vinde casa în termen de un an. Conform Deciziei 225/1981, casa cea veche (de 47,53 m<sup>2</sup>) și terenul (de 3.938 m<sup>2</sup>) de pe Primăverii i se confiscă, primind despăgubiri de 24.125 lei<sup>41</sup>. Sunt numeroase somațiile prin care li se cere să evacueze bunurile și să părăsească locuința. Interesant este faptul că cei care au mers pe teren și au constatat existența celei de-a doua proprietăți, ca ilegală, vor primi de la Consiliul Popular teren pe această proprietate, pe care și-au construit case. Unul dintre ei era Spătaru Nicolae, directorul Administrației Financiare Tulcea, celălalt, Dănescu Constantin, șeful Circumscripției financiare municipale, ambii locuind și azi la această adresă. Din acest moment începe un adevărat război între Petre Gheorghe, în numele soției sale, și autoritățile locale comuniste, până în 1989, iar pe urmă cu cele postrevoluționare, până la moartea sa.

\*

Din 2 august 1980 Petre Gheorghe a lucrat ca gestionar al Magazinului nr. 6 Tulcea, din str. 23 August nr. 148. Pe 24 octombrie 1989 acesta preda gestiunea, ieșind la pensie<sup>42</sup>. Avea 76 de ani.

După schimbarea regimului a continuat să se lupte cu autoritățile pentru recuperarea a ceea ce-i fusese naționalizat de comuniști.

În 1990 se adresează, printr-o „Plângere-memoriu”, mass-media („Dreptatea”, „România liberă”, „Tulcea Liberă”, „Gazeta de Tulcea”, Directorului Televiziunii Române) și autorităților centrale (primului ministru Petre Roman, senatorului Radu Câmpeanu, deputatului Radu Ciuceanu – președintele Comisiei pentru Cercetarea Abuzurilor Dictaturii Comuniste din România). În noua orânduire se înscrie, ca și soția sa, în diferite asociații, sperând că va avea mai mult succes. Astfel, în 1991 intră în APADOR-CH – Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din România.

Un fapt foarte ciudat: în urma numeroaselor adrese făcute autorităților, pe 4 iulie 1990 Petre Gheorghe primește o adeverință, cu nr. 9601 din 25.07.1991, în care se stipulează că unul dintre dosarele sale de judecată (nr. 3913/1985), referitor la un imobil demolat, a fost predat la D.C.A. Tulcea - I.J.R.V.M.R. Tulcea cu procesul verbal nr. 57253 din 22 decembrie 1989, deși, după cum recunoaște Inspectoratul de Poliție al județului Tulcea, acest dosar avea termen

---

<sup>36</sup> Referat al sectorului de arhitectură și sistematizare al Consiliului Județean Tulcea nr. 11401/ 31 oct. 75.

<sup>37</sup> Decizia nr. 710 a Consiliului Popular al Județului Tulcea, 19 august 1976.

<sup>38</sup> Sentința civilă nr. 2596/ 8 oct. 1975; Întâmpinarea nr. 5346 din 25 august 1981.

<sup>39</sup> Certificat de moștenitor nr. 383/ 7 nov. 1977.

<sup>40</sup> Deși, în Întâmpinarea nr. 5346 din 25 august 1981, la sesizarea depusă de Elena Gheorghe se specifică faptul că nu este dovedit că nu i s-a eliberat autorizație de înstrăinare a imobilului și că nu a depus cererea și autorizația de înstrăinare la termen. De-a lungul proceselor se face dovada cererii de eliberare a autorizației de înstrăinare a construcției și terenului. Care nu exista, în fapt.

<sup>41</sup> Decizia nr. 225 din 31 iulie 1981; Adresa nr. 3488/ 14 apr. 1982 prin care se cere executarea imediată.

<sup>42</sup> Procesul verbal de predare-primire a gestiunii de la Magazinul nr. 6 Tulcea.

*de păstrare 30 de ani.* Ciudată hărnicia autorităților care, în chiar prima zi a revoluției române aruncau la maculatură documente oficiale ce trebuiau, prin lege, păstrate încă 25 de ani.

\*

Petre I. Gheorghe moare la Constanța, pe 12 aprilie 2000<sup>43</sup>, cu grija că vița-de-vie pe care o avea în fața casei de pe str. Bucovinei nr. 20 nu fusese pregătită pentru a produce.

---

<sup>43</sup> Certificat de deces seria DM nr. 639510/ 12 apr. 2000, înregistrat la Constanța.



**CONSIDERAȚII PRIVIND POPULAȚIA DOBROGEI ÎN INTERVALUL 1965-1989**

Alina Lascu\*

**CONSIDERATION REGARDING THE POPULATION OF DOBRUDJA BETWEEN 1965 AND 1989****Abstract:**

*Between 1965 and 1989 the demographic evolution of the province of Dobruđja did not experienced a constant value. Social and economic progress and the enhanced living and training standards have contributed to changes in the demographic behavior.*

*The gap between urban and rural areas was not only of demographical nature, but it was also a cultural, social, economic and functional one, which, instead of diminishing, continued to grow, causing subsequent territorial imbalances in different sectors of activity.*

\*

**Keywords:** Dobrogea, population, density, urban, rural**Cuvinte cheie:** Dobrogea, populație, densitate, urban, rural

Evoluția fenomenelor demografice în teritoriul dintre Dunăre și Mare s-a desfășurat într-o strânsă conexiune cu transformările socio-economice<sup>1</sup> inițiate la nivel național de conducerea Partidului Comunist Român, începând cu 1965.

Între anii 1965-1989 evoluția demografică din provincia dobrogeană nu a cunoscut un proces constant valoric<sup>2</sup>. În acest sens pot fi identificate o serie de cauze care au determinat această instabilitate, în special *aspecte de tip economic*<sup>3</sup>, dar și legate de tipologia *mișcărilor de populație*<sup>4</sup>. În același timp, în intervalul 1965-1989 dimensiunea demografică a Dobrogei a fost influențată și de rezultatul a patru elemente: pe de o parte, *nașterile și imigranții*, care converg către creșterea numărului populației, iar pe de altă parte, *decesele și emigranții*, care conduc la scăderea numărului populației<sup>5</sup>, dinamica naturală a populației rezultând din diferența dintre numărul de nașteri și de decese.

\* Referent de specialitate în cadrul Universității „Ovidius” Constanța, Centrul de Asigurare a Calității în Educație

<sup>1</sup> Transformările social-economice și sociale care au avut loc în țara noastră după 1965 au impus crearea unui sistem unic de evidență statistică, în cadrul căruia statistica demografică a căpătat noi valențe.

<sup>2</sup> V. Nicoară, *Dobrogea: spațiu geografic multicultural*, Constanța, 2006, p. 74.

<sup>3</sup> Acestea s-ar traduce prin dezvoltarea exponențială a activității portului Constanța, potențialul turistic deosebit al litoralului constănțean; amplasarea unor mari obiective industriale (șantiere navale, combinate chimice, centrale electrice, uzine ale industriei ușoare și alimentare) sau de transport (marele complex portuar Constanța, canalul Dunăre - Marea Neagră și subramura sa Poarta Albă - Midia - Năvodari, podurile transdanubiene), cu precădere în județul Constanța; suprafața arabilă mult mai extinsă și amenajarea unei părți însemnate pentru irigații, în județul Constanța.

<sup>4</sup> Acestea au determinat un aflus permanent de populație tânără, forță de muncă necesară industriei, turismului, șantierelor de construcții, care a menținut în același timp și o natalitate ridicată, în județul Constanța, spre deosebire de județul Tulcea, care a înregistrat un flux migratoriu ridicat și tendințe de îmbătrânire a populației.

<sup>5</sup> T. Rotariu, *Demografie și sociologia populației: fenomene demografice*, Iași, 2003, p. 15.

*Natalitatea*<sup>6</sup> ne edifică asupra frecvenței sau intensității nașterilor în interiorul unei populații. Ca element preponderent în determinarea creșterii și dinamicii demografice, natalitatea este influențată de un complex de factori: *fecunditatea, structura populației pe vârste și sexe, migrațiile, politicile demografice*<sup>7</sup>, *tradițiile, apartenența religioasă, nivelul de cultură și educație, emanciparea și gradul de ocupație a femeii*.

Evoluția indicelui natalității populației Dobrogei în perioada dintre anii 1956-1966 relevă scăderea lui continuă în intervalul menționat, de la 32,9‰ în anul 1956 la 22‰ în 1960 și la 14,8‰ în 1966<sup>8</sup>. Cu toată scăderea acestui indice în perioada analizată, natalitatea în Dobrogea s-a înscris cu un indice superior mediei pe țară. Descreșterea coeficientului natalității poate avea drept cauză scăderea aproape în același ritm a numărului de căsătorii, cât și utilizării eronate a dreptului de întrerupere a sarcinii acordat de legile din perioada respectivă.

Trebuie menționat faptul că indicele natalității pe întreaga provincie prezintă între 1965-1989 diferențieri teritoriale. În acest sens, în primul rând se individualizează județul Tulcea cu un coeficient mai mare al natalității în comparație cu județul Constanța. Considerăm că indicele mai scăzut în jumătatea sudică a Dobrogei, și mai ales în Valea Carasu și în zona litorală, este cauzat de mobilitatea populației, fenomen care adesea conduce la scăderea numărului căsătoriilor, la dezechilibre numerice între sexe. În județul Constanța, în raport cu intervalul 1955-1966, când natalitatea a înregistrat cel mai scăzut nivel cunoscut vreodată în această zonă<sup>9</sup>, respectiv de 12,3‰, între anii 1967-1972 coeficientul natalității au cunoscut o creștere, media fiind de 23,3‰. În același timp, indicatorii mortalității au înregistrat o scădere de 7,4‰, sporul natural fiind de peste 15,9‰<sup>10</sup>. Totuși, în anul 1972, atât indicele natalității, cât și cel al mortalității au înregistrat un nivel scăzut: 16,6‰, respectiv 7,3‰, ceea ce a contribuit la menținerea indicelui excedentului natural, care în anul 1972 a fost de 9,3‰<sup>11</sup>.

În cercetările demografice și sociologice moderne se acordă o atenție deosebită fenomenului de fertilitate feminină, întrucât se pornește de la premisa că acesta are un rol important în evoluția coeficientului de creștere, de stagnare sau de descreștere a natalității. În urma sistemului de măsuri medico-sanitare și de sprijinire materială a familiilor cu mai mulți copii, sistem considerat „îmbunătățit” după aplicarea *Decretului nr. 770* în 1966<sup>12</sup>, natalitatea a crescut considerabil în anii 1967 și 1968 în comparație cu perioada anterioară. Între consecințele sociale ale decretului antiavort care s-au resimțit și în Dobrogea, reținem creșterea în primii ani a ratei natalității, dar și decesul și mortalitatea a unui număr semnificativ de femei ca urmare a complicațiilor declanșate de provocările ilegale de avort.

Politica demografică promovată de C.C. al P.C.R. în intervalul 1965-1989<sup>13</sup>, ca urmare a măsurilor adoptate începând cu octombrie 1966, prin publicarea *Decretului nr. 770*<sup>14</sup>, a vizat, în opinia lui Nicolae Ceaușescu, micșorarea indicelui mortalității generale și a celei infantile<sup>15</sup>, o creștere a duratei de viață, redresarea energetică a natalității, îmbunătățirea structurii populației pe vârste, cu consecințe economice și sociale pozitive.

<sup>6</sup> Aceasta se măsoară prin *rata natalității*, indicator calculat prin raportarea numărului total de născuți-vii la populația medie (reprezintă populația înregistrată la 1 iulie a fiecărui an).

<sup>7</sup> Politicile demografice reprezintă, în esență, un set de măsuri legislative, impuse de un anumit stat, care urmăresc atingerea unor obiective legate de populația țării respective, pe termen scurt, mediu sau lung.

<sup>8</sup> A. Herbst-Rădoi, *Geografia populației Dobrogei*, București, 1970, p. 24-25.

<sup>9</sup> A. Borodi, I. Poppa, Gh. Andronic, I. Daraban, *Județele patriei. Constanța*, București, 1980, p. 69.

<sup>10</sup> I. Rădulescu, A. Herbst-Rădoi, *Județul Constanța*, București, 1974, p. 89.

<sup>11</sup> *Ibidem*.

<sup>12</sup> *Vezi Decretul 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii* în „Buletinul Oficial al R.S.R.”, nr. 60 din 1 octombrie 1966.

<sup>13</sup> În conformitate cu principiile ideologice ale „egalității socialiste”, această politică demografică a sfârșit prin a afecta toți cetățenii cu vârste peste 25 de ani, bărbați și femei, indiferent de statutul lor marital și/sau reproductiv.

<sup>14</sup> Ironia politicii demografice a regimului Ceaușescu a fost aceea că întreruperile ilegale de sarcină au reprezentat atât metoda principală de control al reproducerii, cât și cauza preponderentă a mortalității la femeile aflate la vârstă fertilă.

<sup>15</sup> K. Gail, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Editura Humanitas, 2000, p. 232.

La puțin timp după intrarea în vigoare a Decretului privind interzicerea avorturilor<sup>16</sup> a fost adoptată o măsură care îi pedepsea pecuniar<sup>17</sup> pe cei care nu aveau copii<sup>18</sup>. Trebuie precizat faptul că majorarea de impozit se aplica atât bărbaților, cât și femeilor fără copii, începând cu vârsta de 25 de ani, indiferent dacă aceștia erau sau nu căsătoriți<sup>19</sup>. În această ordine de idei dorim să subliniem faptul că după aplicarea *Decretului nr. 770/1966*, la C.C. al P.C.R., Consiliul de Stat, Consiliul de Miniștri, Consiliul Național al Femeilor, Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale, Ministerul Justiției, Procuratura Generală și la redacția ziarului „Scînteia” s-au primit peste 600 de scrisori<sup>20</sup> în legătură cu problema natalității<sup>21</sup> și ocrotirea mamei și a copilului. Din conținutul acestor scrisori, rezulta că o parte din cetățeni apreciază pozitiv și sunt de acord cu măsurile luate pentru stimularea natalității. Pornind de la dificultățile lor materiale, alți cetățeni s-au declarat nemulțumiți cu dispozițiile cuprinse în decret, ridicând diverse probleme, precum: lipsa spațiului locativ, reglementarea muncii femeii, acordarea alocației de stat<sup>22</sup>, problema salariilor<sup>23</sup>, întreruperea sarcinii<sup>24</sup>.

În urma recensământului din 5 ianuarie 1977, în Dobrogea natalitatea a înregistrat o creștere semnificativă de circa 22% în mediul rural și 18% în zona urbană<sup>25</sup>. Astfel, în județul Constanța populația era de 608.817 locuitori, iar în județul Tulcea, populația se cifra la 254.531 locuitori.

Potrivit datelor statistice, la 1 iulie 1989 în Dobrogea erau 993.938 locuitori, din care 736.860 locuitori în județul Constanța, iar 275.078 locuitori în județul Tulcea<sup>26</sup>. Așadar, în perioada 1967-1989, indicele natalității la nivelul județului Constanța a scăzut de la 14.250 născuți-vii în 1967, la 11.695 născuți-vii, în 1989. În județul Tulcea constatăm același trend de scădere a indicelui natalității de la 6.703 născuți-vii, în 1967 la 4.798 născuți-vii în anul 1989<sup>27</sup>.

*Mortalitatea* reflectă totalitatea deceselor care se produc în structura unei populații<sup>28</sup>. Aceasta se exprimă prin rata mortalității, indicator demografic care reprezintă un raport între numărul total de decedați și populația medie.

De pildă, în anii 1931-1935 media anuală a mortalității populației a fost de 21,2‰ pentru județul Constanța și de 20,6‰ pentru județul Tulcea. În intervalul următor (cu excepția perioadei de după cel de-al Doilea Război Mondial) indicele mortalității a fost în continuă descreștere. Scăderea considerabilă a acestuia (10,2‰ în 1956 și 7,3‰ în 1966)<sup>29</sup> își are explicația în amplul

<sup>16</sup> L. Betea, *Interzicerea avorturilor (1966-1989) ca fapt de memorie socială*, în Adrian Neculau (coord), *Viața cotidiană în comunism*, București, 2004, p. 248.

<sup>17</sup> *Decretul nr. 1086/31 decembrie 1966*.

<sup>18</sup> C.L. Olteanu, E.S. Gheonea, V. Gheonea, *Femeile în România comunistă*, București, 2003, p. 188.

<sup>19</sup> Erau scutiți de la plata majorării de impozit acele persoane care avuseseră copii, care între timp decedaseră, persoanele care aveau invalidități de gradele I și II, dar și persoanele fără copii și care erau căsătorite cu persoane care aveau copii dintr-o căsnicie anterioară sau din afara căsătoriei.

<sup>20</sup> Sesizări au fost primite și din Dobrogea.

<sup>21</sup> Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie, dosar 181/1966, f. 65.

<sup>22</sup> S-a propus de către cetățeni majorarea alocației de stat pentru copii, proporțional cu numărul lor, ca de exemplu: 100 lei pentru primul copil, 150 lei pentru al doilea, 200 lei pentru al treilea. Se specifica și faptul că alocația de stat să se acorde pentru toți copiii, indiferent dacă părinții lor sunt sau nu salariați.

<sup>23</sup> În scrisorile lor, unii cetățeni solicitau majorarea salariilor, ținându-se seama de cerințele Decretului de a crește și educa cel puțin 4 copii. În paralel, se propunea reducerea prețurilor la produsele de bază (carne, lapte, unt, brânzeturi).

<sup>24</sup> Articolul 2, litera e din *Decretul nr. 770/1966* sublinia că întreruperea sarcinei este autorizată numai dacă femeia a născut 4 copii și îi are în îngrijire. Din sesizările făcute reieșea că existau cazuri în care femeile, deși născuseră 4 copii, o parte din aceștia s-au căsătorit ori au intrat în câmpul muncii și deci nu mai sunt în îngrijirea lor. Potrivit prevederilor Decretului, acestor femei nu li se putea aproba întreruperea sarcinei până la vârsta de 45 de ani, cu toate că au născut 4 copii.

<sup>25</sup> A. Herbst-Rădoi, *op. cit.*, p. 25.

<sup>26</sup> \*\*\**Anuarul statistic* 1990, p. 52.

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 70.

<sup>28</sup> De regulă, mortalitatea este mai accentuată în primii ani de la naștere (0-4 ani), diminuându-se ca intensitate spre anii adulți și crescând din nou, odată cu vârsta. În special dezvoltarea infrastructurii sanitare a determinat o diminuare puternică a mortalității.

<sup>29</sup> A. Herbst-Rădoi, *op. cit.*, p. 25.

sistem de măsuri sanitare, sociale, economice, dezvoltat sistematic după anul 1960. Poate fi amintită și rețeaua de spitale de la Constanța, Tulcea și Medgidia. Numărul instituțiilor pentru servicii medicale în Dobrogea s-a completat pe parcurs cu 6 sanatorii din localitățile balneare Agigea, Eforie-Nord, Eforie-Sud, Techirghiol și Mangalia, dar și cu alte spitale construite în diverse localități.

Cu privire la politica statului în domeniul sănătății publice, deși reprezentanții partidului-stat au avut, potrivit legii, ca obiectiv principal<sup>30</sup> prevenirea și combaterea cauzelor îmbolnăvirilor, prelungirea duratei de viață a omului, întărirea sănătății mamei, copilului, creșterea natalității, asigurarea unei proporții corespunzătoare a structurii de vârstă a populației, s-a constatat de la un an la altul că se înregistra un număr mare de îmbolnăviri. De pildă, mortalitatea infantilă a înregistrat în 1985 valori peste medie în județele Tulcea și Constanța, alături de județele Ialomița, Giurgiu, Olt, Bacău, Botoșani, Călărași<sup>31</sup>.

Însă, în perioada 1967-1989, indicele mortalității, atât la nivelul județului Constanța, cât și al județului Tulcea, aproape s-a dublat. Dacă în 1967 în Constanța indicele mortalității era de 3.414 decedați, în 1989 acesta a atins cifra de 6.565 decedați. Județul Tulcea a avut în anul 1967 un indice al mortalității de 1.984 decedați, pentru ca în 1989 acesta să crească la 2.997 decedați<sup>32</sup>.

Diferențele care există între nivelul natalității și cel al mortalității înregistrate în cadrul unei populații sunt redată de *sporul natural* sau *rata creșterii naturale*. Acesta se obține prin diferența dintre rata natalității și rata mortalității<sup>33</sup>. De pildă, pentru intervalul 1931-1935 sporul natural a reprezentat pentru cele două județe o medie de peste 8.800 locuitori pe an, adică 20‰. În anul 1956 acesta s-a cifrat la 10.823 locuitori (22,8‰). Cei mai scăzuți indici s-au înregistrat în anul 1965, cu 4.096 locuitori (8,0‰), și respectiv 3.847 locuitori (7,5‰) în anul 1966<sup>34</sup>. Măsurile pe linie de stat care au fost adoptate după anul 1966 au dus la o modificare substanțială a sporului natural, care a început să înregistreze din nou creșteri<sup>35</sup>.

Conform datelor precizate în dosarul nr. 665/ 1975-1990, denumit *Studiu - program privind evoluția demografică, necesarul de forță de muncă de asigurat, pregătiri și perfecționat, rețeaua școlară în cincinalul 1976-1980 și schița orientativă pentru perioada 1981-1990 – Județul Tulcea*<sup>36</sup>, populația județului Tulcea a crescut de la 236.709 persoane în 1966 la 264.595 persoane în 1976<sup>37</sup>, înregistrând un spor natural de 27.786 persoane, respectiv o creștere de 11,73%.

În perioada 1967-1989 sporul natural a înregistrat în județul Constanța o scădere de la 10.831, cât era în 1967, la 5.130 în 1989. În același interval temporar, în județul Tulcea scăderea coeficientului aferent sporului natural a fost de aproximativ 2,5 ori, de la 4.719, cât era în 1967, la 1.801 în 1989<sup>38</sup>.

Potrivit datelor statistice, în decurs de 22 de ani populația județului Constanța a crescut de la 477.244 - cât era la nivelul anului 1967 - la 707.513 număr de locuitori, cifră înregistrată în anul 1989<sup>39</sup>. Între anii 1967-1989, populația județului Tulcea a crescut de la 238.575 locuitori, cât era în anul 1967, la 278.301 locuitori în anul 1989<sup>40</sup>.

<sup>30</sup> A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie, dosar 44/1986, f. 52 verso.

<sup>31</sup> *Ibidem*, dosar 181/1966, f. 55. La nivel național, mortalitatea infantilă a crescut în anul 1985 la 25,6 la mie de născuți vii, față de 23,4 la mie în 1984.

<sup>32</sup> \*\*\**Anuarul statistic* 1990, p. 70.

<sup>33</sup> Sporul natural poate fi pozitiv atunci când numărul născuților este mai mare decât numărul decedaților, însă capătă valențe negative dacă nivelul natalității este mai redus decât nivelul mortalității, în această circumstanță preferându-se termenul de *deficit natural* ori cel de *declin demografic* sau „0“, când valorile ratei natalității sunt egale cu cele ale ratei mortalității.

<sup>34</sup> A. Herbst-Rădoi, *op. cit.*, p. 24.

<sup>35</sup> *Ibidem*.

<sup>36</sup> Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Tulcea (în continuare S.J.A.N.T.), fond Comitetul Județean Tulcea, dosar 665/1975-1990, f. 10.

<sup>37</sup> Datele respective s-au obținut de către Direcția Centrală de Statistică, din prelucrarea buletinelor statistice de naștere, căsătorie și deces, care se întocmeau de Consiliile populare municipale, orașenești și comunale.

<sup>38</sup> \*\*\**Anuarul statistic* 1990, p. 70.

<sup>39</sup> *Ibidem* 1966-1986, 1988, 1990.

<sup>40</sup> *Ibidem*.

Evoluția *densității populației* județului Constanța în intervalul 1966-1972 a înregistrat o creștere continuă, de la 66,6 locuitori/km<sup>2</sup> în anul 1966 la 74,9 în 1972. De pildă, pe plan național, județul Tulcea se situa, în anul 1970, printre județele cu o populație redusă. La 1 iulie 1970 populația județului Tulcea însuma 250.049 locuitori, ceea ce reprezenta numai 1,2% din populația totală a țării<sup>41</sup>. Densitatea populației reprezenta numai 29,7 locuitori/ km<sup>2</sup> față de 85,3 locuitori/ km<sup>2</sup> cât era densitatea pe țară.

Un aspect al *structurii populației pe sexe* a județului Constanța în perioada supusă analizei îl constituie excedentul populației masculine în mediul urban, din cauza intensificării indicelui de migrație de la sat la oraș, și deficitul acesteia în teritoriile cu populație preponderent rurală. Astfel, considerăm relevantă analiza autorilor I. Rădulescu și Athena Herbst-Rădoi potrivit căreia orașele Mangalia (129 bărbați la 100 femei), Năvodari (117 bărbați la 100 femei), Medgidia (108 bărbați la 100 femei)<sup>42</sup> au avut un coeficient ridicat al populației de sex masculin datorat avântului și funcțiilor lor economice din acea perioadă.

La 1 iulie 1965 în Dobrogea numărul populației însuma 514.951 de persoane, din care 260.062 erau de gen masculin, iar 254.889 de gen feminin. Dintre aceștia, în zona urbană era înregistrat un număr de 99.593, din care 50.073 bărbați și 49.520 femei. O pondere mai mare o avea populația din mediul rural, care însuma 415.358 locuitori, din care 209.989 bărbați și 205.369 femei<sup>43</sup>.

Raportându-ne la recensământul din 15 martie 1966, situația populației din Dobrogea se prezenta astfel: dintr-un total de 510.500 persoane, 257.965 erau bărbați, iar 252.535 femei. În ceea ce privește mediul urban, din cele 510.500 persoane, aici locuiau 112.279, respectiv 57.234 bărbați și 55.045 femei. Restul de 398.221 persoane activau în mediul rural, ponderea populației de gen masculin depășind numărul persoanelor de gen feminin (200.731 bărbați față de 197.490 femei)<sup>44</sup>. De pildă, în intervalul 1 iulie 1965 - 15 martie 1966 a crescut numărul populației care locuia în zona urbană (de la 99.593 la 112.279), în timp ce s-a micșorat numărul populației din mediul rural (de la 415.358 la 398.221). Cât privește raportul masculin - feminin constatăm ponderea mai mare a persoanelor de gen masculin decât cele de gen feminin.

Procesul de industrializare, declanșat la nivel național, a determinat transformări în ceea ce privește *structura populației pe medii*, orașele constituind centre de atracție a forței de muncă. În ceea ce privește populația rurală a Dobrogei după 1965, putem afirma că ponderea sa în totalul populației țării a fost în descreștere (57% în 1966 și 53% în 1968)<sup>45</sup>. Descreșterea acestei ponderi se datorează dinamicii active a populației urbane, fenomenului de atragere a populației rurale către orașe, dar și avântului economic înregistrat în etapa dintre 1965-1989. Dacă în anul 1966 în județul Constanța în mediul urban se regăseau 234.321 locuitori (120.461 bărbați, 113.860 femei), procentul s-a dublat în anul 1989, înregistrându-se în mediul urban o populație de 514.881 locuitori (257.674 bărbați și 257.207 femei)<sup>46</sup>. Pentru mediul rural, se constată o stagnare sau chiar un regres, după cum urmează: în anul 1966 erau 231.431 (117.686 bărbați, 113.745 femei), în timp ce la nivelul anului 1989 avem în mediul rural, în județul Constanța, cifra de 221.979 locuitori (113.925 bărbați și 108.054 femei).

Dacă în anul 1966, în județul Tulcea, în mediul urban erau 65.511 locuitori (33.132 bărbați și 32.379 femei), procentul a crescut în 1989 la 130.577 de persoane (65.185 bărbați și 65.392 femei)<sup>47</sup>. În mediul rural, în județul Tulcea situația se prezintă similar celei din județul Constanța, în sensul că numărul populației rurale a scăzut în intervalul 1966-1989 de la 171.198 (85.239 bărbați și 85.959 femei) la 144.501 (72.409 bărbați și 72.092 femei).

---

<sup>41</sup> S.J.A.N.T., fond Comitetul Județean Tulcea al P.C.R., dosar 303/1971, f. 1.

<sup>42</sup> I. Rădulescu, A. Herbst-Rădoi, *op. cit.*, p. 94.

<sup>43</sup> *Ibidem*.

<sup>44</sup> \*\*\**Anuarul statistic* 1967, p. 68.

<sup>45</sup> *Ibidem*.

<sup>46</sup> \*\*\**Anuarul statistic* 1967, 1990.

<sup>47</sup> *Ibidem*.

Trebuie specificat faptul că, din punct de vedere al evoluției demografice, în istoria Dobrogei se disting două perioade principale, și anume: colonizarea și expansiunea către această regiune îndeosebi datorită împrăștielilor, în intervalul 1880-1948, și alta în perioada după anul 1948, de altfel caracterizată prin redistribuirea populației spre orașe și sate polarizatoare ca urmare a industrializării<sup>48</sup>.

În județul Tulcea, între 1965-1989, s-au evidențiat trei tendințe dinamice în ceea ce privește populația. În primul caz, asistăm la creșterea accentuată a populației municipiului Tulcea (cu 44,5% față de 1966), precum și a orașului Măcin (25,3%), în timp ce crește lent populația din orașele Babadag, Isaccea și Sulina<sup>49</sup>. În al doilea caz, în cele mai multe din localitățile de pe raza Dunării a județului, de la Dăeni la Tulcea, s-a constatat o creștere importantă de populație ca urmare a influenței centrelor industriale Brăila, Galați și Tulcea spre care a gravitat populația respectivă. Iar în cel de-al treilea caz, s-a înregistrat o diminuare care a atras atenția la populația din Delta Dunării, din unele localități din centrul și sudul județului. Astfel, din 1966 și până în 1976, populația din comunele din Delta s-a diminuat cu 19,7%, accentuându-se procesul de îmbătrânire, prin plecarea persoanelor tinere către centrele urbane industrializate<sup>50</sup>.

În ce privește populația municipiului Tulcea (51.384 persoane), înregistrarea nu reflectă întreaga populație care locuiește și lucrează în zonă, întrucât aceasta s-a efectuat pe baza principiului domiciliului stabil. Astfel, din cele peste 4.500 de persoane care lucrau în județul Tulcea ca angajați permanenți, cu domiciliul stabil în alte județe, circa 90% lucrau în municipiu. De asemenea, din cele aproape 6.000 de persoane din județ care lucrau în unitățile din municipiu, un număr important nu efectuau naveta zilnic<sup>51</sup>.

În contextul migrării interjudețene a populației prin schimbarea domiciliului, județul Tulcea a înregistrat în perioada 1971-1975, un *sold migratoriu*<sup>52</sup> negativ de 3.700 de persoane. De remarcat că cele mai multe persoane plecate din județul Tulcea s-au stabilit în județele limitrofe și municipiul București<sup>53</sup>. Astfel, raportat la județul Constanța s-a înregistrat un sold negativ de 2.674 persoane, la municipiul București de 1.316, la Brăila de 776 persoane, iar la județul Galați de 716 persoane. Solduri pozitive s-au înregistrat pe seama județelor din Moldova (și îndeosebi Bacău 451 persoane, Botoșani 390, Vaslui 301 și Neamț 1639). Avându-se în vedere că în cincinalul 1971-1975 județele respective au cunoscut o puternică dezvoltare industrială, precum și faptul că au furnizat forță de muncă și altor județe deficitare în resurse de muncă, posibilitățile de atragere către județul Tulcea s-au dovedit a fi cât mai limitate.

În ceea ce privește *mișcarea pendulatorie*<sup>54</sup>, județul Tulcea a înregistrat, de asemenea, un sold negativ. Față de un număr de 1.782, persoane care în 1975, au efectuat naveta spre alte județe, numai 423 persoane au navetat spre localități din județul Tulcea. Cel mai mare număr de persoane au pendulat spre Galați (1.102, din care 1.009 bărbați), precum și spre Brăila (628 bărbați)<sup>55</sup>.

<sup>48</sup> V. Nicoară, *Dobrogea: spațiu geografic multicultural*, Constanța, 2006, p. 84-85.

<sup>49</sup> S.J.A.N.T., fond Comitetul Județean Tulcea, dosar 665/1975-1990, f. 10.

<sup>50</sup> *Ibidem*. Populația comunelor Beidaud, Horia, Casimcea și Nalbant s-a redus față de 1966 cu 23,9%, 15,2%, 13,8% și respectiv 11,0%. Diminuarea populației, cu excepția comunei Beidaud, are loc ca urmare a procesului de depopulare a unor sate (Nicolae Bălcescu, Corugea, Haidaru, Sarghiol de Deal). Reține atenția faptul că populația respectivă nu se stabilește în reședințe de comună, ci migrează în special spre județul Constanța și chiar municipiul București.

<sup>51</sup> Aceasta a făcut ca municipiul Tulcea să asigure spațiu locativ și servicii unei populații de circa 60.000 de locuitori, la care, timp de 9 luni pe an, se mai adaugă circa 5.000 de elevi de liceu și școli profesionale proveniți din alte localități ale județului.

<sup>52</sup> *Soldul migratoriu* reprezintă diferența dintre numărul de imigrări și emigrări raportată la 1.000 de locuitori. Un *sold migratoriu pozitiv* echivalează cu situația în care numărul imigranților este mai mare decât cel al emigranților, iar un *sold migratoriu negativ* se înregistrează atunci când numărul emigranților e mai mare).

<sup>53</sup> *Ibidem*.

<sup>54</sup> *Mișcarea pendulatorie* a populației reprezintă deplasarea zilnică a populației dintr-o localitate în alta și care are caracter de regularitate.

<sup>55</sup> *Ibidem*, p. 12. De acest potențial, care în realitate diminuea resursele de muncă ale județului, nu s-a putut beneficia, în anii următori, din cauza faptului că populația care făcea naveta locuia în vecinătatea celor două importante

Deși mișcarea pendulatorie spre județul Constanța a fost una redusă, s-a înregistrat o intensificare a acesteia, determinată de lucrările din zonă, precum și de tendința amintită, de strămutare a populației din sudul județului Tulcea spre Constanța și Medgidia.

Din totalul populației Dobrogei de 709.503 locuitori (inclusiv municipiul Constanța) la recensământul din anul 1966, *populația activă* reprezenta 355.312 (50%). La aceeași dată, municipiul Constanța avea 47,1% populație activă. Procentele menționate au situat Dobrogea la o mică diferență sub media țării<sup>56</sup>. O explicație a acestei situații s-ar putea regăsi în faptul că la acel moment a existat un coeficient ridicat (38,8%) de populație tânără, precum și prezența unui număr considerabil de femei apte de muncă în mediul rural, însă neocupate permanent în producție. Analiza forței de muncă salariate prezintă, sub aspect structural, diferențieri similare ca și populația activă între cele două județe dobrogene, pe de o parte, și municipiul Constanța, pe de altă parte. În cazul județului Constanța a crescut numărul mediului al salariaților de la 138,2 mii persoane, în anul 1965, la 308,3 mii persoane, în anul 1989.

De asemenea, și în județul Tulcea, în intervalul 1965-1989, numărul mediu al salariaților a înregistrat o creștere de la 21,8 mii persoane la 95,6 mii persoane<sup>57</sup>.

Între 1965-1989 s-a înregistrat și o creștere a numărului muncitorilor atât în județul Constanța, cât și în județul Tulcea. De pildă, în perioada 1966-1977 numărul total de salariați a crescut cu peste 30.000 în județul Constanța, ajungându-se astfel ca numărul de salariați la mia de locuitori să înregistreze 383, situând Constanța în grupul celor 5 județe ale României cu indicatorul cel mai înalt<sup>58</sup>.

Cert este că progresele sociale, culturale și economice, ridicarea nivelului de trai și de instruire au contribuit la schimbarea comportamentului demografic. Fluxurilor de dirijare spre urban a unei mari părți a populației Dobrogei, cu precădere spre zona litorală a județului Constanța (cu potențial economic atractiv), începute în anii 1960, i-au urmat alte valuri ce au permis continuarea fenomenului de depopulare a zonelor rurale și superconcentrare a populației în spații urbane, bine echipate edilitar și cu servicii mai bune. Astfel, decalajul dintre urban și rural nu a fost numai de mărime demografică, ci și unul de nivel cultural, social, economic și funcțional, care, în loc să se atenueze, a continuat să crească, provocând, ulterior, dezechilibre teritoriale și pe sectoare de activitate.

## BIBLIOGRAFIE:

- \*\*\* *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1966-1986, 1988, 1990, București.
- \*\*\* *Decretul 770/1966 pentru reglementarea intreruperii cursului sarcinii* în „Buletinul Oficial al R.S.R.”, nr. 60 din 1 octombrie 1966.
- \*\*\* Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R., Secția Cămară, dosar 181/1966, f. 55; dosar 44/1986, f. 52 verso.
- \*\*\* Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Tulcea (în continuare S.J.A.N.T.), fond Comitetul Județean Tulcea, dosar 303/1971, f. 1; dosar 665/1975-1990, f. 10.
- BETEA, L. 2004, *Interzicerea avorturilor (1966-1989) ca fapt de memorie socială*, în Adrian Neculau (coord), *Viața cotidiană în comunism*, București.
- BITOLEANU, I., DUMITRAȘCU, Gh., LOTCĂ, Gh., LOTCĂ, I., STANCIU, M. 1971, *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*, Constanța.

---

centre industriale, de mare atracție, în timp ce în zona respectivă, aparținând județului Tulcea, nu existau unități economice puternice care să rețină forța de muncă.

<sup>56</sup> A. Herbst-Rădoi, *op. cit.*, p. 46.

<sup>57</sup> \*\*\* *Anuarul statistic* 1990, p. 110.

<sup>58</sup> I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, Gh. Lotcă, I. Lotcă, M. Stanciu, *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*, Constanța, 1971, p. 57.



- BORODI, E., POPPA, I., ANDRONIC, Gh., DARABAN, I. 1980, *Județele patriei. Constanța*, București.
- GAIL, K. 2000, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Editura Humanitas, București.
- HERBST-RĂDOI, A. 1970, *Geografia populației Dobrogei*, București.
- NICOARĂ, V. 2006, *Dobrogea: spațiu geografic multicultural*, Constanța.
- OLTEANU, C.L., GHEONEA, E.S., GHEONEA, V. 2003, *Femeile în România comunistă*, București.
- RĂDULESCU, I., HERBST-RĂDOI, A. 1974, *Județul Constanța*, București.
- ROTARIU, T. 2003, *Demografie și sociologia populației: fenomene demografice*, Iași.

## SITUAȚIA CULTELOR DIN DOBROGEA ÎNTR-UN DOCUMENT DIN ANUL 1963

Virgil COMAN\*

## THE SITUATION OF THE RELIGIOUS CULTS IN DOBRUDJA IN A 1963 DOCUMENT

**Abstract:**

*In recent years, as a result of processing the documents issued by the former structures of Romanian Communist Party Constanta, currently housed by the Constanta County Heritage Service of the National Archives, a series of archival evidence for the cults of Dobrudja have been identified; these were drawn up by representatives of the Department of Religious Affaires within the Board of Council of Ministers. In this study we aimed to present a document written in 1963 by the assignee for Dobrudja, which analyzed a total of 12 authorized confessions, namely: Orthodox, Orthodox-Greek, Old Style (Lippovan), Roman Catholic, Armenian-Grigorian, evangelical CA (Confession Augustan), Mosaic, Muslim, Seventh-day Adventist, Baptist, Christian Gospel, Pentecostal, and two banned religious groups, reformist Adventists and factious Pentecostal.*

\*

**Keywords:** cults, ethnic groups, Department of Religious Affaires, Dobrudja**Cuvinte cheie:** culte, etnii, Departamentul Cultelor, Dobrogea

Este îndeobște cunoscut faptul că ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră, atât de primitiv de statornicire, conviețuire, creație și afirmare, este unul în care coabitează, în mod pașnic, de o bună perioadă, reprezentanți ai mai multor etnii și confesiuni. Analiza atentă a realităților din acest areal, privită prin intermediul manifestărilor reprezentanților cultelor, ne oferă posibilitatea de a înțelege mai bine specificul Dobrogei, în care dialogul interetnic și interconfesional reprezintă o certitudine.

Prezentarea situației cultelor din spațiul dobrogean în perioada postbelică, în cazul nostru într-un document din anul 1963, trebuie, în opinia noastră, să fie precedată de o perspectivă generală, menită a înțelege mai bine dinamica vieții religioase a dobrogenilor. Aceasta a evoluat, după reintegrarea Dobrogei la Statul Român în anul 1878, în concordanță cu noile transformări din plan politico-demografic, odată cu creșterea numărului de ortodocși, sporind și numărul unor astfel de lăcașuri de cult. Din luna martie a anului 1879 parohiile ortodoxe din județele Constanța și Tulcea sunt integrate provizoriu Eparhiei Dunării de Jos<sup>1</sup>, apoi definitiv, în februarie 1881<sup>2</sup>.

După Primul Război Mondial, mai exact la data de 10 martie 1923, este reînființată Episcopia Tomisului (Constanței)<sup>3</sup>, cu jurisdicție canonică asupra județelor Constanța, Ialomița,

\* Director – Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale.

<sup>1</sup> E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți de seamă la Dunărea de Jos 1864-1989*, Galați 1990, p. 15.

<sup>2</sup> A. Rădulescu *Mitropolia Tomisului. Tradiție și actualitate*, Constanța, 2004, p. 109.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 113-119; vezi și N. Runcan, *Aspecte din viața creștină dobrogeană de la începuturi până în zilele noastre*, în Lascu, S., Vitanos, C. (coord.), *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”*. Valori ale civilizației românești în Dobrogea, Constanța, 1993, p.208; Idem, 2003, p. 270-274.

Caliacra și Durostor, județul Tulcea rămânând, în continuare, sub oblăduirea Episcopiei Dunării de Jos<sup>4</sup>.

Nu este însă mai puțin adevărat că în perioada interbelică, pentru susținerea și întărirea ortodoxiei în cuprinsul Episcopiei Tomisului (Constanței), o anumită atenție a fost acordată și combaterii activității unor culte creștine, prin susținerea de acțiuni cu caracter misionar<sup>5</sup>. Cu toate acestea, putem vorbi de existența unui mozaic multiconfesional<sup>6</sup> bine definit, marcat de existența a numeroase lăcașuri de cult, multe fiind construite în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX<sup>7</sup>.

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, la data de 1 septembrie 1939, rapturile teritoriale la care a fost supusă România în anul 1940, mișcările de populație petrecute în Dobrogea ca urmare a unor tratate sau convenții<sup>8</sup>, dar și intrarea țării noastre în război împotriva Uniunii Sovietice la data de 22 iunie 1941 pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, aveau să se repercuteze și asupra vieții religioase a dobrogenilor. Mai mult, odată cu izbucnirea confruntărilor militare, arealul cuprins între Dunăre și Marea Neagră a fost declarat zonă de operații deoarece, prin poziția sa geografică, „Dobrogea a ocupat un loc strategic însemnat în planurile militare germane, Marea Neagră și Dunărea oferind cele mai bune posibilități de legătură cu țările din zona mediteraneană de operații, cât și cu frontul din partea de sud a U.R.S.S.”<sup>9</sup>.

Evenimentele petrecute în România la data de 23 august 1944 aveau să-și pună amprenta în mod hotărâtor asupra evoluției politico-economice și sociale. În plan politic intern, după 23 august 1944 în România pluripartidismul își va găsi legitimitatea în prevederile Constituției din 1923, repusă în vigoare, parțial, prin Decretul regal din 31 august 1944, însă, funcționarea sa va fi perturbată de prevederile Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, care stabilea, în realitate, un regim de ocupație sovietică<sup>10</sup>. Practic, arealul dobrogean a intrat sub incidența numitei convenții încă înainte ca aceasta să fie semnată, mărturie în acest sens fiind faptele petrecute aici odată cu instalarea trupelor sovietice, imediat după înlăturarea lui Antonescu<sup>11</sup>.

Evoluția României în contextul geopolitic determinat de înțelegerile dintre marile puteri și accentuarea crizei politice interne a determinat numirea, la 6 martie 1945, de către regele

<sup>4</sup> E. Drăgoi, *op. cit.*, p. 16.

<sup>5</sup> Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, (în continuare S.J.A.N. Constanța), fond Episcopia Constanței, dosar 1/1936, f. 13-32; vezi și C. Staicu, *Raport-program pentru misiune*, în „Tomis. Revistă eparhială de Constanța”, XIII, 8-9-10, 1936, p. 267-287; V. Coman, *Situația unor culte creștine din cuprinsul Episcopiei Tomisului (Constanței) într-un document din anul 1936*, în V. Ciorbea, C. Apostoleanu, A. Gheorghiu (ed.), *In memoriam Liliana Lazia*, Constanța, 2012, p. 297-321.

<sup>6</sup> Informații despre cultele din Dobrogea până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial vezi și la G. Ilinoiu, *Culte în Dobrogea, în 1878-1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 585-639; T. Tavitian, *Dobrogea, tărâmul dintre ape*, Constanța, 2005, p. 340-361; F. Stan, *Incursiuni în istoria comunităților etnice dobrogene*, în V. Ciorbea (ed.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Constanța, 2008, p. 407-423; I. Râsnoveanu, *Aspecte privind minoritățile etnice și religioase din Dobrogea interbelică*, în Coman, V. (ed.), *Dobrogea model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Constanța, 2008, p. 251-263; R. Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Tulcea, 2009, p. 99-117.

<sup>7</sup> G. Rădulescu, *Starea religioasă a Dobrogei, în decursul vremurilor*, Ed. II, Constanța, 2011, p. 106-107; \*\*\**Zece ani de autonomie bisericească*, p. 16-152; \*\*\**Ghidul principalelor așezăminte religioase din Dobrogea, passim*; \*\*\**Monumentele religioase ale Dobrogei, passim*.

<sup>8</sup> D. Gherasim, *Schimbul de populații între state*, București, 1943, p. 88-115; D. Șandru, *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*, Constanța, 2003, p. 102-111; V. Coman, N. Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Constanța, 2010. Informații referitoare la etnicii germani din Dobrogea repatriați ca urmare a aplicării Convenției încheiate între Statul Român și Reichul German la 22 octombrie 1940 vezi la H. Stinghe, C. Toma, *Despre germanii din Dobrogea*, Ed. II, Constanța, 2007, p. 217-230; V. Coman, *Unele considerații privind populația de etnie germană din județul Constanța în anul 1940*, în V. Ciorbea (ed.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Constanța, 2006, p. 219-224; C. Cheramidoglu, *Germanii dobrogeni în perioada 1941-1947*, în V. Ciorbea (ed.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Constanța, 2006, p. 225-226.

<sup>9</sup> A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ed. II, Constanța, 1998, p. 447.

<sup>10</sup> M. Cojoc, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, București, 2001, p. 17-71.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 30.

Mihai I, a unui guvern al Frontului Național Democrat, în frunte cu Petru Groza, din care mai făceau parte gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu și cea național-țărănistă condusă de Anton Alexandrescu<sup>12</sup>.

Negocierile privind încheierea păcii cu România, începute la Paris la 19 iulie 1946, s-au încheiat la 10 februarie 1947 când a fost semnat tratatul de pace între România, pe de-o parte, și Națiunile Unite, pe de altă parte. Din textul acestuia rezultă, între altele, că România a fost tratată ca o țară învinsă și nu i s-a recunoscut cobeligeranța, și, de asemenea s-a consfințit menținerea trupelor sovietice în țară precum și obligația României de a plăti mari despăgubiri de război.

După 10 februarie 1947 România a ieșit de sub regimul Convenției de Armistițiu devenind, formal, un stat independent și suveran. Înalta Comisie Aliată de Control își încheia activitatea astfel încât S.U.A. și Marea Britanie nu au mai putut influența, în mod hotărâtor, evoluția postbelică a României, principalul rol revenindu-i Uniunii Sovietice în această zonă de interese, care nu s-a sfiit să-și impună propria formă de organizare și conducere politico-statală<sup>13</sup>.

În noul cadru prestabilit de Marile Puteri, România a evoluat spre un sistem politic totalitar, în care nota dominantă a vieții politice, începând cu anul 1947, a fost creșterea rolului Partidului Comunist Român, sprijinit direct de la Moscova. Practic, de acum înainte lupta acestui partid pentru controlul absolut al vieții politice a fost una deschisă, ea fiind resimțită și în Dobrogea<sup>14</sup>.

În plan politic intern sfârșitul acestui an avea să aducă modificări esențiale, regimul monarhic fiind înlocuit cu cel republican. Astfel, la data de 30 decembrie 1947, regele Mihai I a trebuit să semneze actul de abdicare<sup>15</sup>, iar România a fost proclamată, în aceeași zi, Republică Populară, în frunte cu un Prezidiu Provizoriu<sup>16</sup>. Instalați la putere, comuniștii au pus în practică, în deceniul următor, o politică de sovietizare a României, în care nu-și mai găseau locul democrația, cele mai elementare drepturi și libertăți cetățenești, respectarea proprietății ș.a.

Anul 1948 avea să fie unul decisiv pentru evoluția României pentru următoarele patru decenii. La data de 4 ianuarie s-a constituit Comisia Centrală pentru organizarea Congresului de unificare a Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat, în vederea constituirii Partidului Unic Muncitoresc, și s-au aprobat instrucțiunile pentru alegerea organelor de conducere locală și a delegaților la Congres. Desfășurat între 21-23 februarie 1948 în sala Ateneului Român, acesta a ales Comitetul Central care, mai apoi, în ședința din 24 februarie, a ales Biroul Politic și Secretariatul Comitetului Central (Gheorghe Gheorghiu-Dej – secretar general, Ana Pauker, Teohari Georgescu și Lothar Rădăceanu – secretari). Practic, acest moment avea să consfințească preponderența absolută a comuniștilor în toate organele de conducere care își vor impune propriul model de organizare al societății. În mod firesc se cerea adoptarea unei noi legi fundamentale menită a consacra forma de stat republicană. Totodată, se aveau în vedere ample transformări economice și politice<sup>17</sup>.

La data de 27 februarie 1948 ia ființă Frontul Democrației Populare<sup>18</sup> care va obține, la alegerile din luna următoare, 93,2% din voturi și 405 mandate. Nu peste multă vreme, la data de 13 aprilie 1948, Marea Adunare Națională votează, în unanimitate, Constituția care va legitima noul regim politic din România<sup>19</sup>. În aceste condiții, inclusiv raporturile dintre Biserică și Stat vor avea de suferit.

---

<sup>12</sup> I. Scurtu (ed.), *România. Viața politică în documente. 1945*, p. 183-184.

<sup>13</sup> F. Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, București, 1988, *passim*; vezi și F. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Focșani, 1996, *passim*; V. Moisuc, *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, București, 2002, p. 305-311; M. Cojoc, *op. cit.*, p. 68.

<sup>14</sup> M. Cojoc, *op. cit.*, p. 68.

<sup>15</sup> I. Scurtu (ed.), *România. Viața politică în documente. 1947*, p. 289-290.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 290-293.

<sup>17</sup> I. Scurtu, *Studiu introductiv*, în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, I, 1948*, București, 2002, III-IV.

<sup>18</sup> *Ibidem*, V.

<sup>19</sup> I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile române – Texte. Note. Prezentare Comparativă*. Ed. III, București, 1995, p. 113-130.

Prin promulgarea Decretului 177/ 1948 privind regimul general al cultelor religioase, în fapt noua lege a cultelor, se cristaliza cadrul legislativ în acest domeniu care prelua concepte și formulări din legislația sovietică<sup>20</sup>. Mai mult, prin Decretul 178/1948, pentru organizarea Ministerului Cultelor, se institua supravegherea și controlul asupra tuturor cultelor religioase și asupra așezămintelor acestora<sup>21</sup>, un rol foarte important avându-l „delegații speciali”, în speță împuterniciții pentru culte din teritoriu<sup>22</sup> care, din a doua jumătate a anului 1948, vor depinde, în mare măsură, de Comitetul Central al PMR<sup>23</sup>. În anul următor va fi promulgată o nouă lege de organizare a acestui minister, care nu va aduce modificări semnificative<sup>24</sup>.

În ultimii ani, ca urmare a prelucrării arhivistice a documentelor create de fostele structuri ale PCR Constanța, au fost identificate o serie de mărturii arhivistice referitoare la cultele din arealul dobrogean, întocmite de reprezentanții Departamentului Cultelor de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri.

Ne propunem în cele ce urmează să vă prezentăm un document, elaborat în anul 1963 de împuternicitul Regiunii Dobrogea, care a avut în vedere un număr de 12 culte autorizate, respectiv: ortodox<sup>25</sup>, ortodox-elen<sup>26</sup>, de rit vechi (lipovenesc)<sup>27</sup>, romano-catolic<sup>28</sup>, armean-grigorian<sup>29</sup>, evanghelic C.A. (Confesiune Augustană)<sup>30</sup>, mozaic<sup>31</sup>, musulman<sup>32</sup>, adventist de ziua a șaptea<sup>33</sup>,

<sup>20</sup> Tismăneanu, V., Dobrinu, D., Cristian, V. (ed.), Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, 2007, București, p. 260.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 261.

<sup>22</sup> Despre rolul și activitatea acestora vezi, pe larg, *Ibidem*, p. 261-270

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 261.

<sup>24</sup> *Ibidem*.

<sup>25</sup> Despre evoluția ortodoxiei românești în Dobrogea vezi, între altele, M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1981, p. 213-225; idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, p. 492-499; idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981, p. 179-181; 417; 466-467; P. Teodosie, A. Rădulescu, *Mitropolia Tomisului. Tradiție și actualitate*, Constanța, 2004, p. 90-145; N. Runcan, *Aspecte din viața creștină dobrogeană de la începuturi până în zilele noastre*, în Lascu, S., Vitanos, C. (coord.), *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea* Constanța, 1993, p. 198-236; G. Dumitrașcu, *Localități, biserici și mănăstiri românești în Dobrogea, până la 1878*, Constanța, 1996, p. 27-228; D. Păuleanu, V. Coman, *Catedrala „Sf. Apostoli Petru și Pavel” Constanța 1883-2008*, Constanța, 2008.

<sup>26</sup> Despre biserica ortodoxă-elenă din Constanța vezi D. Păuleanu, *Constanța. Aventura unui proiect european*, Constanța, 2003, p. 170-177. Informații sumare vezi și la C. Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, 1996, p. 75. Pentru cea din Tulcea vezi V.H. Baumann, *Prezența elenilor la Tulcea*, f.e., București, 2005, p. 33-35.

<sup>27</sup> Informații sumare despre comunitatea creștină de rit vechi (lipovenească) din România, cu referiri și la cea din Dobrogea, vezi la F. Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Cluj-Napoca, 2001, p.21-49; 77-85.

<sup>28</sup> Despre comunitatea catolică din Dobrogea vezi și \*\*\**Biserici catolice din Dobrogea*, 2009.

<sup>29</sup> Informații sumare despre comunitatea apostolică armean din Dobrogea vezi la S. Tavitian, *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*, Constanța, 2003, p. 32-37; A. Mandalian, *Biserica apostolică armeană*, în S. Tavitian (ed.), *Dobrogea, tărâmul dintre ape*, Constanța, 2005, p.30-34; M. Jenaru, *Armenians in Dobrudja*, în I. Țighiliu, M. Cojoc (ed.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A Multi-Ethnic space*, Târgoviște, 2007, p. 45-71; D. Mândru, *Between Leipzig and Levant: Trails, Traces and Armenians Monasteries*, în L. Țighiliu, M. Cojoc (ed.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A Multi-Ethnic space* Târgoviște, 2007, p. 71-75.

<sup>30</sup> Despre comunitatea evanghelică C A din Dobrogea vezi H. Stinghe, C. Toma, *op.cit.*, p. 202-204; A. Rösler-Schmidt, *Die deutschen evangelischen Gemeinden in der Dobrudscha*, în xxx. 2012, *Evanghelistisch in Altrumänien. Forschungen und Quellen zur Geschichte der deutschsprachigen evangelischen Kirchengemeinden im rumänischen Regat Sibiu/ Hermannstadt und Bonn*, Christa Stache, C., Theilemann, W. G., 2012, p. 98-121.

<sup>31</sup> Despre comunitatea mozaică din Dobrogea vezi I. Țighiliu, *Dobrudja, a Multi-Ethnic space. The Jews (1878-1947)*, în L. Țighiliu, M. Cojoc (ed.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A Multi-Ethnic space*, Târgoviște, 2007, p. 135-153.

<sup>32</sup> Între lucrările referitoare la comunitatea musulmană din România și în mod special din Dobrogea, apărute în ultimii ani, vezi N. Ibram, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Repere de viață spirituală. Viața religioasă și învățământul în limba maternă*, Constanța, 1998; idem, *Tradiții și obiceiuri ale turcilor din România*, Constanța, 2003, *passim*; idem, *Musulmanii din România*, Constanța, 2007; idem, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Pagini de cultură și civilizație*, Constanța, 2011; S. Lascu, *Prezențe ale turco-tătarilor în viața spirituală a Dobrogei (1913-1915)*, în Cojoc, M. (ed.), *Tătarii în istoria românilor*, I, Constanța, 2004, p. 13-42; Ali, I. (ed.)

baptist<sup>34</sup>, creștin după Evanghelie<sup>35</sup>, penticostal<sup>36</sup>, cât și două grupări religioase interzise: adventiștii reformiști și penticostalii dizidenți.

Pentru o mai bună înțelegere, la transcrierea lui am îndreptat greșelile vădite de corectură, păstrând, pe cât posibil, limbajul de epocă.

#### <1963, Constanța>.

Situația cultelor din Dobrogea, întocmită de împuternicitul acestei regiuni al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

### SITUAȚIA CULTELOR DIN REGIUNEA DOBROGEA

În cadrul regiunii Dobrogea sunt un număr de 12 culte autorizate care-și desfășoară activitatea religioasă pe baza statutelor de funcționare, cât și pe baza Constituției R.P.R. Mai există în regiune și două grupări religioase anarhice nerecunoscute, a căror activitate a fost interzisă deoarece concepțiile lor religioase contravin legilor în vigoare.

TABEL STATISTIC  
privind cultele religioase din regiunea Dobrogea recunoscute, precum și  
a grupărilor religioase nerecunoscute

Nr. crt.	Denumirea cultelor	Numărul deservenților		Numărul lăcașurilor de cult		Nr. mănăstiri	
		preoți-diaconi-pastori		biserici - case rugăciuni			
Culte autorizate							
1.	B. Ortodoxă Română	228	-	-	255	35	3
2.	Rit Vechi (lipovenesc)	23	3	-	19	-	2
3.	Romano-Catolic	3	-	-	7	1	-
4.	Armean Grigorian	1	-	-	3	-	-
5.	Evanghelic C.A.	1	-	-	1	-	-
6.	Elen (grec)	1	-	-	3	-	-
7.	Mozaic	1	-	-	2	1	-
8.	Musulman	73	-	-	86	3	-

f.a., *Turcii și tătarii din România. Scurt istoric. Lăcașuri de cult musulmane din România – Dobrogea*, Constanța; D. Păuleanu, V. Coman, *Moscheea Regală „Carol I” Constanța 1910-2010*, Constanța, 2010.

<sup>33</sup> Despre comunitatea adventistă de ziua a șaptea din România, cu referiri și la cea din Dobrogea, vezi C.G. Fitzan, *Mișcarea adventistă de ziua a șaptea din România*, Șelimbăr, 2009; I.T. Bujor, *Oameni și altare. O istorie a lăcașurilor de închinare din Conferința Muntenia a Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea (1920-2000)*, I, București, 2005; idem, *Oameni și altare. O istorie a lăcașurilor de închinare din Conferința Muntenia a Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea (1920-2000)*, II, București, 2006; I.G. Rotaru, D.I. Opriș, B. Roșca-Năstăsescu, *O istorie a adventismului de ziua a șaptea din România, vol. I, Premise. Sau cum a pregătit Dumnezeu terenul*, București, 2009.

<sup>34</sup> Despre comunitatea baptistă din România, cu referiri și la cea din Dobrogea, vezi A. Popovici, *Istoria baptiștilor din România 1856-1989*, Ed. II, Oradea, 2007.

<sup>35</sup> Despre comunitatea creștină după Evanghelie vezi I. Rusu, *Cine sunt creștinii după Evanghelie? Curente teologice care au influențat doctrinele specifice ale Bisericilor Creștine după Evanghelie din România în perioada interbelică și comunistă*, București, 2011.

<sup>36</sup> Despre comunitatea penticostală din România, cu referiri și la cea din Dobrogea, vezi T. Sandru, *Biserica penticostală în istoria creștinismului*, București, 1992; idem, *Biserica creștină. Evoluție și spiritualitate*, București, 1995; idem, *Trezirea spirituală penticostală din România*, București, 1997, P. Birău, *Mișcarea penticostală: mondială, în România și în Reșița. Darurile Duhului Sfânt*, Reșița, 2008, V. Synan, V. Andreiescu, *Tradiția mișcării penticostale din România. Mișcările carismatice din secolul XX*, Oradea, 2004, V. Croitor, *Răscumpărarea memoriei. Cultul Penticostal în perioada comunistă*, Medgidia, 2010.

9.	Adventist ziua șaptea	-	-	3	-	15	-
10.	Baptist	-	-	3	-	11	-
11.	Creștin după Evanghelie	-	-	1	-	4	-
12.	Penticostal	-	-	1	-	1	-
Total		328	3	8	366	71	5

#### Grupări religioase interzise

Advențiști reformiști – 8 familii de credincioși. Nu au biserici, nici deservenți.

Penticostali dizidenți – 14 familii credincioși. Nu au biserici, nici deservenți.

### SITUAȚIE

#### privind cultul Bisericii Ortodoxe Române din reg. Dobrogea

În regiunea Dobrogea, cultul are un total de 228 preoți, dintre care 223 sunt salariați de stat, iar cinci preoți extrabugetari, care sunt salariați din fondurile proprii ale bisericii.

Salariile preoților sunt de lei 475 lunar, primiți de la stat, plus completarea din fonduri proprii. Salariile, după vechime și studii, variază între 850-1.450 lei. Seminariștii primesc salariu de lei 850, iar licențiații până la 1.450 lei.

În regiunea Dobrogea, cultul B.O.R. are un număr de 255 biserici în funcțiune și 35 case de rugăciuni.

În ultimii ani, toate încercările de a mai construi noi biserici sau case de rugăciuni, precum și de a face reparații capitale la biserici au fost zădărnice, în afară de cele două biserici din cartierul Tăbăcărie și Coiciu, construite de fostul protopop Dragomir Ion, care a reușit să inducă în eroare organele locale pentru a obține autorizații, precum și casa parohială a bisericii din cartierul Tăbăcărie, în care locuiește astăzi pr. Dragomir Ion.

Cultul B.O.R. are în regiunea noastră 2 mănăstiri: Celic Dere (maici) - în comuna Poșta și Cocoșu (călugări) - în comuna Niculițel, ambele în raionul Tulcea, și un schit de călugărițe în orașul Techirghiol. Din aceste mănăstiri, au plecat conform Decretului nr. 410/1959, 24 viețuitoare care erau în vârstă sub 50 ani femeile și sub 55 ani bărbații. Cele mai multe din aceste viețuitoare sunt încadrate în muncă la cooperative meșteșugărești, sau lucrează în G.A.C.-uri. În regiunea noastră au fost desființate 2 mănăstiri<sup>37</sup> și anume: Saon și Dervent.

În momentul de față, în mănăstiri se mai găsesc un număr de 124 viețuitoare, bătrâni variind între 60-80 ani bărbați și femei între 55-75 ani.

Îndrumarea deservenților pentru respectarea legilor statului se face în regiunea noastră de către Episcopia de la Galați, prin protopopii de raioane.

Caracteristic este faptul că, după 23 August, în posturile de protopopi au fost numite elemente necorespunzătoare, foste legionare sau cuziste.

Astfel, la Tulcea, a funcționat până în anul 1960 protopopul Grădinaru Ion, legionar, care în timpul războiului a colaborat cu hitleriștii și a părăsit țara, plecând în Germania, odată cu aceștia, iar după 23 August s-a înapoiat în țară și a fost numit protopop de Tulcea.

La Medgidia, a funcționat până în anul 1961 preotul Cobălaș Pavel.

La Constanța și raionul Negru-Vodă a funcționat până în anul 1961 preotul Dragomir Ion, fost legionar, fiu de chiabur și ginere de arendaș de moșie.

La Hârșova, continuă să fie protopop preotul Mihai Dumitru, fost legionar și ginerele moșierului expropriat Baltă, din Târgușor, care are domiciliul obligatoriu în orașul Cernavodă, și protopopul Mihai Dumitru este în strânsă legătură cu socrul său.

<sup>37</sup> În document nu se fac referiri la desființarea mănăstirii Sf. Elena de la Mare din comuna 23 August, județul Constanța, prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 4 octombrie 1950. Despre această chestiune vezi Arhiva Arhiepiscopiei Tomisului, dosar 2750/1950, f. 14.



La Constanța și raionul Negru-Vodă, continuă să fie protopop sub formă de girant, încă de la 15 oct. 1961, preotul Cazacu Aurel, fost chiabur și legionar, ginerele aceluiași moșier Baltă și cumnat cu protopopul Mihai Dumitru de la Hârșova.

Toți acești protopopi, foști și actuali, sunt în strânse legături cu tovarășul Vasilescu Teodor, Director adjunct în Departament. Acesta s-a opus la schimbarea protopopilor, a ținut deciziile pentru numirea protopopilor noi propuși de noi și organele locale regionale și numai după câteva luni de zile, după ce personal Tovarășul Prim Secretar Vâlcu Vasile a vorbit la telefon cu Tovarășul Secretar General Dogaru Dumitru, tov. Bădulescu Ion a fost chemat la București și atunci s-au dat deciziile. În prezent, la fel se ține decizia pentru numirea în funcția de protopop a preotului Codreanu Nicolae, care a fost propus de noi în urma avizului favorabil dat de organele competente, și în felul acesta este menținut în funcția de protopop preotul Cazacu Aurel.

Baza materială a cultului o formează:

- Salariile acordate de stat și donațiile de la stat
- Veniturile proprii realizate din contribuția credincioșilor
- Vânzarea lumânărilor și a calendarelor bisericești, precum și din colportaj (vânzarea de cruciulițe, iconițe)
- Veniturile personale ale preoților:
- Salariile de la stat și din fonduri proprii
- Veniturile de la epitrafir (bani pe care îi primește de la credincioși pentru diferite servicii religioase ca: botezuri, cununii, înmormântări, pomelnice, miruit, parastase, sfeștanii, masluri, umblatul cu icoana în zilele din ajunul Crăciunului și cu botezul la Bobotează).

Până în anul 1960 se umbla cu „ziua întâi” cu căldărușa, din casă în casă, în fiecare lună. Din anul 1960 s-a luat hotărârea de către preoți de a nu mai umbla cu „zi întâi” în nici o lună din cursul anului.

- Este interzis preoților de a merge din casă în casă pentru strângerea contribuției pentru biserică de la credincioși. Au voie să încaseze aceste contribuții numai în biserică, când credinciosul respectiv se prezintă pentru a-și achita contribuția, și când preotul este obligat să-i elibereze chitanța imediat.

- Este interzis sub orice formă preotului să pretindă sau să primească contribuția de la credincioși în natură (cereale, ouă, păsări etc.).

- Este interzis preoților să facă slujbe în afara bisericilor ca: sfințiri de ape, de fântâni, procesiuni de ploaie, excepție făcând cununile, înmormântările, botezurile, maslurile, parastasele, slujbele din cimitir.

- De Paști au voie să facă ocolirea bisericii, dar numai acolo unde biserica respectivă are curte, deci ocolirea se face numai în curtea bisericii, fără a ieși în stradă.

Preoții cultului B.O.R., în comparație cu preoții romano-catolici și pastorii cultelor neoprotestante, sunt considerați mai loiali, însă impune ca în conducerea protopopiatelor să fie oameni verificați și mai puțin mistici.

Numărul familiilor de credincioși ai acestui cult se ridică la aproximativ 120.500 cu circa 441.000 suflete (aceste date sunt luate după situațiile date de cult, care însă nu corespund realității).

xxx

Caracteristic în cadrul cultului B.O.R. este faptul că în urma aplicării Decretului nr. 144/1958, nemaiputând face noi construcții și reparații capitale la lăcașurile de cult, în ultima vreme unii deservenți au început la unele biserici, cu aprobarea episcopiei, a investi sume mari de bani în lucrări de pictură bisericească. În regiunea noastră s-au făcut picturi la următoarele biserici:

- Biserica din comuna Greci, raionul Măcin
- Biserica Sf. Petru și Pavel din orașul Medgidia
- Sfinții Îngeri, Adormirea I și II precum și Sf. Petru și Pavel din orașul Constanța
- Biserica elenă (greacă) din orașul Constanța

Pentru cult aceste picturi prezintă o deosebită importanță deoarece:

- Biserica cu pictura nouă este mai atrăgătoare.

- După terminarea lucrărilor de pictură este necesară resfințirea, ceea ce însemnează o slujbă religioasă fastuoasă, în sobor de preoți în frunte cu episcopul, la care numărul de credincioși este mai mare ca la oricare slujbă, luând parte și credincioși din alte localități învecinate.

Exemplu, în ziua de 21 octombrie 1962, în comuna Greci, raionul Măcin, după efectuarea lucrărilor de pictură a avut loc resfințirea bisericii. Slujba a fost oficiată de episcopul Chesarie Păunescu, venit în mod special de la Galați, însoțit de trei preoți și un diacon. Au mai participat și trei preoți din parohiile Văcăreni, Cârjelari și Carcaliu din raionul Măcin.

Cu toate măsurile luate de organele locale care au organizat acțiuni obștești, totuși, din numărul total de 5.450 enoriași din localitatea Greci și Carcaliu care este filie la parohia Greci (aparține bisericește de Greci), la slujbă au participat aproximativ 1.000 credincioși din comună precum și grupuri mai mici, de 5-6 credincioși, din comunele învecinate, ca: Văcăreni (12 km), Luncavița, Cârjelari.

După informațiile ce le avem se intenționează de către preoții care-și repictează bisericile să facă resfințiri similare la terminarea picturilor.

## SITUAȚIE

### privind Cultul Creștin de rit vechi din regiunea Dobrogea

În regiunea Dobrogea, acest cult are 23 deservenți (preoți și diaconi), dintre care numai 3 sunt nebugetați (diaconii), restul fiind salarizați de stat. În regiune sunt 19 biserici, iar numărul familiilor de credincioși este aproximativ de 6200 cu 23370 suflete (după situațiile furnizate de către cult). Acest cult nu are organe bisericești intermediare (protopopiate), ci numai conducere centrală - eparhia de la Brăila de rit vechi. De regiunea Dobrogea pe linia cultului răspunde episcopul Ambrozie Terente care este și starețul mănăstirii Uspenia din comuna Slava Rusă, raionul Istria și episcopul Ioasaf care își are reședința la Brăila.

Cultul creștin de rit vechi, are în regiune 2 mănăstiri și anume Uspenia (călugări) și Vovidenia (călugărițe), ambele în raionul Istria, comuna Slava Rusă. În aceste mănăstiri au rămas un total de 77 viețuitoare. Starețul mănăstirii Uspenia este episcopul Ambrozie Terente, iar al mănăstirii Vovidenia călugărița Miliuschin Amfisa. Aceste viețuitoare se întrețin prin munca ce o prestează în obște și din daniile credincioșilor care vin la slujbe la mănăstiri.

Cultul nu are școli religioase pentru pregătirea preoților. Cei ce vor să devină preoți învață câțiva ani pe lângă altul mai bătrân, după care dacă și-au însușit cunoștințele necesare sunt propuși la mitropolit (așa se intitulează conducătorul cultului) pentru a fi hirotoniți mai întâi diaconi, apoi preoți. Deservenții acestui cult nu au o cultură generală, sunt pasivi pentru alte probleme în afară de cele religioase. Educă pe credincioși într-un spirit religios exagerat, ei însăși fiind foarte mistici.

Datorită unei munci de îndrumare, de discuții permanente ce am avut cu episcopul Ambrozie Terente, s-a reușit să se obțină o serie de rezultate pozitive și anume:

- Respectarea reglementării slujbelor.
- Nu se mai oficiază slujbe de noapte cu ocazia hramurilor.
- Nu se mai slujește în sobor de preoți mare, maximum până la trei preoți și aceasta mai rar, uneori slujind numai preotul sau preoții din parohie.
- Nu se mai încasează contribuția benevolă a credincioșilor pe teren din casă în casă, ci numai în biserici.
- Nu se face catehizarea credincioșilor.
- Se respectă în bună măsură disciplina financiară.
- Hramurile nu se mai oficiază cu fastul de altă dată, iar la mesele comune ce au loc după hramuri (nu la toate parohiile) sunt puțini invitați.

Baza materială a cultului o formează:

- Contribuția benevolă a credincioșilor.
- Banii care se strâng în timpul slujbelor cu discul de la credincioși.
- Vânzarea de lumânări.

Toate sumele astfel realizate se trec în evidențele contabile ale parohiilor respective, banii se depun la CEC pe carnet. O parte din bani se depun eparhiei de la Brăila, iar o cotă rămâne pentru întreținerea bisericii, plata salariilor din fonduri proprii, etc.

Preoții primesc de la credincioși anumite sume de bani pentru oficierea diferitelor servicii religioase, ca: botezuri, cununii, înmormântări, etc.

Ca și preoții ortodocși și preoții acestui cult nu au voie să meargă din casă în casă pentru a strânge contribuția de la credincioși, ci achitarea acesteia se face numai în biserică, pentru care preotul este obligat să emită chitanță.

Nu s-au sesizat în ultimul timp cazuri în care preoții sau credincioșii să fi făcut greutăți organelor locale. Credincioșii sunt oameni muncitori, toți încadrați în câmpul muncii, în agricultură, pe șantiere de construcții, sau pescari.

Slujbele religioase sunt oficiate de către preoți într-o atmosferă mistică, ceea ce influențează credincioșii acestui cult mai ales pe cei în vârstă. Preoții nu sunt solicitați de organele locale sub nici o formă pentru sprijinirea acțiunilor sociale și nici aceștia nu țin legătura cu organele locale. În genere, preocuparea exclusivă a preoților este pentru treburile bisericești.

În cadrul acestui cult, nu se poate vorbi despre o catehizare propriu-zisă a credincioșilor, care să se facă după un anumit program, ci cu ocazia predicilor ce le țin la slujbe dau credincioșilor explicații de natură religioasă, în legătură cu evenimentul religios al zilei precum și explicații din Biblie.

Sărbătorile religioase ale acestui cult, aceleași ca și la cel ortodox (serbează unii sfinți nerecunoscuți de biserica ortodoxă dar de mică însemnătate), dar se orientează după vechiul calendar (Iulian – după numele patriarhului Iulian), adică le serbează cu 13 zile în urmă față de calendarul actual. Sărbătorile Paștilor le serbează odată cu biserica ortodoxă.

Credincioșii acestui cult sunt în număr mai mare la slujbe în comparație cu cei ortodocși, fiind mai mistici. Față de anii trecuți se observă o participare mai redusă în rândul tineretului, aceștia nemaimanifestând un interes deosebit pentru slujbele religioase datorită educației ce o primesc în unitățile socialiste în care sunt încadrați.

Cultul creștin de rit vechi, există în țara noastră din anul 1667 (este denumit popular lipovenesc) și reprezintă continuarea bisericii vechi rusești ortodoxă de până în a doua jumătate a secolului al 17-lea (înaintea reformei patriarhului Nikon), cu toate cărțile bisericești, cinurile, orânduielele și riturile. O parte din credincioși numiți rascolnici (răsculați împotriva reformei patriarhului Nikon în Rusia) s-au refugiat din cauza persecuțiilor în Polonia și în țara noastră, fiind conduși de Filip Pustoviat, după care au primit numele de Filipoviți sau Filipoveni, iar mai târziu prin prescurtare – Lipoveni.

Acești credincioși s-au împărțit apoi în două ramuri:

- Popovți – care recunosc și folosesc preoții și
- Bespopovți – care nu recunosc pe preoți.

Ambele ramuri țin sărbătorile după vechiul calendar. În decursul timpului a apărut o grupare – Beglopopovți (beglo – a fugi) popă fugit, care nu recunosc preoții popovților. Bespopovții și Beglopopovții sunt mișcări interne ale cultului creștin de rit vechi, nefiind recunoscuți. Nu au statut, totuși sunt considerați tolerați.

Cultul Creștin de rit vechi are majoritatea credincioșilor în regiunea noastră în localitățile: Sarichioi, Ghindărești, Slava Rusă, Slava Cercheză, Jurilovca și în toată Delta Dunării.

Ritualul și dogmele acestui cult se deosebesc puțin de cel al bisericii ortodoxe.

## SITUAȚIE

privind Cultul Romano-Catolic din parohia Mihail Kogălniceanu raionul Medgidia și parohia oraș Constanța

1. Parohia Mihail Kogălniceanu din raionul Medgidia numără 42 familii credincioși.

Acești credincioși sunt de origine germană, emigrați din Germania aproximativ acum 100 ani. În timpul regimului antonescian, cea mai mare parte din ei au fost repatriați în Germania. După anul 1945, trei familii din cei repatriați s-au reîntors în țară, stabilindu-se tot în comuna Mihail Kogălniceanu (fost Kara-Murat).

În această localitate este o biserică construcție veche din cărămidă, stil nemțesc, cu turla înalte și ascuțite.

De această parohie aparține și satul Oituz, raionul Medgidia, unde sunt 70 familii credincioși. Aceștia au fost colonizați în anul 1924/ 1925 veniți din localitatea Călugăra<sup>38</sup>, regiunea Bacău. Acești credincioși sunt de origine ceangăi (amestec dintre maghiari și moldoveni).

În această localitate cultul are o casă de rugăciuni, construită în anul 1957 din chirpici, tencuită în interior, exteriorul fiind lipit cu pământ. Nu are turla. Această casă de rugăciuni a fost construită de un comitet format din credincioși.

De parohia Mihail Kogălniceanu mai aparțin și credincioși din localitatea Nicolae Bălcescu – 4 familii, unde preotul slujește într-o casă particulară și cei din Valea Neagră – 6 familii, care însă vin la slujbă la Oituz, de care se află la o distanță de 2 km.

Parohia M. Kogălniceanu, cu localitățile arătate aici, este deservită de preotul Chiuzan Damian, recunoscut de Departamentul Cultelor în anul 1962.

xxx

2. Parohia oraș Constanța, are 129 familii credincioși. Cultul are o biserică, construcție nouă, aproximativ după anul 1938. În localitate, pe Str. N. Titulescu Nr. 11, biserica romano-catolică are un imobil în care locuiesc chiriași.

De această parohie mai aparțin credincioșii din Techirghiol – 4 familii de credincioși cu o casă de rugăciuni construcție veche; Cernavoda 7 familii. În localitatea Cernavoda cultul are o biserică veche care nu funcționează.

Parohia Oraș Constanța și localitățile menționate mai sus, sunt deservite de preotul Emil Hausotter.

În cadrul Cultului Romano-Catolic se oficiază următoarele slujbe:

- zilnic liturghii de circa ½ oră dimineața.
- în joia verde (prima joie după Paști).
- în fiecare duminică 1-3 liturghii.
- la 19 martie – Sf. Iosif.
- la 29 iunie Sf. Petru și Pavel.
- 15 august – Adormirea Maicii Domnului.
- 8 decembrie – neprihănită zămislire.
- de sărbătorile Paștilor și al Crăciunului.

Catehizarea credincioșilor (educația lor religioasă) se face în fiecare duminică cu ocazia slujbelor din postul Paștilor și al Crăciunului, cu toți credincioșii la un loc și numai în biserici. Catehizarea copiilor în mod special se face numai la etatea de 7 ani cu ocazia primei împărtășanii, atunci când sunt mai mulți copii.

Baza materială a cultului o constituie banii strânși prin disc (un coșuleț cu care un credincios colectează în biserică bani de la credincioși), donații benevole ale credincioșilor, care se depun de către cel în cauză la oficiul parohial, pentru care se taie chitanță și plata serviciilor religioase

<sup>38</sup> Este vorba despre localitatea Luizi-Călugăra. Vezi, în acest sens A.A. Ilieș (ed.), *Monografia comunei Luizi-Călugăra*, Roman, 2009.

care nu sunt fixe (fiecare credincios plătește cât voiește), și pentru care, de asemenea, preotul taie chitanță.

Parohiile romano-catolice au bugete proprii, banii rezultați în condițiunile arătate mai sus, sunt depuși la CEC.

Preotul Chiuzan Damian, preotul de la Oituz, a făcut în vara aceasta în timpul vacanței slujbele de întâia împărtașanie, cu care ocazie i-a învățat pe copii rugăciunile: Tatăl nostru și Crezul și alte rugăciuni, timp de două săptămâni. Cu acest prilej, a dat copiilor cadouri ca: iconițe, bomboane și a organizat pe un loc viran lângă biserică un joc cu copiii, la care joc a luat parte și el. Acestea le-a făcut cu scopul de a atrage tineretul la biserică.

În discuțiile avute cu el, preotul și-a luat angajamentul că nu va mai repeta aceste procedee.

În afară de cele două parohii menționate mai sus, cultul Romano-Catolic, mai are credincioși și în raioanele:

- Măcin, în localitatea Greci – 50 familii cu circa 280 suflete. De asemenea cultul are o biserică și o casă parohială. Preotul acestei parohii, anume Aldea Octavian, a fost transferat cu recunoașterea Departamentului Cultelor în parohia Greci, în anul 1960 iulie 15, din parohia Târgoviște. Este un preot în vârstă – născut în anul 1893 – fiind pensionar. Până în prezent nu am fost sesizați și nici nu am constatat că numitul preot să fi făcut greutăți organelor locale.

Credincioșii din această localitate sunt majoritate de naționalitate italieni, veniți în localitatea Greci ca lucrători și meșteri la cariera de granit, aproximativ acum 100 ani.

- Tulcea, în localitățile Malcoci – 12 familii și 48 suflete – 1 biserică și una casă parohială.

De această localitate mai aparțin și credincioșii din:

- orașul Tulcea – în număr de aproximativ 85 familii cu circa 300 suflete – una biserică

- orașul Sulina cu 15 familii și 48 suflete, una biserică și una casă parohială

În prezent parohia Malcoci cu localitățile aparținătoare nu au preot.

## SITUAȚIE

privind Cultul Armean-Grigorian – din regiunea Dobrogea

Acest cult are în regiunea noastră un număr de aproximativ 480 familii cu circa 1.600 credincioși (după datele bisericii armean-grigoriene), răspândiți în marea majoritate în orașul Constanța – circa 1400 credincioși, Babadag 30 credincioși, Medgidia 57 credincioși, Tulcea 42 credincioși și N. Vodă 12 credincioși. Are un număr de 3 biserici și anume: una în orașul Constanța, una în orașul Tulcea și una în Babadag. Singura biserică care are deservent (preot) este cea din orașul Constanța, unde slujește preotul Baronian Mesrob, salarizat de stat. Credincioșii sunt de naționalitate armeană, salarii la diferite întreprinderi și instituții.

xxx

Baza materială a cultului o formează:

- Contribuția benevolă bănească a credincioșilor care se face în biserică.

- Vânzarea de lumânări, cărți de rugăciuni, calendare, etc.

Pentru serviciile religioase pe care preotul le oficiază credincioșilor ca: botezuri, cununii, înmormântări etc., se plătesc diferite sume de bani.

Sumele de bani care formează baza materială a cultului sunt întrebuințați cu aprobarea eparhiei Armean-Grigoriene din București pentru întreținerea cultului.

Nu s-au semnalat manifestări dușmănoase din partea preotului sau din partea credincioșilor.

Slujbele religioase se oficiază în fiecare duminică de către preotul Baronian Mesrob, când participarea credincioșilor este mică, cele mai multe fiind femei în vârstă, mai puțini bărbați și tineret.

xxx

Acest cult se numește Armean-Grigorian, deoarece este format din credincioși de naționalitate armeană, iar cel care a răspândit credința creștină în rândul armenilor a fost episcopul creștin de origine armeană – Grigorie – pe la anul 300.

Pe la anul 450 biserica armeană a adoptat unele învățături de credință nerecunoscute de biserica ortodoxă. Astfel a adoptat învățătura monofizită (Hristos nu are două firi – Dumnezeu și om, ei spun că are o singură fire – dumnezeiască). Mai sunt și alte deosebiri mai mici.

În țara noastră acest cult pătrunde prin secolul al 10-lea, mai întâi în Ardeal, apoi în Moldova, Muntenia și Dobrogea. În prezent cei mai mulți credincioși de origine armeană se găsesc răspândiți în București, Constanța, Galați, Craiova, Bacău, Pitești, Suceava și Iași.

Acest cult este recunoscut și funcționează pe baza unui statut aprobat în anul 1949.

## SITUAȚIE

privind Cultul Evanghelic C.A. (Confesie Augustană) din regiunea Dobrogea

Acest cult are un număr mic de credincioși în regiunea noastră aproximativ 360 (după datele furnizate de biserica evanghelică) toți în orașul Constanța, de origine germană. Are un singur lăcaș de cult (biserică) în orașul Constanța deservită de un preot – Weitgartner Gothilf, care deservește și biserica din regiunea Galați a acestui cult. Preotul are domiciliul în orașul Constanța locuind în casa parohială. Este salarizat de stat.

Slujbele religioase se oficiază în zilele de duminică, în timpul reglementar, fără fast. Credincioșii participă la aceste slujbe în număr mic, mai multe sunt femeii în vârstă. Acești credincioși sunt în cea mai mare parte colectiviști.

Din partea pastorului (preotului) sau al credincioșilor nu au fost sesizate acțiuni dușmănoase regimului nostru.

xxx

Baza materială a cultului o formează:

- Contribuția benevolă în bani a credincioșilor care se face numai în biserică.
- Chiriile care se percep de la cele două imobile proprietatea bisericii din orașul Constanța (unul închiriat Policlinicii stomatologice iar celălalt Policlinicii de adulți Nr. 2).

Pentru diferite servicii religioase pe care le oficiază credincioșilor preotul primește diferite sume de bani, pentru care plătește un anumit impozit la stat.

Biserica are un buget de venituri și cheltuieli aprobat de forul superior bisericesc de la Sibiu, iar banii realizați de biserică sunt contabilizați, apoi depuși la CEC pe carnet. Din sumele aprobate în buget se fac cheltuieli pentru întreținerea bisericii, a pastorului etc.

xxx

Biserica Evanghelică C.A., ca biserică protestantă, are următoarele caracteristici:

- Este ostilă papei și catolicismului, neavând nici o legătură cu Vaticanul.
- Recunoaște ca izvor de credință numai scriptura (Biblia) nu și tradiția.
- A redus numărul tainelor de la șapte la trei (botezul, euharistia și cuminicătura).
- A simplificat ritualul religios la maximum și a renunțat la închinarea la sfinți și la icoane.
- Recunoaște crucea dar nu face semnul crucii.
- Clericii inclusiv episcopul sunt căsătoriți.

xxx

Biserica Evanghelică C.A. are la baza sa învățăturile lui Martin Luther care a condus revoluția religioasă contra bisericii catolice în anul 1517.

În țara noastră acest cult se răspândește mai întâi în Transilvania începând din anul 1523, fiind adoptat de sași și se organizează ca cult începând din anul 1547, când elaborează primul statut.

În anul 1572 sinodul evanghelic al bisericii din țara noastră adoptă confesiunea Augustană de la Hauburg, primind numele de Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană, prescurtat C.A.

SITUAȚIE  
privind Cultul bisericii elene (grecești) din regiunea Dobrogea

În regiunea noastră acest cult are aproximativ 630 familii cu circa 2000 suflete, dispersați în orașul Constanța – 450 familii, oraș Tulcea circa 100 familii și în Sulina circa 80 familii. Are 3 biserici și anume: în orașul Constanța o biserică, în orașul Tulcea o biserică și o biserică în orașul Sulina. Acest cult nu are un for bisericesc central și nu are un statut. Preoții care slujesc la aceste biserici sunt de la biserica ortodoxă, plătiți însă de bisericile elene din fondurile lor proprii. În orașul Constanța, preotul ortodox Zevin Rusu deservește biserica permanent.

Slujbe la aceste biserici se oficiază duminică și în sărbătorile celelalte religioase care sunt aceleași ca și la biserica ortodoxă. Credincioșii care iau parte la slujbă sunt în număr redus, cele mai multe fiind femei în etate. Credincioșii sunt de naționalitate greacă, cetățeni români, salariați la diferite întreprinderi sau instituții.

xxx

Baza materială a cultului o formează:

- Contribuția bănească benevolă a credincioșilor.
- Vânzarea de lumânări.
- Donații ale credincioșilor care sunt foarte rare.

Preotul primește de la credincioși sume de bani pentru oficierea diferitelor servicii religioase.

SITUAȚIE  
privind Cultul Mozaic din regiunea Dobrogea

Acest cult are în regiunea noastră un număr mic de credincioși, circa 200 familii, cu 600 credincioși, răspândiți în orașul Constanța 170 familii și în orașul Tulcea circa 35 familii. Are un singur preot (rabin) Friedman Leo – salarizat de stat și un haham (cleric care face tăieri rituale – păsări, vite), de asemenea salarizat de stat. În orașul Tulcea nu este deservent, fiind puțini credincioși.

Slujbele religioase se oficiază sâmbăta de către rabin sau haham în orașul Constanța (aici cultul are un templu și o casă de rugăciuni (sinagogă), în Tulcea are un templu în care nu se slujește neavând deservent. Participarea credincioșilor este redusă, cei mai mulți credincioși sunt bărbați bătrâni, mai puține femei care de altfel iau parte în număr mai mare cu ocazia unor sărbători mai însemnate.

Cultul se întreține din veniturile ce se realizează din:

- Contribuțiile benevole bănești ale credincioșilor.
- Taxe de cimitir, pe care le plătesc familiile celor decedați.
- Donații din partea credincioșilor.

Rabinul mai primește bani de la credincioși pentru oficierea diferitelor servicii religioase, iar hahamul încasează anumite taxe pentru tăierile rituale ce le face.

xxx

Cultul mozaic (evreiesc) se conduce după:

- Cele 10 porunci ale profetului lor Moise.
- Cred într-un singur Dumnezeu.
- Principala carte sfântă este Talmudul (Biblia veche).
- Serbează ca zi sfântă sâmbăta.



În afară de sâmbătă, acest cult mai are unele sărbători mai mari ca: Purimul – sărbătoare religioasă în amintirea dezrobirii de sub faraoni; sărbătoarea cuștelor – o sărbătoare a primăverii; sărbătorile Paștilor – când se consumă azimă (pâine nedospită) și altele, cu care prilej au loc slujbe religioase la templul din orașul Constanța.

### SITUAȚIE privind Cultul Musulman din regiunea Dobrogea

În regiunea noastră, cultul numără 7689 familii credincioși, cu 28880 suflete (după datele statistice ale Muftiatului). Ei sunt grupați în număr mai mare în raioanele Negru-Vodă și Medgidia și mai puțini în raioanele Tulcea și Istria. În restul regiunii sunt răspândiri mai reduse.

Clerul musulman este format din totalitatea hogilor, toți fiind salarizați de stat cu lei 475. Aceștia sunt numiți în cler cu avizul șefului cultului (Muftiul) și recunoscuți de către Departamentul Cultelor. Numărul deservenților (hogilor) din regiunea noastră este de 73, iar lăcașurile de cult sunt în număr de 89, dintre care 85 geamii, una moschee (în orașul Constanța) și 3 case de rugăciuni (mesgiduri).

Cultul Musulman are în orașul Medgidia un seminar (singura școală religioasă din țara noastră), în care sunt pregătiți deservenții cultului, care după absolvire (durata cursurilor este de 4 ani) sunt încadrați în cler. Unii dintre absolvenți nu mai solicită încadrarea în cler, ci merg în alte ramuri de activitate.

De exemplu, în anul 1953/54, au absolvit seminarul 7 elevi, fiind încadrați în cler numai doi absolvenți.

În anul 1954/55 din 7 absolvenți au fost încadrați în cler numai doi absolvenți.

În anul 1955/56, din 7 absolvenți, în cler s-au încadrat 4 absolvenți.

În anul 1956/57, din 11 absolvenți, s-au încadrat în cler 4 absolvenți.

În anul 1957/58, au absolvit seminarul 13 elevi, iar în cler au fost încadrați 4 absolvenți.

În anul 1959/60, au fost 8 absolvenți, în cler s-au încadrat numai 5 absolvenți. În acest an școlar nu s-au primit elevi în anul I, seminarul funcționând numai cu trei clase.

În anul 1960/61, au absolvit seminarul 6 elevi, în cler încadrându-se 4 absolvenți. În acest an, seminarul a funcționat numai cu anul I, III și IV, neavând elevi.

În anul 1961/62, au fost 6 absolvenți, până în prezent fiind încadrat în cler numai un absolvent. În acest an seminarul a funcționat numai cu două clase (II și IV).

În cadrul acestui seminar, funcționează 5 profesori, care predau elevilor următoarele materii: muzica bisericească, interpretarea Coranului, istoria religiei și descifrarea Coranului, ca materii de specialitate. Pe lângă acestea se predau și materii de cultură generală, ca limba română și limba rusă.

Profesorii seminarului sunt toți salarizați de stat, după normele în vigoare de salarizare a corpului didactic. Cheltuielile de întreținere ale seminarului sunt suportate de stat, la care mai contribuie și Muftiatul Musulman cu unele subvenții, dar nu în mod permanent.

xxx

Întreaga învățătură a cultului musulman, este cuprinsă în „Coran” (carte sfântă a musulmanilor) și în dogmele și canoanele stabilite de el (Șeriatul), precum și în Suna (tradiție). Cultul musulman este autonom, neavând nici o relație de dependență cu vreo autoritate sau organizație religioasă din străinătate.

Principalele puncte de credință ale cultului musulman sunt:

- Existența unui singur Dumnezeu (Allah).

- Credința în viața viitoare și existența raiului și iadului.

- Dumnezeu a hotărât mai înainte soarta omului, astfel că orice ar face el (omul) nu poate scăpa de hotărârea lui Allah.

Acest cult are anumite practici religioase specifice și anume:

- Închinarea de 5 ori pe zi lui Allah, ele fiind îndeplinite fie individual, fie în colectiv sub conducerea imamului (hogelui).

- Serbează ca zi sfântă - vinerea -, când în toate lăcașurile de cult se oficiază slujbe religioase de către deservenți (hogi). Aceste slujbe sunt scurte, durând circa una oră. În timpul slujbei se observă o pioșenie deosebită, atât din partea deservenților cât și a credincioșilor. Numărul celor care iau parte la slujbele religioase din zilele de vineri este foarte redus, marea majoritate a acestora fiind bărbați bătrâni. O afluență mai mare se observă cu ocazia acestor slujbe în orașul Constanța la geamia „Mufti” (lângă sediul Muftiatului), unde în medie participă aproximativ 15-20 credincioși, precum și la geamia din cartierul Mihail Coiciu, unde participarea este în medie de 10-14 credincioși.

În afară de ziua de vineri, în cadrul cultului se mai serbează o serie de sărbători religioase ca:

- Nașterea profetului Muhammed, fără dată fixă, fiind socotită ziua respectivă nu după calendarul solar ci după cel lunar care este cu 11 zile mai mic (după timpul de revoluție – mișcarea lunii în jurul pământului). Cu ocazia acestei zile, se oficiază slujbe la toate lăcașurile de cult. Cu această ocazie la slujbe participarea este mai mare ca de obicei, însă cei mai mulți sunt tot cei în vârstă.

- Kurban Bayram-ul, trei zile<sup>39</sup>, care în traducere însemnează sărbătoarea jertfei. Cu această ocazie se sacrifică berbeci care se consumă de credincioși. Slujbe religioase se oficiază numai în prima zi. Această sărbătoare, de asemenea, nu are dată fixă, fiind tot în legătură cu calendarul lunar.

- Ramazan Bayram-ul, trei zile, fără dată fixă. Această sărbătoare urmează după postul Ramazanului, care durează 29-30 zile, în care timp credincioșii se abțin de la orice mâncare și băutură, precum și de la fumat, din zorii zilei până la apusul soarelui. În timpul postului se oficiază în fiecare seară slujbe religioase, care durează aproximativ o oră și la care cea mai mare parte dintre credincioși sunt bărbați bătrâni. Participarea la aceste slujbe este în general mai mare ca în sărbătorile celelalte și în special față de slujbele din zilele de vineri. În cadrul cultului se practică circumcizia la bărbați, în care scop cultul are 13 circumcizori (sunnetgii).

xxx

Baza materială a cultului o formează:

- Salariile plătite de stat deservenților (lei 475 lunar).
- Contribuțiile benevole ale credincioșilor.
- Sumele provenite din închirierea imobilelor, proprietatea cultului musulman.
- Donații din partea statului.
- Taxa de câte un leu de persoană, care se percepe de către cult de la cei care vor să viziteze Moscheea Catedrală din orașul Constanța (Moscheea se administrează de către Muftiat). În ultimii doi ani s-a încasat, din aceste taxe, aproximativ suma de lei 200.000.

xxx

Caracteristic la acest cult este scăderea interesului credincioșilor pentru biserică. Aceasta o dovedește numărul din ce în ce mai mic de credincioși care iau parte la slujbele religioase, neplata contribuțiilor pentru biserică și faptul că, musulmanii din diferite comunități unde nu era hoge, au privit cu indiferență lipsa acestuia, iar atunci când le-a fost trimis hoge de către Muftiat, acesta neavând asigurate condiții de locuință și hrană din partea musulmanilor, a trebuit să vină înapoi. Așa s-a întâmplat de exemplu cu Murat Abibula, care nu a putut funcționa la geamia din Isaccea, fiind apoi încadrat la geamia din cartierul Tăbăcărie, oraș Constanța. Din aceleași motive arătate mai sus și alți hogi au fost nevoiți să plece din localitățile în care fuseseră trimiși de Muftiu, ca: Anefi Enver a plecat de la comunitatea Dobromir, raionul Adamclisi, fiind apoi încadrat la comunitatea Conacul, raionul Negru-Vodă, Sachor Sabri a plecat de la comunitatea

---

<sup>39</sup> Kurban Bayram-ul se sărbătorește patru zile. Vezi, în acest sens, V. Ibram, *Tradiții și obiceiuri ale turcilor din România*, Constanța, 2003, p. 66.

T. Vladimirescu, raionul Adamclisi, fiind încadrat la comunitatea N. Bălcescu, raionul Medgidia, Osman Azis a plecat de la Ada Kaleh, fiind încadrat la Pelinul, etc.

Aceeași lipsă de interes pentru biserică o dovedește și faptul că în ultimii ani la seminarul musulman din Medgidia, recrutarea elevilor s-a făcut din ce în ce mai greu, iar numărul elevilor este din ce în ce mai mic, așa cum am arătat în cuprinsul acestei situații.

Anul acesta, examenul de admitere în loc să aibă loc la 15 sept., cum se fixase, a avut loc la 18 sept. Până la această dată seminarul nu a avut nici un candidat pentru examen. Abia după ce s-au terminat examenele de admitere la școlile laice, șase din cei căzuți la examenele acestor școli, sau neadmiși la examene, au fost recrutați de către seminarul musulman. Dintre acești 6 elevi, 3 sunt fii de chiaburi.

Dacă totuși, în regiunea noastră avem un număr de 73 imami (hogi), aceasta este numai datorită insistențelor muftiului Iacub Mehmed, șeful cultului musulman, care, prin menținerea spiritului de religiozitate, caută să-și mențină postul de muftiu, iar pe de altă parte, caută să plaseze în posturile de hogi rude ale sale. Din numărul de 73 hogi din regiunea noastră, 10 hogi sunt rude apropiate ale muftiului, foști condamnați, foști moșieri și foști chiaburi, așa cum se constată din alăturatul tabel.

Muftiul caută un prilej să facă o vizită în străinătate (la mormântul lui Mohamed de la Mecca) și, de asemenea, intervine pe la București pentru a se muta cu domiciliul în București. Credem că are intenția de a-și pierde urma din Constanța, unde îi este cunoscut trecutul politic și originea socială. Muftiul a fost consilier județean în timpul guvernului Goga-Cuza, fiind propus să fie numit Baș Muftiu (muftiu pe întreaga țară). Este fiul moșierului Mehmed Septar Bolat, care a avut peste 100 ha pământ și împreună cu alți 2 frați cultiva circa 350 ha teren arabil, vie, etc., în comuna Tâtaru, comuna Comana, raionul Negru-Vodă, unde își avea domiciliul.

Muftiul Iacub Mehmed, personal a posedat circa 70 ha teren arabil, iar în timpul războiului a folosit prizonieri sovietici pe moșie, pe care-i bătea. Fratele său, Memdu Septar este condamnat politic la 25 ani, iar copiii acestuia sunt studenți și elevi prin intervenția muftiului. Tot el îi și întreține.

Vărul Muftiului, Hamdi Nusuret, a fost până în anul 1945 directorul închisorii civile din Constanța (închisoare unde erau închiși comuniștii). În anul când Iacub Mehmed a fost numit în funcția de muftiu, l-a luat pe fostul director al închisorii, Hamdi, și l-a numit într-un post de profesor la seminarul din Medgidia, unde a funcționat până a reușit să fugă în Turcia.

Un alt văr al muftiului, a suferit o condamnare de 8 ani, iar altul are domiciliul obligatoriu la Călmățui.

Iacub Mehmed folosește influența pe care o are datorită funcției sale de muftiu, pentru a ajuta pe o serie de fii ai reacționarilor de a intra în facultăți, sau de a ocupa diferite servicii. Ca de exemplu, s-a deplasat personal la Comana pentru a obține o adeverință favorabilă pentru intrarea la Institutul de Agronomie din București a fiului lui Asit Veli, anume Diner – care astăzi este la acest institut, care înainte de intervenția muftiului fusese respinsă.

A intervenit personal pentru obținerea unei adeverințe în vederea admiterii la examenul de stat al unui fiu al fostului hoga de la Valea Neagră – Sadula Bolat – fost condamnat la 7 ani pentru uneltire.

A eliberat fiicei lui Salim Geafer, fost profesor la seminarul musulman din Medgidia (fost condamnat pentru uneltire contra statului nostru), o adeverință ce i-a servit acesteia la facultate, precum că tatăl său – Salim Geafer – este salariat în cler. Numitul nu mai este în cler și nici la seminar. Nu i s-a aprobat pensie datorită trecutului său reacționar.

Muftiul ajută două fiice ale unuia Samedin Teofic (care se află în închisoare – fost legionar), pe una din fiice pentru a termina liceul, în prezent fiind salariată la Institutul de Proiectări din orașul Constanța, iar cealaltă fiică a terminat o facultate de la Cluj, ajutată de muftiu.

În anul 1950/ 1951 a ajutat pe soția lui Abdulamit Muedin (care-i este verișoară) să se stabilească cu domiciliul în Constanța. Soțul numitei, Abdulamit Muedin (fost condamnat la 10 ani muncă silnică, pe care i-a ispășit), în prezent are domiciliul obligatoriu la Călmățui-Brăila.

Atitudinea din prezent cât și trecutul politic și social, dovedesc că muftiul Iacub Mehmed manifestă lipsă de loialitate față de regimul nostru.

xxx

Musulmanii încep să se înmulțească odată cu ocupația Dobrogei de către turci, fie prin colonizare, sau prin militarii turci care se stabilesc în diferite centre, devenind cu timpul locuitori stabili ai Dobrogei. De atunci încep și construcțiile primelor lăcașuri de cult (geamii). Cea mai veche dintre geamii fiind cea din Mangalia și apoi geamia din Babadag. Vin apoi pe rând geamiile din localitatea Mahmudia, raionul Tulcea construită de sultanul Mahmud, Tulcea, Constanța, etc.

Până la jumătatea secolului al XVIII-lea, populația musulmană nu era așa de numeroasă, aceasta fiind formată din militarii turci și din cei colonizați. Începând din secolul al 18-lea, începe emigrarea în masă a tătarilor din Rusia, începând cu cei din stepa Nogai și Akkerman (Cetatea Albă) care se stabilesc în nordul Dobrogei, în special după războiul Crimeei. Odată stabiliți în Dobrogea, au format sate compacte, începând să construiască geamii. Personalul clerical îndeplinea atât funcția de hogi cât și pe cea de învățători.

Muftii erau elemente docile ale porții otomane și din așa zisă „clasă aleasă” (de sus) care făceau jocul acestei porți otomane și apărau interesele boierimii.

#### NOTĂ

cu deservenții Cultului Musulman, rude cu Muftiul Iacub Mehmed,  
care au un trecut reacționar

1. Izet Aivaz, hoge în satul Piatra, com. Sibioara, raionul Medgidia, cumnat cu Iacub Mehmed. A fost condamnat la trei luni de zile închisoare pentru speculă cu năut. Fost chiabur.
2. Seit Veli Reșid, pensionar, fost hoge la Mangalia. Cumnat cu muftiul. Numitul a fost adept al lui Lucrețiu Pătrășcanu. A fost muftiu.
3. Azis Megid Devlet, hoge la Osmancea, raionul N. Vodă. Cumnat cu muftiul. Chiabur.
4. Abduraman Aivaz, hoge la Esehioi, raionul Adamclisi. Cumnat cu muftiul. A fost expropriat deoarece a avut 80 ha pământ.
5. Sucri Hagi Curt-Veli, hoge la Cobadin, raionul N. Vodă. Cuscru cu Iacub Mehmed (muftiul). Chiabur. A făcut politică cuzistă.
6. Negimedin Emirbec, profesor la seminarul musulman din Medgidia. Este rudă cu soția muftiului. A fost condamnat pentru instigare contra colectivizării.
7. Abdulatif Reșid, hoge la Hagieni, raionul N. Vodă. Cuscru cu muftiul. Numitul a fost omul de încredere al lui Brătianu. Chiabur.
8. Achif Muratcea, hoge la moschee în orașul Constanța. Rudă cu muftiul prin vărul său Seit Muratcea din București. Achif Muratcea a fost condamnat la 2 ani închisoare (a stat la închisoare la Aiud).
9. Rufat Vefa (Menișa) din Tătarul. Hoge la Albești, raionul Negru-Vodă. Văr al doilea cu muftiul. Tatăl lui Rifat Vefa a fost chiabur.
10. Asan Gemal, hoge la Cumpăna, raionul N. Vodă. Tatăl său a fost chiabur. Este rudă cu muftiul din partea mamei sale.

#### *Privire Generală asupra Cultelor Neoprotestante (Adventist de ziua șaptea, Baptist, Creștin după Evanghelie și Penticostal)*

Prin culte neoprotestante se înțeleg acele culte (arătate mai sus) care s-au separat de cultele creștine pe probleme mici de interpretare a Bibliei. Cultele neoprotestante au luat ființă în epoca de trecere a capitalismului în faza monopolistă (secolul al 19-lea).

În lupta contra feudalismului, burghezia a dus lupta atât pe plan politic cât și religios, antrenând toate clasele nemulțumite (mica burghezie, meșteșugari, muncitori, șerbi).

În secolul al 19-lea burghezia pierde caracterul de clasă progresistă și exploatează pe foștii aliați. Mica burghezie, înlăturată, își orientează speranțele către Dumnezeu. Astfel, în această atmosferă de deznădejde, de dezorientare social-politică, iau naștere cultele neoprotestante.

Apariția acestor culte, ideile lor religioase, reprezintă dezorientarea micii burghezii care-și pune nădejdea în „judecata” și „imparțialitatea” lui Dumnezeu, propovăduind „milinismul” (sic)<sup>40</sup> (domnia de 1.000 ani a lui Hristos), care va face dreptate. Propovăduiesc apropiatul sfârșit al lumii, fac exces de misticism religios.

Mai târziu aceste culte au fost încurajate și susținute de către imperialiști pentru a se răspândi în colonii și în țările socialiste, cu scopul de a slăbi puterea de apărare a acestor țări, dat fiind că credincioșii acestor culte, sau a unei părți dintre ei, refuză să pună mâna pe arme și de a lua parte la războaie, chiar atunci când este vorba de un război de apărare a țării. În țara noastră, printre alte condiții puse pentru a funcționa aceste culte, a fost și acela de a renunța la acest principiu, astfel că credincioșii, cât și deservenții, s-au angajat de a apăra R.P.R. de dușmanii din interiorul și din afara țării, cu arma în mână.

Aceste culte din țara noastră sunt organizate pe comunități, adică grupe de credincioși de minimum 20 de persoane, iar acele grupări cu mai puțini membri se numesc „filii”, care aparțin de comunitățile cele mai apropiate.

Comunitățile acestor culte sunt conduse de un comitet al cărui număr variază în raport cu numărul credincioșilor din comunități. Aceștia poartă denumirea de „diaconi” sau „presbiteri” (ex. la cultul adventist de ziua a șaptea), sau de „bătrâni de adunare” (la cultul creștin după Evanghelie), având sarcini ca: responsabil local (președinte), secretar, casier, cenzor, instructor al școlii de sabbat etc. Persoana care răspunde de un anumit număr de comunități este pastorul – care este numit de forul superior al cultului și recunoscut de Departamentul Cultelor. Fiecare comunitate poate funcționa numai pe baza autorizației eliberată de conducerea centrală a cultului, vizată și semnată de către Departamentul Cultelor. De asemenea, pastorii nu-și pot exercita funcțiunea, numai dacă au legitimații tip, eliberate de conducerea cultului, cu viza Departamentului Cultelor, în care să figureze în mod expres localitatea respectivă, fie mențiunea că este valabilă pentru regiunea respectivă sau pentru toată țara, pentru conducătorii cultelor centrale. În eventualitatea când respectivul pastor nu posedă asemenea legitimație, sau nu-i dă dreptul să activeze în localitatea respectivă, președintele Sfatului Popular urmează să ia măsuri de interzicere a activității pastorului în acea comună.

Este interzis, de asemenea:

- Practicarea prozelitismului religios în rândul credincioșilor altor culte, cu scopul de a recruta noi adepți.
- De a face propagandă religioasă (prozelitism) în localuri publice ca: piețe, gări, mori, la locurile de muncă sau de întrunire publică.

Credincioșii care vor să treacă la cultele neoprotestante, vor putea fi botezați în cult numai dacă prezintă dovada părăsirii cultului din care a făcut parte. Dovada de părăsire a cultului se eliberează de către Sfaturile Populare respective. În cazurile în care credincioși ai altor culte cer să fie botezați în vreun cult neoprotestant, e bine ca Sfaturile Populare să nu elibereze aceste adeverințe (dovezi).

- Sunt interzise botezurile în aer liber, la râuri, lacuri etc.
- Sunt interzise credincioșilor acestor culte să practice în afara caselor de rugăciuni sistemul procesiunilor cu coruri, fanfare pe străzi sau în aer liber. În asemenea cazuri, organele locale pot opri asemenea manifestări și confisca instrumentele.

Se recomandă ca botezurile, nunțile și înmormântările să se desfășoare în cadrul normal, cu participarea numai a rudelor și prietenilor apropiați, fără a se face mobilizarea a numeroși credincioși ai altor culte. Aceste situații vor trebui sesizate biroului regional al Departamentului Cultelor care va da indicații pastorilor, de la caz la caz, asupra măsurilor ce se pot lua.

<sup>40</sup> Este vorba despre milenarism.

Sunt interzise orice construcții de case de rugăciuni sau reparații capitale pentru care cultele nu au autorizația de construcție respectivă, eliberată de Sfatul Popular Regional, pentru regiune, și de Sfatul Popular Orașenesc Constanța, pentru raza orașului Constanța (conform Decretului nr. 144/ 1958).

**SITUAȚIE**  
privind numărul de credincioși, biserici, comunități ale Cultului Adventist de ziua șaptea  
din reg. Dobrogea

Nr. crt.	Denumirea comunităților și grupărilor	Raionul	Nr. credincioșilor	Nr.lăcașurilor de cult
1.	<u>Orașul Constanța</u> - Valea Neagră - Cartierul Viile Noi - Eforie Nord - Costinești - Techirghiol - Eforie Sud - Cumpăna - Mangalia - 2 Mai <u>Total credincioși</u>	Constanța Medgidia or. Constanța or. Constanța or. Constanța or. Constanța or. Constanța N. Vodă or. Constanța	105 9 86 7 3 14 5 3 2 4 <u>238</u>	1 - - - - - - - - -
2.	<u>Topraisar</u> - Pecineaga <u>Total credincioși</u>	N. Vodă N. Vodă	22 8 <u>30</u>	1 - -
3.	<u>Chirnogeni</u> - Plopeni - Cobadin <u>Total credincioși</u>	N. Vodă N. Vodă N. Vodă	52 8 1 <u>61</u>	1 - -
4.	<u>Or. Medgidia</u> - Cernavoda - Mircea Vodă - Valea Dacilor <u>Total credincioși</u>	Medgidia Medgidia Medgidia Medgidia	22 2 1 1 <u>26</u>	- - - -
5.	<u>Peștera</u>	Medgidia	22	1
6.	<u>Valea Seacă</u> - Poarta Albă <u>Total credincioși</u>	Medgidia Medgidia	20 8 <u>28</u>	1 -
7.	<u>Bărăganu</u> - Lanurile <u>Total credincioși</u>	N. Vodă N. Vodă	47 16 <u>63</u>	1 -
8.	<u>Săcele</u> - Corbu de Sus - Tașaul <u>Total credincioși</u>	Istria Medgidia Medgidia	13 19 2 <u>34</u>	1 - -
9.	<u>Nicolae Bălcescu</u> - M. Kogălniceanu - Topalu <u>Total credincioși</u>	Medgidia Medgidia Hârșova	39 9 2 <u>50</u>	1 - -
10.	<u>Vadu</u>	Medgidia	42	1

Nr. crt.	Denumirea comunităților și grupărilor	Raionul	Nr. credincioșilor	Nr. lăcașurilor de cult
11.	<u>Tulcea</u> - Nalbant - N. Bălcescu - Iulia - Ceatalchioi - M. Kogălniceanu - Hagilar - Sabangia - Sarichioi - Zebil - Babadag - Mihai Bravu - Atmagea - Dorobanțu - Traian <u>Total credincioși</u>	Tulcea Tulcea Istria Tulcea Tulcea Tulcea Tulcea Istria Istria Istria Istria Istria Măcin Măcin	20 5 1 1 1 1 1 2 1 14 5 2 3 2 2	1 1 - - - - - - - - - - - -
12.	<u>6 Martie</u>	Istria	64	1
13.	<u>Mihai Viteazul</u> - Eschibaba - Lunca - Baia - Istria <u>Total credincioși</u>	Istria Istria Istria Istria Istria	13 1 9 1 14	1 - - - -
14.	<u>Cogealac</u> - Tariverde <u>Total credincioși</u>	Istria Istria	35 1	1 -
15.	<u>Grădina</u> - Mireasa - Nistorești <u>Total credincioși</u>	Medgidia Medgidia Hârșova	18 8 2	1 - -
<u>Total general credincioși</u>			<u>821</u>	<u>15 case rugăciuni</u>

## SITUAȚIE

privind Cultul Adventist de ziua șaptea - regiunea Dobrogea

Cultul are în regiunea noastră un număr de 821 credincioși, răspândiți în majoritatea raioanelor regiunii, cu un număr de 15 case de rugăciuni. Credincioșii sunt grupați în 15 comunități cu 33 grupări.

Cei mai mulți credincioși se găsesc în raioanele:

- Medgidia - 196 credincioși, în localitățile: oraș Medgidia - 22, Peștera - 22, Valea Seacă - 20, Corbu de Sus - 19. În celelalte localități sunt mai puțini.

- Istria - 172 credincioși, în localitățile: 6 Martie - 64, Cogealac - 35, Mihai Viteazu - 13, Săcele - 13. În celelalte localități sunt răspândiri mai puține.

- Negru Vodă - 154 credincioși, în localitățile: Topraisar - 22, Chirnogeni - 52, Bărăganu - 47 credincioși etc.

- Oraș Constanța cu localitățile aparținătoare are 238 credincioși, cei mai mulți fiind în orașul Constanța propriu-zis (105 credincioși), cartierul Viile Noi - 86 credincioși, Techirghiol - 14 credincioși etc.

În raioanele Măcin și Hârșova sunt mai puțini credincioși.



Cultul are în regiunea noastră un număr de trei deservenți, recunoscuți de către Departamentul Cultelor și anume:

- Dănilă Ion, are sub îndrumarea sa 6 comunități
- Caraivan Ștefan, are sub îndrumarea sa 5 comunități
- Popov Alexandru, are sub îndrumarea sa 4 comunități

Acești pastori sunt salariați numai din fonduri proprii cu lei - <sup>41</sup>.

Organul superior comunităților este Conferința (are în subordine comunitățile dintr-una sau mai multe regiuni). Comunitățile (grupări de credincioși în număr de cel puțin 20) din regiunea noastră aparțin de Conferința Muntenia, care are sediul în București. Organul Suprem este Uniunea de conferințe din București.

Baza materială a cultului o formează contribuția bănească benevolă a credincioșilor (zeciuala) adică plata a zece parte din veniturile lor. Bani se colectează în biserici (case de rugăciuni) în timpul slujbei de către doi presbiteri (ajutori de pastori). După slujbă banii colectați se numără în prezența a cel puțin trei persoane din comitet, se înregistrează, apoi se depun la CEC pe carnet. Din sumele strânse se fac cheltuieli (cu aprobarea organului superior) pentru întreținerea comunităților (apă, lumină, încălzit, iluminat, procurare de mobilier, etc.).

Acest cult sărbătorește ca zi sfântă – sâmbăta – când se oficiază slujbe în toate casele de rugăciuni, fie de către pastorii respectivi, sau de presbiterii (resp. locali) în lipsa pastorilor. Participarea credincioșilor la aceste slujbe se menține ridicată față de numărul de credincioși din fiecare comunitate (în medie 80-90%), observându-se atât bărbați și femei în vârstă cât și tineret de ambele sexe. Tineretul, în marea majoritate face parte din corurile religioase, care în timpul slujbelor intonează cântece religioase.

Cu ocazia multor slujbe, copii sau tineri sunt puși să recite poezii religioase. De la început și până la sfârșit, slujbele sunt astfel oficiate de către deservenți, încât se creează o atmosferă de profund misticism. Sunt cazuri în care credincioși sau credincioase în timpul când spun rugăciuni aproape plâng.

Serviciul religios este format din două părți și anume:

- Școala de sabat – de sâmbătă – (o formă scolastică de îndoctrinare a credincioșilor) care se face în fiecare sâmbătă dimineața, circa o oră și jumătate, pe grupe de credincioși, sub conducerea așa numiților instructori voluntari de catehizare, al căror număr variază în raport cu numărul de credincioși din comunitate. De exemplu la biserica din orașul Constanța sunt 12 instructori la 238 credincioși. Aceștia pun întrebări credincioșilor în legătură cu tema zilei (aceste teme sunt cuprinse într-o broșură editată de cult) la care aceștia trebuie să răspundă, completările fiind făcute de către instructorii voluntari.

- Partea a doua a serviciului religios este slujba propriu-zisă, adică citirea și explicarea Bibliei, cântarea diferitelor rugăciuni de către toți credincioșii sau de către corurile respective, după o carte de rugăciuni editată de cult, rugăciuni rostite de către câte un credincios, sau din cei care sunt la amvon (o masă pe un postament, unde șade pastorul și presbiterii în timpul slujbei), predica zilei care este axată numai pe teme religioase. Slujbele religioase (partea I și a II-a), durează aproximativ 3½ ore. Menționăm că de la reglementarea catehizării (școlii de sabat) din 1960, adică de la data când se face cu toți credincioșii la un loc, copiii nu mai iau parte la școala de sabat.

În timpul vacanțelor școlare, la slujbe iau parte și copii de vârstă școlară, copii ai credincioșilor adventiști. În afară de sâmbătă dimineața, credincioșii se mai adună pentru închinăciune vineri seara și sâmbătă după amiază.

Credincioșii adventiști au în genere o atitudine pozitivă față de muncă și față de legile statului. Nu s-au sesizat din partea lor acțiuni dușmănoase statului nostru. Pe ascuns, unii credincioși mai fac prozelitism (acțiuni de propagandă a percepțelor credinței adventiste, pentru a câștiga noi aderenți). De exemplu, în ultimul timp, ca urmare a acestei propagande, în comuna Jurilovca, satul 6 Martie, raionul Istria, un număr de 6 credincioși ai cultului bisericii ortodoxe și-au

---

<sup>41</sup> Nu este menționată suma.

exprimat în scris dorința de a deveni adventiști. În urma acestui fapt am discutat cu organele locale raionale și comunale, pentru a intensifica munca cultural-educativă în acest centru.

În cadrul cultului, în regiunea noastră s-au oficiat în ultimii ani 16 botezuri. Cei care au fost botezați au fost fii de adventiști crescuți în credința adventistă, cu excepția a trei persoane (două femei și un bărbat, toți bătrâni), care în trecut făcuseră parte din grupări religioase interzise, în privința cărora s-a discutat în prealabil cu organele competente, dând aviz de a fi botezați la acest cult, care este legal, fiind recunoscut.

xxx

#### Caracteristici:

- Susțin că sunt ultima revelație înaintea domniei de 1000 ani a lui Hristos.
- Susțin că Hristos va veni în timpul cel mai scurt.
- Asemănă istoria cu o noapte întunecată.
- Admit două judecăți: una la începutul domniei de 1000 ani când va avea loc răsplătirea de către Hristos a celor drepti și a doua judecată la sfârșitul acestei domnii, când se va face osândirea celor păcătoși.
- Se va crea un cer și un pământ nou în care va sălășlui dreptatea.
- Serbează zi de odihnă sâmbăta.
- Consideră Biblia singurul izvor de învățături. Susțin că ei se conduc după Decalog (cele 10 porunci).
- Oficiază botezul numai la adulți (botezul cu apă).
- Consideră cina cea de taină (când se face împărtășania credincioșilor botezați) ca simbol în amintirea lui Hristos.
- Nu admit existența sufletului morților, afirmând că, după moarte omul se află în stare de somnolență.
- Obligatorietatea credincioșilor de a plăti a 10- a parte din venit (zeciuiala), care formează baza materială a cultului.
- Recomandă viață particulară austeră. Credincioșii nu consumă carne de porc și sunt cazuri când nu mănâncă nici un fel de carne. Nu fumează și nu beau alcool etc.

xxx

În țara noastră Cultul Adventist de ziua șaptea a pătruns în anul 1870. O altă infiltrație are loc în anul 1891 din Crimeea, când o parte din credincioși se stabilesc în localitatea Sarighiol, raionul Istria. În anul 1904, după ce pătrunde și în București, cultul se organizează în întreaga țară, sub conducerea unui predicator german – Gunther. Mai târziu, în anul 1906, conducător al acestui cult devine un student în medicină – Petre Aulini – care rămâne multă vreme în această funcție.

#### SITUAȚIE privind comunitățile, numărul credincioșilor și al lăcașurilor de cult ale Cultului Baptist din regiunea Dobrogea

Nr. crt.	Denumirea comunităților, filiilor și grupărilor	Raionul	Nr. credincioși	Nr. lăcașurilor de cult
1.	<u>Oraș Constanța</u>	Constanța	235	1
	- Techirghiol	Constanța	6	-
	- Eforie Sud	Constanța	7	-
	- Costinești	Constanța	2	-
	- Valu <lui> Traian	Medgidia	4	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>254</u>	

	<u>Filia Năvodari</u>	Or. Constanța	15	1
	- Ovidiu	Or. Constanța	3	-
	- M. Kogălniceanu	Medgidia	3	-
	- Valea Neagră	Medgidia	1	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>22</u>	
2.	<u>Tulcea</u>	Tulcea	77	1
	- Zebil	Istria	8	-
	- Luncavița	Măcin	8	-
	- Chilia Veche	Tulcea	7	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>100</u>	
3.	<u>Tichilești</u>	Tulcea	27	1
4.	<u>Grădina</u>	Medgidia	21	1
5.	<u>Tariverde</u>	Istria	30	1
	<u>Filia Sinoe</u>	Istria	11	1
	- Baia	Istria	6	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>17</u>	
6.	<u>Siminoc</u>	Medgidia	37	1
7.	<u>Corbu de Jos</u>	Medgidia	32	1
	- Tașaul	Medgidia	3	-
	- Luminița	Medgidia	6	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>41</u>	
8.	<u>Ștefan cel Mare</u>	Medgidia	20	1
	- Cernavoda	Medgidia	2	-
	- Peștera	Medgidia	6	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>28</u>	
9.	<u>Viișoara</u>	Negru Vodă	29	1
	- Negru Vodă	Negru Vodă	8	-
	- Viroaga	Negru Vodă	3	-
	- Gârlița	Adamclisi	4	-
	- Alimanu	Adamclisi	2	-
	- Șipote	Adamclisi	1	-
	- Hațeg	Adamclisi	1	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>48</u>	
<u>Total general credincioși</u>			<u>625</u>	

### SITUAȚIE privind Cultul Creștin Baptist - regiunea Dobrogea

În regiunea Dobrogea, cultul are un număr de 625 credincioși, răspândiți în aproape toate raioanele, cu 11 case de rugăciuni. Credincioșii sunt grupați în 9 comunități cu 2 filii și 21 grupări, astfel:

- În orașul Constanța - 276 credincioși (împreună cu toate grupările ce aparțin de comunitatea din oraș)

- În raionul Medgidia - 127 credincioși, majoritatea fiind în localitățile: Siminoc - 37 credincioși, Corbu de Jos - 32 credincioși, Ștefan cel Mare - 19 credincioși, Grădina - 21 credincioși. În restul raionului Medgidia sunt răspândiri mai mici.

- În raionul Tulcea - 127 credincioși, cei mai mulți fiind grupați în orașul Tulcea - 77 credincioși, Tichilești - 27 credincioși, în restul localităților fiind mai puțini.

În celelalte raioane ca: N. Vodă, Adamclisi, Istria și Măcin, sunt răspândiri mai puține, cu excepția localității Tariverde din raionul Istria unde sunt 30 credincioși și a localității Viișoara din raionul N. Vodă - 29 credincioși.

În cadrul acestui cult în regiunea Dobrogea, funcționează trei deservenți (pastori) și anume:

- Călimărea Marin, are sub îndrumarea sa o comunitate și o filie.
- Ieremia Pavel, are sub îndrumarea sa 4 comunități și o filie.
- Coțofană Nicolae, are sub îndrumarea sa 4 comunități.

Pastorii acestui cult nu sunt salariați de stat ci din fonduri proprii, cu lei 600-800.

Organul superior al bisericilor baptiste este comunitatea regională (are sub conducerea sa bisericile dintr-o regiune sau din mai multe regiuni) și Uniunea comunităților baptiste, care are sediul în București.

Cultul baptist serbează duminica ca zi sfântă, când se oficiază în toate casele de rugăciuni slujbe religioase de către pastori sau diaconi (resp. locali) în lipsa pastorilor. Participarea credincioșilor la aceste slujbe se menține la un nivel ridicat ca și anul trecut și chiar față de anii trecuți, observându-se credincioși de toate vârstele, bărbați și femei, precum și tineret, mai puțini copii.

Tineretul în marea majoritate este antrenat în corurile bisericilor, care în timpul slujbelor intonează cântece religioase.

Slujbele religioase nu se oficiază cu fast, însă sunt caracterizate printr-un misticism profund, ceea ce influențează pe credincioși. În timpul când se rostesc rugăciuni din partea pastorului respectiv sau din partea credincioșilor, toți stau cu ochii închiși, unii din ei chiar plâng (mai ales femeile în etate). Pastorii se străduiesc să sădească în conștiința credincioșilor acel misticism exagerat, pentru a-i avea cât mai aproape de biserică.

În bisericile baptiste, (cu excepția celei din orașul Constanța) se face în fiecare duminică așa numita oră duminicală (înaintea începerii slujbei) cu care ocazie se face educația religioasă a credincioșilor, pe bază de explicații (catehizarea) care durează circa o oră și se face de către pastor sau de către diaconul bisericii, cu toți credincioșii la un loc. La biserica din orașul Constanța, nu se mai face această oră duminicală, ci sâmbătă seara la ora de închinăciune, se dau unele explicații din Biblie credincioșilor. La această oră de închinăciune însă numărul credincioșilor este mic față de acela din zilele de duminică.

În cadrul cultului credincioșii se adună pentru slujbă duminica dimineața, duminică după amiază circa o oră și sâmbătă seara o oră (ora de închinăciune). Cultul serbează și sărbători religioase mai mari ca: Paștele și Crăciunul.

Caracteristic este la acest cult, ca în genere la cultele neoprotestante, oficierea unui ritual – cina domnului – când se face împărtășania credincioșilor botezați (la slujbe iau parte și credincioși nebotezați, care nu și-au făcut încă mărturisirea de credință). Acest ritual, ca și cel al botezului, cununiei, înmormântării, sau al binecuvântării copiilor este îndeplinit numai de către pastori.

Din partea credincioșilor sau din partea pastorilor, nu au fost sesizate manifestări dușmănoase față de regimul nostru. De asemenea, nu au mai fost sesizate în ultimul timp acțiuni de prozelitism (acțiuni de atragere a altor credincioși în cult). În cadrul cultului, în regiunea noastră nu s-au mai botezat noi adepți de câțiva ani de zile.

Deservenții cultului (pastorii) nu colaborează sub nici o formă cu organele locale. Față de acțiunile sociale aceștia sunt indiferenți, predicile pe care le rostesc în biserici la slujbe sunt axate pe teme religioase.

xxx

Baza materială a cultului o formează daniile în bani ale credincioșilor, care se depun într-o cutie așezată în pridvorul casei de rugăciuni (sală). Acești bani sunt contabilizați în registre special destinate cultelor, apoi banii se depun pe carnet CEC. În baza aprobării forului imediat superior, comunitățile fac cheltuieli din acești bani pentru întreținerea caselor de rugăciuni, iar o parte din bani sunt vărsați cultului central.

În țara noastră, credința baptistă a pătruns prin predicatori maghiari, aceștia fiind favorizați pentru a frânge unitatea națională a țării noastre. După Primul Război Mondial se extinde în toată țara (baptismul).

În regiunea Dobrogea, bapțiștii apar în anul 1878, refugiați din Rusia țaristă, datorită prigoanelor religioase. S-au așezat în Tulcea unde au întemeiat o comunitate, iar mai târziu construiesc o biserică (actuala casă de rugăciuni din orașul Tulcea).

În anul 1941, vin din Ardealul de Nord bapțiști care se stabilesc în Cernavoda, înființând o comunitate cu 70 membrii, mai târziu unii dintre aceștia au plecat înapoi în Ardeal. O parte din cei rămași au venit în Constanța, construind actuala casă de rugăciuni, care mai târziu a fost renovată. Credincioșii bapțiști au mai provenit și din rândurile foștilor coloniști germani, care au format în Dobrogea puternice comunități baptiste.

Numărul cel mai mare de credincioși a fost în Dobrogea în anul 1940, atingând cifra de circa 1980. După anul 1940, în urma repatrierii germanilor, numărul credincioșilor a scăzut la 545. După aceasta au mai crescut numeric, însă în mai mică măsură, atingând în anul 1958 cifra de aproximativ 740 credincioși. La 30 iunie 1962, numărul era de 625 credincioși, aceasta în urma aplicării cu strictețe a instrucțiunilor Departamentului Cultelor cu privire la reglementarea slujbelor (oficierea slujbelor într-un anumit timp – circa 3-4 ore), a interzicerii acțiunilor de prozelitism. De asemenea, scăderea numărului credincioșilor s-a datorat și intensificării muncii de culturalizare a maselor de către organele competente, etc. Scăderea numărului de credincioși mai provine și din faptul că unii credincioși au plecat din regiunea noastră, alții au decedat sau au fost excluși din cult pentru abateri pe linie religioasă, iar alți simpatizanți nu au mai solicitat să fie botezați.

Caracteristicile acestui cult sunt:

- Propovăduiește botezul numai la adulți, când cel în cauză poate să facă mărturisirea de credință.
- Credința în Dumnezeu treime.
- Credința că omul se naște înclinat spre păcat, dar prin harul lui Dumnezeu, prin pocăință și botez omul reușește să se purifice.
- Socotesc că oamenii sunt numai în trecere prin viața pământească.
- Admit jurământul și nu sunt împotriva recrutării în armată a credincioșilor.
- Serbează ca zi sfântă duminica.
- Practică ritualul - cina domnului -, când credincioșii botezați sunt împărțiți.
- Credința în faptul că duhul sfânt purcede de la tatăl și de la fiu.
- Socotește Biblia singurul izvor de învățătură și mântuire.
- Consideră căsătoria ca fiind instituită de Dumnezeu și o admit numai între bapțiști.
- Se abțin de la băutură, de la fumat, jocuri de noroc, distracții.

#### SITUAȚIE

privind comunitățile, numărul credincioșilor și al lăcașurilor de cult  
ale Cultului Creștin după Evanghelie din regiunea Dobrogea

Nr. crt.	Denumirea comunităților și grupărilor	Raionul	Nr. credincioșilor	Nr. lăcașurilor de cult
1.	<u>Eforie Sud</u>	Oraș Constanța	17	1
	- Tuzla	Oraș Constanța	10	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>27</u>	
	<u>Filia oraș Constanța</u>	Oraș Constanța	16	1
	- Siminoc	Medgidia	5	-
	- Lanurile	Negru Vodă	7	-
	<u>Total credincioși</u>		<u>28</u>	
2.	<u>2 Mai, Mangalia</u>	Oraș Constanța	20	1
3.	<u>Oraș Tulcea</u>	Tulcea	30	1
<u>Total general credincioși</u>			105	

## SITUAȚIE

### privind Cultul Creștin după Evanghelie - reg. Dobrogea

În regiunea Dobrogea acest cult numără 105 credincioși, cei mai mulți făcând parte din comunitățile:

- Oraș Tulcea cu 30 credincioși, Vasile Roaită 17 credincioși de care aparțin și credincioșii din localitatea Tuzla în număr de 10, 2 Mai cu 20 credincioși, Constanța 16 credincioși. În restul regiunii sunt foarte puține răspândiri.

Cultul are în regiunea noastră un singur deservent (pastor) și anume Jidovin Constantin care domiciliază în orașul Eforie Sud, având în sarcina sa controlul și îndrumarea tuturor comunităților din regiune. Acest pastor a fost numit de conducerea cultului și recunoscut de Departamentul Cultelor.

Pastorul sus-numit, nu este salarizat sub nici o formă, ci îndeplinește această funcție în mod voluntar. Numitul este tâmplar la ISBC Eforie Sud.

Slujbele religioase sunt oficiate prin rotație de acest pastor, iar în lipsa lui de așa numiții bătrâni de adunare (resp. locali).

Din partea acestui pastor cât și din partea unor credincioși, în anii 1959/1960 au fost întreprinse acțiuni de prozelitism, dar în urma discuțiilor avute cu pastorul Jidovin Constantin și cu credincioșii cultului, aceste acțiuni au încetat.

Acest cult sărbătorește ca zi sfântă – duminica –, când se oficiază slujbe la toate casele de rugăciuni. Majoritatea credincioșilor care iau parte la slujbe sunt în vârstă. Participarea acestora la slujbe se menține ridicată ca și anul trecut, datorită misticismului pe care-l practică deservenții cultului.

În cadrul cultului nu se practică catehizarea credincioșilor după un program anume stabilit, ci cu ocazia slujbelor, pastorul sau bătrânii de adunare, explică texte din Biblie.

În regiunea noastră nu am sesizat greutăți făcute organelor locale din partea credincioșilor, care sunt atât salariați la diferite întreprinderi și instituții cât și colectiviști.

xxx

Baza materială a cultului o formează contribuția benevolă a credincioșilor în bani, care se face în casele de rugăciuni, cu prilejul slujbelor. Sumele colectate sunt contabilizate și depuse pe carnet CEC, din care se fac cheltuieli (cu aprobarea forului superior bisericesc) pentru diverse necesități ale comunității respective, ca: lumină, încălzit, procurare de mobilier sau întreținerea lui etc.

xxx

#### Caracteristici:

- Nu recunosc preoții, deoarece spun că cei care vor să se mântuiască pot s-o facă și fără preot.
- Consideră Biblia ca singurul izvor de învățăture și conduită în viață.
- Cred în apropiata venire a lui Hristos și în domnia de 1000 ani.
- Manifestă o totală indiferență față de viața pământească, față de viața socială.
- Practică un misticism exagerat.
- Serbează duminica ca zi sfântă.

xxx

Cultul Creștin după Evaghelie a pătruns în țara noastră din Elveția și Germania. În anul 1890 s-a stabilit în București profesorul elvețian Bernei, care a înființat o casă de rugăciuni. În anul 1920 acest profesor a fost expulzat din țară. După el activitatea a fost dusă de un anume Grigore Constantinescu Fotino, care a răspândit ideile acestui cult mai întâi la Iași apoi la București.

În cadrul acestui cult s-au conturat până în anul 1939/40 două ramuri (au fuzionat): una practica botezul numai la adulți, iar cealaltă numită a Tudoriților, după numele prof. Tudor Popescu, admit botezul și la copii. În regiunea noastră nu s-a oficiat până în prezent nici un

botez, însă comunitățile din reg. Dobrogea, după discuțiile avute cu pastorul acestui cult, sunt pentru botezul adulților când pot să facă mărturisirea de credință.

Prima comunitate a acestui cult a apărut în regiunea Dobrogea în orașul Eforie Sud în anul 1931, înființată de numitul Petrescu Nicolae. Între anii 1932/35, apar grupări ale acestui cult și în alte localități. Cel mai mare număr de credincioși a fost în orașul Tulcea, care la înființare, cu ani în urmă, avea circa 60, aceasta din cauza trecerii adeptilor unei vechi grupări religioase – molocani – (băutori de lapte) la acest cult. În prezent în orașul Tulcea sunt 30 credincioși ai Cultului Creștin după Evanghelie, deoarece unii credincioși au plecat din localitate, iar alții au decedat și noi adepti nu au mai fost convertiți. În celelalte comunități numărul credincioșilor este mic, deoarece alți credincioși nu au mai aderat la acest cult.

SITUAȚIE  
privind comunitățile, grupările și numărul credincioșilor  
Cultului Penticostal din regiunea Dobrogea

Nr. crt.	Denumirea comunității și grupărilor	Raionul	Nr. credincioșilor	Nr. lăcașurilor de cult
1.	<u>Oraș Constanța</u>	Constanța	23	1
	- Ciucurova	Istria	1	-
	- Viișoara	N. Vodă	2	-
	- Cobadin	N. Vodă	2	-
	<u>Total general credincioși</u>		<u>28</u>	

SITUAȚIE  
privind Cultul Penticostal - regiunea Dobrogea

În regiunea noastră acest cult are o singură comunitate și anume în orașul Constanța, având 28 credincioși și o casă de rugăciuni, pe Șoseaua Mangaliei nr. 126.

Pastorul comunității este Tănăsache Iulian, paznic la PTTR Constanța; nu este salarizat sub nici o formă de către cult, această funcție având-o în mod benevol. A fost numit de conducerea cultului cu recunoașterea Departamentului Cultelor.

La slujbele religioase ce se oficiază în zilele de duminică, participă aproape toți credincioșii, majoritatea fiind în vârstă. Față de anii trecuți numărul celor care iau parte la slujbe a rămas aproximativ la același nivel ridicat. Cu ocazia slujbelor, pastorii întrețin un misticism exagerat, căutând prin aceasta să îndocctrineze și să-i impresioneze cât mai mult pe credincioși. Majoritatea acestor credincioși sunt colectivști, mai puțini muncitori sau meseriași, precum și femei casnice.

Până în prezent nu am sesizat din partea pastorului și nici din partea credincioșilor acțiuni dușmănoase și nici acțiuni de prozelitism (acțiuni de atragere de noi adepti de la alte culte).

xxx

Baza materială a cultului o formează daniile în bani ale credincioșilor, care se fac în casele de rugăciuni, cu ocazia slujbelor. Acești bani sunt depuși la CEC, iar din ei se cheltuiesc pentru întreținerea cultului.

Pastorul acestui cult ține legătura cu biroul nostru regional și își însușește sugestiile sau îndrumările ce i le dăm.

Cultul nu are școli religioase pentru pregătirea deservenților, cei mai cu experiență sunt numiți pastori de conducerea cultului și recunoscuți de Departamentul Cultelor.

Ca for central al mai multor comunități dintr-o regiune, sau mai multe regiuni, este Filiala. Comunitatea din orașul Constanța aparține de Filiala din București.



Cultul editează o publicație religioasă denumită – Buletinul Cultului Penticostal – care apare foarte rar și numai cu aprobarea Departamentului Cultelor.

Caracteristici:

- Nu se botează cu apă, deoarece doctrina lor spune că credincioșii sunt botezați de duhul sfânt.
- Prin posturi drastice și prin rugăciuni stăruitoare cred că asupra credincioșilor se coboară duhul sfânt, făcând pe câte unul să vorbească în alte limbi, să proorocească (Glosolania, patima de a vorbi).
- Se propovăduiește domnia de 1000 ani a lui Hristos care va reveni pe pământ.
- Credința în sfârșitul lumii.
- Abținerea totală de la consumarea băuturilor alcoolice, a jocurilor de noroc.
- Neadmiterea divorțului.
- Nu admit credincioșilor participarea la spectacole, filme, manifestări cultural-artistice etc.
- Serbează ca zi sfântă, duminica.
- Practicarea ritualului – Cina Domnului – împărtășania credincioșilor, o dată pe lună.

xxx

Cultul Penticostal a apărut pentru prima oară în America, în Kansas. În țara noastră acest cult a apărut prin anul 1923, fiind popularizat prin revista „Vestea Evangheliei”, redactată de Pavel Budeanu. Cultul se răspândește la început în Ardeal, apoi și în alte regiuni ale țării. În regiunea Dobrogea, primii credincioși ai acestui cult au apărut în anul 1929, în localitatea Jegălia, raionul Fetești, din care în anul 1933/ 1934 o parte au trecut la Cultul Baptist, iar alți credincioși au părăsit localitatea.

Majoritatea credincioșilor din regiunea noastră provin din credincioșii veniți în decursul timpului din Banat.

În rândul credincioșilor acestui cult au avut loc în trecut fluctuații, unii dintre aceștia au trecut la Cultul Baptist, alții s-au rupt de la bapțiști și au trecut la Cultul Penticostal.

La comunitatea din orașul Constanța, de mulți ani, numărul credincioșilor se menține la un nivel scăzut.

## SITUAȚIE

privind gruparea religioasă interzisă – Adventist reformistă din regiunea Dobrogea

Adepții acestei grupări sunt în regiunea noastră în număr de aproximativ 8 familii, răspândiți astfel:

- Raionul Adamclisi în localitățile: Almalău - o familie, Esehioi - 2 familii.
- Raionul Istria, în localitatea Sinoe - 5 familii.

Acești credincioși nu au pastori și nici case de rugăciuni.

Grupare este interzisă deoarece doctrina religioasă este contrară legilor statului nostru.

Nu s-au sesizat manifestări religioase din partea credincioșilor sub nici o formă. Această grupare este sub continua supraveghere a organelor competente.

Caracteristici:

- Credincioșii sunt fanatici.
- Interzicerea consumării oricărui fel de carne.
- La baza credinței stă Decalogul (cele 10 porunci).
- Se supun mai mult lui Dumnezeu și mai puțin oamenilor.
- Refuzul de a pune mâna pe arme.
- Atitudinea negativă a credincioșilor față de problemele social-politice.

xxx

Această grupare religioasă este o mișcare de reformațiune ce s-a rupt de la Cultul Adventist de ziua șaptea. Pentru prima oară a apărut în SUA. În Europa a pătruns prin Germania. În regiunea noastră, primii credincioși au apărut în anul 1922 și anume în comuna Sinoe, Raionul Istria, apoi în 1928 în Raionul Fetești (acum aparține de regiunea București). Începând din anul 1941/ 1942, s-au răspândit în Raionul Măcin și în alte raioane.

După anul 1947, când a apărut Legea cultelor, gruparea fiind interzisă, numărul acestor credincioși a scăzut foarte mult, mulți credincioși trecând la biserica ortodoxă.

#### SITUAȚIE

privind gruparea religioasă interzisă – Penticostali dizidenți din regiunea Dobrogea

Această grupare are în regiunea noastră aproximativ 14 familii, în următoarele raioane:

- Istria, în localitatea Ciucurova - 8 familii
- Măcin, satul Dealul Mare - 2 familii
- Hârșova, com. Topologu - 4 familii

Grupare este interzisă de lege, fiind sub supravegherea organelor competente. Din partea adeptilor nu s-au sesizat nici un fel de manifestări religioase sau de altă natură.

Membrii acestei grupări sunt ruți de la Cultul Penticostal în perioada 1946-1948, nefiind de acord cu faptul că acesta se supune legilor și orânduirii de stat a R.P.R.

Credincioșii acestei grupări sunt ruți de viața cultural educativă.

Doctrina acestei grupări nu recunoaște statul, armata, școala și celelalte organizații, considerându-le ca fiind ale diavolului.

xxx

În regiunea noastră, primii credincioși au apărut în anul 1948, în Raionul Istria, iar în anul 1950 în Raionul Măcin.

(S.J.A.N. Constanța, fond Comitetul Regional P.C.R. Constanța, dosar 40/1961-1965, f. 6-51).

## BIBLIOGRAFIE

### I.

#### 1. Arhive:

Arhiva Arhiepiscopiei Tomisului, dosar 2750/1950, f. 14.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, fond Episcopia Constanței, dosar 1/1936, f. 13-32; fond Comitetul Regional P.C.R. Constanța, dosar 40/1961-1965, f. 6-51.

#### 2. Documete publicate:

COMAN, V., GRIGORE, N. 2010, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Constanța.

SCURTU, I. (ed.) 1994a, *România. Viața politică în documente. 1945*, București.

SCURTU, I. (ed.) 1994b, *România. Viața politică în documente. 1947*, București.

## II. Lucrări generale și speciale:

- \*\*\* *Biserici catolice din Dobrogea*, București, 2009.
- \*\*\* *Ghidul principalelor așezăminte religioase din Dobrogea*, Constanța, 2005.
- \*\*\* *Monumentele religioase ale Dobrogei*, Editura RITT, Silistra, 2008.
- \*\*\* *Zece ani de autonomie bisericească. Monografie realizată de Consiliul Cultural al Sf. Episcopii de Constanța și Tipărită prin îngrijirea D-lui Eugen Cialic, consilier și deputat Eparhial*, Călărași, 1936.
- ALI, I. (ed.) f.a., *Turcii și tătarii din România. Scurt istoric. Lăcașuri de cult musulmane din România – Dobrogea*, Constanța.
- BAUMANN, V.H. 2005, *Prezența elenilor la Tulcea*, f.e., București.
- BIRĂU, R. 2008, *Mișcarea penticostală: mondială, în România și în Reșița. Darurile Duhului Sfânt*, Reșița.
- BUJOR, I.T. 2005, *Oameni și altare. O istorie a lăcașurilor de închinare din Conferința Muntenia a Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea (1920-2000)*, I, București.
- BUJOR, I.T. 2006, *Oameni și altare. O istorie a lăcașurilor de închinare din Conferința Muntenia a Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea (1920-2000)*, II, București.
- CHERAMIDOGLU, C. 2006, *Germanii dobrogeni în perioada 1941-1947*, în V.Ciorbea (ed.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Constanța, p. 225-226.
- COJOC, M. 2001, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, București.
- COMAN, V. 2006, *Unele considerații privind populația de etnie germană din județul Constanța în anul 1940*, în V.Ciorbea (ed.), *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, Constanța, 2006, p. 219-224;
- COMAN, V. 2012, *Situația unor culte creștine din cuprinsul Episcopiei Tomisului (Constanței) într-un document din anul 1936*, în V. Ciorbea, C. Apostoleanu, A. Gheorghiu (ed.), *In memoriam Liliana Lazia*, Constanța, p. 297-321.
- CROITOR, V. 2010, *Răscumpărarea memoriei. Cultul Penticostal în perioada comunistă*, Medgidia.
- DOBRINESCU, V.F. 1988, *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, București.
- DOBRINESCU, V.F., Tompea, D. 1996, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Focșani.
- DRĂGOI, E. 1990, *Ierarhi și preoți de seamă la Dunărea de Jos 1864-1989*, Galați.
- DUMITRAȘCU, G. 1996, *Localități, biserici și mănăstiri românești în Dobrogea, până la 1878*, Constanța.
- FITZAN, C.G. 2009, *Mișcarea adventistă de ziua a șaptea din România*, Șelimbăr.
- GHERASIM, D. 1943, *Schimbul de populații între state*, București.
- IBRAM, N. 1998, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Repere de viață spirituală. Viața religioasă și învățământul în limba maternă*, Constanța.
- IBRAM, N. 2003, *Tradiții și obiceiuri ale turcilor din România*, Constanța.
- IBRAM, N. 2007, *Musulmanii din România*, Constanța.
- IBRAM, N. 2011, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Pagini de cultură și civilizație*, Constanța.
- ILIEȘ, A.A. (ed.) 2009, *Monografia comunei Luizi-Călugăra*, Roman.
- ILINOIU, G. 1928, *Culte în Dobrogea, în 1878-1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, p. 585-639.
- IPATIOV, F. 2001, *Rușii-lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Cluj-Napoca.
- JENARU, M. 2007, *Armenians in Dobrudja*, în I. Țighiliu, M. Cojoc (ed.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A Multi-Etnic space*, Târgoviște, p. 45-71.
- LASCU, S. 2004, *Prezențe ale turco-tătarilor în viața spirituală a Dobrogei (1913-1915)*, în Cojoc, M. (ed.), *Tătarii în istoria românilor*, I, Constanța, p. 13-42.
- LIMONA, R. 2009, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Tulcea.

- MANDALIAN, A. 2005, *Biserica apostolică armeană*, în S. Tavitian (ed.), *Dobrogea, țărâmul dintre ape*, Constanța, p. 30-34.
- MÂNDRU, D. 2007, *Between Leipzig and Levant: Trails, Traces and Armenians Monasteries*, în L. Țighiliu, M. Cojoc (ed.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A Multi-Etnic space* Târgoviște, p. 71-75.
- MOISUC, V. 2002, *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, București.
- MURARU, I., IANCU, G. 1995, *Constituțiile române – Texte. Note. Prezentare Comparativă*. Ed. III, București.
- PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, C. 1996, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București.
- PĂCURARIU, M. 1981, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I-III, București.
- PĂULEANU, D. 2003, *Constanța. Aventura unui proiect european*, Constanța.
- PĂULEANU, D., COMAN, V. 2008, *Catedrala „Sf. Apostoli Petru și Pavel” Constanța 1883-2008*, Constanța.
- PĂULEANU, D., COMAN, V. 2010, *Moscheea Regală „Carol I” Constanța 1910-2010*, Constanța.
- POPOVICI, A. 2007, *Istoria baptiștilor din România 1856-1989*, Ed. II, Oradea.
- RĂDULESCU, A. 2004, *Mitropolia Tomisului. Tradiție și actualitate*, Constanța, p. 90-145
- RĂDULESCU, A., BITOLEANU, I. 1998, *Istoria Dobrogei*, Ed. II, Constanța.
- RĂDULESCU, G. 2011, *Starea religioasă a Dobrogei, în decursul vremurilor*, Ed. II, Constanța.
- RÂȘNOVEANU, I. 2008, *Aspecte privind minoritățile etnice și religioase din Dobrogea interbelică*, în Coman, V. (ed.), *Dobrogea model de conviețuire multi-etnică și multiculturală*, Constanța, p. 251-263.
- ROTARU, I.G., OPRIȘ, D.I., ROȘCA-NĂSTĂSESCU, B. 2009, *O istorie a adventismului de ziua a șaptea din România, vol. I, Premise. Sau cum a pregătit Dumnezeu terenul*, București.
- RÖSLER-SCHMIDT, A. 2012, *Die deutschen evangelischen Gemeinden in der Dobrudscha*, în xxx. 2012, *Evangelisch in Altrumänien. Forschungen und Quellen zur Geschichte der deutschsprachigen evangelischen Kirchengemeinden im rumänischen Regat Sibiu/Hermannstadt und Bonn*, Christa Stache, C., Theilemann, W. G., p. 98-121.
- RUNCAN, N. 1993, *Aspecte din viața creștină dobrogeană de la începuturi până în zilele noastre*, în Lascu, S., Vitanos, C. (coord.), *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”*. *Valori ale civilizației românești în Dobrogea* Constanța, p. 198-236.
- RUSU, I. 2011, *Cine sunt creștinii după Evanghelie? Curente teologice care au influențat doctrinele specifice ale Bisericilor Creștine după Evanghelie din România în perioada interbelică și comunistă*, București.
- SCURTU, I. 2002, *Studiu introductiv*, în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, I, 1948*, București, III-IV.
- STAIU, C. 1936, *Raport-program pentru misiune*, în „Tomis. Revistă eparhială de Constanța”, XIII, 8-9-10, p. 267-287.
- STAN, F. 2008, *Incursiuni în istoria comunităților etnice dobrogene*, în V. Ciorbea (ed.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Constanța, p. 407-423.
- STINGHE, H., TOMA, C. 2007, *Despre germanii din Dobrogea*, Ed. II, Constanța.
- SYNAN, V., ANDREIESCU, V. 2004, *Tradiția mișcării penticostale din România. Mișcările carismatice din secolul XX*, Oradea.
- ȘANDRU, D. 2003, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București.
- ȘANDRU, T. 1992, *Biserica penticostală în istoria creștinismului*, București.
- ȘANDRU, T. 1995, *Biserica creștină. Evoluție și spiritualitate*, București.
- ȘANDRU, T. 1997, *Trezirea spirituală penticostală din România*, București.
- TAVITIAN, S. 2003, *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*, Constanța.

- TAVITIAN, T. 2005, *Dobrogea, tărâmul dintre ape*, Constanța.
- TEODOSIE, P., RĂDULESCU, A. 2004, *Mitropolia Tomisului. Tradiție și actualitate*, Constanța.
- TISMĂNEANU, V., DOBRINCU, D., CRISTIAN, V. (ed.) 2007, Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, București.
- ȚIGHILIU, I. 2007, *Dobrudja, a Multi-Ethnic space. The Jews (1878-1947)*, în L. Țighiliu, M. Cojoc (ed.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A Multi-Ethnic space*, Târgoviște, p. 135-153.

**STAREA ARHEOLOGIEI DOBROGENE ÎN PRIMELE DOUĂ DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA. ÎNCEPUTURILE MUZEOGRAFIEI CONSTĂNȚENE**

Ioan OPRÎȘ\*

**THE STATUS OF THE ARCHAEOLOGY IN DOBRUDJA IN THE FIRST TWO DECADES OF THE 20<sup>TH</sup> CENTURY. THE BEGINNINGS OF THE MUSEOGRAPHY IN CONSTANTA****Abstract:**

*The article presents a few major contributions for the development of archaeology and museography in Dobrudja in the first two decades of 20<sup>th</sup> century.*

\*

**Keywords:** *archaeology, museography, Dobrudja***Cuvinte cheie:** *arheologie, muzeografie, Dobrogea*

Dobrogea a reintrat în atenția lumii moderne prin mai multe căi și numai după 1878. Atenția învățaților umaniști a fost alimentată de bogăția însemnelor istorice și a unor texte literare clasice care aminteau acest spațiu în relație directă cu evenimente excepționale din vremea Antichității. Cercetări speciale au început abia când litoralul și gurile Dunării au revelat debușee economice și, prin concurența marilor puteri europene, o poziție geo-strategică de care trebuia să se țină seama. Domnitorul Carol I a dat semnale pozitive unor investitori occidentali care n-au pregetat să aducă importante capitaluri pentru a-și asigura dominația asupra unei regiuni în plină dezvoltare. Începând cu Ion Ionescu de la Brad, cu Mihail Kogălniceanu și Grigore Tocilescu, interesul istoric a sporit, încurajând colecționismul și primele semnele ale interesului de stat, de natură culturală, pentru vestigiile arheologice. Printre cei dintâi, prefectul F. Scheletti a sesizat deopotrivă valorile arheologice ca și virtuțile balneoclimaterice ale litoralului românesc<sup>1</sup>. Dacă ultimele două decenii ale veacului al XIX-lea au însemnat promovarea unor proiecte și programe destinate infrastructurii – cale ferată, șosea, amenajări portuare, dotări diverse, îndeosebi la Constanța –, primii ani ai veacului nou, al XX-lea, au fost marcați de un avânt economic deosebit, de altfel generalizat în micul regat român. Sistematizarea orașului nu s-a făcut după un plan anume, dar centrul istoric a fost fixat în mare măsură în perimetrul anticului Tomis. Avântul construcțiilor edilitare de interes public și privat în jurul anului 1900 atinsese apogeul<sup>2</sup>, afectând vestigiile antice dar prilejuind și descoperiri senzaționale. În contextul modernizării, marele depozit arheologic natural – solul Dobrogei – a fost de-a dreptul răscolit în așezările litorale ce se reînfriripau, ca orașe. Agricultură, căile de comunicații, fortificarea litoralului, proiectele portuare

\* Prof. univ. dr. – Universitatea „Valahia” Târgoviște.

<sup>1</sup> Vezi, cu amănunte, la: A. Rădulescu, *Muzeul din Constanța după 10 ani de activitate*, în „Pontice”, 1968, p. 29-36; Z. Covacef, N. Mihail, A. Pop și A.V. Rădulescu, *Le musée d'histoire et d'archéologie de Constanța*, în „Pontica”, XII, 1979, p. 14-20; Z. Covacef, A.V. Rădulescu, *Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța - un muzeu centenar*, în „RMM”, 6, 1980, p. 75-76; I. Oprîș, *Istoria Muzeelor din România*, Editura Museion, București, 1994, p. 90-95; D. Păuleanu, *Tranziție și identitate culturală*, Editura Fundației Pro Arta, Constanța, 1999, p. 17-18; D. Păuleanu, *Valori ale artei românești în Muzeul de Artă Constanța*, Constanța, 2001, p. 7-15.

<sup>2</sup> Cf. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

și de îndiguire au revelat o istorie cu totul excepțională. Ca răspuns, importanți învățați din străinătate s-au arătat interesați de marile monumente și așezări, iar colecționarii au reperat spațiul drept un nou El Dorado. La Adamclisi, după 1879, cercetările lui Grigore Tocilescu au atras atenția, atât pentru cetate cât și pentru monumentul triumfal, descoperirile fiind de-a dreptul senzaționale. Ca efect, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a instalat doi gardieni cărora, pe lângă leafă, le-a asigurat prin Muzeul Național de Antichități, câte un costum special de vară și altul de iarnă<sup>3</sup>. N-au rămas insensibili nici ofițerii armatei române, care au semnalat – prin Marele Stat Major – „impresia defavorabilă făcută asupra corpului nostru ofițeresc, starea regretabilă în care se găsesc monumente și construcțiuni ca cele de la Adamclisi și Axiopolis, lăsate în ruină; așa pietre încărcate cu inscripții prețioase și bucăți de colonade sunt împrăștiate prin cimitire și pe la puțurile din satele apropiate. Cum prin existența acestor monumente se confirmă puterea de muncă, trecutul și civilizația strămoșilor noștri de mii de ani”, Statul Major a cerut „măsurile ce veți crede necesar pentru a opri pe viitor asemenea devastări, față de cari orice bun român nu poate rămâne indiferent”<sup>4</sup>.

Ministerul de Război s-a adresat și la Comisiunea Monumentelor Istorice (CMI), anunțând că „autoritățile militare din Dobrogea s-a semnalat «pietre încărcate cu inscripțiuni prețioase și bucăți de colonade – de la Adamclisi și Axiopolis – împrăștiate prin cimitire și pe la puțurile satelor din apropiere»”<sup>5</sup>. Pentru precizarea locurilor, la 24 septembrie 1905, CMI – prin Ion Kalinderu, B. P. Hașdeu, Gr. Cerchez și N. Gabrielescu – a cerut respectivului minister detalii. În acea primăvară, Grigore Tocilescu a fost informat că la cetățeanul Bartolomeu din Cernavodă, în curtea acestuia, s-a descoperit o statuie antică; a referit ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, arătând că piesa „prezintă o valoare artistică și arheologică care o face necesară în colecțiunea statului”<sup>6</sup>. Mai mult, învățatul a decis ca piesa să fie înscrisă în lista monumentelor istorice care nu puteau fi înstrăinate, iar la prețul cerut de proprietare a propus ca un juriu numit de minister să stabilească unul rezonabil.

Situații ca acestea nu le erau străine celor din Muzeul Național de Antichități, directorul acestuia fiind un bun cunoscător al Dobrogei. Ca poziție și nivel academic, Gr. Tocilescu cunoștea mult mai multe despre situația antichităților; lui îi veneau spre aprobare numeroase cereri de căutare de comori, dovedind o stare febrilă de demersuri perturbatoare mereu nefavorabile arheologiei.

Astfel, la 1 septembrie 1905, Ministerul de Interne a trimis celui de Culte și Instrucțiune Publică cererea lui Gh. Balcanschi din Călărași de a săpa la Hârșova pentru o presupusă comoară îngropată de familia acestuia în timpul Războiului de Independență (1877-1878)<sup>7</sup>. Rezolvarea a fost pozitivă, săpăturile făcându-se sub supravegherea directorului Școlii de băieți din localitate, Vasile Cotavu. Altă cerere, a patru locuitori din Niculițel, în combinație cu Emil Iordache, de a săpa, tot după o comoară, pe „Dealul hoților”, a primit același răspuns, supravegherea făcând-o Școala de băieți din localitate<sup>8</sup>. Petiția lui Ion Albu – funcționar la Cârjălan – și Ion Brătianu – cantonier la Cantonul 2 de pe șoseaua Tulcea - Isaccea – de a săpa la Cășla, Parcheș, Somova și Niculițel, argumentate de cunoașterea lor că-n „Dobrogea știm că se găsesc antichități de pe timpul strămoșilor noștri și acele antichități le sapă unii din țăranii noștri și le dau la jidani pe lucru de nimic” n-a întrunit însă acordul lui Gr. Tocilescu<sup>9</sup>. Nici cererea lui Ion Angheluș

<sup>3</sup> Cf. adresa MNA nr. 171/5.III.1905, SANIC, fond MCIP, dosar 22, f. 1.

<sup>4</sup> Cf. adresa M. St. Major din 27.VIII.1905 către MCIP, SANIC, fond cit., dosar 93, f. 67.

<sup>5</sup> Cf. proces-verbal CMI, 24.IX.1905, fond cit., dosar 92, f. 27.

<sup>6</sup> Cf. adresa MNA nr. 164/29.III.1905, idem, f. 1.

<sup>7</sup> Cf. adresa 91379/1.IX.1905, fond cit., dosar 93, f. 69.

<sup>8</sup> Cf. adresa Prefecturii Tulcea nr. 6356/22.XI.1905, idem, f. 126. Când au revenit pentru o altă autorizație, la 2.XII.1905, negăsind decât „un subsol de piatră masivă”, Gr. Tocilescu a respins cererea, socotind săpăturile „fără socoteală și de persoane incompetente”, făcute într-un loc istoric, idem, f. 172.

<sup>9</sup> În *loc. cit.*, idem, f. 162.



Hagiolu și Teodor Ioan Cioban din Babadag, de a săpa după o comoară la Cogealac, în via unui locuitor, nu a fost acceptată<sup>10</sup>.

Deși numeroase, aceste demersuri ce urmăreau îmbogățirea rapidă nu sunt cele cu adevărat periculoase. Lucrările de la portul Constanța au ocazionat însă multe decizii radicale asupra traseului pe parcursul căruia au apărut descoperiri arheologice deosebite. Inginerul diriginte al acestora, Ioan Pâslă, s-a dovedit omul cel mai înțeleghător și cooperant cu arheologii pentru a recupera și muzeifica bunurile descoperite. Arheologii, de la București, desigur, Constanța neavând asemenea specialiști. În urma ordinului MCIP din august 1905, inginerul Pâslă s-a predat, în septembrie, lui Gr. Tocilescu un lot important de obiecte descoperite în timpul lucrărilor la port<sup>11</sup>. Când s-a tăiat un mal pentru lucrările portuare, pentru calea ferată, s-au găsit două statui, un sarcofag și multe alte piese arheologice, știindu-se că „obiecte de o asemenea natură de și o importanță și mai mare s-au găsit de (către) aproape toți locuitorii”<sup>12</sup>. Interesantă apare propunerea celor de la Interne: pentru a le salva și valorifica „ar fi ca să se admită înființarea unui muzeu la Constanța”<sup>13</sup>. Că nu exista încă o asemenea instituție apare ca o evidență și era regretabilă de-a dreptul absența ei. Aceasta și pentru că în mod frecvent se semnalau colportări de piese arheologice prin portul pontic. Chiar Gr. Tocilescu s-a văzut implicat - și înșelat! - într-o tranzacție, în urma căreia a cumpărat de la anticarul evreu Avrămuș 15 figurine ceramice și 5 piese de bronz zise de Smirna, vândute de acesta ca originale. Sesizând că erau false, la 9 noiembrie 1905, directorul MNA a anunțat poliția și pe ministrul său, cerând și obținând despăgubiri în valoare de 85 lei<sup>14</sup>.

Alteori, eforturile unor amatori – ca Nichita T. Cerchez, care a făcut săpături la Caranasuf, găsind între altele și o inscripție grecească, dar și la Hârșova – oferă ocazia și concursul acestora în a salva obiecte importante și a le destina unui dorit muzeu constănțean<sup>15</sup>.

În contextul acestor numeroase și ample lucrări, unele chiar de anvergură, ideea înființării unui muzeu de arheologie la Constanța a convins autoritățile locale. Un puternic sentiment de orgoliu și patriotism dobrogean începea să se manifeste. Prefectura județului a cerut-o în mod direct. Dar Gr. Tocilescu s-a împotrivit, argumentând că „ideea înființării unui muzeu în acest oraș este în condițiile excepționale în care se găsește țara noastră sub raportul antichităților greco-romane, o idee nu numai greu de realizat, dar chiar contrară scopului ce s-a urmărit și se urmărește pentru înființarea unui Muzeu Național în capitală”<sup>16</sup>. E drept că la acel moment proiectul unui muzeu național de istorie avea numeroși suporteri și, deși încă insuficient maturizată, părea să dobândească reușită prin ampla Expoziție care era preconizată pentru vara anului 1906. Al. Tzigara Samurcaș agita, tot atunci, proiectul Muzeului de Artă Națională, pe care-l va și adjudeca în același context. Judecate lucid, evaluările lui Tocilescu erau corecte, țara neavând în fapt un adevărat Muzeu Național de Istorie. Cel puțin în parte învățatul chiar avea dreptate remarcând condițiile pe care Constanța nu le îndeplinea: „mai întâi, o persoană capabilă să-l dirije, un local propriu care să-l păstreze, un fond sau o colecțiune deja existentă cu fonduri pentru creșterea continuă a colecțiilor și, în fine, o populațiune care măcar în minimă parte să aibă gustul și să simtă trebuința de a se instrui în muzee”. Or, „la Constanța, din nefericire, nu avem nimic din toate acestea: local, personal, fonduri, totul lipsește și dacă, o dată pe an, pe

<sup>10</sup> Idem, f. 171.

<sup>11</sup> Între acestea au figurat: două statui de marmură, 236 de alte obiecte arheologice, 168 monezi, 6 piese de marmură descoperite la un templu, 3 coloane de marmură, 2 capiteluri, 2 capace de sarcofag, 2 sarcofage, un fragment de cornișă. Detalii în *loc. cit.*, idem, f. 77-80.

<sup>12</sup> Cf. adresa Ministerului de Interne - Direcțiunea Administrației Generale nr. 40173/1.VII.1905, către MCIP, idem, dosar 22, f. 7.

<sup>13</sup> *Ibidem*.

<sup>14</sup> Vezi adresa Ministerului de Interne nr. 67123/28.XI.1905 și informarea lui Gr. Tocilescu din partea MNA nr. 1/9.I.1906, adresată ministrului, idem, dosar 98, f. 156, 199.

<sup>15</sup> Vezi adresa MNA nr. 25/18.II.1906, către Direcția Artelor și Clădirilor, sprijinind cererea lui Cerchez, idem, f. 219.

<sup>16</sup> În *loc. cit.*, dosar 22, f. 7.

timpul sezonului băilor, vine lume mai multă, aceasta, desigur, nu cugetă a-și găsi distracția în cercetarea și descifrarea migăloasă a inscripțiunilor și sculpturilor”<sup>17</sup>.

Aceste condiționări – venite de la un specialist cu experiență și orizont cultural european, dacă nu de la un muzeograf de larg orizont – apar firești, căci simpla enunțare a unor proiecte fără asumarea cheltuielilor și a organizării muzeale nu era asigurătoare. De altfel, în multe locuri și până astăzi, asemenea proiecte apar frecvent în discursurile oportuniste ale unor politicieni. Încropirea unor colecții desigur că nu justifica nici atunci acordarea autorizării de înființare a unui muzeu. Așa că, acceptând condițiile în care un muzeu poate fi înființat – și, mai ales, rezista în timp! – îi vom da dreptate lui Tocilescu, deși opinia sa nu convine tuturor.

La acea vreme, în grija Pazei Serviciilor Construcției Portului era deja o colecție: 112 obiecte arheologice și 59 de monezi, cărora li s-a adăugat un alt lot, descoperit la 11 martie 1905, format din 3 coloane de marmură de câte 3 m, 2 sarcofage și alte 173 de obiecte, deja amintite. Despre acestea a fost informat chiar primul ministru Gr. Gh. Cantacuzino, care a dispus prefectului județului Constanța, colonelul M. Capșa, primarului orașului, I. Bănescu și procurorului Tribunalului, Gh. Bâțlanu să verifice toate aceste obiecte împreună cu dirigintele șantierului, ing. I. Pâslă. Iată, o primă condiție muzeală – un început de colecție – care putea da oarece speranțe, dar planurile pentru un adevărat muzeu constănțean nu erau în pe deplin maturizate.

Reluând ideile lui Gr. Tocilescu – care ocupa și importante funcții publice, de unde putea fi influent – Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a păstrat, în răspunsul său către Prefectura Constanța, susținută de Ministerul de Interne, tema centrală afirmată de învățat: „ideea înființării unui Muzeu în orașul Constanța în condițiunile excepționale în care se găsește țara noastră sub raportul antichităților greco-romane este o idee nu numai greu de realizat dar chiar contrarie scopului ce se urmărește prin înființarea unui muzeu național în capitală”<sup>18</sup>. Cele patru condiții pe care nu le împlinea pe atunci orașul pentru a înființa un muzeu regional apăreau deci ca imposibil de îndeplinit.

Sigur că Tocilescu avea cunoștință despre inițiativa constănțenilor din 1890, când s-a avansat prima oară ideea, dar ținea să fie distant față de aceasta, căci „zeleși directori de prefectură a(u) început să formeze în cabinetul prefectului diferite colecțiuni destinate unui viitor muzeu”<sup>19</sup>, dar acesta nici atunci nu era realizabil. Așa că la cererea sa, obiectele păstrate de ing. Pâslă s-au predat Muzeului Național de Antichități, la predare asistând toate autoritățile locale. Cum altfel, când Legea și Regulamentul pentru descoperirea monumentelor și obiectelor vechi (1892-1893), în articolul 6, acorda MNA toate drepturile asupra acestora.

Or, în acel an MNA era asociat la pregătirea și participa la Expoziția regală din Parcul Carol I, prilej nimerit de a prezenta cele mai spectaculoase descoperiri arheologice. Ocazia s-a dovedit excelentă pentru ca Tocilescu să aducă o nouă pledoarie pentru ocrotirea monumentelor Dobrogei. În primul rând, una *pro domo* pentru Adamclisi! Așa că „mai cu seamă” în Pavilionul Artelor urmau să fie expuse descoperirile sale de la Adamclisi, Constanța, Cernavodă etc., „două modeluri ale monumentelor traianice descoperite și restaurare de dl. Tocilescu”<sup>20</sup> ș.a.

Astfel, în sala centrală dedicată împăratului Traian și regelui Carol I, au dominat macheta în gips a monumentului triumfal dedicat lui Mars Ultor și mausoleului; 21 de bucăți din partea decorată a monumentului reproduse tot în gips; 4 metope (reprezentând: Traian și un locotenent; doi barbari duși de un legionar; Traian zdrobind cu calul un barbar; patru legionari încolonați); o friză cu capete de lup; o arhitravă; un pilastru cu vrejuri în spirală; un pilastru canelat; un leu pentru urloiul de scurgere a apei; 8 prizonieri legați de un arbore; pulpare cu capete de meduză ce făceau parte din trofeu; planul de relief al cetății Tropaeum Traiani și cel de la Axiopolis; două fragmente dintr-o inscripție de delimitare a orașului Callatis; statui togate și busturi

<sup>17</sup> *Ibidem*.

<sup>18</sup> *Ibidem*.

<sup>19</sup> *Ibidem*.

<sup>20</sup> Vezi lista obiectelor propuse pentru a fi expuse, în adresa MNA nr. 156/22.IX.1906, *loc. cit.*, idem, f. 121.

descoperite la Tomis<sup>21</sup>. Mai multe obiecte arheologice de mici dimensiuni au fost prezentate în vitrine speciale, asigurate, la fel și publicațiile de specialitate, cărțile lui Tocilescu, toate fiind destinate să fie văzute de vizitatori. Aceștia numeroși și veniți din toate provinciile locuite de români, s-au trecut indiferenți față de excepționala bogăție arheologică – mai ales a Dobrogei –, revelându-li-se semnificația ei specială pentru istoria națională.

Prin această prestigioasă participare, MNA și-a consolidat poziția publică. Dar responsabilul expoziției, dr. C. Istrati, a recunoscut, totuși, că „acest muzeu, prin natura cercetărilor profesorului de arheologie, care se ocupă mai în special cu epigrafia, a devenit cu deosebire un lapidariu, și în urma săpăturilor făcute în anii din urmă s-a îmbogățit cu obiecte din epoca romană, găsite în țara noastră”, deși „ar trebuie să conține în prima linie epocile clasice ale civilizațiunii ce ne interesează mai de aproape de noi, și anume, aceea egipteană, greacă și romană”<sup>22</sup>. Acum se consumă aureola lui Gr. Tocilescu, în acei ani acesta cunoscând apogeul reușitelor științifice, muzeul condus de el și cercetările făcute de cei câțiva arheologi din jurul său anunțând o nouă etapă. Totul era parcă pregătit pentru un important salt atât în cunoașterea vestigiilor, cât mai ales în metodă și tehnică de săpătură și conservare.

Venirea lui Vasile Pârvan la conducerea MNA în 1910, continuându-l pe Tocilescu, apare astfel nu doar ca o preluare a dimensiunilor predecesorului, ci și ca o providențială schimbare. Numit prin Înaltul Decret Regal nr. 3795/1910, Pârvan a preluat muzeul și i-a fortificat poziția, iar odată cu noul impuls a extins substanțial lucrările arheologice din Dobrogea. Strategia sa științifică conține în prim plan vestigiile arheologice din această provincie, unde starea lor fizică era critică, distrugerile fiind la ordinea zilei, iar săpăturile ilegale deveniseră regulă.

Pentru Capidava încă din 1891 – când se excava piatră pentru șantierul podului de la Cernavodă –, Gr. Tocilescu a intervenit pentru sistarea arendării ei la Ministerul Domeniilor. A revenit în 1893 și 1898, fără însă a obține oprirea carierei, ci doar semnalarea zidurilor descoperite acolo<sup>23</sup>. Din acei ani a reușit să instaleze paznici la Troesmis (1890) și la Adamclisi (1894/95), odată cu cei de la Racovița - Copăcenii (1894), Turnu Severin și Hinova (1896, 1898), iar la pilele podului de la Severin, chiar a unui custode (1896)<sup>24</sup>. În 1906, după 10 ani de insistențe, a stabilit statutul juridic de rezervație pentru 130 de ha la Adamclisi<sup>25</sup>.

Venirea lui V. Pârvan la conducerea Muzeului Național de Antichități (numit la 15 decembrie 1910) a dezvoltat așadar cele reușite de Gr. Tocilescu și în timpul scurtului directorat al lui George Murnu (1909-1910), ridicând numărul personalului angajat de la 8 la 13 posturi<sup>26</sup>. Muzeele de sit ridicate sub supravegherea sa la Ulmetum (1912-1914) și Histria (1916) și înființarea Secției muzeale de la Constanța sunt demne de a fi reținute. Cedarea către MNA a 13,5 ha la Ulmetum, în 1911-12, a 72,8350 ha la Histria, 0,9454 la Sinoe și 1,46 + 7, 57 ha la Vadu (1914-1915) a dezvoltat practica rezervării terenurilor cu depozite arheologice<sup>27</sup>.

Pe bună dreptate, Alexandra Ștefan aprecia că sub V. Pârvan s-a desăvârșit „tranziția de la muzeul de concepție anticvarică, specifică mijlocului secolului al XIX-lea, la un muzeu de concepție modernă”<sup>28</sup>. Adăugăm doar că, dacă Pârvan n-a putut desăvârși modelul, discipolii lui n-au avut nici unul o evidentă pasiune muzeală, străduindu-se să dezvolte săpăturile arheologice dar nu să continue, în plan muzeografic, opera magistrului. Astfel, muzeul de arheologie, respectiv cel de istorie, deși intitulat primul, național a trebuit reabordat abia în deceniul al VII-lea, rezultând, spre beneficiul cercetării istorice, un Muzeu de Istorie al României.

<sup>21</sup> Cf. lista semnată de Gh. Tocilescu, idem, f. 123-130.

<sup>22</sup> Cf. memoriu nr. 6881/14.I.1907 pentru muzeu, semnat de dr. C. Istrati, transmis MCIP la încheierea mandatului de comisar general al Expoziției din 1906, conținând importante evaluări, aprecieri și propuneri privind muzeele și soarta colecțiilor, vezi în *loc. cit.*, dosar 26, f. 106.

<sup>23</sup> Cf. Al. Ștefan, *op. cit.*, p. 123.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 123-124.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 125.

<sup>26</sup> *Ibidem*, p. 131.

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 141.

<sup>28</sup> *Ibidem*, p. 143.

De altfel, un raport al muzeului din 1913<sup>29</sup> a precizat clar cauzele distrugerii de situri și ale săpăturilor neautorizate: „lipsa de interes a autorităților”, „ignoranța și lăcomia locuitorilor”, luându-se măsuri ferme „contra jafului”, cu atât mai mult cu cât, prin alipirea Cadrilaterului, în aria de acțiune a arheologilor au intrat multe obiective<sup>30</sup>. La Transmarisca, lângă Turtucaia, Candidiana, lângă Kadikioi, Tegulicium, lângă Vetren, Durostorum, lângă Silistra, apoi la Timogittia, lângă Kalaidjere, Porfus, lângă Kilikioi, Dionisopolis, lângă Balcic și la Diși-Budac, Pârvan și colaboratorii săi au identificat numeroase și valoroase vestigii, doar la unele efectuând sondaje. Aceste cetăți litorale se adăugau, ca într-o rețea, celor dunărene și din interiorul Dobrogei, savantul adunând informațiile pentru lucrările sale magistrale. Raportul citat a constatat numărul mare al descoperirilor făcute în Cadrilater – cca 30 – și că „deoarece un serviciu de pază special al antichităților din Dobrogea încă nu există, trebuie să ne mulțumim cu ceea ce se poate face prin autoritățile locale”, cerând însă ferm „să se oprească distrugerea și exploatarea resturilor antice din acest pământ român”<sup>31</sup>. Asemenea sesizări vădese o radicalizare atât a atitudinilor autorităților centrale și dobrogene, cât și a elitei constănțene față de soarta antichităților. Așa explicăm de ce Primăria orașului s-a adresat conducerii MNA – stimulată de inițiativa și intervențiile profesorului Ilie Ghibănescu - rugându-l pe Pârvan să vină la Constanța pentru a încheia, prin Serviciul Contencios, „actul pentru cedarea loturilor 20 și 21 din careul 224 B-dul Ferdinand, destinate pentru construirea unui local propriu în care să se adăpostească colecțiunile ce formează secțiunea MNA Constanța”<sup>32</sup> (subl. n.)

Descoperirile ocazionate de lucrările edilitare erau foarte frecvente, în aprilie 1913 Pârvan cerând informații despre obiecte descoperite lui Gh. Cantacuzino, iar în mai subprefectul Demetriade anunțându-l pe Ghibănescu că-i stau la dispoziție obiectele inventariate de el la Școala Normală, rugându-l totodată să dispună asupra altor 5 piese descoperite la Mangalia<sup>33</sup>.

Comisiunea Monumentelor Istorice, care urmărea atent situația, l-a considerat pe Ilie Ghibănescu principalul său aliat, numindu-l la 11 noiembrie 1913 membru corespondent<sup>34</sup>. Contribuția acestuia la protejarea vestigiilor dobrogene a fost apreciată atât de Ion Kalinderu, cât și de dr. C. Istrate, președinți ai CMI, iar cu secretarul acesteia, Al. Lapedatu, profesorul Ghibănescu a stabilit cele mai cordiale legături. Efectele acestor bune relații vor fi benefice pentru Dobrogea. Comisiunea i-a cerut – ca și altor membri corespondenți – să se achite de o serie de obligații asumate prin calitatea nouă, ce erau bine precizate în instrucțiunile ei pentru membrii corespondenți. În temeiul acestora, până la 30 ianuarie 1914, ei trebuiau să „întocmească un tablou sumar despre monumentele istorice din județ”, îndeosebi „acelea ce merită a fi restaurate și acelea cari au inscripțiuni pentru alcătuirea unui Corpus Inscriptionum Slavo-romanicum”<sup>35</sup>. Prin monumente se înțelegea „monumentele arhitectonice și sculpturale, religioase sau profane, ce ne-au rămas de la întemeierea Țărilor Române și (până) la veacul al XIX-lea, ca și vasele bisericești, icoane, veșmintele, odoarele, zugrăvelile și icoane sau pereți și toate urmele de cultură ce s-au păstrat pe teritoriul nostru din cele mai vechi timpuri și până la unire”<sup>36</sup>. Li se adăugau „stațiunile și obiectele preistorice, așezările și urmele de cultură geto-dace, monumentele

<sup>29</sup> Cf. raport nr. 207/5.X.1913, semnat de V. Pârvan și H. Metaxa, *loc. cit.* dosar 340, f. 5.

<sup>30</sup> Posibilitățile de a întreține și păzi siturile erau reduse, din 1907 începând, doar la Adamclisi, Muzeul Național de Antichități susținând salariile a doi „păzitori”, Vincenzo Richter și Memet Bairam, cărora le plătea câte 600 lei lunar, cf. adresa MNA nr. 44/mai 1907, *loc. cit.*, dosar 298, f. 1.

<sup>31</sup> *Idem*, f. 7-7v.

<sup>32</sup> Cf. adresa Primăriei Constanța - Serviciul Administrativ: studiul nr. 493/18.I.1913 către Ilie Ghibănescu, directorul Secțiunii MNA din Constanța (un post încă onorific) și nr. 6/14.I.1913 către MNA, în SANIC, fond. cit., dosar 376, f. 2.

<sup>33</sup> Erau două inscripții, două pietre cu ornamente și un capac de sarcofag, cf. adresa MNA nr. 70/9.IV.1913 și adresa prefectului nr. 2577/6.VI.1913, *loc. cit.*, *idem*, f. 4, 6.

<sup>34</sup> Cf. adresa CMI nr. 38282/18.XI.1913, *idem*, f. 8. Pentru Constanța, odată cu Ilie Ghibănescu, a fost numit membru corespondent și colegul acestuia, prof. G. Coriolan.

<sup>35</sup> Cf. adresa CMI nr. 22/16.I.1914, *idem*, f. 12.

<sup>36</sup> *Ibidem*.

de cultură greacă, romană și bizantină, păstrate pe teritoriul nostru, precum și toate urmele vechii culturi românești<sup>37</sup>. Acestea constituiau „un sfânt patrimoniu național și apărarea lor de distrugere ori înstrăinare este datoria oricărui bun român și una din principalele îndatoriri ale membrilor Comisiunii”<sup>38</sup>.

La fel, „una din îndatoririle D-stre cele mai însemnate și mai utile, va fi să luați inițiativa înființării de muzee regionale unde nu există încă” (subl. n.), folosind „toți oamenii de bine” și comitete de inițiativă<sup>39</sup>.

Inspirată din exemplul francez al Societății de arheologie, o astfel de concepție s-a arătat a fi indicată spre a fi copiată și în România, mai ales acolo unde elitele aderaseră la asemenea idei. Comisiunea a mai susținut „inițiativa privată a iubitorilor trecutului, prin contactul viu cu membrii corespondenți ai CMI, să ia o parte activă alături de stat, pentru cruțarea și îngrijirea lucrărilor strămoșilor noștri, care nouă azi nu ne aparțin decât condiționând a le transmite generațiilor viitoare neatinse și cu toată pietatea ca cea mai prețioasă relictă a trecutului”<sup>40</sup>.

Viziunea CMI apare așadar nu doar ca una modernă, raliată celei europene, ci și practică, prin numirea cauzelor deteriorării ori distrugerii de bunuri patrimoniale. Acestea erau definite clar: „săpăturile clandestine întreprinse de căutătorii de comori; lucrările agricole sau de utilitate publică ce se fac în localitățile unde se găsesc așezări vechi; accidente de teren; neglijența persoanelor însărcinate cu supravegherea monumentelor; neștiința lor astfel că schimbă sau vând frumoase lucrări de giuvaergie țesătorie sau picturi vechi pentru nimicuri sau înlocuiesc frumoasele zugrăveli vechi prin picturi moderne și fără o legătură cu sufletul nostru național” și, nu în ultimul rând, „comerțul ce se practică la noi cu obiectele vechi – unele de o mare valoare științifică și artistică – cari în loc să intre în colecțiunile din țară, trec în străinătate”<sup>41</sup>.

Lecturând acum aceste obligații ce reveneau membrilor corespondenți, din care decurgeau cauzele ce-i făceau atât de necesari, înțelegem mai bine cu câtă greutate au devenit cunoscute prevederile legilor din 1892/93 privind descoperirea bunurilor arheologice (îndeosebi art.7), ale celei din 1913 pentru conservarea monumentelor istorice, Codului penal (art.352) privind distrugerea sau înstrăinarea bunurilor culturale. Înțelegem deci și explicăm, totodată, persistența practicilor distructive față de valorile arheologice și permanentul conflict între apărătorii și agresorii acestora.

Din asemenea rațiuni, CMI a văzut în Ilie Ghibănescu un colaborator deosebit de valoros, luând „cu o deosebită satisfacție cunoștința de interesul și zelul ce puneți pentru organizarea și completarea Muzeului din Constanța”<sup>42</sup>. Acest pionier al muzeografiei locale a convins Serviciul Construcțiunii și Exploatării Porturilor Maritime să transfere obiectele antice descoperite pe șantiere, ajungând astfel la muzeu 137 de piese valoroase<sup>43</sup>. La 28 ianuarie 1914, Primăria Constanței a transmis muzeului, ca donație, 135 de monezi vechi românești, oferite de Gheorghe I. Ion, rugând „să fie expuse și trecute în inventarul muzeului”<sup>44</sup>.

Patronajul științific al lui V. Pârvan în Dobrogea s-a efectuat în numele prestigioasei Academii Române, iar cel administrativ și cultural în cel al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, exercitându-se sub sigla Muzeului Național de Antichități. Responsabilitățile acestuia în 1914 erau asumate cu multă persistență și în ciuda numărului redus de angajați<sup>45</sup>.

---

<sup>37</sup> *Ibidem.*

<sup>38</sup> *Ibidem.*

<sup>39</sup> *Ibidem.*

<sup>40</sup> *Ibidem.*

<sup>41</sup> *Ibidem.*

<sup>42</sup> Cf. adresa nr. 53/27.I.1914, *idem*, f. 2.

<sup>43</sup> Cf. adresa nr. 288/25.I.1914, *idem*, f. 16, iar lista la f. 18-20.

<sup>44</sup> Cf. adresa nr. 0766/28.I.1914, *idem*, f. 22.

<sup>45</sup> Statul de funcționar muzeal din acel an a cuprins 9 posturi: director Vasile Pârvan (261,90 lei); conservator-preparator D. M. Teodorescu (179,35 lei); desenator Dim. Pecmariu (155,90 lei); copist M. Doraș (55,90 lei); custode H. Metaxa (80 lei); gardian șef C. Ionescu (87,70 lei); gardian I. Stănescu (78,30 lei) și I. Mihai (95 lei) și

Între șantierele muzeului, cel de la Ulmetum era considerat ca principal, aici începând săpăturile la 30 aprilie sub conducerea lui D. M. Teodorescu și D. Pecurariu, asistați de tinerii Paul Nicorescu și Scarlat Lambrino, C. Ionescu servind ca gardian șef<sup>46</sup>. În acea primăvară s-au înregistrat mai multe cereri de căutare de comori în cuprinsul Dobrogei, care însă n-au primit aprobări. Nici cea a lui Iliaz Ismail Cmaberli, care dorea să sape în curtea geamiei Gazi Ali Pașa din Babadag, și nici a lui Stanciu Frâncu, asociat cu alți locuitori din Cavaclar<sup>47</sup>. Muzeul Național de Antichități pusese deja frâu acestor obsedante căutări de comori! Pârvan chiar a notificat ministerului obligația acestuia de a informa muzeul asupra oricărei cereri de autorizare și, dacă s-ar fi descoperit întâmplător ceva, să li se trimită descoperirile, urmând să le răscumpere „după cursul pe care-l vor fi având pe piață”<sup>48</sup>. Așa că, atunci când A. Marantz din Slava Rusă a solicitat să sape pe un teren de cultură (lot 18) pentru o comoară ascunsă prin 1856, învățatul a fost tranșant: „în Dobrogea ministerul a hotărât ca din principiu să nu se acorde atare autorizări de săpături de comori; aceasta cu atât mai mult (puțin, n. n.) e de acceptat în cazul de față cu cât locul pomenit în petiție e cunoscut ca istoric”<sup>49</sup>. Astfel de măsuri au început să dea rezultate, mulți descoperitori de obiecte sau de monumente arheologice înștiințând muzeul. Așa s-a petrecut în cazul lui Nichita Tudor Jercanu din Medgidia, care la 23 septembrie 1914 a informat despre descoperirea a „patru case săpate în peatră, cu câte două și trei morminte, tot săpate în peatră, și afară, la ușă, iarăși trei morminte, tot săpate în peatră, unul lângă altul, și un tunel pe dedesuptul caselor”<sup>50</sup>.

Viziunea ca și fermitatea lui Pârvan, sprijinul acordat acestuia de Al. Lapedatu – coleg și prieten nedesmințit<sup>51</sup> – prin CMI, unde i-a luat locul predecesorului său Gr. Tocilescu, au contat substanțial pentru demersul de a face ordine în arheologia dobrogeană. Încă MNA mai acorda autorizații de săpături pentru așa-zise comori, ca lui Gh. Gavrilesco și Ion Aldea care au solicitat o astfel de aprobare pentru a săpa la Constanța<sup>52</sup>, dar a trecut și la măsuri mai ferme și eficiente. De pildă, sesizat de către Ap. D. Culea, directorul Bibliotecii publice din Tulcea, că un negustor bulgar local deținea un relief antic de marmură reprezentând Cavalerul trac, ce fusese găsit într-o vie de la Sarica, Pârvan a cerut imperios „o conservare sigură în muzeul statului”, deci confiscarea piesei<sup>53</sup>. Întreprinzând controale sistematice, împreună cu puținii săi colaboratori, învățatul și-a sintetizat concluziile într-un amplu raport adresat ministrului la 18 aprilie 1914. Informațiile sale proveneau din teren, erau concrete și alarmante, pentru cazuri negative, emblematice, fiind astfel relatate:

„1. Pe un masiv pietros și izolat, în partea de apus a satului Calachioi (plasa Hârșova), și care domină brațul și Balta Dunării până la o foarte mare depărtare, se află ruinele unei cetăți antice, care s-a numit în antichitate «Capidava» și a cărei importanță pentru istoria noastră națională merge crescând, mai ales în urma descoperirilor care s-au făcut și se fac la Ulmetum. Această cetate este amenințată cu distrugerea deoarece chiar sub ea, pe latura dinspre Dunăre, se exploatează o carieră de către frații Ghenciu din Brăila, distrugându-se până acum temelia zidurilor, cea mai mare parte a laturii de vest a cetății. Cetatea fiind cunoscută de vreme îndelungată, mult ne-a mirat faptul că numiții domni au putut căpăta autorizația de exploatare a

un secretar Gh. Niculescu (71,25 lei). Cf. *loc. cit.*, dosar 341, f. 1-3. În locul lui M. Doraș, absolvent de litere, bolnav, a fost angajat la 18.XI.1914 G. Mateescu.

<sup>46</sup> Sf. adresa MNA nr. 68 (18.IV.1914), *loc. cit.*, dosar 340, f. 15. Paul Nicorescu a fost doar în calitate de asistent, angajarea definitivă având loc la 1 octombrie 1916. Rezultatele campaniei din 1913 au fost prezentate de V. Pârvan în Anuarul Academiei Române, t. XXXVII și reproduse în „Anuarul” CMI, 1914, p. 121-126.

<sup>47</sup> Cf. *loc. cit.*, idem, f. 18, 29, cu cereri din 30.IV și 16.V.1914.

<sup>48</sup> Vezi adresa MNA nr. 36/16.III.1914, idem, f. 34.

<sup>49</sup> Vezi notificarea pe adresa nr. 46130/27.V.1914, idem, f. 42.

<sup>50</sup> Vezi declarația înregistrată la minister cu nr. 94246/11.X.1914, idem, f. 80.

<sup>51</sup> Vezi la I. Opriș, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, Ed. Științifică, București, 1996, p. 19, 115.

<sup>52</sup> Cf. adresa MNA nr. 13354/18.II.1914, supra, f. 2.

<sup>53</sup> Cf. adresa MNA nr. 56/16.IV.1914, idem, dosar 340, f. 9.

carierii de sub ea fără ca Ministerul Instrucțiunii Publice și Direcțiunea Muzeului Național să fi fost întrebată - așa precum cere legea.

2. Pe teritoriul comunei Topalu, plasa Hârșova, la punctul numit Cekirgea, se exploatează actualmente o carieră de piatră pentru fabrica de ciment Cantacuzino din Brăila. Și cu această ocazie se distruge altă cetate antică așezată direct deasupra carierii. S-a distrus până acum latura de nord-vest, cum și câteva construcții antice de la poalele platoului cetății dinspre nord și nord-est. Și aici numita fabrică a căpătat concesiune pe timp de 30 de ani – din care mai are încă 10 – iarăși fără știrea autorităților competente. Deși se știa de existența cetății încă cu mult înainte.

3. Lângă satul Caraharman, plasa și județul Constanța și imediata apropiere a mării, se găsesc urmele unei importante așezări antice care în vechime ținea de orașul grecesc Histria – renumit centru grecesc de la Marea Neagră, care a dus o viață înfloritoare multe veacuri înainte de cucerirea romană și ale cărui resturi sistematic explorate ar putea arunca multă lumină asupra istoriei pământului nostru pentru acele timpuri îndepărtate, despre care acum nu putem spune mai nimic. Aceste ruine sunt acum exploatate de locuitorii din satul Caraharman pentru materialul de construcție ce-l conțin. Faptul acesta se petrece la lumina zilei, fără nici o sfială, locuitorii înșiși (pe care i-am întrebat) mi l-au confirmat, fără să-l creadă altfel decât ca ceva firesc.

4. Ceva mai la nord de Caraharman, în dreptul satului Caranasuf, pe un promontoriu înalt ce înaintează între două brațe ale lacului Sinoe, sunt ruinele unei cetăți, care cu siguranță se poate spune că a fost citadela vechiului oraș Histria, folosită apoi și de romani ca atare și restaurată, desigur, în repetate rânduri. Și aceste ruine poartă urme nenumărate de exploatare inconștientă ale locuitorilor, cari vin aici de iau de-a gata piatră pentru trebuințele lor. Paguba pentru știință este cu atât mai mare cu cât avem puternice cuvinte de a crede că ultima restaurare a cetății s-a făcut – precum era obiceiul atunci – cu materiale vechi de la vechi monumente, cu inscripții și sculpturi, a căror pierdere ar trebui evitată cu orice preț.

Cum Direcțiunea acestui Muzeu nu poate, deocamdată, din lipsă de fonduri, să întreprindă explorarea sistematică a acestor ruine și pentru ca să nu se piardă prețioasele rămășițe, respectuos vă rog, dle ministru, să binevoiți a da ori a interveni la locurile competente spre a da ordinele necesare autorităților respective, ca să vegheze să nu se mai atingă nimeni de ruinele antice aici semnalate.”<sup>54</sup>

Celor deja sesizate de către Pârvan li s-a asociat Comisiunea, care l-a informat pe Ghibănescu, confirmându-l pe învățat, că la cariera „Mariella” de la Topalu s-au descoperit „zidit un puț, cum și un bloc de piatră pe care este sculptat un călăreț și jos o femeie cu doi copii” iar la Mangalia, două sarcofage de zid având ca inventar o ceașcă și un ulcioraș<sup>55</sup>. Și Primăria de la Topalu a răspuns lui Ilie Ghibănescu că s-a dispus șefului carierii „Mariella” să conserve puțul, dar că acesta era crăpat, îndemnându-l: „Veniți urgent!”<sup>56</sup>. S-a sesizat și Prefectura Județului Constanța, care a cerut poliției din Mangalia „a se păstra neatinse cele două coșciuge din apropierea orașului iar obiectele găsite să se înainteze muzeului local”<sup>57</sup>.

Dar, resurse bănești pentru nevoile muzeului nu existau, nici măcar pentru a transporta piatra descoperită la Topalu, așadar Comisiunea i-a propus lui Ghibănescu să alcătuiască un Comitet de patronaj (cu autoritățile județene și orășenești, dar și cu președintele Dr. C. Istrati) „pentru strângerea de mijloace prin conferințe ținute, cu deosebire în timpul sezonului”<sup>58</sup>.

În fine, Primăria de la Topalu a găsit un car și a expediat piesa la Constanța, prin locuitorul Neculai M. Drăgan, cerându-i lui Ghibănescu dovada primirii și să achite 20 de lei, cheltuielile de transport<sup>59</sup>.

---

<sup>54</sup> Cf. adresa MNA nr. 55/18.IV.1914, idem, f. 13-13 v.-14.

<sup>55</sup> Cf. adresa CMI nr. 132/19.II.1914, idem, f. 24.

<sup>56</sup> Cf. adresa Primăriei Topalu nr. 236/26.II.1914, idem, f. 26.

<sup>57</sup> Cf. adresa Prefecturii - Serviciul administrativ nr. 2658/5.III.1914, idem, f. 27.

<sup>58</sup> Cf. adresa CMI nr. 201/26.III.1914 semnată de Dr. C. Istrati și Al. Lapedatu, idem, f. 29.

<sup>59</sup> Cf. adresa Primăriei Topalu nr. 408/1.IV.1914, idem, f. 31.



Lipsit de mijloace bănești pentru a sprijini muzeul din Constanța, Vasile Pârvan a admis, totuși, ridicarea și aducerea aci a obiectelor descoperite, dar a accentuat că „privind vestigiile, toată grija noastră trebuie să fie concentrată întru păstrarea lor neștirbită în starea în care le-a adus vremea”<sup>60</sup>.

La fel au gândit și la Comisiune, care, în cazul descoperirilor din raza portului, s-a interesat despre „utilizarea în vre-un fel a locului pe care se găsesc ruinele vechiului templu”, crezând potrivit a se „lăsa acolo unde se găsesc (*in situ*, n.n.), luându-se măsuri de conservare prin îngrădirea locului”<sup>61</sup>. Presați de aceste considerente, cei de la Serviciul Construcției și exploatării porturilor maritime l-au avertizat pe Ilie Ghibănescu că neridicarea blocurilor de marmură descoperite afecta „cu timpul, valoarea lor arheologică”<sup>62</sup>. Au revenit în același sens la 7 iunie 1914, cerând să li se ridice și să se ducă la muzeu obiectele antice descoperite. Între timp, la 30 aprilie, subcomisarul de poliție de la Medgidia, Ion Vâlcu, a anunțat descoperirea în curtea casei lui Tefic Ablai a unei gropi conținând oseminte și monezi (unele de argint din 1638), pe care le-a preluat și le-a depus la prefectură<sup>63</sup>.

La 16 iunie, în plenul său, CMI a luat cunoștință despre descoperirile recente direct de la prof. Ilie Ghibănescu, decidând că membrii săi se vor deplasa la Constanța pentru a hotărî la fața locului, în port. Profesorului i se aduc mulțumiri „pentru zelul ce depuneți în scopul îmbogățirii colecțiilor muzeului”<sup>64</sup>. Datorită conlucrării, rezultatele încep să apară: Primăria Constanța a acordat muzeului, la 3 noiembrie, 500 kg cărbune necesar încălzirii localului, iar C.P. Demetrescu, secretarul Serviciului Construcției și exploatării porturilor maritime, a predat la 19 noiembrie lui Ilie Ghibănescu un fragment de relief (marmură), un cap de statuie (marmură), un trunchi de statueta (marmură), un capitol și o teică de piatră, o ulcică de lut și 21 de monezi descoperite pe șantier<sup>65</sup>.

Muzeul constănțean, încurajat de rezultate, a trimis la 1 decembrie 1914 o circulară tuturor școlilor, primăriilor și altor autorități publice, amintindu-le obligația legală (art. 10 din Legea monumentelor istorice) de „a conserva și aduna toate obiectele antice ca monezi, pietre cu inscripție, oale, urcioare etc. și a supraveghea lucrările antice ca ziduri, cetăți, canale” iar „obiectele portative” descoperite să le înainteze la muzeu<sup>66</sup>.

Ilie Ghibănescu – ca membru al Comisiunii – și-a îndeplinit cu brio sarcinile, raportul său întrunind mulțumirile membrilor acesteia și fiind publicat în „Anuar”. Toată activitatea din acel an s-a îndreptat „asupra rămășițelor antice din oraș și ce ne-a fost cu puțință am scăpat de distrugere”, folosind bunăvoința elevilor Școlii normale și a celor din conducerea Direcțiunii generale a Serviciului de studii și construcțiuni a portului, a salvat obiectele „pe cari n-apucaseră să le distrugă sau să le înstrăineze ignoranța și lăcomia cercetătorilor și a conducătorilor de ecluze”<sup>67</sup>.

Din păcate, pierderile erau considerabile: zidul antic al cetății Tomis, cu un turn circular, distrus în 1911; ruinele unor construcții din zona viilor spre port, „total acoperite de terasamentul șoselei”; concurența neloială a Comandamentului V Armată; mormântul creștin tencuit și pictat de pe malul din dreptul silozurilor<sup>68</sup>.

Raportul a stârnit un interes deosebit din partea Comisiunii, care a hotărât publicarea lui, ceea ce i-a și comunicat autorului la 4 decembrie 1914<sup>69</sup>.

<sup>60</sup> Vezi adresa MNA nr. 65/16.IV.1914 către Ilie Ghibănescu, idem, f. 33.

<sup>61</sup> Cf. adresa CMI nr. 263/28.IV.1914 semnată de Dr. C. Istrati și Al. Lapedatu, idem, f. 35

<sup>62</sup> Cf. adresa nr. 1808/5.V.1914, idem, f. 38.

<sup>63</sup> Cf. proces-verbal din 30.IV.1914, idem, f. 36.

<sup>64</sup> Vezi adresele CMI nr. 465/19.VI și 489/27.VI.1914, idem, f. 42-43. Și în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice” pe anul 1914, București, 1915, p. 38.

<sup>65</sup> Vezi adresa Primăriei Constanța - Serviciul administrativ nr.1901/3.XI și proces verbal -19.XI.1914, idem, f. 45-47

<sup>66</sup> Cf. circulară cu antetul Muzeul Național de Antichități - Secția Constanța nr. 134/1.XII.1914, idem f. 48.

<sup>67</sup> Cf. raport, în „Anuar”, f. 96.

<sup>68</sup> *Ibidem*, f. 96-97.

<sup>69</sup> Cf. adresa CMI nr. 798/4.XII.1914, supra, idem, f. 49.

Anul respectiv s-a dovedit unul crucial pentru antichitățile dobrogene, Pârvan începând săpăturile arheologice la Histria, cu un fond de 5.000 lei acordat de Academie și încă 10.000 lei de la CMI (reduși, inițial, la 5.000 lei). A lucrat 6 săptămâni, „întrebuințând consecvent metoda strict economică din toate săpăturile noastre de până acum, adică de a nu se căra zadarnic nici-un vagonet de pământ, ci de a se socoti întâi pre cât posibil exact pe de-asupra ruinelor acoperite mersul tranșelor, așa ca să treacă cât mai aproape de restul antic”<sup>70</sup>. A avut norocul unor descoperiri senzaționale: fundațiile unui presupus rezervor de apă ori doc; dezvelirea basilicii, a porții mari din vest, a porții mari de N-V ș.a., dovedindu-i-se că „Histria este la noi singura așezare antică de caracter universal istoric, care poate fi deplin cercetată, fiind departe de orice locuință modernă omenească și deci, departe de orice amestec nepriceput ori distrugător al profanilor”<sup>71</sup>.

Prin această primă campanie, Histria reîntră în istorie, focalizând din nou asupra Dobrogei atenția învățaților, mai întâi, și a tot mai mulți semeni.

La acel sfârșit de an a apărut o nouă situație, anume cea a vestigiilor dezvelite în incinta Corpului V Armată. Serviciul de Stat Major al unității i-a adresat lui Ghibănescu întrebarea: „dacă pietrele ce se găsesc la ruinele de lângă clădirea comandamentului și care-arată că aci era una din porțile cetății Tomis pot fi de vreun folos acelui muzeu, Comandamentul nu s-ar opune”, doar să vină „să studieze și aceste ruine, pentru a le atribui importanța cuvenită”<sup>72</sup>. Tot Statul Major a revenit la subiect dorind „a se ști ce se face cu aceste ruine? căci din punct de vedere al comodității Corpului de Armată, i-ar conveni să le-astupe”; mai mult, i-au promis lui Ghibănescu câteva pietre cu inscripție, care „nu are nici o importanță” – zic ei! – și un vas de lut (un chiup mare, probabil) așezat în parcul unității, dar că „numai trebuiește a se hotărî și asupra ruinelor”<sup>73</sup>. Informații, Pârvan i-a cerut lui Ghibănescu să comunice comandantului că „nici vorbă nu poate fi de distrugere a ruinelor din curtea d-voastră, că dacă este absolut necesar acest lucru, ele cel mult ar putea fi astupate cu cea mai mare precauție, spre a nu se strica nimic”<sup>74</sup>. Corespondența în cauză indică deja reacția la circulara muzeului constănțean din 1 decembrie 1914. Reacțiile principale au provenit însă de la autoritățile locale, primării de la Techirghiol, Casimcea, Carabaca, Alacop, Tortomanu, Mustafa-aci, Ceamurlia de Jos, Chinsmeu, Hairanchioi, Ciobanu, Sarachioi, Ghiuverlia, Regep-aris, Seimeni, Bugeac, Chisilev, Enigea, Esehioi, Satișchioi, Mârleanu, Tuzla, Girealac răspunzând că pe teritoriul comunelor lor nu erau vestigii și nici nu știau de descoperirea unor obiecte arheologice.

De-a dreptul contradictorii, stupefiante chiar față de realități cunoscute, apar răspunsurile celor de la Adamclisi, Murfatlar și Topalu. Directorul școlii de la Mustafaci – cătun Azâplar – nu știa nici el nimic, învățătorul de la Topalu s-a scuzat fiind numit abia la 1 octombrie 1914, iar directorul școlii din Oltina a cerut Legea monumentelor istorice, unde „voi să văd ce drepturi și îndatoriri am de îndeplinit”<sup>75</sup>. Cel din urmă citat, înv. C. Măldărescu, îl secondase pe Gr.Tocilescu în periegeze și avea informații despre vestigiile locului, ba chiar știa despre o tăbliță de bronz cu text de împroprietărire a unui soldat sub împăratul Marc Aureliu și care a fost luată de învățat și dusă la București<sup>76</sup>. Primarul din Cavadan, deși a invocat lipsa unor informații istorice, a arătat că se găseau „urme de alte sate decât cel actual” pe moșia lui Gh. Stoicescu, iar în locul „la târlă” ar fi un „castru bizantin” - nu roman! - apreciat, cică, fără de importanță după studiile lui Al. Tzigara-Samurcaș<sup>77</sup>. La Caraoicula, tot la primărie, se cunoștea că existau două pietre sculptate, având inscripții.

---

<sup>70</sup> În raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria, în „Anuar” 1915, f. 117.

<sup>71</sup> *Ibidem*, f. 121.

<sup>72</sup> Cf. adresa nr. 8268/8.XII.1914, *idem*, supra, f. 50.

<sup>73</sup> *Idem*, adresa nr. 8781/19.XII.1914, *idem*, f. 61.

<sup>74</sup> Cf. adresa MNA nr. 11/9.I.1914, *idem*, f. 96.

<sup>75</sup> Cf. corespondența cu nr. 75/19.XII.1914, *idem*, f. 65.

<sup>76</sup> *Ibidem*.

<sup>77</sup> Cf. adresa Primăriei Caradan nr. 2071/27.XII.1914, *idem*, f. 83.

Evaluate acum, aceste informații par cel puțin contradictorii, dar raportate la incultura autorităților epocii, ele arată nivelul redus de cunoștințe istorice, pe lângă o lipsă de cunoaștere crasă a legilor. Desigur că ele erau datorate și lipsei unui muzeu regional, care ar fi făcut mult mai mult pentru protejarea vestigiilor și educarea cetățenilor.

Această gravă anomalie a fost reparată de Pârvan care, la 20 ianuarie 1915, l-a numit pe Zaharia T. Șerban (propus de Ilie Ghibănescu la 9 ianuarie) ca secretar-custode la Muzeul din Constanța<sup>78</sup>. Acesta este, iată, primul angajat ca specialist la Muzeul regional al Dobrogei!

Pârvan a confirmat, prin decizia sa, progresul unei instituții, însuflețită de prof. Ilie Ghibănescu, felicitându-l pe acesta pentru descoperirile „de o importanță deosebită pentru istoria cetății Tomis”, făcute pe proprietatea lui Rascovar, aprobând „ca să continue urmărirea zidului vechii cetăți antice având ca punct de reper turnul acum descoperit, cât și zidurile mai demult descoperite din curtea Comandamentului și Bulevardul Ferdinand, luând totodată măsurile necesare ca prețioasele documente să nu mai fie distruse ca până acum, ci păstrate prin vreun mijloc oarecare”<sup>79</sup>. I-a comunicat, de asemenea, că ministerul i-a dat „deplină putere” pentru a cerceta și proteja vestigiile și că urma să vină la Constanța, unde conta întrutotul pe sprijinul excepționalului confrate.

În ziua următoare, CMI l-a înștiințat pe Ghibănescu că Dr. C. Istrati, N. Iorga, V. Pârvan, G. Murnu și Al. Lapedatu urmau să vină în orașul tomitan ca să susțină acel ciclu de conferințe, prevăzut să debuteze la duminică de 18 ianuarie 1915 pentru „sporirea fondului Muzeului local”<sup>80</sup>. Iată că acel Comitet de patronaj propus de directorul Școlii normale constănțene pentru strângerea de fonduri necesare secțiunii Constanța a Muzeului Național, a întrunit importante personalități și începea să rodească. Pe inițiator l-a susținut cu tărie Ermil Pangrati, directorul Școlii de arhitectură, dar și Vasile Pârvan, ce a îmbrățișat ideea cu toată căldura.

Evenimentul ce l-au constituit acele conferințe a marcat, prin ecoul său, neîndoielnic, demersul pentru un muzeu regional, subliniind direct și indirect importanța acestuia.

Ideea acestuia s-a pus pentru prima oară în dezbatere publică, pledând pentru ea membrii CMI, la acea dată fiecare reprezentând o autoritate științifică, dar și multe alte personalități. Deschiderea operată prin descoperirile de excepție din arheologia Dobrogei a fundamentat o nouă filozofie de cercetare, conservare, protejare și muzeificare, care va avea efecte benefice imediat după Primul Război Mondial. Acestei deschideri, alimentate de lucrările CMI, îi datorăm fundamentarea Școlii istorice românești, atât de evident legată de mărturiile concrete arheologice, epigrafice, istorice, arhitecturale, artistice, etnografice, arhivistice.

Efectele imediate au condus la sporirea implicării autorității în salvarea vestigiilor și în sprijinirea muzeului constănțean, acestea arătând o mai mare disponibilitate iar spre deceniul al patrulea chiar o radicalizare conceptuală. Personalitatea muzeului din Constanța a avut de câștigat, consolidându-se în chiar viziunea localnicilor.

La 25 ianuarie 1915, Pârvan i-a telefonat lui Ghibănescu să oprească întrebuintând „toate mijloacele posibile pentru a ajunge la bună înțelegere cu proprietarul locului cu ruine antice” de la Mangalia și, în acord cu primarul, i-a cerut: „opriți orice lucrare”<sup>81</sup>. Peste câteva zile muzeul constănțean i-a solicitat prefecturii ca să comunice Primăriei din Mangalia un ordin ca obiectele dezgropate la săpăturile de la biserica elenă, pentru noua construcție, să le fie trimise<sup>82</sup>. Dispoziția s-a executat urgent!

<sup>78</sup> Cf. cerere și adresa MNA confirmând numirea și leafa de 100 lei/lună, idem, f. 95.

<sup>79</sup> Cf. adresa MNA nr. 15/12.I.1915, idem, f. 99.

<sup>80</sup> Cf. adresa CMI nr. 14/13.I.1915, idem, f. 100. Conferințele s-au ținut la Cazinou, conferențiarilor adăugându-li-se Ilie Ghibănescu, iar elita orașului a fost prezentă, susținându-i entuziast. Societatea marilor stabilimente, respectiv Gh. Auneanu, a sprijinit acest ciclu, acordând spațiul Cazinoului fără plată. Multe dintre conferințe – ca a lui Al. Lapedatu despre Cetatea Sucevei – au fost însoțite de diapozitive.

<sup>81</sup> Cf. telegrama MNA din 25.I.1915, idem, f. 105.

<sup>82</sup> Cf. adresa MNA - Secția Constanța nr. 21/31.I.1915, idem, f. 111.

Provocate de asemenea lucrări, săpăturile arheologice s-au organizat ca evidență, motivându-se, Ilie Ghibănescu comunicându-i magistrului: „Totul aranjat. Vă așteptăm!”<sup>83</sup>. Acesta l-a trimis pe Paul Nicorescu, care l-a informat: „Aranjat totul cu bine, mâine încep lucrul cu 12 oameni. Pământul se va căra cu roabele. Sunt instalat bine la muzeu”<sup>84</sup>.

A sosit acolo, la 2 februarie, și G. Murnu, însoțit de D. M. Teodorescu<sup>85</sup>. Susținerea lui Pârvan rămâne evidentă, la 28 februarie acesta anunțându-l pe Ghibănescu că, începând cu 6 martie, „noi suntem liberi a veni în localitate (Mangalia, compl. n.) pentru a face cercetările istorice asupra ruinelor antice de acolo”; totodată, profitând de ocazie, urmau să sape și în incinta Comandamentului Corpului 5 Armată din Constanța<sup>86</sup>.

La municipiu s-a hotărât, tot atunci, în consiliul administrativ, ca terenul cu vestigii de la colțul Bulevardului Ferdinand cu str. Dorobanți (13 x 24,80 m), deținut de comerciantul Nicolae M. Gheorghiu, să fie răscumpărat „și cedat muzeului” pentru a conserva „ruina antică rămasă din zidul cetății Tomis”, comuna arătându-se „întotdeauna dispusă a face sacrificii” și „a servi cât mai mult științei”<sup>87</sup>. Nu ne mai miră decizia după asemenea rezultate eclatante la care Ghibănescu contribuse din plin și nici că la 14 ianuarie 1915 CMI – prin D. Onciul și D.C. Istrati – i-au adus mulțumiri pentru „zelul ce depuneți în interesul muzeului din Constanța și al conservării prețioaselor rămășițe arheologice din localitate”<sup>88</sup>.

Vești bune s-au primit și din județ: Primăria de la Caraoicula era de acord să transfere monumentele epigrafice descoperite, doar că avea dificultăți „deoarece dimensiunea lor este colosală”, așa că, până una-alta, Ghibănescu le-a indicat să protejeze inscripțiile, acoperindu-le cu un strat de pământ; o altă primărie, cea de la Cernavodă, l-a înștiințat că au trimis 100 lei „pentru întreținerea muzeului conștanțean”<sup>89</sup>. Toate acestea reprezentau dovezi de simpatie și susținere pentru muzeu!

Exemplul Constanței a stimulat alte așezări din Dobrogea, așa că la 24 aprilie 1915, prefectul județului Durostor a solicitat Muzeului Național de Antichități o autorizație de săpătură arheologică, pe spezele lor, la cetatea de pe dealului Dere-Bocef, presupusă a fi Palmatis, dar „deocamdată ascunsă în întregime sub un deal”; au revenit la 7 mai, anunțând că primeau „cu deosebită bucurie ideea înființării unei secțiuni a Muzeului Arheologic la Silistra, sub direcțiunea noastră”<sup>90</sup>.

La 4 februarie 1915 Pârvan a solicitat ministerului foi de drum pentru Constanța (tur - retur) pe numele lui D.M. Teodorescu, Dem. Pecurariu, P. Nicorescu și Sc. Lambrino (acesta încă student), care erau delegați pentru săpăturile de la Techirghiol și Constanța. În acea primăvară, însuși învățatul – însoțit de N. Voinescu – a făcut săpături pe loturile lui Panait Ichim, Nanca Radu Nicola și Ivanciu Stanciu din Mangalia, dezvelind o suprafață de 2.432 m<sup>2</sup>. În referatul adresat ministerului a menționat necesitatea de a extinde săpăturile pe încă 5 loturi<sup>91</sup>. Săpăturile au confirmat supoziții de mult expuse, campania relevând numeroase descoperiri, care au stârnit interesul celor mai înalte autorități. Din nou Dobrogea era în atenția cercurilor conducătoare! Așa că o telegramă din 1 septembrie 1915 l-a înștiințat pe Pârvan că regele Ferdinand și regina Maria urmau să facă o vizită la Istrița, rugându-l să-i întâmpine și să-i conducă<sup>92</sup>.

Prezența familiei regale în Dobrogea și interesul acesteia pentru descoperirile arheologice confirmă excepționalitatea acestora. Din păcate, campania din 1915 a fost ultima normală, în anul următor, odată cu izbucnirea războiului, săpăturile arheologice au fost întrerupte,

<sup>83</sup> Cf. adresa cu anet Școala normală de învățători - Muzeul Național de Antichități - Secția Constanța, nr. 22 din 30.I.1915, idem, f. 114.

<sup>84</sup> Cf. telegramă, f. d., f. I., idem, f. 116.

<sup>85</sup> Cf. telegramă, 2.II.1915, idem, f. 119.

<sup>86</sup> Cf. adresa MNA nr. 73/28.II.1915, idem, f. 129.

<sup>87</sup> Cf. copie de pe decizie, idem, f. 127-128.

<sup>88</sup> Cf. adresa CMI nr. 94/23.II.1915, idem, f. 124.

<sup>89</sup> Cf. adresele nr. 124/8.II și 4460/12.IX.1915, idem, f. 120, 123.

<sup>90</sup> Cf. adresele Prefecturii Durostor nr. 2747/29.IV și 2969/7.V.1915, idem, f. 137, 140.

<sup>91</sup> Cf. referat, f. d., f. I., loc. cit. supra, dosar 376 II, f. 40-41.

<sup>92</sup> Cf. telegrama primită de savant la Hotelul Carol din Constanța, 1.IX.1915, idem, f. 45.

instalându-se o perioadă tulbură și de mare instabilitate. În timpul conflagrației, trupele bulgare au vandalizat unele monumente, iar de la Mangalia, Constanța, Ulmetum, Hârșova și Adamclisi au ridicat în întregime patrimoniul muzeal. Mai mult, au sechestrat materiale tehnice de șantier: 4 vagoane Decanville cu 2.244 m de șină, 15 vagonete, unelte diferite, materiale de construcții. Tot echipamentul tehnic – atât de modern! – a fost distrus sau afectat<sup>93</sup>. Vor trebui noi eforturi, după încheierea războiului, pentru a recupera aceste grave distrugerii și a relua ceea ce străduința calificată a lui Pârvan și colaboratorilor săi a reușit să realizeze în arheologia dobrogeană.

Constatările lui Pârvan vin să consemneze, pe de o parte, starea de conservare precară a unor importante situri arheologice, iar pe de alta, să lumineze ilegalități crase patronate de înalte autorități. De altfel, învățatul a sesizat la Comisiune insuficiența prevederilor legale privind regimul descoperirilor arheologice și, mai ales, a mijloacelor de supraveghere<sup>94</sup>. Nu i-au scăpat nici abuzurile scandaloase „cu întrebuințarea unor monumente antice drept cariere de piatră”, pe care Comisiunea a căutat să le sisteze<sup>95</sup>. Chiar autoritățile au indicat labilitatea prevederilor legale și incapacitatea instituțională de a răspunde eficient celor prevăzute de lege, confirmând – a câta oară! – că imitațiile conduceau la forme fără fond. În zadar au fost instituite legi specializate (cadentat aproape, în 1892, 1893, 1913, 1919), dacă nu erau maturizate și asigurate capacitățile instituționale, cele de resurse umane specializate și financiare pentru a le aplica și a veghea la respectarea lor. Societatea românească a suferit mereu din asemenea cauze, mimând în multe direcții modernizarea sau acceptând confuzia instalată de unele grupuri elitiste.

În multe țări europene, muzeele și instituțiile de conservare-restaurare a monumentelor istorice erau capabile să instaleze politici coerente. La noi, și îndeosebi în Dobrogea, nu existau atunci asemenea rezolvări, iar legile trebuiau categoric revizuite și adaptate unor realități, practici și comportamente tradițional negativiste, așa că măsurile multiple, energice și concrete trebuiau impuse.

Din asemenea rațiuni, Pârvan a adresat o scrisoare ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, propunând, la 30 aprilie 1917, exproprierea terenurilor ce suprapuneau situri arheologice. Motivația – „în interes artistic și istoric” – a gândit-o îndelung, poziția sa în Academie, la CMI, de universitar și de director al Muzeului Național de Antichități înlesnind pătrunderea ideilor. Învățul a declarat că „nenorocirea ca vechile noastre rămășițe culturale (ca lagărul lui Traian de la Turnu Severin), ca nenumăratele cetăți de pe Dunăre și de la mare, devenite fie proprietate particulară, fie exploatare particulară (cazul cu arendarea chiar de stat - pentru carieră de piatră - a cetății Capidava - Calachioi), va putea deci continua”<sup>96</sup>. Savantul a remarcat promisiunea regală făcută ostașilor aflați în tranșee, că prin reformă agrară vor fi împroprietăriți, apreciindu-i latura morală, de justiție socială, dar întrevăzând, vizionar, ce noi pericole așteptau vestigiile arheologice. El a cerut ca în viitoarea Constituție să se prevadă câteva principii:

„a. exproprierea particularilor de monumente istorice și de artă de pe terenurile lor, adăugându-se la rândul 7 al anteproiectului, după cuvintele «de interes militar», aceste trei cuvinte: «istoric și artistic»”;

b. exceptarea de la parcelarea la țărani a tuturor terenurilor publice și particulare care au pe ele resturi ori monumente istorice și artistice, iar nu numai, ca în anteproiectul de reformă a Constituției (art. 9, lit. a, alin. 2), «pământurile de culturi care au o destinație specială sau răspund unui interes general»: anume, sau se șterge din redacția actuală cuvintele «de cultură», cari ar autoriza oarecum vinderea ca islazuri a cetăților antice, sau, mai bine, fiindcă ar fi mai explicit, se adaugă la actuala redacție, cuvintele: «precum și toate terenurile, de orice fel, având pe ele resturi de interes istoric ori artistic»”<sup>97</sup>.

<sup>93</sup> Vezi la A. Păunescu, p. 30-31.

<sup>94</sup> Cf. proces-verbal al ședinței CMI din 21.IV.1914, în „Anuar”, 1915, 31.

<sup>95</sup> Cf. proces-verbal al ședinței CMI din 23.IV.1914, *idem*, p. 43.

<sup>96</sup> Cf. adresa MNA nr. 3/30.IV.1917, redactată la Dobrovăț, în *loc. cit.*, dosar 464, f. 11.

<sup>97</sup> *Ibidem*, f. 11.

Câtă previziune și câtă rigoare totodată la acest învățat! Am adăuga: și câtă grijă deopotrivă pentru avuția culturală istorică, dar și pentru semenii ce trebuiau, prin claritatea legii, apărați de neglijență ori chiar de distrugere involuntară de valori. Dacă exproprierile și împrăștierea țăranilor conform reformei agrare au ținut seama de această vizionară contribuție la claritate, o arată realitățile postbelice. În multe locuri autorități inculte sau venale au încălcat spiritul acestei prevederi, lăsând loc multor distrugerii de bunuri istorice.

Pârvan vizionarul a crezut că „la parcelarea moșiilor statului (plus cele expropriate acum de la particulari) din Dobrogea și Oltenia (unde sunt cele mai multe resturi antice), să participe în Comisiunea de delimitare pe teren și un delegat al Muzeului” (Național de Antichități), și nu doar un inginer hotarnic<sup>98</sup>. Știa el prea bine de ce! Tot învățatul a propus ca particularilor „cari au pus mâna pe ruine și monumente să li se plătească prețul primitiv (ce au dat ei pe loc) plus dobânda, de până la 5%, de la data cumpărării până azi (astfel domnii de la Severin, cari și-au parcelat pe prețuri foarte modeste castrul Drobeta nu ar mai putea cere la expropriere sume enorme -, ori turcii și tătarii din Mangalia n-ar mai avea pretenția să ia pe locuri virane ori pe niște dărâmături de case câte o avere întreagă). Un aliniat declarând nule toate vânzările la particulari ale terenurilor cu monumente istorice sau artistice, fie că au fost făcute de particulari între ei, fie de stat, ar face pe cetățeni să contribuie grăbiți la trecerea tuturor monumentelor la stat”<sup>99</sup>.

Conștient că România parcurgea un moment de uniune culturală dominat de spiritul unității naționale, și că rolul statului era unul puternic catalizator, Pârvan a imaginat și răspunderile acestuia. Iar prin demersuri sistematice, a și reușit, în parte, să determine statul român în a-și asuma rolul esențial de proprietar, finanțator, veghetor responsabil al bunurilor culturale. Desigur că nu atâta cât s-ar fi convenit, nu în măsură să le ocrotească, pozitiv, în afara unui nivel de cultură istorică al comunităților locale.

Toate măsurile pârvaniene indică un program preventiv, de protejare a bunurilor arheologice.

La 20 decembrie 1918, învățatul a solicitat aprobarea plecării în străinătate a principalilor săi colaboratori – D.M. Teodorescu, Gh. Mateescu, H. Metaxa – pentru specializare în arheologie<sup>100</sup>. Stagiul acestora, preconizat să se desfășoare timp de un an în Franța, în principal la Paris, n-a fost însă aprobat atunci, fiind amânat datorită condițiilor de după război, cu muzee și biblioteci închise încă, cu universități ce se reorganizau<sup>101</sup>. A revenit cu insistență iar, începând cu înființarea Școlilor române de la Paris și Roma, a reușit să stabilizeze adevărate stagii de formare și specializare destinate în primul rând arheologilor și istoricilor.

Din mai 1918, aflat încă la Iași, Pârvan a cerut ministerului tutelar un plan de organizare a muzeelor și înființarea unui serviciu pentru săpăturile arheologice<sup>102</sup>. Muzeul Național de Antichități, rămas ca administrație în capitală sub ocupația forțelor germane, și ale cărui interese fuseseră girate în fața autorităților de ocupație de către prof. Ioan Bogdan, urma să fie redeschis, iar primele măsuri de reorganizare i s-au încredințat lui D.M. Teodorescu, principalul colaborator al învățatului<sup>103</sup>. În privința teritoriului dobrogean pe care-l administra, Muzeul Național de Antichități a detașat la Pantelimonul de Sus (Ulmetum) pe șeful gardienilor săi, I.C. Ionescu, pentru a supraveghea reparațiile de la muzeu<sup>104</sup>.

---

<sup>98</sup> *Ibidem*.

<sup>99</sup> *Ibidem*, f. 12.

<sup>100</sup> Pe timpul ocupației, Pârvan, refugiat odată cu guvernul în Moldova, a fost însărcinat cu misiuni speciale la Odesa, Paul Nicorescu la cenzura militară, Dimitrie Pecurariu la Cârja (Tutova), ca refugiat, Ion Andrieșescu la Iași, ca și Scarlat Lambrino. Tuturor, autoritățile române le-au suportat și plătit nu doar salariile, ci și indemnizațiile de chirie.

<sup>101</sup> Cf. adresa MNA nr. 152/20.XII.1918, *loc. cit.*, dosar 476, f. 5.

<sup>102</sup> Cf. adresa MNA nr. 4/24.V.1918, *loc. cit.*, dosar 478, f. 1.

<sup>103</sup> Încă în toamna anului 1916, muzeul era deschis zilnic militarilor străini aflați la București, între orele 10 și 13, 14 și 16, dar condițiile de război au redus orarul la 10-13. Cf. adresa MNA nr. 63/30.VIII/12.IX.1916, *loc. cit.*, dosar 476, f. 12.

<sup>104</sup> Vezi adresa MNA nr. 115/28.XI.1918, *loc. cit.*, idem, f. 7.

Imediat după război, în 1919/ 1920, Muzeul Național de Antichități a practicat săpături arheologice în Dobrogea, căutând să introducă ordinea și să vegheze asupra descoperirilor întâmplătoare. Le-a reluat pe cele de la Adamclisi, Histria și Ulmetum<sup>105</sup>, veghind ca gardienii locali plătiți de la bugetul muzeului bucureștean să reinstaureze normalitatea. Orice eveniment a început să fie urmărit cu maximă atenție, pentru a da formă noii legi a monumentelor istorice, a-i aplica prevederile și, deci, a proteja concret vestigiile. În mod direct, autoritatea și prestigiul arheologiei au fost întărite odată cu creșterea rolului CMI și al Muzeului Regional.

Așa că, atunci când s-a aflat că la Rasova exista o piatră cu inscripție – căzută, probabil, din șlepul cu care s-au transportat elementele litice de la Adamclisi la București, Pârvan a intervenit la minister pentru a recupera obiectul. Reacția a fost promptă: directorul general al Artelor, Virgil Cioflec, a notificat: „se va telegrafia prefectului de Constanța ca imediat să se ia măsuri pentru scoaterea pietrei din Dunăre și punerea ei la adăpost”<sup>106</sup>.

De numele lui Pârvan se leagă acum orice demers făcut în arheologia dobrogeană, inclusiv pentru susținerea muzeografiei arheologice. Conceptele introduse de savant au făcut școală, Histria devenind șantierul dorit de aspiranții la arheologie.

În 1923 Pârvan a lărgit simțitor grupul de tineri din Muzeul Național de Antichități. Atunci a angajat-o pe Ecaterina Dunăreanu (la 1 februarie) în locul lui P. Georgian și pe Radu Vlădescu (la 1 martie) în locul lui Petre Papazol. Aceștia s-au adăugat lui C.C. Giurescu și Grigore Florescu, angajați încă de la 1 noiembrie 1920.

Primul a plecat, la recomandarea lui Pârvan, ca bursier, începând cu 1 octombrie 1923, la Școala română de la Paris (Fontenoy-aux-Roses) unde, credea învățatul, că „avea să tragă foloase de pe urma acestei împrejurări”<sup>107</sup>. A fost înlocuit imediat prin studentul la Litere (an II) Vladimir Dumitrescu. Acești tineri erau deja asimilați, în muzeu, cadrelor universitare (din anul 1915), considerându-se cu nimic mai prejos din punct de vedere științific și social decât cei din învățământul superior. Angajând tineri de valoare și de viitor, Pârvan s-a ocupat de desăvârșirea pregătirii lor, trimițându-i pe cei mai mulți la Școlile române de la Roma și Paris, stăruind ca acestea să primească pe cei maieminenți absolvenți ai universităților din România.

În 1922 și 1923 Pârvan a stăruit pentru a asigura „siguranța personalului nostru de cercetare în diferite centre dobrogene, cât și <a> siguranței gardienilor muzeelor regionale”<sup>108</sup>. Insistențele sale au decurs din chiar săpăturile ce se executau în Dobrogea, cu prioritate, așa că pe lângă arheologi, aici funcționau ca paznici – la Ulmetum, Histria, Adamclisi și Silistra – angajații muzeului. Aceștia erau dotați cu arme tip 1879, model german, date de către Ministerul de Război, incluzând și câte 500 de cartușe pe an, așa cum s-a convenit de altfel cu Ministerul Cultelor și Artelor. Argumentul pazei înarmate era dat de faptul că pe șantierele arheologice lucrau între 40 și 60 de muncitori în fiecare zi, și că numai la Silistra, Muzeul Național de Antichități deținea „o întreagă gospodărie de sute de mii lei acumulați în imobile, mobilier, colecțiuni, unelte, material gata de construcție”<sup>109</sup>. La fel, și celelalte șantiere erau dotate cu materiale diferite, cu mijloace tehnice, cu tot ceea ce presupunea o gospodărie temporară de campanie. Din rațiunea legată de întreținerea acestor tabere arheologice, a pazei lor, s-a ivit nevoia unor construcții anexe care, treptat, s-au delimitat de șantierul de săpături ca spații de cazare a specialiștilor și gardienilor, depozite temporare pentru obiecte descoperite, bucătării de campanie și muzeu.

Cu mult înaintea altor confrăți europeni – iar în România, fiind cel dintâi –, Pârvan a teoretizat și practicat conservarea *in situ*, aplicând modelul de succes al *muzeului de stat*.

<sup>105</sup> La Adamclisi muzeul l-a avut ca gardian pe Vasile Popescu, angajat din 1908; la Histria pe Tudorache Ciolac, iar la Ulmetum pe Petre Turcu. Pentru a mări eficiența pazei de la Histria, la 27 noiembrie 1912, Pârvan l-a numit ca gardian pe Dumitru Avram ce-l înlocuia astfel pe Ciolac cu „garanția că va fi un slujbaș și mai harnic și mai conștiincios”, cf. nota MNA nr. 226/ 27.XI.1920, *loc. cit.*, dosar 497, f. 21.

<sup>106</sup> Cf. nota Direcției Generale a Artelor nr. 047881/ 11.XII.1920, *loc. cit.*, dosar 497, f. 17-18.

<sup>107</sup> Cu detalii, în *loc. cit.*, dosar 826, f. 2, 3, 4, 6, 10. Muzeul Național de Antichități avea la acea dată 13 angajați.

<sup>108</sup> Cf. adresa MNA nr. 28/11.III.1922, *loc. cit.*, dosar 724, f. 6.

<sup>109</sup> *Ibidem*.



La Adamclisi primul (1910), și apoi la Histria (1914), acest tip muzeal a făcut demonstrația unei teze moderne după care șantierul arheologic trebuie însoțit de muzeu pentru a prezenta coerent și direct evoluția istorică.

Muzeul de stat imaginat de Pârvan a proliferat, impunându-se, treptat, ca soluția cea mai potrivită pentru valorificarea culturală în beneficiul public.

Pârvan a susținut totodată muzeul regional, un tip muzeal care a marcat practica muzeografică de după Primul Război Mondial, dezvoltând capacitățile de teaurizare, de reprezentare a specificului zonal și de educație publică. Modelul constănțean pe care învățatul l-a sprijinit direct confirmă și speranțele sale de a răspunde, prin muzeu, dezvoltării economice inerente și benefice fără însă a renunța la practici protective și preventive, de salvare a bunurilor istorice. Tocmai dintr-o asemenea perspectivă, Pârvan a promovat săpăturile preventive și campaniile de salvare militând pentru cointeresarea comunităților în cunoașterea propriului patrimoniu și a integrării acestuia în viața comunitară ca simbol identitar și resursă de dezvoltare.

Discipolii tezelor pârvaniene au diseminat în tot secolul al XX-lea în rândul tineretului studios această nouă filozofie față de vestigiile arheologice, una care depășește paseismul și le reconsideră valoarea din perspectivele muzeologizării, turismului cultural și comportamentelor civilizate față de mărturiile istoriei.

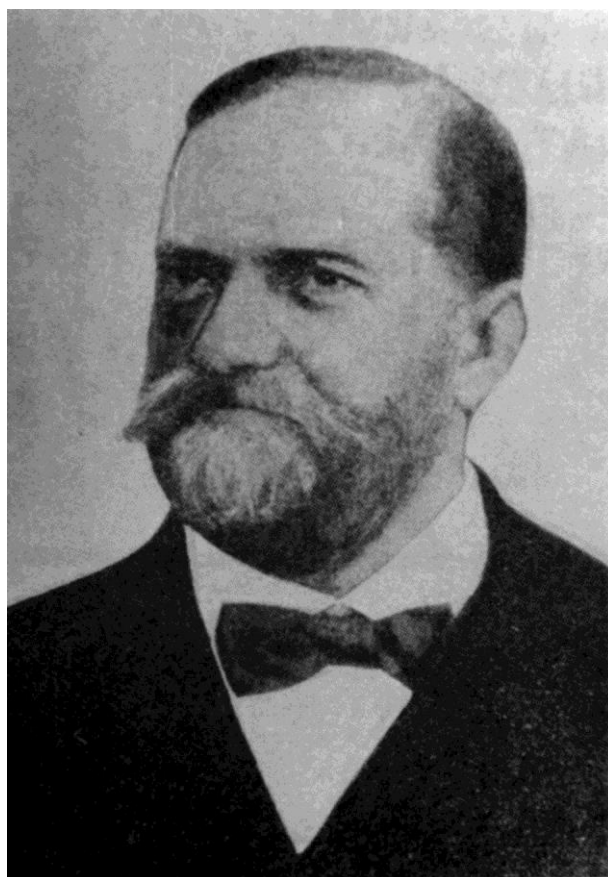
Dobrogenii, în primul rând, sunt cei care au de adus omagiu învățatului Vasile Pârvan. Acesta a îndreptat spre Dobrogea nu doar o atenție personală aparte, ci și competențele celor mai buni arheologi români. În urma demersului său, cercetările bazate pe săpături arheologice și pe prezervarea vestigiilor au sporit, iar muzeul constănțean și-a consolidat poziția în lumea științifică din România și din străinătate.

#### **IMAGINI:**

1. Grigore Tocilescu, director al MNA (1881-1909)
2. George Murnu (1868-1957), arheolog, universitar, conducător al șantierului arheologic Adamclisi
3. Vasile Pârvan (1882 -1927), fondatorul și promotorul Școlii românești de arheologie
4. Ion Andrieșescu, arheolog, director MNA (1928-1935)
5. Vasile Pârvan și colaboratorii săi la Histria
6. Vasile Pârvan la Muzeul de Arheologie din Constanța
7. Vasile Pârvan pe șantier la Histria (1921)
8. Cetatea Tropaeum Traiani - Adamclisi (Arhiva CMI)
9. Monumentul de la Adamclisi înaintea decopertării (SANIC), c. p.
10. 1931 - Transportul unui sarcofag la Muzeul de Arheologie Constanța (aripa stângă a Primăriei) (Arhiva MAIN Constanța)

#### **BIBLIOGRAFIE**

- COVACEF, Z., MIHAIL, N., POP, A., RĂDULESCU, A.V. 1979, *Le musée d'histoire et d'archéologie de Constantza*, în „Pontica”, XII, p. 14-20.
- COVACEF, Z., RĂDULESCU, A.V. 1980, *Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța - un muzeu centenar*, în „RMM”, 6, p. 75-76.
- OPRIȘ, I. 1994, *Istoria Muzeelor din România*, Editura Museion, București, p. 90-95.
- OPRIȘ, I. 1996, *Alexandru Lapadatu în cultura românească*, Editura Științifică, București.
- PĂULEANU, D. 1999, *Tranziție și identitate culturală*, Editura Fundației Pro Arta, Constanța, p. 17-18.
- PĂULEANU, D. 2001, *Valori ale artei românești în Muzeul de Artă Constanța*, Constanța, p. 7-15.
- RĂDULESCU, A. 1968, *Muzeul din Constanța după 10 ani de activitate*, în „Pontice”, p. 29-36.
- RĂDULESCU, A., BITOLEANU, I. 1979, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.



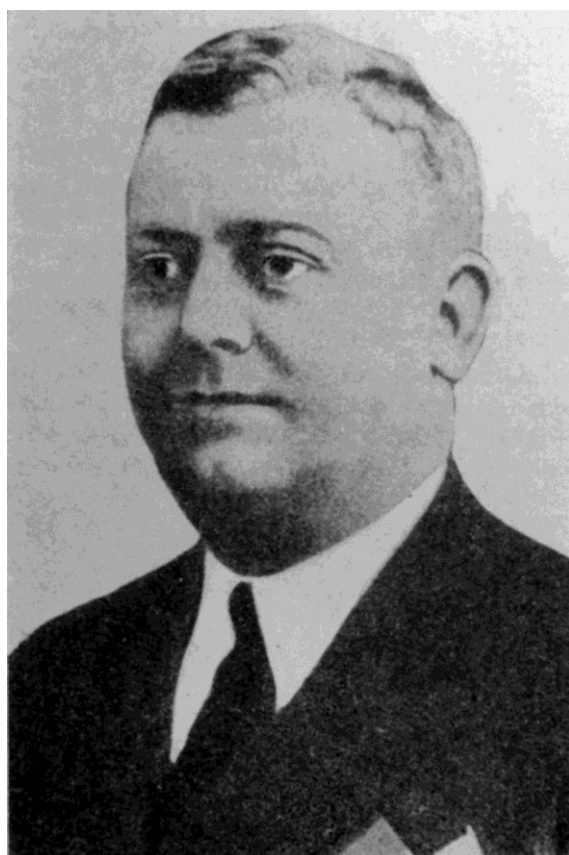
Imag. 1



Imag. 2



Imag. 3



Imag. 4



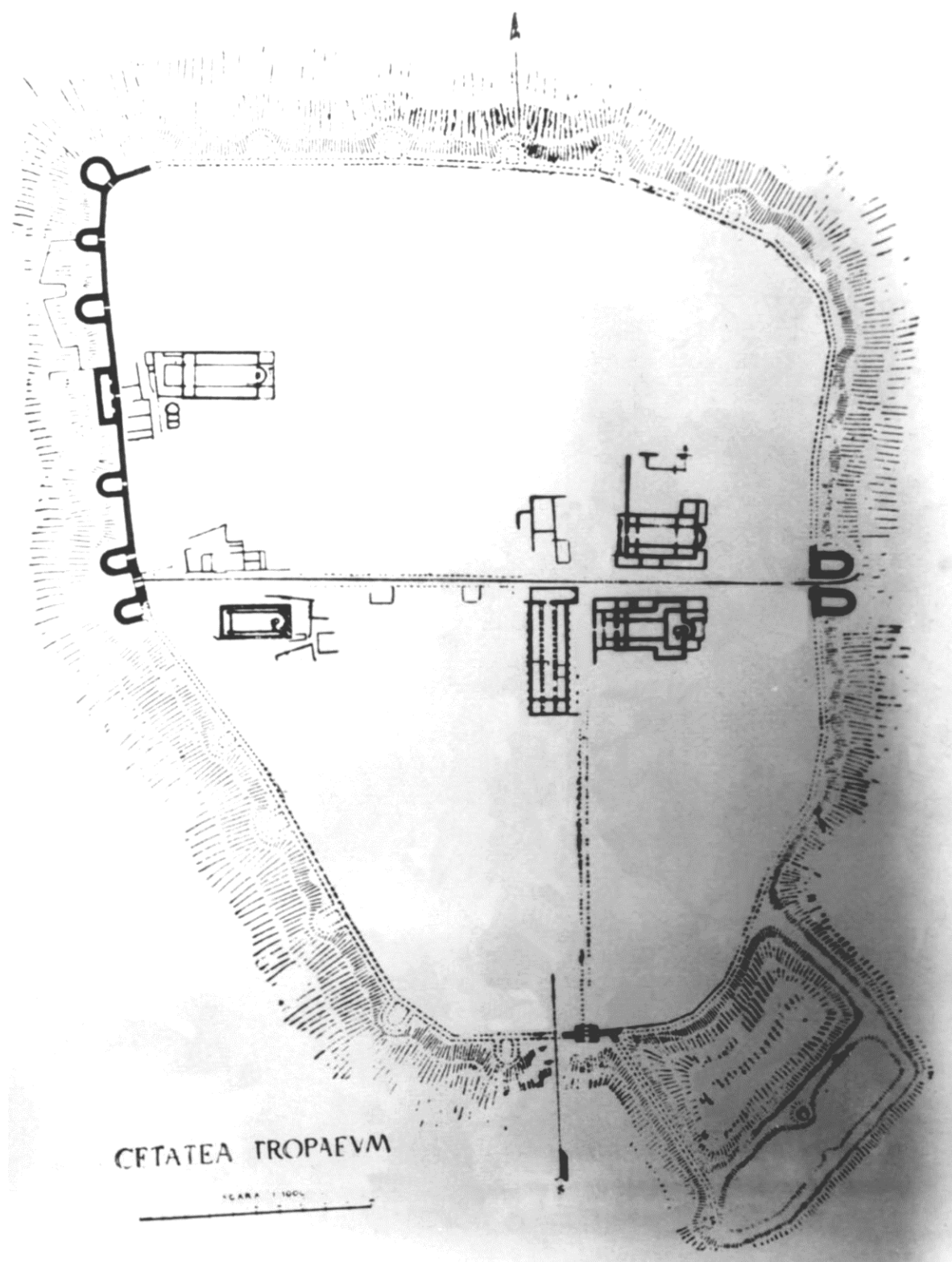
Imag. 5



Imag. 6



Imag. 7



Imag. 8



Imag. 9



Imag. 10



## CU PRIVIRE LA REORGANIZAREA EXPOZIȚIEI PERMANENTE A MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE (MIA) TULCEA

dr. Victor Henrich BAUMANN\*

### ON THE REORGANIZATION OF THE PERMANENT EXHIBITION OF THE MUSEUM OF HISTORY AND ARCHAEOLOGY (MIA) TULCEA

#### Abstract:

*The author presents the reorganization project for the permanent exhibition of the Museum of History and Archaeology Tulcea. This paper provides for the role of the museum of history in contemporary society, the development of Tulcea Museum of History and Archaeology, the features of the cultural heritage managed by this institution and the principles underlying the reorganization of the permanent exhibition.*

*The new topic – National Archaeological Heritage Values at Gurile Dunării (the Mouths of the Danube) – allows precise presentation of main archaeological discoveries in Northern Dobrudja and systemic overview of processes and phenomena related to these discoveries. Museum exhibition dominated by commercial and strategic importance of the Danube and coastlines of Dobrudja, and the Dobrudja's strategic role to protect the Danube, the main commercial axis of the North Balkan area, to cross Europe, both to the west and to the east through river mouths, requires a new development of museum undertaking through a rethinking of exhibition spaces and visitors' flow.*

*The exhibition in the two pavilions of the museum is considering the arrangement of the existing halls so as to allow the exhibits form true museum points made on reconstitution of functional elements and some glimpses of everyday life of human communities in the historical eras best represented in the existing museum heritage. Starting from the principle of fluency in addressing the thematic issues, the exhibition should not fall into rigidity in its chronological development. It is necessary to create an atmosphere of autonomy in each hall, permanent exhibition thus reflecting the contents of all exhibition halls.*

\*

**Keywords:** permanent exhibition, museum exhibition, archaeological heritage, exhibits

**Cuvinte cheie:** expoziție permanentă, expunere muzeală, patrimoniu arheologic, exponate

#### A. Introducere

În rândul instituțiilor culturale, muzeul este o prezență specială, nota sa definitorie fiind dată de natura sa dublă: instituție cultural-educativă și, în același timp, instituție științifică<sup>1</sup>. Natura sa științifică privește caracterul activității muzeale iar cea cultural-educativă se referă la finalitatea acesteia. Funcția cultural-educativă rezultă din esența muzeului, reprezentând încoronarea activității sale. Cercetarea științifică, ca expresie esențială a funcției de cunoaștere, stă la baza funcției cultural-educative. Caracterul științific al activității muzeale nu privește numai domeniul de fapte care impune profilul muzeului și, eventual, colecțiile, ci, în egală măsură, omul ca destinatar, mijloacele și formele specific muzeale care acționează asupra conștiinței sale,

\* Cercetător – Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

<sup>1</sup> B. Zderciuc, *Funcția muzeului în societatea contemporană*, în „RMM”, s. Muzeu, 2, 1974, p. 3.



îmbogățind-o prin lărgirea orizontului de cunoaștere. De altfel, trăsătura fundamentală a muzeului este dată de intuitivitatea mijloacelor sale de comunicare și de instrucție pe care le deține și de modul în care știe să le folosească în relația sa permanentă cu publicul.

În societatea contemporană asistăm la un fenomen de *democratizare a culturii*, când vechile aspirații culturale devin trebuințe curente pentru majoritatea indivizilor, în condițiile însușirii informațiilor în grabă și superficial. Ritmul alert al modificărilor social-economice, evoluția tehnico-științifică, explozia informațională datorată revoluției din domeniul comunicațiilor, mass-media, explozia demografică, toate contribuie la adâncirea crizei educaționale căreia i se poate găsi soluționare numai prin prisma conceptului de *educație permanentă*<sup>2</sup>. Conform acestui concept, omul trebuie să învețe permanent, astfel încât educația să poată deveni *o nouă dimensiune a vieții*.

Efect al educației permanente, integrarea muzeului contemporan în dinamica dezvoltării culturale a societății, transformarea lui într-un factor activ și real, reclamă raportarea permanentă a rolului și activităților sale la cerințele și idealurile comunității. Și, ca să-și poată îndeplini rolul său cultural-educativ, muzeul trebuie să se solidarizeze cu comunitatea a cărei emanație este, să-i cunoască trebuințele și comportamentele culturale, să vină în întâmpinarea aspirațiilor sale<sup>3</sup>.

Mai mult ca oricând, astăzi, în condițiile unei concurențe devastatoare a audio-vizualului, când informații variate și nediferențiate, ca mod de abordare instructiv-educativă, penetrează derutant câmpul cunoașterii individului, care, în mod paradoxal, reflex al instinctului de autoconservare, se îngustează, muzeul, ca instituție de cultură care se adresează în primul rând unui public avizat, trebuie să participe la formarea acestuia.

Ca fenomen al conștiinței sociale, muzeul este imaginea obiectivă a conștiinței de sine a colectivității, conștiința valorii sale, a locului și rolului pe care îl deține în raport cu alte comunități, este conștiința contribuției sale la cultura și progresul umanității.

Expoziția muzeală concretizează această imagine prin mijlocirea *exponatelor* – obiecte selecționate tematic, în funcție de obiectivele propuse, mijlocind dialogul între tematica muzeală și actualitate, la care vizitatorul participă activ, atunci când scopul este atins. Expoziția muzeală reprezintă, așadar, mijlocul principal de comunicare al muzeului cu societatea. De aceea trebuie să aibă un caracter dinamic<sup>4</sup>.

Asemenea unui scenariu, tematica de expoziție are un fir dramatic călăuzitor, pe care vizitatorul îl regăsește în ansamblul expunerii. Această particularitate decurge din dublul rol al muzeului, de școală și de spectacol<sup>5</sup>. Valoare de spectacol a expoziției muzeale rezidă, în primul rând, din armonia creată între tematică și scenografie, prin așezarea în prim-plan a obiectului expus<sup>6</sup>. Expoziția prezintă o realitate sintetică și emoționantă care influențează afectiv și convinge vizitatorul tocmai prin autenticitatea obiectelor<sup>7</sup>.

În societatea contemporană, mărimea și compoziția publicului reflectă integrarea muzeului în viața socială. De aici și nevoia de a cunoaște publicul. Publicul nu este omogen, diferențiindu-se, în fața activităților specifice muzeului, în funcție de vârstă, preocupări, experiență etc., dar, și ca structură și compoziție, impactul și rezultatele fiind diferite de la caz la caz.

<sup>2</sup> Concept modern de educație, cristalizat după cel de-al Doilea Război Mondial, în cadrul unor conferințe internaționale ținute la Elsinor (1945), Montreal (1960) și Tokio (1965).

<sup>3</sup> J. Favière, *Le musée, un centre d'animation culturelle*, în *Actes de la IX<sup>ème</sup> Conférence Générale d'ICOM*, 1972, p. 83-84.

<sup>4</sup> Să fie o imagine a societății despre societate (B. Zderciuc, *op. cit.*, p.5). Această imagine trebuie să fie autentică, fără a fi fotografică, sintetică, dar nu schematică, prospectivă și proiectivă, dar nu fantezistă (R. Florescu, *Bazele muzeologiei*, București, 1998, *passim*).

<sup>5</sup> Corina Nicolescu, în I. Buzdugan, *Colaborarea dintre muzeograf și arhitect în organizarea unui muzeu modern* (anchetă realizată cu Lucian Roșu, Tancred Bănățeanu, Dan Munteanu, N. Ungureanu, Ed. Stausser, C. Taloș, M. Davidescu, Th. Zoran, B. Zderciuc, I. Sârbu, G. Protopopescu, C. Nicolescu), în „Revista Muzeelor”, 6, 1972, p. 529 (p. 485-533).

<sup>6</sup> B. Zderciuc, *op. cit.*, p. 518, vezi *supra*, nota 5.

<sup>7</sup> V. Sârbu, în I. Buzdugan, *op. cit.*, p. 519, vezi *supra*, nota 5.

În prezent, muzeul acționează ca o instituție interdisciplinară, folosindu-și la maximum întregul patrimoniu. Totodată, muzeul contemporan tinde spre o multiplicare a funcțiilor sale, fie în corelație cu alte instituții de profil, științifice sau culturale, fie cu alte domenii conexe. O serie întreagă de aspecte, cum ar fi: informatizarea, mediatizarea, interdisciplinaritatea și documentarea muzeală, impune azi, mai mult ca oricând, integrarea unităților mici în mari complexe muzeale, o centralizare în muzee mixte, zonale și județene, sau în instituții similare Institutului de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea, deocamdată un unicat în rețeaua Ministerului Culturii din România<sup>8</sup>. În condițiile dezvoltării rețelei informaționale, această integrare oferă o bună bază de plecare organizării interdisciplinare a activităților muzeale.

În România, unde colecțiile muzeale s-au alcătuit, în cea mai mare parte, ca urmare a cercetărilor științifice, muzeele au rolul de a studia, conserva și prezenta publicului, în condiții optime, patrimoniul constituit.

Un muzeu de istorie folosește elementele caracteristice zonei în care își desfășoară activitatea, pornind de la specificitatea patrimoniului său. Expoziția sa de bază reunește cele mai importante valori muzeale, rezultat al unei riguroase operații de selecție, în funcție de tematica stabilită pe baza patrimoniului existent. Muzeul de istorie prezintă o expoziție permanentă, organizată pe baza unor colecții științifice, strict prezentate cronologic și tipologic, acest tip de expoziție «permanentă» menținând interesul publicului un număr limitat de ani. Durata unei astfel de expoziții variază între 10-20 de ani, în funcție de anumiți factori subiectivi, precum: dinamica cercetărilor, activismul instituției, cerințele publicului, noutățile din domeniul muzeotehnicii, importanța pieselor depozitate.

Într-un raport din 1997 al Comitetului pentru acordarea premiului *Muzeul European al anului* se preciza că muzeele nu sunt mai presus de considerentele economice. Un muzeu cărui îi sunt alocate fonduri publice și este frecvent vizitat reprezintă o investiție inteligentă. Un muzeu bun este și atrăgător, întrucât satisface, prin expoziția sa permanentă, nevoile și gusturile unor categorii largi de vizitatori. Atunci când expoziția sa de bază este depășită și demodată, când publicitatea care i se face este insuficientă, când muzeul nu se află în fluxul turistic al localității, sau este izolat în topografia acesteia, trebuie intervenit de urgență. În aceste condiții, reamenajarea muzeului și reorganizarea expoziției sale de bază reprezintă o soluție *sine qua non*.

## **B. Reorganizarea expoziției de bază. Expunere de motive**

Activitatea de reorganizare a expoziției de bază a muzeului trebuie să plece de la o bază informațională, indispensabilă înțelegerii nevoii de schimbare, alcătuită din elemente punctuale și definitorii.

### **1. Localizare**

Muzeul de Istorie și Arheologie din Tulcea se află într-un vast complex arheologic și istoric, actualmente grădina publică, aparținând domeniului public al municipiului Tulcea. Această grădina publică, de aprox. 5 ha, care acoperă anticul oraș *Aegyssus*, a fost deschisă publicului tulcean, în prezența familiei regale, la 2 mai 1904, cu ocazia inaugurării Monumentului Reanexării Dobrogei<sup>9</sup>.

Împreună cu ruinele vechiului *Aegyssus*, scoase la lumină prin cercetări arheologice efectuate în anii 1971-1982 (V.H. Baumann, A. Opaț, I. Vasiliu) și 1995-1997 (V.H. Baumann, I. Vasiliu), și cu măreția monumentului închinat de locuitorii orașului Tulcea eroilor Războiului de Independență, operă a artiștilor Giorgio Vasilescu și Constantin Bălăcescu din anii 1897-1899, refăcut în anii 1976-1977, muzeul poate oferi vizitatorilor imaginea sugestivă a trecutului istoric al teritoriului de la gurile Dunării.

Am considerat, și continuăm să credem, că între activitatea de reamenajare a muzeului și reabilitarea parcului există o relație indisolubilă. Ambele obiective au beneficiat în anii 2005-2007

---

<sup>8</sup> Unitate muzeală de cercetare creată în 1993, în scopul cercetării și valorificării eco-muzeale a obiectivelor culturale de pe raza jud. Tulcea.

<sup>9</sup> P. Rezeanu, *Istoricul a două monumente din Tulcea: al independenței și al primului monument Mircea cel Bătrân*, în „Peuce”, 6, 1977, p. 355-357.

de proiecte europene care au demarat acțiunea de realizare a unui complex cultural-turistic, acțiune blocată momentan din considerente absolut subiective. Reabilitarea parcului, în sensul unor reparații capitale și amenajări moderne (canalizare, grup sanitar, spații comerciale), cu indicatoare de flux, cu interdicții și accesibilități, cu personal permanent (supraveghetori și oameni de întreținere a spațiilor verzi), poate transforma actualul spațiu într-un complex cultural-turistic cu obiective destinate instrucției și educației (parc arheologic, muzeu de istorie și arheologie, zonă arheologică cu expunere în aer liber, monument istoric) și cu puncte de agrement pentru diverse categorii de vizitatori, care pot fi transportați din centrul orașului și înapoi cu un minicar aflat permanent la dispoziția publicului doritor. Toate acestea fac parte din procesul de modernizare al unicului spațiu public, cu vedere panoramică, de pe stânca pe care se înalță monumentul, asupra orașului și împrejurimilor, și constituie una dintre cele mai eficiente soluții care pot modifica starea de izolare în care se găsesc, în prezent, obiectivele muzeale din Parcul Monumentului.



Fig. 1. Vedere aeriană a parcului dominat de Monumentul Reanexării Dobrogei, cu cele două pavilioane ale Muzeului de Istorie și Arheologie (foto 1997)

## 2. Scurt istoric

Prima clădire a Muzeului de Istorie și Arheologie din Parcul Monumentului a fost realizată în anii 1968-1974, ca un «hibrid arhitectonic», prin adosarea și suprapunerea unor construcții noi pe elemente deja existente (construcții cu caracter militar), mici spații pasagere ce au impus concentrarea fluxului muzeal spre o sală mare, centrală, cu iluminat zenital.

Expoziția permanentă, inaugurată în septembrie 1975, a fost un succes. În primii patru ani de zile a fost vizitată de peste 70.000 de persoane, cu o medie anuală de aproximativ 18.000 de vizitatori, în condițiile în care muzeul nu era inclus în circuitul turistic<sup>10</sup>.

Acest succes de public se datora, în primul rând, noutății domeniului abordat, apoi atractivității parcului, transformat la vremea respectivă, din punct de vedere dendrologic, prin

<sup>10</sup> Cifre raportate la populația orașului Tulcea, care, la acea vreme, sporise de la 40 la 68.000 de locuitori (vezi *Județele Patriei* 1980, *Tulcea. Monografie*, București, p.67). Cu toate că renunțase la caracterul său eterogen, inaugurând în 1964, odată cu Muzeul „Delta Dunării”, seria unor muzee tematice originale, muzeul din Tulcea a continuat să rămână, până în 1990, în rândul muzeelor mici, din categoria II B, care erau structurate pe secții muzeale. Întrucât contractele încheiate cu ONT erau semnate și parafate în numele Muzeului „Delta Dunării”, numai Muzeul de Științe Naturale beneficia de grupuri organizate de turiști români și străini.

plantări de arbuști și prin amenajări interioare, cu alei și ronduri cu flori, și cu sistem propriu de irigație, într-o veritabilă grădină publică<sup>11</sup>.

Expoziția de bază a muzeului aborda, în context național, o tematică legată de formarea poporului român în zona gurilor Dunării. Cu toate minusurile legate de excesiva teoretizare a procesului de etnogeneză, expoziția avea un pregnant conținut științific, fiind realizată pe baza criteriilor muzeologiei moderne: cronologic, tipologic, sistematic și problematic, acesta din urmă fiind folosit în scopuri didactice. Expunerea era agrementată în fiecare sală de materiale complementare (hărți, panouri explicative, texte, diapozitive) și expunate cu *in situ*-ri, care accentuau principalele momente istorice. Noutatea expunerii consta în etalarea pe verticală a exponatelor, folosindu-se vitrine cu fundal din casetoane cu grosimi și planuri diferite, care permiteau, atât poziționarea unui număr mare de piese, din cele mai diverse categorii de materiale, dar, mai ales, o abordare și o prezentare sistemică a descoperirilor arheologice.

În 1978, cu ocazia sărbătoririi centenarului revenirii Dobrogei la Țară, a fost terminat cel de-al doilea pavilion al muzeului, clădire în care a fost extinsă expunerea muzeală (în 1981) prin organizarea expoziției de istorie modernă și contemporană. Cu această ocazie, expoziția de arheologie din vechiul pavilion a suferit modificări care i-au afectat modalitățile de expunere. În același timp, organizarea unei expoziții foto-documentare cu caracter *permanent* în noul pavilion, unde realizările *epocii Ceaușescu* reprezentau aproape 50% din expunere, în perioada cea mai neagră a regimului comunist, a avut un impact negativ în relația instituției muzeale cu publicul vizitator.

### 3. Activități muzeale. Reamenajări expoziționale.

În 1990 a fost dezafectată expoziția de istorie modernă și contemporană. Muzeul a continuat să funcționeze cu expoziția de arheologie din vechiul pavilion până în anul **1996** când, în urma reamenajării și modernizării noului pavilion, a survenit o nouă reorganizare a expoziției de bază. A fost schimbat fluxul muzeal, expoziția fiind gândită ca o prezentare unitară a arheologiei spațiului nord-dobrogean. Expoziția pavilionară adăpostea exponate arheologice din marile epoci istorice: din *pre* și *proto-istorie*, în noul pavilion, din epocile greco-romană, bizantină și medievală, în vechiul pavilion. În noul pavilion, *pre* și *proto-istoria* a fost concepută evolutiv, pe etape cronologice, epoci istorice și culturi arheologice; în vechiul pavilion, expunerea ținea seamă de principalele situri arheologice, centre care în antichitate dețineau teritorii și în care s-au făcut cercetări arheologice relevante pentru arheologia epocii clasice, bizantine și medievale.

Prin modernizarea noului pavilion, Muzeul de Istorie și Arheologie deține, la etajul acestuia, spații speciale destinate relațiilor cu publicul: două săli multifuncționale pentru expoziții temporare și itinerante, întruniri, conferințe, lansări de carte, simpozioane și sesiuni științifice. În perioada 1997-2005 muzeul și-a orientat activitățile spre crearea unui public permanent, organizând un mare număr de expoziții tematice, însoțite de conferințe, simpozioane, micro-sesiuni, colocvii și sesiuni științifice cu caracter național, dar și cu participare internațională. Mai mult, muzeul și-a făcut o practică din a prezenta anual rezultatele săpăturilor arheologice din județ, în cadrul unor expoziții temporare, și din a expune obiecte de importanță națională, aflate în patrimoniul său, în cadrul unor expoziții interjudețene.

În anul **2006**, după începerea lucrărilor de reabilitare a clădirii vechiului muzeu, expoziția din interiorul acesteia a fost dezafectată și, parțial, reinstalată în sălile multifuncționale de la etajul pavilionului nou, devenit unicul muzeu vizitabil. Concentrarea unui bogat stoc de exponate într-un spațiu restrâns a avut la bază criteriul prezentării sistemice a principalelor centre arheologice. Cu această ocazie, pentru a realiza trecerea armonioasă de la protoistorie spre epoca clasică, la încheierea circuitului de vizitare a sălilor de la parter a fost creat un *punct de interes major*, prin amenajarea unor vitrine cu cele mai interesante exponate grecești descoperite în nordul Dobrogei. Aceste condiții, de provizorat, au îngustat, însă, mult sfera activităților muzeale.

---

<sup>11</sup> După distrugerea vechiului parc „Mircea”, de pe faleză Dunării, prin amplasarea construcției hotelului „Delta”, în anul 1965, în chioșcul adus în parcul reamenajat la poalele Monumentului, în anii 1975-1980, săptămânal, cânta fanfara marinei militare din Tulcea.





Fig. 2. Muzeul de Istorie și Arheologie; în stânga imaginii, prima clădire a muzeului

#### 4. Structura patrimoniului

Structura patrimoniului muzeal deținut de Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea, reflectă, printre altele, pe aceea a patrimoniului arheologic al județului Tulcea, în care au fost identificate, până în prezent, peste 560 de monumente istorice și situri arheologice<sup>12</sup>. Muzeul deține un bogat patrimoniu realizat, în special, prin cercetări arheologice efectuate în siturile din nordul Dobrogei. Instituția și-a creat, după 1990, puternice baze arheologice la Murighiol, Jurilovca, Telița, Isaccea și Slava Rusă, continuând cercetările pe mai vechile șantiere de la Babadag și Nufăru și deschizând noi șantiere, la Luncavița și Ostrov. În patru decenii de activitate acest patrimoniu a ajuns la aproape 100.000 de piese muzeale, în cea mai mare parte incluse în domeniile arheologie, documentar istoric și numismatică.

Muzeul dispune de un patrimoniu arheologic de o mare valoare științifică și estetică, cu o încărcătură emoțională deosebită, descoperiri științifice în care se regăsesc toate epocile istorice ale Antichității și ale Evului Mediu. Dinamica constantă a creșterii patrimoniului muzeal a constituit și constituie un indicator principal al eficienței activității de cercetare științifică, justificare reală a existenței Institutului de Cercetări Eco-Muzeale, a fondurilor alocate acestuia și a activităților permanente de înregistrare, evidență, cercetare și conservare a fondului documentar.

Patrimoniul arheologic și numismatic al muzeului se compune din numeroase colecții ceramice din pre- și protoistorie: din neolitic și din epoca metalelor (pe teritoriul județului Tulcea aflându-se așezările eponime ale culturilor Hamangia, Babadag și aspectul cultural Celic-Deré); din epoca romană și romano-bizantină, din epoca medie-bizantină și din evul mediu (vezi, numeroasele cetăți de pe linia Dunării: *Beroe*, *Troesmis*, *Arrubium*, *Dinogetia*, *Noviodunum*, *Aegyssus*, *Nufăru*, *Halmyris* și din zona lagunară a lacului Razim: *Enisala* și *Argamum*). Acest patrimoniu cuprinde colecții de piese vestimentare și obiecte de podoabă, arme și unelte, din toate epocile istorice, piese sculpturale, bronzuri romane figurate (cu două piese unicat), obiecte paleocreștine și creștine de epocă medie-bizantină, numeroase tezaure, de semne premonetare și de monede, din antichitate și până în epoca modernă: obiecte legate de începuturile prelucrării metalelor, ale metalurgiei cuprului în eneolitic și ale fierului în pragul mil. I a.Chr.; truse de obiecte ceramice cu caracter magic din prima epocă a fierului; tipuri de morminte din epoca

<sup>12</sup> Vezi LMI Tulcea 2004; OMCC 2114/ 2004.

bronzului și din epoca fierului; unica copie fidelă a tezaurului princiar de la Agighiol; tipuri de construcții din mediul rural roman, din ferme, din sate romane și din sate autohtone; numeroase și variate tipuri de înmormântare de epocă romană, unele cu inventar de excepție; obiecte paleocreștine și construcții de cult creștin; piese rare de lapidariu; brățări de sticlă și ouă smălțuite descoperite în morminte de epocă medie-bizantină, obiecte de tradiție bizantină provenite din necropole medievale românești cercetate în nordul Dobrogei.

Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea administrează și are în studiu mai multe monumente a căror prezență, în expunerea muzeală, este absolut definitorie pentru vizitatorul care urmărește firul călăuzitor al tematicii. Enumerăm: *tell*-ul gumelnițean de la Luncavița; așezările *hallstatt*-iene fortificate de la Babadag și Jijila; orașul greco-roman *Orgamé/ Argamum*, cu necropola grecească; cetatea și necropola tumulară de la *Noviodunum*; monumentul paleocreștin de la Niculițel; cetatea *Halmyris*, cu termele și bazilica martirică; cetatea *Dinogetia*, cu termele romane, cu *domus*-ul romano-bizantin și cu biserița bizantină; cetatea *Troesmis*; marea necropolă romană și bizantină de la *Beroe*; orașul *Aegyssus*; *officinae*-le romane de la Telița – cu caracter metalurgic și de prelucrare a ceramicii; Biserița Sf. Athanasie din Niculițel; castelul genovez de la Enisala etc.

Acest patrimoniu bogat, structurat pe câteva compartimente: *arheologie, istorie, numismatică și medalistică*, permite o reorganizare tematică a expoziției de bază prin reconsiderarea celor mai importante valori muzeale. Acestea fac obiectul unor expuneri diferențiate, dar complementare: în săli destinate obiectelor de tezaur, de valoare excepțională; într-un spațiu special destinat lapidariului; în noua expoziție, a cărei tematică – *Valori ale patrimoniului arheologic național la Gurile Dunării* – urmează să reflecte potențialul arheologic și istoric al teritoriului nord-dobrogean.

### C. Desfășurarea demersului expozițional

Noua tematică permite o prezentare punctuală a principalelor descoperiri arheologice din nordul Dobrogei și o expunere sistemică a proceselor și fenomenelor legate de aceste descoperiri. Acest fapt impune, însă, o nouă desfășurare a demersului muzeal, o regândire a spațiilor expoziționale și a fluxului de vizitare.

Expunerea în cele două pavilioane ale muzeului are în vedere amenajarea unor săli care să permită exponatelor să se constituie în adevărate puncte muzeale, realizate pe baza reconstituirii unor elemente funcționale și a unor crâmpie din viața cotidiană a comunităților omenești din epocile istorice cele mai bine reprezentate în patrimoniul muzeal existent.

Soluțiile adoptate prin tematica expoziției, ca și prin diverse rezolvări muzeotehnice, trebuie să conducă spre crearea contextului destinat afirmării forței de convingere a exponatului original. Considerăm că relația de ordin statistic trebuie să favorizeze piesele originale, constituite în exponate simple sau complexe. Aceste exponate, împreună cu auxiliarul tehnico-ilustrativ, compus din machete, hărți, diapozitive, reconstituiri etc., selectate cu competență științifică și incluse armonios în expunere, pot contribui la realizarea unei expoziții atrăgătoare, corespunzătoare cerințelor actuale ale individului și ale comunității, în general. Expoziția nu are în vedere anumite „grupuri țintă”, ea trebuie să se adreseze tuturor celor interesați de istoria acestui ținut. Prin forme noi de expunere, cu soluții atractive din punct de vedere muzeistic și printr-o tehnică muzeală corespunzătoare temelor prezentate, expoziția poate deveni interesantă pentru toate categoriile de vizitatori, indiferent de vârstă și pregătire profesională.

Expoziția permanentă a muzeului de istorie și arheologie trebuie să urmărească câteva trasee tematice, absolut necesare înțelegerii istoriei ținuturilor dobrogene, trasee dominate problematic de importanța strategică și comercială a Dunării și a Mării Negre, precum:

- a. Preistoria Dobrogei în contextul vechii civilizații europene;
- b. Epoca metalelor la Dunărea de Jos, reflex al procesului de indo-europenizare a arealului cultural circumpontic;
- c. Teritoriul istro-pontic între factorul nord-pontic și cel egeean;
- d. Aspecte ale civilizației romane la Gurile Dunării;
- e. Pătrunderea timpurie a creștinismului în zona *limes*-ului nord-scitic;

- f. Orașele bizantine și genoveze de la Gurile Dunării în secolele X-XIV;
- g. Dobrogea în timpul stăpânirii otomane;
- h. Circulația monetară la Dunărea de Jos în antichitate și în evul mediu.

Vom prezenta în continuare, pe scurt, suportul științific al problematicei urmărite prin tematica expozițională propusă.

#### **a. Preistoria Dobrogei în contextul vechii civilizații europene**

Trecerea la o economie productivă, proto-agricolă, a reprezentat o transformare atât de profundă în structura social-economică a comunităților primitive, încât se poate vorbi de o revoluție neolitică care a transformat pe oameni în producători activi, stăpâni pe resursele lor alimentare<sup>13</sup>. În plan cultural, una din principalele realizări ale neoliticului, care a înfăptuit unitatea dintre material și spiritual, este ceramica. Pentru multe culturi neolitice, ceramica reprezintă un criteriu principal de apreciere a originalității lor. Prin noile procedee tehnice pe care le pune în mișcare, olăritul a influențat pozitiv gândirea umană<sup>14</sup>.

Dobrogea, ca și întregul bazin carpato-danubian, se înscrie în aria de formare și dezvoltare a *vechii Europe*, spațiu geo-istoric și cultural compatibil și relativ sincron cu marea unitate istorico-culturală din Orientul Apropiat<sup>15</sup>.

Originea primelor complexe cu ceramică în spațiul istro-pontic nu este pe deplin clarificată. Cert este că orizontul cardinal reprezentat de *cultura* Hamangia constituie, în acest spațiu, cel mai vechi neolitic cu ceramică care a absorbit fondul mezolitic local.

Antropologic, populația Hamangia include elemente mediteraneene, iar arta figurinelor acestei culturi relevă legături cu lumea anatoliană. Pescari și cultivatori de plante, purtătorii acestei culturi au lăsat numeroase urme ale viețuirii lor în arealul vest-pontic, în cursul mileniilor VI-IV a.Chr., în apropierea litoralului Mării Negre și a cursului Dunării.

În nordul Dobrogei se cunosc situri arheologice Hamangia la Baia<sup>16</sup>, Ceamurlia de Jos și Golovița<sup>17</sup>, toate pe malul lacului Razim, dar resturi de locuire au fost descoperite și la Beidaud, la vest de localitatea Baia<sup>18</sup>, și, în mod special, la vest de orașul Isaccea, în punctul *Suhat*<sup>19</sup>. Acest complex neolitic a fost suprapus de purtătorii culturii Boian, cu care populația Hamangia a conviețuit în cursul mil. IV a.Chr., după care spațiul istro-pontic a fost dominat de civilizația calcolitică est-balcanică, specifică eneoliticului dobrogean – complexul Boian, urmat de Gumelnița, aceasta din urmă expresie a unei excelente sinteze culturale realizate la Dunărea de Jos. În cursul evoluției sale apar obiectele de cupru, pictura cu grafit și tipul de așezări fortificate cu șanțuri de apărare săpate în jurul *tell*-urilor<sup>20</sup>. Plastica decorativă este impresionant de bogată; semnificativ pentru arta olarilor gumelnițeni este inventivitatea cu care au transformat forma vaselor, conferindu-le siluete umane și animaliere.

Au fost cercetate sau sunt în curs de cercetare siturile neolitice și eneolitice de la Sarichioi–*La Bursuci*<sup>21</sup>, Trestenic<sup>22</sup>, Mihai Bravu, Carcaliu<sup>23</sup>, Panduru<sup>24</sup>, Luncavița–*Cetățuie*, Luncavița–

<sup>13</sup> G. Childe, *La izvoarele istoriei*, București, 1966, p.82; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1967, p. 154.

<sup>14</sup> Al. Tănase, *O istorie a culturii în capodopere*, I, București, 1984, p. 86.

<sup>15</sup> M. Gimbutas, *Civilizație și cultură*, București, 1989, p. 53.

<sup>16</sup> Așezarea eponimă a culturii Hamangia.

<sup>17</sup> D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966; E. Lăzurcă, *Raport asupra noilor cercetări arheologice de la Baia (Hamangia), jud. Tulcea*, în „Peuce”, 8, 1980, p. 7-36.

<sup>18</sup> G. Simion, E. Lăzurcă, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud - Tulcea*, în „Peuce”, 8, 1980, p. 44, pl. 4/1.

<sup>19</sup> C. Micu, S. Micu, A. Bălășescu, V. Radu, G. Luca, G. Haită, *Așezarea neolitică de la Isaccea, punctul Suhat, jud. Tulcea, I. Considerații de ordin arheologic*, în *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare*, Tulcea, 2000, p. 107-108; C. Micu et alii, *Cronica CAR. Campania 2004*, p. 121: *Isaccea, jud. Tulcea. Punct: Suhat*, 2005, p. 182-186.

<sup>20</sup> Mobile naturale sau constituite artificial, prin suprapunerea straturilor arheologice, relevând un accentuat proces de sedentarism.

<sup>21</sup> E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, *Așezarea neolitică și necropola de la Sarichioi, jud. Tulcea. Campania 1978.*, în „Materiale și cercetări arheologice - A XIII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice”, Oradea, 1979, p. 59-63



La Cioara și Isaccea–Suhat<sup>25</sup>. Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea dispune de colecții de ceramică aparținând culturilor Hamangia, Boian, Gumelnița și Cucuteni; unelte de silex, obsidian și din diabaze locale; unelte, ustensile din cupru și din oase și coarne de animale; podoabe din oase și scoici; plastică mică etc.

Descoperirile din siturile arheologice enumerate mai sus ne permit o primă reconstituire, respectiv un *colț de interior de locuință neolitică de suprafață*, prima de acest gen din expunere, care poate concentra un număr apreciabil de obiecte într-un singur exponat. Această reconstituire trebuie să prezinte stadiul avansat al civilizației preistorice din spațiul istro-pontic.

#### **b. Epoca metalelor la Dunărea de Jos, reflex al procesului de indo-europenizare a arealului cultural circumponțic**

01. Încă din mil. IV a.Chr. cuprul a intrat în uz general. Odată cu migrația spre apus a populației kurganelor, tradiția metalurgică caucaziană s-a propagat pe malurile Dunării. În contextul unui aflux de elemente culturale noi, precum: movile și rituri funerare, noi simboluri religioase, o societate stratificată, armament ofensiv: securi de luptă și pumnale cu nervură mediană, realizate din aliaj cupru-arsenic, frecvente în complexe Usatovo<sup>26</sup>, descoperirile la Gurile Dunării reflectă pătrunderea războinicilor indo-europeni în cursul mil. IV și III a.Chr. Avem în vedere cel de-al doilea val, legat de culturile nord-pontice, materializat în noi complexe culturale, și cel de-al treilea val, al populației Jamnaja. Identificat la Gurile Dunării prin *morminte cu ocră*, acest ultim val a fost decisiv în conturarea configurației etnice a Europei în zorii epocii bronzului<sup>27</sup>.

În zona de nord a Dobrogei, descoperiri din perioada de tranziție și din epoca bronzului au avut loc la: Chilia Veche–Ciorticut, Ceamurlia de Jos (m.1), Luncavița–Mocuța (m. 15 și m. 6) și Luncavița–Drumul Vacilor (M II, m. 1), Sarichioi (m. 6)<sup>28</sup>; Nalbant, Mihai Bravu (M II, m. 4), Sabangia, Măcin, Beidaud, Niculițel–Bădila, Murighiol (M IV, m.1), Baia, Horia, Isaccea–Suhat, Enisala, Jurilovca și Casimcea<sup>29</sup>.

Cu toate acestea, muzeul dispune de un număr limitat de obiecte arheologice din epoca bronzului, obiecte care provin, mai ales, din cercetarea movilelor funerare din nordul Dobrogei, în special din morminte cu ocră și cu inventar redus. Totuși, unele din aceste descoperiri, precum cele de la Sabangia și Murighiol, sunt spectaculoase și pot articula un *exponat muzeal de genul mormintelor reconstituite*.

02. De la începutul primei epoci a fierului, când metalurgia bronzului ajunge la o mare înflorire, provin depozitele de bronzuri de la Sâmbăta Nouă și Calfa, localități din raza comunei Topolog<sup>30</sup>. Aceste depozite corespund grupului cultural cu ceramică imprimată de tip Babadag și prezintă analogii în Piemontul bulgăresc și în Moldova, în aria culturii Noua<sup>31</sup>.

<sup>22</sup> E. Lăzarcă, *Trestenic – o nouă așezare neolitică pe teritoriul județului Tulcea*, în „Peuce”, 11, 1995, p. 7-48.

<sup>23</sup> Mica așezare gumelnițeană de la Carcaliu, alcătuită din câteva locuințe de suprafață, rămâne deocamdată singurul sit neolitic din nordul Dobrogei cercetat arheologic în totalitate. Cf. Eadem, *Cercetări arheologice în stațiunea neolitică de la Carcaliu, jud. Tulcea*, în „Peuce”, 9, 1984, p. 23-30; 425-434.

<sup>24</sup> V. Lungu, C. Micu, *Cercetările arheologice de salvare de la Panduru, jud. Tulcea*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 11-44.

<sup>25</sup> C. Micu et alii, *Cronica CAR. Campania 2004*, p. 121: Isaccea, jud. Tulcea. Punct: Suhat, 2005, p. 182-186, 213-214.

<sup>26</sup> Aceste pumnale, asemănătoare celor descoperite în Creta și Peloponez, au fost atribuite Minoicului timpuriu II și Heladicului timpuriu II, cca. 2600-2300 a.Chr. (M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 165-166).

<sup>27</sup> Odată cu răspândirea tumulilor funerari pe o scară extrem de largă în Europa, până la Oceanul Atlantic, indo-europenii au adus calul, căruța, jugul, pumnalul și lancea; au introdus patriarhatul și mitologiile specifice, au răspândit simbolismul solar etc.

<sup>28</sup> I. Vasiliu, *Cercetări arheologice în Delta Dunării. Mormintele cu ocră de la Chilia Veche*, în „Peuce”, 11, 1995, p. 49-87.

<sup>29</sup> Depozitul de la Casimcea, care se află la MIA Tulcea, încheie seria depozitelor de bronzuri în sec. XII a.Chr. (vezi G. Simion, *Culturi antice la Dunărea de Jos*, I, în „BibliP-A” 3, Cluj-Napoca, 2003, p. 68).

<sup>30</sup> Depozitele de la Sâmbăta Nouă și Calfa se găsesc, în prezent, la MNIR București.

<sup>31</sup> EAIVR-DL, 1996, p. 48-49).

Sunt remarcabile reprezentările plastice ale culturii Babadag, a căror semnificație culturală este relevantă: cultul fertilității în cazul figurinelor antropomorfe; cultul fecundității în cazul figurinelor zoomorfe, legat de înmulțirea animalelor domestice; practicarea unor ritualuri magice, așa cum par să dovedească trusele de figurine descoperite la Babadag, specifice culturilor Babadag și Pșeničevo<sup>32</sup>.

Prima epocă a fierului este bine cunoscută zonei de nord a Dobrogei<sup>33</sup>, prin cercetări și descoperiri remarcabile făcute la Babadag<sup>34</sup>, Jurilovca–Capul Dolojman<sup>35</sup>, Tulcea–Tabără<sup>36</sup>, Enisala<sup>37</sup>, Beidaud<sup>38</sup>, Mahmudia<sup>39</sup>, Garvăn–Mlăjitul Florilor<sup>40</sup>, Telița–Amza<sup>41</sup>, Niculițel–Cornet<sup>42</sup>, Piatra Frecăței, Zebil, Revărsarea<sup>43</sup>, Jijila<sup>44</sup>, Isaccea–SNG<sup>45</sup>, Ciucurova<sup>46</sup> și Hamcearca.

Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea dispune de un frumos patrimoniu capabil să ilustreze specificitatea acestei epoci de înflorire a civilizației tracilor de la Dunărea de Jos.

### 03. Începuturile celei de-a doua epoci a fierului sunt remarcabile la Dunărea de Jos

În sec. IV-III a.Chr. se dezvoltă aspectul cultural Murighiol, specific geților din nordul Dobrogei, definit de necropolele de incinerare de la Murighiol<sup>47</sup>, Enisala<sup>48</sup> și Telița<sup>49</sup>.

Apar centre întărite cu șanțuri și valuri de apărare, ca cele de la Beștepe și Beidaud; se răspândesc mormintele princiare, ca cel de la Agighiol, cu inventare bogate, alcătuite din obiecte din argint aurit, cu vădite influențe ale artei scito-iranienne. Se intensifică raporturile comerciale și culturale cu lumea greco-macedoneană, generalizându-se produsele grecești: ceramica de lux, amforele cu vinuri și uleiuri, monedele orașelor pontice și ale regilor macedoneni.

În sec. III-II a.Chr. geții de la Gurile Dunării bat monedă proprie<sup>50</sup>. Apar uniunile de triburi, formațiuni politice conduse de basilei ca Dromichaites, Remaxos, Zalmodegikos – care controlau o mare parte din zona istro-pontică, sau Rolex, Dapyx, Zyraxes – care stăpâneau o mare parte din

<sup>32</sup> G. Jugănar, *Coroplastica în cultura Babadag*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 75-90.

<sup>33</sup> Vezi repertoriul așezărilor din perioada timpurie și mijlocie a epocii fierului, cu cele mai recente descoperiri, la S.C. Ailincăi, *Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea-Isaccea, județul Tulcea*, în „Bibl.IP”, s. Arh. 8, Brăila, 2013, p. 19-47.

<sup>34</sup> Așezare eponimă pentru cultura Babadag (vezi S. Morintz, *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, în „Thraco-Dacica”, 8, 1-2, p. 39-72, 1978; G. Jugănar, *Cultura Babadag*, I, Constanța, 2005).

<sup>35</sup> S. Ailincăi, N. Mirițoiu, A. Soficaru, *O groapă cu oseminte umane atribuită culturii Babadag, descoperită pe nivelul precolonial de la Orgame (com. Jurilovca, jud. Tulcea)*, în „ArhMold”, 26, 2003, p. 307-324.

<sup>36</sup> V.H. Baumann, *Noi mărturii istorice rezultate dintr-un sondaj arheologic*, în „Peuce”, 4, 1975, p. 213-232.

<sup>37</sup> S.C. Ailincăi, G. Jugănar, F. Mihail, M. Vernescu, A. Ailincăi, *Noi date referitoare la așezarea culturii Babadag de la Enisala-Palanca, com. Sarichioi, jud. Tulcea. Cercetări arheologice din perioada 2003-2006*, în „Rev.Ar.”, SN 7, 1-2, 2011, p. 157-199.

<sup>38</sup> G. Simion, El. Lăzurcă, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud-Tulcea*, în „Peuce”, 8, 1980, p. 37-54.

<sup>39</sup> I. Oberländer-Târnoveanu, *Stațiuni antice pe raza comunei Mahmudia (județul Tulcea)*, în „Peuce”, 8, 1980, p. 55-76.

<sup>40</sup> G. Jugănar, *op. cit.*

<sup>41</sup> V.H. Baumann, *Noi săpături de salvare în așezarea rurală antică de la Telița Amza, jud. Tulcea*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 155-232; G. Jugănar, *Inventarul arheologic al așezării de tip Babadag de la Telița-Amza, jud. Tulcea*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 91-112; S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al resturilor din două nivele aparținând sec. II-III și IV p.Chr., găsite în situl autohton de la Telița-Amza (nordul Dobrogei)*, în „Peuce”, S.N. 1, p. 487-510; 2003, p. 487-510.

<sup>42</sup> S. Ailincăi, Fl. Topoleanu, *Noi complexe cu oseminte umane în așezarea de tip Babadag de la Niculițel-Cornet*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 45-50.

<sup>43</sup> V.H. Baumann, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr., în „Bibl.IP-A 1”*, Tulcea, 1995, p.227-268; G. Simion, *op.cit.*, p. 99-114.

<sup>44</sup> V. Sârbu, S. Ailincăi, G. Simion, *Jijila-Cetățuie. O așezare fortificată a culturii Babadag în nord-vestul Dobrogei*, Brăila, 2008, *passim*.

<sup>45</sup> G. Simion, *O necropolă din sec. VI-V a.Chr. la Isaccea*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 113-128.

<sup>46</sup> Idem, *Das Gräberfeld von Ciucurova*, în „Thraco-Dacica”, 16, 1-2, 1995, p. 151-170.

<sup>47</sup> Idem, *O nouă necropolă getică la Murighiol*, în „Peuce”, 11, 1995, p. 265-302.

<sup>48</sup> Idem, *Cultura traco-getică în lumina izvoarelor arheologice descoperite în necropola de la Enisala*, în „Peuce”, 2, 1971, p. 63-131.

<sup>49</sup> EAIVR-DL 1996, p. 178-186.

<sup>50</sup> Cunoscută sub denumirea de *moneda getică de tip Măcin*.

culoarul dunărean al Dobrogei la sfârșitul sec. I a.Chr., după moartea lui Burebista. Perioada este ilustrată de descoperirile arheologice efectuate în nordul Dobrogei la: Murighiol - *Ghiolul Pietrei*<sup>51</sup>, Făgărașu Nou<sup>52</sup> și Tulcea - *str. Nalbelor*<sup>53</sup>.

Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea posedă un interesant patrimoniu arheologic, capabil să illustreze evoluția civilizației geților istro-pontici în cea de-a doua epocă a fierului. Un element de atracție poate deveni și *mormântul de incinerare in situ*, din necropola getică de la Enisala, dacă va fi valorificat la maximum din punct de vedere muzeistic.

### **c. Teritoriul istro-pontic între factorul nord-pontic și cel egeean**

La sfârșitul primei epoci a fierului, în sec. VI și V a.Chr., în Subcarpații Meridionali și în zona de curbură din SV Moldovei apar aspecte culturale înrudite, derivate din cultura Basarabi, care alcătuiesc grupul cultural Ferigele-Bârsești, cu puternice influențe nord-pontice și grecești. Acesta este întâlnit și în nordul Dobrogei la Piatra Frecăței și Isaccea - *SNG* – pe malul Dunării; la Celic-Dere – în apropierea Dunării; la Ciucurova și Hamcearca – în podișul Babadag. În așezările autohtonilor geți de la Vișina și Beidaud s-au descoperit numeroase produse grecești, provenite din orașele vest-pontice, împreună cu imitații locale, după modele grecești. În siturile arheologice de la Celic-Dere și Revărsarea-Cotul Tichilești se constată, în aceeași perioadă, o conviețuire a unor grupuri comunitare nord-pontice cu autohtonii geți<sup>54</sup>. Printre descoperirile de la Celic-Dere sunt remarcabile cele de proveniență scitică: săbiile de fier de tip *akinakes*<sup>55</sup> și sceptorul aviform din bronz<sup>56</sup>.

Dobrogea a constituit principala punte de legătură între lumi total diferite, între care au prevalat, întotdeauna, raporturile de natură economică. Penetrația comercială elenă la Gurile Dunării are loc încă din epoca arhaică, când necesități de natură economică impun populațiilor din acest spațiu geo-istoric un contact mai strâns cu coloniștii greci, stabiliți pe litoralul de vest și de nord al Pontului Euxin. Pe parcursul a șase secole de prezență activă în spațiul istro-pontic, grecii au impulsionează evoluția geților în drumul lor de la prima la cea de-a doua epocă a fierului și mai departe, spre luminile civilizației mediteraneene. Expunerea poate fi agumentată cu *reconstituirea camerei mortuare a mormântului princiar de la Agighiol*, expонат care va cuprinde seria de copii prelucrate artistic după originalele tezaurului princiar, creații ale coloniilor nord-pontice, cu vădite influențe ale artei scitice.

Importurile grecești sunt evidențiate de prezența materialului amforic, eternul ambalaj al mărfurilor din antichitate, a obiectelor ceramice de lux și a pieselor din sticlă, a anumitor obiecte metalice și plastică mică. Dovezi ale primelor contacte comerciale dintre coloniști și băștinași, contacte bazate pe un etalon monetar, sunt depozitele de semne premonetare descoperite în zona cetății *Orgame*, de la Capul Dolojman, la Jurilovca, Vișina și Enisala, teaurizate în sec. VI a.Chr. ca urmare, probabil, a pătrunderii unor grupuri comunitare nord-pontice în zona de nord a Dobrogei<sup>57</sup>.

Urme ale prezenței elene se întâlnesc în toate siturile arheologice cercetate în nordul Dobrogei. Cele mai importante descoperiri provin din necropola orașului *Orgame*, cea mai veche construcție grecească de pe litoralul vest-pontic, și din necropola getică de la Enisala – *Valea Netului*<sup>58</sup>. Alte obiecte grecești, aflate în patrimoniul MIA, provin din cercetările arheologice de

<sup>51</sup> V. Lungu, *Săpăturile arheologice de salvare dela Ghiolul Pietrei, comuna Independența (Murighiol), județul Tulcea*, în „Peuce”, 10, 1991, p. 63-67 (1); 49 (2).

<sup>52</sup> Fl. Topoleanu, *Un mormânt de epocă elenistică descoperit la Făgărașu Nou, com. Topolog, jud. Tulcea*, în „Pontica”, 17, 1985, p. 99-105.

<sup>53</sup> V. Lungu, *Aegyssus. Documentare arheologică preromană*, în „Peuce”, 12, 1996, p. 47-102.

<sup>54</sup> G. Simion, *O necropolă din sec. VI-V a.Chr. la Isaccea*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 113-128.

<sup>55</sup> Un exemplar cu urme de incrustații pe lamă (inv. 44.261 – MIA TI).

<sup>56</sup> Inv. 44.263- MIA TI.

<sup>57</sup> Semnele premonetare în formă de vârf de săgeată plată sau de delfinași din bronz au fost puse în circulație la Gurile Dunării de coloniștii milesieni din *Orgame* și de aceeași milesieni stabiliți pe litoralul nord-pontic, la Olbia. Ele sunt etalate în prima sală a *Tezaurului nord-dobrogean*.

<sup>58</sup> G. Simion, *Cultura traco-getică în lumina izvoarelor arheologice descoperite în necropola de la Enisala*, în „Peuce”, 2, 1971.

la Telița, Murighiol, Tulcea – *str. Nalbelor*, Tulcea–*Tabără*, Niculițel, Isaccea, Malcoci, Vișina, Ceamurlia de Jos. Aceștia li se adaugă două depozite de amfore grecești din sec. I a.Chr. - I p.Chr., unul de amfore pontice, descoperit la Florești, celălalt de amfore pseudo-Cos, din cetatea *Aegyssus* (Parcul Monumentului Independenței), alcătuit din 119 exemplare întregi și fragmentare<sup>59</sup>. În expunere poate fi introdusă *reconstituirea depozitului de amfore de la Aegyssus*.

#### **d. Aspecte ale civilizației romane la Gurile Dunării**

Expansiunea politică și militară a reprezentat pentru statul roman condiția de bază a existenței și înfloririi sale. Ca și în celelalte teritorii cucerite, provincia de la Dunărea de Jos, numită *Moesia Inferior* în primele trei secole, și *Scythia Minor* până în epoca bizantină, a fost organizată temeinic, asigurându-i-se condițiile unei dezvoltări culturale orientate spre urbanism.

Începută sub Augustus<sup>60</sup>, și continuată apoi sub Claudius I și Nero, acțiunea de încadrare a ținuturilor istro-pontice în marea provincie moesică avea să se încheie sub Vespasian, care concentrează la sud de Dunăre două legiuni romane și poziționează trupe auxiliare, în general, în vechile *dave* getice<sup>61</sup>. Apărarea Dunării este încredințată flotei, atunci organizate, *Classis Flavia Moesica*, cu sediul la *Noviodunum*, devenit *municipium* la sfârșitul sec. II p.Chr.<sup>62</sup>. Sub Domitian, Dobrogea este încadrată în provincia Moesia Inferior, organizată temeinic sub Traian, când, prin transferarea Legiunii a V-a Macedonica la Troesmis, aceasta devine centru legionar, cel mai important centru roman din nordul provinciei, sediu pontifical și al comandamentului militar, *municipium* sub Marcus Aurelius<sup>63</sup>. Mărturiile arheologice și epigrafice ne furnizează, la începutul sec. II p.Chr., știri asupra unei populații dense de coloniști romani, veterani, traci romanizați și geți autohtoni care trăiesc în forme și structuri administrative și economice pur romane.

Romanii au acordat o atenție specială cetăților pontice și *limes*-ului dunărean. Cetățile pontice posedau teritorii proprii, reconsiderate ipotetic pe baza mărturiilor epigrafice și a cercetărilor arheologice, care ocupau aprox. 1/3 din suprafața provinciei. Restul provinciei a fost împărțit în *territoria*, unele aparținătoare centrelor militare de pe *limes*, cel mai adesea circumscripții rurale de tip *pagus*, alcătuite din satele autohtone, *vici* romani, *villae rustice* etc. Importanța strategică a centrelor fortificate de la Dunărea de Jos a impus exercitarea autorității militare asupra teritoriilor respective, autoritatea civilă (= *ordo decurionum*) aflându-se sub controlul acesteia<sup>64</sup>. În zone intens colonizate, autoritatea română a constituit organisme independente administrativ și juridic de cetățile din apropiere. Este cazul *regio Histriae*, desprins din vechiul teritoriu histrian și, foarte probabil, cel al *Ibidei*, de pe valea Slavelor, desprins din teritoriul argamens<sup>65</sup>.

Epoca romană a cunoscut o dezvoltare nemaîntâlnită a meșteșugurilor și a comerțului. Olăritul a cunoscut în epoca romană o evoluție aparte, favorizată de necesitățile tot mai mari ale unei populații numeroase și cosmopolite. Arheologic, s-a putut stabili existența unor *officinae* (= centre locale de producție) pe lângă cetățile și fortificațiile de pe *limes*. Acestea erau specializate în prelucrarea de produse ceramice, în concordanță cu gusturile tot mai rafinate ale comunităților

<sup>59</sup> A. Opaît, *Un dépôt d'amphores découvert à Aegyssus*, în „Dacia”, N.S. 31, 1-2, 1987, p. 145-155.

<sup>60</sup> Vezi, în acest sens, castrul de pământ de la *Noviodunum* (V.H. Baumann, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, Tulcea, 2010, *passim*).

<sup>61</sup> În partea de nord-vest a provinciei, pe malul drept al dunării, la *Troesmis – ala I Pannoniorum*; la *Arrubium – ala I Vespasiana Dardanorum*; la *Aegyssus – cohors II Brittonum* (atestată în sec. II p.Chr.).

<sup>62</sup> Al. Barnea, *Municipium Noviodunum*, în „Peuce”, 10, 1991, p. 82; V.H. Baumann, *Despre începuturile vieții romane la Noviodunum*, în „Peuce”, 6, 2008, p. 195. Probabil, în timpul lui Septimius Severus sau al lui Caracala, când provincia cunoaște o nouă perioadă de prosperitate datorită, în mare măsură, reformelor administrative, militare și juridice ale primilor împărați din dinastia africană

<sup>63</sup> După plecarea legiunii în Dacia, în 167 p.Chr. ( R.Vulpe, în R.Vulpe, I.Barnea, *Din istoria Dobrogei*, I, 1968, p. 167; Em.Doruțiu-Boilă, *Teritoriul militar al legiunii a V-a Macedonica la Dunărea de Jos*, în „SCIVA”, 23, 1, 1972, *passim* ).

<sup>64</sup> V.H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983, p. 38 și 43, n. 51 cu bibliografia.

<sup>65</sup> *Ibidem*, p. 44-45, n. 73-76.

romanizate din zona Gurilor Dunării. Meșterii olari locali imită o mare parte a importurilor ceramice solicitate de reprezentanții păturilor avute, dar mențin ceramica tradițională<sup>66</sup>.

Numeroase produse sunt aduse din provinciile Imperiului, unele fiind preluate de negustori la Gurile Dunării, pentru a fi vândute apoi în târgurile mixte de pe Dunăre ofițerilor, păturii înstărite din așezările romane și aristocrației populațiilor „barbare” de la nordul fluviului.

Roma a lăsat posterității soluții de urbanism pentru planurile orașelor și ale construcțiilor interioare, pentru amenajările destinate iluminatului, încălzirii, alimentării cu apă potabilă și deversării apelor reziduale.

Casa romană închide în ea întreaga viață familială. La Gurile Dunării, tipul de casă romană este specific *villae*-lor *rusticae*, pe când casa țărănească păstrează elementele prototipului tradițional getic, atât în cazul locuinței de suprafață, cât și în cel al bordeiului<sup>67</sup>.

După *Plinius Maior*, la începutul secolului I p.Chr. romanii au inventat *hypocaustum*, un sistem de încălzire plasat în subsolul termelor. Mai târziu, pentru a permite circulația aerului cald, în vederea încălzirii pereților interiori ai edificiilor și locuințelor, au introdus conducte de teracotă sau cărămizi cu colțari, *tegulae mammatae*. Astfel de descoperiri s-au făcut la *Dinogetia*, *Halmyris*, *Troesmis* (termele romane) și în *balneum*-ul *villa*-ei de la Horia.

Aprovizionarea cu apă a așezărilor romane se făcea cu ajutorul apeductelor îngropate, alcătuite din conducte ceramice și canale zidite, acoperite cu lespezi de piatră. În nordul Dobrogei au fost cercetate apeducte romane în teritoriul noviodunens, în intravilan Niculițel și pe valea Capaclia.

Nordul Dobrogei se constituie într-un depozit uriaș de mărturii arheologice ale epocii romane, mărturii care pun în lumină cele mai diverse aspecte ale romanității dunărene. Numeroase cetăți și fortificații, așezări rurale și necropole reprezintă un patrimoniu cultural remarcabil, care ar putea singur face obiectul tematic al unui muzeu. Au fost cercetate, sau se află în curs de cercetare cetățile: *Dinogetia*, *Troesmis*, *Noviodunum*, *Aegyssus*, *Halmyris*, *Orgamé/Argamum*, *Ibida*; *quadriburgia* de la Topraichioi și Mihai Bravu; așezările rurale de la Sarichioi – *Sărătura* – din teritoriul argamens, Frecăței, Telița – *Amza* și *Revărsarea-Cotul Tichilești* – în teritoriul noviodunens<sup>68</sup>, *Slava Cercheză-Fântâna lui Bujor* și *Kurt-Baiîr* – în teritoriul ibidan<sup>69</sup>; *villae rusticae* – la Horia, Niculițel, Telița și *Slava Rusă*; cimitire autohtone de epocă romană – la Babadag, Enisala și Horia; cimitire romane – la *Noviodunum*, *Beroe* – *Piatra Frecăței*, *Ibida*<sup>70</sup>, *Dinogetia*.

Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea dispune de un număr impresionant de colecții arheologice și numismatice de epocă romană. Numeroase tezaure monetare (descoperite la Tulcea, Trestenic, Alba, *Noviodunum*, Topraichioi) completează imaginea unei societăți în permanentă prefacere în cele aproape șapte secole de prezență romană la Gurile Dunării.

Categoriile arheologice sunt deosebit de variate și au un aspect atrăgător. Ele pot alcătui exponate de excepție, precum: *interior de casă romană cu hypocaustum*; *apeduct roman*; *cameră*

<sup>66</sup> În acest sens, Idem, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr., în „Bibl.IP-A”, 1, Tulcea, 1995 (Telița-Amza; Telița-Valea Morilor; Sarichioi-Sărătura)*; Idem, *Noi săpături de salvare în așezarea rurală antică de la Telița Amza, jud. Tulcea*, în „Peuce”, S.N. 1 2003, p. 155-232; Idem, *Producerea ceramicii locale la Gurile Dunării în secolele I-IV p.Chr., în „Peuce”, 7, 2009, p. 94-96.*

<sup>67</sup> V. Baumann, *Aspecte ale romanizării populației autohtone din zona Dunării de Jos, în secolele I-IV e.n., în Probleme actuale ale istoriei naționale și universale*, Chișinău, 1992, p. 75-77 (p. 62-87).

<sup>68</sup> Idem, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Ch)*, în „BiblIP-A”, 1, Tulcea, 1995.

<sup>69</sup> A. Opaît, T. Bănică, *Das ländliche Territorium der Stadt (2-7 Jh.) und einige Betrachtungen zum Leben auf dem Land an der Unteren Donau, în Schwarzmeerküste in der Spätantike und in frühen Mittelalter*, Viena, 1992, p. 102-112.

<sup>70</sup> Cimitir romano-bizantin aflat în curs de cercetare, remarcabil printr-o serie de descoperiri spectaculoase precum cavoul „Tudorca”, construcție funerară asemănătoare cavourilor elenistice, în care se aflau 39 de indivizi înhumați, din care 10 copii (N. Mirițoiu, A. Soficaru, *Studiul antropologic al osemintelor din cavoul romano-bizantin „Tudorca” de la Slava Rusă (antica Ibida)*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 511-530).

funerară – interior cavou<sup>71</sup>; mormânt de incinerare cu acoperiș de țigle; mormânt de copil înhumat în amforă.

#### **e. Pătrunderea timpurie a creștinismului în zona limes-ului nord-scythic**

Numărul mare de militari romani aflați la Dunărea de Jos, mulți dintre ei originari din ținuturi ale Orientului Apropiat, atrași de timpuriu la creștinism, îndreptățește afirmația, conform căreia, noua religie a fost cunoscută în părțile dunărene încă din primele secole ale erei creștine.

Cea mai veche prezență creștină la Gurile Dunării este evidențiată, în prezent, de un opaiț descoperit la *Noviodunum*, de la sfârșitul sec. I și începutul sec. II p.Chr.<sup>72</sup>. Printre descoperirile arheologice care relevă pătrunderea timpurie a creștinismului în ținutul de la Gurile Dunării și evidențiază prezența unor practicanți creștini, sunt și gemele gnostice de la *Dinogetia*, *Noviodunum* și *Alba*<sup>73</sup> și fragmentele ceramice, cu semnul Sfintei Cruci incizat în pasta crudă, descoperite în așezarea rurală de epocă romană de la *Telița-Amza*<sup>74</sup>, care au aparținut unor recipiente de fabricație locală de la sfârșitul sec. II și începutul sec. III p.Chr.<sup>75</sup>.

Creștinismul primitiv s-a călit în focul persecuțiilor religioase din primele secole după Christos. Pe mormintele martirice, comunitățile paleocreștine au zidit primele sanctuare, lăcașuri de cult numite *martyrium* sau *martyrion*, care, cu vremea, au devenit bazine martirice, ca la *Niculițel* și *Halmyris*, sau cimiteriale, în cazul celor de la *Beroe* și *Axiopolis*<sup>76</sup>. Până în prezent, cercetările arheologice din Dobrogea au scos la lumină 35 de edificii bazilicale din sec. IV-VI p.Chr.<sup>77</sup>; Unsprezece dintre acestea au fost construite în sec. IV p.Chr., cinci dintre ele aflându-se în nordul Dobrogei la: *Dinogetia*, *Beroe*, *Ibida*, *Niculițel*, *Telița-Amza*. Bazilicile din mediul rural de la *Telița* și *Niculițel* reflectă pătrunderea creștinismului organizat în satele romane de la Gurile Dunării.

Nordul Dobrogei dispune de câteva dintre cele mai spectaculoase descoperiri arheologice în domeniul creștinismului timpuriu de pe teritoriul României.

La *Telița-Amza* suntem în fața celui mai timpuriu lăcaș de cult parohial din spațiul românesc<sup>78</sup>. La *Slava Rusă*, în jurul unei biserițe mononavate din a doua jumătate a sec. al IV-lea p.Chr., s-a constituit, în sec. al VI-lea p.Chr., cel mai vechi complex monahal cunoscut până în prezent în spațiul istro-pontic<sup>79</sup>. La *Niculițel* și în cetatea *Halmyris* s-au descoperit cripte martirice care adăpostesc numeroși martiri, cunoscuți din documente hagiografice<sup>80</sup>.

În sec. al V-lea p.Chr., Episcopia Tomisului devine autocefală, iar în sec. al VI-lea se transformă în Mitropolie, cu 14 scaune sufragane înființate în centrele importante din *Scythia Minor*<sup>81</sup>. În cetatea *Argamum* sunt construite trei bazine, iar în necropola orașului o bisericuță

<sup>71</sup> Avem în vedere atât cavoul „*Tudorca*” din necropola ibidană, cât și cavoul cruciform descoperit de Fl. Topoleanu în necropola noviodunensă.

<sup>72</sup> G. Kuzmanov, *Antični lampi*, Sofia, 1992, p. 19, nr. 63-66, tip 18 (MIA Tl.- inv.43.274).

<sup>73</sup> V.H. Baumann, *Despre începuturile vieții romane la Noviodunum*, în „*Peuce*”, 6, 2008, p. 219-227; idem, *Producerea ceramicii locale la Gurile Dunării în secolele I-IV p.Chr.*, în „*Peuce*”, 7, 2009, p. 64-82; idem, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, Tulcea, 2010, p. 357-370.

<sup>74</sup> Idem, *Sângele martirilor*, București, 2005, p. 37.

<sup>75</sup> Vezi, în acest sens, Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, pl. 9, M-52; G. Kabakčeva, *Keramični čentrove na teritorijata na Nicopolis ad Istrum*, Sofia, 1988; A. Opaiț, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol), secolele V î.e.n.-VII e.n.*, în „*Peuce*”, 10, 1991, 1, p. 161, tip II (p. 133-181).

<sup>76</sup> V.H. Baumann, *op. cit.*, p. 41-62.

<sup>77</sup> V. Lungu, *Organizarea vieții bisericești în Scythia Minor*, în *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, 2003, p. 138.

<sup>78</sup> *Ibidem*, p. 141.

<sup>79</sup> A. Opaiț, C. Opaiț, T. Bănică, *Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă*, în „*RMI*”, 2, 1990, p. 22.

<sup>80</sup> V.H. Baumann, *op. cit.*, p. 101-103; M. Zahariade, O. Bounegru, *Despre începuturile creștinismului la Dunărea de Jos*, în *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, 2003, p. 121.

<sup>81</sup> Em. Popescu, *Dobrogea și teritoriile românești nord-dunărene în secolele IV-VI*, în „*SympThr.*”, 7, 1989, *passim*.

cimiterială. Se construiesc bazine la *Halmyris*, *Noviodunum*, *Troesmis* și *Ibida*, în nordul provinciei, la *Tomis*, *Callatis* și *Histria*, pe litoralul vest-pontic<sup>82</sup>.

Din epoca romano-bizantină ne-au parvenit numeroase vestigii creștine descoperite, mai ales, în cetățile și în necropolele acestora, situate de-a lungul țărmului pontic și al malului dunărean al Dobrogei. Muzeul deține opaițe paleocreștine, amfore și fragmente amforice cu însemne creștine (*dippinti* și *graphitti*), aplice și cataramă cu însemne creștine, vase lustrale, inscripții martirice etc., din sec. III-VI p.Chr., în mare parte provenite din cercetările arheologice întreprinse în necropola de la Beroe, în așezarea civilă a cetății *Troesmis*, la *Noviodunum*, *Aegyssus*, *Halmyris*, *Argamum*, *Ibida*.

Valoarea intrinsecă a subiectului și importanța deosebită a descoperirilor paleocreștine din zona de nord a Dobrogei necesită o valorificare aparte a acestui patrimoniu. Nu pot lipsi din expunere reconstituirile și machetele: *reconstituirea interiorului criptei martirice a bazei din Niculițel*; realizarea de *machete sau de reconstituiri virtuale sau topografice în 3D ale bazilicilor din Telița, Beroe, Halmyris și Argamum*<sup>83</sup>.

#### **f. Orașele bizantine și genoveze de la Gurile Dunării în sec. X-XIV**

În ultimele trei decenii ale sec. al X-lea, teritoriul de la Dunărea de Jos a redevenit provincie bizantină, denumită *thema Paristrion* sau *Paradunavon*, deosebit de importantă pentru Bizanț, atât strategic, cât și economic, în condițiile în care Dunărea reprezenta un hotar natural și o excelentă arteră comercială. Pe ambele maluri ale fluviului, relatează cronică lui Skylitzes-Cedren, se aflau așezări întărite, locuite de o populație stabilă, condusă de șefi locali<sup>84</sup>. Această situație este relevantă arheologic pe malul dobrogean al Dunării, la Tulcea – pe locul vechiului *Aegyssus*, la Nufăru, la *Bisericuța*–Garvăn, în interiorul fortificației romano-bizantine *Dinogetia*, la *Troesmis* și la *Beroe*, în necropola bizantină de la *Ostrov-Piatra Frecăței*.

Cercetările arheologice surprind, în sec. al XI-lea, o adevărată explozie demografică pe toată linia Dunării unde, la adăpostul vechilor fortificații romano-bizantine, în paralel cu cultivarea plantelor și creșterea animalelor, se desfășoară o veritabilă viață orășenească, bazată pe o producție artizanală proprie și pe schimbul de mărfuri.

În pofida repetatelor invazii ale pecenegilor, uzilor și cumanilor din sec. XI-XII, circulația monetară, extrem de intensă până la 1204, reflectă o perioadă de înflorire economică a acestor teritorii, sub influența concertată a Bizanțului și a Rusiei Kievene. În acest sens, *existența unor ateliere monetare în nordul Dobrogei*, unul foarte probabil la *Noviodunum*, care emite monede turnate<sup>85</sup> între anii 1042-1081, și o oficină bizantină ce a funcționat în același centru în vremea împăratului Alexis I Comnenul (1081-1118), care a pus în circulație trei emisiuni de monede *skiphate*<sup>86</sup>, reprezintă un argument extrem de elocvent cu privire la înfloritorul comerț care se desfășura la Gurile Dunării în perioada bizantină medie.

La *Troesmis*, *Dinogetia*, *Noviodunum*, Tulcea și Nufăru au fost identificate *ateliere de olărit*.

Cercetările arheologice au scos la lumină o cantitate impresionantă de artefacte, cele mai numeroase fiind brățelele din sticlă, diferite tipuri și forme, cu un decor extrem de variat, fapt ce relevă existența unor *ateliere de prelucrare a sticlei* ce au funcționat până la sfârșitul sec. XIV.

*Prelucrarea metalelor* (fier, aramă, bronz, plumb) este atestată la Garvăn–*Dinogetia*, Isaccea–*Noviodunum*; Tulcea–*Aegyssus*, Nufăru și Babadag. Prelucrarea metalelor prețioase este

<sup>82</sup> V. Lungu, B. Repertoriul bazilicilor din Scythia Minor, în *Creștinismul în contextul vest-pontic*, Constanța, 2000, p. 69-82.

<sup>83</sup> Cea mai spectaculoasă, și mai bine conservată, este *bazilica Nicorescu*.

<sup>84</sup> I. Barnea, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 74.

<sup>85</sup> *Folles anonimi* cl. D, apud Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204*, București, 2001, p. 142-145.

<sup>86</sup> Monede concave divizionare = *stamena*. Vezi *Ibidem*, p. 170-172.



semnalată la *Dinogetia* și *Noviodunum*, prin descoperirea de tipare și unelte destinate acestui meșteșug<sup>87</sup>.

În sec. al XII-lea, în epoca marilor împărați Comneni, Alexis și Manuel, *Noviodunum*, devenit reședință feudală, cunoaște strălucirea unui adevărat oraș bizantin<sup>88</sup>.

Cercetările arheologice din epoca bizantină medie au scos la lumină numeroase locuințe, în special din mediul orășenesc al zonei gurilor Dunării. La *Dinogetia*, *Noviodunum* și Nufăru populația trăia în locuințe semiadâncite (de tip bordei, de formă pătrată, cu colțurile rotunjite, locuințe săpate, de obicei, în straturile unei vechi dărâmături nivelate) sau în locuințe de suprafață (*pe tălpi* sau pe temelii superficiale). În majoritatea cazurilor aceste locuințe erau înzestrate cu vetre sau cu cuptoare de *tip pietrar*. Majoritatea mormintelor din cimitirele de înhumăție aflate în vecinătatea așezărilor de tip urban atestă o populație creștină<sup>89</sup>, fenomen evidențiat și de prezența unor monumente creștine la Garvăn–*Dinogetia* – în sec. X-XI și la Niculițel–*Cetățuie* – în sec. al XII-lea<sup>90</sup>, sau a unor mici biserițe mononavate (cu plan pătrat sau dreptunghiular, cruciform sau treflat) de origine bizantină<sup>91</sup>.

În 1188 Dobrogea intră în stăpânirea statului valah al Asăneștilor<sup>92</sup>, la Gurile Dunării, însă, Bizanțul continuă să-și exercite influența prin intermediul mitropoliei de Vicina<sup>93</sup>. După marea invazie a tătarilor din 1241 nordul Dobrogei intră sub autoritatea Hoardei de Aur. După 1261 Bizanțul revine la Dunărea de Jos, permițând lui Sari-Saltâc-dede, între anii 1263-1264, să se așeze în zona Babadag cu 10.000 de turci selgiucizi.

La sfârșitul sec. XIII Gurile Dunării intră în sfera de influență genoveză. Vicina<sup>94</sup> a fost portul în care genovezii au realizat cele mai mari cifre de afaceri. Acest fapt s-a datorat și bunelor relații cu Hoarda de Aur, ai cărei conducători stăpâneau zona Deltei Dunării<sup>95</sup>. Documentele vremii relevă relații cordiale între mitropolia de Vicina și conducătorii tătari, cel puțin până la începutul sec. XIV<sup>96</sup>.

Ca și Vicina, discutabilă din punct de vedere al localizării sale geografice, alte două așezări portuare bizantine au devenit, în secolele XIII-XIV, importante centre comerciale genoveze la Gurile Dunării: Lykostomo și Killy (Chilia Veche). Ca și Vicina, acestea rămân deocamdată neidentificate pe teren<sup>97</sup>.

<sup>87</sup> A. Stănică, *Prelucrarea metalelor în secolele X-XV*, în G. Jugănar, (coord.), *Aspecte privind prelucrarea și circulația metalelor în Dobrogea din preistorie până în Evul Mediu*, Tulcea, 2005, p. 73-74, cu bibl.

<sup>88</sup> În acest sens stau mărturie ruinele unui important edificiu bizantin etajat, cu portic la fațadă și scară interioară. Vezi V.H. Baumann, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, Tulcea, 2010, p. 63-64; 68-69. Perioada celor doi Comneni este ultima etapă de restaurație a vechii mănăstiri a Bizanțului, acesta reușind să recucerească aproape întregul bazin pontic (*apud* Gh. Brătianu, *Marea Neagră*, I, București, 1988, p. 329).

<sup>89</sup> I. Vasiliu, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, în „Peuce”, 9, 1984, p. 117.

<sup>90</sup> Gh. Ștefan și colab., *Șantierul arheologic Garvăn-Dinogetia. 3. Sondajul de la Niculițel*, în „SCIV”, 6, 3-4, 1955, p. 23-31, fig. 28-29.

<sup>91</sup> Existența unei mitropolii a Paristrion-ului, cu sediul la Dârstor-Silistra, în sec. al XII-lea, și a unor episcopii în principalele centre dobrogene, a influențat puternic viața cultural-religioasă a acestui teritoriu.

<sup>92</sup> I. Barnea, *op.cit.*, p. 341.

<sup>93</sup> R.Șt. Ciobanu, *Evoluția, rolul și însemnătatea mitropoliei din Vicina*, în „Peuce” 6, 1977, p. 235.

<sup>94</sup> Orașul Vicina a rămas, până în prezent, nelocalizat; Anna Comnena face prima atestare a Vicinei în anii 1082-1085 când menționează și trei conducători feudali locali: Tatos, Satza și Sestlav (I. Barnea, *op.cit.*, 1971, p. 144). În anul 1154 geograful arab Idrisi plasează orașul „nu departe de gura Dunării, până la mare 40 mile” (*apud* I. Barnea, *op.cit.*, p. 164).

<sup>95</sup> În timpul lui Noghai, orașul Vicina era apărat de 1000 de tătari, conduși de Argura, tătar creștinat la 1285 (V. Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București, 1998, p. 48-61). Această stare de lucruri se va perpetua și în secolul următor când, grație mitropolitului de Vicina, între anii 1319-1320 întreaga gardă tătară, condusă de Angun, a fost creștinată (vezi A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, 1998, p. 195-196).

<sup>96</sup> Aceste relații cordiale au încetat după preluarea și introducerea islamismului fanatic, de tip egiptean, de către autoritatea tătară, moment în care tulburările din zona Deltei Dunării devin un fapt obișnuit, fiind urmate de masacrarea creștinilor (Gh. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 11-112).

<sup>97</sup> Chilia Veche se află, foarte probabil, în fața fortificației cu același nume, construită de Ștefan cel Mare pe malul stâng al Dunării, fiind acoperită de straturi groase de măr. Cât privește Lykostomo, localitatea a fost localizată ipotetic la Periprava (vezi O. Iliescu, *Chilia în veacul al XIV-lea*, în „Peuce”, 6, 1977, p. 244).

În sec. XIV genovezii construiesc, după un plan poligonal neregulat, adaptat terenului, castelul de la Enisala, fortificație ce domină lacul Razim și pădurile Babadagului. Orientată spre mare și supraveghind intrarea în golful Babadag și în zona Dunării, fortăreața de la Enisala avea un pregnant caracter maritim<sup>98</sup>. După 1335, când genovezii preiau în totalitate locul Bizanțului la Gurile Dunării, acțiunile lor se desfășoară în relație cu cele ale Hoardei de Aur, interesată în păstrarea importantului drum comercial care unea Gurile Volgăi cu Gurile Dunării (*calea cumanilor*).

În a doua jumătate a sec. al XIII-lea, conducătorul tătar Noghai își stabilește reședința la *Sacdji*–Isaccea, unde, în anii 1296-1300, bate monedă proprie<sup>99</sup>. După lichidarea autorității Hoardei de Aur asupra Nordului Dobrogei, rolul de protector al orașelor de la Gurile Dunării va fi încredințat principelui Dimitrie, de neam tătar, care, la fel ca și predecesorul său Noghai, își stabilește reședința tot la Isaccea, între anii 1352-1359 – 1368<sup>100</sup>.

Cercetările arheologice efectuate în anul 1975 în localitatea Niculițel au relevat faptul că Biserica Sf. Athanasie este o construcție medievală din prima jumătate a sec. al XIV-lea, fiind inițial o capelă de curte feudală ce aparținuse unui feudal local. Tipul edificiului religios se regăsește în aria bizantină a sec. XII-XIV<sup>101</sup> și are apropiate analogii în arhitectura primei biserici de curte voievodală de la Argeș<sup>102</sup>.

După moartea lui Dimitrie, în fața ofensivei genoveze, orașele dunărene i-au sprijinit pe despoții locali dobrogeni, Dobrotici și Ivanco, în lupta pentru asigurarea protectoratului politic al autonomiei lor.

În condițiile apariției și dezvoltării statelor feudale românești, Dunărea redevine o importantă arteră comercială, punând „pentru prima oară, în ansamblu, ca un corolar obligatoriu al problemei pontice”, *chestiunea dunăreană*<sup>103</sup>. Importantele legături diplomatice și matrimoniale dintre locuitorii ambelelor maluri ale Dunării: valahi, sârbi, bulgari, bosniaci<sup>104</sup> au împiedicat o perioadă și ofensiva maghiară, dar n-au putut opri *marșul european* al turcilor osmanlii ajutați de negustorii italieni.

*Expunerea muzeală trebuie să fie dominată de importanța comercială și strategică a Dunării și a coastelor maritime ale Dobrogei în apariția și dezvoltarea orașelor*<sup>105</sup>, ca factor determinant în formarea statului medieval românesc. Importante cercetări arheologice s-au făcut în cetățile și în necropolele așezărilor dunărene: Nufăru<sup>106</sup>, Aegyssus, Noviodunum, *Dinogetia*, *Troesmis*, *Beroe*<sup>107</sup>.

Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea dispune în prezent de suficiente piese de arheologie bizantină (vase ceramice, amfore, diverse obiecte metalice, brățări, coliere și obiecte din sticlă, sigilii din plumb, tezaure monetare, numeroase obiecte creștine, în special cruciulițe din

<sup>98</sup> Șt. Ștefănescu, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 385.

<sup>99</sup> V. Ciocâltan, *op. cit.*, nota 59.

<sup>100</sup> Despre *Sacdji*, localitate întemeiată foarte probabil de tătari, după 1250, avem știrea relatată de călătorul arab Abufelda, conform căreia în sec. al XIV-lea majoritatea locuitorilor practica religia islamului (C. Brătescu, *Ibn Batutah, un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV*, în „Analele Dobrogei”, 4, 2, Constanța, 1923, p. 54).

<sup>101</sup> V.H. Baumann, *Sângele martirilor*, București, 2005, p. 365.

<sup>102</sup> C. Moiescu, *Noi considerații asupra vechimii și arhitecturii Bisericii Sf. Athanasie din Niculițel – jud. Tulcea*, în *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare*, Tulcea, 2000, p. 364.

<sup>103</sup> Gh. Brătianu, *Marea Neagră, I*, București, 1988, p. 190.

<sup>104</sup> MIA Tulcea dispune de mai multe tezaure de monede bulgărești, sârbești și bosniace din sec. XIV, expuse în sălile destinate *Tezaurului nord-dobrogean*.

<sup>105</sup> În acest sens, menționăm faptul că MIA Tulcea dispune de cel mai important tezaur european de monede tătărești, compus din 23.440 *dirhemi* sau *aspri* din argint, emisiuni ale hanilor Hoardei de Aur din sec. XIII; 103 lingouri de argint, 195 monede de aur bizantine (*hyperperi*), cinci bijuterii din aur și argint, două vase de aramă și trei ulcioare ceramice. Acest tezaur fabulos, descoperit pe colinele de nord-est ale localității Mihail Kogălniceanu, pe dealurile *Uzum-baiir*, pe artera comercială central-dobrogeană orientată spre cetățile genoveze de la Gurile Dunării, este expus în sălile *Tezaurului nord-dobrogean*.

<sup>106</sup> O. Damian, C. Andonie, M. Vasile, *Cetatea bizantină de la Nufăru. Despre problemele unui sit suprapus de o așezare contemporană*, în „Peuce”, S.N. 1, 2003, p. 237-266.

<sup>107</sup> C. Paraschiv-Talmațchi, A. Stănică, *Evul mediu timpuriu în Dobrogea. Date privind stadiul cercetărilor de la Ostrov-Piatra Frecăței (jud. Tulcea)*, în „Peuce”, S.N. 5, 2007, p. 313-334.

materiale diverse, cruci-duble relicvar, medalioane, un fragment din clopotul biseriței din *Dinogetia* etc.) pentru a evidenția fenomenul bizantin la Gurile Dunării.

Varietatea descoperirilor arheologice permite, și în acest caz, un alt curs muzeal, penetrat de reconstituiri și machete. Astfel, reconstituirea elementelor de excepție *descoperite la Nufăru* (din secolele X-XI), de puternică influență kieveană, cu analogii la Novgorod, poate crea un expонат spectaculos. Excepționala descoperire a *edificiului bizantin din epoca Comnenilor* (de la *Noviodunum*) poate fi machetată, sau reconstituită grafic în 3D. Numeroase locuințe, cu inventar arheologic bogat, ca de exemplu *locuința fierarului* de la *Dinogetia*, din sec. XI-XII, pot face obiectul unor reconstituiri muzeale, devenind expodate prețioase. Secolul al XIV-lea poate fi ilustrat prin machete ale unor monumente unice în Dobrogea, precum: *Biserica Sf. Athanasie din Niculițel* și *castelul genovez de la Enisala*.

### **g. Dobrogea în timpul stăpânirii otomane**

În timpul ocupației otomane, care a durat mai bine de patru veacuri, Dobrogea a îndeplinit, pe lângă funcția sa strategic-militară, rolul de punte de legătură între Orient și statele creștine de la nordul Dunării, cu deschidere spre răsăritul și centrul Europei.

Datorită poziției sale geo-politice, la încrucișarea unor importante drumuri comerciale și militare, Dobrogea a fost, în sec. XV, inclusă în Imperiul Otoman, printre provinciile cucerite. Încadrarea ei în sistemul administrativ otoman s-a făcut la începutul sec. XVI, după cucerirea marilor porturi Chilia și Cetatea Albă, în 1484. Organizată ca provincie de graniță (*udj*), a fost pusă sub conducerea beilor de margine (*udj-bey*), care-și aveau reședințele în cetățile de frontieră.

Inițial, Dobrogea a făcut parte din sandjeacul de Silistra dar, în secolele următoare, reședința pașalelor s-a mutat la Babadag, oraș aflat în apropierea Isacței – „cheia apărării Dobrogei”, și în același timp punte de trecere, prin vadul de la Oblucița, pentru trupe și comercianți. Pe aici, construind poduri, și-au trecut armatele, în avântul lor războinic, sultanii otomani și, cu un astfel de prilej, în 1621, în preajma expediției lui Osman al II-lea împotriva Poloniei, s-a construit la Isaccea, pe o colină, o fortăreață care domina împrejurimile<sup>108</sup>. În afara Isacței și celelalte două reședințe de cazale (Babadag și Tulcea) au fost înzestrate în sec. XVII cu fortărețe asemănătoare celei de la Isaccea<sup>109</sup>.

Din regulamentele porturilor și schelelor din zona de nord a Dobrogei rezultă că Dunărea își păstrase importanța, permițând contactul direct și permanent cu malul stâng, stăpânit de domnii români. Prin această arteră fluvială, și pe drumurile terestre, provinciile balcanice ale Imperiului otoman păstrau o legătură directă cu Țările Române, străbătute de vechi drumuri comerciale, care înlesneau legătura cu Europa centrală. De altfel, în sec. XVI-XVII, orașele din nordul Dobrogei au avut importante funcții economice. Ca centre de producție și desfacere a mărfurilor de larg consum destinate populației locale, aceste orașe trebuie să fi generat apariția unor variate meșteșuguri. Documentele de epocă menționează un comerț intens în aceste orașe, comerț ce a jucat un rol de seamă în dezvoltarea economică a regiunilor dobrogene<sup>110</sup>.

Situația a cunoscut schimbări începând din sec. al XVIII-lea, când Dobrogea a intrat în zona rivalităților ruso-austro-turce, devenind, pentru o perioadă îndelungată, teatru al operațiunilor militare care finalizau etapele acestui conflict cunoscut în istorie sub numele de *criza orientală*.

<sup>108</sup> Această fortăreață, aflată în zona de NE a orașului Isaccea, a fost distrusă de cariera de piatră a orașului, care a funcționat până în anii 1992-1994. Cercetări arheologice de suprafață, efectuate în anii 1987 (I. Vasiliu), 1990 (Gh. Mănucu-Adameșteanu) și 1996 (V.H. Baumann și S. Mănăstireanu), au precizat funcționarea acestei fortificații, cel puțin în sec. XVII.

<sup>109</sup> Autoritățile otomane au construit la Tulcea o fortificație cu plan stelat, deoarece localitatea era *un port mare și puțin sigur*.

<sup>110</sup> Vezi M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *Aspecte asupra vieții economice din porturile și schelele Dobrogei în sec. XV-XVII*, în „Peuce”, 6, 1977, p. 259-269, cu privire la legislația otomană referitoare la activitatea comercială a porturilor și schelelor dobrogene din secolele XVI-XVII. Referitor la rolul economic și politico-militar al acestora, vezi C. Șerban, V. Șerban, *Rolul economic și politico-militar al orașelor din Dobrogea de Nord în sec. XVI-XVIII*, în „Peuce”, 2, 1971, p. 284-290.

Demersul expozițional trebuie să includă criza orientală din a doua jumătate a secolul al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, problema orientală fiind soluționată mai târziu, în a doua jumătate a sec. XIX, de Conferința de la Paris, prin constituirea Comisiunii Europene a Dunării și unirea Moldovei cu Țara Românească.

O componentă de bază a societății musulmane medievale a fost instituția *vakîf*-ului<sup>111</sup>. Despre orașul Babadag, la mijlocul sec. XVII, cronicarul Evliyâ Celebi menționează că aici toate sunt *vakîfuri* pentru Sarî-Saltuk-Sultan, înmormântat în această localitate, unul dintre stăpânitorii orașului fiind și intendentul *vakîf*-ului. În afara tezaurilor monetare de *gedid-üşluci* descoperite la Babadag și a pieselor din inventarul cimitirului românesc medieval de la Enisala, care aparțin expozițional *Tezaurului nord-dobrogean*, în patrimoniul Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea se află câteva fragmente din conducta de apă ce alimenta fântâna geamiei Ali-Gazi Pașa și materiale ceramice provenite dintr-un cuptor de olar, cercetat în cartierul „Veterani” al localității. Toate aceste materiale aparțin secolelor XVIII-XIX.

La Isaccea, *vakîf*-ul compus din satele situate pe ambele maluri ale Dunării a fost creat de sultanul Osman al II-lea în 1645, pentru întreținerea cetății și geamiei construite din ordinul său. Teritoriul *vakîf*-ului de la Isaccea a reprezentat un element de legătură și unitate cu zona de sud a Basarabiei<sup>112</sup>. Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea posedă câteva fragmente din marmură, sculptate cu decor vegetal, provenite de la geamia din sec. XVII, și care aparțin *Lapidariului*, dar și ceramică orientală, podoabe și obiecte vestimentare descoperite în cimitirul medieval al Bisericii Sf. Gheorghe.

*Vakîf*-ul de la Sulina a fost fondat în 1745 de Beșir Aga, una din personalitățile proeminente ale istoriei otomane din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. *Vakîf*-ul cuprindea o mare suprafață din Delta Dunării, între Chilia și Beștepe. Obiectivele principale ale *vakîf*-ului erau construcția și întreținerea unui far (destinat orientării corăbiilor la gura brațului Sulina) și a cetății construite lângă far, cu magazii, hambare și corăbii. Veniturile cetății și produsele pământului din teritoriu erau destinate întreținerii farului și asigurau hrana unui azil pentru săraci și neputincioși, construit în localitatea Sulina<sup>113</sup>.

Și în acest caz, *expunerea muzeală trebuie să fie dominată de rolul strategic al Dobrogei, de protejare a Dunării, principala axă comercială a spațiului nord-balcanic de penetrare a Europei atât spre vest, cât și spre est, prin gurile fluviului.*

Cele mai importante măturii arheologice din nordul Dobrogei ne-au parvenit din zonele Babadag<sup>114</sup> – Enisala<sup>115</sup> și Isaccea<sup>116</sup> – Niculițel. Ele alcătuiesc o colecție de obiecte ceramice, podoabe și accesorii vestimentare și piese de lapidariu. Acestea li se adaugă câteva colecții numismatice, tezaure și monede de aur și argint, otomane și medievale-europene destinate sălii medievale din Tezaur. Un aport special îl aduce colecția de documente otomane și de carte veche, ediții *princeps*, care au circulat în localitățile din nordul provinciei. Expunerea trebuie, și în acest caz, agrementată cu machete și reconstituiri grafice sau virtuale în 3D: *geamia Ali Gazi-Pașa* din Babadag; *Biserica Sf. Gheorghe* din Isaccea; *interior depozit de mărfuri Isaccea* etc.

#### **D. Criterii de organizare muzeală și de desfășurare expozițională**

În vederea stabilirii acestor criterii, trebuie acordată o atenție specială spațiului relativ restrâns în care urmează să se desfășoare viitoarea expoziție permanentă a Muzeului de Istorie și

<sup>111</sup> Această instituție are la bază precepte severe care instituie datoria musulmanilor, în primul rând din pătura conducătoare, de a returna societății civile o parte din bunurile câștigate, prin opere de binefacere.

<sup>112</sup> Vezi T. Gemil, *Cercetări privind situația socio-economică a zonei moldavo-dobrogeane în sec. al XVII-lea*, în „MuzNaț.”, 1983, p. 163-176.

<sup>113</sup> T. Gemil, *Document turco-osman privind construirea farului de la Sulina (1745)*, în *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța, 1993, p. 238-240.

<sup>114</sup> I. Vasiliu, *Știri istorice și date arheologice referitoare la orașul Babadag în Evul Mediu*, în „Peuce”, 12, 1996, p. 195-224.

<sup>115</sup> Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Aspecte ale ritului și ritualului în lumina descoperirilor din necropola medievală de la Enisala*, în „Peuce”, 9, 1984, p. 355-362.

<sup>116</sup> I. Vasiliu, *Cimitirul medieval de la Isaccea. Biserica Sf. Gheorghe*, în „Peuce”, 11, 1995, p. 373-409.

Arheologie<sup>117</sup>. Raportat la zestrea mare patrimonială și având în vedere succesiunea exponatelor, grupajele și elementele de individualizare, de punere în valoare a exponatului original, se impune exploatarea la maximum a virtuților acestui spațiu, în funcție de tematica propusă. Acest fapt solicită arhitectului de muzeu urmărirea unor criterii de organizare a spațiului expozițional, altele decât cele de organizare muzeală impuse muzeografului prin tematica abordată. Prin aceste criterii, respectiv de iluminat, de flexibilitate, evoluție, densitate și programare a spațiului și a fluxului de vizitare, arhitectul se întâlnește plenar cu muzeograful în atingerea aceluiași scop, *maximizarea comunicației*.

Desfășurarea unei expunerii muzeale bazate pe principiul prezentării siturilor arheologice într-un spațiu limitat, în prezența unui patrimoniu în permanentă creștere, contravine demersului muzeal. Se impune, astăzi mai mult ca oricând, o ordonare a exponatelor și ansamblurilor remarcabile, din punct de vedere științific și estetic, urmărindu-se aceeași maximizare a comunicației pe baza criteriilor de atracție.

Din punct de vedere muzeistic, suntem obligați să acceptăm revenirea la principiile care au stat la baza organizării primei expoziții permanente a muzeului de istorie și arheologie, în anii 1974-1975, pornind de la *criteriile: cronologic, sistematic, tipologic și problematic*.

În programul de reorganizare muzeistică, o primă realizare a fost organizarea tematică a *Tezaurului nord-dobrogean* și a *Lapidariului*, pe baza aceluiași principii generale de organizare a expoziției muzeale în spații independente de expoziția permanentă, dar în contact direct cu aceasta, în vecinătatea sălilor de expunere și cu posibilități de acces în fluxul muzeal<sup>118</sup>.

Ca și în cazul celor două expoziții conexe, expunerea trebuie să fie problematică și în expoziția permanentă, urmărindu-se acele aspecte și secvențe de viață, din varii domenii de activitate, care scot cel mai pregnant în evidență valorile de interes național aflate în colecțiile muzeului tulcean.

În scopul etalării muzeale, patrimoniul de care dispune Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea a fost selectat în ultimii ani. În prezent urmează ca soluțiile muzeo-tehnice să fie raportate la modalitățile de expunere a materialelor selectate<sup>119</sup>.

Practica muzeistică românească îmbină armonios toate tipurile de etalare (*liberă, protejată, suspendată*), în scopul valorificării și conservării tuturor categoriilor de patrimoniu, asigurându-li-se securitatea și vizibilitatea corespunzătoare<sup>120</sup>. Tipurile de etalare sunt stabilite în funcție de nevoile tematiche, varietatea exponatelor și spațiul de expunere. În acest sens, propunem o largă întrebuintare a *vitrinelor tip panou*, care permit o etalare etajată, și, mai ales, *un aranjament asimetric al vitrinelor*, care asigură focalizarea privirii asupra pieselor cu valoare deosebită. Vitrinele de perete trebuie să permită *etalarea mixtă*: pe verticală și pe orizontală. Tipul vitrinelor și fondul de culoare trebuie adecvate categoriilor sau grupurilor de expodate, în condițiile realizării unor *puncte de interes major*, care, ca și reconstituirile, sau constând în astfel de expodate, au menirea de a înlătura pericolul monotoniei din discursul muzeal. Un astfel de punct de interes major poate fi, în cazul de față, reconstituirea interiorului criptei martirice de la Niculițel. Pretutindeni, vitrinele trebuie să prezinte publicului *etichete discrete*, lapidare, însoțite de *texte explicative, bi- sau trilingve*.

*Materialul complementar* este menit să contureze și să accentueze valoarea exponatelor originale. Acest material, alcătuit din aplice cu panouri, hărți, texte din autori celebri din diverse epoci istorice, fotografii și diapozitive, are un rol semnificativ în expunerea muzeală. Materialul

<sup>117</sup> Aproximativ 500 mp în clădirea veche și 250 mp în noua clădire.

<sup>118</sup> Aceste capitole au fost deja încheiate prin expunerea din sălile *Tezaurului* (la etajul I al vechiului pavilion, reînnoit și reamenajat în prezent, cu fonduri europene) și a *Lapidariului* (într-un spațiu exterior, amenajat pavilionar, în stânga intrării).

<sup>119</sup> Aici intervine dinamismul cercetărilor științifice din ultimii ani și noile valori muzeale intrate în patrimoniul MIA.

<sup>120</sup> În acest sens, vezi A. Pavel, *Unele probleme privind etalarea patrimoniului în cadrul expozițiilor de istorie*, în „RMM”, 6, 1989, p. 38; cităm: *Etalarea muzeală reprezintă o expunere de obiecte pe baza unei tematici (sumă de idei), într-un cadru special (expoziția), urmărindu-se buna lor conservare, securitate deplină și o excelentă vizibilitate*.

ilustrativ este menit să precizeze viziunea istorică transmisă de exponatul original. De aceea, stabilirea din timp și selectarea riguroasă a materialului ilustrativ devine extrem de importantă în sublinierea anumitor idei tematice, precum: *rolul Dunării ca element unificator, factor de cultură și civilizație; pătrunderea creștinismului primitiv la Dunărea de Jos; romanizarea și romanitatea dunăreană* etc. În acest sens, un rol important revine hărților tematice, fotografiilor și diapozitivelor de mari dimensiuni, filmelor istorice cu caracter documentar. Materialul ilustrativ de mari dimensiuni trebuie situat în vecinătatea și, întotdeauna, în afara vitrinelor. Sugerăm, de altfel, că spațiul perimetral de deasupra vitrinelor poate fi destinat acestui scop, după cum, în cazul vitrinelor „independente”, sau „de centru”, materialele ilustrative să fie suspendate deasupra sau în dreptul acestora.

Folosirea inteligentă a materialelor ajutoare (conexe) în etalare contribuie din plin la sublinierea valorii fiecărui exponat. Împreună cu exponatele originale, auxiliarele tehnico-ilustrative: machete, fotografii, diapozitive, hărți, secvențe din filme documentare și artistice, pot fi incluse armonios în expunere<sup>121</sup>. Machetele, diapozitivele și reconstituirile topografice în 3D au un caracter explicativ, sporind posibilitățile de valorificare a vestigiilor arheologice și, în special, a monumentelor și ansamblurilor istorice și arheologice. Așa cum am precizat mai sus, câteva din cele mai importante obiective arheologice menționate în tematica muzeală pot fi reprezentate cu ajutorul acestor mijloace muzeo-tehnice<sup>122</sup>.

Pentru sporirea formelor de exprimare muzeală se tinde în prezent spre realizarea de *expuneri dioramice*. În acest sens, *reconstituirea*, cu ajutorul unor multiple elemente, a unui proces sau moment istoric, a unei secvențe de viață umană, a unui spațiu interior etc., pe baza unor fragmente, eșantioane sau date, a unor piese bi- și tri-dimensionale, originale sau copii, mărește gradul de atractivitate al demersului muzeal. Cu cât numărul pieselor originale ce intră în componența unei reconstituiri ca exponat este mai mare, cu atât valoarea acesteia este mai ridicată. Plasată în fluxul expoziției, reconstituirea creează momente de maximă intensitate emoțională, prin nota sa de autentic, și sparge, totodată, cadrul schematic (panou vitrină – vitrină) al expunerii. Fiind o formă de redare expozițională puternic intuitivă, reconstituirea vine în sprijinul înțelegerii generale a marilor categorii de public și, în special, a tineretului<sup>123</sup>.

În noua expoziție se va recurge la *reconstituiri-exponate* în toate sălile de expunere. Aceste reconstituiri au la bază cercetările științifice ale colectivului de cercetători al Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea și din institutele și instituțiile de specialitate cu care colaborează, și ale căror rezultate sunt deja publicate, în cea mai mare parte, în diferite reviste de specialitate. Am propus, în capitolul precedent, mai multe reconstituiri-exponat. Numărul acestora trebuie folosit, însă, cu multă prudență, în funcție de tematică, spațiu și patrimoniu, pentru a nu se ajunge la banalizare. Cel mai indicat mod de plasare a reconstituirilor este cel de *tip nișă*. Acesta presupune realizarea reconstituirilor în spații separate sau improvizate, cu acces în imediata apropiere și strâns legate de tematica expozițională pe care o ilustrează. Acest sistem se apropie cel mai mult de sistemul dioramic utilizat în muzeele de științele naturii.

O problemă extrem de importantă este aceea a *iluminatului*. În conformitate cu tematica expoziției, care îmbină factorul științific cu spectacolul, se impun modalități variate de iluminare, capabile să creeze jocuri de umbre și lumină și să contribuie la punerea în valoare a exponatelor muzeale. Și, pentru că acest deziderat intră în atribuțiile arhitectului de muzeu, dorim să amintim că principiul fundamental care se impune în procesul de realizare expozițională este caracterul

---

<sup>121</sup> Vezi, L. Mărghită, *Câteva considerații referitoare la utilizarea machetelor în muzeele de arheologie*, în „RevMuz”, 6, 1973, p. 509-510.

<sup>122</sup> Amintim, spre exemplificare: așezarea neolitică de la Carcaliu; cetatea getică de refugiu de la Beștepe (sau de la Beidaud); *villa rustica* de la Horia; *officina* de la Telița-Valea Morilor; bazilicile paleocreștine de la Niculițel și Telița-Amza; bazilica Nicorescu de la Argamum; bazilica martirică din *Halmyris*; complexul monastic romano-bizantin de la Slava Rusă; Biserica Sf. Athanasie din Niculițel; castelul genovez de la Enisala; geamia Ali-Gazi Pașa din Babadag și altele.

<sup>123</sup> A. Pavel, *Despre reconstituire în muzeele de istorie*, în „RMM”, 2, 1977, p. 35-38.

permanent al colaborării dintre muzeograf și arhitect, prezent în toate fazele de organizare a expoziției și care trebuie să se finalizeze în armonizarea tematicii muzeale.

Într-un scenariu apropiat, propunem următoarea desfășurare de idei:

A.

- Ocupații ale omului neolitic din zona gurilor Dunării;
- Începuturile indo-europenizării spațiului istro-pontic;
- Aspecte ale civilizației traco-geților din prima epocă a fierului;
- Rit și ritual în procesul de indo-europenizare a spațiului istro-pontic – *reconstituire mormânt de ocroman*;
- *Punct de interes major*: locuință din pre- sau proto-istorie – reconstituire parțială

B.

- Penetrația comercială elenă la Gurile Dunării;
- Sciți și greci la Gurile Dunării;
- Mormântul princiar de la Agighiol – *reconstituire parțială*;
- Geții de la Gurile Dunării în a doua epocă a fierului – necropola de la Enisala; mormânt de incinerare *in situ* (fundal foto sau dia );
- Schimbările comerciale: vitrine cu tipuri ceramice și monetare grecești;
- *Punct de interes major*: depozitul de amfore de la *Aegyssus* – reconstituire parțială;

C.

- Dobrogea romană. Organizarea teritoriului: armata; cetatea; așezări rurale; viața cotidiană; locuința romană;
- Interior locuință cu *hypocaustum* – *reconstituire parțială*;
- Viața economică: ocupații agricole; prelucrarea ceramicii; mineritul și metalurgia și prelucrarea metalelor; prelucrarea lemnului și a oaselor de animale; prelucrarea rocilor;
- Apeduct subteran – reconstituire fragment;
- *Punct de interes major*: monumente funerare (sarcofag, statuie funerară);
- Rit și ritual. *Reconstituire* – morminte romane cu inventar;
- Culte religioase; artă funerară; reprezentări artistice;
- Paleocreștinism la Gurile Dunării;
- *Punct de interes major*: reconstituire – interiorul cripei martirice de la Niculițel;
- Comerț; importuri; circulație monetară; moneda romană – tipuri monetare;

D.

- Dobrogea în epoca medie bizantină. Orașele dunărene în contextul prezenței bizantine la Gurile Dunării;
- Dunărea, axă a spațiului carpato-pontic. Creștinism;
- Activități economice: comerț; meșteșuguri; ocupații tradiționale; circulație monetară; *reconstituire: atelier de fierar de la Dinogetia*;
- *Punct de interes major*: fragment gard și podeț de lemn de la Nufăru – *reconstituire parțială*;
- Tătari și genovezi la Gurile Dunării;
- Monumente creștine la Gurile Dunării: Biserica Sf. Athanasie din Niculițel și castelul genovez de la Enisala;

E.

- Dobrogea otomană. Organizare, administrație, armată;
- Babadag, capitala *eyalet*-ului Dobrogei;
- Comerțul la Gurile Dunării în sec. XVI-XVII; Schela de la Isaccea; mărturii din Kilia; circulația monetară
- *Vakîf*-urile otomane din nordul Dobrogei: Babadag, Isaccea și Sulina;
- Dunărea, axă a unității spațiului românesc; circulația icoanelor și tipăriturilor românești pe teritoriul Dobrogei;
- *Problema orientală*; începutul războaielor ruso-austro-turce.



Pornind de la principiul cursivității în abordarea problemelor din tematică, considerăm că expunerea nu trebuie să sufere de rigiditate în desfășurarea sa cronologică ci, dimpotrivă, să exceleze prin flexibilitate. Este necesar să se creeze o atmosferă de autonomie în fiecare sală, expoziția permanentă reflectând, astfel, conținutul tuturor sălilor de expoziție.

Având în vedere dificultatea expunerii unui patrimoniu bogat în spații uneori improprie acestei expunerii, pare util să prezentăm, în continuare, modalitățile și soluțiile găsite, urmare a colaborării muzeograf-arhitect, pentru depășirea acestor impedimente. Exemplificăm, în acest sens, ca model de abordare, sala III – *Dobrogea romană*, introdusă, deja, în circuitul muzeal.

În fluxul muzeal, Sala III, destinată epocii romane, deschide și continuă expunerea în pavilionul II. Realizarea ei, privită prin prisma conceptului dual al comunicării dintre exponat și vizitator, devine extrem de importantă. De aceea a fost nevoie să se țină cont de inconvenientele sălii: spațiul îngust și slab luminat. În acest sens, spațiul existent a fost adaptat unei expunerii rectilinii, laturile lungi ale încăperii fiind mobilate cu vitrine înalte, de perete. Cele 16 vitrine de perete ilustrează aspecte din principalele realizări ale epocii romane la Gurile Dunării, incluse în două subiecte majore: *organizarea teritoriului* și *viața economică*. Nișele din dreptul intrării au fost folosite pentru reconstituiri, cea mai interesantă fiind încercarea de reconstituire a unui segment de *hypocaustum*. Peretele îngust din capătul sălii, care domină întreaga expunere, a fost întrebuințat în scopul definirii simbolice a genericului de sală: *Dobrogea romană. Drumul spre eternitate*. Acest perete a fost acoperit cu imaginea unei movile funerare, în fața căreia au fost amplasate un sarcofag și o statuie, ambele monumente funerare descoperite pe nivelul de călcare al movilei. Zona centrală a sălii a fost ocupată de reconstituirea unui *apeduct roman subteran*, expresie a cursului neîntrerupt al romanității pe aceste meleaguri.

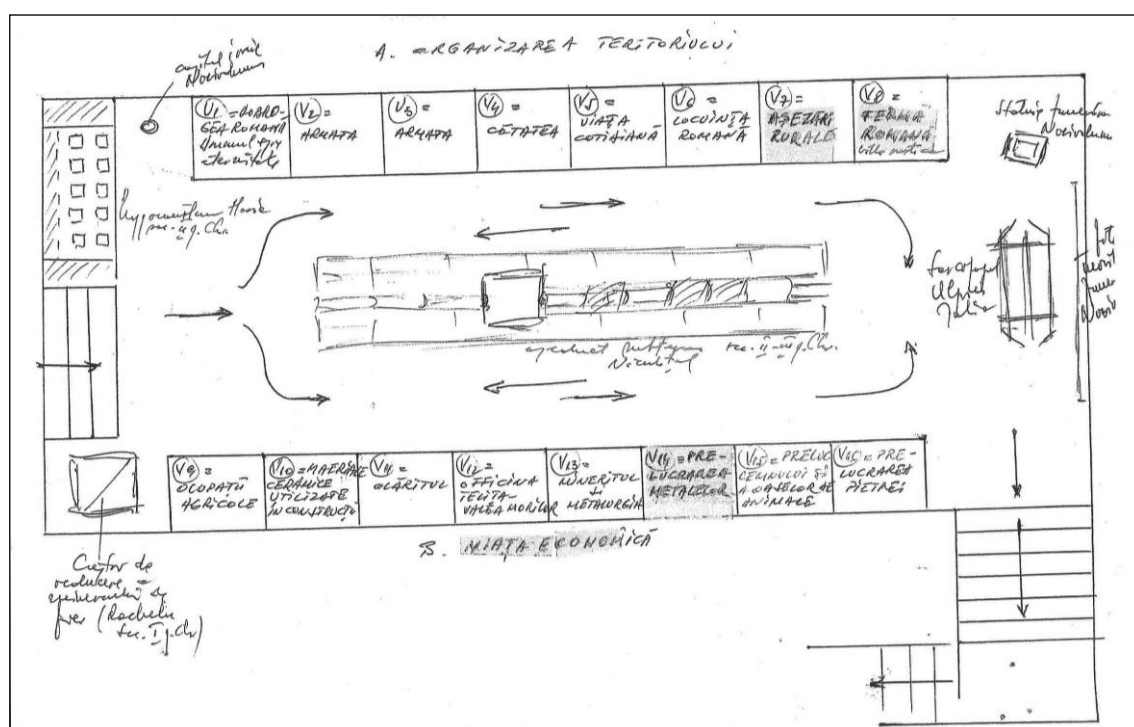


Fig. 3. Propunerea de amenajare muzeistică a spațiului din Sala III

## SALA III - DOBROGEA ROMANĂ

### Inventar arheologic: piese selectate pentru a fi expuse în vitrine

#### V1: - DOBROGEA ROMANĂ – DRUMUL SPRE ETERNITATE

- Căramidă romană cu talpa unui picior de copil imprimată, cetatea *Halmyris*;
- Țiglă romană cu desen incizat: militar dintr-o unitate de cavalerie (*ala*), *Telița-Cotul Cilicului*, sec. II p.Chr.;
- Acvilă, medalion ceramic, *Noviodunum* sec. III p.Chr.

## V2: - ARMATA

- Acvilă, sculptură romană, calcar, Babadag, sec. II-III p.Chr.;
- Țigle cu ștampila legiunii a V-a Macedonica și a flotei dunărene *classis Flavia Moesica*, *Noviodunum* sec. II p.Chr.;
- Fragment de cărămidă cu joc de țințar incizat, *Noviodunum* sec. II-III p.Chr.; zaruri os, Beroe și *Noviodunum*; jetoane os, piatră, sticlă, *Noviodunum*, Telița, *Ibida*, *Arrubium*.

## V3: - ARMATA

- Vârfuri de lance (*hasta*, *lancea*), de suliță (*pilum*), de săgeată, *Noviodunum*, *Ibida*, Topraichioi, Telița, sec. II-VI p.Chr.;
- Fragmente cască (*galea*) de infanterist, fier, Telița-Valea Morilor sec. IV p.Chr.;
- Fragmente de platoșe, *Noviodunum*;
- Fragment de diplomă militară, *Ibida* sec. II p.Chr.;
- Fibulă rotundă *Troesmis*, paftale de centiron, cataramă și aplice; *Noviodunum*, Beroe, *Halmyris*;
- Fragmente de buterole din os, Telița-Valea Morilor;
- Zăbale, ornamente de harnașament cal și car, Telița-Valea Morilor, *Ibida*;
- Fragmente de sabie, de spadă (*spatha*), *Argamum*, Telița-Amza, Telița-Valea Morilor, *Noviodunum*;
- Proiectile ceramice, Telița-La Pod, sec. IV p.Chr.

## V4: - CETATEA

- Altarul trierarhului Germanus de la *Noviodunum*, calcar sec. II p.Chr.;
- Altarul duumvirului Aelius Aelianus de la *Troesmis*, fragment calcar sec. III p.Chr.;
- Cărămizi cu texte incizate: *Aegyssus*, *Argamum*, *Ibida*.

## V5: - VIAȚA COTIDIANĂ

- Farfurii, castroane, boluri, cănițe, ulcioare; *Noviodunum*, Enisala, *Troesmis*;
- Mortarium *terra sigillata*, *Troesmis* sec. III p.Chr.;
- Râșniță manuală (*mola manuarum*);
- Fibule, cataramă, nasturi, ace de păr și de cusut: Telița, *Noviodunum*, *Argamum*, Beroe, *Ibida*;
- Coliere mărgelă sticlă colorată, cutiuțe fard, borcanele și fiole de sticlă: *Noviodunum*, *Argamum*;
- Instrumente medicale: pensete, lingurițe, pietre de oculist: *Troesmis*, *Ibida*, *Argamum*, *Noviodunum*;
- Fructe, semințe (*Aegyssus*, *Noviodunum*), oase de pește, de animale și de păsări.

## V6: - LOCUINȚA

- Statuetă Lar, bronz – *Aegyssus*; șarpe bronz-achiziție;
- Statuete bronz: Venus (Iazurile, *Argamum*, *Noviodunum*); Marte (*Aegyssus*);
- Trepied – suport candelabru de bronz Telița-Amza;
- Opaște ceramice cu mai multe orificii de ardere; *Troesmis* și Telița-Cotul Cilicului; lucerne bronz de la *Noviodunum* și Telița-Amza; sfeșnic ceramic *Argamum*;
- Farfurie decorativă cu inel, *Noviodunum*;
- Figuri antropomorfe: choroplastică și teracota (*Troesmis*, Telița-Amza, *Noviodunum*).
- Chei și închizătoare; mâner de ușă, *Troesmis*; instrumente: styli, strigilis.

## V7: - AȘEZĂRI RURALE

- Capete de statuie, marmură Valea Nucarilor și Colina sec. II-III p.Chr.;
- Cavalerul Trac, plăcuță marmură, Neatârănarea, sec. II-III p.Chr.;
- Fragmente inscripție: Mihai Bravu – *vicus BAD...*; *Halmyris* – *vicus classicorum*;

- Cârliche de balanță Telița–Amza și Valea Morilor;
- Ceramică de tradiție getică și provincială romană (Telița–Amza, Revărsarea–Cotul Tichichilești, Sarichioi–Sărătura, Frecăței);
- Monede din așezări rurale.

#### V8: - FERMA ROMANĂ

- Bază de coloană, calcar Horia sau Niculițel;
- Piatră de râșniță;
- Amforă Capaclia sec. III p.Chr.;
- Ceramică de tradiție getică Horia sec. II p.Chr.;
- Ceramică provincială romană: Niculițel, Horia, Telița–La Pod (sec. II-IV p.Chr.);
- Țeavă de plumb pentru evacuarea apei (*fistula plumbaria*) – Horia, sec. II p.Chr.;
- Unelte și ustensile.

#### V9: - OCUPAȚII AGRICOLE

- Statuetă Priapus, Niculițel, marmură sec. II p.Chr.;
- Grâu carbonizat în oală *Aegyssus*, sec. V p.Chr.;
- Alune și nuci carbonizate, *Noviodunum* sec. II p.Chr.;
- Cosoare, cuțitașe: Telița–La Pod și Valea Morilor,
- Fier de plug folosit în viticultură, Horia, sec. II p.Chr.;
- Sape Telița–Amza;
- Seceri, coase: Telița–Amza, Telița–La Pod, *Ibida*;
- Brăzdare de fier și fiare de plug: Telița–Amza, *Ibida*;
- Instrumente pentru pielărie, răzuitoare, cuțitoaie: Telița–Amza;
- Clopoței, zăbale, lanțuri, verigi: *Troesmis*, *Noviodunum*, *Ibida*, Telița, *Argamum*;
- Bronzuri figurate cu elemente legate de viticultură: Eros: Valea Teilor; Pegas și vrej de viță-de-vie de la Rachelu;
- Statuete: Dionysos, Tulcea; Eros copil cu cosor, Niculițel.

#### V10: - MATERIALE CERAMICE PENTRU CONSTRUCȚII

- Cărămizi romane, *Noviodunum*, Telița–Valea Morilor, *Ibida*, Horia;
- Țigle și olane rebutate, Telița–Valea Morilor;
- Marcator din fier pentru cărămizi, Telița–Valea Morilor;
- Conductă ceramică, *Noviodunum*.

#### V11: - OLĂRITUL

- Opaște *Firmalampen* – *Arrubium*, *Noviodunum*;
- Ceramică *terra sigillata*;
- Spatule din fier și lustruitoare din piatră și os: Telița–Amza, *Noviodunum*, *Ibida*;
- Ceramică autohtonă lucrată cu mâna și la roată: oală cu două toarte și strachină Telița–Amza; cătuie, oală și pahar Enisala, Horia, *Troesmis*, Telița–Amza;
- Amforete: *Noviodunum*, *Ibida*;
- Oale de provizii, de dimensiuni mijlocii;
- Ceramică romană locală: cănițe, opaște, străchini, ulcioare, boluri.

#### V12: - COMPLEXUL DE OLĂRIT DE LA TELIȚA-VALEA MORILOR

- Cănițe cu una și cu două tortițe;
- Opaște – 4 tipuri;
- Farfurie; castron cu două toarte; oală cu două toarte;
- Amforă de Telița;
- Capac oală, suport ceramic;
- Cap idol ceramic;
- Lustruitor jasp, dop ceramic.

## V13: - MINERITUL ȘI METALURGIA

- Minereu cuprififer;
- Minereu de fier, fragmente de lupe fier, zgură de fier;
- Duză de suflantă ceramică.

## V14: - PRELUCRAREA METALELOR

- Creuzete, 2 piese;
- Tipare pentru podoabe – *Aegyssus*, *Ibida*, Babadag, Somova;
- Instrumentar bijutier: toporaș, nicovală, gravor: Telița–*Valea Morilor*;
- Podoabe din metal: cercei, inele, pandantive – bronz și argint;
- Piese harnașament: piroane de car, Telița–*Valea Morilor*; manșoane, verigi, fragment lanț;
- Unelte: cuțite, topor, secure, pile, sule;
- Instrumente: chei și închizătoare, cârlige undiță, strigilii, *stylus*;
- Accesorii vestimentare: fibule, catarama, aplice, ace de păr;
- Elemente figurate ale unor piese metalice: mânere, grifon etc.

## V15: - PRELUCRAREA LEMNULUI ȘI OSULUI

- Cuțite de pădure – falculae; topor și secure dublă Telița;
- Fragment ferăstrău, Telița; daltă cu înmănușare verticală – *caelum*, Telița–*Valea Morilor*; dorn, Telița–*Valea Morilor*, *Ibida*;
- Rașchete, fragm. lamă rindea, cuțitoaie;
- Scândură și cutiuță lemn, piloți din lemn: *Noviodunum*;
- Catarama os: *Noviodunum*;
- Ace de păr și ace de cusut din os: *Troesmis*, *Halmyris*;
- Piepteni din os: *Beroe*, *Argamum*, *Ibida*;
- Material faunistic în curs de prelucrare;
- Diverse obiecte din os: manșon, plăcuțe și fusaiole *Halmyris* și *Argamum*; împungător *Ibida*; nasture Telița–*Valea Morilor* etc.

## V16: - PRELUCRAREA PIETREI

- Leu funerar: *Noviodunum*; bază de coloană: Neatârnairea; fragment de inscripție, statueta Hercule: Telița–*Amza*;
- Dălțițe, daltă de pietrar, ciocan dublu, dălțițe-șpiț – Telița–*Valea Morilor*;
- Burghiu, sfredel: Telița, *Noviodunum*;
- Plăcuță de marmură cu *Silvanus*: fragment Revărsarea.

**Titluri de vitrine, texte, etichete**

Vitrina nr. 1 – Titlu: DRUMUL SPRE ETERNITATE

Text 1a: *Civilizația romană, privită în evoluția sa neîntreruptă, reprezintă baza de referință a culturii europene (Slușanschi 1985).*

Text 1b: *Roma a lăsat moștenire structuri agrare, economice, sociale, estetice, religioase și mentale, după ce le-a clădit ea însăși – cu încetul, în plină luptă. Ea a lăsat moștenire un spirit, ... iar acest spirit a însemnat putere și viață. Privind Roma, vedem aproape întotdeauna armate în mers, dar și monumente falnice, o majestate de piatră și de marmură, o chemare mândră la supraviețuire, aproape la eternitate (Jean Cousin 1985).*

Text explicativ: reconstituire „interior locuință cu *hypocaustum*”: *La începutul sec. I p.Chr., ne informează Plinius Maior, romanii au inventat hypocaustum, un sistem de încălzire plasat în subsolul termelor (= băile romane). Mai târziu, au introdus conducte de teracotă sau cărămizi cu colțari (tegulae mammatae), pentru a permite circulația aerului cald și în celelalte încăperi ale edificiilor sau ale locuințelor.*

Text explicativ: „reconstituire apeduct subteran”: Aproximarea cu apă a așezărilor romane se făcea cu ajutorul apeductelor îngropate, alcătuite din conducte ceramice și canale zidite, acoperite cu lespezi de piatră.

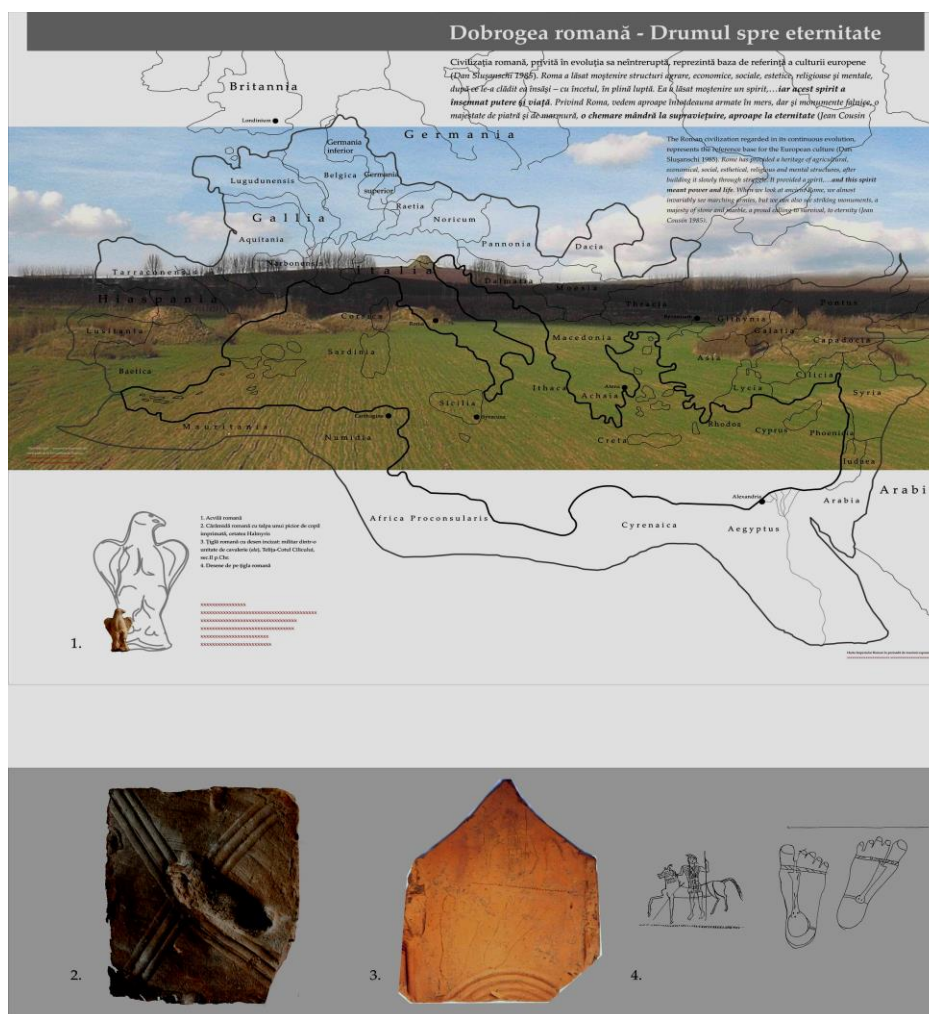


Fig. 4. Vitrina nr. 1.

#### Vitrinele nr. 2 și nr.3 – Titlu: ARMATA

Text 2: Fenomenul expansiunii politice și militare a reprezentat pentru statul roman condiția de bază a existenței și înfloririi sale. Ca și în celelalte teritorii cucerite, provincia de la Dunărea de Jos, numită *Moesia Inferior* în primele trei secole, și *Scythia Minor* până în epoca bizantină, va fi organizată temeinic, asigurându-i-se condițiile unei dezvoltări culturale orientate spre urbanism.

Text 3: Armata romană era alcătuită din legiuni și trupe auxiliare de infanterie (*cohortes*) și de cavalerie (*alae*) formate din provinciali care, după satisfacerea stagiului militar, căpătau cetățenia romană și erau împroprietăriți ca veterani. Lagărele unităților legionare se numeau castru (*castra*), cele ale unităților auxiliare – *castalla*. La Gurile Dunării, cele mai importante lagăre militare se aflau la *Troesmis* (Iglița-Turcoaia) – sediu al legiunii a V-a *Macedonica* și apoi al legiunii I-a *Italica*, și la *Noviodunum* – principala bază navală a flotei dunărene – *classis Flavia Moesica*. În epoca romano-bizantină (sec. IV-VII), în contextul provincializării armatei, două noi legiuni sunt plasate pe frontul de nord, la *Noviodunum* și *Aegyssus* - *Legio I-a Jovia* (*Scythica*) și pe frontul de vest, la *Axiopolis* și *Troesmis* – *Legio II-a Herculia*.





#### Vitrina nr. 4 – Titlu: CETATEA

Text 4: În jurul garnizoanelor romane au apărut și s-au dezvoltat, la Gurile Dunării, cetăți puternice și înfloritoare precum: *Beroe* (Piatra Frecăței), *Troesmis* (Iglița-Turcoaia), *Dinogetia* (Bisericuța-Garvăn), *Arrubium* (Măcin), *Noviodunum* (Isaccea), *Aegyssus* (Tulcea), *Salsovia* (Mahmudia), *Halmyris* (Murighiol). Pe malul vest-pontic, vechiul oraș grecesc *Orgamé* cunoaște o istorie romană sub numele de *Argamum*, iar în interiorul provinciei se dezvoltă cel mai întins oraș roman fortificat din Scythia Minor – orașul *Ibida* (Slava Rusă).

În principalele centre dunărene – *Troesmis* și *Noviodunum* – se desfășoară un intens proces de urbanizare, în urma căruia aceste devin, spre sfârșitul sec. II p.Chr., municipii (*municipia*) romane.

#### Vitrina nr. 5 – Titlu: VIAȚA COTIDIANĂ

Text 5: Roma a lăsat posterității soluții de urbanism pentru planurile orașelor și ale construcțiilor interioare: așezarea caselor și a prăvăliilor, realizarea interioarelor, dispunerea locuințelor și a localurilor comerciale de-a lungul străzilor sau în jurul unei curți, înălțimea moderată a acestora, orientarea străzilor – supuse legilor expunerii la soare, amenajările destinate iluminatului, încălzirii, alimentării cu apă potabilă și deversării apelor reziduale.



Fig. 7. Vitrina nr. 5



Vitrina nr. 6 – Titlu: LOCUINȚA

Text 6: Casa romană închide în ea întreaga viață familială. Planul casei romane a fost determinat în funcție de iluminarea sa interioară, realizată fie după sistemul grec, în jurul unei curți centrale, fie după sistemul italic, printr-o deschizătură orizontală lăsată în tavan. La Gurile Dunării, în mediul rural, tipul de casă romană este specific locuințelor aristocratice din mediul urban și *villae*-lor *rusticae*, pe când casa țărănească păstrează elementele prototipului tradițional getic, atât în cazul locuinței de suprafață, cât și în cel al bordeiului.

Vitrina nr. 7 – AȘEZĂRILE RURALE

Text 7: În teritoriile fortificațiilor și orașelor romane de la Dunărea de Jos sunt atestate, epigrafic și arheologic, circa 119 așezări rurale, din care 26 sate romane de tip *vicus*, locuite în mare parte de cetățeni romani (*cives romani*). Dintre acestea, la Gurile Dunării sunt atestate și localizate arheologic: *vicus classicorum* – lângă *Halmyris*, *vicus VRBIIN*... – la Tulcea, *vicus BAD*... – la Mihai Bravu, *vicus Novus* – la sud de Babadag și *vicus Petra* – la Camena.

La Sarichioi, în teritoriul orașului *Argamum*, la Frecăței și Telița, în teritoriul cetății *Noviodunum*, au fost cercetate arheologic întinse sate autohtone aflate într-un intens proces de romanizare.

Vitrina nr. 8 – Titlu: FERMA ROMANĂ

Text 8: Un loc aparte în economia provinciei de la Dunărea de Jos l-au avut exploatațiile rurale, în sistemul fermelor de tip *villa rustica*. Săpăturile arheologice au evidențiat că aceste proprietăți funciare, cu economia lor destinată pieței, au reprezentat, în societatea romană, puntea de legătură dintre romanitatea citadină și lumea tradițională a satelor autohtone.

Vitrina nr. 9 – Titlu: OCUPAȚII AGRICOLE

Text 9: Cercetarea arheologică evidențiază caracterul stabil al habitatului rural roman în primele patru secole ale mileniului creștin și atestă, totodată, complexitatea activităților economice care se desfășurau în mediul rural, activități în cadrul cărora ocupațiile agricole se îmbinau cu numeroase alte activități conexe.

Vitrina nr. 10 – Titlu: MATERIALE CERAMICE PENTRU CONSTRUCȚII

Text 10: Integrarea ținutului istro-pontic în marele imperiu al Romei a impulsat dezvoltarea meșteșugurilor locale. Epoca romană este profund marcată, în aceste locuri, de un uriaș efort edilitar căruia îi stau mărturie larga utilizare a materialelor de construcție, din ceramică, și a fierului, ca materie primă în fabricarea uneltelor și ustensilelor.

Vitrina nr. 11 – Titlu: OLĂRITUL

Text 11: Unul dintre cele mai vechi meșteșuguri practice pe aceste meleaguri, olăritul, a cunoscut în epoca romană o evoluție aparte, favorizată de necesitățile tot mai mari ale unei populații numeroase și cosmopolite. Meșterii olari locali imită o mare parte a importurilor ceramice, solicitate de reprezentanții păturilor avute, dar mențin ceramica tradițională ieftină și pe gustul populației autohtone.



Fig. 8. Vitrina nr. 11

#### Vitrina nr. 12 – Titlu: *OFFICINA DE LA TELIȚA – VALEA MORILOR*

Text 12: În epoca romanității târzii, centrele locale de producție ceramică din zona Gurilor Dunării tind să preia nevoile pieții și să acopere cerința, tot mai crescândă, a populației de produse ceramice ieftine. În acest sens, centrele de olărit din mediul urban și din mediul rural produc cantități mari de ceramică utilitară, întrebuințată curent în gospodăriile oamenilor pentru hrană, băut și iluminat.

#### Vitrina nr. 13 – Titlu: *MINERITUL ȘI METALURGIA*

Text 13: Și înainte de cucerirea romană în teritoriile istro-pontice se practica mineritul. Se extrăgea arama și fierul. Minereurile erau modeste, dar erau exploatate la suprafața solului. În vremea romanilor, exploatarea minelor și carierelor era monopol de stat. În zona Gurilor Dunării au fost identificate astfel de exploatare în teritoriile cetăților *Troesmis*, *Noviodunum* și *Ibida*. În apropiere de localitatea Telița, în punctul *Izvorul Maicilor* (din teritoriul noviodunens), au fost descoperite „cuptoare înalte” care întrebuințau, în procesul tehnologic, procedeul topirii minereului cu mangal, într-o vatră deschisă, folosind tirajul natural al aerului.

#### Vitrina nr. 14 – Titlu: *PRELUCRAREA METALELOR*

Text 14: În epoca romană, în ținutul de la Gurile Dunării s-a vehiculat o cantitate imensă de unelte, ustensile, instrumente, accesorii vestimentare, podoabe, piese de harnașament etc. Multe din aceste obiecte (prelucrate din fier, aramă, bronz, plumb și din metale prețioase) erau produse

în centrele urbane locale și în fermele rurale din teritoriu. Prelucrarea mecanică a metalelor se realiza prin forjare, prin turnare, prin nituire, lipire și sudare.

Vitrina nr. 15 – Titlu: PRELUCRAREA LEMNULUI

Text 15: Mărturiile arheologice din teritoriul istro-pontic evidențiază, în epoca romană, o puternică activizare a resurselor naturale și umane. Alături de argilă și minereuri, lemnul, piatra, oasele și coarnele animalelor au constituit resurse sigure și la îndemâna întreprinzătorilor în direcția unei producții locale destinate pieții.

Vitrina nr.16 – Titlu: PRELUCRAREA PIETREI

Text 16: Dintotdeauna piatra a reprezentat una din bogățiile naturale ale teritoriului istro-pontic. În epoca romană, în zona de nord, funcționau cariere în teritoriile cetăților *Troesmis*, *Noviodunum* și *Ibida*. Romanii au colonizat, în zonele de exploatare din centrul provinciei, populații de *bessi* (traci sud-dunăreni), specializați în acest domeniu de activitate. Se exploatau și se prelucrau calcarele, gresiile calcaroase, șisturile și diabazele necesare și frecvent întrebuințate la toate genurile de construcții

**PANOURILE – FUNDAL DE VITRINĂ** –concepute de arhitectul Virgil Apostol, de la MNIR București, pe baza materialelor arheologice și ilustrative pe care i le-am pus la dispoziție, întrunesc, din punctul nostru de vedere, criteriile unei expuneri muzeale corecte: coloritul discret, folosirea rațională a imaginilor, posibilitatea etalării pe verticală a exponatelor ușoare și de mici dimensiuni, dispunerea textelor la nivelul privirii vizitatorului<sup>124</sup>.

## BIBLIOGRAFIE

- AILINCĂI, S., MIRIȚOIU, N., SOFICARU, A. 2003, *O groapă cu oseminte umane atribuită culturii Babadag, descoperită pe nivelul precolonial de la Orgame (com. Jurilovca, jud. Tulcea)*, „ArhMold”, 26, p. 307-324.
- AILINCĂI, S., TOPOLEANU, FI. 2003, *Noi complexe cu oseminte umane în așezarea de tip Babadag de la Niculițel-Cornet*, „Peuce”, S.N. 1, p. 45-50.
- AILINCĂI, S., JUGĂNARU, G., MIHAIL, F., VERNESCU, M. AILINCĂI, A. 2011, *Noi date referitoare la așezarea culturii Babadag de la Enisala-Palanca, com. Sarichioi, jud.Tulcea. Cercetări arheologice din perioada 2003-2006*, „Rev.Arh.”, SN 7, 1-2, p. 157-199.
- ALEXANDRESCU DERSCA-BULGARU, M.M. 1977, *Aspecte asupra vieții economice din porturile și schelele Dobrogei în sec. XV-XVII*, „Peuce”, 6, p. 259-269.
- BARNEA, AI. 1991, *Municipium Noviodunum*, „Peuce”, 10, p. 81-84.
- BARNEA, I., ȘTEFĂNESCU, Șt. 1971, *Din istoria Dobrogei*, III, București.
- BAUMANN, V.H. 1975, *Noi mărturii istorice rezultate dintr-un sondaj arheologic*, „Peuce”, 4, p. 213-232.
- BAUMANN, V.H. 1975, *Observații arheologice asupra poziției și cronologiei așezărilor romane din zona de nord a Niculițelului*, „Peuce”, 4, p. 109-124.
- BAUMANN, V.H. 1983, *Ferma romană din Dobrogea, Tulcea*.
- BAUMANN, V.H. 1984, *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în ferma romană de la Telița, punctul „La Pod” (jud. Tulcea) în anul 1980*, „Peuce”, 9, p. 51-65, 457-472.
- BAUMANN, V.H. 1991, *Cercetări arheologice pe valea Teliței (jud. Tulcea). I. Sondajul de la Frecăței*, „Peuce”, 10, p. 109-116 (1), 111-138 (2).
- BAUMANN, V. 1992, *Aspecte ale romanizării populației autohtone din zona Dunării de Jos, în secolele I-IV e.n., în Probleme actuale ale istoriei naționale și universale*, Chișinău, p. 62-87.

<sup>124</sup> A se citi conținutul fiecărei vitrine (*sic!*) din cele scrise și prezentate mai sus (vezi: „Titluri de vitrine, texte, etichete, inventar arheologic”).

- BAUMANN, V.H. 1995, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Ch)*, „Bibl.IP-A 1”, Tulcea.
- BAUMANN, V.H. 2003, *Noi săpături de salvare în așezarea rurală antică de la Telița Amza, jud. Tulcea*, „Peuce”, S.N. 1, p. 155-232.
- BAUMANN, V.H. 2004, 2005, *Sângele martirilor*, Constanța-București.
- BAUMANN, V.H. 2005, *Metalurgia în epoca romană și romano-bizantină*, în Jugănar, G. (coord.), *Aspecte privind prelucrarea și circulația metalelor în Dobrogea din preistorie până în Evul Mediu* (catalog de expoziție, G. Jugănar coord.), Tulcea, p. 41-44.
- BAUMANN, V.H. 2008, *Despre începuturile vieții romane la Noviodunum*, „Peuce”, 6, p. 189-206.
- BAUMANN, V.H. 2009, *Producerea ceramicii locale la Gurile Dunării în secolele I-IV p.Chr.*, „Peuce”, 7, p. 193-216.
- BAUMANN, V.H. 2010, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, Tulcea.
- BERCIU, D. 1966, *Cultura Hamangia*, București.
- BERCIU, D. 1967, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București.
- BRĂTESCU, C. 1923, *Ibn Batutah, un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV*, „Analele Dobrogei”, 4, 2, Constanța, p. 54-57.
- BRĂȚIANU, Gh. 1935, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București.
- BRĂȚIANU, Gh. 1988, *Marea Neagră*, I, București.
- BUZDUGAN, I. 1972, *Colaborarea dintre muzeograf și arhitect în organizarea unui muzeu modern*, „RevMuz”, 6, p. 485-533.
- CHILDE, G. 1966, *La izvoarele istoriei*, București.
- CIOBANU, R.Șt. 1977, *Evoluția, rolul și însemnătatea mitropoliei din Vicina*, „Peuce” 6, p. 233-242.
- CIOCĂLTAN, V. 1998, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București.
- DAMIAN, O., ANDONIE, C., VASILE, M. 2003, *Cetatea bizantină de la Nufăru. Despre problemele unui sit suprapus de o așezare contemporană*, „Peuce”, S.N. 1, p. 237-266.
- Doruțiu-Boilă, Em., *Teritoriul militar al legiunii a V-a Macedonica la dunărea de Jos*, „SCIV” 23, 1, 1972, p. 52-57.
- FAVIÉRE, J. 1972, *Le musée, un centre d'animation culturelle*, în Actes de la IX<sup>eme</sup> Conference Générale d'ICOM, p. 83-89.
- FLORESCU, R. 1998, *Bazele muzeologiei*, București.
- GEMIL, T. 1983, *Cercetări privind situația socio-economică a zonei moldavo-dobrogene în sec. al XVII-lea*, „MuzNaț”, p. 163-176.
- GEMIL, T. 1993, *Document turco-osman privind construirea farului de la Sulina (1745)*, în *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța.
- GIMBUTAS, M. 1989, *Civilizație și cultură*, București.
- GIURESCU, C.C. 1967, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din sec. al X-lea până la mijlocul sec. al XIV-lea*, București.
- HAIMOVICI, S. 2003, *Studiul arheozoologic al resturilor din două nivele aparținând sec. II-III și IV p.Chr., găsite în situl autohton de la Telița-Amza (nordul Dobrogei)*, „Peuce”, S.N. 1, p. 487-510.
- ILIESCU, O. 1971, *A stăpânit Dobrotici la Gurile Dunării ?*, „Pontica”, 4, p. 371-377.
- ILIESCU, O. 1977, *Chilia în veacul al XIV-lea*, „Peuce”, 6, p. 243-246.
- JUGĂNARU, G. 2003, *Coroplastica în cultura Babadag*, „Peuce”, S.N. 1, p. 75-90.
- JUGĂNARU, G. 2003, *Inventarul arheologic al așezării de tip Babadag de la Telița-Amza, jud.Tulcea*, „Peuce”, S.N. 1, p. 91-112.
- JUGĂNARU, G. 2005, *Cultura Babadag*, I, Constanța.
- KABAKČEVA, G. 1988, *Keramični čentrove na teritoriata na Nicopolis ad Istrum*, Sofia.
- KUZMANOV, Gh. 1992, *Antični lampi*, Sofia.
- LĂZURCĂ, El. 1980, *Raport asupra noilor cercetări arheologice de la Baia (Hamangia), jud.Tulcea*, „Peuce”, 8, p. 7-36.

- LĂZURCĂ, El. 1984, *Cercetări arheologice în stațiunea neolitică de la Carcaliu, jud. Tulcea, „Peuce”*, 9, p. 425-434.
- LĂZURCĂ, El. 1995, *Trestenic – o nouă așezare neolitică pe teritoriul județului Tulcea, „Peuce”*, 11, p. 7-48.
- LUNGU, V. 1991, *Săpăturile arheologice de salvare dela Ghiolul Pietrei, comuna Independența (Murighiol), județul Tulcea, „Peuce”*, 10, p. 63-68 (1); 49 (2).
- LUNGU, V. 1996, *Aegyssus. Documentare arheologică preromană, „Peuce”*, 12, p. 47-102.
- LUNGU, V. 2003, *Organizarea vieții bisericești în Scythia Minor, în Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, p. 135-169.
- LUNGU, V., MICU, C. 2003, *Cercetările arheologice de salvare de la Panduru, jud. Tulcea, „Peuce”*, S.N. 1, p. 11-44.
- MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, Gh. 1984, *Aspecte ale ritului și ritualului în lumina descoperirilor din necropola medievală de la Enisala, „Peuce”*, 9, p. 355-362, 711-714.
- MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, Gh. 2001, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204*, București.
- MĂRGHITAN, L. 1973, *Câteva considerații referitoare la utilizarea machetelor în muzeele de arheologie, „RevMuz”*, 6, p. 509-510.
- MICU, C., MICU, S., BĂLĂȘESCU, A., RADU, V., LUCA, G., HAITĂ, G. 2000, *Așezarea neolitică de la Isaccea, punctul Suhat, jud. Tulcea, I. Considerații de ordin arheologic, în Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare, Tulcea*, p. 5-51.
- MICU, C. et alii 2005a, *Cronica CAR. Campania 2004, 121: Isaccea, jud. Tulcea. Punct: Suhat*, p. 182-186.
- MICU, C. et alii 2005b, 134: *Luncavița, jud. Tulcea. Punct: Cetățuia*, p. 213-214
- MIRIȚOIU, N., SOFICARU, A. 2003, *Studiul antropologic al osemintelor din cavoul romano-bizantin „Tudorca” de la Slava Rusă (antica Ibida), „Peuce”*, S.N. 1, p. 511-530.
- MOISESCU, C. 2000, *Noi considerații asupra vechimii și arhitecturii Bisericii Sf. Athanasie din Niculițel – jud. Tulcea, în Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare, Tulcea*, p. 363-370.
- MORINTZ, S. 1987, *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag), „Thraco-Dacica”*, 8, 1-2, p. 39-72.
- OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, I. 1980, *Stațiuni antice pe raza comunei Mahmudia (județul Tulcea), Peuce*, 8, p. 55-76
- OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, E., OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, I. 1979, *Așezarea neolitică și necropola de la Sarichioi, jud. Tulcea. Campania 1978., „Materiale și cercetări arheologice - A XIII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice”*, Oradea, p. 59-70.
- OPAIȚ, A. 1987, *Un dépôt d'amphores découvert à Aegyssus, „Dacia”*, N.S. 31, 1-2, p. 145-155.
- OPAIȚ, A., OPAIȚ, C., BĂNICĂ, T. 1990, *Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă, „RMI”*, 2, p. 18-28.
- OPAIȚ, A., ZAHARIADE, M., POENARU-BORDEA, Gh., OPAIȚ, Cr. 1991, *Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag-Topraichioi, „Peuce”*, 10, vol. 1, p. 184-352; vol. 2, p. 217 și urm.
- OPAIȚ, A., 1991, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol), secolele V î.e.n.-VII e.n., în Peuce*, 10, p. 133-181.
- OPAIȚ, A., BĂNICĂ, T. 1992, *Das ländliche Territorium der Stadt (2-7 Jh.) und einige Betrachtungen zum Leben auf dem Land an der Unteren Donau, în Schwarzmeerküste in der Spätantike und in frühen Mittelalter*, Viena, p. 102-112.
- PARASCHIV-TALMAȚCHI, C., STĂNICĂ, A. 2007, *Evul mediu timpuriu în Dobrogea. Date privind stadiul cercetărilor de la Ostrov-Piatra Frecăței (jud. Tulcea), „Peuce”*, S.N. 5, p. 313-334.
- PAVEL, A. 1977, *Despre reconstituire în muzeele de istorie, „RMM”*, 2, p. 35-38.
- PAVEL, A. 1989, *Unele probleme privind etalarea patrimoniului în cadrul expozițiilor de istorie, „RMM”*, 6, p. 38-44.

- PÂRVAN, V. 1912-1915, *Cetatea Ulmetum* (1, 2, 3), „AARMSI”, 34, 2, p. 36-37.
- POPESCU, Em. 1989, *Dobrogea și teritoriile românești nord-dunărene în secolele IV-VI*, „SympThr.”, 7, p. 189-198.
- POPILIAN, Gh. 1980, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova.
- REZEANU, P. 1977, *Istoricul a două monumente din Tulcea: al independenței și al primului monument Mircea cel Bătrân*, „Peuce” 6, p. 355-358.
- RĂDULESCU, A. 1972, *Aspecte privind exploatarea pietrei în Dobrogea romană*, „Pontica”, 5, p. 177-204.
- RĂDULESCU, A., BITOLEANU, I. 1998, *Istoria Dobrogei*, Constanța.
- SÂRBU, V., AILINCĂI, S., SIMION, G. 2008, *Jijila-Cetățuie. O așezare fortificată a culturii Babadag în nord-vestul Dobrogei*, Brăila.
- SIMION, G. 1971, *Cultura traco-getică în lumina izvoarelor arheologice descoperite în necropola de la Enisala*, „Peuce”, 2, p. 63-131.
- SIMION, G. 1995, *O nouă necropolă getică la Murighiol*, „Peuce”, 11, p. 265-302.
- SIMION, G. 1995, *Das Gräberfeld von Ciucurova*, în *Thraco-Dacica*, 16, 1-2, p. 151-170.
- SIMION, G. 2003, *O necropolă din sec. VI-V a.Chr. la Isaccea*, „Peuce”, S.N. 1, p. 113-128.
- SIMION, G. 2003, *Culturi antice la Dunărea de Jos*, I, „BiblIP-A” 3, Cluj-Napoca.
- SIMION, G., LĂZURCĂ, El. 1980, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud - Tulcea*, „Peuce”, 8, p. 37-51.
- ȘERBAN, C., ȘERBAN, V. 1971, *Rolul economic și politico-militar al orașelor din Dobrogea de Nord în sec. XVI-XVIII*, „Peuce”, 2, p. 284-290.
- STĂNICĂ, A. 2005, *Prelucrarea metalelor în secolele X-XV*, în Jugănaru, G. (coord.), *Aspecte privind prelucrarea și circulația metalelor în Dobrogea din preistorie până în Evul Mediu*, Tulcea, p.73-74.
- SUCEVEANU, Al., BARNEA, Al. 1991, *La Dobroudja romaine*, Bucurest.
- ȘTEFAN, Gh. și colab. 1955, *Șantierul arheologic Garvăn-Dinogetia. 3. Sondajul de la Niculițel*, „SCIV”, 6, 3-4, p. 23-31.
- ȘTEFAN, Gh. et alii 1967, *Dinogetia. Monografie arheologică*, I, București.
- TĂNASE, Al. 1984, *O istorie a culturii în capodopere*, I, București.
- TOPOLEANU, Fl. 1985, *Un mormânt de epocă elenistică descoperit la Făgărașu Nou, com. Topolog, jud. Tulcea*, „Pontica”, 17, p. 99-105.
- VASILIU, I. 1984, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, „Peuce”, 9, p. 107-142.
- VASILIU, I. 1995, *Cercetări arheologice în Delta Dunării. Mormintele cu ocră de la Chilia Veche*, „Peuce”, 11, p. 49-88.
- VASILIU, I. 1995, *Cercetări arheologice în Delta Dunării. Mormintele cu ocră de la Luncavița*, „Peuce”, 11, p. 89-116.
- VASILIU, I. 1995, *Cimitirul medieval de la Isaccea. Biserica Sf. Gheorghe*, „Peuce”, 11, p. 373-410.
- VASILIU, I. 1996, *Știri istorice și date arheologice referitoare la orașul Babadag în Evul Mediu*, „Peuce”, 12, p. 195-224.
- VULPE, R., BARNEA, I. 1968, *Din istoria Dobrogei*, II, București.
- ZAHARIADE, M. BOUNEGRU, O. 2003, *Despre începuturile creștinismului la Dunărea de Jos*, în *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, p. 115-126.
- ZDERCIUC, B. 1974, *Funcția muzeului în societatea contemporană*, „RMM”, s. Muzee, 2, p. 3 -7.

## **PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE "GAVRILĂ SIMION" TULCEA**

### **PERIODICE**

#### **PEUCE**

Peuce XI: Rapoarte și cercetări arheologice, 1995, 418 p.

Peuce XII: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 1996, 407 p.

Peuce XIII: Lucrările Sesiunii științifice naționale de conservare-restaurare, Tulcea, 1 - 4 oct. 1996, Tulcea, 2000, 438 p.

Peuce S.N. I (XIV): Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2003, 599 p.

Peuce S.N. II (XV): Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2004, 456 p.

Peuce S.N. III-IV: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2005-2006, 432 p.

Peuce S.N. V: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2007, 380 p.

Peuce S.N. VI: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2008, 395 p.

Peuce S.N. VII: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2009, 465 p.

Peuce S.N. VIII: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2010, 268 p.

Peuce S.N. IX: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2011, 644 p.

Peuce S.N. X: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2012, 338 p.

Peuce S.N. XI: Studii și cercetări de istorie și arheologie, 2013, 378 p.

#### **DELTA DUNĂRII**

Delta Dunării II: *Studii și cercetări de științele naturii și muzeologie. 40 de ani de activitate a Muzeului de Științele Naturii „Delta Dunării”*, 2004, 237 p.

Delta Dunării III: *Studii și cercetări de științele naturii și muzeologie*, 2006, 220 p.

Delta Dunării IV: *Studii și cercetări de științele naturii și muzeologie*, 2012, 316 p.

#### **CĂRȚI DE AUTOR**

Steluța Pârâu, Vasilica Topoleanu, *Motive populare românești din județul Tulcea*, Tulcea, 1982, 78 p.

Florin Topoleanu, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I – VII d.Ch.)*, Tulcea, 2000, 362 p.

Paul Lucian Tocanie, *Colecția de vase de aramă a Muzeului de Etnografie și Artă Populară*, Constanța, 2003,

Victor H. Baumann, *Sângele martirilor*, Constanța, 2004, 240 p.



## În colecția **BIBLIOTECA ISTRO-PONTICA**

### **Seria Arheologie:**

1. V. H. Baumann, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I - IV. p. Chr.)*, Tulcea, 1995, 447 p.
2. *Premier Âge du Fer aux Bouches du Danube et dans les régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993, Tulcea*, Tulcea, 1997, 296 p.
3. *La politique éditiltaire dans les provinces de l'Empire romain IIème -IVème siècles après J.-C. Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse, Tulcea, 8 - 15 octobre 1995*, Tulcea, 1998, 284 p.
4. Alexandru Suceveanu, Mihail Zahariade, Florin Topoleanu, Gheorghe Poenaru Bordea, *Halmyris I. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 2003, 320 p.
5. Gavrilă Simion, *Culturi antice în zona gurilor Dunării. Vol. I – Preistorie și protoistorie*, 2003, Cluj-Napoca, 408 p.
6. Gavrilă Simion, *Opaite greco-romane de bronz din România*, 2003, Cluj-Napoca, 157 p.
7. Gabriel Jugănar, *Cultura Babadag, I*, 2005, Tulcea, 144 p.
8. Sorin Cristian Ailincăi, *Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea, Isaceea, județul Tulcea*, Brăila, 2013, 238 p.
9. Sorin-Cristian Ailincăi, Alexandra Țârlea, Cristian Micu (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor arheologice la Babadag (1962-2012). Actele conferinței „Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag”, Tulcea, 20-22 septembrie 2012*, Brăila, 2013, 530 p.

### **Seria Patrimonium:**

1. Gabriel Jugănar (ed.), *Aspecte privind prelucrarea și circulația metalelor în Dobrogea din Preistorie până în Evul Mediu*, catalog expoziție, Tulcea, 2005, 108 p.
2. Papa Elena, *100 de ștergare românești din colecția Muzeului de Artă Populară și Etnografie. Motive zoomorfe și avimorfe*, Tulcea, 2007, 72 p.
3. *Inventarierea siturilor arheologice din județul Tulcea. Studiu de caz: Mormintele tumulare, I*, ed. colectiv autori, Constanța, 2007, 112 p.
4. *The Museum Patrimony of the Lower Danube and the Carpathian Area, in European Context*, Constanța, 2008, 106 p.
5. Victor H. Baumann, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, București, 2010, 243 p.
6. Florin Topoleanu, *Lămpile antice din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova - Ploiești*, Ploiești, 2012, 286 p.
7. Iacob, M., Paraschiv, D., Nuțu, G., Mocanu, M., *Catalogul expoziției „Romanii în pontul stâng în perioada Principatului”*, Tulcea, 2012, 206 p.
8. Lăcrămioara Manea, *Circulația cărții vechi românești (manuscrisă și tipărită) în spațiul nord-dobrogean*, Brăila, 2013, 473 p.

### **Seria Artă:**

1. *Teodor Hrib*, catalog expoziție de grafică, pictură, sculpturi cinetice și obiecte, ed. Ibrahima Keita, Tulcea, 2007, 82 p.
2. Ibrahima Keita, *Istoria colecțiilor Muzeului de Artă Tulcea*, Brăila, 2014, 220 p.

### **Seria Monumente:**

1. Mihaela Iacob, *(L)Ibida. Slava Rusă*, nr. 1, 2006, Tulcea, 36 p.

### **Seria Științele Naturii:**

1. Mihai Petrescu, *Cercetări privind biodiversitatea unor ecosisteme forestiere din Dobrogea de Nord*, 2004, Tulcea, 220 p.
2. Mihai Petrescu, *Dobrogea și Delta Dunării. Conservarea florei și habitatelor*, Tulcea, 2007, 354 p.
3. *Ghidul ilustrat al mamiferelor sălbatice din România*, coord. Mariana Cuzic, Dumitru Murariu, Constanța, 2008, 100 p.

### **ACTE ALE COLOCVIILOR DE ARHEOLOGIE FUNERARĂ**

1. *Tombes tumulaires de l'Âge de Fer dans le Sud-Est de l'Europe. Actes du II<sup>e</sup> Colloque International d'Archéologie Funéraire organisé à Tulcea, Brăila, Călărași et Slobozia, 18 – 24 septembre 1995*, Tulcea, 2000, 232 p.
2. *Pratiques funéraires dans l'Europe des XIII<sup>e</sup> – IV<sup>e</sup> s. av. J.-C. Actes du III<sup>e</sup> Colloque International d'Archéologie Funéraire organisé à Tulcea, 15 – 20 septembre 1997*, Tulcea, 2000, 249 p.
3. *Pratiques funéraires et manifestations de l'identité culturelle (Âge du Bronze et Âge du Fer. Actes du IV<sup>e</sup> Colloque International d'Archéologie Funéraire*, Tulcea, 2006, 276 p.

### **PUBLICAȚII DE ARTĂ**

*Dobrogea și arta plastică*, Tulcea, s.a., 178 p.

*Ioana Kassargian in memoriam*, album; ed. Anca Lulay-Rotărescu, Tulcea, 1997, 92 p.

*Simpozionul de gravură contemporană românească. Tulcea, 2000*, ed. Ibrahima Keita, Tulcea, 2002, 198 p.

*Marcel Chirnoagă, Cu ocazia împlinirii vârstei de 75 ani*, ed. Ibrahima Keita, Tulcea, 2005, 114 p.

*Tiberiu Nicorescu (1927 – 1995)*, ed. Ibrahima Keita, Tulcea, 2006, 61 p.

### **CATALOAGE de EXPOZIȚIE**

*Teodor Hrib*, ed. Ibrahima Keita, 1996, 6 p.

*Ioana Balotă*, ed. Anca Rotărescu, 1997, 8 p.

*Centenar Ciucurencu (1903 – 1977)*, ed. Ibrahima Keita, Tulcea, 2003, 38 p.

*Ștefan Iacobescu (1937 – 2001)*, ed. Ibrahima Keita, Tulcea, 2005, 14 p.

### **PUBLICAȚII ANIVERSARE**

*Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare 1950 – 2000*, eds. M. Iacob, E. Oberländer-Târnoveanu, Fl. Topoleanu, Tulcea, 2000, 652 p.

*Omagiu lui Gavrilă Simion la a 80-a aniversare*, eds. S. Ailincăi, C. Micu, Fl. Mihail, Tulcea, 2008, 298 p.

*Istro-Pontica 2. Sesiunea Națională de Comunicări Științifice - Secțiunea Etnografie*, eds. Steluța Pârâu, Iuliana Titov, Brăila, 2014, 153 p.

*Istro-Pontica 2. Studii și comunicări de istorie a Dobrogei. Actele sesiunii naționale de comunicări științifice "ISTRO-PONTICA. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară*, Tulcea, 28-30 septembrie 2011", eds. Aurel-Daniel Stănică, Cristian Micu, Brăila, 2014, 275 p.

ISSN 2392 – 7305

ISSN-L 2392 – 7305

ISBN 978-606-654-109-1

